

॥ नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥

अङ्गुत्तरनिकाये

एककनिपात-अट्ठकथा

गन्थारम्भकथा

“करुणासीतलहदयं, पञ्चापज्जोतविहतमोहतमं ।
सनरामरलोकगरुं, वन्दे सुगतं गतिविमुत्तं ॥

“बुद्धोपि बुद्धभावं, भावेत्वा चेव सच्छिकत्वा च ।
यं उपगतो गतमलं, वन्दे तमनुत्तरं धम्मं ॥

“सुगतस्स ओरसानं, पुत्तानं मारसेनमथनानं ।
अट्ठन्नम्पि समूहं, सिरसा वन्दे अरियसङ्घं ॥

“इति मे पसन्नमतिनो, रतनत्तयवन्दनामयं पुज्जं ।
यं सुविहतन्तरायो, हुत्वा तस्सानुभावेन ॥

“एककदुकादिपटिमण्डितस्स अङ्गुत्तरागमवरस्स ।
धम्मकथिकपुङ्गवानं, विचित्तपटिभानजननस्स ॥

“अत्थप्पकासनत्थं, अट्ठकथा आदितो वसिसतेहि ।
पज्चहि या सङ्गीता, अनुसङ्गीता च पच्छापि ॥

“सीहळदीपं पन आभताथ वसिना महामहिन्देन ।
ठपिता सीहळभासाय, दीपवासीनमत्थाय ॥

“अपनेत्वान ततोहं, सीहळभासं मनोरमं भासं ।
तन्तिनयानुच्छविकं, आरोपेन्तो विगतदोसं ॥

“समयं अविलोमेन्तो, थेरानं थेरवंसदीपानं ।
सुनिपुणविनिच्छयानं, महाविहारे निवासीनं ॥

“हित्वा पुनप्पुनागतमत्थं, अत्थं पकासयिस्सामि ।
सुजनस्स च तुट्ठत्थं, चिरट्ठितत्थञ्च धम्मस्स ॥

“सावत्थिपभूतीनं, नगरानं वण्णना कता हेट्ठा ।
दीघस्स मज्झिमस्स च, या मे अत्थं वदन्तेन ॥

“वित्थारवसेन सुदं, वत्थूनि च तत्थ यानि वुत्तानि ।
तेसम्पि न इध भिय्यो, वित्थारकथं करिस्सामि ॥

“सुत्तानं पन अत्था, न विना वत्थूहि ये पकासन्ति ।
तेसं पकासनत्थं, वत्थूनिपि दस्सयिस्सामि ॥

“सीलकथा धुतधम्मा, कम्मट्ठानानि चेव सब्बानि ।
चरियाविधानसहितो, ज्ञानसमापत्तिवित्थारो ॥

“सब्बा च अभिज्जायो, पज्जासङ्कलननिच्छयो चेव ।
खन्धाधातायतनिन्द्रियानि, अरियानि चेव चत्तारि ॥

“सच्चानि पच्चयाकारदेसना सुपरिसुद्धनिपुणनया ।
अविमुत्ततन्तिमग्गा, विपस्सनाभावना चेव ॥

“इति पन सब्बं यस्मा, **विसुद्धिमग्गे** मया सुपरिसुद्धं ।
वुत्तं तस्मा भिय्यो, न तं इध विचारयिस्सामि ॥

“मज्झे **विसुद्धिमग्गे**, एस चतुन्नम्पि आगमानज्हि ।
ठत्वा पकासयिस्सति, तत्थ यथाभासितमत्थं ॥

“इच्चेव कतो तस्मा, तम्पि गहेत्वान सद्धिमेताय ।
अट्ठकथाय विजानथ, अङ्गुत्तरनिस्सितं अत्थ”न्ति ॥

संखेपकथा

१. रूपादिवग्गवण्णना

तत्थ **अङ्गुत्तरागमो** नाम एककनिपातो दुकनिपातो तिकनिपातो चतुक्कनिपातो पञ्चकनिपातो छक्कनिपातो सत्तकनिपातो अट्ठकनिपातो नवकनिपातो दसकनिपातो एकादसकनिपातोति एकादस निपाता होन्ति । सुत्ततो —

“नव सुत्तसहस्सानि, पञ्च सुत्तसत्तानि च ।
सत्तपज्जास सुत्तानि, होन्ति अङ्गुत्तरागमे” ॥

तस्स निपातेसु **एककनिपातो** आदि, सुत्तेसु **चित्तपरियादानसुत्तं** । तस्सापि “एवं मे सुत”न्तिआदिकं आयस्मता

आनन्देन पठममहासङ्गीतिकाले वृत्तं निदानमादि । सा पनेसा पठममहासङ्गीति सुमङ्गलविलासिनिया दीघनिकायट्टकथाय आदिमि वित्थारिता, तस्मा सा तत्थ वित्थारितनयेनेव वेदितब्बा ।

निदानवण्णना

१. यं पनेतं “एवं मे सुत”न्ति आदिकं निदानं, तत्थ एवन्ति निपातपदं, मेति आदीनि नामपदानि । सावत्थियं विहरतीति एत्थ वीति उपसगगपदं, हरतीति आख्यातपदन्ति इमिना ताव नयेन पदविभागो वेदितब्बो ।

अत्थतो पन एवंसद्दो ताव उपमूपदेस-सम्पहंसन-गरहणवचन-सम्पटिग्गहाकारनिदस्सनावधारणादि-अनेकत्थप्पभेदो । तथा हेस “एवं जातेन मच्चेन, कत्तब्बं कुसलं बहु”न्ति एवमादीसु (ध० प० ५३) उपमायं आगतो । “एवं ते अभिक्कमितब्बं, एवं ते पटिक्कमितब्ब”न्ति आदीसु (अ० नि० ४.१२२) उपदेसे । “एवमेतं भगवा, एवमेतं सुगता”ति आदीसु (अ० नि० ३.६६) सम्पहंसने । “एवमेवं पनायं वसली यस्मिं वा तस्मिं वा तस्स मुण्डकस्स समणकस्स वण्णं भासती”ति आदीसु (सं० नि० १.१८७) गरहणे । “एवं, भन्तेति खो ते भिक्खू भगवतो पच्चस्सोसु”न्ति आदीसु (म० नि० १.१) वचनसम्पटिग्गहे । “एवं ब्याखो अहं, भन्ते, भगवता धम्मं देसितं आजानामी”ति आदीसु (म० नि० १.३९८) आकारे । “एहि त्वं, माणवक, येन समणो आनन्दो तेनुपसङ्कम; उपसङ्कमित्वा मम वचनेन समणं आनन्दं अप्पाबाधं अप्पातङ्कं लहुट्ठानं बलं फासुविहारं पुच्छ — ‘सुभो माणवो तोदेय्यपुत्तो भवन्तं आनन्दं अप्पाबाधं...पे... फासुविहारं पुच्छती’ति, एवञ्च वदेहि “साधु किर भवं आनन्दो येन सुभस्स माणवस्स तोदेय्यपुत्तस्स निवेसनं, तेनुपसङ्कमतु अनुकम्पं उपादाया”ति आदीसु (दी० नि० १.४४५) निदस्सने । “तं किं मज्जथ, कालामा, इमे धम्मा कुसला वा अकुसला वाति? अकुसला, भन्ते । सावज्जा वा अनवज्जा वाति? सावज्जा, भन्ते । विज्जुगरहिता वा विज्जुप्पसत्था वाति? विज्जुगरहिता, भन्ते । समत्ता समादिन्ना अहिताय दुक्खाय संवत्तन्ति नो वा, कथं वो एत्थ होतीति? समत्ता, भन्ते, समादिन्ना अहिताय दुक्खाय संवत्तन्ति, एवं नो एत्थ होती”ति आदीसु (अ० नि० ३.६६) अवधारणे । स्वायमिध आकारनिदस्सनावधारणेसु दट्ठब्बो ।

तत्थ आकारत्थेन एवंसद्देन एतमत्थं दीपेति — नानानयनिपुणं अनेकज्झासयसमुट्ठानं अत्थब्यञ्जनसम्पन्नं विविधपाटिहारियं धम्मत्थदेसनापटिवेधगम्भीरं सब्बसत्तानं सकसकभासानुरूपतो सोतपथमागच्छन्तं तस्स भगवतो वचनं सब्बप्पकारेण को समत्थो विज्जातुं, सब्बथामेन पन सोतुकामतं जनेत्वापि एवं मे सुतं, मयापि एकेनाकारेण सुतन्ति ।

निदस्सनत्थेन “नाहं सयम्भू, न मया इदं सच्छिकत”न्ति अत्तानं परिमोचेन्तो “एवं मे सुतं, मयापि एवं सुत”न्ति इदानीं वत्तब्बं सकलं सुत्तं निदस्सेति ।

अवधारणत्थेन “एतदगं, भिक्खवे, मम सावकानं भिक्खून् बहुस्सुतानं यदिदं आनन्दो, सतिमन्तानं, गतिमन्तानं, धितिमन्तानं, उपट्ठाकानं यदिदं आनन्दो”ति (अ० नि० १.२१९, २२३) एवं भगवता, “आयस्मा आनन्दो अत्थकुसलो धम्मकुसलो व्यञ्जनकुसलो निरुत्तिकुसलो पुब्बापरकुसलो”ति (अ० नि० ५.१६९) एवं धम्मसेनापतिना च पसत्थभावानुरूपं अत्तनो धारणबलं दस्सेन्तो सत्तानं सोतुकामतं जनेति “एवं मे सुतं, तज्ज खो अत्थतो वा व्यञ्जनतो वा अनूनमनधिकं, एवमेव, न अज्जथा दट्ठब्ब”न्ति ।

मेसद्दो तीसु अत्थेसु दिस्सति । तथा हिस्स “गाथाभिगीतं मे अभोजनेय्य”न्ति आदीसु (सु० नि० ८१; सं० नि० १.१९४)

मयाति अत्थो । “साधु मे, भन्ते, भगवा संखित्तेन धम्मं देसेतू”तिआदीसु (सं० नि० ४.८८) मय्हन्ति अत्थो । “धम्मदायादा मे, भिक्खवे, भवथा”तिआदीसु (म० नि० १.२९) ममाति अत्थो । इध पन “मया सुत”न्ति च, “मम सुत”न्ति च अत्थद्वये युज्जति ।

सुतन्ति अयं **सुत**सद्दो सउपसग्गो च अनुपसग्गो च गमन-विस्सुत-किलिन्नउपचितानुयोग-सोतविज्जेय्य-सोतद्वारानुसारविज्जातादिअनेकत्थप्पभेदो । तथा हिस्स — “सेनाय पसुतो”तिआदीसु गच्छन्तोति अत्थो । “सुतधम्मस्स पस्सतो”तिआदीसु (उदा० ११) विस्सुतधम्मस्साति अत्थो । “अवस्सुता अवस्सुतस्सा”तिआदीसु (पाचि० ६५७) किलिन्नाकिलिन्नस्साति अत्थो । “तुम्हेहि पुज्जं पसुतं अनप्पक”न्तिआदीसु (खु० पा० ७-१२) उपचितन्ति अत्थो । “ये ज्ञानप्पसुता धीरा”तिआदीसु (ध० प० १८१) ज्ञानानुयुत्ताति अत्थो । “दिट्ठं सुतं मुत”न्तिआदीसु (म० नि० १.२४१) सोतविज्जेय्यन्ति अत्थो । “सुतधरो सुतसन्निचयो”तिआदीसु (म० नि० १.३३९) सोतद्वारानुसारविज्जातधरोति अत्थो । इध पनस्स सोतद्वारानुसारेण उपधारितन्ति वा उपधारणन्ति वाति अत्थो । मे-सद्वस्स हि मयाति अत्थे सति “एवं मया सुतं सोतद्वारानुसारेण उपधारित”न्ति युज्जति । ममाति अत्थे सति “एवं मम सुतं सोतद्वारानुसारेण उपधारण”न्ति युज्जति ।

एवमेतेसु तीसु पदेसु **एवन्ति** सोतविज्जाणादिविज्जाणकिच्चनिदस्सनं । **मेति** वुत्तविज्जाणसमङ्गिपुग्गलनिदस्सनं । **सुतन्ति** अस्सवनभावपटिक्खेपतो अनूनाधिकविपरीतगहणनिदस्सनं । तथा **एवन्ति** तस्सा सोतद्वारानुसारेण पवत्ताय विज्जाणवीथिया नानप्पकारेण आरम्मणे पवत्तभावप्पकासनं । **मेति** अत्तप्पकासनं । **सुतन्ति** धम्मप्पकासनं । अयज्हेत्थ सङ्खेपो — “नानप्पकारेण आरम्मणे पवत्ताय विज्जाणवीथिया मया न अज्जं कतं, इदं पन कतं, अयं धम्मो सुतो”ति ।

तथा **एवन्ति** निद्विसितब्बप्पकासनं । **मेति** पुग्गलप्पकासनं । **सुतन्ति** पुग्गलकिच्चप्पकासनं । इदं वुत्तं होति — यं सुतं निद्विसिस्सामि, तं मया एवं सुतन्ति ।

तथा **एवन्ति** यस्स चित्तसन्तानस्स नानाकारप्पवत्तिया नानत्थव्यज्जनगहणं होति, तस्स नानाकारनिद्वेसो । **एवन्ति** हि अयं आकारपज्जति । **मेति** कत्तुनिद्वेसो । **सुतन्ति** विसयनिद्वेसो । एत्तावता नानाकारप्पवत्तेन चित्तसन्तानेन तंसमङ्गिनो कत्तु विसये गहणसन्निट्ठानं कतं होति ।

अथ वा **एवन्ति** पुग्गलकिच्चनिद्वेसो । **सुतन्ति** विज्जाणकिच्चनिद्वेसो । **मेति** उभयकिच्चयुत्तपुग्गलनिद्वेसो । अयं पनेत्थ सङ्खेपो — मया सवनकिच्चविज्जाणसमङ्गिना पुग्गलेन विज्जाणवसेन लब्धसवनकिच्चवोहारेण सुतन्ति ।

तत्थ **एवन्ति** च **मेति** च सच्चिकट्टपरमत्थवसेन अविज्जमानपज्जति । किज्हेत्थ तं परमत्थतो अत्थि, यं एवन्ति वा मेति वा निद्वेसं लभेत्थ । **सुतन्ति** विज्जमानपज्जति । यज्हि तं एत्थ सोतेन उपलब्धं, तं परमत्थतो विज्जमानन्ति । तथा **एवन्ति** च **मेति** च तं तं उपादाय वत्तब्बतो उपादापज्जति । **सुतन्ति** दिट्ठादीनि उपनिधाय वत्तब्बतो उपनिधापज्जति ।

एत्थ च **एवन्ति** वचनेन असम्मोहं दीपेति । न हि सम्मूळो नानप्पकारपटिवेधसमत्थो होति । **सुतन्ति** वचनेन सुतस्स असम्मोसं दीपेति । यस्स हि सुतं सम्मुट्ठं होति, न सो कालन्तरेण मया सुतन्ति पटिजानाति । इच्चस्स असम्मोहेन पज्जासिद्धि, असम्मोसेन पन सतिसिद्धि । तत्थ पज्जापुब्बङ्गमाय सतिया व्यज्जनावधारणसमत्थता, सतिपुब्बङ्गमाय पज्जाय अत्थपटिवेधसमत्थता । तदुभयसमत्थतायोगेन अत्थव्यज्जनसम्पन्नस्स धम्मकोसस्स अनुपालनसमत्थतो धम्मभण्डागारिकत्तसिद्धि ।

अपरो नयो — एवन्ति वचनेन योनिसो मनसिकारं दीपेति, अयोनिसो मनसिकरोतो हि नानप्पकारपटिवेधाभावतो । सुतन्ति वचनेन अविकखेपं दीपेति, विक्खित्तचित्तस्स सवनाभावतो । तथा हि विक्खित्तचित्तो पुग्गलो सब्बसम्पत्तिया वुच्चमानोपि “न मया सुतं, पुन भणथा”ति भणति । योनिसो मनसिकारेन चेत्थ अत्तसम्मापणिधिं पुब्बे च कतपुज्जतं सार्धेति सम्मा अप्पणिहितत्तस्स पुब्बे अकतपुज्जस्स वा तदभावतो । तथा अविकखेपेन सद्धम्मस्सवनं सप्पुरिसूपनिस्सयज्ज सार्धेति । न हि विक्खित्तचित्तो सोतुं सक्कोति, न च सप्पुरिसे अनुपस्सयमानस्स सवनं अत्थीति ।

अपरो नयो — यस्मा “एवन्ति यस्स चित्तसन्तानस्स नानाकारप्पवत्तिया नानत्थव्यज्जनग्गहणं होति, तस्स नानाकारनिद्देसो”ति वुत्तं । सो च एवं भद्दको आकारो न सम्मा अप्पणिहितत्तनो पुब्बे अकतपुज्जस्स वा होति, तस्मा एवन्ति इमिना भद्दकेनाकारेन पच्छिमचक्कद्वयसम्पत्तिमत्तनो दीपेति । सुतन्ति सवनयोगेन पुरिमचक्कद्वयसम्पत्तिं । न हि अप्पतिरूपदेसे वसतो सप्पुरिसूपनिस्सयविरहितस्स वा सवनं अत्थि । इच्चस्स पच्छिमचक्कद्वयसिद्धिया आसयसुद्धि सिद्धा होति, पुरिमचक्कद्वयसिद्धिया पयोगसुद्धि । तां च आसयसुद्धिया अधिगमव्यत्तिसिद्धि, पयोगसुद्धिया आगमव्यत्तिसिद्धि । इति पयोगासयसुद्धस्स आगमाधिगमसम्पन्नस्स वचनं अरुणुगं विय सूरियस्स उदयतो, योनिसो मनसिकारो विय च कुसलकम्मस्स, अरहति भगवतो वचनस्स पुब्बङ्गमं भवितुन्ति ठाने निदानं ठपेन्तो एवं मे सुतन्तिआदिमाह ।

अपरो नयो — एवन्ति इमिना नानप्पकारपटिवेधदीपकेन वचनेन अत्तनो अत्थपटिभानपटिसम्भिदासम्पत्तिसम्भावं दीपेति । सुतन्ति इमिना सोतब्बभेदपटिवेधदीपकेन वचनेन धम्मनिरुत्तिपटिसम्भिदासम्पत्तिसम्भावं । एवन्ति च इदं योनिसो मनसिकारदीपकवचनं भासमानो “एते मया धम्मा मनसा अनुपेक्खिता दिट्ठिया सुप्पटिविद्धा”ति दीपेति । सुतन्ति इदं सवनयोगदीपकवचनं भासमानो “बहू मया धम्मा सुता धाता वचसा परिचिता”ति दीपेति । तदुभयेनपि अत्थव्यज्जनपारिपूरिं दीपेन्तो सवने आदरं जनेति । अत्थव्यज्जनपरिपुण्णं हि धम्मं आदरेन अस्सुणन्तो महता हिता परिबाहिरो होतीति आदरं जनेत्वा सक्कच्चं धम्मो सोतब्बोति ।

एवं मे सुतन्ति इमिना पन सकलेन वचनेन आयस्मा आनन्दो तथागतप्पवेदितं धम्मं अत्तनो अदहन्तो असप्पुरिसभूमिं अतिक्कमति, सावकत्तं पटिजानन्तो सप्पुरिसभूमिं ओक्कमति । तथा असद्धम्मा चित्तं वुट्ठापेति, सद्धम्मे चित्तं पतिट्ठापेति । “केवलं सुतमेवेतं मया, तस्सेव पन भगवतो वचनं”न्ति दीपेन्तो अत्तानं परिमोचेति, सत्थारं अपदिसति, जिनवचनं अप्पेति, धम्मनेत्तिं पतिट्ठापेति ।

अपिच “एवं मे सुत”न्ति अत्तना उप्पादितभावं अप्पटिजानन्तो पुरिमवचनं विवरन्तो “सम्मुखा पटिग्गहितमिदं मया तस्स भगवतो चतुवेसारज्जविसारदस्स दसबलधरस्स आसभट्टानट्ठायिनो सीहनादनादिनो सब्बसत्तुत्तमस्स धम्मिस्सरस्स धम्मराजस्स धम्माधिपतिनो धम्मदीपस्स धम्मसरणस्स सद्धम्मवरचक्कवत्तिनो सम्मासम्बुद्धस्स वचनं, न एत्थ अत्थे वा धम्मे वा पदे वा व्यज्जने वा कङ्खा वा विमति वा कत्तब्बा”ति सब्बदेवमनुस्सानं इमस्मिं धम्मे अस्सद्धियं विनासेति, सद्धासम्पदं उप्पादेति । तेनेतं वुच्चति —

“विनासयति अस्सद्धं, सद्धं वट्ठेति सासने ।

एवं मे सुतमिच्चेवं, वदं गोतमसावको”ति ॥

एकन्ति गणनपरिच्छेदनिद्देसो । समयन्ति परिच्छिन्ननिद्देसो । एकं समयन्ति अनियमितपरिदीपनं । तत्थ समयसद्दो —

“समवाये खणे काले, समूहे हेतुदिट्ठिसु ।
पटिलाभे पहाने च, पटिवेधे च दिस्सति” ॥

तथा हिस्स “अप्पेव नाम स्वेपि उपसङ्कमेय्याम कालञ्च समयञ्च उपादाया”ति एवमादीसु (दी० नि० १.४४७) समवायो अत्थो । “एकोव खो, भिक्खवे, खणो च समयो च ब्रह्मचरियवासाया”ति आदीसु (अ० नि० ८.२९) खणो । “उण्हसमयो परिळाहसमयो”ति आदीसु (पाचि० ३५८) कालो । “महासमयो पवनस्मि”न्ति आदीसु (दी० नि० २.३३२) समूहो । “समयोपि खो ते भद्दालि अप्पटिविद्धो अहोसि, भगवा खो सावत्थियं विहरति, भगवापि मं जानिस्सति ‘भद्दालि नाम भिक्खु सत्थु सासने सिक्खाय अपरिपूरकारी’ति, अयम्पि खो ते, भद्दालि, समयो अप्पटिविद्धो अहोसी”ति आदीसु (म० नि० २.१३५) हेतु । “तेन खो पन समयेन उग्गाहमानो परिब्बाजको समणमुण्डिकापुत्तो समयप्पवादके तिन्दुकाचीरे एकसालके मल्लिकाय आरामे पटिवसती”ति आदीसु (म० नि० २.२६०) दिट्ठि ।

“दिट्ठे धम्मे च यो अत्थो, यो चत्थो सम्परायिको ।
अत्थाभिसमया धीरो, पण्डितोति पवुच्चती”ति ॥ —

आदीसु (सं० नि० १.१२९) पटिलाभो । “सम्मा मानाभिसमया अन्तमकासि दुक्खस्सा”ति आदीसु (म० नि० १.२८) पहानं । “दुक्खस्स पीळनट्ठो सङ्खतट्ठो सन्तापट्ठो विपरिणामट्ठो अभिसमयट्ठो”ति आदीसु (पटि० म० २.८) पटिवेधो । इध पनस्स कालो अत्थो । तेन संवच्छर-उतु-मास-अट्ठमास-रत्ति-दिव-पुब्बण्ह-मज्झन्हिक-सायन्ह-पठम-मज्झिम- पच्छिमयाम- मुहुत्तादीसु कालप्पभेदभूतेसु समयेसु एकं समयन्ति दीपेति ।

तत्थ किञ्चापि एतेसु संवच्छरादीसु यं यं सुत्तं यम्हि यम्हि संवच्छरे उतुम्हि मासे पक्खे रत्तिभागे दिवसभागे वा वुत्तं, सब्बं तं थेरस्स सुविदितं सुववत्थापितं पज्जाय । यस्मा पन “एवं मे सुत्तं असुकसंवच्छरे असुकउतुम्हि असुकमासे असुकपक्खे असुकरत्तिभागे असुकदिवसभागे वा”ति एवं वुत्ते न सक्का सुखेन धारेतुं वा उद्दिसितुं वा उद्दिसापेतुं वा, बहु च वत्तब्बं होति, तस्मा एकेनेव पदेन तमत्यं समोधानेत्वा “एकं समय”न्ति आह ।

ये वा इमे गब्भोक्कन्तिसमयो जातिसमयो संवेगसमयो अभिनिक्खमनसमयो दुक्करकारिकसमयो मारविजयसमयो अभिसम्बोधिसमयो दिट्ठधम्मसुखविहारसमयो देसनासमयो परिनिब्बानसमयोति एवमादयो भगवतो देवमनुस्सेसु अतिविय सुप्पकासा अनेककालप्पभेदा एव समया, तेसु समयेसु देसनासमयसङ्घातं एकं समयन्ति दीपेति । यो चायं जाणकरुणाकिच्चसमयेसु करुणाकिच्चसमयो, अत्तहितपरहित-पटिपत्तिसमयेसु परहित-पटिपत्तिसमयो, सन्निपतितानं करणीयद्वयसमयेसु धम्मिकथासमयो, देसनापटिपत्तिसमयेसु देसनासमयो, तेसुपि समयेसु अज्जतरं सन्धाय “एकं समय”न्ति आह ।

कस्मा पनेत्थ यथा अभिधम्मे “यस्मिं समये कामावचर”न्ति च, इतो अज्जेसु च सुत्तपदेसु “यस्मिं समये, भिक्खवे, भिक्खु विविच्चेव कामेही”ति च भुम्मवचनेन निद्देसो कतो, विनये च “तेन समयेन बुद्धो भगवा”ति करणवचनेन निद्देसो कतो, तथा अकत्वा “एकं समय”न्ति उपयोगवचनेन निद्देसो कतोति । तत्थ तथा, इध च अज्जथा अत्थसम्भवतो । तत्थ हि अभिधम्मे इतो अज्जेसु सुत्तपदेसु च अधिकरणत्थो भावेनभावलक्खणत्थो च सम्भवति । अधिकरणं हि कालत्थो समूहत्थो च समयो, तत्थ वुत्तानं फस्सादिधम्मानं खणसमवायहेतुसङ्घातस्स च समयस्स भावेन तेसं भावो लक्खीयति, तस्मा तदत्थजोतनत्थं तत्थ भुम्मवचनेन निद्देसो कतो ।

विनये च हेतुअत्थो करणत्थो च सम्भवति । यो हि सो सिक्खापदपज्जत्तिसमयो सारिपुत्तादीहिपि दुब्बिज्जेय्यो, तेन समयेन हेतुभूतेन करणभूतेन च सिक्खापदानि पज्जापयन्तो सिक्खापदपज्जत्तिहेतुञ्च अपेक्खमानो भगवा तत्थ तत्थ विहासि । तस्मा तदत्थजोतनत्थं तत्थ करणवचनेन निद्देसो कतो ।

इध पन अज्जस्मिञ्च एवंजातिके अच्चन्तसंयोगत्थो सम्भवति । यज्झि समयं भगवा इमं अज्जं वा सुत्तन्तं देसेसि, अच्चन्तमेव तं समयं करुणाविहारेण विहासि । तस्मा तदत्थजोतनत्थं इध उपयोगवचननिद्देसो कतोति । तेनेतं वुच्चति —

“तं तं अत्थमपेक्खित्वा, भुम्मेन करणेन च ।
अज्जत्र समयो वुत्तो, उपयोगेन सो इधा”ति ॥

पोराणा पन वण्णयन्ति — “तस्मिं समये”ति वा “तेन समयेना”ति वा “एकं समय”न्ति वा अभिलापमत्तभेदो एस, सब्बत्थ भुम्ममेवत्थोति । तस्मा “एकं समय”न्ति वुत्तेपि “एकस्मिं समये”ति अत्थो वेदितब्बो ।

भगवाति गरु । गरुज्झि लोके “भगवा”ति वदन्ति । अयञ्च सब्बगुणविसिद्धताय सब्बसत्तानं गरु, तस्मा “भगवा”ति वेदितब्बो । पोराणेहिपि वुत्तं —

“भगवाति वचनं सेट्ठं, भगवाति वचनमुत्तमं ।
गरु गारवयुत्तो सो, भगवा तेन वुच्चती”ति ॥

अपिच —

“भाग्यवा भगवा युत्तो, भगेहि च विभत्तवा ।
भत्तवा वन्तगमनो, भवेसु भगवा ततो”ति ॥ —

इमिस्सापि गाथाय वसेनस्स पदस्स वित्थारतो अत्थो वेदितब्बो । सो च **विसुद्धिमग्गे** (विसुद्धि० १.१४२, १४४) बुद्धानुस्सतिनिद्देसे वुत्तोयेव ।

एत्तावता चेत्थ **एवं मे सुतन्ति** वचनेन यथासुतं धम्मं दस्सेन्तो भगवतो धम्मसरीरं पच्चक्खं करोति । तेन “न इदं अतिक्कन्तसत्थुकं पावचनं, अयं वो सत्था”ति सत्थु अदस्सनेन उक्कण्ठितं जनं समस्सासेति । **एकं समयं भगवाति** वचनेन तस्मिं समये भगवतो अविज्जमानभावं दस्सेन्तो रूपकायपरिनिब्बानं साधेति । तेन “एवंविधस्स नाम अरियधम्मस्स देसको दसबलधरो वजिरसङ्घातसमानकायो सोपि भगवा परिनिब्बुतो, केन अज्जेन जीविते आसा जनेतब्बा”ति जीवितमदमत्तं जनं संवेजेति, सद्धम्मं चस्स उस्साहं जनेति । **एवन्ति** च भणन्तो देसनासम्पत्तिं निद्दिसति । **मे सुतन्ति** सावकसम्पत्तिं । **एकं समयन्ति** कालसम्पत्तिं । **भगवाति** देसकसम्पत्तिं ।

सावत्थियन्ति एवंनामके नगरे । समीपत्थे चेतं भुम्मवचनं । **विहरतीति** अविसेसेन इरियापथदिब्बब्रह्मअरियविहारेसु अज्जतरविहारसमङ्गिपरिदीपनमेतं । इध पन ठानगमननिसज्जासयनप्पभेदेसु इरियापथेसु अज्जतरइरियापथसमायोगपरिदीपनं, तेन ठितोपि गच्छन्तोपि निसिन्नोपि सयानोपि भगवा विहरतिच्चेव वेदितब्बो । सो हि एकं इरियापथबाधनं अज्जेन इरियापथेन विच्छिन्दित्वा अपरिपतन्तं अत्तभावं हरति पवत्तेति, तस्मा “विहरती”ति वुच्चति ।

जेतवनेति जेतस्स राजकुमारस्स वने । तज्जि तेन रोपितं संवड्ढितं परिपालितं, सो चस्स सामी अहोसि, तस्मा जेतवनन्ति सङ्घं गतं, तस्मिं जेतवने । **अनाथपिण्डिकस्स आरामेति** अनाथपिण्डिकेन गहपतिना चतुपञ्जासहिरञ्जकोटिपरिच्चागेन बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स निय्यातितत्ता अनाथपिण्डिकस्साति सङ्घं गते आरामे । अयमेत्थ सङ्घेपो, वित्थारो पन पपञ्चसूदनिया मज्झिमट्ठकथाय सब्बासवसुत्तवण्णनायं (म० नि० अट्ठ० १.१४ आदयो) वुत्तो ।

तत्थ सिया — यदि ताव भगवा सावत्थियं विहरति, “जेतवने”ति न वत्तब्बं । अथ तत्थ विहरति, “सावत्थिय”न्ति न वत्तब्बं । न हि सक्का उभयत्थ एकं समयं विहरितुन्ति । न खो पनेतं एवं दट्ठब्बं । ननु अवोचुम्ह “समीपत्थे भुम्मवचन”न्ति । तस्मा यथा गङ्गायमुनादीनं समीपे गोयूथानि चरन्तानि “गङ्गाय चरन्ति, यमुनाय चरन्ती”ति वुच्चन्ति, एवमिधापि यदिदं सावत्थिया समीपे जेतवनं, तत्थ विहरन्तो वुच्चति “सावत्थियं विहरति जेतवने”ति । गोचरगामनिदस्सनत्थं हिस्स सावत्थिवचनं, पब्बजितानुरूपनिवासनद्वाननिदस्सनत्थं सेसवचनं ।

तत्थ सावत्थिवचनेन आयस्मा आनन्दो भगवतो गहट्टानुगहकरणं दस्सेति, जेतवनादिकित्तनेन पब्बजितानुगहकरणं । तथा पुरिमेन पच्चयग्गहणतो अत्तकिलमथानुयोगविवज्जनं, पच्छिमेन वत्थुकामप्पहानतो कामसुखल्लिकानुयोगविवज्जनूपायदस्सनं । पुरिमेन च धम्मदेसनाभियोगं, पच्छिमेन विवेकाधिमुत्तिं । पुरिमेन करुणाय उपगमनं, पच्छिमेन पञ्जाय अपगमनं । पुरिमेन सत्तानं हितसुखनिष्पादनाधिमुत्तितं, पच्छिमेन परहितसुखकरणे निरुपलेपतं । पुरिमेन धम्मिकसुखापरिच्चागनिमित्तफासुविहारं, पच्छिमेन उत्तरिमनुस्सधम्मानुयोगनिमित्तं । पुरिमेन मनुस्सानं उपकारबहुलतं, पच्छिमेन देवतानं । पुरिमेन लोके जातस्स लोके संवड्ढभावं, पच्छिमेन लोकेन अनुपलित्ततं । पुरिमेन “एकपुग्गलो, भिक्खवे, लोके उप्पज्जमानो उप्पज्जति बहुजनहिताय बहुजनसुखाय लोकानुकम्पाय अत्थाय हिताय सुखाय देवमनुस्सानं । कतमो एकपुग्गलो? तथागतो अरहं सम्मासम्बुद्धो”ति (अ० नि० १.१७०) वचनतो यदत्थं भगवा उप्पन्नो, तदत्थपरिनिष्पादनं, पच्छिमेन यत्थ उप्पन्नो, तदनुरूपविहारं । भगवा हि पठमं लुम्बिनिवने, दुतियं बोधिमण्डेति लोकियलोकुत्तराय उप्पत्तिया वनेयेव उप्पन्नो । तेनस्स वनेयेव विहारं दस्सेतीति एवमादिना नयेनेत्थ अत्थयोजना वेदितब्बा ।

तत्राति देसकालपरिदीपनं । तज्जि यं समयं विहरति, तत्र समये । यस्मिञ्च आरामे विहरति, तत्र आरामेति दीपेति । भासितब्बयुत्ते वा देसकाले दीपेति । न हि भगवा अयुत्ते देसे वा काले वा धम्मं भासति । “अकालो खो ताव, बाहिया”तिआदि (उदा० १०) चेत्थ साधकं । **खोति** पदपूरणमत्ते अवधारणे आदिकालत्थे वा निपातो । **भगवाति** लोकगरुदीपनं । **भिक्खूति** कथासवनयुत्तपुग्गलवचनं । अपि चेत्थ “भिक्खकोति भिक्खु, भिक्खाचरियं अज्झुपगतोति भिक्खू”तिआदिना (पारा० ४५; विभ० ५११) नयेन वचनत्थो वेदितब्बो । **आमन्तेसीति** आलपि अभासि सम्बोधेसीति अयमेत्थ अत्थो । अज्जत्र पन जापनेपि होति । यथाह — “आमन्तयामि वो, भिक्खवे, पटिवेदयामि वो, भिक्खवे”ति । पक्कोसनेपि । यथाह — “एहि त्वं, भिक्खु, मम वचनेन सारिपुत्तं आमन्तेही”ति (अ० नि० ९.११; सं० नि० २.३२) ।

भिक्खवोति आमन्तनाकारपरिदीपनं । तज्जि भिक्खनसीलतादिगुणयोगसिद्धत्ता वुत्तं । भिक्खनसीलतागुणयुत्तोपि हि भिक्खु, भिक्खनधम्मतागुणयुत्तोपि भिक्खु, भिक्खने साधुकारितागुणयुत्तोपीति सद्विदू मज्जन्ति । तेन च नेसं भिक्खनसीलतादिगुणयोगसिद्धेन वचनेन हीनाधिकजनसेवितं वुत्तिं पकासेन्तो उद्धतदीनभावनिग्गहं करोति । **भिक्खवोति** इमिना करुणाविष्फारसोम्महदयनयननिपातपुब्बङ्गमेन वचनेन ते अत्तनो मुखाभिमुखे करोति । तेनेव च

कथेतुकम्यतादीपकेन वचनेन तेसं सोतुकम्यतं जनेति । तेनेव च सम्बोधनत्थेन साधुकं सवनमनसिकारेपि ते नियोजेति । साधुकं सवनमनसिकारायत्ता हि सासनसम्पत्ति ।

अपरेसुपि देवमनुस्सेसु विज्जमानेसु कस्मा भिक्खूयेव आमन्तेसीति चे? जेट्ठसेट्ठासन्नसदासन्निहितभावतो । सब्बपरिससाधारणा हि भगवतो धम्मदेसना । परिसाय च जेट्ठा भिक्खू पठमुप्पन्नत्ता, सेट्ठा अनगारियभावं आदिं कत्वा सत्थुचरियानुविधायकत्ता सकलसासनपटिग्गाहकत्ता च । आसन्ना ते तत्थ निसिन्नेसु सत्थुसन्तिकत्ता । सदासन्निहिता सत्थुसन्तिकावचरत्ताति । अपिच ते धम्मदेसनाय भाजनं यथानुसिद्धं पटिपत्तिसम्भावतोतिपि ते एव आमन्तेसि ।

किमत्थं पन भगवा धम्मं देसेन्तो पठमं भिक्खू आमन्तेसि, न धम्ममेव देसेसीति? सतिजननत्थं । भिक्खू हि अज्जं चिन्तेन्तापि विक्खित्तचित्तापि धम्मं पच्चवेक्खन्तापि कम्मट्ठानं मनसिकरोन्तापि निसिन्ना होन्ति, ते अनामन्तेत्वा धम्मो देसियमाने “अयं देसना किंनिदाना किंपच्चया कतमाय अट्ठुप्पत्तिया देसिता”ति सल्लक्खेतुं असक्कोन्ता दुग्गहितं वा गण्हेय्युं, न वा गण्हेय्युं । तेन नेसं सतिजननत्थं भगवा पठमं आमन्तेत्वा पच्छा धम्मं देसेति ।

भदन्तेति गारववचनमेतं, सत्थु पटिवचनदानं वा । अपि चेत्थ “भिक्खवो”ति वदमानो भगवा ते भिक्खू आलपति । “भदन्ते”ति वदमाना ते भगवन्तं पच्चालपन्ति । तथा “भिक्खवो”ति भगवा आदिमिह भासति, “भदन्ते”ति ते पच्चाभासन्ति । “भिक्खवो”ति पटिवचनं दापेति, “भदन्ते”ति पटिवचनं देन्ति । ते **भिक्खू**ति ये भगवा आमन्तेसि, ते । **भगवतो पच्चस्सो**सुन्ति भगवतो आमन्तनं पटिअस्सोसुं, अभिमुखा हुत्वा सुणिंसु सम्पटिच्छिंसु पटिग्गाहेसुन्ति अत्थो । **भगवा एतदवोचा**ति भगवा एतं इदानी वत्तब्बं सकलं सुत्तं अवोच । एतावता च यं आयस्मता आनन्देन इमस्स सुत्तस्स सुखावगाहणत्थं कालदेसदेसकपरिसापदेसपटिमण्डितं निदानं भासितं, तस्स अत्थवण्णना समत्ताति ।

रूपादिवण्णना

इदानी **नाहं, भिक्खवे, अज्जं एकरूपमि समनुपस्सामी**ति आदिना नयेन भगवता निक्खित्तस्स सुत्तस्स वण्णनाय ओकासो अनुप्पत्तो, सा पनेसा सुत्तवण्णना यस्मा सुत्तनिकखेपं विचारेत्वाव वुच्चमाना पाकटा होति, तस्मा सुत्तनिकखेपविचारणा ताव वेदितब्बा । चत्तारो हि सुत्तनिकखेपा अत्तज्झासयो परज्झासयो पुच्छावसिको अट्ठुप्पत्तिकोति । तत्थ यानि सुत्तानि भगवा परेहि अनज्झिट्ठो केवलं अत्तनो अज्झासयेनेव कथेसि, सेय्यथिदं — आकङ्खेय्यसुत्तं वत्थसुत्तन्ति एवमादीनि, तेसं अत्तज्झासयो निक्खेपो । यानि पन “परिपक्का खो राहुलस्स विमुत्तिपरिपाचनीया धम्मा, यन्नूनाहं राहुलं उत्तरि आसवानं खये विनेय्य”न्ति (सं० नि० ४.१२१; म० नि० ३.४१६) एवं परेसं अज्झासयं खन्ति मनं अभिनीहारं बुज्झनभावज्ज ओलोकेत्वा परज्झासयवसेन कथितानि, सेय्यथिदं — राहुलोवादसुत्तं धम्मचक्कप्पवत्तनन्ति एवमादीनि, तेसं परज्झासयो निक्खेपो । भगवन्तं पन उपसङ्गमित्वा ते ते देवमनुस्सा तथा तथा पज्जं पुच्छन्ति । एवं पुट्ठेन भगवता यानि कथितानि देवतासंयुत्तबोज्झङ्गसंयुत्तादीनि, तेसं पुच्छावसिको निक्खेपो । यानि पन उप्पन्नं कारणं पटिच्च कथितानि धम्मदायादसुत्तपुत्तमसूपमादीनि, तेसं अट्ठुप्पत्तिको निक्खेपो । एवमिमेसु चतूसु निक्खेपेसु इमस्स सुत्तस्स परज्झासयो निक्खेपो । परज्झासयवसेन हेतं निक्खित्तं । केसं अज्झासयेनाति? रूपगरुकानं पुरिसानं ।

तत्थ **नाहं, भिक्खवे**ति आदीसु नकारो पटिसेधत्थो । **अहन्ति** अत्तानं निदिसति । **भिक्खवे**ति भिक्खू आलपति । **अज्जन्ति** इदानी वत्तब्बा इत्थिरूपतो अज्जं । **एकरूपमि**ति एकमि रूपं । **समनुपस्सामी**ति द्वे समनुपस्सना जाणसमनुपस्सना च दिट्ठिसमनुपस्सना च । तत्थ “अनिच्चतो समनुपस्सति, नो निच्चतो”ति (पटि० म० ३.३५) अयं

जाणसमनुपस्सना नाम । “रूपं अत्ततो समनुपस्सती”तिआदिका (पटि० म० १.१३०) पन **दिट्ठिसमनुपस्सना** नाम । तासु इध जाणसमनुपस्सना अधिप्पेता । इमस्स पन पदस्स नकारेन सम्बन्धो वेदितब्बो । इदं हि वुत्तं होति — अहं, भिक्खवे, सब्बञ्जुतञ्जाणेन ओलोकेन्तोपि अञ्जं एकरूपमि न समनुपस्सामीति । **यं एवं पुरिसस्स चित्तं परियादाय तिट्ठतीति** यं रूपं रूपगरुकस्स पुरिसस्स चतुभूमककुसलचित्तं परियादित्वा गणित्वा खेपेत्वा तिट्ठति । “सब्बं हत्थिकायं परियादित्वा”तिआदीसु (सं० नि० १.१२६) हि गहणं परियादानं नाम । “अनिच्चसञ्जा, भिक्खवे, भाविता बहुलीकता सब्बं कामरागं परियादियती”तिआदीसु (सं० नि० ३.१०२) खेपनं । इध उभयमि वट्ठति । तत्थ इदं रूपं चतुभूमककुसलचित्तं गणहन्तं न नीलुप्पलकलापं पुरिसो विय हत्थेन गणहाति, नापि खेपयमानं अग्गि विय उद्धने उदकं सन्तापेत्वा खेपेति । उप्पत्तिञ्चस्स निवारयमानमेव चतुभूमकमि कुसलचित्तं गणहाति चेव खेपेति चाति वेदितब्बं । तेन वुत्तं — “पुरिसस्स चित्तं परियादाय तिट्ठती”ति ।

यथयिदन्ति यथा इदं । **इत्थिरूपन्ति** इत्थिया रूपं । तत्थ “किञ्च, भिक्खवे, रूपं वदेथ? रुप्पतीति खो, भिक्खवे, तस्मा रूपन्ति वुच्चति । केन रुप्पति? सीतेनपि रुप्पति उण्हेनपि रुप्पती”ति (सं० नि० ३.७९) सुत्तानुसारेण रूपस्स वचनत्थो चेव सामञ्जलक्खणञ्च वेदितब्बं । अयं पन रूपसद्दो खन्धभवनिमित्तपच्चयसरीरवण्णसण्ठानादीसु अनेकेसु अत्थेसु वत्तति । अयञ्चि “यं किञ्चि रूपं अतीतानागतपच्चुप्पन्न”न्ति (विभ० २; महाव० २२) एत्थ रूपक्खन्धे वत्तति । “रूपूपपत्तिया मग्गं भावेती”ति (ध० सं० १६१; विभ० ६२४) एत्थ रूपभवे । “अज्झत्तं अरूपसञ्जी बहिद्वा रूपानि पस्सती”ति (ध० सं० २०४-२३२ आदयो) एत्थ कसिणनिमित्ते । “सरूपा, भिक्खवे, उप्पज्जन्ति पापका अकुसला धम्मा नो अरूपा”ति (अ० नि० २.८३) एत्थ पच्चये । “आकासो परिवारितो रूपन्तेव सङ्खं गच्छती”ति (म० नि० १.३०६) एत्थ सरीरे । “चक्खुञ्च पटिच्च रूपे च उप्पज्जति चक्खुविज्जाण”न्ति (म० नि० १.४००; ३.४२१) एत्थ वण्णे । “रूपप्पमाणो रूपप्पसन्नो”ति (अ० नि० ४.६५) एत्थ सण्ठाने । आदिसद्देन “पियरूपं सातरूपं, अरसरूपो”तिआदीनिपि सङ्गहिहतब्बानि । इध पनेस इत्थिया चतुसमुद्धाने रूपायतनसङ्घाते वण्णे वत्तति । अपिच यो कोचि इत्थिया निवत्थनिवासनस्स वा अलङ्कारस्स वा गन्धवण्णकादीनं वा पिळ्धनमालादीनं वाति कायप्पटिबद्दो च वण्णो पुरिसस्स चक्खुविज्जाणस्स आरम्भणं हुत्वा उपकप्पति, सब्बमेतं इत्थिरूपन्तेव वेदितब्बं । **इत्थिरूपं, भिक्खवे, पुरिसस्स चित्तं परियादाय तिट्ठतीति** इदं पुरिमस्सेव दळ्हीकरणत्थं वुत्तं । पुरिमं वा “यथयिदं, भिक्खवे, इत्थिरूप”न्ति एवं ओपम्मवसेन वुत्तं, इदं परियादानानुभावदस्सनवसेन ।

तत्रिदं इत्थिरूपस्स परियादानानुभावे वत्थु — महादाठिकनागराजा किर चेतियगिरिम्हि अम्बत्थले महाथूपं कारापेत्वा गिरिभण्डपूजं नाम कत्वा कालेन कालं ओरोधगणपरिवुतो चेतियगिरिं गन्त्वा भिक्खुसङ्घस्स महादानं देति । बहून् सन्निपातद्धाने नाम न सब्बेसं सति सूपड्डिता होति, रज्जो च दमिळदेवी नाम महेसी पठमवये ठिता दस्सनीया पासादिका । अथेको चित्तत्थेरो नाम वुड्डपब्बजितो असंवरनियामेन ओलोकेन्तो तस्सा रूपारम्भणे निमित्तं गहेत्वा उम्मादप्पत्तो विय ठितनिस्सिन्धानेसु “हन्द दमिळदेवी, हन्द दमिळदेवी”ति वदन्तो विचरति । ततो पट्टाय चस्स दहरसामणेरा उम्मत्तकचित्तत्थेरोत्वेव नामं कत्वा वोहरिंसु । अथ सा देवी नचिरस्सेव कालमकासि । भिक्खुसङ्घे सिवथिकदस्सनं गन्त्वा आगते दहरसामणेरा तस्स सन्तिकं गन्त्वा एवमाहंसु — “भन्ते चित्तत्थेर, यस्सत्थाय त्वं विलपसि, मयं तस्सा देविया सिवथिकदस्सनं गन्त्वा आगता”ति । एवं वुत्तेपि अस्सद्दहन्तो “यस्सा वा तस्सा वा तुम्हे सिवथिकदस्सनत्थाय गता, मुखं तुम्हाकं धूमण्ण”न्ति । उम्मत्तकवचनमेव अवोच । एवं उम्मत्तकचित्तत्थेरस्स चित्तं परियादाय अट्ठासि इदं इत्थिरूपं ।

अपरमि वत्थु — सद्दातिस्समहाराजा किर एकदिवसं ओरोधगणपरिवुतो विहारं आगतो । एको दहरो

लोहपासादद्वारकोट्टके ठत्वा असंवरे ठितो एकं इत्थिं ओलोकेसि । सापि गमनं पच्छिन्दित्वा तं ओलोकेसि । उभोपि अब्भन्तरे उट्ठितेन रागगिना ड्हित्वा कालमकंसु । एवं इत्थिरूपं दहरस्स चित्तं परियादाय तिट्ठति ।

अपरम्पि वत्थु — कल्याणियमहाविहारतो किरको दहरो उद्देसत्थाय काळदीघवापिगामद्वारविहारं गन्त्वा निट्ठितुद्देसकिच्चो अत्थकामानं वचनं अगगहेत्वा “गतद्वाने दहरसामणरेहि पुट्ठेन गामस्स निविट्ठाकारो कथेतब्बो भविस्सती”ति गामे पिण्डाय चरन्तो विसभागारम्मणे निमित्तं गहेत्वा अत्तनो वसनद्वानं गतो ताय निवत्थवत्थं सज्जानित्वा “कहं, भन्ते, इदं लद्ध”न्ति पुच्छन्तो तस्सा मतभावं जत्वा “एवरूपा नाम इत्थी मं निस्साय मता”ति चिन्तेन्तो अन्तोउट्ठितेन रागगिना ड्हित्वा जीवितक्खयं पापुणि । एवम्पि इदं इत्थिरूपं पुरिसस्स चित्तं परियादाय तिट्ठतीति वेदितब्बं ।

२. दुतियादीनि सद्दगरुकादीनं आसयवसेन वुत्तानि । तेसु इत्थिसद्दोति इत्थिया चित्तसमुट्ठानो कथितगीतवादितसद्दो । अपिच इत्थिया निवत्थनिवासनस्सापि अलङ्कतालङ्कारस्सापि इत्थिपयोगनिष्पादितो वीणासङ्घः पणवादिसद्दोपि इत्थिसद्दोत्वेव वेदितब्बो । सब्बोपि हेसो पुरिसस्स चित्तं परियादाय तिट्ठति ।

तत्थ सुवण्णकक्कटकसुवण्णमोरदहरभिक्षुआदीनं वत्थूनि वेदितब्बानि । पब्बतन्तरं किर निस्साय महन्तं हत्थिनागकुलं वसति । अविदूरद्वाने चस्स महापरिभोगसरो अत्थि, तस्मिं कायूपपन्नो सुवण्णकक्कटको अत्थि । सो तं सरं ओतिण्णोतिण्णे सण्डासेन विय अळेहि पादे गहेत्वा अत्तनो वसं नेत्वा मारेति । तस्स ओतारापेक्खा हत्थिनागा एकं महाहत्थिं जेट्ठकं कत्वा विचरन्ति । सो एकदिवसं तं हत्थिनागं गण्हि । थामसतिसम्पन्नो हत्थिनागो चिन्तेसि — “सचाहं भीतरवं रविस्सामि, सब्बे यथारुचिया अकीळित्वा पलायिस्सन्ती”ति निच्चलोव अट्ठासि । अथ सब्बेसं उत्तिण्णभावं जत्वा तेन गहितभावं अत्तनो भरियं जानापेतुं विरवित्वा एवमाह —

“सिङ्गीमिगो आयतचक्खुनेत्तो,
अट्ठित्तचो वारिसयो अलोमो ।
तेनाभिभूतो कपणं रुदामि,
मा हेव मं पाणसमं जहेय्या”ति ॥ (जा० १.३.४९) ।

सा तं सुत्वा सामिकस्स गहितभावं जत्वा तं तम्हा भया मोचेतुं हत्थिना च कुळीरेन च सद्धिं सल्लपन्ती एवमाह —

“अय्य न तं जहिस्सामि, कुञ्जरं सट्ठिहायनं ।
पथब्बा चातुरन्ताय, सुप्पियो होसि मे तुवं ॥

“ये कुळीरा समुद्धस्मिं, गङ्गाय यमुनाय च ।
तेसं त्वं वारिजो सेट्ठो, मुञ्च रोदन्तिया पति”न्ति ॥ (जा० १.३.५०-५१) ।

कुळीरो सह इत्थिसद्दस्सवनेन गहणं सिथिलमकासि । अथ हत्थिनागो “अयमेवेतस्स ओकासो”ति एकं पादं गहिताकारेनेव ठपेत्वा दुतियं उक्खिपित्वा तं पिट्ठिकपाले अक्कमित्वा विचुण्णिकं कत्वा थोकं आकट्ठित्वा तीरे खिपि । अथ नं सब्बहत्थिनो सन्निपतित्वा “अम्हाकं वेरी”ति विचुण्णयिंसु । एवं ताव इत्थिसद्दो सुवण्णकक्कटकस्स चित्तं परियादयित्वा तिट्ठति ।

सुवण्णमोरोपि हिमवन्तं अनुपविसित्वा महन्तं पब्बतगहनं निस्साय वसन्तो निच्चकालं सूरियस्स उदयकाले सूरियमण्डलं उल्लोकेत्वा अत्तनो रक्खं करोन्तो एवं वदति —

“उदेतयं चक्खुमा एकराजा,
हरिस्सवण्णो पथविप्पभासो ।
तं तं नमस्सामि हरिस्सवण्णं पथविप्पभासं,
तयाज्ज गुत्ता विहरेमु दिवसं ॥

“ये ब्राह्मणा वेदगू सब्बधम्मो,
ते मे नमो ते च मं पालयन्तु ।
नमत्थु बुद्धानं नमत्थु बोधिया,
नमो विमुत्तानं नमो विमुत्तिया ।
इमं सो परित्तं कत्वा,
मोरो चरति एसना”ति ॥ (जा० १.२.१७) ।

सो दिवसं गोचरं गहेत्वा सायन्हसमये वसनट्ठानं पविसन्तो अत्थङ्गतं सूरियमण्डलं ओलोकेत्वापि इमं गाथं वदति —

“अपेतयं चक्खुमा एकराजा,
हरिस्सवण्णो पथविप्पभासो ।
तं तं नमस्सामि हरिस्सवण्णं पथविप्पभासं,
तयाज्ज गुत्ता विहरेमु रत्तिं ॥

“ये ब्राह्मणा वेदगू सब्बधम्मो,
ते मे नमो ते च मं पालयन्तु ।
नमत्थु बुद्धानं नमत्थु बोधिया,
नमो विमुत्तानं नमो विमुत्तिया ।
इमं सो परित्तं कत्वा,
मोरो वासमकप्पयी”ति ॥ (जा० १.२.१८) ।

इमिना नियामेन सत्त वस्ससतानि वीतिनामेत्वा एकदिवसं परित्तकम्मतो पुरेतरमेव मोरकुक्कुटिकाय सद्दं सुत्वा परित्तकम्मं असरित्वा रज्जा पेसितस्स लुद्धकस्स वसं उपगतो । एवं इत्थिसद्दो सुवण्णमोरस्स चित्तं परियादियित्वा तिट्ठतीति । छातपब्बतवासी दहरो पन सुधामुण्डकवासी दहरो च इत्थिसद्दं सुत्वा अनयव्यसनं पत्ताति ।

३. ततिये इत्थिगन्धोति इत्थिया चतुसमुद्धानिकं गन्धायतनं । स्वायं इत्थिया सरीरगन्धो दुग्गन्धो होति, कायारुळ्हो पन आगन्तुकअनुलेपनादिगन्धो इध अधिप्पेतो । एकच्चा हि इत्थी अस्सगन्धिनी होति, एकच्चा मेण्डकगन्धिनी, एकच्चा सेदगन्धिनी, एकच्चा सोणितगन्धिनी । एकच्चो अन्धबालो एवरूपायपि इत्थिया रज्जतेव । चक्कवत्तिनो पन इत्थिरतनस्स कायतो चन्दनगन्धो वायति, मुखतो च उप्पलगन्धो । अयं न सब्बासं होति, आगन्तुकअनुलेपनादिगन्धोव इध अधिप्पेतो ।

तिरच्छानगता पन हत्थिअस्सगोणादयो तिरच्छानगतानं सजातिइत्थीनं उतुगन्धेन
योजनद्वियोजनतियोजनचतुयोजनम्पि गच्छन्ति । इत्थिकाये गन्धो वा होतु इत्थिया
निवत्थनिवासनअनुलित्तालेपनपिळन्धमालादिगन्धो वा, सब्बोपि इत्थिगन्धोत्वेव वेदितब्बो ।

४. चतुत्थे **इत्थिरसो**ति इत्थिया चतुसमुद्धानिकं रसायतनं । तिपिटकचूळनागचूळाभयत्थेरा पन “स्वायं इत्थिया
किंकारपटिस्सावितादिवसेन सवनरसो चेव परिभोगरसो च, अयं इत्थिरसो”ति वदन्ति । किं तेन? यो पनायं इत्थिया
ओट्टमंससम्मक्खनखेळादिरसोपि, सामिकस्स दिन्नयागुभत्तादीनं रसोपि, सब्बो सो इत्थिरसोत्वेव वेदितब्बो । अनेके हि
सत्ता अत्तनो मातुगामेन यंकिञ्चि सहत्था दिन्नमेव मधुरन्ति गहेत्वा अनयव्यसनं पत्ताति ।

५. पञ्चमे **इत्थिफोडुब्बो**ति इत्थिया कायसम्पस्सो, इत्थिसरीरारुळ्हानं वत्थालङ्कारमालादीनम्पि फस्सो
इत्थिफोडुब्बोत्वेव वेदितब्बो । सब्बोपेस पुरिसस्स चित्तं परियादियति महाचेतियङ्गणे गणसज्झायं गणहन्तस्स दहरभिक्षुनो
विसभागारम्मणफस्सो वियाति ।

इति सत्था सत्तानं आसयानुसयवसेन रूपादीसु एकेकं गहेत्वा अज्जं ईदिसं न पस्सामीति आह । यथा हि
रूपगरुकस्स पुरिसस्स इत्थिरूपं चित्तुप्पादं गमेति पलिबुन्धति बज्झापेति बद्धापेति मोहेति संमोहेति, न तथा सेसा
सद्वादयो । यथा च सद्वादिरुकानं सद्वादयो, न तथा रूपादीनि आरम्मणानि । एकच्चस्स च रूपादीसु एकमेवारम्मणं चित्तं
परियादियति, एकच्चस्स द्वेपि तीणिपि चत्तारिपि पञ्चपि । इति इमे पञ्च सुत्तन्ता पञ्चगरुकवसेन कथिता, न
पञ्चगरुकजातकवसेन । **पञ्चगरुकजातकं** पन सक्खिभावत्थाय आहरित्वा कथेतब्बं । तत्र हि अमनुस्सेहि कन्तारमज्झे
कताय आपणादिविचारणाय महापुरिसस्स पञ्चसु सहायेसु रूपगरुको रूपारम्मणे बज्झित्वा अनयव्यसनं पत्तो,
सद्वादिरुका सद्दारम्मणादीसु । इति तं सक्खिभावत्थाय आहरित्वा कथेतब्बं । इमे पन पञ्च सुत्तन्ता पञ्चगरुकवसेनेव
कथिता ।

६. यस्मा च न केवलं पुरिसायेव पञ्चगरुका होन्ति, इत्थियोपि होन्तियेव, तस्मा तासम्पि वसेन पुन पञ्च सुत्तन्ते
कथेसि । तेसम्पि अत्थो वुत्तनयेनेव वेदितब्बो । वत्थूसुपि पठमसुत्ते लोहपासादद्वारे ठितं दहरं ओलोकेत्वा मताय राजोरोधाय
वत्थु वेदितब्बं । तं हेट्ठा वित्थारितमेव ।

७. दुतियसुत्ते बाराणसियं रूपूपजीविनो मातुगामस्स वत्थु वेदितब्बं । गुत्तिलवीणावादको किरिकिस्सा इत्थिया सहस्सं
पहिणि, सा तं उप्पण्डेत्वा गणिहतुं न इच्छि । सो “करिस्सामेत्थ कत्तब्ब”न्ति सायन्हकालसमनन्तरे अलङ्कृतपटियत्तो तस्सा
गेहस्स अभिमुखद्वाने अज्जस्मिं गेहद्वारे निसिन्नो वीणाय तन्तियो समे गुणे पतिट्ठापेत्वा तन्तिस्सरेन गीतस्सरं
अनतिक्कमन्तो गायि । सा इत्थी तस्स गीतसदं सुत्वा द्वारन्ति सज्जाय “विवटवातपानेन तस्स सन्तिकं गमिस्सामी”ति
आकासेयेव जीवितक्खयं पत्ता ।

८. ततियसुत्ते चक्कवत्तिरज्जो कायतो चन्दनगन्धो वायति, मुखतो च उप्पलगन्धोति इदं आहरितब्बं । इदं चेत्थ वत्थु
वेदितब्बं । सावत्थियं किरिकिस्सा कुटुम्बिकधीताय सामिको सत्थु धम्मदेसनं सुत्वा, “न सक्का मया अयं धम्मो गिहिभूतेन
पूरेतु”न्ति अज्जतरस्स पिण्डपातिकत्थेरस्स सन्तिके पब्बजि । अथस्स भरियं “अस्सामिका अयं”न्ति जत्वा राजा
पसेनदिकोसलो अन्तेपुरं आहरापेत्वा एकदिवसं एकं नीलुप्पलकलापं आदाय अन्तेपुरं पविट्ठो एकेकिस्सा एकेकं नीलुप्पलं
दापेसि । पुण्फेसु भाजियमानेसु तस्सा इत्थिया द्वे हत्थं पत्तानि । सा पहट्ठाकारं दस्सेत्वा उपसिङ्घित्वा परोदि । राजा तस्सा

उभयाकारं दिस्वा तं पक्कोसापेत्वा पुच्छि । सा अत्तनो पहट्टुकारणञ्च रोदनकारणञ्च कथेसि । यावततियं कथितेपि राजा अस्सद्वहन्तो पुनदिवसे सकलराजनिवेशने सब्बमालाविलेपनादिसुगन्धगन्धं हरापेत्वा बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स आसनानि पञ्जापेत्वा बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स महादानं दत्वा भत्तकिच्चपरियोसाने तं इत्थिं “कतरो ते थेरो”ति पुच्छित्वा, “अयं”न्ति वुत्ते जत्वा सत्थारं वन्दित्वा, “भन्ते, तुम्हेहि सद्धिं भिक्खुसङ्घो गच्छतु, अम्हाकं असुकत्थेरो अनुमोदनं करिस्सती”ति आह । सत्था तं भिक्खुं ठपेत्वा विहारं गतो । थेरे अनुमोदनं वत्तुं आरद्धमत्ते सकलं राजनिवेशनं गन्धपूरं विय जातं । राजा “सच्चमेवेसा आहा”ति पसीदित्वा पुनदिवसे सत्थारं तं कारणं पुच्छि । सत्था “अयं अतीते धम्मकथं सुणन्तो ‘साधु साधू’ति साधुकारं पवत्तेन्तो सक्कच्चं अस्सोसि, तम्मूलको तेन महाराज अयमानिसंसो लद्धो”ति आचिक्खि ।

“सद्धम्मदेसनाकाले, साधु साधूति भासतो ।
मुखतो जायते गन्धो, उप्पलंव यथोदके”ति ॥

सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति । इमस्मिं वग्गे वट्टमेव कथितं ।

रूपादिवग्गवण्णना ।

२. नीवरणप्पहानवग्गवण्णना

११. दुतियस्स पठमे एकधम्मपीति एत्थ “तस्मिं खो पन समये धम्मा होन्ती”ति आदीसु (ध० स० १२१) विय निस्सत्तट्ठेन धम्मो वेदितब्बो । तस्मा एकधम्मपीति निस्सत्तं एकसभावम्पीति अयमेत्थ अत्थो । अनुप्पन्नोवाति एत्थ पन “भूतानं वा सत्तानं ठितिया सम्भवेसीनं वा अनुग्गहाय (म० नि० १.४०२; सं० नि० २.११) यावता, भिक्खवे, सत्ता अपदा वा द्विपदा वा”ति (अ० नि० ४.३४; इतिवु० ९०) एवमादीसु विय समुच्चयत्थो वासद्वो दट्टब्बो, न विकप्पत्थो । अयज्हेत्थ अत्थो — येन धम्मेन अनुप्पन्नो च कामच्छन्दो उप्पज्जति, उप्पन्नो च कामच्छन्दो भिय्योभावाय वेपुल्लाय संवत्तति, तमहं यथा सुभनिमित्तं, एवं अज्जं न पस्सामीति । तत्थ अनुप्पन्नोति अजातो असज्जातो अपातुभूतो असमुदागतो । कामच्छन्दोति “यो कामेसु कामच्छन्दो कामरागो कामनन्दी कामतण्हा”ति आदिना (ध० स० ११५६) नयेन वित्थारितं कामच्छन्दनीवरणं । उप्पज्जतीति निब्बत्तति पातुभवति । सो पनेस असमुदाचारवसेन वा अननुभूतारम्मणवसेन वा अनुप्पन्नो उप्पज्जतीति वेदितब्बो । अज्जथा हि अनमतग्गे संसारे अनुप्पन्नो नाम नत्थि ।

तत्थ एकच्चस्स वत्तवसेन किलेसो न समुदाचरति, एकच्चस्स गन्थधुतङ्गसमाधि- विपस्सनानवकम्मादीनं अज्जतरवसेन । कथं? एकच्चो हि वत्तसम्पन्नो होति, तस्स द्वेअसीति खुद्वकवत्तानि चुद्वस महावत्तानि चेति यङ्गणबोधियङ्गणपानीयमाळकउपोसथागारआगन्तुकगमिकवत्तानि च करोन्तस्सेव किलेसो ओकासं न लभति । अपरभागे पनस्स वत्तं विस्सज्जेत्वा भिन्नवत्तस्स चरतो अयोनिमोमनसिकारज्जेव सतिवोस्सग्गञ्च आगम्म उप्पज्जति । एवम्पि असमुदाचारवसेन अनुप्पन्नो उप्पज्जति नाम ।

एकच्चो गन्थयुत्तो होति, एकम्पि निकायं गण्हाति द्वेपि तयोपि चत्तारोपि पञ्चपि । तस्स तेपिटकं बुद्धवचनं अत्थवसेन पाळिवसेन अनुसन्धिवसेन पुब्बापरवसेन गण्हन्तस्स सज्झायन्तस्स वाचेन्तस्स देसेन्तस्स पकासेन्तस्स किलेसो ओकासं न लभति । अपरभागे पनस्स गन्थकम्मं पहाय कुसीतस्स चरतो अयोनिमोमनसिकारसतिवोस्सग्गे आगम्म उप्पज्जति ।

एवम्पि असमुदाचारवसेन अनुपपन्नो उप्पज्जति नाम ।

एकच्चो पन धुतङ्गधरो होति, तेरस धुतङ्गगुणे समादाय वत्तति । तस्स पन धुतङ्गगुणे परिहरन्तस्स किलेसो ओकासं न लभति । अपरभागे पनस्स धुतङ्गानि विस्सज्जेत्वा बाहुल्लाय आवत्तस्स चरतो अयोनिमनसिकारसतिवोस्सग्गे आगम्म उप्पज्जति । एवम्पि असमुदाचारवसेन अनुपपन्नो उप्पज्जति नाम ।

एकच्चो अट्टसु समापत्तीसु चिण्णवसी होति, तस्स पठमज्झानादीसु आवज्जनवसिआदीनं वसेन विहरन्तस्स किलेसो ओकासं न लभति । अपरभागे पनस्स परिहीनज्झानस्स वा विस्सट्ठज्झानस्स वा भस्सादीसु अनुयुत्तस्स विहरतो अयोनिमनसिकारसतिवोस्सग्गे आगम्म उप्पज्जति । एवम्पि असमुदाचारवसेन अनुपपन्नो उप्पज्जति नाम ।

एकच्चो पन विपस्सको होति, सत्तसु वा अनुपस्सनासु अट्ठारससु वा महाविपस्सनासु कम्मं करोन्तो विहरति । तस्सेवं विहरतो किलेसो ओकासं न लभति । अपरभागे पनस्स विपस्सनाकम्मं पहाय कायदळ्हीबहुलस्स विहरतो अयोनिमनसिकारसतिवोस्सग्गे आगम्म उप्पज्जति । एवम्पि असमुदाचारवसेन अनुपपन्नो उप्पज्जति नाम ।

एकच्चो नवकम्मिको होति, उपोसथागारभोजनसालादीनि कारेति । तस्स तेसं उपकरणानि चिन्तेन्तस्स किलेसो ओकासं न लभति । अपरभागे पनस्स नवकम्मे निट्ठिते वा विस्सट्ठे वा अयोनिमनसिकारसतिवोस्सग्गे आगम्म उप्पज्जति । एवम्पि असमुदाचारवसेन अनुपपन्नो उप्पज्जति नाम ।

एकच्चो पन ब्रह्मलोका आगतो सुद्धसत्तो होति, तस्स अनासेवनताय किलेसो ओकासं न लभति । अपरभागे पनस्स लद्धासेवनस्स अयोनिमनसिकारसतिवोस्सग्गे आगम्म उप्पज्जति । एवम्पि असमुदाचारवसेन अनुपपन्नो उप्पज्जति नाम । एवं ताव असमुदाचारवसेन अनुपपन्नस्स उप्पन्नता वेदितव्वा ।

कथं अननुभूतारम्मणवसेन? इधेकच्चो अननुभूतपुब्बं मनापियं रूपादिआरम्मणं लभति, तस्स तत्थ अयोनिमनसिकारसतिवोस्सग्गे आगम्म रागो उप्पज्जति । एवं अननुभूतारम्मणवसेन अनुपपन्नो उप्पज्जति नाम ।

उप्पन्नोति जातो सज्जातो निब्बत्तो अभिनिब्बत्तो पातुभूतो । भिय्योभावायाति पुनप्पुनभावाय । वेपुल्लायाति विपुलभावाय रासिभावाय । तत्थ सकिं उप्पन्नो कामच्छन्दो न निरुज्झिस्सति, सकिं निरुद्धो वा स्वेव पुन उप्पज्जिस्सतीति अट्ठानमेतं । एकस्मिं पन निरुद्धे तस्मिं वा आरम्मणे अज्जस्मिं वा आरम्मणे अपरापरं उप्पज्जमानो भिय्योभावाय वेपुल्लाया संवत्तति नाम ।

सुभनिमित्तन्ति रागट्ठानियं आरम्मणं । “सनिमित्ता, भिक्खवे, उप्पज्जन्ति पापका अकुसला धम्मा, नो अनिमित्ता”ति एत्थ निमित्तन्ति पच्चयस्स नामं । “अधिचित्तमनुयुत्तेन, भिक्खवे, भिक्खुना पञ्च निमित्तानि कालेन कालं मनसिकातब्बानी”ति (म० नि० १.२१६) एत्थ कारणस्स । “सो तं निमित्तं आसेवति भावेती”ति (अ० नि० ९.३५) एत्थ समाधिस्स । “यं निमित्तं आगम्म यं निमित्तं मनसिकरोतो अनन्तरा आसवानं खयो होती”ति (अ० नि० ६.२७) एत्थ विपस्सनाय । इध पन रागट्ठानियो इट्ठारम्मणधम्मो “सुभनिमित्त”न्ति अधिप्पेतो । अयोनिमनसिकरोतोति । “तत्थ कतमो अयोनिमनसिकारो? अनिच्चे निच्चन्ति, दुक्खे सुखन्ति, अनत्तनि अत्ताति, असुभे सुभन्ति, अयोनिमनसिकारो उप्पथमनसिकारो, सच्चविप्पटिकूलेन वा चित्तस्स आवज्जना अन्वावज्जना आभोगो समन्नाहारो मनसिकारो । अयं

वुच्चति अयोनिमनसिकारो'ति (विभ० १३६) इमस्स मनसिकारस्स वसेन अनुपायेन मनसिकरोन्तस्साति ।

१२. दुतिये **ब्यापादो**ति भत्तब्यापत्ति विय चित्तस्स ब्यापज्जनं पकतिविजहनभावो । “तत्थ कतमं ब्यापादनीवरणं? अनत्थं मे अचरीति आघातो जायती”ति (ध० स० ११६०) एवं वित्थारितस्स ब्यापादनीवरणस्सेतं अधिवचनं । **पटिघनिमित्त**न्ति अनिट्ठं निमित्तं । पटिघस्सपि पटिघारम्मणस्सपि एतं अधिवचनं । वुत्तम्पि चेत्तं अट्ठकथायं — “पटिघम्पि पटिघनिमित्तं, पटिघारम्मणोपि धम्मो पटिघनिमित्त”न्ति । सेसमेत्थ कामच्छन्दे वुत्तनयेनेव वेदितब्बं । यथा चेत्थ, एवं इतो परेसुपि । तत्थ तत्थ हि विसेसमत्तमेव वक्खामाति ।

१३. ततिये **थिनमिद्ध**न्ति थिनज्जेव मिद्धज्ज । तेसु चित्तस्स अकम्मज्जता **थिनं**, आलसियभावस्सेतं अधिवचनं । तिण्णं खन्धानं अकम्मज्जता **मिद्धं**, कपिमिद्धस्स पचलायिकभावस्सेतं अधिवचनं । उभिन्नम्पि “तत्थ कतमं थिनं? या चित्तस्स अकल्यता अकम्मज्जता ओलीयना सल्लीयना । तत्थ कतमं मिद्धं? या कायस्स अकल्यता अकम्मज्जता ओनाहो परियोनाहो”ति आदिना (ध० स० ११६२-११६३) नयेन वित्थारो वेदितब्बो । **अरती**ति आदीनि विभङ्गे विभत्तनयेनेव वेदितब्बानि । वुत्तज्हेत्तं —

“तत्थ कतमा **अरति**? पन्तेसु वा सेनासनेसु अज्जतरज्जतरेसु वा अधिकुसलेसु धम्मेसु अरति अरतिता अनभिरति अनभिरमना उक्कण्ठिता परितस्सिता, अयं वुच्चति अरति । तत्थ कतमा **तन्दी**? या तन्दी तन्दियना तन्दिमनता आलस्सं आलस्सायना आलस्सायितत्तं, अयं वुच्चति तन्दी । तत्थ कतमा **विजम्भिता**? या कायस्स जम्भना विजम्भना आनमना विनमना सन्नमना पणमना ब्याधियकं, अयं वुच्चति विजम्भिता । तत्थ कतमो **भत्तसम्मदो**? या भुत्ताविस्स भत्तमुच्छा भत्तकिलमथो भत्तपरिळाहो कायदुडुल्लं, अयं वुच्चति भत्तसम्मदो । तत्थ कतमं **चेतसो च लीनत्तं**? या चित्तस्स अकल्यता अकम्मज्जता ओलीयना सल्लीयना लीनं लीयना लीयितत्तं थिनं थियना थियितत्तं चित्तस्स, इदं वुच्चति चेतसो च लीनत्त”न्ति (विभ० ८५६, ८५७, ८५९, ८६०) ।

एत्थ च पुरिमा चत्तारो धम्मा थिनमिद्धनीवरणस्स सहजातवसेनापि उपनिस्सयवसेनापि पच्चया होन्ति, चेतसो च लीनत्तं अत्तनोव अत्तना सहजातं न होति, उपनिस्सयकोटिया पन होतीति ।

१४. चतुत्थे **उद्धच्चकुक्कुच्च**न्ति उद्धच्चज्जेव कुक्कुच्चज्ज । तत्थ **उद्धच्चं नाम** चित्तस्स उद्धताकारो । **कुक्कुच्चं नाम** अकतकल्याणस्स कतपापस्स तप्पच्चया विप्पटिसारो । **चेतसो अवूपसमो**ति उद्धच्चकुक्कुच्चस्सेवेत्तं नामं । **अवूपसन्तचित्तस्सा**ति ज्ञानेन वा विपस्सनाय वा अवूपसमितचित्तस्स । अयं पन अवूपसमो उद्धच्चकुक्कुच्चस्स उपनिस्सयकोटिया पच्चयो होतीति ।

१५. पज्जमे **विचिकिच्छा**ति “सत्थरि कङ्कती”ति आदिना (ध० स० ११६७) नयेन वित्थारितं विचिकिच्छानीवरणं । अयोनिमनसिकारो वुत्तलक्खणोयेवाति ।

१६. छट्ठे **अनुप्पन्नो वा कामच्छन्दो नुप्पज्जती**ति असमुदाचारवसेन वा अननुभूतारम्मणवसेन वाति द्वीहेव कारणेहि अनुप्पन्नो न उप्पज्जति, तथा विक्खम्भितोव होति, पुन हेतुं वा पच्चयं वा न लभति । इधापि वत्तादीनयेव वसेन असमुदाचारो वेदितब्बो । एकच्चस्स हि वुत्तनयेनेव वत्ते युत्तस्स वत्तं करोन्तस्सेव किलेसो ओकासं न लभति, वत्तवसेन विक्खम्भितो होति । सो तं तथाविक्खम्भितमेव कत्वा विवट्टेत्वा अरहत्तं गणहाति मिलक्खतिस्सत्थेरो विय ।

सो किरायस्मा रोहणजनपदे गामेण्डवालमहाविहारस्स भिक्खाचारे नेसादकुले निब्बत्तो । वयं आगम्म कतधरावासो “पुत्तदारं पोसेस्सामी”ति अदूहलसतं सण्ठपेत्वा पाससतं योजेत्वा सूलसतं रोपेत्वा बहुं पापं आयूहन्तो एकदिवसं गेहतो अग्गिञ्च लोणञ्च गहेत्वा अरञ्जं गतो । पासे बद्धमिगं वधित्वा अङ्गारपक्कमंसं खादित्वा पिपासितो हुत्वा गामेण्डवालमहाविहारं पविट्ठो पानीयमाळके दसमत्तेसु पानीयघटेसु पिपासाविनोदनमत्तम्पि पानीयं अलभन्तो, “किं नामेतं एत्तकानं भिक्खून् वसनट्टाने पिपासाय आगतानं पिपासाविनोदनमत्तं पानीयं नत्थी”ति उज्झायितुं आरब्धो । चूळपिण्डपातिकतिस्सत्थेरो तस्स कथं सुत्वा तस्स सन्तिकं गच्छन्तो पानीयमाळके दसमत्ते पानीयघटे पूरे दिस्वा “जीवमानपेतकसत्तो अयं भविस्सती”ति चिन्तेत्वा, “उपासक, सचे पिपासितोसि, पिव पानीय”न्ति वत्वा कुटं उक्खिपित्वा तस्स हत्थेसु आसिञ्चि । तस्स कम्मं पटिच्च पीतपीतं पानीयं तत्तकपाले पक्खित्तमिव नस्सति, सकलेपि घटे पिवतो पिपासा न पच्छिज्जि । अथ नं थेरो आह — “याव दारुणञ्च ते, उपासक, कम्मं कतं, इदानेव पेतो जातो, विपाको कीदिसो भविस्सती”ति?

सो तस्स कथं सुत्वा लद्धसंवेगो थेरं वन्दित्वा तानि अदूहलादीनि विसङ्खरित्वा वेगेन घरं गन्त्वा पुत्तदारं ओलोकेत्वा सत्थानि भिन्दित्वा दीपकमिगपक्खिनो अरञ्जे विस्सज्जेत्वा थेरं पच्चुपसङ्कमित्वा पब्बज्जं याचि । दुक्करा, आवुसो, पब्बज्जा, कथं त्वं पब्बजिस्ससीति? भन्ते, एवरूपं पच्चक्खकारणं दिस्वा कथं न पब्बजिस्सामीति? थेरो तचपञ्चककम्मट्टानं दत्वा पब्बाजेसि । सो वत्तारभितो हुत्वा बुद्धवचनं उग्गण्हन्तो एकदिवसं देवदूतसुते “तमेनं, भिक्खवे, निरयपाला पुन महानिरये पक्खिपन्ती”ति (म० नि० ३.२७०; अ० नि० ३.३६) इमं ठानं सुत्वा “एत्तकं दुक्खरासि अनुभवितसत्तं पुन महानिरये पक्खिपन्ति, अहो भारियो, भन्ते, महानिरयो”ति आह । आमावुसो, भारियोति । सक्का, भन्ते, पस्सितुन्ति? “न सक्का पस्सितुं, दिट्ठसदिसं कातुं एकं कारणं दस्सेस्सामी”ति सामणरे समादपेत्वा पासाणपिट्ठे अल्लदारुरासिं कारेहीति । सो तथा कारेसि । थेरो यथानिसिन्नोव इद्धिया अभिसङ्खरित्वा महानिरयतो खज्जोपनकमत्तं अग्गिपपटिकं नीहरित्वा पस्सन्तस्सेव तस्स थेरस्स दारुरासिम्हि पक्खिपि । तस्स तत्थ निपातो च दारुरासिनो ज्ञायित्वा छारिकभावूपगमनञ्च अपच्छा अपुरिमं अहोसि ।

सो तं दिस्वा, “भन्ते, इमस्मिं सासने कति धुरानि नामा”ति पुच्छि । आवुसो, विपस्सनाधुरं, गन्थधुरन्ति । “भन्ते, गन्थो नाम पटिबलस्स भारो, मय्हं पन दुक्खूपनिसा सद्धा, विपस्सनाधुरं पूरेस्सामि कम्मट्टानं मे देथा”ति वन्दित्वा निसीदि । थेरो “वत्तसम्पन्नो भिक्खू”ति वत्तसीसे ठत्वा तस्स कम्मट्टानं कथेसि । सो कम्मट्टानं गहेत्वा विपस्सनाय च कम्मं करोति, वत्तञ्च पूरेति । एकदिवसं चित्तलपब्बतमहाविहारे वत्तं करोति, एकदिवसं गामेण्डवालमहाविहारे, एकदिवसं गोचरगाममहाविहारे । थिनमिद्धे ओक्कन्तमत्ते वत्तपरिहानिभयेन पलालवरणकं तेमेत्वा सीसे ठपेत्वा पादे उदके ओतारेत्वा निसीदति । सो एकदिवसं चित्तलपब्बतमहाविहारे द्वे यामे वत्तं कत्वा बलवपच्चूसकाले निदाय ओक्कमितुं आरब्धाय अल्लपलालं सीसे ठपेत्वा निसिन्नो पाचीनपब्बतपस्से सामणेरस्स अरुणवतियसुत्तन्तं सज्झायन्तस्स —

“आरम्भथ निक्कमथ, युज्जथ बुद्धसासने ।

धुनाथ मच्चुनो सेनं, नळागारं व कुज्जरो ॥

“यो इमस्मिं धम्मविनये, अप्पमत्तो विहस्सति ।

पहाय जातिसंसारं, दुक्खस्सन्तं करिस्सती”ति ॥ (सं० नि० १.१८५) —

इदं ठानं सुत्वा “मादिसस्स आरद्धवीरियस्स भिक्खुनो सम्मासम्बुद्धेन इदं कथितं भविस्सती”ति पीतिं उप्पादेत्वा ज्ञानं

निब्वत्तेत्वा तदेव पादकं कत्वा अनागामिफले पतिट्ठाय अपरापरं वायमन्तो सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि ।
परिनिब्वानकाले च तदेव कारणं दस्सेन्तो एवमाह —

“अल्लं पलालपुञ्जाहं, सीसेनादाय चङ्कमिं ।
पत्तोस्मि ततियं ठानं, एत्थ मे नत्थि संसयो”ति ॥

एवरूपस्स वत्तवसेन विक्खम्भितकिलेसो तथा विक्खम्भितोव होति ।

एकच्चस्स वुत्तनयेनेव गन्थे युत्तस्स गन्थं उगगण्हन्तस्स सज्झायन्तस्स वाचेन्तस्स देसेन्तस्स पकासेन्तस्स च किलेसो ओकासं न लभति, गन्थवसेन विक्खम्भितोव होति । सो तं तथा विक्खम्भितमेव कत्वा विवट्ठेत्वा अरहत्तं गण्हाति **मलियदेवत्थेरो** विय । सो किरायस्मा तिवस्सभिक्षुकाले कल्लगामके मण्डलाराममहाविहारे उद्देसच्च गण्हाति, विपस्सनाय च कम्मं करोति । तस्सेकदिवसं कल्लगामे भिक्षुवाय चरतो एका उपासिका यागुउळुङ्कं दत्वा पुत्तसिनेहं उप्पादेत्वा थेरं अन्तोनिवेसने निसीदापेत्वा पणीतभोजनं भोजेत्वा “कतरगामवासिकोसि ताता”ति पुच्छि । मण्डलाराममहाविहारे गन्थकम्मं करोमि, उपासिकेति । तेन हि ताता याव गन्थकम्मं करोसि, इधेव निबद्धं भिक्षुं गण्हासीति । सो तं अधिवासेत्वा तत्थ निबद्धं भिक्षुं गण्हाति, भत्तकिच्चावसाने अनुमोदनं करोन्तो “सुखं होतु, दुक्खा मुच्चतू”ति पदद्वयमेव कथेत्वा गच्छति । अन्तोवस्से तेमासं तस्सायेव सङ्गहं करोन्तो पिण्डापचितिं कत्वा महापवारणाय सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । नेवासिकमहाथेरो आह — “आवुसो महादेव, अज्ज विहारे महाजनो सन्निपतिस्सति, तस्स धम्मदानं ददेय्यासी”ति । थेरो अधिवासेसि ।

दहरसामणेरा उपासिकाय सज्जं अदंसु — “अज्ज ते पुत्तो धम्मं कथेस्सति, विहारं गन्त्वा सुणेय्यासी”ति । ताता, न सब्बेव धम्मकथं जानन्ति, मम पुत्तो एत्तकं कालं मय्हं कथेन्तो “सुखं होतु, दुक्खा मुच्चतू”ति पदद्वयमेव कथेसि, मा केळिं करोथाति । मा, त्वं उपासिके, जाननं वा अजाननं वा उपट्ठहस्सु, विहारं गन्त्वा धम्ममेव सुणाहीति । उपासिका गन्धमालादीनि गहेत्वा गन्त्वा पूजेत्वा परिसन्ते धम्मं सुणमाना निसीदि । दिवाधम्मकथिको च सरभाणको च अत्तनो पमाणं जत्वा उट्ठहिंसु । ततो मलियदेवत्थेरो धम्मासने निसीदित्वा चित्तबीजनिं गहेत्वा अनुपुब्बिं कथं वत्वा — “मया महाउपासिकाय तयो मासे द्वीहेव पदेहि अनुमोदना कता, अज्ज सब्बरत्तिं तीहि पिटकेहि सम्मसित्वा तस्सेव पदद्वयस्स अत्थं कथेस्सामी”ति धम्मदेसनं आरभित्वा सब्बरत्तिं कथेसि । अरुणुगगमने देसनापरियोसाने महाउपासिका सोतापत्तिफले पतिट्ठासि ।

अपरोपि तस्मिंयेव महाविहारे **तिस्सभूतिथेरो** नाम विनयं गण्हन्तो भिक्षुाचारवेलायं अन्तोगामं पविट्ठो विसभागारम्मणं ओलोकेसि । तस्स लोभो उप्पज्जि, सो पतिट्ठितपादं अचालेत्वा अत्तनो पत्ते यागुं उपट्ठाकदहरस्स पत्ते आकिरित्वा “अयं वितक्को वड्डमानो मं चतूसु अपायेसु संसीदापेस्सती”ति ततोव निवत्तित्वा आचरियस्स सन्तिकं गन्त्वा वन्दित्वा एकमन्तं ठितो आह — “एको मे ब्याधि उप्पन्नो, अहं एतं तिकिच्छितुं सक्कोन्तो आगमिस्सामि, इतरथा नागमिस्सामि । तुम्हे दिवा उद्देसच्च सायं उद्देसच्च मं ओलोकेत्वा ठपेथ, पच्चूसकाले उद्देसं पन मा ठपयित्था”ति एवं वत्वा मलयवासिमहासङ्घरक्खितत्थेरस्स सन्तिकं अगमासि । थेरो अत्तनो पण्णसालाय परिभण्डं करोन्तो तं अनोलोकेत्वा “पटिसामेहि, आवुसो, तव पत्तचीवर”न्ति आह । भन्ते, एको मे ब्याधि अत्थि, सचे तुम्हे तं तिकिच्छितुं सक्कोथ, पटिसामेस्सामीति । आवुसो, उप्पन्नं रोगं तिकिच्छितुं समत्थस्स सन्तिकं आगतोसि, पटिसामेहीति । सुब्बचो भिक्षु “अम्हाकं आचरियो अजानित्वा एवं न वक्खती”ति पत्तचीवरं ठपेत्वा थेरस्स वत्तं दस्सेत्वा वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि ।

थेरो “रागचरितो अयं”न्ति जत्वा असुभकम्मट्टानं कथेसि । सो उट्ठाय पत्तचीवरं अंसे लागेत्वा थेरं पुनप्पुनं वन्दि । किं, आवुसो, महाभूति अतिरेकनिपच्चकारं दस्सेसीति? भन्ते, सचे अत्तनो किच्चं कातुं सक्खिस्सामि, इच्चेतं कुसलं । नो चे, इदं मे पच्छिमदस्सनन्ति! गच्छावुसो, महाभूति तादिसस्स युत्तयोगस्स कुलपुत्तस्स न ज्ञानं वा विपस्सना वा मग्गो वा फलं वा दुल्लभन्ति । सो थेरस्स कथं सुत्वा निपच्चकारं दस्सेत्वा आगमनकाले ववत्थापितं छन्नं सेपणिगच्छमूलं गन्त्वा पल्लङ्केन निसिन्नो असुभकम्मट्टानं पादकं कत्वा विपस्सनं पट्टपेत्वा अरहत्ते पतिट्ठाय पच्चूसकाले उद्देसं सम्पापुणि । एवरूपानं गन्थवसेन विक्खम्भिता किलेसा तथा विक्खम्भिताव होन्ति ।

एकच्चस्स पन वुत्तनयेनेव धुतङ्गानि परिहरतो किलेसो ओकासं न लभति, धुतङ्गवसेन विक्खम्भितोव होति । सो तं तथा विक्खम्भितमेव कत्वा विवट्ठेत्वा अरहत्तं गण्हाति **गामन्तपब्भारवासी महासीवत्थेरो** विय । थेरो किर महागामे तिस्समहाविहारे वसन्तो तेपिटकं अत्थवसेन च पाळिवसेन च अट्टारस महागणे वाचेति । थेरस्स ओवादे ठत्वा सट्ठिसहस्स भिक्खू अरहत्तं पापुणिसु । तेसु एको भिक्खु अत्तना पटिविद्धधम्मं आरब्भ उप्पन्नसोमनस्सो चिन्तेसि — “अत्थि नु खो इदं सुखं अम्हाकं आचरियस्सा”ति । सो आवज्जेन्तो थेरस्स पुथुज्जनभावं जत्वा “एकेनुपायेन थेरस्स संवेगं उप्पादेस्सामी”ति अत्तनो वसनट्टानतो थेरस्स सन्तिकं गन्त्वा वन्दित्वा वत्तं दस्सेत्वा निसीदि । अथ नं थेरो “किं आगतोसि, आवुसो, पिण्डपातिका”ति आह । “सचे मे ओकासं करिस्सथ, एकं धम्मपदं गण्हिस्सामी”ति आगतोस्मि, भन्तेति । बहू, आवुसो, गण्हन्ति, तुय्हं ओकासो न भविस्सतीति । सो सब्बेसु रत्तिदिवसभागेषु ओकासं अलभन्तो, “भन्ते, एवं ओकासे असति मरणस्स कथं ओकासं लभिस्सथा”ति आह । तदा थेरो चिन्तेसि — “नायं उद्देसत्थाय आगतो, मय्हं पनेस संवेगजननत्थाय आगतो”ति । सोपि थेरो “भिक्खुना नाम, भन्ते, मादिसेन भवितब्ब”न्ति वत्वा थेरं वन्दित्वा मणिवण्णे आकासे उप्पतित्वा अगमासि ।

थेरो तस्स गतकालतो पट्टाय जातसंवेगो दिवा उद्देसज्ज सायं उद्देसज्ज वाचेत्वा पत्तचीवरं हत्थपासे ठपेत्वा पच्चूसकाले उद्देसं गहेत्वा ओतरन्तेन भिक्खुना सट्ठि पत्तचीवरमादाय ओतिण्णो तेरस धुतगुणे परिपुण्णे अधिट्ठाय गामन्तपब्भारसेनासनं गन्त्वा पब्भारं पटिजगित्वा मज्जपीठं उस्सापेत्वा “अरहत्तं अपत्वा मज्जे पिट्ठिं न पसारेस्सामी”ति मानसं बन्धित्वा चङ्कमं ओतरि । तस्स “अज्ज अरहत्तं गण्हिस्सामि अज्ज अरहत्तं गण्हिस्सामी”ति घटेन्तस्सेव पवारणा सम्पत्ता । सो पवारणाय उपकट्टाय “पुथुज्जनभावं पहाय विसुद्धिपवारणं पवारेस्सामी”ति चिन्तेन्तो अतिविय किलमति । सो ताय पवारणाय मग्गं वा फलं वा उप्पादेतुं असक्कोन्तो “मादिसोपि नाम आरब्धविपस्सको न लभति, याव दुल्लभज्ज वतिदं अरहत्तं”न्ति वत्वा तेनेव नियामेन ठानचङ्कमबहुलो हुत्वा तिस वस्सानि समणधम्मं कत्वा महापवारणाय मज्जे ठितं पुण्णचन्दं दिस्वा “किं नु खो चन्दमण्डलं विसुद्धं, उदाहु मय्हं सील”न्ति चिन्तेन्तो “चन्दमण्डले ससलक्खणं पज्जायति, मय्हं पन उपसम्पदतो पट्टाय यावज्जदिवसा सीलस्मिं काळकं वा तिलको वा नत्थी”ति आवज्जेत्वा सज्जातपीतिसोमनस्सो परिपक्कजाणत्ता पीतिं विक्खम्भेत्वा सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । एवरूपस्स धुतङ्गवसेन विक्खम्भितो किलेसो तथा विक्खम्भितोव होति ।

एकच्चस्स वुत्तनयेनेव पठमज्झानादिसमापज्जनबहुलताय किलेसो ओकासं न लभति, समापत्तिवसेन विक्खम्भितोव होति । सो तं तथा विक्खम्भितमेव कत्वा विवट्ठेत्वा अरहत्तं गण्हाति **महातिस्सत्थेरो** विय । थेरो किर अवस्सिककालतो पट्टाय अट्ठसमापत्तिलाभी । सो समापत्तिविक्खम्भितानं किलेसानं असमुदाचारेन उग्गहपरिपुच्छावसेनेव अरियमग्गसामन्तं कथेति, सट्ठिवस्सकालेपि अत्तनो पुथुज्जनभावं न जानाति । अथेकदिवसं महागामे तिस्समहाविहारतो भिक्खुसङ्घो तलङ्गरवासिधम्मदिन्नत्थेरस्स सासनं पेसेसि “थेरो आगन्त्वा अम्हाकं धम्मकथं कथेतू”ति । थेरो अधिवासेत्वा

“मम सन्तिके महल्लकतरो भिक्खु नत्थि, महातिस्सत्थेरो खो पन मे कम्मट्ठानाचरियो, तं सङ्गत्थेरं कत्वा गमिस्सामी”ति चिन्तेन्तो भिक्खुसङ्घपरिवृतो थेरस्स विहारं गन्त्वा दिवाट्ठाने थेरस्स वत्तं दस्सेत्वा एकमन्तं निसीदि ।

थेरो आह — “किं, धम्मदिन्न, चिरस्सं आगतोसी”ति? “आम, भन्ते, तिस्समहाविहारतो मे भिक्खुसङ्घो सासनं पेसेसि, अहं एक्को न गमिस्सामि, तुम्हेहि पन सङ्घिं गन्तुकामो हुत्वा आगतोम्ही”ति सारणीयकथं कथेन्तोव पपञ्चेत्वा “कदा, भन्ते, तुम्हेहि अयं धम्मो अधिगतो”ति पुच्छि । सट्ठिमत्तानि, आवुसो धम्मदिन्न, वस्सानि होन्तीति । समापत्तिं पन, भन्ते, वळ्ज्जेथाति । आम, आवुसोति । एकं पोक्खरणिं मापेतुं सक्कुण्य्याथ, भन्तेति? “न, आवुसो, एतं भारिय”न्ति वत्वा सम्मुखट्ठाने पोक्खरणिं मापेसि । “एत्थ, भन्ते, एकं पदुमगच्छं मापेथा”ति च वुत्तो तम्पि मापेसि । इदानेत्य महन्तं पुप्फं दस्सेथाति । थेरो तम्पि दस्सेसि । एत्थ सोळसवस्सुद्देसिकं इत्थिरूपं दस्सेथाति । थेरो सोळसवस्सुद्देसिकं इत्थिरूपं दस्सेसि । ततो नं आह — “इदं, भन्ते, पुनप्पुनं सुभतो मनसि करोथा”ति । थेरो अत्तनाव मापितं इत्थिरूपं ओलोकेन्तो लोभं उप्पादेसि । तदा अत्तनो पुथुज्जनभावं जत्वा “अवस्सयो मे सप्पुरिस होही”ति अन्तेवासिकस्स सन्तिके उक्कुटिकं निसीदि । “एतदत्थमेवाहं, भन्ते, आगतो”ति थेरस्स असुभवसेन सल्लहुकं कत्वा कम्मट्ठानं कथेत्वा थेरस्स ओकासं कातुं बहि निक्खन्तो । सुपरिमदितसङ्घारो थेरो तस्मिं दिवाट्ठानतो निक्खन्तमत्तेयेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । अथ नं सङ्गत्थेरं कत्वा धम्मदिन्नत्थेरो तिस्समहाविहारं गन्त्वा सङ्घस्स धम्मकथं कथेसि । एवरूपस्स समापत्तिवसेन विक्खम्भितो किलेसो तथा विक्खम्भितोव होति ।

एकच्चस्स पन वुत्तनयेनेव विपस्सनाय कम्मं करोन्तस्स किलेसो ओकासं न लभति, विपस्सनावसेन विक्खम्भितोव होति । सो तं तथा विक्खम्भितमेव कत्वा विवट्ठेत्वा अरहत्तं गण्हाति, बुद्धकाले सट्ठिमत्ता आरद्धविपस्सका भिक्खू विय । ते किर सत्थु सन्तिके कम्मट्ठानं गहेत्वा विवित्तं अरज्जं पविसित्वा विपस्सनाय कम्मं करोन्ता किलेसानं असमुदाचारवसेन “पटिविद्धमग्गफला मय”न्ति सज्जाय मग्गफलत्थाय वायामं अकत्वा “अम्हेहि पटिविद्धधम्मं दसबलस्स आरोचेस्सामा”ति सत्थु सन्तिकं आगच्छन्ति ।

सत्था तेसं पुरे आगमनतोव आनन्दत्थेरं आह — “आनन्द, पधानकम्मिका भिक्खू अज्ज मं पस्सितुं आगमिस्सन्ति, तेसं मम दस्सनाय ओकासं अकत्वा ‘आमकसुसानं गन्त्वा अल्लअसुभभावनं करोथा’ति पहिणेय्यासी”ति । थेरो तेसं आगतानं सत्थारा कथितसासनं आरोचेसि । ते “तथागतो अजानित्वा न कथेस्सति, अद्धा एत्थ कारणं भविस्सती”ति आमकसुसानं गन्त्वा अल्लअसुभं ओलोकेन्ता लोभं उप्पादेत्वा “इदं नून सम्मासम्बुद्धेन दिट्ठं भविस्सती”ति जातसंवेगा लद्धमग्गं कम्मट्ठानं आदितो पट्टाय आरभिसु । सत्था तेसं विपस्सनाय आरद्धभावं जत्वा गन्धकुटियं निसिन्नोव इमं ओभासगाथमाह —

“यानिमानि अपत्तानि, अलाबूनेव सारदे ।

कापोतकानि अट्ठीनि, तानि दिस्वान का रती”ति ॥ (ध० प० १४९) ।

गाथापरियोसाने अरहत्तफले पतिट्ठहिंसु । एवरूपानं विपस्सनावसेन विक्खम्भिता किलेसा तथा विक्खम्भिताव होन्ति ।

एकच्चस्स वुत्तनयेनेव नवकम्मं करोन्तस्स किलेसो ओकासं न लभति, नवकम्मवसेन विक्खम्भितोव होति । सो तं तथा विक्खम्भितमेव कत्वा विवट्ठेत्वा अरहत्तं गण्हाति चित्तलपब्बते तिस्सत्थेरो विय । तस्स किर अट्ठवस्सिककाले

अनभिरति उप्पज्जि, सो तं विनोदेतुं असक्कोन्तो अत्तनो चीवरं धोवित्वा रजित्वा पत्तं पचित्वा केसे ओहारेत्वा उपज्झायं वन्दित्वा अट्ठासि । अथ नं थेरो आह — “किं, आवुसो महातिस्स, अतुट्ठस्स विय ते आकारो”ति? आम, भन्ते, अनभिरति मे उप्पन्ना, तं विनोदेतुं न सक्कोमीति । थेरो तस्सासयं ओलोकेन्तो अरहत्तस्स उपनिस्सयं दिस्वा अनुकम्पावसेन आह — “आवुसो तिस्स, मयं महल्लका, एकं नो वसनट्ठानं करोही”ति । दुतियकथं अकथितपुब्बो भिक्खु “साधु, भन्ते”ति सम्पटिच्छि ।

अथ नं थेरो आह — “आवुसो, नवकम्मं करोन्तो उद्देसमग्गज्ज मा विस्सज्जि, कम्मट्ठानज्ज मनसि करोहि, कालेन च कालं कसिणपरिकम्मं करोही”ति । “एवं करिस्सामि, भन्ते”ति थेरं वन्दित्वा तथारूपं सप्पायट्ठानं ओलोकेत्वा “एत्थ कातुं सक्का”ति दारूहि पूरेत्वा झापेत्वा सोधेत्वा इट्ठकाहिं परिक्खिपित्वा द्वारवातपानादीनि योजेत्वा सद्धिं चङ्कमनभूमिभित्तिपरिकम्मादीहि लेणं निट्ठापेत्वा मज्जपीठं सन्थरित्वा थेरस्स सन्तिकं गन्त्वा वन्दित्वा, “भन्ते, निट्ठितं लेणे परिकम्मं, वसथा”ति आह । आवुसो, दुक्खेन तया एतं कम्मं कतं, अज्ज एकदिवसं त्वज्जेवेत्थ वसाहीति । सो “साधु, भन्ते”ति वन्दित्वा पादे धोवित्वा लेणं पविसित्वा पल्लङ्कं आभुजित्वा निसिन्नो अत्तना कतकम्मं आवज्जि । तस्स “मनापं मया उपज्झायस्स कायवेय्यावच्चं कत”न्ति चिन्तेन्तस्स अब्भन्तरे पीति उप्पन्ना । सो तं विक्खम्भेत्वा विपस्सनं पट्टपेत्वा अगगफलं अरहत्तं पापुणि । एवरूपस्स नवकम्मवसेन विक्खम्भितो किलेसो तथा विक्खम्भितोव होति ।

एकच्चो पन ब्रह्मलोकतो आगतो सुद्धसत्तो होति । तस्स अनासेवनताय किलेसो न समुदाचरति, भववसेन विक्खम्भितो होति । सो तं तथा विक्खम्भितमेव कत्वा विवट्ठेत्वा अरहत्तं गण्हाति **आयस्मा महाकस्सपो** विय । सो हि आयस्मा अगारमज्झेपि कामे अपरिभुज्जित्वा महासम्पत्तिं पहाय पब्बजित्वा निक्खन्तो अन्तरामगे पच्चुगगमनत्थाय आगतं सत्थारं दिस्वा वन्दित्वा तीहि ओवादेहि उपसम्पदं लभित्वा अट्ठमे अरुणे सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । एवरूपस्स भववसेन विक्खम्भितो किलेसो तथा विक्खम्भितोव होति ।

यो पन अननुभूतपुब्बं रूपादिआरम्भणं लभित्वा तत्थेव विपस्सनं पट्टपेत्वा विवट्ठेत्वा अरहत्तं गण्हाति, एवरूपस्स अननुभूतारम्भणवसेन कामच्छन्दो अनुप्पन्नोव नुप्पज्जति नाम ।

उप्पन्नो वा कामच्छन्दो पहीयतीति एत्थ उप्पन्नोति जातो भूतो समुदागतो । **पहीयतीति** तदङ्गप्पहानं, विक्खम्भनप्पहानं, समुच्छेदप्पहानं, पटिपस्सद्धिप्पहानं, निस्सरणप्पहानन्ति इमेहि पञ्चहि पहानेहि पहीयति, न पुन उप्पज्जतीति अत्थो । तत्थ विपस्सनाय किलेसा तदङ्गवसेन पहीयन्तीति विपस्सना **तदङ्गप्पहानन्ति** वेदितब्बा । समापत्ति पन किलेसे विक्खम्भेतीति सा **विक्खम्भनप्पहानन्ति** वेदितब्बा । मग्गो समुच्छिन्दन्तो उप्पज्जति, फलं पटिप्पस्सम्भयमानं, निब्बानं सब्बकिलेसेहि निस्सटन्ति इमानि तीणि **समुच्छेदपटिपस्सद्धिनिस्सरणप्पहानानीति** वुच्चन्ति । इमेहि लोकियलोकुत्तरेहि पञ्चहि पहानेहि पहीयतीति अत्थो ।

असुभनिमित्तन्ति दससु असुभेसु उप्पन्नं सारम्भणं पठमज्झानं । तेनाहु पोराणा — “असुभम्पि असुभनिमित्तं, असुभारम्भणा धम्मापि असुभनिमित्तं”न्ति । **योनिमोमनसिकरोतोति** । “तत्थ कतमो योनिमोमनसिकारो? अनिच्चे अनिच्च”न्ति आदिना नयेन वुत्तस्स उपायमनसिकारस्स वसेन मनसिकरोतो । **अनुप्पन्नो चेव कामच्छन्दो नुप्पज्जतीति** असमुदागतो न समुदागच्छति । **उप्पन्नो च कामच्छन्दो पहीयतीति** समुदागतो च कामच्छन्दो पञ्चविधेन पहानेन पहीयति ।

अपिच छ धम्मा कामच्छन्दस्स पहानाय संवत्तन्ति — असुभनिमित्तस्स उग्गहो, असुभभावानानुयोगो, इन्द्रियेसु गुत्तद्वारता, भोजने मत्तञ्जुता, कल्याणमित्तता सप्पायकथाति । दसविधञ्हि असुभनिमित्तं उग्गण्हन्तस्सापि कामच्छन्दो पहीयति, भावेन्तस्सापि, इन्द्रियेसु पिहितद्वारस्सापि, चतुन्नं पञ्चन्नं आलोपानं ओकासे सति उदकं पिवित्वा यापनसीलताय भोजने मत्तञ्जुनोपि । तेनेतं वुत्तं —

“चत्तारो पञ्च आलोपे, अभुत्वा उदकं पिवे ।

अलं फासुविहाराय, पहितत्तस्स भिक्खुनो”ति ॥ (थेरगा० ९८३) ।

असुभकम्मिकतित्थेरसदिसे असुभभावनारते कल्याणमित्ते सेवन्तस्सापि कामच्छन्दो पहीयति, ठाननिसज्जादीसु दसअसुभनिस्सितसप्पायकथायपि पहीयति । तेन वुत्तं — “छ धम्मा कामच्छन्दस्स पहानाय संवत्तन्ती”ति ।

१७. सत्तमे मेत्ता चेतोविमुत्तीति सब्बसत्तेसु हितफरणका मेत्ता । यस्मा पन तंसम्पयुत्तचित्तं नीवरणादीहि पच्चनीकधम्मेहि विमुच्चति, तस्मा सा “चेतोविमुत्ती”ति वुच्चति । विसेसतो वा सब्बव्यापादपरियुट्ठानेन विमुत्तता सा चेतोविमुत्तीति वेदितब्बा । तत्थ “मेत्ता”ति एतावता पुब्बभागोपि वट्टति, “चेतोविमुत्ती”ति वुत्तता पन इध तिकचतुक्कज्झानवसेन अप्पनाव अधिप्पेता । योनिसोमनसिकरोतोति तं मेत्तं चेतोविमुत्तिं वुत्तलक्खणेन उपायमनसिकारेन मनसिकरोन्तस्स ।

अपिच छ धम्मा ब्यापादस्स पहानाय संवत्तन्ति — मेत्तानिमित्तस्स उग्गहो, मेत्ताभावानानुयोगो, कम्मस्सकतापच्चवेक्खणा, पटिसङ्खानबहुलता, कल्याणमित्तता, सप्पायकथाति । ओदिस्सकअनोदिस्सकदिसाफरणानञ्हि अञ्जतरवसेन मेत्तं उग्गण्हन्तस्सापि ब्यापादो पहीयति, ओधिसो अनोधिसो दिसाफरणवसेन मेत्तं भावेन्तस्सापि । “त्वं एतस्स कुद्धो किं करिस्ससि, किमस्स सीलादीनि नासेतुं सक्खिस्ससि, ननु त्वं अत्तनो कम्मेन आगन्त्वा अत्तनो कम्मेनेव गमिस्ससि? परस्स कुज्झनं नाम वीतच्चित्तङ्गारतत्तअयसलाकगूथादीनि गहेत्वा परं पहरितुकामतासदिसं होति । एसोपि तव कुद्धो किं करिस्ससि, किं ते सीलादीनि नासेतुं सक्खिस्ससि? एस अत्तनो कम्मेन आगन्त्वा अत्तनो कम्मेनेव गमिस्ससि, अप्पटिच्छित्तपहेणकं विय पटिवातं खित्तरजोमुट्ठि विय च एतस्सेवेस कोधो मत्थके पतिस्सती”ति एवं अत्तनो च परस्स च कम्मस्सकतं पच्चवेक्खतोपि, उभयकम्मस्सकतं पच्चवेक्खित्वा पटिसङ्खाने ठितस्सापि, अस्सगुत्तत्थेरसदिसे मेत्ताभावनारते कल्याणमित्ते सेवन्तस्सापि ब्यापादो पहीयति, ठाननिसज्जादीसु मेत्तानिस्सितसप्पायकथायपि पहीयति । तेन वुत्तं — “छ धम्मा ब्यापादस्स पहानाय संवत्तन्ती”ति । सेसमिध इतो परेसु च वुत्तनयेनेव वेदितब्बं, विसेसमत्तमेव पन वक्खामाति ।

१८. अट्टमे आरम्भधातूआदीसु आरम्भधातु नाम पठमारम्भवीरियं । निक्कमधातु नाम कोसज्जतो निक्खन्तत्ता ततो बलवतरं । परक्कमधातु नाम परं परं ठानं अक्कमनतो ततोपि बलवतरं । अट्टकथायं पन “आरम्भो चेतसो कामानं पनूदनाय, निक्कमो चेतसो पलिघुग्घाटनाय, परक्कमो चेतसो बन्धनच्छेदनाया”ति वत्त्वा “तीहि पेतोहि अधिमत्तवीरियमेव कथित”न्ति वुत्तं ।

आरब्धवीरियस्साति परिपुण्णवीरियस्स चैव पग्गहितवीरियस्स च । तत्थ चतुदोसापगतं वीरियं आरब्धन्ति वेदितब्बं । न च अतिलीनं होति, न च अतिपग्गहितं, न च अज्झत्तं संखित्तं, न च बहिद्भा विक्खित्तं । तदेतं दुविधं होति — कायिकं, चेतसिकञ्च । तत्थ “इध भिक्खु दिवसं चङ्कमेन निसज्जाय आवरणीयेहि धम्मेहि चित्तं परिसोधेती”ति (विभ० ५१९) एवं

रत्तिदिवसस्स पञ्च कोट्ठासे कायेन घटेन्तस्स वायमन्तस्स **कायिकवीरियं** वेदितब्बं । “न तावाहं इतो लेणा निक्खमिस्सामि, याव मे न अनुपादाय आसवेहि चित्तं विमुच्चती”ति एवं ओकासपरिच्छेदेन वा, “न तावाहं इमं पल्लङ्कं भिन्दिस्सामी”ति एवं निसज्जादिपरिच्छेदेन वा मानसं बन्धित्वा घटेन्तस्स वायमन्तस्स **चेतसिकवीरियं** वेदितब्बं । तदुभयमि इध वट्ठति । दुविधेनापि हि इमिना वीरियेन आरद्धवीरियस्स अनुप्पन्नञ्चेव थिनमिद्धं नुप्पज्जति, उप्पन्नञ्च थिनमिद्धं पहीयति मिलक्खतिस्सत्थेरस्स विय, गामन्तपब्भारवासिमहासीवत्थेरस्स विय, पीतिमल्लकत्थेरस्स विय, कुटुम्बियपुत्ततिस्सत्थेरस्स विय च । एतेसु हि पुरिमा तयो अञ्जे च एवरूपा कायिकवीरियेन आरद्धवीरिया, कुटुम्बियपुत्ततिस्सत्थेरो अञ्जे च एवरूपा चेतसिकवीरियेन आरद्धवीरिया, उच्चावालुकवासी महानागतथेरो पन द्वीहिपि वीरियेहि आरद्धवीरियोव । थेरो किर एकं सत्ताहं चङ्कमति, एकं तिट्ठति, एकं निसीदति, एकं निपज्जति । महाथेरस्स एकइरियापथोपि असप्पायो नाम नत्थि, चतुत्थे सत्ताहे विपस्सनं वट्ठत्वा अरहत्ते पतिट्ठासि ।

अपिच छ धम्मा **थिनमिद्धस्स** पहानाय संवत्तन्ति — अतिभोजने निमित्तगाहो, इरियापथसम्परिवत्तनता, आलोकसज्जामनसिकारो, अब्भोकासवासो, कल्याणमित्तता, सप्पायकथाति । आहरहत्थक-भुत्तवमित्तक-तत्रवट्ठक-अलंसाटक-काकमासक-ब्राह्मणादयो विय भोजनं भुज्जित्वा रत्तिट्ठानदिवाट्ठाने निसिन्नस्स हि समणधम्मं करोतो थिनमिद्धं महाहत्थी विय ओत्थरन्तं आगच्छति, चतुपञ्चआलोपओकासं पन ठपेत्वा पानीयं पिवित्वा यापनसीलस्स भिक्खुनो तं न होतीति एवं अतिभोजने निमित्तं गण्हन्तस्सापि थिनमिद्धं पहीयति । यस्मिं इरियापथे थिनमिद्धं ओक्कमति, ततो अञ्जं परिवत्तेन्तस्सापि, रत्तिं चन्दालोकदीपालोकउक्कालोके दिवा सूरियालोकं मनसिकरोन्तस्सापि, अब्भोकासे वसन्तस्सापि, महाकस्सपत्थेरसदिसे पहीनथिनमिद्धे कल्याणमित्ते सेवन्तस्सापि थिनमिद्धं पहीयति, ठाननिसज्जादीसु धुतङ्गनिस्सितसप्पायकथायपि पहीयति । तेन वुत्तं — “छ धम्मा थिनमिद्धस्स पहानाय संवत्तन्ती”ति ।

१९. नवमे वूपसन्तचित्तस्साति ज्ञानेन वा विपस्सनाय वा वूपसमितचित्तस्स ।

अपिच छ धम्मा **उद्धच्चकुक्कुच्चस्स** पहानाय संवत्तन्ति — बहुस्सुतता, परिपुच्छकता, विनये पकतज्जुता, वुद्धसेविता, कल्याणमित्तता, सप्पायकथाति । बाहुसच्चेनापि हि एकं वा द्वे वा तयो वा चत्तारो वा पञ्च वा निकाये पाळिवसेन च अत्थवसेन च उगगण्हन्तस्सापि उद्धच्चकुक्कुच्चं पहीयति, कप्पियाकप्पियपरिपुच्छाबहुलस्सापि, विनयपज्जत्तियं चिण्णवसीभावताय पकतज्जुनोपि, वुट्ठे महल्लकत्थेरे उपसङ्कमन्तस्सापि, उपालित्थेरसदिसे विनयधरे कल्याणमित्ते सेवन्तस्सापि उद्धच्चकुक्कुच्चं पहीयति, ठाननिसज्जादीसु कप्पियाकप्पियनिस्सितसप्पायकथायपि पहीयति । तेन वुत्तं — “छ धम्मा उद्धच्चकुक्कुच्चस्स पहानाय संवत्तन्ती”ति ।

२०. दसमे योनिसो, भिक्खवे, मनसिकरोतोति वुत्तनयेनेव उपायतो मनसिकरोन्तस्स ।

अपिच छ धम्मा **विचिकिच्छाय** पहानाय संवत्तन्ति — बहुस्सुतता, परिपुच्छकता, विनये पकतज्जुता, अधिमोक्खबहुलता, कल्याणमित्तता, सप्पायकथाति । बहुसच्चेनापि हि एकं वा...पे०... पञ्च वा निकाये पाळिवसेन च अत्थवसेन च उगगण्हन्तस्सापि विचिकिच्छा पहीयति, तीणि रतनानि आरब्ध परिपुच्छाबहुलस्सापि, विनये चिण्णवसीभावस्सापि, तीसु रतनेसु ओक्कप्पनियसद्भासङ्घातअधिमोक्खबहुलस्सापि, सद्भाधिमुत्ते वक्कलित्थेरसदिसे कल्याणमित्ते सेवन्तस्सापि विचिकिच्छा पहीयति, ठाननिसज्जादीसु तिण्णं रतनानं गुणनिस्सितसप्पायकथायपि पहीयति । तेन वुत्तं — “छ धम्मा विचिकिच्छाय पहानाय संवत्तन्ती”ति । इमस्मिं नीवरणप्पहानवगगे वट्ठविट्ठं कथितन्ति ।

नीवरणप्पहानवग्गवण्णना ।

३. अकम्मनियवग्गवण्णना

२१-२२. ततियस्स पठमे **अभावितन्ति** अवड्डितं भावनावसेन अप्पवत्तितं । **अकम्मनियं** होतीति कम्मकखमं कम्मयोगं न होति । दुतिये वुत्तविपरियायेन अत्थो वेदितब्बो । एत्थ च पठमे **चित्तन्ति** वट्टवसेन उप्पन्नचित्तं, दुतिये विवट्टवसेन उप्पन्नचित्तं । तत्थ च वट्टं वट्टपादं, विवट्टं विवट्टपादन्ति अयं पभेदो वेदितब्बो । **वट्टं** नाम तेभूमकवट्टं, **वट्टपादं** नाम वट्टपटिलाभाय कम्मं, **विवट्टं** नाम नव लोकुत्तरधम्मा, **विवट्टपादं** नाम विवट्टपटिलाभाय कम्मं । इति इमेसु सुत्तेसु वट्टविवट्टमेव कथितन्ति ।

२३-२४. ततिये वट्टवसेनेव उप्पन्नचित्तं वेदितब्बं । **महतो अनत्थाय संवत्ततीति** देवमनुस्ससम्पत्तियो मारब्रह्मइस्सरियाणि च ददमानम्पि पुनप्पुनं जातिजराब्बाधिमरणसोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासे खन्धधातुआयतनपटिच्चसमुप्पादवट्टानि च ददमानं केवलं दुक्खकखन्धमेव देतीति महतो अनत्थाय संवत्तति नामाति । चतुत्थे **चित्तन्ति** विवट्टवसेनेव उप्पन्नचित्तं ।

२५-२६. पञ्चमछट्टेसु **अभावितं अपातुभूतन्ति** अयं विसेसो । तत्रामयधिप्पायो — वट्टवसेन उप्पन्नचित्तं नाम उप्पन्नम्पि अभावितं अपातुभूतमेव होति । कस्मा? लोकुत्तरपादकज्झानविपस्सनामग्गफलनिब्बानेसु पक्खन्दितुं असमत्थत्ता । विवट्टवसेन उप्पन्नं पन भावितं पातुभूतं नाम होति । कस्मा? तेसु धम्मेसु पक्खन्दितुं समत्थत्ता । कुरुन्दकवासी फुस्समित्तत्थेरो पनाह — “मग्गचित्तमेव, आवुसो, भावितं पातुभूतं नाम होती”ति ।

२७-२८. सत्तमट्टमेसु **अबहुलीकतन्ति** पुनप्पुनं अकतं । इमानिपि द्वे वट्टविवट्टवसेन उप्पन्नचित्तानेव वेदितब्बानीति ।

२९. नवमे “जातिपि दुक्खा”ति आदिना नयेन वुत्तं दुक्खं अधिवहति आहरतीति **दुक्खाधिवहं** । दुक्खाधिवाहन्तिपि पाठो । तस्सत्थो — लोकुत्तरपादकज्झानादि अरियधम्माभिमुखं दुक्खेन अधिवाहीयति पेसीयतीति दुक्खाधिवाहं । इदम्पि वट्टवसेन उप्पन्नचित्तमेव । तज्झि वुत्तप्पकारा देवमनुस्सादिसम्पत्तियो ददमानम्पि जातिआदीनं अधिवहनतो दुक्खाधिवहं, अरियधम्माधिगमाय दुप्पेसनतो दुक्खाधिवाहञ्च नाम होतीति ।

३०. दसमे विवट्टवसेन उप्पन्नचित्तमेव चित्तं । तज्झि मानुसकसुखतो दिब्बसुखं, दिब्बसुखतो ज्ञानसुखं, ज्ञानसुखतो विपस्सनासुखं, विपस्सनासुखतो मग्गसुखं, मग्गसुखतो फलसुखं, फलसुखतो निब्बानसुखं अधिवहति आहरतीति **सुखाधिवहं** नाम होति, सुखाधिवाहं वा । तज्झि लोकुत्तरपादकज्झानादिअरियधम्माभिमुखं सुपेसयं विस्सट्ठइन्दवजिरसदिसं होतीति सुखाधिवाहन्तिपि वुच्चति । इमस्मिम्पि वग्गे वट्टविवट्टमेव कथितन्ति ।

अकम्मनियवग्गवण्णना ।

४. अदन्तवग्गवण्णना

३१. चतुत्थस्स पठमे **अदन्तन्ति** सविसेवनं अदन्तहत्थिअस्सादिसदिसं । **चित्तन्ति** वट्टवसेन उप्पन्नचित्तमेव ।

३२. दुतिये दन्तन्ति निब्बिसेवनं दन्तहत्थिअस्सादिसदिसं । इमस्मिम्पि सुत्तद्वये वट्टविवट्टवसेन उप्पन्नचित्तमेव कथितं । यथा चेत्थ, एवं इतो परेसुपीति ।

३३. ततिये अगुत्तन्ति अगोपितं सतिसंवररहितं अगुत्तहत्थिअस्सादिसदिसं ।

३४. चतुत्थे गुत्तन्ति गोपितं अविस्सट्टसतिसंवरं गुत्तहत्थिअस्सादिसदिसं ।

३५-३६. पञ्चमछट्ठानि अरक्खितं रक्खितन्ति पदवसेन बुज्झनकानं अज्झासयेन वुत्तानि । अत्थो पनेत्थ पुरिमसदिसोयेव ।

३७-३८. सत्तमट्ठमेसुपि एसेव नयो । उपमा पनेत्थ असंवुतघरद्वारादिवसेन वेदितब्बा ।

३९-४०. नवमदसमानि चतूहिपि पदेहि योजेत्वा वुत्तानि । इमस्मिम्पि वगो वट्टविवट्टमेव कथितन्ति ।

अदन्तवग्गवण्णना ।

५. पणिहितअच्छवग्गवण्णना

४१. पञ्चमस्स पठमे सेय्यथापीति ओपम्मत्थे निपातो । तत्र भगवा कत्थचि अत्थेन उपमं परिवारेत्वा दस्सेति वत्थसुत्ते (म० नि० १.७० आदयो) विय, पारिच्छत्तकोपम- (अ० नि० ७.६९) अगिक्खन्धोपमादिसुत्तेसु (अ० नि० ७.७२) विय च, कत्थचि उपमाय अत्थं परिवारेत्वा दस्सेति लोणम्बिलसुत्ते (अ० नि० ३.१०१) विय, सुवण्णकारसुत्तसूरियोपमादिसुत्तेसु (अ० नि० ७.६६) विय च । इमस्मिं पन सालिसूकोपमे उपमाय अत्थं परिवारेत्वा दस्सेन्तो सेय्यथापि, भिक्खवेतिआदिमाह । तत्थ सालिसूकन्ति सालिफलस्स सूकं । यवसूकेपि एसेव नयो । वा-सद्धो विकप्पत्थो । मिच्छापणिहितन्ति मिच्छाठपितं । यथा विज्झितुं सक्कोति, न एवं उद्धग्गं कत्वा ठपितन्ति अत्थो । भेच्छतीति भिन्दिस्सति, छविं छिन्दिस्सतीति अत्थो । मिच्छापणिहितेन चित्तेनाति मिच्छाठपितेन चित्तेन । वट्टवसेन उप्पन्नचित्तं सन्धायेतं वुत्तं । अविज्जन्ति अट्ठसु ठानेसु अज्जाणभूतं घनबहलं महाअविज्जं । विज्जं उप्पादेस्सतीति एत्थ विज्जन्ति अरहत्तमग्गजाणं । निब्बानन्ति तण्हावानतो निक्खन्तभावेन एवं वुत्तं अमतं । सच्छिकरिस्सतीति पच्चक्खं करिस्सति ।

४२. दुतिये सम्मापणिहितन्ति यथा भिन्दितुं सक्कोति, एवं उद्धग्गं कत्वा सुट्ठु ठपितं । अक्कन्तन्ति एत्थ पादेनेव अक्कन्तं नाम होति, हत्थेन उप्पीळितं । रुळ्हसद्ववसेन पन अक्कन्तन्तेव वुत्तं । अयज्हेत्थ अरियवोहारो । कस्मा पन अज्जे सेपणिकण्टकमदनकण्टकादयो महन्ते अग्गहेत्वा सुखुमं दुब्बलं सालिसूकयवसूकमेव गहितन्ति? अप्पमत्तकस्सापि कुसलकम्मस्स विवट्टाय समत्थभावदस्सनत्थं । यथा हि सुखुमं दुब्बलं सालिसूकं वा यवसूकं वा होतु, महन्तमहन्ता सेपणिकण्टकमदनकण्टकादयो वा, एतेसु यंकिज्जि मिच्छा ठपितं हत्थं वा पादं वा भिन्दितुं लोहितं वा उप्पादेतुं न सक्कोति, सम्मा ठपितं पन सक्कोति, एवमेव अप्पमत्तकं तिणमुट्ठि मत्तदानकुसलं वा होतु, महन्तं वेलामदानादिकुसलं वा, सचे वट्टसम्पत्तिं पत्थेत्वा वट्टसन्निस्सितवसेन मिच्छा ठपितं होति, वट्टमेव आहरितुं सक्कोति, नो विवट्टं । “इदं मे दानं आसवक्खयावहं होतू”ति एवं पन विवट्टं पत्थेन्तेन विवट्टवसेन सम्मा ठपितं अरहत्तम्पि पच्चेकबोधिजाणम्पि सब्बज्जुतजाणम्पि दातुं सक्कोतियेव । वुत्तज्हेतं —

“पटिसम्भिदा विमोक्खा च, या च सावकपारमी ।
पच्चेकबोधि बुद्धभूमि, सब्बमेतेन लब्भती”ति ॥ (खु० पा० ८.१५) ।

इमस्मिं सुत्तद्वये च वट्टविवट्टं कथितं ।

४३. ततिये पदुट्टचित्तन्ति दोसेन पदुट्टचित्तं । चेतसा चेतोपरिच्चाति अत्तनो चित्तेन तस्स चित्तं परिच्छिन्दित्वा ।
यथाभतं निक्खित्तोति यथा आहरित्वा ठपितो । एवं निरयेति एवं निरये ठितोयेवाति वत्तब्बो । अपायन्तिआदि सब्बं
निरयवेवचनमेव । निरयो हि अयसङ्घाता सुखा अपेतोति अपायो, दुक्खस्स गति पटिसरणन्ति दुग्गति, दुक्कटकारिनो एत्थ
विवसा निपतन्तीति विनिपातो, निरस्सादत्थेन निरयो ।

४४. चतुत्थे पसन्नन्ति सद्धापसादेन पसन्नं । सुगतित्ति सुखस्स गतिं । सगं लोकन्ति रूपादिसम्पत्तीहि सुट्ठु अगं
लोकं ।

४५. पञ्चमे उदकरहदोति उदकदहो । आविलोति अविप्पसन्नो । लुळितोति अपरिसण्ठितो । कललीभूतोति
कदमीभूतो । सिप्पिसम्बुकन्तिआदीसु सिप्पियो च सम्बुका च सिप्पिसम्बुकं । सक्खरा च कठलानि च सक्खरकठलं ।
मच्छानं गुम्बं घटाति मच्छगुम्बं । चरन्तम्पि तिट्ठन्तम्पीति एत्थ सक्खरकठलं तिट्ठितियेव, इतरानि चरन्तिपि तिट्ठन्तिपि ।
यथा पन अन्तरन्तरा ठितासुपि निसिन्नासुपि निपज्जमानासुपि “एता गावियो चरन्ती”ति चरन्तियो उपादाय इतरापि
“चरन्ती”ति वुच्चन्ति, एवं तिट्ठन्तमेव सक्खरकठलं उपादाय इतरम्पि द्वयं “तिट्ठन्त”न्ति वुत्तं, इतरं द्वयं चरन्तं उपादाय
सक्खरकठलम्पि “चरन्त”न्ति वुत्तं ।

आविलेनाति पञ्चहि नीवरणेहि परियोनद्धेन । अत्तत्थं वातिआदीसु अत्तनो दिट्ठधम्मिको लोकियलोक्तरमिस्सको
अत्थो अत्तत्थो नाम । अत्तनोव सम्पराये लोकियलोक्तरमिस्सको अत्थो परत्थो नाम होति । सो हि परत्थ अत्थोति परत्थो ।
तदुभयं उभयत्थो नाम । अपिच अत्तनो दिट्ठधम्मिकसम्परायिकोपि लोकियलोक्तरो अत्थो अत्तत्थो नाम, परस्स तादिसोव
अत्थो परत्थो नाम, तदुभयम्पि उभयत्थो नाम । उत्तरिं वा मनुस्सधम्माति दसकुसलकम्मपथसङ्घाता मनुस्सधम्मा उत्तरिं ।
अयहि दसविधो धम्मो विनापि अज्जं समादापकं सत्थन्तरकप्पावसाने जातसंवेगेहि मनुस्सेहि सयमेव समादिन्नत्ता
मनुस्सधम्माति वुच्चति, ततो उत्तरिं पन ज्ञानविपस्सनामगगफलानि वेदितब्बानि । अलमरियजाणदस्सनविसेसन्ति
अरियानं युत्तं, अरियभावं वा कातुं समत्थं जाणदस्सनसङ्घातं विसेसं । जाणमेव हि जाननट्ठेन जाणं, दस्सनट्ठेन दस्सनन्ति
वेदितब्बं, दिब्बचक्खुजाणविपस्सनाजाणमगगजाणफलजाणपच्चवेक्खणजाणानमेतं अधिवचनं ।

४६. छट्ठे अच्छोति अबहलो, पसन्नोतिपि वट्टति । विप्पसन्नोति सुट्ठु पसन्नो । अनाविलोति न आविलो, परिसुद्धोति
अत्थो, फेणपुब्बुल्लसेवालपणकविरहितोति वुत्तं होति । अनाविलेनाति पञ्चनीवरणविमुत्तेन । सेसं चतुत्थे वुत्तनयमेव ।
इमस्मिम्पि सुत्तद्वये वट्टविवट्टमेव कथितं ।

४७. सत्तमे रुक्खजातानन्ति पच्चत्ते सामिवचनं, रुक्खजातानीति अत्थो । रुक्खानमेतं अधिवचनं । यदिदन्ति
निपातमत्तं । मुदुतायाति मुदुभावेन । कोचि हि रुक्खो वण्णेन अगगो होति, कोचि गन्धेन, कोचि रसेन, कोचि थद्धताय ।
फन्दनो पन मुदुताय चेव कम्मज्जताय च अगगो सेट्ठोति दस्सेति । चित्तं, भिक्खवे, भावितं बहुलीकतन्ति एत्थ
समथविपस्सनावसेन भावितज्चेव पुनप्पुनकतज्च चित्तं अधिप्पेतं । कुरुन्दकवासि फुस्समित्तत्थेरो पनाह — “एकन्तं मुदु

चेव कम्मनियञ्च चित्तं नाम अभिज्जापादकचतुत्थज्झानचित्तमेव, आवुसो”ति ।

४८. अट्टमे एवं लहुपरिवत्तन्ति एवं लहुं उप्पज्जित्वा लहुं निरुज्जनकं । यावञ्चाति अधिमत्तपमाणत्थे निपातो, अतिविय न सुकराति अत्थो । इदन्ति निपातमत्तं । चित्तन्ति एकच्चे ताव आचरिया “भवङ्गचित्तं”न्ति वदन्ति, तं पन पटिक्खिपित्वा “इध चित्तन्ति यंकिञ्चि अन्तमसो चक्खुविज्जाणमि अधिप्पेतमेवा”ति वुत्तं । इमस्मिं पनत्थे मिलिन्दराजा धम्मकथिकं नागसेनत्थेरं पुच्छि, “भन्ते नागसेन, एकस्मिं अच्छराक्खणे पवत्तितचित्तसङ्घारा सचे रूपिनो अस्सु, कीव महारासि भवेय्या”ति? “वाहसतानं खो, महाराज, वीहीनं अट्टचूळञ्च वाहा वीहिसत्तम्बणानि द्वे च तुम्बा एकच्छराक्खणे पवत्तितस्स चित्तस्स सङ्घमि न उपेन्ति, कलमि न उपेन्ति, कलभागमि न उपेन्ती”ति (मि० प० ४.१.२) । अथ कस्मा सम्मासम्बुद्धेन “उपमापि न सुकरा”ति वुत्तं? यथेव हि उपमं पटिक्खिपित्वापि कप्पदीघभावस्स योजनिकपब्बतेन योजनिकसासपपुण्णनगरेन, निरयदुक्खस्स सत्तिसताहतोपमेन, सग्गसुखस्स च चक्कवत्तिसम्पत्तिया उपमा कता, एवमिधापि कातब्बाति? तत्थ “सक्का पन, भन्ते, उपमा कातु”न्ति एवं पुच्छावसेन उपमा कता, इमस्मिं सुत्ते पुच्छाय अभावेन न कता । इदञ्चि सुत्तं धम्मदेसनापरियोसाने वुत्तं । इति इमस्मिं सुत्ते चित्तरासि नाम कथितोति ।

४९. नवमे पभस्सरन्ति पण्डरं परिसुद्धं । चित्तन्ति भवङ्गचित्तं । किं पन चित्तस्स वण्णो नाम अत्थीति? नत्थि । नीलादीनञ्चि अज्जतरवण्णं वा होतु अवण्णं वा यंकिञ्चि परिसुद्धताय “पभस्सर”न्ति वुच्चति । इदमि निरुपक्किलेसताय परिसुद्धन्ति पभस्सरं । तञ्च खोति तं भवङ्गचित्तं । आगन्तुकेहीति असहजातेहि पच्छा जवनक्खणे उप्पज्जनकेहि । उपक्किलेसेहीति रागादीहि उपक्किलिडुत्ता उपक्किलिडुं नामाति वुच्चति । कथं? यथा हि सीलवन्ता आचारसम्पन्ना मातापितरो वा आचरियुपज्झाया वा दुस्सीलानं दुराचारानं अवत्तसम्पन्नानं पुत्तानञ्चेव अन्तेवासिकसद्धिविहारिकानञ्च वसेन “अत्तनो पुत्ते वा अन्तेवासिकसद्धिविहारिके वा न तज्जेन्ति न सिक्खापेन्ति न ओवदन्ति नानुसासन्ती”ति अवण्णं अकित्तिं लभन्ति, एवंसम्पदमिदं वेदितब्बं । आचारसम्पन्ना मातापितरो विय च आचरियुपज्झाया विय च भवङ्गचित्तं दट्ठब्बं, पुत्तादीनं वसेन तेसं अकित्तिलाभो विय जवनक्खणे रज्जनदुस्सनमुह्नसभावानं लोभसहगतादीनं चित्तानं वसेन उप्पन्नेहि आगन्तुकेहि उपक्किलेसेहि पकतिपरिसुद्धमि भवङ्गचित्तं उपक्किलिडुं नाम होतीति ।

५०. दसमेपि भवङ्गचित्तमेव चित्तं । विप्पमुत्तन्ति जवनक्खणे अरज्जमानं अदुस्समानं अमुह्ममानं तिहेतुकजाणसम्पयुत्तादिकुसलवसेन उप्पज्जमानं आगन्तुकेहि उपक्किलेसेहि विप्पमुत्तं नाम होति । इधापि यथा सीलवन्तानं आचारसम्पन्नानं पुत्तादीनं वसेन मातादयो “सोभना एतेयेव अत्तनो पुत्तकादयो सिक्खापेन्ति ओवदन्ति अनुसासन्ती”ति वण्णकित्तिलाभिनो होन्ति, एवं जवनक्खणे उप्पन्नकुसलचित्तवसेन इदं भवङ्गचित्तं आगन्तुकेहि उपक्किलेसेहि विप्पमुत्तन्ति वुच्चतीति ।

पणिहितअच्छवग्गवण्णना ।

६. अच्छरासङ्घातवग्गवण्णना

५१. छट्ठस्स पठमे तं अस्सुतवा पुथुज्जनोति तं भवङ्गचित्तं सुतविरहितो पुथुज्जनो । तत्थ आगमाधिगमाभावा जेय्यो अस्सुतवा इति । यो हि इदं सुत्तं आदितो पट्ठाय अत्थवसेन उपपरिक्खन्तो “इदं भवङ्गचित्तं नाम पकतिपरिसुद्धमि जवनक्खणे उप्पन्नेहि लोभादीहि उपक्किलेसेहि उपक्किलिडु”न्ति नेव आगमवसेन न अधिगमवसेन जानाति, यस्स च

खन्धधातुआयतनपच्चयाकारसतिपट्टानादीसु उगहपरिपुच्छाविनिच्छयविरहितत्ता यथाभूतजाणपटिवेधसाधको नेव आगमो, पटिपत्तिया अधिगन्तब्बस्स अनधिगतत्ता न अधिगमो अत्थि । सो आगमाधिगमाभावा जेय्यो अस्सुतवा इति । स्वायं —

“पुथूनं जननादीहि, कारणेहि पुथुज्जनो ।
पुथुज्जनन्तो गधत्ता, पुथुवायं जनो इति” ॥

सो हि पुथूनं नानप्पकारानं किलेसादीनं जननादीहि कारणेहि पुथुज्जनो । यथाह —

“पुथु किलेसे जनेन्तीति पुथुज्जना, पुथु अविहतसक्कायदिट्ठिकाति पुथुज्जना, पुथु सत्थारानं मुखुल्लोकिकाति पुथुज्जना, पुथु सब्बगतीहि अवुट्ठिताति पुथुज्जना, पुथु नानाभिसङ्खारे अभिसङ्खरोन्तीति पुथुज्जना, पुथु नानाओघेहि वुहन्तीति पुथुज्जना, पुथु नानासन्तापेहि सन्तप्पन्तीति पुथुज्जना, पुथु नानापरिळाहेहि परिडहन्तीति पुथुज्जना, पुथु पच्चसु कामगुणेषु रत्ता गिद्धा गधिता मुच्छिता अज्झोपन्ना लग्गा लग्गिता पलिबुद्धाति पुथुज्जना, पुथु पच्चहि नीवरणेहि आवुता निवुता ओवुता पिहिता पटिच्छन्ना पटिकुज्जिताति पुथुज्जना”ति (महानि० ५१, ९४) ।

पुथूनं वा गणनपथमतीतानं अरियधम्मपरम्मुखानं नीचधम्मसमाचारानं जनानं अन्तो गधत्तापि पुथुज्जनो, पुथु वा अयं विसुंयेव सङ्खं गतो, विसंसट्ठो सीलसुतादिगुणयुत्तेहि अरियेहि जनोति पुथुज्जनो । एवमेतेहि “अस्सुतवा पुथुज्जनो”ति द्वीहि पदेहि ये ते —

“दुवे पुथुज्जना वुत्ता, बुद्धेनादिच्चबन्धुना ।
अन्धो पुथुज्जनो एको, कल्याणेको पुथुज्जनो”ति ॥ —

द्वे पुथुज्जना वुत्ता, तेसु अन्धपुथुज्जनो वुत्तो होतीति वेदितब्बो ।

यथाभूतं नप्पजानातीति “इदञ्च भवङ्गचित्तं एवं आगन्तुकेहि उपक्विलेसेहि उपक्विलिट्ठं नाम होति, एवं विप्पमुत्तं नामा”ति यथासभावतो न जानाति । तस्माति यस्मा न जानाति, तस्मा । चित्तभावना नत्थीति चित्तट्ठिति चित्तपरिग्गहो नत्थि, नत्थिभावेनेव “नत्थी”ति वदामीति दस्सेति ।

५२. दुतिये सुतवाति सुतसम्पन्नो । वित्थारतो पनेत्थ अस्सुतवाति पदस्स पटिपक्खवसेन अत्थो वेदितब्बो । अरियसावकोति अत्थि अरियो न सावको, सेय्यथापि बुद्धा चेव पच्चेकबुद्धा च; अत्थि सावको न अरियो, सेय्यथापि गिही अनागतफलो; अत्थि नेव अरियो न सावको सेय्यथापि पुथुतित्थिया । अत्थि अरियोचेव सावको च, सेय्यथापि समणा सक्कपुत्तिया आगतफला विज्जातसासना । इध पन गिही वा होतु पब्बजितो वा, यो कोचि सुतवाति एत्थ वुत्तस्स अत्थस्स वसेन सुतसम्पन्नो, अयं अरियसावकोति वेदितब्बो । यथाभूतं पजानातीति “एवमिदं भवङ्गचित्तं आगन्तुकेहि उपक्विलेसेहि विप्पमुत्तं होति, एवं उपक्विलिट्ठं”न्ति यथासभावतो जानाति । चित्तभावना अत्थीति चित्तट्ठिति चित्तपरिग्गहो अत्थि, अत्थिभावेनेव “अत्थी”ति वदामीति दस्सेति । इमस्मिं सुत्ते बलवविपस्सना कथिता । केचि तरुणविपस्सनाति वदन्ति ।

५३. ततियं अट्ठप्पत्तियं कथितं । कतरायं पन अट्ठप्पत्तियं? अग्गिक्खन्धोपमसुत्तन्तअट्ठप्पत्तियं । भगवा किर एकस्मिं समये सावत्थिं उपनिस्साय जेतवनमहाविहारे पटिवसति । बुद्धानञ्च यत्थ कत्थचि पटिवसन्तानं पञ्चविधं किच्चं अविजहितमेव होति । पञ्च हि बुद्धकिच्चानि — पुरेभत्तकिच्चं, पच्छाभत्तकिच्चं, पुरिमयामकिच्चं, मज्झिमयामकिच्चं, पच्छिमयामकिच्चन्ति ।

तत्रिदं पुरेभत्तकिच्चं — भगवा हि पातोव वुट्ठाय उपट्ठाकानुगहत्थं सरीरफासुकत्थञ्च मुखधोवनादिसरीरपरिकम्पं कत्वा याव भिक्खाचारवेला ताव विवित्तासने वीतिनामेत्वा भिक्खाचारवेलाय निवासेत्वा कायबन्धनं बन्धित्वा चीवरं पारुपित्वा पत्तमादाय कदाचि एककोव, कदाचि भिक्खुसङ्घपरिवुतो गामं वा निगमं वा पिण्डाय पविसति कदाचि पकतिया, कदाचि अनेकेहि पाटिहारियेहि वत्तमानेहि । सेय्यथिदं — पिण्डाय पविसतो लोकनाथस्स पुरतो पुरतो गन्त्वा मुदुगतवाता पथविं सोधेन्ति, वलाहका उदकफुसितानि मुञ्चन्ता मग्गे रेणुं वूपसमेत्वा उपरि वितानं हुत्वा तिट्ठन्ति, अपरे वाता पुप्फानि उपसंहरित्वा मग्गे ओकिरन्ति, उन्नता भूमिप्पदेसा ओनमन्ति, ओनता उन्नमन्ति, पादनिक्खेपसमये समाव भूमि होति, सुखसम्पस्सानि पदुमपुप्फानि वा पादे सम्पटिच्छन्ति । इन्दखीलस्स अन्तो ठपितमत्ते दक्खिणपादे सरीरतो छब्बण्णरस्मियो निक्खमित्वा सुवण्णरसपिञ्जरानि विय चित्रपटपरिक्खित्तानि विय च पासादकूटागारादीनि अलङ्करोन्तियो इतो चितो च धावन्ति, हत्थिअस्सविहङ्गादयो सकसकट्टानेसु ठितायेव मधुरेनाकारेन सद्दं करोन्ति, तथा भेरिवीणादीनि तूरियानि मनुस्सानञ्च कायूपगानि आभरणानि । तेन सज्जाणेन मनुस्सा जानन्ति “अज्ज भगवा इध पिण्डाय पविट्ठो”ति । ते सुनिवत्था सुपारुता गन्धपुप्फादीनि आदाय घरा निक्खमित्वा अन्तरवीथिं पटिपज्जित्वा भगवन्तं गन्धपुप्फादीहि सक्कच्चं पूजेत्वा वन्दित्वा “अम्हाकं, भन्ते, दस भिक्खू, अम्हाकं वीसति, पज्जासं...पे०... सतं देथा”ति याचित्वा भगवतोपि पतं गहेत्वा आसनं पज्जापेत्वा सक्कच्चं पिण्डपातेन पटिमानेन्ति । भगवा कतभत्तकिच्चो तेसं उपनिस्सयचित्तसन्तानानि ओलोकेत्वा तथा धम्मं देसेति, यथा केचि सरणगमनेसु पतिट्ठहन्ति, केचि पञ्चसु सीलेसु, केचि सोतापत्तिसकदागामिअनागामिफलानं अज्जतरस्मिं, केचि पब्बजित्वा अग्गफले अरहत्तेति । एवं महाजनं अनुगहेत्वा उट्ठायासना विहारं गच्छति । तत्थ गन्त्वा गन्धमण्डलमाळे पञ्चत्तवरबुद्धासने निसीदति भिक्खूनं भत्तकिच्चपरियोसानं आगमयमानो । ततो भिक्खूनं भत्तकिच्चपरियोसाने उपट्ठाको भगवतो निवेदेति । अथ भगवा गन्धकुटिं पविसति । इदं ताव पुरेभत्तकिच्चं ।

अथ भगवा एवं कतपुरेभत्तकिच्चो गन्धकुटिया उपट्ठाने निसीदित्वा पादे पक्खालेत्वा पादपीठे ठत्वा भिक्खुसङ्घं ओवदति — “भिक्खवे, अप्पमादेन सम्पादेथ, दुल्लभो बुद्धुप्पादो लोकस्मिं, दुल्लभो मनुस्सत्तपटिलाभो, दुल्लभा खणसम्पत्ति, दुल्लभा पब्बज्जा, दुल्लभं सद्धम्मस्सवन”न्ति । तत्थ केचि भगवन्तं कम्मट्ठानं पुच्छन्ति । भगवा तेसं चरियानुरूपं कम्मट्ठानं देति । ततो सब्बेपि भगवन्तं वन्दित्वा अत्तनो अत्तनो रत्तिट्ठानदिवाट्ठानानि गच्छन्ति । केचि अरज्जं, केचि रुक्खमूलं, केचि पब्बतादीनं अज्जतरं, केचि चातुमहाराजिकभवनं...पे०... केचि वसवत्तिभवनन्ति । ततो भगवा गन्धकुटिं पविसित्वा सचे आक्खति, दक्खिणेन पस्सेन सतो सम्पजानो मुहुत्तं सीहसेय्यं कप्पेति । अथ समस्सासितकायो उट्ठित्वा दुतियभागे लोकं वोलोकेति । ततियभागे यं गामं वा निगमं वा उपनिस्साय विहरति, तत्थ महाजनो पुरेभत्तं दानं दत्वा पच्छाभत्तं सुनिवत्थो सुपारुतो गन्धपुप्फादीनि आदाय विहारे सन्निपतति । ततो भगवा सम्पत्तपरिसाय अनुरूपेन पाटिहारियेन गन्त्वा धम्मसभायं पञ्चत्तवरबुद्धासने निसज्ज धम्मं देसेति कालयुत्तं समययुत्तं, अथ कालं विदित्वा परिसं उय्योजेति, मनुस्सा भगवन्तं वन्दित्वा पक्कमन्ति । इदं पच्छाभत्तकिच्चं ।

सो एवं निट्ठितपच्छाभत्तकिच्चो सचे गत्तानि ओसिञ्चितुकामो होति, बुद्धासना उट्ठाय न्हानकोट्टकं पविसित्वा

उपट्टाकेन पटियादितउदकेन गत्तानि उतुं गण्हापेति । उपट्टाकोपि बुद्धासनं आनेत्वा गन्धकुटिपरिवेणे पञ्जपेति । भगवा सुरत्तदुपट्टं निवासेत्वा कायबन्धनं बन्धित्वा उत्तरासङ्गं एकंसं कत्वा तत्थ आगन्त्वा निसीदति एककोव मुहुत्तं पटिसल्लीनो, अथ भिक्खू ततो ततो आगम्म भगवतो उपट्टानं आगच्छन्ति । तत्थ एकच्चे पज्जं पुच्छन्ति, एकच्चे कम्मट्टानं, एकच्चे धम्मस्सवनं याचन्ति । भगवा तेसं अधिप्पायं सम्पादेन्तो पुरिमयामं वितिनामेति । इदं **पुरिमयामकिच्चं** ।

पुरिमयामकिच्चपरियोसाने पन भिक्खूसु भगवन्तं वन्दित्वा पक्कन्तेसु सकलदससहस्सिलोकधातुदेवतायो ओकासं लभमाना भगवन्तं उपसङ्कमित्वा पज्जं पुच्छन्ति यथाभिसङ्कृतं अन्तमसो चतुरक्खरम्मि । भगवा तासं देवतानं पज्जं विस्सज्जेन्तो मज्झिमयामं वीतिनामेति । इदं **मज्झिमयामकिच्चं** ।

पच्छिमयामं पन तयो कोट्टासे कत्वा पुरेभत्ततो पट्टाय निसज्जापीळितस्स सरीरस्स किलासुभावमोचनत्थं एकं कोट्टासं चङ्कमेन वीतिनामेति, दुतियकोट्टासे गन्धकुटिं पविसित्वा दक्खिणेन पस्सेन सतो सम्पज्जानो सीहसेय्यं कप्पेति । ततियकोट्टासे पच्चुट्टाय निसीदित्वा पुरिमबुद्धानं सन्तिके दानसीलादिवसेन कताधिकारपुग्गलदस्सनत्थं बुद्धचक्खुना लोकं वोलोकेति । इदं **पच्छिमयामकिच्चं** ।

तम्मि दिवसं भगवा इमस्मिंयेव किच्चे ठितो लोकं ओलोकेन्तो इदं अद्दस — मया कोसलरट्ठे चारिकं चरन्तेन अग्गिक्खन्धेन उपमेत्वा एकस्मिं सुत्ते देसिते सट्ठि भिक्खू अरहत्तं पापुणिस्सन्ति, सट्ठिमत्तानं उण्हं लोहितं मुखतो उग्गच्छिस्सति, सट्ठिमत्ता गिहिभावं गमिस्सन्ति । तत्थ ये अरहत्तं पापुणिस्सन्ति, ते यंकिज्जि धम्मदेसनं सुत्वा पापुणिस्सन्तेव । इतरेसं पन भिक्खूनां सङ्गहत्थाय चारिकं चरितुकामो हुत्वा, “आनन्द, भिक्खूनां आरोचेही”ति आह ।

थेरो अनुपरिवेणं गन्त्वा, “आवुसो, सत्था महाजनस्स सङ्गहत्थाय चारिकं चरितुकामो, गन्तुकामा आगच्छथा”ति आह । भिक्खू महालाभं लभित्वा विय तुट्ठमानसा “लभिस्साम वत महाजनस्स धम्मं देसेन्तस्स भगवतो सुवण्णवण्णं सरीरं ओलोकेतुं मधुरज्ज धम्मकथं सोतु”न्ति परुळ्ळहेसा केसे ओहारेत्वा मलग्गहितपत्ता पत्ते पचित्वा किलिट्टचीवरा चीवरानि धोवित्वा गमनसज्जा अहेसुं । सत्था अपरिच्छिन्नेन भिक्खुसङ्गेन परिवुतो कोसलरट्ठं चारिकाय निक्खन्तो गामनिगमपटिपाटिया एकदिवसं गावुतअट्ठयोजनतिगावुतयोजनपरमं चारिकं चरन्तो एकस्मिं पदेसे महन्तं सुसिररुक्खं अग्गिना सम्पज्जलितं दिस्वा “इममेव वत्थुं कत्वा सत्तहि अङ्गेहि पटिमण्डेत्वा धम्मदेसनं कथेस्सामी”ति गमनं पच्छिन्दित्वा अज्जतरं रुक्खमूलं उपसङ्कमित्वा निसज्जाकारं दस्सेसि । आनन्दत्थेरो सत्थु अधिप्पायं जत्वा “अद्धा कारणं भविस्सति, न अकारणेन तथागता गमनं पच्छिन्दित्वा निसीदन्ती”ति चतुग्गुणं सङ्गाटिं पज्जापेसि । सत्था निसीदित्वा भिक्खू आमन्तेत्वा “पस्सथ नो तुम्हे, भिक्खवे, अमुं महन्तं अग्गिक्खन्ध”न्ति **अग्गिक्खन्धोपमसुत्तन्तं** (अ० नि० ७.७२) देसेति ।

इमस्मिज्ज पन वेय्याकरणे भज्जमाने सट्ठिमत्तानं भिक्खूनां उण्हं लोहितं मुखतो उग्गच्छि, सट्ठिमत्ता भिक्खू सिक्खं पच्चक्खाय हीनायावत्तिंसु, सट्ठिमत्तानं भिक्खूनां अनुपादाय आसवेहि चित्तानि विमुच्चिंसु । तज्जि वेय्याकरणं सुत्वा सट्ठिमत्तानं भिक्खूनां नामकायो सन्तत्तो, नामकाये सन्तत्ते करजकायो सन्तत्तो, करजकाये सन्तत्ते निधानगतं उण्हं लोहितं मुखतो उग्गच्छि । सट्ठिमत्ता भिक्खू “दुक्करं वत बुद्धसासने यावजीवं परिपुण्णं परिसुद्धं ब्रह्मचरियं चरितु”न्ति सिक्खं पच्चक्खाय हीनायावत्ता, सट्ठिमत्ता भिक्खू सत्थु देसनाभिमुखं जाणं पेसेत्वा सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्ता ।

तत्थ येसं उण्हं लोहितं मुखतो उग्गच्छि, ते पाराजिकं आपज्जिंसु । ये गिहिभावं पत्ता, ते खुद्धानुखुद्धानि

सिक्खापदानि मद्दन्ता विचरिंसु । ये अरहत्तं पत्ता, ते परिसुद्धसीलाव अहेसुं । सत्थु धम्मदेसना इमेसं तिण्णम्पि सफलाव जाताति । अरहत्तं पत्तानं ताव सफला होतु, इतरेसं कथं सफला जाताति? तेषि हि सचे इमं धम्मदेसनं न सुणेय्युं, पमत्ताव हुत्वा ठानं जहितुं न सक्कुणेय्युं । ततो नेसं तं पापं वड्डमानं अपायेसुयेव संसीदापेय्य । इमं पन देसनं सुत्वा जातसंवेगा ठानं जहित्वा सामणेरभूमियं ठिता दस सीलानि पूरेत्वा योनिसो मनसिकारे युत्तप्पयुत्ता केचि सोतापन्ना केचि सकदागामिनो केचि अनागामिनो अहेसुं, केचि देवलोके निब्बत्तिंसु, एवं पाराजिकापन्नानम्पि सफला अहोसि । इतरे पन सचे इमं धम्मदेसनं न सुणेय्युं, गच्छन्ते गच्छन्ते काले अनुपुब्बेन सङ्घादिसेसम्पि पाराजिकम्पि पापुणित्वा अपायेसुयेव उप्पज्जित्वा महादुक्खं अनुभवेय्युं । इमं पन देसनं सुत्वा “अहो सल्लेखितं बुद्धसासनं, न सक्का अम्हेहि यावजीवं इमं पटिपत्तिं पूरेतुं, सिक्खं पच्चक्खाय उपासकधम्मं पूरेत्वा दुक्खा मुच्चिस्सामा”ति गिहिभावं उपगमिंसु । ते तीसु सरणेसु पतिट्ठाय पञ्च सीलानि रक्खित्वा उपासकधम्मं पूरेत्वा केचि सोतापन्ना केचि सकदागामिनो केचि अनागामिनो जाता, केचि देवलोके निब्बत्ताति । एवं तेसम्पि सफलाव अहोसि ।

इमं पन सत्थु धम्मदेसनं सुत्वा देवसङ्घा येहिपि सुता, येहिपि न सुता, सब्बेसंयेव आरोचेन्ता विचरिंसु । भिक्खू सुत्वा सुत्वा “दुक्करं, भो, बुद्धानं सासने यावजीवं परिपुण्णं परिसुद्धं ब्रह्मचरियं चरितु”न्ति एकक्खणेनेव दसपि भिक्खू वीसतिपि सट्ठिपि सतम्पि सहस्सम्पि भिक्खू गिही होन्ति । सत्था यथारुचिया चारिकं चरित्वा पुन जेतवनमेव आगन्त्वा भिक्खू आमन्तेसि — “भिक्खवे, तथागतो चारिकं चरमानो चिरं आकिण्णो विहासि, इच्छामहं, भिक्खवे, अट्ठमासं पटिसल्लीयितुं, नाहि केनचि उपसङ्कमितब्बो अज्जत्र एकेन पिण्डपातनीहारकेना”ति । अट्ठमासं एकीभावेन वीतिनामेत्वा पटिसल्लाना वुट्ठितो आनन्दत्थेरेन सङ्घि विहारचारिकं चरमानो ओलोकितोलोकितद्वाने तनुभूतं भिक्खुसङ्घं दिस्वा जानन्तोयेव थेरं पुच्छि — “आनन्द, अज्जस्मिं काले तथागते चारिकं चरित्वा जेतवनं आगते सकलविहारो कासावपज्जोतो इसिवातप्पटिवातो होति, इदानीं पन तनुभूतो भिक्खुसङ्घो दिस्सति, येभ्य्येन च उप्पण्डुपण्डुकजाता भिक्खू, किं नु खो एत”न्ति? एतरहि भगवा तुम्हाकं अगिक्खन्धोपमधम्मदेसनं कथितकालतो पट्ठाय भिक्खू संवेगप्पत्ता हुत्वा “मयं एतं धम्मं सब्बप्पकारेन परिपूरेतुं न सक्खिस्साम, असम्मावत्तन्तानञ्च जनस्स सद्भादेय्यं परिभुज्जितुं अयुत्त”न्ति गिहिभावं सङ्गमन्तीति ।

तस्मिं खणे भगवतो धम्मसंवेगो उप्पज्जि । ततो थेरं आह — “मयि पटिसल्लाने वीतिनामेन्ते न कोचि मम पुत्तानं एकं अस्सासट्ठानं कथेसि । सागरस्स हि ओतरणतित्थानि विय बहूनि इमस्मिं सासने अस्सासकारणानि । गच्छानन्द, गन्धकुटिपरिवेगे बुद्धासनं पज्जापेत्वा भिक्खुसङ्घं सन्निपातेही”ति । थेरो तथा अकासि । सत्था बुद्धासनवरगतो भिक्खू आमन्तेत्वा, “भिक्खवे, मेत्ताय सब्बपुब्बभागो नाम नेव अप्पना, न उपचारो, सत्तानं हितफरणमत्तमेवा”ति वत्वा इमिस्सा अट्ठप्पत्तिया इमं चूळच्छरासङ्घातसुत्तं देसेसि ।

तत्थ अच्छरासङ्घातमत्तन्ति अच्छरापहरणमत्तं, द्वे अङ्गुलियो पहरित्वा सद्वरणमत्तन्ति अत्थो । मेत्ताचित्तन्ति सब्बसत्तानं हितफरणचित्तं । आसेवतीति कथं आसेवति? आवज्जेन्तो आसेवति, जानन्तो आसेवति, पस्सन्तो आसेवति, पच्चवेक्खन्तो आसेवति, चित्तं अधिद्वहन्तो आसेवति, सद्भाय अधिमुच्चन्तो आसेवति, वीरियं पग्गणहन्तो आसेवति, सतिं उपट्ठापेन्तो आसेवति, चित्तं समादहन्तो आसेवति, पज्जाय पजानन्तो आसेवति, अभिज्जेय्यं अभिजानन्तो आसेवति, परिज्जेय्यं परिजानन्तो आसेवति, पहातब्बं पजहन्तो आसेवति, भावेतब्बं भावेन्तो आसेवति, सच्छिकातब्बं सच्छिकरोन्तो आसेवतीति (पटि० म० २.२) । इध पन मेत्तापुब्बभागेन हितफरणप्पवत्तनमत्तेनेव आसेवतीति वेदितब्बो ।

अरित्तज्झानोति अतुच्छज्झानो अपरिच्यत्तज्झानो वा । **विहरती**ति इरियति पवत्तति पालेति यपेति यापेति चरति विहरति । तेन वुच्चति विहरतीति । इमिना पदेन मेत्तं आसेवन्तस्स भिक्खुनो इरियापथविहारो कथितो । **सत्थुसासनकरो**ति सत्थु अनुसासनिकरो । **ओवादपतिकरो**ति ओवादकारको । एत्थ च सकिंवचनं ओवादो, पुनप्पुनवचनं अनुसासनी । सम्मुखावचनम्पि ओवादो, पेसेत्वा परम्मुखावचनं, अनुसासनी । ओतिण्णे वत्थुस्मिं वचनं ओवादो, ओतिण्णे वा अनोतिण्णे वा वत्थुस्मिं तन्तिठपनवसेन वचनं अनुसासनी । एवं विसेसो वेदितब्बो । परमत्थतो पन ओवादोति वा अनुसासनीति वा एसे एके एकट्ठे समे समभागे तज्जाते तज्जेवाति । एत्थ च “अच्छरासङ्घातमत्तम्पि चे, भिक्खवे, भिक्खु मेत्ताचित्तं आसेवती”ति इदमेव सत्थुसासनज्जेव ओवादो च, तस्स करणतो एस सासनकरो ओवादपतिकरोति वेदितब्बो ।

अमोघन्ति अतुच्छं । **रट्ठपिण्डन्ति** जातिपरिवट्ठं पहाय रट्ठं निस्साय पब्बजितेन परेसं गेहतो पटिलद्धत्ता पिण्डपातो रट्ठपिण्डो नाम वुच्चति । **परिभुज्जती**ति चत्तारो परिभोगा थेय्यपरिभोगो इणपरिभोगो दायज्जपरिभोगो सामिपरिभोगोति । तत्थ दुस्सीलस्स परिभोगो **थेय्यपरिभोगो** नाम । सीलवतो अपच्चवेक्खितपरिभोगो **इणपरिभोगो** नाम । सत्तन्नं सेक्खानं परिभोगो **दायज्जपरिभोगो** नाम । खीणासवस्स परिभोगो **सामिपरिभोगो** नाम । तत्थ इमस्स भिक्खुनो अयं रट्ठपिण्डपरिभोगो द्वीहि कारणेहि अमोघो होति । अच्छरासङ्घातमत्तम्पि मेत्ताचित्तं आसेवन्तो भिक्खु रट्ठपिण्डस्स सामिको हुत्वा, अणणो हुत्वा, दायादो हुत्वा परिभुज्जतीतिपिस्स अमोघो रट्ठपिण्डपरिभोगो । अच्छरासङ्घातमत्तम्पि मेत्तं आसेवन्तस्स भिक्खुनो दिन्नदानं महट्ठियं होति महप्फलं महानिसंसं महाजुतिकं महाविप्फारन्तिपिस्स अमोघो रट्ठपिण्डपरिभोगो । **को पन वादो ये नं बहुलीकरोन्ती**ति ये पन इमं मेत्ताचित्तं बहुलं आसेवन्ति भावेन्ति पुनप्पुनं करोन्ति, ते अमोघं रट्ठपिण्डं परिभुज्जन्तीति एत्थ वत्तब्बमेव किं? एवरूपा हि भिक्खू रट्ठपिण्डस्स सामिनो अणणा दायादा हुत्वा परिभुज्जन्तीति ।

५४-५५. चतुत्थे **भावेती**ति उप्पादेति वट्ठेति । पज्जमे **मनसि करोती**ति मनस्मिं करोति । सेसं इमेसु द्वीसुपि ततिये वुत्तनयेनेव वेदितब्बं । यो हि आसेवति, अयमेव भावेति, अयं मनसि करोति । येन चित्तेन आसेवति, तेनेव भावेति, तेन मनसि करोति । सम्मासम्बुद्धो पन याय धम्मधातुया सुप्पटिविद्धत्ता देसनाविलासप्पत्तो नाम होति, तस्सा सुप्पटिविद्धत्ता अत्तनो देसनाविलासं धम्मिस्सरियतं पटिसम्भिदापभेदकुसलतं अप्पटिहतसब्बज्जुतज्जाणज्च निस्साय एकक्खणे उप्पन्नं एकचित्तमेव तीहि कोट्टासेहि विभजित्वा दस्सेसीति ।

५६. छट्ठे **ये केची**ति अनियामितवचनं । **अकुसला**ति तेसं नियामितवचनं । एत्तावता सब्बाकुसला असेसतो परियादिन्ना होन्ति । **अकुसलभागिया अकुसलपक्खिका**ति अकुसलानमेवेतं नामं । अकुसलायेव हि एकच्चे अकुसलं सहजातवसेन, एकच्चे उपनिस्सयवसेन भजन्ति चेव, तेसज्च पक्खा भवन्तीति “अकुसलभागिया अकुसलपक्खिका”ति वुच्चन्ति । **सब्बेते मनोपुब्बङ्गमा**ति मनो पुब्बं पठमतं गच्छति एतेसन्ति मनोपुब्बङ्गमा । एते हि किञ्चापि मनेन सद्धिं एकुप्पादा एकवत्थुका एकनिरोधा एकारम्मणा च होन्ति । यस्मा पन तेसं मनो उप्पादको कारको जनको समुट्ठापको निब्बत्तको, तस्मा मनोपुब्बङ्गमा नाम होन्ति ।

पठमं उप्पज्जतीति यथा नाम “राजा निक्खन्तो”ति वुत्ते “राजायेव निक्खन्तो, सेसा राजसेना निक्खन्ता अनिक्खन्ता”ति पुच्छितब्बकारणं नत्थि, सब्बा निक्खन्तातेव पज्जायन्ति, एवमेव मनो उप्पन्नोति वुत्तकालतो पट्टाय अवसेसा सहजातसंसट्ठसम्पयुत्ता उप्पन्ना न उप्पन्नाति पुच्छितब्बकारणं नत्थि, सब्बे ते उप्पन्ना त्वेव पज्जायन्ति । एतमत्थवसं पटिच्च तेहि संसट्ठसम्पयुत्तो एकुप्पादेकनिरोधोपि समानो मनो तेसं धम्मानं पठमं उप्पज्जतीति वुत्तो ।

अन्वदेवाति अनुदेव, सहेव एकतोयेवाति अत्थो । ब्यञ्जनच्छायं पन गहेत्वा पठमं चित्तं उप्पज्जति, पच्छा चेतसिकाति न गहेतब्बं । अत्थो हि पटिसरणं, न ब्यञ्जनं । “मनोपुब्बङ्गमा धम्मा, मनोसेट्ठा मनोमया”ति गाथायपि एसेव नयो ।

५७. सत्तमे कुसलाति चतुभूमकापि कुसला धम्मा कथिता । सेसं छट्ठे वुत्तनयेनेव वेदितब्बं ।

५८. अट्ठमे यथयिदं, भिक्खवे, पमादोति एत्थ, भिक्खवेति आलपनं, यथा अयं पमादोति अत्थो । पमादोति पमज्जनाकारो । वुत्तज्हेतं —

“तत्थ कतमो पमादो? कायदुच्चरिते वा वचीदुच्चरिते वा मनोदुच्चरिते वा पञ्चसु वा कामगुणेषु चित्तस्स वोस्सग्गो वोस्सग्गानुप्पदानं कुसलानं वा धम्मानं भावनाय असक्कच्चकिरियता असातच्चकिरियता अनट्ठितकिरियता ओलीनवुत्तिता निक्खित्तच्छन्दता निक्खित्तधुरता अनधिद्वानं अननुयोगो अनासेवना अभावना अबहुलीकम्मं । यो एवरूपो पमादो पमज्जना पमज्जितत्तं, अयं वुच्चति पमादो”ति (विभ० ८४६) ।

उप्पन्ना च कुसला धम्मा परिहायन्तीति इदं ज्ञानविपस्सनानं वसेन वुत्तं । मग्गफलानं पन सकिं उप्पन्नानं पुन परिहानं नाम नत्थि ।

५९. नवमे अप्पमादो पमादस्स पटिपक्खवसेन वित्थारतो वेदितब्बो ।

६०. दसमे कोसज्जन्ति कुसीतभावो । सेसं वुत्तनयमेवाति ।

अच्छरासङ्घातवग्गवण्णना ।

७. वीरियारम्भादिवग्गवण्णना

६१. सत्तमस्स पठमे वीरियारम्भोति चतुकिच्चस्स सम्मप्पधानवीरियस्स आरम्भो, आरब्धपग्गहितपरिपुण्णवीरियताति अत्थो ।

६२. दुतिये महिच्छताति महालोभो । यं सन्धाय वुत्तं —

“तत्थ कतमा महिच्छता? इतरीतरचीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारेहि पञ्चहि वा कामगुणेहि असन्तुट्ठस्स भिय्योकम्यता, या एवरूपा इच्छा इच्छागता महिच्छता रागो सारागो चित्तस्स सारागो । अयं वुच्चति महिच्छता”ति (विभ० ८५०) ।

६३. ततिये अप्पिच्छताति अलोभो । अप्पिच्छस्साति अनिच्छस्स । एत्थ हि ब्यञ्जनं सावसेसं विय, अत्थो पन निरवसेसो । न हि अप्पमत्तिकाय इच्छाय अत्थिभावेन सो अप्पिच्छोति वुत्तो, इच्छाय पन अभावेन पुनप्पुनं आसेवितस्स अलोभस्सेव भावेन अप्पिच्छोति वुत्तो ।

अपिचेत्थ अत्रिच्छता, पापिच्छता, महिच्छता अपिच्छताति अयं भेदो वेदितव्वो । तत्थ सकलाभे अतित्तस्स परलाभे पत्थना **अत्रिच्छता** नाम, याय समन्नागतस्स एकभाजने पक्कपूर्वेपि अत्तनो पत्ते पतिते न सुपक्को विय खुद्दको च विय खायति, स्वेव पन परस्स पत्ते पक्खित्तो सुपक्को विय महन्तो विय च खायति । असन्तगुणसम्भावनता पन पटिग्गहणे च अमत्तञ्जुता **पापिच्छता** नाम, सा “इधेकच्चो अस्सद्दो समानो सद्दोति मं जनो जानातू”ति आदिना नयेन अभिधम्मे आगतायेव, ताय समन्नागतो पुग्गलो कोहज्जे पतिट्ठाति । सन्तगुणसम्भावनता पन पटिग्गहणे च अमत्तञ्जुता **महिच्छता** नाम, सापि “इधेकच्चो सद्दो समानो सद्दोति मं जनो जानातूति इच्छति, सीलवा समानो सीलवाति मं जनो जानातू”ति इमिना नयेन आगतायेव । ताय समन्नागतो पुग्गलो दुस्सन्तप्पयो होति, विजातमातापिस्स चित्तं गहेतुं न सक्कोति । तेनेतं वुच्चति —

“अग्गिक्खन्धो समुद्दो च, महिच्छो चापि पुग्गलो ।
सकटेन पच्चये देन्तु, तयोपेते अतप्पया”ति ॥

सन्तगुणनिगूहनता पन पटिग्गहणे च मत्तञ्जुता **अपिच्छता** नाम, ताय समन्नागतो पुग्गलो अत्तनि विज्जमानम्मि गुणं पटिच्छादेतुकामताय सद्दो समानो “सद्दोति मं जनो जानातू”ति न इच्छति । सीलवा, पविवित्तो, बहुस्सुतो, आरद्धवीरियो, समाधिसम्पन्नो, पज्जवा, खीणासवो समानो “खीणासवोति मं जनो जानातू”ति न इच्छति सेय्यथापि **मज्झन्तिकत्थेरो** ।

थेरो किर महाखीणासवो अहोसि, पत्तचीवरं पनस्स पादमत्तमेव अग्घति । सो असोकस्स धम्मरज्जो विहारमहदिवसे सङ्गत्थेरो अहोसि । अथस्स अतिलूखभावं दिस्वा मनुस्सा, “भन्ते, थोकं बहि होथा”ति आहंसु । थेरो “मादिसे खीणासवे रज्जो सङ्गहं अकरोन्ते अज्जो को करिस्सती”ति पथवियं निमुज्जित्वा सङ्गत्थेरस्स उक्खित्तपिण्डं गणहन्तोयेव उम्मुज्जि । एवं खीणासवो समानो “खीणासवोति मं जनो जानातू”ति न इच्छति । एवं अपिच्छो च पन भिक्खु अनुप्पन्नं लाभं उप्पादेति, उप्पन्नं थावरं करोति, दायकानं चित्तं आराधेति । यथा यथा हि सो अत्तनो अपिच्छताय अप्पं गणहाति, तथा तथा तस्स वत्ते पसन्ना मनुस्सा बहू देन्ति ।

अपरोपि चतुब्बिधो अपिच्छो — पच्चयअपिच्छो, धुतङ्गअपिच्छो, परियत्तिअपिच्छो, अधिगमअपिच्छोति । तत्थ चतूसु पच्चयेसु अपिच्छो **पच्चयअपिच्छो** नाम । सो दायकस्स वसं जानाति, देय्यधम्मस्स वसं जानाति, अत्तनो थामं जानाति । यदि हि देय्यधम्मो बहु होति, दायको अप्पमत्तकं दातुकामो, दायकस्स वसेन अप्पं गणहाति । देय्यधम्मो अप्पो, दायको बहुं दातुकामो, देय्यधम्मस्स वसेन अप्पं गणहाति । देय्यधम्मोपि बहु, दायकोपि बहुं दातुकामो, अत्तनो थामं जत्वा पमाणेनेव गणहाति ।

धुतङ्गसमादानस्स अत्तनि अत्थिभावं नजानापेतुकामो **धुतङ्गअपिच्छो** नाम । तस्स विभावनत्थं इमानि वत्थूनि — **सोसानिकमहाकुमारत्थेरो** किर सट्ठि वस्सानि सुसाने वसि, अज्जो एकभिक्खुपि न अज्जासि । तेनेवाह —

“सुसाने सट्ठि वस्सानि, अब्बोकिण्णं वसामहं ।
दुतियो मं न जानेय्य, अहो सोसानिकुत्तमो”ति ॥

चेतियपब्बते द्वे **भातिकत्थेरा** वसिंसु । कनिट्ठो उपट्ठाकेन पेसितं उच्छुखण्डिकं गहेत्वा जेट्ठस्स सन्तिकं अगमासि

“परिभोगं, भन्ते, करोथा”ति । थेरस्स च भत्तकिच्चं कत्वा मुखविकखालनकालो अहोसि । सो “अलं, आवुसो”ति आह । कच्चि, भन्ते, एकासनिकत्थाति? आहरावुसो, उच्छुखण्डिकन्ति पज्जास वस्सानि एकासनिको समानोपि धुतङ्गं निगूहमानो परिभोगं कत्वा मुखं विकखालेत्वा पुन धुतङ्गं अधिद्वाय गतो ।

यो पन साकेततिससत्थेरो विय बहुस्सुतभावं जानापेतुं न इच्छति, अयं परियत्तिअप्पिच्छो नाम । थेरो किर “खणो नत्थीति उद्देसपरिपुच्छासु ओकासं अकरोन्तो कदा मरणक्खणं, भन्ते, लभिस्सथा”ति चोदितो गणं विस्सज्जेत्वा कणिकारवालिकसमुद्भविवहारं गतो । तत्थ अन्तोवस्सं थेरनवमज्झिमानं उपकारो हुत्वा महापवारणाय उपोसथदिवसे धम्मकथाय जनपदं खोभेत्वा गतो ।

यो पन सोतापन्नादीसु अज्जतरो हुत्वा सोतापन्नादिभावं जानापेतुं न इच्छति, अयं अधिगमप्पिच्छो नाम तयो कुलपुत्ता (म० नि० १.३२५) विय घटीकारकुम्भकारो (म० नि० २.२८२ आदयो) विय च । इमस्मिं पनत्थे लब्धासेवनेन बलवअलोभेन समन्नागतो सेक्खोपि पुथुज्जनोपि अप्पिच्छोति वेदितब्बो ।

६४. चतुत्थे असन्तुट्ठिताति असन्तुट्ठे पुग्गले सेवन्तस्स भजन्तस्स पयिरुपासन्तस्स उप्पन्नो असन्तोससङ्घातो लोभो ।

६५. पञ्चमे सन्तुट्ठिताति सन्तुट्ठे पुग्गले सेवन्तस्स भजन्तस्स पयिरुपासन्तस्स उप्पन्नो अलोभसङ्घातो सन्तोसो । सन्तुट्ठस्साति इतरीतरपच्चयसन्तोसेन समन्नागतस्स । सो पनेस सन्तोसो द्वादसविधो होति । सेय्यथिदं — चीवरे यथालाभसन्तोसो, यथाबलसन्तोसो, यथासारुप्पसन्तोसोति तिविधो । एवं पिण्डपातादीसु ।

तस्सायं पभेदसंवण्णना — इध भिक्खु चीवरं लभति सुन्दरं वा असुन्दरं वा । सो तेनेव यापेति अज्जं न पत्थेति, लभन्तोपि न गणहाति । अयमस्स चीवरे यथालाभसन्तोसो । अथ पन पकतिदुब्बलो वा होति आबाधजराभिभूतो वा, गरुं चीवरं पारुपन्तो किलमति । सो सभागेन भिक्खुना सद्धिं तं परिवत्तेत्वा लहुकेन यापेन्तोपि सन्तुट्ठोव होति । अयमस्स चीवरे यथाबलसन्तोसो । अपरो पणीतपच्चयलाभी होति । सो पट्टचीवरादीनं अज्जतरं महग्घचीवरं बहूनि वा पन चीवरानि लभित्वा “इदं थेरानं चिरपब्बजितानं, इदं बहुस्सुतानं अनुरूपं, इदं गिलानानं, इदं अप्पलाभानं होतू”ति दत्त्वा तेसं पुराणचीवरं वा सङ्कारकूटादितो वा नन्तकानि उच्चिनित्वा तेहि सङ्घाटिं कत्वा धारेन्तोपि सन्तुट्ठोव होति । अयमस्स चीवरे यथासारुप्पसन्तोसो ।

इध पन भिक्खु पिण्डपातं लभति लूखं वा पणीतं वा, सो तेनेव यापेति, अज्जं न पत्थेति, लभन्तोपि न गणहाति । अयमस्स पिण्डपाते यथालाभसन्तोसो । यो पन अत्तनो पकतिविरुद्धं वा ब्याधिविरुद्धं वा पिण्डपातं लभति, येनस्स परिभुत्तेन अफासु होति, सो सभागस्स भिक्खुनो तं दत्त्वा तस्स हत्थतो सप्पायभोजनं भुज्जित्वा समणधम्मं करोन्तोपि सन्तुट्ठोव होति । अयमस्स पिण्डपाते यथाबलसन्तोसो । अपरो बहुं पणीतं पिण्डपातं लभति । सो तं चीवरं विय थेरचिरपब्बजितबहुस्सुतअप्पलाभगिलानानं दत्त्वा तेसं वा सेसकं पिण्डाय वा चरित्वा मिस्सकाहारं भुज्जन्तोपि सन्तुट्ठोव होति । अयमस्स पिण्डपाते यथासारुप्पसन्तोसो ।

इध पन भिक्खु सेनासनं लभति मनापं वा अमनापं वा, सो तेन नेव सोमनस्सं न दोमनस्सं उप्पादेति, अन्तमसो तिणसन्धारकेनापि यथालब्धेनेव तुस्सति । अयमस्स सेनासने यथालाभसन्तोसो । यो पन अत्तनो पकतिविरुद्धं वा

ब्याधिविरुद्धं वा सेनासनं लभति, यत्थस्स वसतो अफासु होति, सो तं सभागस्स भिक्खुनो दत्त्वा तस्स सन्तके सप्पायसेनासने वसन्तोपि सन्तुडोव होति । अयमस्स सेनासने **यथाबलसन्तोसो** ।

अपरो महापुज्जो लेणमण्डपकूटागारादीनि बहूनि पणीतसेनासनानि लभति । सो तानि चीवरादीनि विय थेरचिरपब्बजितबहुस्सुतअप्पलाभगिलानानं दत्त्वा यत्थ कत्थचि वसन्तोपि सन्तुडोव होति । अयमस्स सेनासने **यथासारुप्पसन्तोसो** । योपि “उत्तमसेनासनं नाम पमादट्ठानं, तत्थ निसिन्नस्स थिनमिद्धं ओक्कमति, निदाभिभूतस्स पुन पटिबुज्झतो पापवितक्का पातुभवन्ती”ति पटिसज्जिक्खित्वा तादिसं सेनासनं पत्तम्पि न सम्पटिच्छति, सो तं पटिक्खित्वा अब्भोकासरुक्खमूलादीसु वसन्तोपि सन्तुडोव होति । अयम्पिस्स सेनासने **यथासारुप्पसन्तोसो** ।

इध पन भिक्खु भेसज्जं लभति लूखं वा पणीतं वा, सो यं लभति, तेनेव तुस्सति, अज्जं न पत्थेति, लभन्तोपि न गण्हाति । अयमस्स गिलानपच्चये **यथालाभसन्तोसो** । यो पन तेलेन अत्थिको फाणितं लभति, सो तं सभागस्स भिक्खुनो दत्त्वा तस्स हत्थतो तेलं गहेत्त्वा अज्जदेव वा परियेसित्वा भेसज्जं करोन्तोपि सन्तुडोव होति । अयमस्स गिलानपच्चये **यथाबलसन्तोसो** ।

अपरो महापुज्जो बहुं तेलमधुफाणितादिपणीतभेसज्जं लभति । सो तं चीवरं विय थेरचिरपब्बजितबहुस्सुतअप्पलाभगिलानानं दत्त्वा तेसं आभतेन येन केनचि यापेन्तोपि सन्तुडोव होति । यो पन एकस्मिं भाजने मुत्तहरीतकं ठपेत्त्वा एकस्मिं चतुमधुरं — “गणहथ, भन्ते, यदिच्छक”न्ति वुच्चमानो “सचस्स तेसु अज्जतरेनपि रोगो वूपसम्मति, अथ मुत्तहरीतकं नाम बुद्धादीहि वण्णित”न्ति चतुमधुरं पटिक्खित्वा मुत्तहरीतकेन भेसज्जं करोन्तोपि परमसन्तुडोव होति । अयमस्स गिलानपच्चये **यथासारुप्पसन्तोसो** । इमेसं पन पच्चेकपच्चयेसु तिण्णं तिण्णं सन्तोसानं यथासारुप्पसन्तोसोव अगो ।

६६-६७. छट्ठसत्तमेसु अयोनिमोमनसिकारयोनिमोमनसिकारा हेट्ठा वुत्तलक्खणाव । सेसमेत्थ उत्तानत्थमेवाति ।

६८. अट्ठमे असम्पज्जन्ति असम्पजानभावो, मोहस्सेतं अधिवचनं । असम्पजानस्साति अजानन्तस्स सम्मुहस्स ।

६९. नवमे सम्पज्जन्ति सम्पजानभावो, पज्जायेतं नामं । सम्पजानस्साति सम्पजानन्तस्स ।

७०. दसमे पापमित्तताति यस्स पापा लामका मित्ता, सो पापमित्तो । पापमित्तस्स भावो पापमित्तता, तेनाकारेन पवत्तानं चतुन्नं खन्धानमेवेतं नामं । वुत्तम्पि चेतं —

“तत्थ कतमा पापमित्तता? ये ते पुगला अस्सद्धा दुस्सीला अप्पस्सुता मच्छरिनो दुप्पज्जा । या तेसं सेवना निसेवना संसेवना भजना सम्भजना भत्ति सम्भत्ति सम्पवङ्कता । अयं वुच्चति पापमित्तता”ति (विभ० ९०१) ।

वीरियारम्भादिवग्गवण्णना ।

८. कल्याणमित्ततादिवग्गवण्णना

७१. अट्टमस्स पठमे कल्याणमित्तताति कल्याणा मित्ता अस्साति कल्याणमित्तो, तस्स भावो कल्याणमित्तता । सेसं वृत्तपटिपक्खनयेन वेदितब्बं ।

७२-७३. दुतिये अनुयोगोति योगो पयोगो । अननुयोगोति अयोगो अप्पयोगो । अनुयोगाति अनुयोगेन । अननुयोगाति अननुयोगेन । कुसलानं धम्मानन्ति चतुभूमककुसलधम्मानं । ततियं उत्तानत्थमेव ।

७४. चतुत्थे बोज्झङ्गाति बुज्जनकसत्तस्स अङ्गभूता सत्त धम्मा । याय वा धम्मसामगिया सो बुज्झति, सम्मोहनिहातो वा वुट्ठाति, चतुसच्चधम्मं वा सच्छिकरोति । तस्सा बोधिया अङ्गभूतातिपि बोज्झङ्गा । “बोज्झङ्गाति केनट्ठेन बोज्झङ्गा? बुज्जन्तीति बोज्झङ्गा, अनुबुज्जन्तीति बोज्झङ्गा, पटिबुज्जन्तीति बोज्झङ्गा, सम्बुज्जन्तीति बोज्झङ्गा, बोधाय संवत्तन्तीति बोज्झङ्गा”ति (पटि० म० २.१७) । एवं पनेतं पदं विभत्तमेव ।

७५. पञ्चमे भावनापारिपूरिं गच्छन्तीति इमिना पदेन बोज्झङ्गानं याथावसरसभूमि नाम कथिता । सा पनेसा चतुब्बिधा होति — विपस्सना, विपस्सनापादकज्झानं, मग्गो, फलन्ति । तत्थ विपस्सनाय उप्पज्जनकाले बोज्झङ्गा कामावचरा होन्ति, विपस्सनापादकज्झानमिह उप्पज्जनकाले रूपावचरअरूपावचरा, मग्गफलेसु उप्पज्जनकाले लोकुत्तरा । इति इमस्मिं सुत्ते बोज्झङ्गा चतुभूमका कथिता ।

७६. छट्ठस्स अट्ठुप्पत्तिको निक्खेपो । अट्ठुप्पत्तियं हेतं निक्खित्तं, सम्बहुला किर भिक्खू धम्मसभायं सन्निसिन्ना । तेसं अन्तरे बन्धुलमल्लसेनापतिं आरब्ध अयं कथा उदपादि, “आवुसो, असुकं नाम कुलं पुब्बे बहुजातिकं अहोसि बहुपक्खं, इदानि अप्पजातिकं अप्पपक्खं जात”न्ति । अथ भगवा तेसं चित्ताचारं जत्वा “मयि गते महती देसना भविस्सती”ति जत्वा गन्धकुटितो निक्खम्म धम्मसभायं पज्जत्तवरबुद्धासने निसीदित्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति आह । भगवा अज्जा गामनिगमादिकथा नत्थि, असुकं नाम कुलं पुब्बे बहुजातिकं अहोसि बहुपक्खं, इदानि अप्पजातिकं अप्पपक्खं जातन्ति वदन्ता निसिन्नमहाति । सत्था इमिस्सा अट्ठुप्पत्तिया अप्पमत्तिका एसा, भिक्खवे, परिहानीति इदं सुत्तं आरभि ।

तत्थ अप्पमत्तिकाति परित्ता परित्तप्पमाणा । एताय हि परिहानिया सग्गतो वा मग्गतो वा परिहानि नाम नत्थि, दिट्ठधम्मिकपरिहानिमत्तमेव एतन्ति आह । एतं पतिकिट्ठन्ति एतं पच्छिमं एतं लामकं । यदिदं पज्जापरिहानीति या एसा मम सासने कम्मस्सकतपज्जाय ज्ञानपज्जाय विपस्सनापज्जाय मग्गपज्जाय फलपज्जाय च परिहानि, एसा पच्छिमा, एसा लामका, एसा छट्ठनीयाति अत्थो ।

७७. सत्तमम्पि अट्ठुप्पत्तियमेव कथितं । धम्मसभायं किर निसिन्नेसु भिक्खूसु एकच्चे एवं आहंसु — “असुकं नाम कुलं पुब्बे अप्पजातिकं अप्पपक्खं अहोसि, इदानि तं बहुजातिकं बहुपक्खं जात”न्ति । कं सन्धाय एवमाहंसूति? विसाखं उपासिकं वेसालिके च लिच्छवी । सत्था तेसं चित्ताचारं जत्वा पुरिमनयेनेव आगन्त्वा धम्मासने निसिन्नो “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छि । ते यथाभूतं कथयिंसु । सत्था इमिस्सा अट्ठुप्पत्तिया इमं सुत्तं आरभि । तत्थ अप्पमत्तिकाति तं सम्पत्तिं निस्साय सग्गं वा मग्गं वा सम्पत्तानं अभावतो परित्ता । यदिदं पज्जावुद्धीति कम्मस्सकतपज्जादीनं वुद्धि । तस्माति यस्मा जातीनं वुद्धि नाम दिट्ठधम्मिकमत्ता अप्पा परित्ता, सा सग्गं वा मग्गं वा पापेतुं असमत्था, तस्मा । पज्जावुद्धियाति कम्मस्सकतादिपज्जाय वुद्धिया ।

७८. अट्टममि अट्टुप्पत्तियमेव कथितं । सम्बहुला किर भिक्खू धम्मसभायं सन्निसिन्ना महाधनसेट्ठिपुत्तं आरब्ध “असुकं नाम कुलं पुब्बे महाभोगं महाहिरञ्जसुवण्णं अहोसि, तं इदानी अप्पभोगं जात”न्ति कथयिंसु । सत्था पुरिमनयेनेव आगन्त्वा तेसं वचनं सुत्वा इमं सुत्तं आरभि ।

७९. नवममि अट्टुप्पत्तियमेव वुत्तं । धम्मसभायं किर सन्निसिन्ना भिक्खू काकवल्लियसेट्ठिञ्च पुण्णसेट्ठिञ्च आरब्ध “असुकं नाम कुलं पुब्बे अप्पभोगं अहोसि, तं इदानी महाभोगं जात”न्ति कथयिंसु । सत्था पुरिमनयेनेव आगन्त्वा तेसं वचनं सुत्वा इमं सुत्तं आरभि । सेसं इमेसु द्वीसुपि हेट्ठा वुत्तनयेनेव वेदितब्बं ।

८०. दसममि अट्टुप्पत्तियं वुत्तं । धम्मसभायं किर भिक्खू कोसलमहाराजानं आरब्ध “असुकं नाम कुलं पुब्बे महायसं महापरिवारं अहोसि, इदानी अप्पयसं अप्पपरिवारं जात”न्ति कथयिंसु । भगवा पुरिमनयेनेव आगन्त्वा तेसं वचनं सुत्वा इमं धम्मदेसनं आरभि । सेसं वुत्तनयेनेव वेदितब्बन्ति ।

कल्याणमित्तादिवग्गवण्णना ।

९. पमादादिवग्गवण्णना

८१. नवमस्सापि पठमं अट्टुप्पत्तियमेव कथितं । सम्बहुला किर भिक्खू धम्मसभायं निसिन्ना कुम्भघोसकं आरब्ध “असुकं नाम कुलं पुब्बे अप्पयसं अप्पपरिवारं अहोसि, इदानी महायसं महापरिवारं जात”न्ति कथयिंसु । सत्था पुरिमनयेनेव आगन्त्वा तेसं वचनं सुत्वा इमं सुत्तं आरभि । तस्सत्थो हेट्ठा वुत्तनयेनेव वेदितब्बो ।

८२. दुतियादीसु महतो अनत्थायाति महन्तस्स अनत्थस्स अत्थाय । सेसमेत्थ उत्तानमेवाति ।

पमादादिवग्गवण्णना ।

१०. दुतियपमादादिवग्गवण्णना

९८. दसमे अज्झत्तिकन्ति नियकज्झत्तवसेन अज्झत्तिकं । अज्झन्ति कारणं । इति करित्वाति एवं कत्वा । इदं वुत्तं होति — भिक्खवे, अज्झत्तं पच्चत्तं अत्तनो सन्ताने समुट्ठितं कारणन्ति कत्वा न अज्झं एकं कारणमि समनुपस्सामीति ।

११०-११४. बाहिरन्ति अज्झत्तसन्तानतो बहि भवं । सद्धम्मस्साति सुद्धम्मस्स, सासनस्साति अत्थो । सम्मोसायाति विनासाय । अन्तरधानायाति अपज्जाणत्थाय ।

११५. ठितियाति चिरट्ठितत्थं । असम्मोसाय अनन्तरधानायाति वुत्तपटिपक्खनयेनेव वेदितब्बं । सेसमेत्थ चतुक्कोटिके वुत्तनयमेव ।

१३०. इतो परेसु अधम्मं धम्मोति दीपेन्तीति आदीसु सुत्तन्तपरियायेन ताव दस कुसलकम्मपथा धम्मो, दस अकुसलकम्मपथा अधम्मो । तथा चत्तारो सतिपट्ठाना चत्तारो सम्मप्यधाना चत्तारो इद्धिपादा पञ्चिन्द्रियानि पञ्च बलानि सत्त बोज्झङ्गा अरियो अट्ठङ्गिको मग्गोति सत्तित्स बोधिपक्खियधम्मा धम्मो नाम; तयो सतिपट्ठाना तयो सम्मप्यधाना तयो

इद्धिपादा छ इन्द्रियानि छ बलानि अट्ट बोज्झङ्गा नवङ्गिको मग्गोति च चत्तारो उपादाना पञ्च नीवरणानि सत्त अनुसया अट्ट मिच्छत्तानि च अयं अधम्मो ।

तत्थ यंकिञ्चि एकं अधम्मकोट्टासं गहेत्वा “इमं अधम्मं धम्मोति करिस्साम, एवं अम्हाकं आचरियकुलं निय्यानिकं भविस्सति, मयं च लोके पाकटा भविस्सामा”ति तं अधम्मं “धम्मो अयं”न्ति कथयन्ता **अधम्मं धम्मोति** दीपेन्ति नाम । तथेव धम्मकोट्टासेसु एकं गहेत्वा “अयं अधम्मो”ति कथेन्ता **धम्मं अधम्मोति** दीपेन्ति नाम । विनयपरियायेन पन भूतेन वत्थुना चोदेत्वा सारेत्वा यथापटिज्जाय कत्तब्बं कम्मं धम्मो नाम, अभूतेन वत्थुना अचोदेत्वा असारेत्वा अपटिज्जाय कत्तब्बं कम्मं अधम्मो नाम ।

सुत्तन्तपरियायेन रागविनयो दोसविनयो मोहविनयो संवरो पहानं पटिसङ्घाति अयं **विनयो** नाम, रागादीनं अविनयो असंवरो अप्पहानं अपटिसङ्घाति अयं **अविनयो** नाम । विनयपरियायेन वत्थुसम्पत्ति, जत्तिसम्पत्ति, अनुस्सावनसम्पत्ति, सीमासम्पत्ति, परिससम्पत्तीति अयं विनयो नाम । वत्थुविपत्ति, जत्तिविपत्ति, अनुस्सावनविपत्ति, सीमाविपत्ति परिसविपत्तीति अयं अविनयो नाम ।

सुत्तन्तपरियायेन चत्तारो सतिपट्टाना चत्तारो सम्मप्पधाना...पे०... अरियो अट्टङ्गिको मग्गोति इदं **भासितं लपितं तथागतेन**; तयो सतिपट्टाना तयो सम्मप्पधाना तयो इद्धिपादा छ इन्द्रियानि छ बलानि अट्ट बोज्झङ्गा नवङ्गिको मग्गोति इदं **अभासितं अलपितं तथागतेन** । विनयपरियायेन चत्तारो पाराजिका तेरस सङ्घादिसेसा द्वे अनियता तिस निस्सगिया पाचित्तियाति इदं भासितं लपितं तथागतेन; तयो पाराजिका चुदस सङ्घादिसेसा तयो अनियता एकतिस निस्सगिया पाचित्तियाति इदं अभासितं अलपितं तथागतेन ।

सुत्तन्तपरियायेन देवसिकं फलसमापत्तिसमापज्जनं महाकरुणासमापत्तिसमापज्जनं बुद्धचक्खुना लोकवोलोकनं अट्टप्पत्तिवसेन सुत्तन्तदेसना जातककथाति इदं **आचिण्णं**, न देवसिकं फलसमापत्तिसमापज्जनं...पे०... न जातककथाति इदं **अनाचिण्णं** । विनयपरियायेन निमन्तिस्स वस्सावासं वसित्वा अपलोकेत्वा चारिकापक्कमनं पवारेत्वा चारिकापक्कमनं, आगन्तुकेहि सद्धि पठमं पटिसन्धारकरणन्ति इदं आचिण्णं, तस्सेव आचिण्णस्स अकरणं अनाचिण्णं नाम ।

सुत्तन्तपरियायेन चत्तारो सतिपट्टाना...पे०... अट्टङ्गिको मग्गोति इदं **पज्जत्तं** नाम; तयो सतिपट्टाना...पे०... नवङ्गिको मग्गोति इदं **अपज्जत्तं** नाम । विनयपरियायेन चत्तारो पाराजिका...पे०... तिसनिस्सगिया पाचित्तियाति इदं पज्जत्तं नाम; तयो पाराजिका...पे०... एकतिस निस्सगिया पाचित्तियाति इदं अपज्जत्तं नाम ।

यं पनेतं सब्बसुत्तानं परियोसाने **तेचिमं सद्धम्मं अन्तरधापेन्तीति** वुत्तं, तत्थ **पज्ज अन्तरधानानि** नाम अधिगमअन्तरधानं, पटिपत्तिअन्तरधानं, परियत्तिअन्तरधानं, लिङ्गअन्तरधानं, धातुअन्तरधानन्ति । तत्थ **अधिगमोति** चत्तारो मग्गा, चत्तारि फलानि, चतस्सो पटिसम्भिदा, तस्सो विज्जा, छ अभिज्जाति । सो परिहायमानो पटिसम्भिदातो पट्टाय परिहायति । बुद्धानं हि परिनिब्बानतो वस्ससहस्समेव पटिसम्भिदा निब्बत्तेतुं सक्कोन्ति, ततो परं छ अभिज्जा, ततो तापि निब्बत्तेतुं असक्कोन्ता तस्सो विज्जा निब्बत्तेन्ति । गच्छन्ते गच्छन्ते काले तापि निब्बत्तेतुं असक्कोन्ता सुक्खविपस्सका होन्ति । एतेनेव उपायेन अनागामिनो सकदागामिनो सोतापन्नाति । तेसु धरन्तेसु अधिगमो अनन्तरहितो नाम न होति । पच्छिमकस्स पन सोतापन्नस्स जीवितक्खयेन अधिगमो अन्तरहितो नाम होति । इदं **अधिगमअन्तरधानं**

नाम ।

पटिपत्तिअन्तरधानं नाम झानविपस्सनामगगफलानि निब्बत्तेतुं असक्कोन्ता चतुपारिसुद्धिसीलमत्तं रक्खन्ति । गच्छन्ते गच्छन्ते काले “सीलं परिपुण्णं कत्वा रक्खाम, पधानञ्च अनुयुज्जाम, न च मग्गं वा फलं वा सच्छिकातुं सक्कोम, नत्थि इदानि अरियधम्मपटिवेधो”ति वोसानं आपज्जित्वा कोसज्जबहुला अज्जमज्जं न चोदेन्ति न सारेन्ति अकुक्कुच्चका होन्ति, ततो पट्टाय खुद्धानुखुद्धानि मदन्ति । गच्छन्ते गच्छन्ते काले पाचित्तियथुल्लच्चयानि आपज्जन्ति, ततो गरुकापत्तिं । पाराजिकमत्तमेव तिड्ढति । चत्तारि पाराजिकानि रक्खन्तानं भिक्खूनां सतेपि सहस्सेपि धरमाने पटिपत्ति अनन्तरहिता नाम न होति । पच्छिमकस्स पन भिक्खुनो सीलभेदेन वा जीवितक्खयेन वा अन्तरहिता होतीति इदं **पटिपत्तिअन्तरधानं** नाम ।

परियत्तीति तेपिटकं बुद्धवचनं साट्ठकथा पाळि । याव सा तिड्ढति, ताव परियत्ति परिपुण्णा नाम होति । गच्छन्ते गच्छन्ते काले राजयुवराजानो अधम्मिका होन्ति, तेसु अधम्मिकेसु राजामच्चादयो अधम्मिका होन्ति, ततो रट्टजनपदवासिनोति । एतेसं अधम्मिकताय देवो न सम्मा वस्सति, ततो सस्सानि न सम्पज्जन्ति । तेसु असम्पज्जन्तेसु पच्चयदायका भिक्खुसङ्घस्स पच्चये दातुं न सक्कोन्ति, भिक्खू पच्चयेहि किलमन्ता अन्तेवासिके सङ्गहेतुं न सक्कोन्ति । गच्छन्ते गच्छन्ते काले परियत्ति परिहायति, अत्थवसेन धारेतुं न सक्कोन्ति, पाळिवसेनेव धारेन्ति । ततो गच्छन्ते गच्छन्ते काले पाळिम्पि सकलं धारेतुं न सक्कोन्ति, पठमं अभिधम्मपिटकं परिहायति । परिहायमानं मत्थकतो पट्टाय परिहायति । पठममेव हि पट्टानमहापकरणं परिहायति, तस्मिं परिहीने यमकं, कथावत्थु, पुगलपज्जत्ति, धातुकथा, विभङ्गो, धम्मसङ्गहोति ।

एवं अभिधम्मपिटके परिहीने मत्थकतो पट्टाय सुत्तन्तपिटकं परिहायति । पठमज्झि अङ्गुत्तरनिकायो परिहायति, तस्मिम्पि पठमं एकादसकनिपातो, ततो दसकनिपातो...पे०... ततो एककनिपातोति । एवं अङ्गुत्तरे परिहीने मत्थकतो पट्टाय संयुत्तनिकायो परिहायति । पठमं हि महावग्गो परिहायति, ततो सळायतनवग्गो, खन्धवग्गो, निदानवग्गो, सगाथावग्गोति । एवं संयुत्तनिकाये परिहीने मत्थकतो पट्टाय मज्झिमनिकायो परिहायति । पठमं हि उपरिपण्णासको परिहायति, ततो मज्झिमपण्णासको, ततो मूलपण्णासकोति । एवं मज्झिमनिकाये परिहीने मत्थकतो पट्टाय दीघनिकायो परिहायति । पठमज्झि पाथिकवग्गो परिहायति, ततो महावग्गो, ततो सीलक्खन्धवग्गोति । एवं दीघनिकाये परिहीने सुत्तन्तपिटकं परिहीनं नाम होति । विनयपिटकेन सद्धिं जातकमेव धारेन्ति । विनयपिटकं लज्जिनोव धारेन्ति, लाभकामा पन “सुत्तन्ते कथितेपि सल्लक्खेन्ता नत्थी”ति जातकमेव धारेन्ति । गच्छन्ते गच्छन्ते काले जातकम्पि धारेतुं न सक्कोन्ति । अथ तेसं पठमं वेस्सन्तरजातकं परिहायति, ततो पटिलोमक्कमेन पुण्णकजातकं, महानारदजातकन्ति परियोसाने अपण्णकजातकं परिहायति । एवं जातके परिहीने विनयपिटकमेव धारेन्ति ।

गच्छन्ते गच्छन्ते काले विनयपिटकम्पि मत्थकतो पट्टाय परिहायति । पठमज्झि परिवारो परिहायति, ततो खन्धको, भिक्खुनीविभङ्गो, महाविभङ्गोति अनुक्कमेन उपोसथक्खन्धकमत्तमेव धारेन्ति । तदापि परियत्ति अन्तरहिता न होति । याव पन मनुस्सेसु चातुप्पदिकगाथापि पवत्तति, ताव परियत्ति अनन्तरहिताव होति । यदा सद्धो पसन्नो राजा हत्थिक्खन्धे सुवण्णचङ्कोटकम्हि सहस्सत्थविकं ठपापेत्वा “बुद्धेहि कथितं चातुप्पदिकगाथं जानन्तो इमं सहस्सं गण्हतू”ति नगरे भेरिं चरापेत्वा गण्हनकं अलभित्वा “एकवारं चरापिते नाम सुणन्तापि होन्ति अस्सुणन्तापी”ति यावततियं चरापेत्वा गण्हनकं अलभित्वा राजपुरिसा तं सहस्सत्थविकं पुन राजकुलं पवेसेन्ति, तदा परियत्ति अन्तरहिता नाम होति । इदं **परियत्तिअन्तरधानं** नाम ।

गच्छन्ते गच्छन्ते काले चीवरग्गहणं पत्तग्गहणं सम्मिञ्जनपसारणं आलोकितविलोकितं न पासादिकं होति । निगण्ठसमणा विय अलाबुपत्तं भिक्खू पत्तं अग्गबाहाय पक्खिपित्वा आदाय विचरन्ति, एत्तावतापि लिङ्गं अनन्तरहितमेव होति । गच्छन्ते गच्छन्ते पन काले अग्गबाहतो ओतारेत्वा हत्थेन वा सिक्काय वा ओलम्बित्वा विचरन्ति, चीवरम्पि रजनसारुपं अकत्वा ओट्टुट्टिवण्णं कत्वा विचरन्ति । गच्छन्ते गच्छन्ते काले रजनम्पि न होति दसच्छिन्दनम्पि ओवट्टिकविज्झनम्पि, कप्पमत्तं कत्वा वळज्जेन्ति । पुन ओवट्टिकं विज्झित्वा कप्पं न करोन्ति । ततो उभयम्पि अकत्वा दसा छेत्वा परिब्बाजका विय चरन्ति । गच्छन्ते गच्छन्ते काले “को इमिना अम्हाकं अत्थो”ति खुदकं कासावखण्डं हत्थे वा गीवाय वा बन्धन्ति, केसेसु वा अल्लीयापेन्ति, दारभरणं वा करोन्ता कसित्वा वपित्वा जीविकं कप्पेत्वा विचरन्ति । तदा दक्खिणं देन्ता सङ्गं उद्दिस्स एतेसं देन्ति । इदं सन्धाय भगवता वुत्तं — “भविस्सन्ति खो, पनानन्द, अनागतमद्धानं गोत्रभुनो कासावकण्ठा दुस्सीला पापधम्मा, तेसु दुस्सीलेसु सङ्गं उद्दिस्स दानं दस्सन्ति, तदापाहं, आनन्द, सङ्गगतं दक्खिणं असङ्खेय्यं अप्पमेय्यं वदामी”ति (म० नि० ३.३८०) । ततो गच्छन्ते काले नानाविधानि कम्मानि करोन्ता “पपञ्चो एस, किं इमिना अम्हाक”न्ति कासावखण्डं छिन्दित्वा अरज्जे खिपन्ति । एतस्मिं काले लिङ्गं अन्तरहितं नाम होति । कस्सपदसबलस्स किर कालतो पट्टाय योनकानं सेतवत्थं पारुपित्वा चरणं चारित्तं जातन्ति । इदं लिङ्गअन्तरधानं नाम ।

धातुअन्तरधानं पन एवं वेदितव्वं — तीणि परिनिब्बानानि, किलेसपरिनिब्बानं — खन्धपरिनिब्बानं, धातुपरिनिब्बानन्ति । तत्थ किलेसपरिनिब्बानं बोधिपल्लङ्के अहोसि, खन्धपरिनिब्बानं कुसिनारायं, धातुपरिनिब्बानं अनागते भविस्सति । कथं? ततो तत्थ तत्थ सक्कारसम्मानं अलभमाना धातुयो बुद्धानं अधिद्वानबलेन सक्कारसम्मानलभनकट्टानं गच्छन्ति । गच्छन्ते गच्छन्ते काले सब्बद्वानेसु सक्कारसम्मानो न होति । सासनस्स हि ओसक्कनकाले इमस्मिं तम्बपण्णिदीपे सब्बा धातुयो सन्निपतित्वा महाचेतियं, ततो नागदीपे राजायतनचेतियं, ततो बोधिपल्लङ्कं गमिस्सन्ति । नागभवनतोपि देवलोकतोपि ब्रह्मलोकतोपि धातुयो महाबोधिपल्लङ्कमेव गमिस्सन्ति । सासपमत्तापि धातु अन्तरा न नस्सिस्सति । सब्बा धातुयो महाबोधिमण्डे सन्निपतित्वा बुद्धरूपं गहेत्वा बोधिमण्डे पल्लङ्केन निसिन्नबुद्धसरीरसिरिं दस्सेन्ति । द्वत्तिंस महापुरिसलक्खणानि असीति अनुब्यञ्जनानि ब्यामप्पभाति सब्बं परिपुण्णमेव होति । ततो यमकपाटिहारियदिवसे विय पाटिहारियं कत्वा दस्सेन्ति । तदा मनुस्सभूतसत्तो नाम तत्थ गतो नत्थि, दससहस्सचक्कवाळे पन देवता सब्बाव सन्निपतित्वा “अज्ज दसबलो परिनिब्बायति, इतोदानि पट्टाय अन्धकारं भविस्सती”ति परिदेवन्ति । अथ धातुसरीरतो तेजो समुट्टाय तं सरीरं अपण्णत्तिकभावं गमेति । धातुसरीरतो समुट्टिता जाला याव ब्रह्मलोका उग्गच्छिस्सति, सासपमत्ताय सेसायपि धातुया सति एकजालाव भविस्सति । धातूसु परियादानं गतासु पच्छिज्जिस्सति । एवं महन्तं आनुभावं दस्सेत्वा धातुयो अन्तरधायन्ति । तदा सन्निपतिता देवसङ्घा बुद्धानं परिनिब्बुतदिवसे विय दिब्बगन्धमालातूरियादीहि सक्कारं कत्वा तिक्खत्तुं पदक्खिणं कत्वा वन्दित्वा “अनागते उप्पज्जनकं बुद्धं पस्सितुं लभिस्साम भगवा”ति वत्वा सकसकट्टानमेव गच्छन्ति । इदं धातुअन्तरधानं नाम ।

इमस्स पञ्चविधस्स अन्तरधानस्स परियत्तिअन्तरधानमेव मूलं । परियत्तिया हि अन्तरहिताय पटिपत्ति अन्तरधायति, परियत्तिया ठिताय पटिपत्ति पतिट्ठाति । तेनेव इमस्मिं दीपे चण्डालतिससमहाभये सक्को देवराजा महाउळुम्पं मापेत्वा भिक्खूनं आरोचापेसि “महन्तं भयं भविस्सति, न सम्मा देवो वस्सिस्सति, भिक्खू पच्चयेहि किलमन्ता परियत्तिं सन्धारेतुं न सक्खिस्सन्ति, परतीरं गन्त्वा अय्येहि जीवितं रक्खितुं वट्ठति । इमं महाउळुम्पं आरुह्य गच्छथ, भन्ते । येसं एत्थ निसज्जट्टानं नप्पहोति, ते कट्टखण्डेपि उरं ठपेत्वा गच्छन्तु, सब्बेसम्पि भयं न भविस्सती”ति । तदा समुद्धतीरं पत्वा सट्ठि भिक्खू कतिकं कत्वा “अम्हाकं एत्थ गमनकिच्चं नत्थि, मयं इधेव हुत्वा तेपिटकं रक्खिस्सामा”ति ततो निवत्तित्वा दक्खिणमलयजनपदं गन्त्वा कन्दमूलपण्णेहि जीविकं कप्पेन्ता वसिंसु । काये वहन्ते निसीदित्वा सज्झायं करोन्ति, अवहन्ते वालिकं उस्सारेत्वा

परिवारेत्वा सीसानि एकद्वाने कत्वा परियत्तिं सम्मसन्ति । इमिना नियामेन द्वादस संवच्छरानि साट्ठकथं तेपिटकं परिपुण्णं कत्वा धारयिंसु ।

भये वूपसन्ते सत्तसता भिक्खू अत्तनो गतद्वाने साट्ठकथे तेपिटके एकक्खरम्पि एकव्यञ्जनम्पि अनासेत्वा इममेव दीपमागम्म कल्लगामजनपदे मण्डलारामविहारं पविसिंसु । थेरानं आगमनप्पवत्तिं सुत्वा इमस्मिं दीपे ओहीना सट्ठि भिक्खू “थेरे पस्सिस्सामा”ति गन्त्वा थेरेहि सट्ठिं तेपिटकं सोधेन्ता एकक्खरम्पि एकव्यञ्जनम्पि असमेन्तं नाम न पस्सिंसु । तस्मिं ठाने थेरानं अयं कथा उदपादि “परियत्ति नु खो सासनस्स मूलं, उदाहु पटिपत्ती”ति । पंसुकूलिकत्थेरा “पटिपत्तिमूल”न्ति आहंसु, धम्मकथिका “परियत्ती”ति । अथ ने थेरा “तुम्हाकं द्विन्नम्पि जनानं वचनमत्तेनेव न करोम, जिनभासितं सुत्तं आहरथा”ति आहंसु । सुत्तं आहरितुं न भारोति “इमे च, सुभद, भिक्खू सम्मा विहरेय्युं, असुञ्जो लोको अरहन्तेहि अस्साति (दी० नि० २.२१४) । पटिपत्तिमूलकं, महाराज, सत्थुसासनं पटिपत्तिसारकं । पटिपत्तिया धरन्ताय तिट्ठती”ति (मि० प० ४.१.७) सुत्तं आहरिंसु । इमं सुत्तं सुत्वा धम्मकथिका अत्तनो वादठपनत्थाय इमं सुत्तं आहरिंसु —

“याव तिट्ठन्ति सुत्तन्ता, विनयो याव दिप्पति ।
ताव दक्खन्ति आलोकं, सूरिये अब्भुट्ठिते यथा ॥

“सुत्तन्तेसु असन्तेसु, पमुट्ठे विनयम्हि च ।
तमो भविस्सति लोके, सूरिये अत्थङ्गते यथा ॥

“सुत्तन्ते रक्खिते सन्ते, पटिपत्ति होति रक्खिता ।
पटिपत्तियं ठितो धीरो, योगक्खेमा न धंसती”ति ॥

इमस्मिं सुत्ते आहटे पंसुकूलिकत्थेरा तुण्ही अहेसुं, धम्मकथिकत्थेरानयेव वचनं पुरतो अहोसि । यथा हि गवसतस्स वा गवसहस्सस्स वा अन्तरे पवेणिपालिकाय धेनुया असति सो वंसो सा पवेणि न घटीयति, एवमेवं आरद्धविपस्सकानं भिक्खूनां सतेपि सहस्सेपि संविज्जमाने परियत्तिया असति अरियमग्गपटिवेधो नाम न होति । यथा च निधिकुम्भिया जाननत्थाय पासाणपिट्ठे अक्खरेसु ठपितेसु याव अक्खरानि धरन्ति, ताव निधिकुम्भि नट्ठा नाम न होति । एवमेवं परियत्तिया धरमानाय सासनं अन्तरहितं नाम न होतीति ।

दुतियपमादादिवग्गवण्णना ।

११. अधम्मवग्गवण्णना

१४०. एकादसमे वग्गे अधम्मं अधम्मोतिआदीनि वुत्तनयेनेव वेदितब्बानि । सेसमेत्थ उत्तानमेवाति ।

अधम्मवग्गवण्णना ।

१२. अनापत्तिवग्गवण्णना

१५०. द्वादसमे पन अनापत्तिं आपत्तीति आदीसु “अनापत्ति अजानन्तस्स अथेय्यचित्तस्स नमरणाधिप्पायस्स अनुल्लपनाधिप्पायस्स नमोचनाधिप्पायस्सा”ति तत्थ तत्थ वुत्ता अनापत्ति अनापत्ति नाम, “जानन्तस्स थेय्यचित्तस्सा”ति आदिना नयेन वुत्ता आपत्ति आपत्ति नाम, पञ्चापत्तिकखन्धा लहुकापत्ति नाम, द्वे आपत्तिकखन्धा गरुकापत्ति नाम । द्वे आपत्तिकखन्धा दुट्ठुल्लापत्ति नाम, पञ्चापत्तिकखन्धा अदुट्ठुल्लापत्ति नाम । छ आपत्तिकखन्धा सावसेसापत्ति नाम, एको पाराजिकापत्तिकखन्धो अनवसेसापत्ति नाम । सप्पटिकम्मापत्ति नाम सावसेसापत्तियेव, अप्पटिकम्मापत्ति नाम अनवसेसापत्तियेव । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

अनापत्तिवग्गवण्णना ।

१३. एकपुग्गलवग्गवण्णना

१७०. एकपुग्गलवग्गस्स पठमे एकपुग्गलोति एको पुग्गलो । एत्थ एकोति दुतियादिपटिकखेपत्थो गणनपरिच्छेदो । पुग्गलोति सम्मुतिकथा, न परमत्थकथा । बुद्धस्स हि भगवतो दुविधा देसना — सम्मुतिदेसना, परमत्थदेसना चाति । तत्थ “पुग्गलो सत्तो इत्थी पुरिसो खत्तियो ब्राह्मणो देवो मारो”ति एवरूपा सम्मुतिदेसना, “अनिच्चं दुक्खं अनत्ता खन्धा धातू आयतनानि सतिपट्टाना”ति एवरूपा परमत्थदेसना । तत्थ भगवा ये सम्मुतिवसेन देसनं सुत्वा अत्थं पटिविज्झित्वा मोहं पहाय विसेसं अधिगन्तुं समत्था, तेसं सम्मुतिदेसनं देसेति । ये पन परमत्थवसेन देसनं सुत्वा अत्थं पटिविज्झित्वा मोहं पहाय विसेसमधिगन्तुं समत्था, तेसं परमत्थदेसनं देसेति ।

तत्रायं उपमा — यथा हि देसभासाकुसलो तिण्णं वेदानं अत्थसंवण्णनको आचरियो ये दमिळभासाय वुत्ते अत्थं जानन्ति, तेसं दमिळभासाय आचिक्खति । ये अन्धभासादीसु अज्जतराय भासाय, तेसं ताय ताय भासाय । एवं ते माणवका छेकं ब्यत्तं आचरियमागम्म खिप्पमेव सिप्पं उग्गण्हन्ति । तत्थ आचरियो विय बुद्धो भगवा, तयो वेदा विय कथेतब्बभावे ठितानि तीणि पिटकानि, देसभासाकोसल्लमिव सम्मुतिपरमत्थकोसल्लं, नानादेसभासा माणवका विय सम्मुतिपरमत्थवसेन पटिविज्जनसमत्था वेनेय्यसत्ता, आचरियस्स दमिळभासादिआचिक्खनं विय भगवतो सम्मुतिपरमत्थवसेन देसना वेदितब्बा । आह चेत्थ —

“दुवे सच्चानि अक्खासि, सम्बुद्धो वदतं वरो ।
सम्मुतिं परमत्थञ्च, ततियं नुपलब्भति ॥

“सङ्केतवचनं सच्चं, लोकसम्मुतिकारणा ।
परमत्थवचनं सच्चं, धम्मनं भूतकारणा ॥

“तस्मा वोहारकुसलस्स, लोकनाथस्स सत्थुनो ।
सम्मुतिं वोहरन्तस्स, मुसावादो न जायती”ति ॥

अपिच अट्ठहि कारणेहि भगवा पुग्गलकथं कथेति — हिरोत्तप्पदीपनत्थं, कम्मस्सकतादीपनत्थं, पच्चत्तपुरिसकारदीपनत्थं, आनन्तरियदीपनत्थं, ब्रह्मविहारदीपनत्थं, पुब्बेनिवासदीपनत्थं, दक्खिणाविसुद्धिदीपनत्थं, लोकसम्मुतिया अप्पहानत्थञ्चाति । “खन्धधातुआयतनानि हिरियन्ति ओत्तप्पन्ती”ति हि वुत्ते महाजनो न जानाति,

सम्मोहमापज्जति, पटिसत्तु होति “किमिदं खन्धधातुआयतनानि हिरियन्ति ओत्तप्पन्ति नामा”ति? “इत्थी हिरियति ओत्तप्पति, पुरिसो खत्तियो ब्राह्मणो देवो मारो”ति वुत्ते पन जानाति, न सम्मोहमापज्जति, न पटिसत्तु होति । तस्मा भगवा **हिरोत्तप्पदीपनत्थं** पुग्गलकथं कथेति ।

“खन्धा कम्मस्सका, धातुयो आयतनानी”ति वुत्तेपि एसेव नयो । तस्मा भगवा **कम्मस्सकतादीपनत्थं** पुग्गलकथं कथेति ।

“वेळुवनादयो महाविहारा खन्धेहि कारापिता, धातूहि आयतनेही”ति वुत्तेपि एसेव नयो । तस्मा भगवा **पच्चत्तपुरिसकारदीपनत्थं** पुग्गलकथं कथेति ।

“खन्धा मातरं जीविता वोरोपेन्ति, पितरं, अरहन्तं, रुहिरुप्पादकम्मं, सङ्गभेदकम्मं करोन्ति, धातुयो आयतनानी”ति वुत्तेपि एसेव नयो । तस्मा भगवा **आनन्तरियदीपनत्थं** पुग्गलकथं कथेति ।

“खन्धा मेत्तायन्ति, धातुयो आयतनानी”ति वुत्तेपि एसेव नयो । तस्मा भगवा **ब्रह्मविहारदीपनत्थं** पुग्गलकथं कथेति ।

“खन्धा पुब्बेनिवासमनुस्सरन्ति, धातुयो आयतनानी”ति वुत्तेपि एसेव नयो । तस्मा भगवा **पुब्बेनिवासदीपनत्थं** पुग्गलकथं कथेति ।

“खन्धा दानं पटिगणहन्ति, धातुयो आयतनानी”ति वुत्तेपि महाजनो न जानाति, सम्मोहं आपज्जति, पटिसत्तु होति “किमिदं खन्धधातुआयतनानि पटिगणहन्ति नामा”ति? “पुग्गला पटिगणहन्ति सीलवन्तो कल्याणधम्मो”ति वुत्ते पन जानाति, न सम्मोहं आपज्जति, न पटिसत्तु होति । तस्मा भगवा **दक्खिणाविसुद्धिदीपनत्थं** पुग्गलकथं कथेति ।

लोकसम्मतिञ्च बुद्धा भगवन्तो नप्पजहन्ति, लोकसमञ्जाय लोकनिरुत्तिया लोकाभिलापे ठितायेव धम्मं देसेन्ति । तस्मा भगवा **लोकसम्मतिया अप्पहानत्थम्पि** पुग्गलकथं कथेति ।

इति एको च सो पुग्गलो चाति **एकपुग्गलो** । केनट्ठेन एकपुग्गलो? असदिसट्ठेन गुणविसिद्धट्ठेन असमसमट्ठेनाति । सो हि दसन्नं पारमीनं पटिपाटिया आवज्जनं आदिं कत्वा बोधिसम्भारगुणेहि चैव बुद्धगुणेहि च सेसमहाजनेन असदिसोति **असदिसट्ठेनपि** एकपुग्गलो । ये चस्स ते गुणा, ते सेससत्तानं गुणेहि विसिद्धाति **गुणविसिद्धट्ठेनपि** एकपुग्गलो । पुरिमका सम्मासम्बुद्धा सब्बसत्तेहि असमा, तेहि सद्धिं अयमेव एको रूपकायगुणेहि चैव नामकायगुणेहि च समोति **असमसमट्ठेनपि** एकपुग्गलो ।

लोकेति तयो लोका — सत्तलोको, ओकासलोको, सङ्खारलोकोति । तेसं वित्थारकथा विसुद्धिमग्गे (विसुद्धि० १.१३५-१३६) वुत्ता । तेसु इध सत्तलोको अधिप्पेतो । सत्तलोके उप्पज्जमानोपि चेस न देवलोके, न ब्रह्मलोके, मनुस्सलोकेयेव उप्पज्जति । मनुस्सलोकेपि न अज्जस्मिं चक्कवाळे, इमस्मिंयेव चक्कवाळे उप्पज्जति । तत्रापि न सब्बट्ठानेसु ।

“पुरत्थिमाय दिसाय गजङ्गलं नाम निगमो, तस्स परेन महासाला, ततो परा पच्चन्तिमा जनपदा, ओरतो मज्झे । पुरत्थिमदक्खिणाय दिसाय सल्लवती नाम नदी, ततो परा पच्चन्तिमा जनपदा, ओरतो मज्झे । दक्खिणाय दिसाय

सेतकण्णिकं नाम निगमो, ततो परा पच्चन्तिमा जनपदा, ओरतो मज्झे । पच्छिमाय दिसाय थूणं नाम ब्राह्मणगामो, ततो परा पच्चन्तिमा जनपदा, ओरतो मज्झे । उत्तराय दिसाय उसीरद्धजो नाम पब्बतो, ततो परा पच्चन्तिमा जनपदा, ओरतो मज्झे”ति (महाव० २५९) एवं परिच्छिन्ने आयामतो तियोजनसते वित्थारतो अट्ठतेय्ययोजनसते परिक्खेपतो नवयोजनसते मज्झिमदेसे उप्पज्जति । न केवलञ्च तथागतोव, पच्चेकबुद्धा अगगसावका असीति महाथेरा बुद्धमाता बुद्धपिता चक्कवत्ती राजा अञ्जे च सारप्पत्ता ब्राह्मणगहपतिका एत्थेव उप्पज्जन्ति ।

उप्पज्जमानो उप्पज्जतीति इदं पन उभयम्पि विप्पकतवचनमेव । उप्पज्जमानो बहुजनहिताय उप्पज्जति, न अञ्जेन कारणेनाति एवं पनेत्थ अत्थो वेदितब्बो । एवरूपञ्चेत्थ लक्खणं न सक्का एतं अञ्जेन सद्वलक्खणेन पटिबाहितुं ।

अपिच उप्पज्जमानो नाम, उप्पज्जति नाम, उप्पन्नो नामाति अयमेत्थ भेदो वेदितब्बो । एस हि दीपङ्करपादमूलतो पट्टाय लद्धव्याकरणो बुद्धकारके धम्मे परियेसन्तो दस पारमियो दिस्वा “इमे धम्मा मया पूरेतब्बा”ति कतसन्निट्ठानो दानपारमिं पूरेन्तोपि **उप्पज्जमानो** नाम । सीलपारमी... पे०... उपेक्खापारमीति इमा दस पारमियो पूरेन्तोपि, दस उपपारमियो पूरेन्तोपि उप्पज्जमानो नाम । दस परमत्थपारमियो पूरेन्तोपि उप्पज्जमानोव नाम । पञ्च महापरिच्चागे परिच्चजन्तोपि उप्पज्जमानो नाम । अत्तत्थचरियं जातत्थचरियं लोकत्थचरियं पूरयमानोपि उप्पज्जमानो नाम । कप्पसतसहस्साधिकानि चत्तारि असङ्ख्येय्यानि बुद्धकारके धम्मे मत्थकं पापेन्तोपि उप्पज्जमानो नाम । वेस्सन्तरत्तभावं पहाय तुसितपुरे पटिसन्धिं गहेत्वा सद्विवस्ससतसहस्साधिका सत्तपण्णासवस्सकोटियो तिट्ठन्तोपि उप्पज्जमानो नाम । देवताहि याचितो पञ्चमहाविलोकितं विलोकेत्वा महामायादेविया कुच्छिम्हि पटिसन्धिं गणहन्तोपि, अनूनाधिके दस मासे गम्भवासं वसन्तोपि उप्पज्जमानो नाम । एकूनतिंस वस्सानि अगारमज्झे तिट्ठन्तोपि उप्पज्जमानो नाम । कामेसु आदीनवं नेक्खम्मे च आनिसंसं दिस्वा राहुलभदस्स जातदिवसे छन्नसहायो कण्डकं वाहनवरं आरुहं निक्खमन्तोपि उप्पज्जमानोव नाम । तीणि रज्जानि अतिक्कमन्तोपि अनोमानदीतीरे पब्बजन्तोपि उप्पज्जमानो नाम । छब्बस्सानि महापधानं करोन्तोपि उप्पज्जमानो नाम । परिपक्कगते जाणे ओळारिकाहारं आहरन्तोपि उप्पज्जमानोव नाम । सायन्हसमये विसाखपुण्णमाय महाबोधिमण्डं आरुहं मारबलं विधमेत्वा पठमयामे पुब्बेनिवासं अनुस्सरित्वा मज्झिमयामे दिब्बचक्खुं परिसोधेत्वा पच्छिमयामसमनन्तरे द्वादसङ्गं पटिच्चसमुप्पादं अनुलोमपटिलोमतो सम्मसित्वा सोतापत्तिमगं पटिविज्झन्तोपि उप्पज्जमानोव नाम । सोतापत्तिफलक्खणेपि सकदागामिमगगक्खणेपि सकदागामिफलक्खणेपि अनागामिमगगक्खणेपि अनागामिफलक्खणेपि उप्पज्जमानोव नाम । अरहत्तमगगक्खणे पन **उप्पज्जति** नाम । अरहत्तफलक्खणे **उप्पन्नो** नाम । बुद्धानं हि सावकानं विय न पटिपाटिया इद्धिविधजाणादीनि उप्पज्जन्ति, सहेव पन अरहत्तमग्गेन सकलोपि सब्बञ्जुतञ्जाणादि गुणरासि आगतोव नाम होति । तस्मा ते निप्फत्तसब्बकिच्चत्ता अरहत्तफलक्खणे उप्पन्ना नाम होन्ति । इमस्मिम्पि सुत्ते अरहत्तफलक्खणंयेव सन्थाय “उप्पज्जती”ति वेदितब्बो, उप्पन्नो होतीति अयहेत्थ अत्थो ।

बहुजनहितायाति महाजनस्स हितत्थाय उप्पज्जति । **बहुजनसुखायाति** महाजनस्स सुखत्थाय उप्पज्जति । **लोकानुकम्पायाति** सत्तलोकस्स अनुकम्पं पटिच्च उप्पज्जति । कतरसत्तलोकस्साति? यो तथागतस्स धम्मदेसनं सुत्वा अमतपानं पिवित्वा धम्मं पटिविज्झि, तस्स । भगवता हि महाबोधिमण्डे सत्तसत्ताहं वीतिनामेत्वा बोधिमण्डा इसिपतनं आगम्म “द्वेमे, भिक्खवे, अन्ता पब्बजितेन न सेवितब्बा”ति धम्मचक्कप्पवत्तनसुत्ते (महाव० १३; सं० नि० ५.१०८९) देसिते आयस्मता अज्जासिकोण्डञ्जत्थेरेन सद्धिं अट्टारसकोटिसङ्घा ब्रह्मानो अमतपानं पिविसु, एतस्स सत्तलोकस्स अनुकम्पाय उप्पन्नो । पञ्चमदिवसे अनत्तलक्खणसुत्तन्तपरियोसाने (महाव० २०; सं० नि० ३.५९) पञ्चवग्गिया थेरा अरहत्ते पतिट्ठहिंसु, एतस्सपि सत्तलोकस्स अनुकम्पाय उप्पन्नो । ततो यसदारकप्पमुखे पञ्चपण्णास पुरिसे अरहत्ते

पतिट्ठापेसि, ततो कप्पासिकवनसण्डे तिस भद्वगगिये तयो मग्गे च तीणि फलानि च सम्पापेसि, एतस्सपि सत्तलोकस्स अनुकम्पाय उप्पन्नो । गयासीसे आदित्तपरियायसुत्तपरियोसाने (महाव० ५४) जटिलसहस्सं अरहत्ते पतिट्ठापेसि, तालट्ठिवने बिम्बिसारप्पमुखा एकादस नहुता ब्राह्मणगहपतिका सत्थु धम्मदेसनं सुत्वा सोतापत्तिफले पतिट्ठहिंसु, एकं नहुतं सरणेसु पतिट्ठितं । तिरोकुट्टअनुमोदनावसाने चतुरासीतिया पाणसहस्सेहि अमतपानं पीतं । सुमनमालाकारसमागमे चतुरासीतिया च । धनपालकसमागमे दसहि पाणसहस्सेहि, खदिरङ्गारजातकसमागमे चतुरासीतिया पाणसहस्सेहि, जम्बुकआजीवकसमागमे चतुरासीतिया च । आनन्दसेट्ठिसमागमे चतुरासीतिया च पाणसहस्सेहि अमतपानं पीतं । पासाणकचेतिये पारायनसुत्तन्तकथादिवसे चुदस कोटियो अमतपानं पिंविसु । यमकपाटिहारियदिवसे वीसति पाणकोटियो, तावतिसभवने पण्डुकम्बलसिलाय निसीदित्वा मातरं कायसक्खिं कत्वा सत्तप्पकरणं अभिधम्मं देसेन्तस्स असीति पाणकोटियो, देवोरोहने तिस पाणकोटियो, सक्कपञ्चसुत्तन्ते असीति देवतासहस्सानि अमतपानं पिंविसु । महासमयसुत्तन्ते मङ्गलसुत्तन्ते चूळराहुलोवादे समचित्तपटिपदायाति इमेसु चतूसु ठानेसु अभिसमयं पत्तसत्तानं परिच्छेदो नत्थि । एतस्सपि सत्तलोकस्स अनुकम्पाय उप्पन्नोति । यावज्जदिवसा इतो परं अनागते च सासनं निस्साय सग्गमोक्खमग्गे पतिट्ठहन्तानं वसेनापि अयमत्थो वेदितब्बो ।

देवमनुस्सानन्ति न केवलं देवमनुस्सानयेव, अवसेसानं नागसुपण्णादीनम्पि अत्थाय हिताय सुखायेव उप्पन्नो । सहेतुकपटिसन्धिके पन मग्गफलसच्छिकिरियाय भब्बे पुग्गले दस्सेतुं एतं वुत्तं । तस्मा एतेसम्पि अत्थाय हिताय सुखायेव उप्पन्नोति वेदितब्बो ।

कतमो एकपुग्गलोति अयं पुच्छा । पुच्छा च नामेसा पञ्चविधा होति — अदिट्ठजोतना पुच्छा, दिट्ठसंसन्दना पुच्छा, विमतिच्छेदना पुच्छा, अनुमतिपुच्छा, कथेतुकम्यतापुच्छाति ।

तासं इदं नानत्तं — कतमा **अदिट्ठजोतना पुच्छा**? पकतिया लक्खणं अज्जातं होति अदिट्ठं अतुलितं अतीरितं अविभूतं अभावितं । तस्स जाणाय दस्सनाय तुलनाय तीरणाय विभूतत्थाय विभावनत्थाय पज्जं पुच्छति, अयं अदिट्ठजोतना पुच्छा ।

कतमा **दिट्ठसंसन्दना पुच्छा**? पकतिया लक्खणं जातं होति दिट्ठं तुलितं तीरितं विभूतं विभावितं । सो अज्जेहि पण्डितेहि सद्धि संसन्दनत्थाय पज्जं पुच्छति, अयं दिट्ठसंसन्दना पुच्छा ।

कतमा **विमतिच्छेदना पुच्छा**? पकतिया संसयपक्खन्तो होति विमतिपक्खन्तो द्वेळ्हकजातो “एवं नु खो, न नु खो, किं नु खो, कथं नु खो”ति । सो विमतिच्छेदनत्थाय पज्जं पुच्छति, अयं विमतिच्छेदना पुच्छा ।

कतमा **अनुमतिपुच्छा**? भगवा हि भिक्खूनं अनुमतिया पज्जं पुच्छति — “तं किं मज्जथ, भिक्खवे, रूपं निच्चं वा अनिच्चं वा”ति? “अनिच्चं, भन्ते” । “यं पनानिच्चं, दुक्खं वा तं सुखं वा”ति? “दुक्खं, भन्ते” । “यं पनानिच्चं दुक्खं विपरिणामधम्मं, कल्लं नु खो तं समनुपस्सितुं एतं मम, एसोहमस्मि, एसो मे अत्ता”ति? “नो हेतं, भन्ते”ति, अयं अनुमतिपुच्छा ।

कतमा **कथेतुकम्यतापुच्छा**? भगवा भिक्खूनं कथेतुकम्यताय पज्जं पुच्छति — “चत्तारोमे, भिक्खवे, सतिपट्ठाना । कतमे चत्तारो”ति? अयं कथेतुकम्यतापुच्छाति ।

तत्थ बुद्धानं पुरिमा तिस्सो पुच्छा नत्थि । कस्मा? बुद्धानं हि तीसु अद्भासु किञ्चि सङ्गतं अद्भाविमुत्तं वा असङ्गतं अदिट्ठं अजानितं अतुलितं अतीरितं अविभूतं अविभावितं नाम नत्थि, तस्मा तेसं अदिट्ठजोतनापुच्छा नत्थि । यं पन भगवता अत्तनो जाणेन पटिविद्धं, तस्स अज्जेन समणेन वा ब्राह्मणेन वा देवेन वा मारेन वा ब्रह्मना वा सद्धिं संसन्दनकिच्चं नत्थि । तेनस्स दिट्ठसंसन्दनापुच्छा नत्थि । यस्मा पनेस अकथंकथी तिण्णविचिकिच्छो सब्बधम्मेषु विहतसंसयो, तेनस्स विमतिच्छेदनापुच्छा नत्थि । इतरा पन द्वे पुच्छा भगवतो अत्थि, तासु अयं कथेतुकम्यतापुच्छाति वेदितब्बा ।

इदानीं तां पुच्छाय पुट्ठं एकपुग्गलं विभावेन्तो **तथागतो अरहं सम्मासम्बुद्धो**ति आह । तत्थ **तथागतो**ति अट्ठहि कारणेहि भगवा **तथागतो** — तथा आगतोति **तथागतो**, तथा गतोति **तथागतो**, तथलक्खणं आगतोति **तथागतो**, तथधम्मं याथावतो अभिसम्बुद्धोति **तथागतो**, तथदस्सिताय **तथागतो**, तथवादिताय **तथागतो**, तथाकारिताय **तथागतो**, अभिभवनट्टेन **तथागतो**ति ।

कथं भगवा **तथा आगतोति तथागतो**? यथा सब्बलोकहिताय उस्सुक्कमापन्ना पुरिमका सम्मासम्बुद्धा आगता, यथा विपस्सी भगवा आगतो, यथा सिखी भगवा, यथा वेस्सभू भगवा, यथा ककुसन्धो भगवा, यथा कोणागमनो भगवा, यथा कस्सपो भगवा आगतोति । किं वुत्तं होति? येन अभिनीहारेण एते भगवन्तो आगता, तेनेव अम्हाकम्पि भगवा आगतो । अथ वा यथा विपस्सी भगवा...पे०... यथा कस्सपो भगवा दानपारमिं पूरेत्वा, सीलनेक्खम्मपज्जावीरियखन्तिसच्चाधिट्ठानमेत्ताउपेक्खापारमिं पूरेत्वा इमा दस पारमियो, दस उपपारमियो, दस परमत्थपारमियोति समतिस पारमियो पूरेत्वा, अङ्गपरिच्चागं नयनधनरज्जपुत्तदारपरिच्चागन्ति इमे पञ्च महापरिच्चागे परिच्चजित्वा, पुब्बयोगपुब्बचरियधम्मक्खानजातत्थचरियादयो पूरेत्वा बुद्धिचरियाय कोटिं पत्वा आगतो, तथा अम्हाकम्पि भगवा आगतो । यथा च विपस्सी भगवा ...पे०... कस्सपो भगवा चत्तारो सतिपट्ठाने चत्तारो सम्मप्पधाने चत्तारो इट्ठिपादे पञ्चिन्द्रियानि पञ्च बलानि सत्त बोज्झङ्गे अरियं अट्ठङ्गिकं मग्गं भावेत्वा ब्रूहेत्वा आगतो, तथा अम्हाकम्पि भगवा आगतोति **तथागतो** ।

“यथेव लोकमिह विपस्सिआदयो,
सब्बज्जुभावं मुनयो इधागता ।
तथा अयं सक्कमुनीपि आगतो,
तथागतो वुच्चति तेन चक्खुमा”ति ॥

एवं तथा आगतोति **तथागतो** ।

कथं **तथा गतोति तथागतो**? यथा सम्पतिजातो विपस्सी भगवा गतो...पे०... कस्सपो भगवा गतो । कथञ्च सो गतोति? सो हि सम्पतिजातोव समेहि पादेहि पथवियं पतिट्ठाय उत्तराभिमुखो सत्तपदवीतिहारेण गतो । यथाह — “सम्पतिजातो, आनन्द, बोधिसत्तो समेहि पादेहि पथवियं पतिट्ठित्वा उत्तराभिमुखो सत्तपदवीतिहारेण गच्छति सेतमिह छत्ते अनुधारियमाने, सब्बा च दिसा अनुविलोकेति, आसभिञ्च वाचं भासति ‘अग्गोहमस्मि लोकस्स, जेट्ठोहमस्मि लोकस्स, सेट्ठोहमस्मि लोकस्स, अयमन्तिमा जाति, नत्थि दानि पुनब्भवो’”ति (म० नि० ३.२०७) । तच्चस्स गमनं तथं अहोसि अवितथं अनेकेसं विसेसाधिगमानं पुब्बनिमित्तभावेन । यज्झि सो सम्पतिजातोव समेहि पादेहि पतिट्ठहि, इदमस्स चतुरिद्विपादपटिलाभस्स पुब्बनिमित्तं, उत्तराभिमुखभावो पन सब्बलोकुत्तरभावस्स पुब्बनिमित्तं, सत्तपदवीतिहारो सत्तबोज्झङ्गरतनपटिलाभस्स, “सुवण्णदण्डा वीतिपतन्ति चामरा”ति (सु० नि० ६९३) एत्थ वुत्तचामरुक्खेपो पन

सब्बतिथियनिम्मथनस्स पुब्बनिमित्तं, सेतच्छत्तधारणं अरहत्तफलविमुत्तिवरविमलसेतच्छत्तपटिलाभस्स पुब्बनिमित्तं, सब्बदिसानुविलोकनं सब्बञ्जुतानावरणजाणपटिलाभस्स पुब्बनिमित्तं, आसभिवाचाभासनं अप्पटिवत्तियवरधम्मचक्कप्पवत्तनस्स पुब्बनिमित्तं । तथा अयं भगवापि गतो । तच्चस्स गमनं कथं अहोसि अवितथं तेसंयेव विसेसाधिगमानं पुब्बनिमित्तभावेन । तेनाहु पोराणा —

“मुहुत्तजातोव गवम्पती यथा,
समेहि पादेहि फुसी वसुन्धरं ।
सो विक्कमी सत्त पदानि गोतमो,
सेतच्च छत्तं अनुधारयुं मरू ॥

“गन्त्वान सो सत्त पदानि गोतमो,
दिसा विलोकेसि समा समन्ततो ।
अट्ठङ्गुपेतं गिरमब्भुदीरयि,
सीहो यथा पब्बतमुद्धनिट्ठितो’ति ॥

एवं तथा गतोति तथागतो ।

अथ वा यथा विपस्सी भगवा...पे०... यथा कस्सपो भगवा, अयम्पि भगवा तथेव नेक्खम्मेन कामच्छन्दं पहाय गतो, अब्यापादेन ब्यापादं, आलोकसञ्जाय थिनमिद्धं, अविकखेपेन उद्धच्चकुक्कुच्चं, धम्मववत्थानेन विचिकिच्छं पहाय गतो, जाणेन अविज्जं पदालेत्वा गतो, पामोज्जेन अरतिं विनोदेत्वा, पठमज्झानेन नीवरणकवाटं उग्घाटेत्वा, दुतियज्झानेन वितक्कविचारं वूपसमेत्वा, ततियज्झानेन पीतिं विराजेत्वा, चतुत्थज्झानेन सुखदुक्खं पहाय, आकासानञ्चायतनसमापत्तिया रूपसञ्जापटिघसञ्जानानत्तसञ्जायो समतिक्कमित्वा, विज्जाणञ्चायतनसमापत्तिया आकासानञ्चायतनसञ्जं, आकिञ्चञ्चायतनसमापत्तिया विज्जाणञ्चायतनसञ्जं, नेवसञ्जानासञ्चायतनसमापत्तिया आकिञ्चञ्चायतनसञ्जं समतिक्कमित्वा गतो ।

अनिच्चानुपस्सनाय निच्चसञ्जं पहाय, दुक्खानुपस्सनाय सुखसञ्जं, अनत्तानुपस्सनाय अत्तसञ्जं, निब्बिदानुपस्सनाय नन्दिं, विरागानुपस्सनाय रागं, निरोधानुपस्सनाय समुदयं, पटिनिस्सग्गानुपस्सनाय आदानं, खयानुपस्सनाय घनसञ्जं, वयानुपस्सनाय आयूहनं, विपरिणामानुपस्सनाय धुवसञ्जं, अनिमित्तानुपस्सनाय निमित्तसञ्जं, अप्पणिहितानुपस्सनाय पणिधिं, सुञ्जतानुपस्सनाय अभिनिवेसं, अधिपञ्चाधम्मविपस्सनाय सारादानाभिनिवेसं, यथाभूतजाणदस्सनेन सम्मोहाभिनिवेसं, आदीनवानुपस्सनाय आलयाभिनिवेसं, पटिसङ्खानुपस्सनाय अप्पटिसङ्खं, विवट्टानुपस्सनाय संयोगाभिनिवेसं, सोतापत्तिमग्गेन दिट्ठेकट्ठे किलेसे भज्जित्वा, सकदागामिमग्गेन ओळारिके किलेसे पहाय, अनागामिमग्गेन अणुसहगते किलेसे समुग्घातेत्वा, अरहत्तमग्गेन सब्बकिलेसे समुच्छिन्दित्वा गतो । एवम्पि तथा गतोति तथागतो ।

कथं तथलक्खणं आगतोति तथागतो? पथवीधातुया कक्खळत्तलक्खणं तथं अवितथं, आपोधातुया पग्घरणलक्खणं, तेजोधातुया उण्हत्तलक्खणं, वायोधातुया वित्थम्भनलक्खणं, आकासधातुया असम्फुट्टलक्खणं, विज्जाणधातुया विजाननलक्खणं ।

रूपस्स रूपनलक्खणं, वेदनाय वेदयितलक्खणं, सज्जाय सज्जाननलक्खणं, सङ्खारानं अभिसङ्खारणलक्खणं, विज्जाणस्स विजाननलक्खणं ।

वितक्कस्स अभिनिरोपनलक्खणं, विचारस्स अनुमज्जनलक्खणं, पीतिया फरणलक्खणं, सुखस्स सातलक्खणं, चित्तेकग्गताय अविक्खेपलक्खणं, फस्सस्स फुसनलक्खणं ।

सद्धिन्द्रियस्स अधिमोक्खलक्खणं, वीरियिन्द्रियस्स पग्गहलक्खणं, सतिन्द्रियस्स उपट्टानलक्खणं, समाधिन्द्रियस्स अविक्खेपलक्खणं, पज्जिन्द्रियस्स पजाननलक्खणं ।

सद्भाबलस्स अस्सद्धिये अकम्पियलक्खणं, वीरियबलस्स कोसज्जे, सतिबलस्स मुट्ठस्सच्चे, समाधिबलस्स उद्धच्चे, पज्जाबलस्स अविज्जाय अकम्पियलक्खणं ।

सतिसम्बोज्झङ्गस्स उपट्टानलक्खणं, धम्मविचयसम्बोज्झङ्गस्स पविचयलक्खणं, वीरियसम्बोज्झङ्गस्स पग्गहलक्खणं, पीतिसम्बोज्झङ्गस्स फरणलक्खणं, पस्सद्धिसम्बोज्झङ्गस्स वूपसमलक्खणं, समाधिसम्बोज्झङ्गस्स अविक्खेपलक्खणं, उपेक्खासम्बोज्झङ्गस्स पटिसङ्खानलक्खणं ।

सम्मादिट्ठिया दस्सनलक्खणं, सम्मासङ्कप्पस्स अभिनिरोपनलक्खणं, सम्मावाचाय परिग्गहलक्खणं, सम्माकम्मन्तस्स समुट्टानलक्खणं, सम्माआजीवस्स वोदानलक्खणं, सम्मावायामस्स पग्गहलक्खणं, सम्मासतिया उपट्टानलक्खणं, सम्मासमाधिस्स अविक्खेपलक्खणं ।

अविज्जाय अज्जाणलक्खणं, सङ्खारानं चेतनालक्खणं, विज्जाणस्स विजाननलक्खणं, नामस्स नमनलक्खणं, रूपस्स रूपनलक्खणं, सळायतनस्स आयतनलक्खणं, फस्सस्स फुसनलक्खणं, वेदनाय वेदयितलक्खणं, तण्हाय हेतुलक्खणं, उपादानस्स गहणलक्खणं, भवस्स आयूहनलक्खणं, जातिया निब्बत्तिलक्खणं, जराय जीरणलक्खणं, मरणस्स चुतिलक्खणं ।

धातूनं सुज्जतालक्खणं, आयतनानं आयतनलक्खणं, सतिपट्टानानं उपट्टानलक्खणं, सम्मप्पधानानं पदहनलक्खणं, इद्धिपादानं इज्जनलक्खणं, इन्द्रियानं अधिपतिलक्खणं, बलानं अकम्पियलक्खणं, बोज्झङ्गानं निय्यानलक्खणं, मग्गस्स हेतुलक्खणं ।

सच्चानं तथलक्खणं, समथस्स अविक्खेपलक्खणं, विपस्सनाय अनुपस्सनालक्खणं, समथविपस्सनानं एकरसलक्खणं, युगनद्धानं अनतिवत्तनलक्खणं ।

सीलविसुद्धिया संवरणलक्खणं, चित्तविसुद्धिया अविक्खेपलक्खणं, दिट्ठिविसुद्धिया दस्सनलक्खणं ।

खये जाणस्स समुच्छेदलक्खणं, अनुप्पादे जाणस्स पस्सद्धिलक्खणं ।

छन्दस्स मूललक्खणं, मनसिकारस्स समुट्टानलक्खणं, फस्सस्स समोधानलक्खणं, वेदनाय समोसरणलक्खणं, समाधिस्स पमुखलक्खणं, सतिया आधिपतेय्यलक्खणं, पज्जाय ततुत्तरियलक्खणं, विमुत्तिया सारलक्खणं, अमतोगधस्स

निब्बानस्स परियोसानलक्खणं तथं अवितथं । एवं तथलक्खणं जाणगतिया आगतो अविरज्झित्वा पत्तो अनुप्पत्तोति तथागतो । एवं तथलक्खणं आगतोति तथागतो ।

कथं तथधम्मं याथावतो अभिसम्बुद्धोति तथागतो? तथधम्मा नाम चत्तारि अरियसच्चाणि । यथाह — “चत्तारिमानि, भिक्खवे, तथानि अवितथानि अनज्जथानि । कतमानि चत्तारि? ‘इदं दुक्खं’न्ति, भिक्खवे, तथमेतं अवितथमेतं अनज्जथमेतं”न्ति (सं० नि० ५.१०९०) वित्थारो । तानि च भगवा अभिसम्बुद्धो, तस्मा तथानं अभिसम्बुद्धत्ता तथागतोति वुच्चति । अभिसम्बोधत्थो हि एत्थ गतसद्दो ।

अपिच जरामरणस्स जातिपच्चयसम्भूतसमुदागतद्वो तथो अवितथो अनज्जथो...पे०... सङ्खारानं अविज्जापच्चयसम्भूतसमुदागतद्वो तथो अवितथो अनज्जथो । तथा अविज्जाय सङ्खारानं पच्चयद्वो, सङ्खारानं विज्जाणस्स पच्चयद्वो...पे०... जातिया जरामरणस्स पच्चयद्वो तथो अवितथो अनज्जथो । तं सब्बं भगवा अभिसम्बुद्धो । तस्मापि तथानं धम्मानं अभिसम्बुद्धत्ता तथागतोति वुच्चति । एवं तथधम्मं याथावतो अभिसम्बुद्धोति तथागतो ।

कथं तथदस्सिताय तथागतो? भगवा यं सदेवके लोके...पे०... सदेवमनुस्साय अपरिमाणासु लोकधातूषु अपरिमाणानं सत्तानं चक्खुद्वारे आपाथं आगच्छन्तं रूपारम्भणं नाम अत्थि, तं सब्बाकारतो जानाति पस्सति । एवं जानता पस्सता च तेन तं इट्ठानिट्ठादिवसेन वा दिट्ठसुतमुतविज्जातेसु लब्भमानकपदवसेन वा “कतमं तं रूपं रूपायतनं? यं रूपं चतुन्नं महाभूतानं उपादाय वण्णनिभा सनिदस्सनं सप्पटिघं नीलं पीतकं”न्तिआदिना (ध० स० ६१६) नयेन अनेकेहि नामेहि तेरसहि वारेहि द्वेपज्जासाय नयेहि विभज्जमानं तथमेव होति, वितथं नत्थि । एस नयो सोतद्वारादीसुपि आपाथमागच्छन्तेसु सद्दादीसु । वुत्तज्हेतं भगवता — “यं, भिक्खवे, सदेवकस्स लोकस्स...पे०... सदेवमनुस्साय दिट्ठं सुतं मुतं विज्जातं पत्तं परियेसितं अनुविचरितं मनसा, तमहं जानामि, तमहं अब्भज्जासिं, तं तथागतस्स विदितं, तं तथागतो न उपट्ठासी”ति (अ० नि० ४.२४) । एवं तथदस्सिताय तथागतो । तत्थ तथदस्सीअत्थे तथागतोति पदसम्भवो वेदितब्बो ।

कथं तथवादिताय तथागतो? यं रत्तिं भगवा बोधिमण्डे अपराजितपल्लङ्के निसिन्नो तिण्णं मारानं मत्थकं महित्वा अनुत्तरं सम्मासम्बोधिं अभिसम्बुद्धो, यज्च रत्तिं यमकसालानं अन्तरे अनुपादिसेसाय निब्बानधातुया परिनिब्बायि, एत्थन्तरे पज्चचत्तालीसवस्सपरिमाणे काले पठमबोधियापि मज्झिमबोधियापि पच्छिमबोधियापि यं भगवता भासितं सुत्तं गेय्यं...पे०... वेदल्लं, सब्बं तं अत्थतो च व्यज्जनतो च अनुपवज्जं अनूनं अनधिकं सब्बाकारपरिपुण्णं रागमदनिम्मदं दोसमोहमदनिम्मदं, नत्थि तत्थ वालग्गमत्तम्पि अवक्खलितं, सब्बं तं एकमुद्दिकाय लज्झितं विय एकनाळिकाय मितं विय एकतुलाय तुलितं विय च तथमेव होति अवितथं । तेनाह — “यज्च, चुन्द, रत्तिं तथागतो अनुत्तरं सम्मासम्बोधिं अभिसम्बुज्झति, यज्च रत्तिं अनुपादिसेसाय निब्बानधातुया परिनिब्बायति, यं एतस्मिं अन्तरे भासति लपति निद्विसति, सब्बं तं तथेव होति नो अज्जथा । तस्मा तथागतोति वुच्चती”ति (दी० नि० ३.१८८) । गदत्थो हि एत्थ गतसद्दो । एवं तथवादिताय तथागतो ।

अपिच आगदनं आगदो, वचनन्ति अत्थो । तथो अविपरीतो आगदो अस्साति दकारस्स तकारं कत्वा तथागतोति एवम्पेतस्मिं अत्थे पदसिद्धिं वेदितब्बा ।

कथं तथाकारिताय तथागतो? भगवतो हि वाचाय कायो अनुलोमेति कायस्सपि वाचा, तस्मा यथावादी तथाकारी यथाकारी तथावादी च होति । एवं भूतस्स चस्स यथा वाचा, कायोपि तथा गतो, पवत्तोति अत्थो । यथा च कायो, वाचापि

तथा गताति तथागतो । तेनेवाह — “यथावादी, भिक्खवे, तथागतो तथाकारी, यथाकारी तथावादी । इति यथावादी तथाकारी, यथाकारी तथावादी । तस्मा ‘तथागतो’ति वुच्चती”ति (अ० नि० ४.२३) । एवं तथाकारिताय तथागतो ।

कथं अभिभवनट्टेन तथागतो? उपरि भवगं हेट्ठा अवीचिं परियन्तं कत्वा तिरियं अपरिमाणासु लोकधातूसु सब्बसत्ते अभिभवति सीलेनपि समाधिनापि पज्जायपि विमुत्तियापि, न तस्स तुला वा पमाणं वा अत्थि, अतुलो अप्पमेय्यो अनुत्तरो राजराजो देवदेवो सक्कानमतिसक्को ब्रह्मानमतिब्रह्मा । तेनाह — “सदेवके लोके, भिक्खवे...पे०... सदेवमनुस्साय तथागतो अभिभू अनभिभूतो अज्जदत्थु दसो वसवत्ती । तस्मा ‘तथागतो’ति वुच्चती”ति (अ० नि० ४.२३) ।

तत्रेवं पदसिद्धि वेदितब्बा — अगदो विय अगदो । को पनेस? देसनाविलासो चेव पुज्जुस्सयो च । तेन हेस महानुभावो भिसक्को दिब्बागदेन सप्पे विय सब्बपरप्पवादिनो सदेवकज्ज लोकं अभिभवति । इति सब्बलोकाभिभवने तथो अविपरीतो देसनाविलासो चेव पुज्जुस्सयो च अगदो अस्साति दकारस्स तकारं कत्वा तथागतोति वेदितब्बो । एवं अभिभवनट्टेन तथागतो ।

अपिच तथाय गतोतिपि तथागतो, तथं गतोतिपि तथागतो, गतोति अवगतो अतीतो पत्तो पटिपन्नोति अत्थो । तत्थ सकललोकं तीरणपरिज्जाय तथाय गतो अवगतोति तथागतो । लोकसमुदयं प्हानपरिज्जाय तथाय गतो अतीतोति तथागतो, लोकनिरोधं सच्छिकिरियाय तथाय गतो पत्तोति तथागतो, लोकनिरोधगामिनिं पटिपदं तथाय गतो पटिपन्नोति तथागतो । तेन यं वुत्तं भगवता —

“लोको, भिक्खवे, तथागतेन अभिसम्बुद्धो, लोकस्मा तथागतो विसंयुत्तो । लोकसमुदयो, भिक्खवे, तथागतेन अभिसम्बुद्धो, लोकसमुदयो तथागतस्स पहीनो । लोकनिरोधो, भिक्खवे, तथागतेन अभिसम्बुद्धो, लोकनिरोधो तथागतस्स सच्छिकतो । लोकनिरोधगामिनी पटिपदा, भिक्खवे, तथागतेन अभिसम्बुद्धा, लोकनिरोधगामिनी पटिपदा तथागतस्स भाविता । यं, भिक्खवे, सदेवकस्स लोकस्स...पे०... सब्बं तं तथागतेन अभिसम्बुद्धं । तस्मा ‘तथागतो’ति वुच्चती”ति (अ० नि० ४.२३) ।

तस्सपि एवं अत्थो वेदितब्बो । इदम्पि च तथागतस्स तथागतभावदीपने मुखमत्तमेव । सब्बाकारेन पन तथागतोव तथागतस्स तथागतभावं वण्णेय्य ।

अरहं सम्मासम्बुद्धोति पदद्वये पन आरकत्ता, अरीनं अरानज्ज हतत्ता, पच्चयादीनं अरहत्ता, पापकरणे रहाभावाति इमेहि ताव कारणेहि अरहन्ति वेदितब्बो । सम्मा सामज्ज सब्बधम्मानं बुद्धत्ता पन सम्मासम्बुद्धोति अयमेत्थ सङ्खेपो, वित्थारतो पनेतं पदद्वयं विसुद्धिमग्गे (विसुद्धि० १.१२३ आदयो) बुद्धानुस्सतिवण्णनायं पकासितन्ति ।

१७१. दुतिये पातुभावोति उप्पत्ति निप्फत्ति । दुल्लभो लोकस्मिन्ति इमस्मिं सत्तलोके दुल्लभो सुदुल्लभो परमदुल्लभो । कस्मा दुल्लभोति? एकवारं दानपारमिं पूरेत्वा बुद्धेन भवितुं न सक्का, द्वे वारे दस वारे वीसति वारे पज्जास वारे वारसतं वारसहस्सं वारसतसहस्सं वारकोटिसतसहस्सम्पि दानपारमिं पूरेत्वा बुद्धेन भवितुं न सक्का, तथा एकदिवसं द्वे दिवसे दस दिवसे वीसति दिवसे पज्जास दिवसे दिवससतं दिवससहस्सं दिवससतसहस्सं दिवसकोटिसतसहस्सं । एकमासं द्वे मासे...पे०... मासकोटिसतसहस्सं । एकसंवच्छरं द्वे संवच्छरे...पे०... संवच्छरकोटिसतसहस्सं । एककप्पं द्वे कप्पे...पे०... कप्पकोटिसतसहस्सं । कप्पानं एकं असङ्ख्येय्यं द्वे असङ्ख्येय्यानि तीणि असङ्ख्येय्यानि दानपारमिं पूरेत्वा

बुद्धेन भवितुं न सक्का । सीलपारमीनेखम्मपारमी...पे०... उपेक्खापारमीसुपि एसेव नयो । पच्छिमकोटिया पन कप्पसतसहस्साधिकानि चत्तारि असङ्ख्येय्यानि दस पारमियो पूरेत्वा बुद्धेन भवितुं सक्काति इमिना कारणेन दुल्लभो ।

१७२. ततिये अच्छरियमनुस्सोति अच्छरियो मनुस्सो । अच्छरियोति अन्धस्स पब्बतारोहणं विय निच्चं न होतीति अत्थो । अयं ताव सदनयो । अयं पन अट्ठकथानयो — अच्छरायोगोति अच्छरियो, अच्छरं पहरित्वा पस्सितब्बोति अत्थो । अपिच “तथागतस्स, भिक्खवे, अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स पातुभावा चत्तारो अच्छरिया अब्भुता धम्मा पातुभवन्ती”ति (अ० नि० ४.१२७) एवमादीहि अनेकेहि अच्छरियम्भुतधम्मोहि समन्नागतत्तापि अच्छरियमनुस्सो । आचिण्णमनुस्सोतिपि अच्छरियमनुस्सो ।

अभिनीहारस्स हि सम्पादके अट्ठ धम्मे समोधानेत्वा एकबुद्धस्स सम्मुखे महाबोधिमण्डे मानसं बन्धित्वा निसज्जनं नाम न अज्जस्स कस्सचि आचिण्णं, सब्बज्जुबोधिसत्तस्सेव आचिण्णं । तथा बुद्धानं सन्तिके ब्याकरणं लभित्वा अनिवत्तकेन हुत्वा वीरियाधिद्धानं अधिद्वाय बुद्धकारकधम्मानं पूरणमि न अज्जस्स कस्सचि आचिण्णं, सब्बज्जुबोधिसत्तस्सेव आचिण्णं । तथा पारमियो गम्भं गण्हापेत्वा वेस्सन्तरत्तभावसदिसे अत्तभावे ठत्वा सब्बालङ्कारपटिमण्डितानं हत्थीनं सत्तसतानि अस्सानं सत्तसतानीति एवं सत्तसतकमहादानं दत्वा जालिकुमारसदिसं पुत्तं, कण्हाजिनासदिसं धीतरं, मद्दीदेविसदिसं भरियज्ज दानमुखे नित्यातेत्वा यावतायुकं ठत्वा दुतिये अत्तभावे तुसितभवने पटिसन्धिगहणमि न अज्जस्स कस्सचि आचिण्णं, सब्बज्जुबोधिसत्तस्सेव आचिण्णं । तुसितपुरे यावतायुकं ठत्वा देवतानं आयाचनं सम्पटिच्छित्वा पञ्चमहाविलोकनं विलोकेत्वा सतस्स सम्पजानस्स तुसितपुरा चवित्वा महाभोगकुले पटिसन्धिगहणमि न अज्जस्स कस्सचि आचिण्णं, सब्बज्जुबोधिसत्तस्सेव आचिण्णं । तथा पटिसन्धिगहणदिवसे दससहस्सिलोकधातुकम्पनमि, सतस्स सम्पजानस्स मातुकुच्छियं निवासोपि, सतस्स सम्पजानस्स मातुकुच्छितो निक्खमनदिवसे दससहस्सिलोकधातुकम्पनमि, सम्पतिजातस्स सत्तपदवीतिहारगमनमि, दिब्बसेतच्छत्त० धारणमि, दिब्बवाळबीजनुक्खेपोपि, सब्बदिसासु सीहविलोकनं विलोकेत्वा अत्तना पटिसमं कज्जि सत्तं अदिस्वा “अग्गोहमस्मि लोकस्सा”ति एवं सीहनादनदनमि, परिपाकगते जाणे महासम्पत्तिं पहाय महाभिनिक्खमनमि, महाबोधिमण्डे पल्लङ्के निसिन्नस्स मारविजयं आदिं कत्वा पुब्बेनिवासानुस्सतिदिब्बचक्खुविसोधनानि कत्वा पच्चूससमये सब्बज्जुतज्जाणगुणरासिपटिविद्भक्खणे दससहस्सिलोकधातुकम्पनमि, पठमधम्मदेसनाय अनुत्तरं तिपरिवट्ठं धम्मचक्कप्पवत्तनम्पीति एवमादि सब्बं न अज्जस्स कस्सचि आचिण्णं, सब्बज्जुबुद्धस्सेव आचिण्णं । एवं आचिण्णमनुस्सोतिपि अच्छरियमनुस्सो ।

१७३. चतुत्थे कालकिरियाति एकस्मिं काले पाकटा किरियाति कालकिरिया । तथागतो हि पञ्चचत्तालीस वस्सानि ठत्वा तीणि पिटकानि पञ्च निकाये नवङ्गं सत्थुसासनं चतुरासीति धम्मक्खन्धसहस्सानि पकासेत्वा महाजनं निब्बाननिन्नं निब्बानपोणं कत्वा यमकसालानमन्तरे निपन्नो भिक्खुसङ्घं आमन्तेत्वा अप्पमादेन ओवदित्वा सतो सम्पजानो अनुपादिसेसाय निब्बानधातुया परिनिब्बायि । अयमस्स किरिया यावज्जतना पाकटाति एकस्मिं काले पाकटा किरियाति कालकिरिया । **अनुतप्पा होतीति** अनुतापकरा होति । तत्थ चक्कवत्तिरज्जो कालकिरिया एकचक्कवाळे देवमनुस्सानं अनुतापकरा होति । बुद्धानं कालकिरिया दससहस्सचक्कवाळेसु देवमनुस्सानं अनुतापकरा होति । तेन वुत्तं — “बहुनो जनस्स अनुतप्पा होती”ति ।

१७४. पञ्चमे अदुतियोति दुतियस्स बुद्धस्स अभावा अदुतियो । चत्तारो हि बुद्धा सुतबुद्धो, चतुसच्चबुद्धो,

पच्चेकबुद्धो, सब्बज्जुबुद्धोति । तत्थ बहुस्सुतो भिक्खु सुतबुद्धो नाम । खीणासवो चतुसच्चबुद्धो नाम । कप्पसतसहस्साधिकानि द्वे असङ्ख्येय्यानि पारमियो पूरेत्वा सामं पटिविद्धपच्चेकबोधिजाणो पच्चेकबुद्धो नाम । कप्पसतसहस्साधिकानि चत्तारि वा अट्ठ वा सोळस वा असङ्ख्येय्यानि पारमियो पूरेत्वा तिण्णं मारानं मत्थकं मद्दित्वा पटिविद्धसब्बज्जुतज्जाणो सब्बज्जुबुद्धो नाम । इमेसु चतूसु बुद्धेसु सब्बज्जुबुद्धोव अदुतियो नाम । न हि तेन सद्धिं अज्जो सब्बज्जुबुद्धो नाम उप्पज्जति ।

असहायोति अत्तभावेन वा पटिविद्धधम्मोहि वा सदिसो सहायो नाम अस्स नत्थीति असहायो । “लद्धसहायो खो पन सो भगवा सेखानज्चेव पटिपदान”न्ति इमिना पन परियायेन सेखासेखा बुद्धानं सहाया नाम होन्ति । **अप्पटिमो**ति पटिमा वुच्चति अत्तभावो, तस्स अत्तभावसदिसा अज्जा पटिमा नत्थीति अप्पटिमो । यापि च मनुस्सा सुवण्णरजतादिमया पटिमा करोन्ति, तासु वालग्गमत्तम्पि ओकासं तथागतस्स अत्तभावसदिसं कातुं समत्थो नाम नत्थीति सब्बथापि अप्पटिमो ।

अप्पटिसमोति अत्तभावेनेवस्स पटिसमो नाम कोचि नत्थीति अप्पटिसमो । **अप्पटिभागो**ति ये तथागतेन “चत्तारो सतिपट्ठाना”ति आदिना नयेन धम्मा देसिता, तेसु “न चत्तारो सतिपट्ठाना, तयो वा पञ्च वा”ति आदिना नयेन पटिभागं कातुं समत्थो नाम नत्थीति अप्पटिभागो । **अप्पटिपुग्गलो**ति अज्जो कोचि “अहं बुद्धो”ति एवं पटिञ्जं कातुं समत्थो पुग्गलो नत्थीति अप्पटिपुग्गलो । **असमो**ति अप्पटिपुग्गलत्ताव सब्बसत्तेहि असमो । **असमसमो**ति असमा वुच्चन्ति अतीतानागता सब्बज्जुबुद्धा, तेहि असमेहि समोति असमसमो ।

द्विपदानं अग्गोति सम्मासम्बुद्धो अपदानं द्विपदानं चतुप्पदानं बहुप्पदानं रूपीनं अरूपीनं सज्जीनं असज्जीनं नेवसज्जीनासज्जीनं सत्तानं अग्गोव । कस्मा इध द्विपदानं अग्गोति वुत्तो? सेट्ठतरवसेन । इमस्मिहि लोके सेट्ठो नाम उप्पज्जमानो अपदचतुप्पदबहुप्पदेसु न उप्पज्जति, द्विपदेसुयेव उप्पज्जति । कतरद्विपद्वेसूति? मनुस्सेसु चेव देवेसु च । मनुस्सेसु उप्पज्जमानो तिसहस्सिमहासहस्सिलोकधातुं वसे वत्तेतुं समत्थो बुद्धो हुत्वा उप्पज्जति । देवेसु उप्पज्जमानो दससहस्सिलोकधातुं वसवत्ती महाब्रह्मा हुत्वा उप्पज्जति । सो तस्स कप्पियकारको वा आरामिको वा सम्पज्जति । इति ततोपि सेट्ठतरवसेनेस द्विपदानं अग्गोति वुत्तो ।

१७५-१८६. छट्ठादीसु **एकपुग्गलस्स, भिक्खवे, पातुभावा महतो चक्खुस्स पातुभावो** होतीति, भिक्खवे, एकपुग्गलस्स तथागतस्स अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स पातुभावेन महन्तस्स चक्खुस्स पातुभावो होति । तस्मिं पुग्गले पातुभूते तं पातुभूतमेव होति, न विना तस्स पातुभावेन पातुभवति । **पातुभावो**ति उप्पत्ति निष्फत्ति । कतमस्स चक्खुस्साति? पज्जाचक्खुस्स । कीवरूपस्साति? सारिपुत्तत्थेरस्स विपस्सनापज्जासदिसस्स महामोग्गल्लानत्थेरस्स समाधिपज्जासदिसस्साति । **आलोका**दीसुपि एसेव नयो । उभिन्नं अग्गसावकानं पज्जाआलोकसदिसोयेव हि एत्थ आलोको, पज्जाओभाससदिसोयेव ओभासो अधिप्पेतो । “महतो चक्खुस्स, महतो आलोकस्स, महतो ओभासस्सा”ति इमानि च पन तीणिपि लोकियलोकुत्तरमिस्सकानि कथितानीति वेदितव्वानि ।

छन्नं अनुत्तरियानन्ति उत्तरितरविरहितानं छन्नं उत्तमधम्मानं । तत्थ दस्सनानुत्तरियं, सवनानुत्तरियं, लाभानुत्तरियं, सिक्खानुत्तरियं, पारिचरियानुत्तरियं, अनुस्सतानुत्तरियन्ति इमानि छ अनुत्तरियानि । इमेसं पातुभावो होतीति अत्थो । आयस्मा हि आनन्दत्थेरो सायंपातं तथागतं चक्खुविज्जाणेन दट्ठुं लभति, इदं **दस्सनानुत्तरियं** । अज्जोपि सोतापन्नो वा सकदागामी वा अनागामी वा आनन्दत्थेरो विय तथागतं दस्सनाय लभति, इदम्पि दस्सनानुत्तरियं । अपरो पन पुथुज्जनकल्याणको आनन्दत्थेरो विय दसबलं दस्सनाय लभित्वा तं दस्सनं वट्ठेत्वा सोतापत्तिमग्गं पापेति । इदं दस्सनमेव

नाम, मूलदस्सनं पन दस्सनानुत्तरियं नाम ।

आनन्दत्थेरोयेव च अभिक्खणं दसबलस्स वचनं सोतविज्जाणेन सोतुं लभति, इदं **सवनानुत्तरियं** । अज्जेपि सोतापन्नादयो आनन्दत्थेरो विय तथागतस्स वचनं सवनाय लभन्ति, इदम्पि सवनानुत्तरियं । अपरो पन पुथुज्जनकल्याणको आनन्दत्थेरो विय तथागतस्स वचनं सोतुं लभित्वा तं सवनं वड्ढेत्वा सोतापत्तिमगं पापेति । इदं सवनमेव नाम, मूलसवनं पन सवनानुत्तरियं नाम ।

आनन्दत्थेरोयेव च दसबले सद्धं पटिलभति, इदं **लाभानुत्तरियं** । अज्जेपि सोतापन्नादयो आनन्दत्थेरो विय दसबले सद्धापटिलाभं लभन्ति, इदम्पि लाभानुत्तरियं । अपरो पन पुथुज्जनकल्याणको आनन्दत्थेरो विय दसबले सद्धापटिलाभं लभित्वा तं लाभं वड्ढेत्वा सोतापत्तिमगं पापेति, अयं लाभोयेव नाम, मूललाभो पन लाभानुत्तरियं नाम ।

आनन्दत्थेरोयेव च दसबलस्स सासने तिस्सो सिक्खा सिक्खति, इदं **सिक्खानुत्तरियं** । अज्जेपि सोतापन्नादयो आनन्दत्थेरो विय दसबलस्स सासने तिस्सो सिक्खा सिक्खन्ति, इदम्पि सिक्खानुत्तरियं । अपरो पन पुथुज्जनकल्याणको आनन्दत्थेरो विय दसबलस्स सासने तिस्सो सिक्खा सिक्खित्वा ता सिक्खा वड्ढेत्वा सोतापत्तिमगं पापेति । अयं सिक्खायेव नाम, मूलसिक्खा पन सिक्खानुत्तरियं नाम ।

आनन्दत्थेरोयेव च अभिण्हं दसबलं परिचरति, इदं **पारिचरियानुत्तरियं** । अज्जेपि सोतापन्नादयो आनन्दत्थेरो विय अभिण्हं दसबलं परिचरन्ति, इदम्पि पारिचरियानुत्तरियं । अपरो पन पुथुज्जनकल्याणको आनन्दत्थेरो विय दसबलं परिचरित्वा तं पारिचरियं वड्ढेत्वा सोतापत्तिमगं पापेति, अयं पारिचरियायेव नाम, मूलपारिचरिया पन पारिचरियानुत्तरियं नाम ।

आनन्दत्थेरोयेव च दसबलस्स लोकियलोकुत्तरे गुणे अनुस्सरति, इदं **अनुस्सतानुत्तरियं** । अज्जेपि सोतापन्नादयो आनन्दत्थेरो विय दसबलस्स लोकियलोकुत्तरे गुणे अनुस्सरन्ति, इदम्पि अनुस्सतानुत्तरियं । अपरो पन पुथुज्जनकल्याणको आनन्दत्थेरो विय दसबलस्स लोकियलोकुत्तरे गुणे अनुस्सरित्वा तं अनुस्सतिं वड्ढेत्वा सोतापत्तिमगं पापेति, अयं अनुस्सतियेव नाम, मूलानुस्सति पन अनुस्सतानुत्तरियं नाम । इमानि छ अनुत्तरियानि, इमेसं पातुभावो होति । इमानि च पन छ अनुत्तरियानि लोकियलोकुत्तरमिस्सकानि कथितानीति वेदितब्बानि ।

चतुन्नं पटिसम्भिदानं सच्छिकिरिया होतीति चतस्सो हि पटिसम्भिदायो अत्थपटिसम्भिदा, धम्मपटिसम्भिदा, निरुत्तिपटिसम्भिदा, पटिभानपटिसम्भिदाति । तत्थ अत्थेसु जाणं अत्थपटिसम्भिदा, धम्मेसु जाणं धम्मपटिसम्भिदा, अत्थधम्मनिरुत्ताभिलापे जाणं निरुत्तिपटिसम्भिदा, जाणेसु जाणं पटिभानपटिसम्भिदा । अयमेत्थ सद्धेपो, वित्थारो पनेतासं अभिधम्मे (विभ० ७१८ आदयो) आगतोयेव । इमासं चतस्सनं पटिसम्भिदानं बुद्धुप्पादे पच्चक्खिकिरिया होति, न विना बुद्धुप्पादा । एतासं सच्छिकिरियाति अत्थो । इमापि लोकियलोकुत्तराव कथिताति वेदितब्बा ।

अनेकधातुपटिवेधोति “चक्खुधातु रूपधातू”ति आदीनं अट्टारसनं धातूनं बुद्धुप्पादेयेव पटिवेधो होति, न विना बुद्धुप्पादेनाति अत्थो । **नानाधातुपटिवेधो**ति एत्थ इमाव अट्टारस धातुयो नानासभावतो नानाधातुयोति वेदितब्बा । यो पनेतासं “नानासभावा एता”ति एवं नानाकरणतो पटिवेधो, अयं नानाधातुपटिवेधो नाम ।

विज्जाविमुत्तिफलसच्छिकिरियाति एत्थ **विज्जा**ति फले जाणं, **विमुत्ती**ति तदवसेसा फलसम्पयुत्ता धम्मा ।

सोतापत्तिफलसच्छिकिरियाति सोतोति पठममग्गो, तेन सोतेन पत्तब्बं फलन्ति सोतापत्तिफलं ।
सकदागामिफलादीनि पाकटानेव ।

१८७. अनुत्तरन्ति निरुत्तरं । धम्मचक्कन्ति सेट्टुचक्कं । चक्कसद्दो हेस —

“चतुब्भि अट्टज्झगमा, अट्टाहिपि च सोळस ।

सोळसाहि च बात्तिस, अत्रिच्छं चक्कमासदो ।

इच्छाहतस्स पोसस्स, चक्कं भमति मत्थके”ति ॥ (जा० १.१.१०४; १.५.१०३) —

एत्थ उरचक्के आगतो । “चक्कसमारुळ्हा जानपदा परियायन्ती”ति (अ० नि० ३.६३; ५.५४) एत्थ इरियापथचक्के ।
“अथ खो सो, भिक्खवे, रथकारो यं तं चक्कं छहि मासेहि निट्ठितं, तं पवत्तेसी”ति (अ० नि० ३.१५) एत्थ दारुचक्के ।
“अद्दसा खो दोणो ब्राह्मणो भगवतो पादेसु चक्कानि सहस्सारानी”ति (अ० नि० ४.३६) एत्थ लक्खणचक्के ।
“चत्तारिमानि, भिक्खवे, चक्कानि, येहि समन्नागतानं देवमनुस्सानं चतुचक्कं वत्तती”ति (अ० नि० ४.३१) एत्थ सम्पत्तिचक्के । “दिब्बं चक्करतनं पातुभवती”ति (दी० नि० २.२४३; म० नि० ३.२५६) एत्थ रतनचक्के । इध पन धम्मचक्के आगतो ।

पवत्तिन्ति एत्थ धम्मचक्कं अभिनीहरति नाम, अभिनीहटं नाम, उप्पादेति नाम, उप्पादितं नाम, पवत्तेति नाम, पवत्तितं नामाति अयं पभेदो वेदितब्बो । कुतो पट्टाय धम्मचक्कं अभिनीहरति नामाति? यदा सुमेधब्राह्मणो हुत्वा कामेसु आदीनवं नेक्खम्मे च आनिसंसं दिस्वा सत्तसतकमहादानं दत्त्वा इसिपब्बज्जं पब्बजित्वा पञ्च अभिज्जा अट्ट समापत्तियो निब्बत्तेति, ततो पट्टाय धम्मचक्कं अभिनीहरति नाम ।

कुतो पट्टाय अभिनीहटं नामाति? यदा अट्ट धम्मे समोधानेत्वा दीपङ्करपादमूले महाबोधिमण्डत्थाय मानसं बन्धित्वा “ब्याकरणं अलद्धा न वुट्ठिस्सामी”ति वीरियाधिट्ठानं अधिट्ठाय निपन्नो दसबलस्स सन्तिका ब्याकरणं लभि, ततो पट्टाय धम्मचक्कं अभिनीहटं नाम ।

कुतो पट्टाय उप्पादेति नामाति? ततो पट्टाय दानपारमिं पूरेन्तोपि धम्मचक्कं उप्पादेति नाम । सीलपारमिं पूरेन्तोपि... पे०... उपेक्खापारमिं पूरेन्तोपि धम्मचक्कं उप्पादेति नाम । दस पारमियो दस उपपारमियो दस परमत्थपारमियो पूरेन्तोपि, पञ्च महापरिच्चागे परिच्चजन्तोपि, जातत्थचरियं पूरेन्तोपि धम्मचक्कं उप्पादेति नाम । वेस्सन्तरत्तभावे ठत्वा सत्तसतकमहादानं दत्त्वा पुत्तदारं दानमुखे निय्यातेत्वा पारमिकूटं गहेत्वा तुसितपुरे निब्बत्तित्वा तत्थ यावतायुकं ठत्वा देवताहि आयाचितो पटिज्जं दत्त्वा पञ्चमहाविलोकनं विलोकेन्तोपि धम्मचक्कं उप्पादेतियेव नाम । मातुकुच्छियं पटिसन्धिं गण्हन्तोपि, पटिसन्धिक्खणे दससहस्सचक्कवाळं कम्पेन्तोपि, मातुकुच्छितो निक्खन्तदिवसे तथेव लोकं कम्पेन्तोपि, सम्पतिजातो सत्त पदानि गन्त्वा “अग्गोमहस्मी”ति सीहनादं नदन्तोपि, एकूनतिसं संवच्छरानि अगारमज्झे वसन्तोपि, महाभिनिक्खमनं निक्खमन्तोपि, अनोमानदीतीरे पब्बजन्तोपि, महापधाने छब्बस्सानि वीरियं करोन्तोपि, सुजाताय दिन्नं मधुपायासं भुज्जित्वा सुवण्णपातिं नदिया पवाहेत्वा सायन्हसमये बोधिमण्डवरगतो पुरत्थिमं लोकधातुं ओलोकेन्तो निसीदित्वा सूरिये धरमानेयेव मारबलं विधमेत्वा पठमयामे पुब्बेनिवासं अनुस्सरन्तोपि, मज्झिमयामे दिब्बचक्खुं विसोधेन्तोपि, पच्चूसकालसमनन्तरे पच्चयाकारं सम्मसित्वा सोतापत्तिमग्गं पटिविज्झन्तोपि, सोतापत्तिफलं सच्छिकरोन्तोपि, सकदागामिमग्गं सकदागामिफलं अनागामिमग्गं अनागामिफलं सच्छिकरोन्तोपि, अरहत्तमग्गं

पटिविज्झन्तोपि धम्मचक्कं उप्पादेतियेव नाम ।

अरहत्तफलखणे पन तेन धम्मचक्कं **उप्पादितं** नाम । बुद्धानज्झि सकललोकियलोकुत्तरगुणरासि अरहत्तफलेनेव सद्धिं इज्झति । तस्मा तेन तस्मिं खणे धम्मचक्कं उप्पादितं नाम होति ।

कदा **पवत्तेति** नाम? बोधिमण्डे सत्तसत्ताहं वीतिनामेत्वा इसिपतने मिगदाये अज्जाकोण्डज्जत्थेरं कायसक्खिं कत्वा धम्मचक्कप्पवत्तनसुत्तन्तं देसेन्तो धम्मचक्कं पवत्तेति नाम ।

यदा पन अज्जाकोण्डज्जत्थेरेन दसबलस्स देसनाजाणानुभावनिब्बत्तं सवनं लभित्वा सब्बपठमं धम्मो अधिगतो, ततो पट्टाय धम्मचक्कं **पवत्तितं** नाम होतीति वेदितब्बं । धम्मचक्कन्ति चेतं देसनाजाणस्सपि नामं पटिवेधजाणस्सपि । तेसु देसनाजाणं लोकियं, पटिवेधजाणं लोकुत्तरं । कस्स देसनापटिवेधजाणन्ति? न अज्जस्स कस्सचि, सम्मासम्बुद्धस्सेव देसनाजाणञ्च पटिवेधजाणञ्चाति वेदितब्बं ।

सम्मदेवाति हेतुना नयेन कारणेनेव । **अनुप्पवत्तेतीति** यथा पुरतो गच्छन्तस्स पच्छतो गच्छन्तो तं अनुगच्छति नाम, एवं पठमतारं सत्थारा पवत्तितं थेरो अनुप्पवत्तेति नाम । कथं? सत्था हि “चत्तारोमे, भिक्खवे, सतिपट्टाना । कतमे चत्तारो”ति कथेन्तो धम्मचक्कं पवत्तेति नाम, धम्मसेनापति सारिपुत्तत्थेरोपि “चत्तारोमे, आवुसो, सतिपट्टाना”ति कथेन्तो धम्मचक्कं अनुप्पवत्तेति नाम । सम्मपधानादीसुपि एसेव नयो । न केवलञ्च बोधिपक्खियधम्मेषु, “चत्तारिमानि, भिक्खवे, अरियसच्चानि । चत्तारोमे, भिक्खवे, अरियवंसा”ति आदीसुपि अयं नयो नेतब्बोव । एवं सम्मासम्बुद्धो धम्मचक्कं पवत्तेति नाम, थेरो दसबलेन पवत्तितं धम्मचक्कं अनुप्पवत्तेति नाम ।

एवं धम्मचक्कं अनुप्पवत्तेन्तेन पन थेरेन धम्मो देसितोपि पकासितोपि सत्थाराव देसितो पकासितो होति । यो हि कोचि भिक्खु वा भिक्खुनी वा उपासको वा उपासिका वा देवो वा सक्को वा मारो वा ब्रह्मा वा धम्मं देसेतु पकासेतु, सब्बो सो सत्थारा देसितो पकासितोव नाम होति, सेसजनो पन लेखहारकपक्खे ठितोव नाम होति । कथं? यथा हि रज्जा दिन्नं पण्णं वाचेत्वा यं यं कम्मं करोन्ति, तं तं कम्मं येन केनचि कतम्पि कारितम्पि रज्जा कारितन्तेव वुच्चति । महाराजा विय हि सम्मासम्बुद्धो । राजपण्णं विय तेपिटकं बुद्धवचनं । पण्णदानं विय तेपिटके नयमुखदानं पण्णं वाचेत्वा तंतंकम्मानं करणं विय चतुन्नं परिसानं अत्तनो बलेन बुद्धवचनं उगगण्हित्वा परेसं देसना पकासना । तत्थ यथा पण्णं वाचेत्वा येन केनचि कतम्पि कारितम्पि तं कम्मं रज्जा कारितमेव होति, एवमेव येन केनचि देसितोपि पकासितोपि धम्मो सत्थारा देसितो पकासितोव नाम होतीति वेदितब्बो । सेसं सब्बत्थ उत्तानत्थमेवाति ।

एकपुगलवग्गवण्णना ।

१४. एतदग्गवग्गो

(१४) १. पठमएतदग्गवग्गो

एतदग्गपदवण्णना

१८८. एतदग्गोसु पठमवग्गस्स पठमे **एतदग्गन्ति** एतं अगं । एत्थ च अयं अग्गसद्धो आदिकोटिकोट्टाससेट्ठेसु

दिस्सति । “अज्जतग्गे, सम्म दोवारिक, आवरामि द्वारं निगण्ठानं निगण्ठीन”न्ति आदीसु (म० नि० २.७०) हि आदिमि दिस्सति । “तेनेव अङ्गुलग्गेन तं अङ्गुलग्गं परामसेय्य (कथा० ४४१), उच्छग्गं वेळग्ग”न्ति आदीसु कोटियं । “अम्बिलग्गं वा मधुरग्गं वा तित्तकग्गं वा (सं० नि० ५.३७४), अनुजानामि, भिक्खवे, विहारग्गेन वा परिवेणग्गेन वा भाजेतु”न्ति आदीसु (चूळव० ३१८) कोट्टासे । “यावता, भिक्खवे, सत्ता अपदा वा... पे०... तथागतो तेसं अग्गमक्खायती”न्ति आदीसु (अ० नि० ४.३४; इतिवु० ९०) सेट्ठे । स्वायमिध कोटियम्पि वट्ठति सेट्ठेपि । ते हि थेरा अत्तनो अत्तनो ठाने कोटिभूतातिपि अग्गा, सेट्ठभूतातिपि । तस्मा एतदग्गन्ति एसा कोटि एसो सेट्ठोति अयमेत्थ अत्थो । एसेव नयो सब्बसुत्तेसु ।

अयञ्च एतदग्गसन्निक्खेपो नाम चतूहि कारणेहि लब्धति अट्ठप्पत्तितो आगमनतो चिण्णवसितो गुणातिरेकतोति । तत्थ कोचि थेरो एकेन कारणेन एतदग्गट्ठानं लभति, कोचि द्वीहि, कोचि तीहि, कोचि सब्बेहेव चतूहिपि आयस्मा सारिपुत्तथेरो विय । सो हि अट्ठप्पत्तितोपि महापज्जताय एतदग्गट्ठानं लभि आगमनादीहिपि । कथं? एकस्मिं हि समये सत्था जेतवनमहाविहारे विहरन्तो कण्डम्बरुक्खमूले तित्थियमहनं यमकपाटिहारियं दस्सेत्वा “कहं नु खो पुरिमबुद्धा यमकपाटिहारियं कत्वा वस्सं उपगच्छन्ती”ति आवज्जेन्तो “तावतिसभवने”ति जत्वा द्वे पदन्तरानि दस्सेत्वा ततियेन पदेन तावतिसभवने पच्चुट्ठासि । सक्को देवराजा भगवन्तं दिस्वा पण्डुकम्बलसिलातो उट्ठाय सद्धिं देवगणेन पच्चुग्गमनं अगमासि । देवा चिन्तयिंसु — “सक्को देवराजा देवगणपरिवुतो सट्ठियोजनायामाय पण्डुकम्बलसिलाय निसीदित्वा सम्पत्तिं अनुभवति, बुद्धानं नाम निसिन्नकालतो पट्ठाय न सक्का अज्जेन एत्थ हत्थम्पि ठपेतु”न्ति । सत्थापि तत्थ निसिन्नो तेसं चित्ताचारं जत्वा महापंसुकूलिको विय मुण्डपीठकं सब्बमेव पण्डुकम्बलसिलं अवत्थरित्वा निसीदि । एवं निसीदन्तो पन अत्तनो वा सरीरं महन्तं कत्वा मापेसि, पण्डुकम्बलसिलं वा खुद्दकं अकासीति न सल्लक्खेतब्बं । अचिन्तेय्यो हि बुद्धविसयो । एवं निसिन्नो पन मातरं कायसक्खिं कत्वा दससहस्सचक्कवाळदेवतानं “कुसला धम्मा अकुसला धम्मा अब्बाकता धम्मा”ति अभिधम्मपिटकं देसेसि ।

पाटिहारियट्ठानेपि सब्बापि द्वादसयोजनिका परिसा अनुरुद्धत्थेरं उपसङ्कमित्वा “कहं, भन्ते, दसबलो गतो”ति पुच्छि । तावतिसभवने पण्डुकम्बलसिलायं वस्सं उपगन्त्वा अभिधम्मकथं देसेतुं गतोति । भन्ते, न मयं सत्थारं अदिस्वा गमिस्साम । कदा सत्था आगमिस्सतीति सत्थु आगमनकालं जानाथाति? महामोग्गल्लानत्थेरस्स भारं करोथ, सो बुद्धानं सन्तिकं गन्त्वा सासनं आहरिस्सतीति । किं पन थेरस्स तत्थ गन्तुं बलं नत्थीति? अत्थि, विसेसवन्तानं पन विसेसं पस्सन्तूति एवमाह । महाजनो महामोग्गल्लानत्थेरं उपसङ्कमित्वा सत्थु सासनं गहेत्वा आगमनत्थाय याचि । थेरो पस्सन्तेयेव महाजने पथवियं निमुज्जित्वा अन्तोसिनेरुना गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा आह — “भन्ते, महाजनो तुम्हाकं दस्सनकामो, आगमनदिवसं वो जानितुं इच्छती”ति । तेन हि “इतो तेमासच्चयेन सङ्कस्सनगरद्वारे पस्सथा”तिस्स वदेहीति । थेरो भगवतो सासनं आहरित्वा महाजनस्स कथेसि । महाजनो तत्थेव तेमासं खन्धावारं बन्धित्वा वसि । चूळअनाथपिण्डिको द्वादसयोजनाय परिसाय तेमासं यागुभत्तं आदासि ।

सत्थापि सत्तप्पकरणानि देसेत्वा मनुस्सलोकं आगमनत्थाय आकप्पं दस्सेसि । सक्को देवराजा विस्सकम्मं आमन्तेत्वा तथागतस्स ओतरणत्थाय सोपानं मापेतुं आणापेसि । सो एकतो सोवण्णमयं एकतो रजतमयं सोपानं मापेत्वा मज्झे मणिमयं मापेसि । सत्था मणिमये सोपाने ठत्वा “महाजनो मं पस्सतू”ति अधिट्ठासि । अत्तनो आनुभावेनेव “महाजनो अवीचिमहानिरयं पस्सतू”तिपि अधिट्ठासि । निरयदस्सनेन चस्स उप्पन्नसंवेगतं जत्वा देवलोकं दस्सेसि । अथस्स ओतरन्तस्स महाब्रह्मा छत्तं धारेसि, सक्को देवराजा पत्तं गण्हि, सुयामो देवराजा दिब्बं वाळबीजनिं बीजि, पज्चसिखो

गन्धब्बदेवपुत्तो बेलुवपण्डुवीणं समपज्जासाय मुच्छनाहि मुच्छित्वा वादेन्तो पुरतो ओतरि । बुद्धानं पथवियं पतिट्ठितकाले “अहं पठमं वन्दिस्सामि, अहं पठमं वन्दिस्सामी”ति महाजनो अट्ठासि । सह महापथवीअक्कमनेन पन भगवतो नेव महाजनो न असीतिमहासावका पठमकवन्दनं सम्पापुणिसु, धम्मसेनापति सारिपुत्तत्थेरोयेव पन सम्पापुणि ।

अथ सत्था द्वादसयोजनाय परिसाय अन्तरे “थेरस्स पज्जानुभावं जानन्तू”ति पुथुज्जनपञ्चकं पज्जं आरभि । पठमं लोकियमहाजनो सल्लक्खेस्सतीति पुथुज्जनपज्जं पुच्छि । ये ये सल्लक्खिंसु, ते ते कथयिंसु । दूतियं पुथुज्जनविसयं अतिक्कमित्वा सोतापत्तिमग्गे पज्जं पुच्छि । पुथुज्जना तुण्ही अहेसुं, सोतापन्नाव कथयिंसु । ततो सोतापन्नानं विसयं अतिक्कमित्वा सकदागामिमग्गे पज्जं पुच्छि । सोतापन्ना तुण्ही अहेसुं, सकदागामिनोव कथयिंसु । तेसम्पि विसयं अतिक्कमित्वा अनागामिमग्गे पज्जं पुच्छि । सकदागामिनो तुण्ही अहेसुं, अनागामिनोव कथयिंसु । तेसम्पि विसयं अतिक्कमित्वा अरहत्तमग्गे पज्जं पुच्छि । अनागामिनो तुण्ही अहेसुं, अरहन्ताव कथयिंसु । ततो हेट्ठिमकोटितो पट्ठाय अभिज्जाते अभिज्जाते सावके पुच्छि, ते अत्तनो अत्तनो पटिसम्भिदाविसये ठत्वा कथयिंसु । अथ महामोग्गल्लानं पुच्छि, सेससावका तुण्ही अहेसुं, थेरोव कथेसि । तस्सापि विसयं अतिक्कमित्वा सारिपुत्तत्थेरस्स विसये पज्जं पुच्छि । महामोग्गल्लानो तुण्ही अहोसि, सारिपुत्तत्थेरोव कथेसि । थेरस्सापि विसयं अतिक्कमित्वा बुद्धविसये पज्जं पुच्छि । धम्मसेनापति आवज्जेन्तोपि पस्सितुं न सक्कोति, पुरत्थिमपच्छिमुत्तरदक्खिणा चतस्सो दिसा चतस्सो अनुदिसाति इतो चितो च ओलोकेन्तो पज्हुप्पत्तिट्ठानं सल्लक्खेतुं नासक्खि ।

सत्था थेरस्स किलमनभावं जानित्वा “सारिपुत्तो किलमति, नयमुखमस्स दस्सेस्सामी”ति “आगमेहि त्वं, सारिपुत्ता”ति वत्वा “नायं तुहं विसयो पज्जो, बुद्धानं एस विसयो सब्बज्जूनं यसस्सीन”न्ति बुद्धविसयभावं आचिक्खित्वा “भूतमिदन्ति, सारिपुत्त, समनुपस्ससी”ति आह । थेरो “चतुमहाभूतिककायपरिग्गहं मे भगवा आचिक्खती”ति जत्वा “अज्जातं भगवा, अज्जातं सुगता”ति आह । एतस्मिं ठाने अयं कथा उदपादि — महापज्जो वत, भो, सारिपुत्तत्थेरो, यत्र हि नाम सब्बेहि अनज्जातं पज्जं कथेसि, बुद्धेहि च दिन्ननये ठत्वा बुद्धविसये पज्जं कथेसि, इति थेरस्स पज्जानुभावो यत्तकं ठानं बुद्धानं कित्तिसद्देन ओत्थटं, सब्बं अज्झोत्थरित्वा गतोति एवं ताव थेरो अट्ठुप्पत्तितो महापज्जताय एतदग्गट्ठानं लभि ।

कथं आगमनतो? इमिस्सायेव हि अट्ठुप्पत्तिया सत्था आह — सारिपुत्तो न इदानेव पज्जवा, अतीते पञ्च जातिसतानि इसिपब्बज्जं पब्बजित्वापि महापज्जोव अहोसि —

“यो पब्बजी जातिसतानि पञ्च,
पहाय कामानि मनोरमानि ।
तं वीतरागं सुसमाहितिन्द्रियं,
परिनिब्बुतं वन्दथ सारिपुत्त”न्ति ॥

एवं पब्बज्जं उपबूहयमानो एकस्मिं समये बाराणसियं ब्राह्मणकुले निब्बत्तो । तयो वेदे उग्गण्हित्वा तत्थ सारं अपस्सन्तो “पब्बजित्वा एकं मोक्खधम्मं गवेसितुं वट्ठती”ति चित्तं उप्पादेसि । तस्मिं काले बोधिसत्तोपि कासिरट्ठे उदिच्चब्राह्मणमहासालकुले निब्बत्तो बुद्धिमन्वाय उग्गहितसिप्पो कामेसु आदीनवं नेक्खम्मे च आनिसंसं दिस्वा घरावासं पहाय हिमवन्तं पविसित्वा कसिणपरिकम्मं कत्वा पञ्च अभिज्जा अट्ठ समापत्तियो निब्बत्तेत्वा वनमूलफलाहारो हिमवन्तप्पदेसे वसति । सोपि माणवो निक्खमित्वा तस्सेव सन्तिके पब्बजि । परिवारो महा अहोसि पञ्चसतमत्ता इसयो ।

अथस्स सो जेढुन्तेवासिको एकदेसं परिसं गहेत्वा लोणम्बिलसेवनत्थं मनुस्सपथं अगमासि । तस्मिं समये बोधिसत्तो तस्मिंयेव हिमवन्तप्पदेसे कालं अकासि । कालकिरियसमयेव नं अन्तेवासिका सन्निपतित्वा पुच्छिंसु — “अत्थि तुम्हेहि कोचि विसेसो अधिगतो”ति । बोधिसत्तो “नत्थि किञ्ची”ति वत्वा अपरिहीनज्झानो आभस्सरब्रह्मलोके निब्बत्तो । सो किञ्चापि आकिञ्चज्जायतनस्स लाभी, बोधिसत्तानं पन अरूपावचरे पटिसन्धि नाम न होति । कस्मा? अभब्बट्टानत्ता । इति सो अरूपसमापत्तिलाभी समानोपि रूपावचरे निब्बत्ति । अन्तेवासिकापिस्स “आचरियो ‘नत्थि किञ्ची’ति आह, मोघा तस्स कालकिरिया”ति न किञ्चि सक्कारसम्मानं अकंसु । अथ सो जेढुन्तेवासिको अतिक्कन्ते वस्सावासे आगन्त्वा “कहं आचरियो”ति पुच्छि । कालं कतोति । अपि नु आचरियेन लद्धगुणं पुच्छित्थाति? आम पुच्छिम्हाति । किं वदेतीति? नत्थि किञ्चीति । मयम्पि “आचरियेन लद्धगुणो नाम नत्थी”ति नास्स सक्कारसम्मानं करिम्हाति । तुम्हे भासितस्स अत्थं न जानित्थ, आचरियो आकिञ्चज्जायतनस्स लाभीति ।

अथ ते जेढुन्तेवासिकस्स कथं न सद्वहिंसु । सो पुनप्पुनं कथेन्तोपि सद्वहापेतुं नासक्खि । अथ बोधिसत्तो आवज्जमानो “अन्धबालो महाजनो मय्हं जेढुन्तेवासिकस्स कथं न गण्हाति, इमं कारणं पाकटं करिस्सामी”ति ब्रह्मलोकतो ओतरित्वा अस्समपदमत्थके ठितो आकासगतोव जेढुन्तेवासिकस्स पज्जानुभावं वण्णेत्वा इमं गाथं अभासि —

“परोसहस्सम्पि समागतानं,
कन्देय्युं ते वस्ससतं अपज्जा ।
एकोव सेय्यो पुरिसो सपज्जो,
यो भासितस्स विजानाति अत्थ”न्ति ॥ (जा० १.१.१०१) ।

एवं इसिगणं सज्जापेत्वा बोधिसत्तो ब्रह्मलोकमेव गतो । सेसइसिगणोपि अपरिहीनज्झानो हुत्वा कालं कत्वा ब्रह्मलोकपरायणो जातो । तत्थ बोधिसत्तो सब्बज्जुतं पत्तो, जेढुन्तेवासिको सारिपुत्तत्थेरो जातो, सेसा इसयो बुद्धपरिसा जाताति एवं अतीतेपि सारिपुत्तो महापज्जोव संखित्तेन भासितस्स वित्थारेन अत्थं जानितुं समत्थोति वेदितब्बो ।

इदमेव च पुथुज्जनपञ्चकं अट्ठप्पत्तिं कत्वा —

“परोसतज्चेपि समागतानं,
झायेय्युं ते वस्ससतं अपज्जा ।
एकोव सेय्यो पुरिसो सपज्जो,
सो भासितस्स विजानाति अत्थ”न्ति ॥ (जा० १.१.१०१) —

इमम्पि जातकं कथेसि । तस्स पुरिमजातके वुत्तनयेनेव अत्थो वेदितब्बो ।

अपरम्पि इदमेव पुथुज्जनपञ्चकं अट्ठप्पत्तिं कत्वा —

“ये सज्जिनो तेपि दुग्गता, येपि असज्जिनो तेपि दुग्गता ।
एतं उभयं विवज्जय, तं समापत्तिसुखं अनङ्गण”न्ति ॥ (जा० १.१.१३४) —

इमं अनङ्गणजातकं कथेसि । एत्थ च आचरियो कालं करोन्तो अन्तेवासिकेहि पुच्छितो “नेवसज्जी नासज्जी”ति आह ।

सेसं वुत्तनयेनेव वेदितब्बं ।

अपरम्पि इदमेव पुथुज्जनपञ्चकं अट्ठप्पत्तिं कत्वा —

“चन्दाभं सूरियाभञ्च, योध पञ्जाय गाधति ।

अवितक्केन झानेन, होति आभस्सरूपगो”ति ॥ (जा० १.१.१३५) —

इदं चन्दाभजातकं कथेसि । एत्थापि आचरियो कालं करोन्तो अन्तेवासिकेहि पुच्छितो “ओदातकसिणं चन्दाभं नाम, पीतकसिणं सूरियाभं नामाति तं उभयं यो पञ्जाय गाधति पविसति पक्खन्दति, सो अवितक्केन दुतियज्झानेन आभस्सरूपगो होति, तादिसो अह”न्ति सन्धाय — “चन्दाभं सूरियाभ”न्ति आह । सेसं पुरिमनयेनेव वेदितब्बं ।

इदमेव च पुथुज्जनपञ्चकं अट्ठप्पत्तिं कत्वा —

“आसीसेथेव पुरिसो, न निब्बिन्देय्य पण्डितो ।

पस्सामि वोहं अत्तानं, यथा इच्छिं तथा अहु ॥

“आसीसेथेव पुरिसो, न निब्बिन्देय्य पण्डितो ।

पस्सामि वोहं अत्तानं, उदका थलमुब्भतं ॥

“वायमेथेव पुरिसो, न निब्बिन्देय्य पण्डितो ।

पस्सामि वोहं अत्तानं, यथा इच्छिं तथा अहु ॥

“वायमेथेव पुरिसो, न निब्बिन्देय्य पण्डितो ।

पस्सामि वोहं अत्तानं, उदका थलमुब्भतं ॥

“दुक्खूपनीतोपि नरो सपज्जो,

आसं न छिन्देय्य सुखागमाय ।

बहू हि फस्सा अहिता हिता च,

अवितक्किता मच्चमुपब्बजन्ति ॥

“अचिन्तितम्पि भवति, चिन्तितम्पि विनस्सति ।

न हि चिन्तामया भोगा, इत्थिया पुरिसस्स वा ॥

“सरभं गिरिदुग्गस्मिं, यं त्वं अनुसरी पुरे ।

अलीनचित्तस्स तुवं, विक्कन्तमनुजीवसि ॥

“यो तं विदुग्गा नरका समुद्धरि,

सिलाय योग्गं सरभो करित्वा ।

दुक्खूपनीतं मच्चुमुखा पमोचयि,
अलीनचित्तं त मिंगं वदेसि ॥

“किं त्वं नु तत्थेव तदा अहोसि,
उदाहु ते कोचि नं एतदक्खा ।
विवट्टच्छद्दो नुसि सब्बदस्सी,
जाणं नु ते ब्राह्मण भिसरूपं ॥

“न चेवहं तत्थ तदा अहोसिं,
न चापि मे कोचि नं एतदक्खा ।
गाथापदानञ्च सुभासितानं,
अत्थं तदानेन्ति जनिन्द धीरा’ति ॥ (जा० १.१३.१३४-१४३) —

इमं तेरसनिपाते सरभजातकञ्च कथेसि । इमानि पन पञ्चपि जातकानि अतीतेपि संखित्तेन भासितस्स वित्थारेन अत्थं मय्हं पुत्तो जानातीति सत्थारा धम्मसेनापतिसारिपुत्तत्थेरस्स पञ्जानुभावप्पकासनत्थमेव कथितानीति एवं आगमनतोपि थेरो महापञ्जताय एतदग्गट्ठानं लभि ।

कथं चिण्णवसितोति? चिण्णं किरेतं थेरस्स चतुपरिसमज्जे धम्मं कथेन्तो चत्तारि सच्चानि अमुञ्चित्वा कथेतीति एवं चिण्णवसितोपि थेरो महापञ्जताय एतदग्गट्ठानं लभि ।

कथं गुणातिरेकतोति? ठपेत्वा हि दसबलं अञ्जो कोचि एकसावकोपि महापञ्जताय धम्मसेनापतिना सदिसो नाम नत्थीति एवं गुणातिरेकतोपि थेरो महापञ्जताय एतदग्गट्ठानं लभि ।

यथा च सारिपुत्तत्थेरो, एवं महामोग्गल्लानत्थेरोपि सब्बेहेव चतूहिपि इमेहि कारणेहि एतदग्गट्ठानं लभि । कथं? थेरो हि महिद्धिको महानुभावो नन्दोपनन्दसदिसम्पि नागराजानं दमेसीति एवं ताव अट्ठप्पत्तितो लभि । न पनेस इदानीव महिद्धिको महानुभावो, अतीते पञ्च जातिसतानि इसिपब्बज्जं पब्बजितोपि महिद्धिको महानुभावो अहोसीति ।

“यो पब्बजी जातिसतानि पञ्च,
पहाय कामानि मनोरमानि ।
तं वीतरागं सुसमाहितिन्द्रियं,
परिनिब्बुतं वन्दथ मोग्गल्लान’न्ति ॥ —

एवं आगमनतोपि लभि । चिण्णं चेत्तं थेरस्स निरयं गन्त्वा अत्तनो इद्धिबलेन निरयसत्तानं अस्सासजननत्थं सीतं अधिट्ठाय चक्कमत्तं पदुमं मापेत्वा पदुमकण्णिकायं निसीदित्वा धम्मकथं कथेति, देवलोकं गन्त्वा देवसङ्घं कम्मगतिं जानापेत्वा सच्चकथं कथेतीति एवं चिण्णवसितो लभि । ठपेत्वा च सम्मासम्बुद्धं अञ्जो सावको महामोग्गल्लानो विय महिद्धिको महानुभावो नत्थीति एवं गुणातिरेकतो लभि ।

यथा चेस, एवं महाकस्सपत्थेरोपि सब्बेहेविमेहि कारणेहि एतदग्गट्ठानं लभि । कथं? सम्मासम्बुद्धो हि थेरस्स

तिगावुतं मगं पच्चुगमनं कत्वा तीहि ओवादेहि उपसम्पादेत्वा चीवरं परिवत्तेत्वा अदासि । तस्मिं समये महापथवी उदकपरियन्तं कत्वा कम्पि, महाजनस्स अब्भन्तरे थेरस्स कित्तिसदो अज्झोत्थरित्वा गतो । एवं अट्ठुप्पत्तितो लभि । न चेस इदानेव धुतधरो, अतीते पच्च जातिसतानि इसिपब्बज्जं पब्बजितोपि धुतधरोव अहोसि ।

“यो पब्बजी जातिसतानि पच्च,
पहाय कामानि मनोरमानि ।
तं वीतरागं सुसमाहितिन्द्रियं,
परिनिब्बुतं वन्दथ महाकस्सप”न्ति ॥ —

एवं आगमनतोपि लभि । चिण्णं चेतं थेरस्स चतुपरिसमज्झगतो धम्मं कथेन्तो दस कथावत्थूनि अविजहित्वाव कथेतीति एवं चिण्णवसितो लभि । ठपेत्वा च सम्मासम्बुद्धं अज्जो सावको तेरसहि धुतगुणोहि महाकस्सपसदिसो नत्थीति एवं गुणातिरेकतो लभि । इमिनाव नियामेन तेसं तेसं थेरानं यथालाभतो गुणे कित्तेतुं वट्ठति ।

गुणवसेनेव हि सम्मासम्बुद्धो यथा नाम राजा चक्कवत्ती चक्करतनानुभावेन चक्कवाळगम्भे रज्जसिरिं पत्त्वा “पत्तब्बं मे पत्तं, किं मे इदानि महाजनेन ओलोकितेना”ति न अप्पोस्सुक्को हुत्वा रज्जसिरियेव अनुभोति, कालेन पन कालं विनिच्छयट्ठाने निसीदित्वा निग्गहेतब्बे निग्गण्हाति, पग्गहेतब्बे पग्गण्हाति, ठानन्तरेसु च ठपेतब्बयुत्तके ठानन्तरेसु ठपेति, एवमेवं महाबोधिमण्डे अधिगतस्स सब्बज्जुतज्जाणस्स आनुभावेन अनुप्पत्तधम्मरज्जो धम्मराजापि “किं मे इदानि लोकेन ओलोकितेन, अनुत्तरं फलसमापत्तिसुखं अनुभविस्सामी”ति अप्पोस्सुक्कतं अनापज्जित्वा चतुपरिसमज्झे पच्चत्तवरबुद्धासने निसिन्नो अट्ठङ्गसमन्नागतं ब्रह्मस्सरं निच्छारेत्वा धम्मं देसयमानो निग्गहेतब्बयुत्ते कण्हधम्मे पुग्गले सिनेरुपादे पक्खिपन्तो विय अपायभयसन्तज्जनेन निग्गहेत्वा पग्गहेतब्बयुत्ते कल्याणधम्मे पुग्गले उक्खिपित्वा भवगो निसीदापेन्तो विय पग्गण्हित्वा ठानन्तरेसु ठपेतब्बयुत्तके अज्जासिकोण्डज्जत्थेरादयो सावके याथावसरसगुणवसेनेव ठानन्तरेसु ठपेन्तो एतदग्गं, भिक्खवे, मम सावकानं भिक्खूनं रत्तज्जूनं, यदिदं अज्जासिकोण्डज्जोतिआदिमाह ।

अज्जासिकोण्डज्जत्थेरवत्थु

तत्थ एतदग्गन्ति पदं वुत्तत्थमेव । रत्तज्जूनन्ति रत्तियो जानन्तानं । ठपेत्वा हि सम्मासम्बुद्धं अज्जो सावको अज्जासिकोण्डज्जत्थेरतो पठमतरं पब्बजितो नाम नत्थीति पब्बजितकालतो पट्ठाय थेरो चिरकालं रत्तियो जानातीति रत्तज्जू । सब्बपठमं धम्मस्स पटिविद्धत्ता यदा तेन धम्मो पटिविद्धो, चिरकालतो पट्ठाय तं रत्तिं जानातीतिपि रत्तज्जू । अपिच खीणासवानं रत्तिदिवसपरिच्छेदो पाकटोव होति, अयच्च पठमखीणासवोति एवम्पि रत्तज्जूनं सावकानं अयमेव अग्गो पुरिमकोटिभूतो सेट्ठो । तेन वुत्तं — “रत्तज्जूनं यदिदं अज्जासिकोण्डज्जो”ति ।

एत्थ च यदिदन्ति निपातो, तस्स थेरं अवेक्खित्वा यो एसोति, अग्गसद्वं अवेक्खित्वा यं एतन्ति अत्थो । अज्जासिकोण्डज्जोति जातकोण्डज्जो पटिविद्धकोण्डज्जो । तेनेवाह — “अज्जासि वत, भो, कोण्डज्जो, अज्जासि वत, भो, कोण्डज्जोति । इति हिदं आयस्मतो कोण्डज्जस्स अज्जासिकोण्डज्जो त्वेव नामं अहोसी”ति (सं० नि० ५.१०८१; महाव० १७) ।

अयं पन थेरो कतरबुद्धकाले पुब्बपत्थनं अभिनीहारं अकासि, कदा पब्बजितो, कदानेन पठमं धम्मो अधिगतो, कदा

ठानन्तरे ठपितोति इमिना नयेन सब्बेसुपि एतदग्गेसु पज्झकम्मं वेदितब्बं ।

तत्थ इमस्स ताव थेरस्स पज्झकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — इतो कप्पसतसहस्समत्थके पदुमुत्तरो नाम बुद्धो लोके उदपादि, तस्स पटिविद्धसब्बञ्जुतञ्जाणस्स महाबोधिपल्लङ्गतो उट्ठहन्तस्स महापथवियं ठपेतुं पादे उक्खित्तमत्ते पादसम्पटिच्छनत्थं महन्तं पदुमपुप्फं उग्गच्छि, तस्स धुरपत्तानि नवुत्तिहत्थानि होन्ति, केसरं तिसहत्थं, कण्णिका द्वादसहत्था, पादेन पतिट्ठितट्ठानं एकादसहत्थं । तस्स पन भगवतो सरीरं अट्ठपण्णासहत्थुब्बेधं अहोसि । तस्स पदुमकण्णिकाय दक्खिणपादे पतिट्ठहन्ते महातुम्बमत्ता रेणु उग्गन्त्वा सरीरं ओकिरमाना ओतरि, वामपादस्स ठपनकालेपि तथारूपयेव पदुमं उग्गन्त्वा पादं सम्पटिच्छि । ततोपि उग्गन्त्वा वुत्तप्पमाणाव रेणु सरीरं ओकिरि । तं पन रेणुं अभिभवमाना तस्स भगवतो सरीरप्पभा निक्खमित्त्वा यन्तनाळिकाय विस्सट्ठसुवण्णरसधारा विय समन्ता द्वादसयोजनट्ठानं एकोभासं अकासि । ततियपादुद्धरणकाले पथमुग्गतं पदुमं अन्तरधायि, पादसम्पटिच्छनत्थं अज्जं नवं पदुमं उग्गच्छि । इमिनाव नियामेन यत्थ यत्थ गन्तुकामो होति, तत्थ तत्थापि महापदुमं उग्गच्छति । तेनेवस्स “पदुमुत्तरसम्मासम्बुद्धो”ति नामं अहोसि ।

एवं सो भगवा लोके उप्पज्जित्वा भिक्खुसतसहस्सपरिवारो महाजनस्स सङ्गहत्थाय गामनिगमराजधानीसु भिक्खाय चरन्तो हंसवतीनगरं सम्पापुणि । तस्स आगतभावं सुत्वा पिता महाराजा पच्चुग्गमनं अकासि । सत्था तस्स धम्मकथं कथेसि । देसनापरियोसाने केचि सोतापन्ना केचि सकदागामी केचि अनागामी केचि अरहत्तं पापुणिंसु । राजा स्वातनाय दसबलं निमन्तेत्वा पुनदिवसे कालं आरोचापेत्वा भिक्खुसतसहस्सपरिवारस्स भगवतो सकनिवेसने महादानं अदासि । सत्था भत्तानुमोदनं कत्वा विहारमेव गतो । तेनेव नियामेन पुनदिवसे नागरा, पुनदिवसे राजाति दीघमद्धानं दानं अदंसु ।

तस्मिं काले अयं थेरो हंसवतीनगरे गहपतिमहासालकुले निब्बत्तो । एकदिवसं बुद्धानं धम्मदेसनाकाले हंसवतीनगरवासिनो गन्धमालादिहत्थे येन बुद्धो, येन धम्मो, येन सङ्गो, तन्निन्ने तप्पोणे तप्पभारे गच्छन्ते दिस्वा तेन महाजनेन सद्धिं धम्मदेसनट्ठानं अगमासि । तस्मिञ्च समये पदुमुत्तरो भगवा अत्तनो सासने पठमं पटिविद्धधम्मं एकं भिक्खुं एतदग्गट्ठाने ठपेसि । सो कुलपुत्तो तं कारणं सुत्वा “महा वतायं भिक्खु, ठपेत्वा किर बुद्धं अज्जो इमिना पठमतं पटिविद्धधम्मो नाम नत्थि । अहो वताहम्पि अनागते एकस्स बुद्धस्स सासने पठमं धम्मं पटिविज्झनसमत्थो भवेय्य”न्ति चिन्तेत्वा देसनापरियोसाने भगवन्तं उपसङ्गमित्त्वा “स्वे मय्हं भिक्खं गणहथा”ति निमन्तेसि । सत्था अधिवासेसि ।

सो भगवन्तं अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा सकनिवेसनं गन्त्वा सब्बरत्तिं बुद्धानं निसज्जनट्ठानं गन्धदाममालादामादीहि अलङ्कित्वा पणीतं खादनीयं भोजनीयं पटियादापेत्वा तस्सा रत्तिया अच्चयेन सकनिवेसने भिक्खुसतसहस्सपरिवारस्स भगवतो विचित्रयागुखज्जकपरिवारं नानारससूपव्यञ्जनं गन्धसालिभोजनं दत्वा भत्तकिच्चपरियोसाने तिचीवरपहोनके वङ्गपट्टे तथागतस्स पादमूले ठपेत्वा चिन्तेसि — “नाहं परित्तकस्स ठानस्सत्थाय चरामि, महन्तं ठानं पत्थेन्तो चरामि, न खो पन सक्का एकमेव दिवसं दानं दत्वा तं ठानन्तरं पत्थेतु”न्ति “अनुपटिपाटिया सत्त दिवसानि महादानं दत्वा पत्थेस्सामी”ति । सो तेनेव नियामेन सत्त दिवसानि महादानं दत्वा भत्तकिच्चपरियोसाने दुस्सकोट्टागारं विवरापेत्वा उत्तमसुखुमवत्थं बुद्धानं पादमूले ठपेत्वा भिक्खुसतसहस्सं तिचीवरेन अच्छादेत्वा तथागतं उपसङ्गमित्त्वा, “भन्ते, यो तुम्हेहि इतो सत्तदिवसमत्थके भिक्खु एतदग्गे ठपितो, अहम्पि सो भिक्खु विय अनागते उप्पज्जनकबुद्धस्स सासने पब्बजित्वा पठमं धम्मं पटिविज्झितुं समत्थो भवेय्य”न्ति वत्वा सत्थु पादमूले सीसं कत्वा निपज्जि ।

सत्था तस्स वचनं सुत्वा “इमिना कुलपुत्तेन महाअधिकारो कतो, समिज्झिस्सति नु खो एतस्स अयं पत्थना नो”ति अनागतंसजाणं पेसेत्वा आवज्जेन्तो “समिज्झिस्सती”ति पस्सि। बुद्धानज्झि अतीतं वा अनागतं वा पच्चुप्पन्नं वा आरब्भ आवज्जेन्तानं आवरणं नाम नत्थि, अनेककप्पकोटिसतसहस्सन्तरम्मि च अतीतं वा अनागतं वा चक्कवाळसहस्सन्तरम्मि च पच्चुप्पन्नं वा आवज्जनपटिबद्धमेव मनसिकारपटिबद्धमेव होति। एवं अप्पटिवत्तियेन जाणेन सो भगवा इदं अद्दस — “अनागते सतसहस्सकप्पपरियोसाने गोतमो नाम बुद्धो लोके उप्पज्झिस्सति, तदा इमस्स पत्थना समिज्झिस्सती”ति। अथ नं एवमाह — “अम्भो, कुलपुत्त, अनागते सतसहस्सकप्पपरियोसाने गोतमो नाम बुद्धो लोके उप्पज्झिस्सति, त्वं तस्स पठमकधम्मदेसनाय तेपरिवट्टधम्मचक्कप्पवत्तनसुत्तन्तपरियोसाने अट्टारसहि ब्रह्मकोटीहि सद्धिं सहस्सनयसम्पन्ने सोतापत्तिफले पतिट्ठहिस्ससी”ति।

इति सत्था तं कुलपुत्तं व्याकरित्वा चतुरासीति धम्मक्खन्धसहस्सानि देसेत्वा अनुपादिसेसाय निब्बानधातुया परिनिब्बायि। तस्स परिनिब्बुतस्स सरीरं सुवण्णक्खन्धो विय एकघनं अहोसि, सरीरचेतियं पनस्सुब्बेधेन सत्तयोजनिकं अकंसु। इट्ठका सुवण्णमया अहेसुं, हरितालमनोसिलाय मत्तिकाकिच्चं, तेलेन उदककिच्चं साधयिंसु। बुद्धानं धरमानकाले सरीरप्पभा द्वादसयोजनिकं फरि, परिनिब्बुतानं पन तेसं रस्मि निक्खमित्वा समन्ता योजनसतं अवत्थरि।

अयं सेट्ठि बुद्धानं सरीरचेतियं परिवारेत्वा सहस्सरतनघियानि कारेसि। चेतियपतिट्ठापनदिवसे अन्तोचेतिये रतनघरं कारेसि। सो वस्ससतसहस्सं महन्तं दानादिमयं कल्याणकम्मं कत्वा ततो चुतो देवपुरे निब्बत्ति। तस्स देवेसु च मनुस्सेसु च संसरन्तस्सेव नवनवुत्ति कप्पसहस्सानि नव कप्पसतानि नव च कप्पा समतिक्कन्ता। एत्तकस्स कालस्स अच्चयेन इतो एकनवुत्तिकप्पमत्थके अयं कुलपुत्तो बन्धुमतीनगरस्स द्वारसमीपे गामे कुटुम्बियगेहे निब्बत्तो। तस्स महाकालोति नामं अहोसि, कनिट्ठभाता पनस्स चूळकालो नाम।

तस्मिं समये विपस्सी बोधिसत्तो तुसितपुरा चवित्वा बन्धुमतीनगरे बन्धुमस्स रज्जो अगमहेसिया कुच्छिस्मिं निब्बत्तो। अनुक्कमेन सब्बज्जुतं पत्वा धम्मदेसनत्थाय महाब्रह्मना आयाचितो “कस्स नु खो पठमं धम्मं देसेस्सामी”ति चिन्तेत्वा अत्तनो कनिट्ठं खण्डं नाम राजकुमारं तिस्सज्ज्य पुरोहितपुत्तं “पठमं धम्मं पटिविज्झितुं समत्था”ति दिस्वा “तेसज्ज्य धम्मं देसेस्सामि, पितु च सङ्गहं करिस्सामी”ति बोधिमण्डतो आकासेनेव आगन्त्वा खेमे मिगदाये ओतिण्णो ते पक्कोसापेत्वा धम्मं देसेसि। देसनापरियोसाने ते द्वेपि जना चतुरासीतिया पाणसहस्सेहि सद्धिं अरहत्तफले पतिट्ठहिंसु।

अथापरेपि बोधिसत्तकाले अनुपब्बजिता चतुरासीतिसहस्सा कुलपुत्ता तं पवत्तिं सुत्वा सत्थु सन्निकं आगन्त्वा धम्मदेसनं सुत्वा अरहत्तफले पतिट्ठहिंसु। सत्था तं तत्थेव खण्डत्थेरं अगगसावकट्ठाने, तिस्सत्थेरं दुतियसावकट्ठाने ठपेसि। राजापि तं पवत्तिं सुत्वा “पुत्तं पस्सिस्सामी”ति उय्यानं गन्त्वा धम्मदेसनं सुत्वा तीसु सरणेसु पतिट्ठाय सत्थारं स्वातनाय निमन्तेत्वा अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा पक्कामि।

सो पासादवरगतो निसीदित्वा चिन्तेसि — “मय्हं जेट्ठपुत्तो निक्खमित्वा बुद्धो जातो, दुतियपुत्तो मे अगगसावको, पुरोहितपुत्तो दुतियसावको। इमे च अवसेसभिक्खू गिहिकालेपि मय्हं पुत्तमेव परिवारेत्वा विचरिंसु, इमे पुब्बेपि दानिपि मय्हमेव भारा, अहमेव ते चतूहि पच्चयेहि उपट्ठहिस्सामि, अज्जेसं ओकासं न दस्सामी”ति। विहारद्वारकोट्टकतो पट्टाय याव राजगेहद्वारा उभोसु पस्सेसु खदिरपाकारं कारेत्वा वत्थेहि पटिच्छादापेत्वा उपरि सुवण्णतारकविचित्तं समोलम्बिततालक्खन्धमत्तविधपुप्फदामवितानं कारेत्वा हेट्ठाभूमिं विचित्तत्थरणेहि सन्थरापेत्वा अन्तो उभोसु पस्सेसु मालागच्छकेसु पुण्णघटे सकलमग्गवासत्थाय च गन्धन्तरेसु पुप्फानि पुप्फन्तरेसु गन्धे च ठपापेत्वा भगवतो कालं

आरोचापेसि । भगवा भिक्खुसङ्घपरिवृतो अन्तोसाणियाव राजगेहं गन्त्वा भत्तकिच्चं कत्वा विहारं पच्चागच्छति ।
अज्जो कोचि दद्दुम्पि न लभति, कुतो पन भिक्खं वा दातुं पूजं वा कातुं ।

नागरा चिन्तेसुं — “अज्ज सत्थु लोके उप्पन्नस्स सत्तमासाधिकानि सत्त संवच्छरानि, मयज्च दद्दुम्पि न लभाम, पगेव भिक्खं वा दातुं पूजं वा कातुं धम्मं वा सोतुं । राजा ‘मय्हं एव बुद्धो, मय्हं धम्मो, मय्हं सङ्घो’ति ममायित्वा सयमेव उपट्ठहति । सत्था च उप्पज्जमानो सदेवकस्स लोकस्स अत्थाय उप्पन्नो, न रज्जोयेव अत्थाय । न हि रज्जोयेव निरयो उण्हो, अज्जेसं नीलुप्पलवनसदिसो । तस्मा राजानं एवं वदाम ‘सचे नो सत्थारं देति, इच्चेतं कुसलं । नो चे देति, रज्जा सद्धिं युज्झित्वा सङ्घं गहेत्वा दानादीनि पुज्जानि करोम । न सक्का खो पन सुद्धनागरेहेव एवं कातुं, एकं जेट्ठकपुरिसम्पि गण्हामा’”ति सेनापतिं उपसङ्गमित्वा तस्स तमत्थं आरोचेत्वा “सामि किं अम्हाकं पक्खो होहिसि, उदाहु रज्जो”ति आहंसु । सो आह — “तुम्हाकं पक्खो होमि, अपिच खो पन पठमदिवसो मय्हं दातब्बो”ति । ते सम्पटिच्छिंसु ।

सो राजानं उपसङ्गमित्वा “नागरा, देव, तुम्हाकं कुपिता”ति आह । किमत्थं ताताति? सत्थारं किर तुम्हेव उपट्ठहथ, अम्हे न लभामाति । सचे इदानिपि लभन्ति, न कुप्पन्ति । अलभन्ता तुम्हेहि सद्धिं युज्झितुकामा, देवाति । युज्झामि, तात, न भिक्खुसङ्घं देमीति । देव, तुम्हाकं दासा तुम्हेहि सद्धिं युज्झामाति वदन्ति, तुम्हे कं गण्हित्वा युज्झिस्सथाति? ननु त्वं सेनापतीति? नागरेहि विना असमत्थो अहं, देवाति । ततो राजा “बलवन्तो नागरा, सेनापतिपि तेसंयेव पक्खो”ति जत्वा “अज्जानि सत्तमासाधिकानि सत्त संवच्छरानि मय्हं भिक्खुसङ्घं देन्तू”ति आह । नागरा न सम्पटिच्छिंसु । राजा “छब्बस्सानि पच्चवस्सानी”ति एवं हापेत्वा अज्जे सत्त दिवसे याचि । नागरा “अतिकक्खळं दानि रज्जा सद्धिं कातुं न वट्ठीती”ति अनुजानिंसु । राजा सत्तमासाधिकानं सत्तन्नं संवच्छरानं सज्जितं दानमुखं सत्तन्नमेव दिवसानं सज्जेत्वा छ दिवसे केसज्चि अपस्सन्तानंयेव दानं दत्वा सत्तमे दिवसे नागरे पक्कोसापेत्वा “सक्खिस्सथ, ताता, एवरूपं दानं दातु”न्ति आह । तेपि “ननु अम्हेयेव निस्सायेतं देवस्स उप्पन्न”न्ति वत्वा “सक्खिस्सामा”ति आहंसु । राजा पिड्ढिहत्थेन अस्सूनि पुज्जमानो भगवन्तं वन्दित्वा, “भन्ते, अट्ठसद्धिभिक्खुसतसहस्सं अज्जस्सु भारं अकत्वा यावजीवं चतूहि पच्चयेहि उपट्ठहिस्सामीति चिन्तेसिं, नागरानं दानि मे अनुज्जातं, नागरा हि ‘मयं दानं दातुं न लभामा’ति भगवा कुप्पन्ति । स्वेव पट्ठाय तेसं अनुगहं करोथा”ति आह ।

अथ दुतियदिवसे सेनापति महादानं अदासि । ततो नागरा रज्जा कतसक्कारतो उत्तरितरं सक्कारसम्मानं कत्वा दानं अदंसु । एतेनेव नियामेन सकलनगरस्स पटिपाटिया गताय द्वारगामवासिनो सक्कारसम्मानं सज्जयिंसु । महाकालकुटुम्बिको चूळकालं आह — “दसबलस्स सक्कारसम्मानं स्वेव अम्हाकं पापुणाति, किं सक्कारं करिस्सामा”ति? त्वमेव भातिक जानाहीति । सचे मय्हं रुचिया करोसि, अम्हाकं सोळसकरीसमत्तेसु खेत्तेसु गहितगब्भा सालियो अत्थि । सालिगब्भं फालेत्वा आदाय बुद्धानं अनुच्छविकं पचापेमाति । एवं कयिरमाने कस्सचि उपकारो न होति, तस्मा नेतं मय्हं रुच्चतीति । सचे त्वं एवं न करोसि, अहं मय्हं सन्तकं ममायितुं लभामीति सोळसकरीसमत्तं खेत्तं मज्झे भिन्दित्वा अट्ठकरीसट्ठाने सीमं ठपेत्वा सालिगब्भं फालेत्वा आदाय असम्भिन्ने खीरे पचापेत्वा चतुमधुरं पक्खिपित्वा बुद्धप्पमुखस्स सङ्घस्स अदासि । कुटुम्बिकस्स खो गब्भं फालेत्वा गहितगहितट्ठानं पुन पूरति । पुथुककाले पुथुकगंगं नाम अदासि, गामवासीहि सद्धिं अगगसस्सं नाम अदासि, लायने लायनगंगं, वेणिकरणे वेणगंगं, कलापादीसु कलापगंगं खलगंगं खलभण्डगंगं कोट्टगन्ति । एवं सो एकसस्सेव नव वारे अगगदानं अदासि । तम्पि सस्सं अतिरेकं उट्ठानसम्पन्नं अहोसि ।

याव बुद्धा धरति, याव च सङ्घो धरति, एतेनेव नियामेन कल्याणकम्मं कत्वा ततो चुतो देवलोके निब्बत्तित्वा देवेसु

चेव मनुस्सेसु च संसरन्तो एकनवुतिकप्पे सम्पत्तिं अनुभवित्वा अम्हाकं सत्थु लोके उप्पन्नकाले कपिलवत्थुनगरस्स अविदूरे दोणवत्थुब्राह्मणगामे ब्राह्मणमहासालकुले निब्बत्ति। तस्स नामग्गहणदिवसे कोण्डञ्जमाणवोति नामं अकंसु। सो वुड्ढिमन्वाय तयो वेदे उग्गहेत्वा लक्खणमन्तानं पारं अगमासि। तेन समयेन अम्हाकं बोधिसत्तो तुसितपुरा चवित्वा कपिलवत्थुपुरे निब्बत्ति। तस्स नामग्गहणदिवसे अट्टुत्तरं ब्राह्मणसत्तं अहतवत्थेहि अच्छादेत्वा अप्पोदकं मधुपायासं पायेत्वा तेसं अन्तरे अट्टु जने उच्चिनित्वा महातले निसीदापेत्वा अलङ्कृतपटियत्तं बोधिसत्तं दुकूलचुम्बटके निपज्जापेत्वा लक्खणपरिग्गहणत्थं तेसं सन्तिकं आनयिंसु। धुरासने निसिन्नब्राह्मणो महापुरिसस्स सरीरसम्पत्तिं ओलोकेत्वा द्वे अङ्गुलियो उक्खिपि। एवं पटिपाटिया सत्त जना उक्खिपिंसु। तेसं पन सब्बनवको कोण्डञ्जमाणवो, सो बोधिसत्तस्स लक्खणवरनिप्फत्तिं ओलोकेत्वा “अगारमज्झे ठानकारणं नत्थि, एकन्तेनेस विवट्ठच्छदो बुद्धो भविस्सती”ति एकमेव अङ्गुलिं उक्खिपि। इतरे पन सत्त जना “सचे अगारं अज्झावसिस्सति, राजा भविस्सति चक्कवत्ती। सचे पब्बजिस्सति, बुद्धो भविस्सती”ति द्वे गतियो दिस्वा द्वे अङ्गुलियो उक्खिपिंसु। अयं पन कोण्डञ्जो कताधिकारो पच्छिमभविक्कसत्तो पज्जाय इतरे सत्त जने अभिभवित्वा “इमेहि लक्खणेहि समन्नागतस्स अगारमज्झे ठानकरणं नाम नत्थि, निस्संसयं बुद्धो भविस्सती”ति एकमेव गतिं अदस, तस्मा एकं अङ्गुलिं उक्खिपि। ततो ब्राह्मणा अत्तनो घरानि गन्त्वा पुत्ते आमन्तयिंसु — “ताता, अम्हे महल्लका, सुद्धोदनमहाराजस्स पुत्तं सब्बज्जुतप्पत्तं मयं सम्भावेय्याम वा नो वा। तुम्हे तस्मिं कुमारे सब्बज्जुतं पत्ते तस्स सासने पब्बजेय्याथा”ति।

सुद्धोदनमहाराजापि बोधिसत्तस्स धातियो आदिं कत्वा परिहारं उपट्टपेन्तो बोधिसत्तं वुड्ढिं आपादेसि। महासत्तोपि वुड्ढिप्पत्तो देवो विय सम्पत्तिं अनुभवित्वा परिपक्के जाणे कामेसु आदीनवं नेक्खम्मं च आनिसंसं दिस्वा राहुलकुमारस्स जातदिवसे छन्नसहायो कण्डकं आरुह्य देवताहि विवटेन द्वारेन महाभिनिक्खमनं निक्खमित्वा तेनेव रत्तिभागेन तीणि रज्जानि अतिक्कमित्वा अनोमानदीतीरे पब्बजित्वा घटिकारमहाब्रह्मना आभते अरहद्भजे गहितमत्तेयेव वस्ससट्ठिकत्थेरो विय पासादिकेन इरियापथेन राजगहं पत्वा तत्थ पिण्डाय चरित्वा पण्डवपब्बतच्छायाय पिण्डपातं परिभुज्जित्वा रज्जा मागधेन रज्जसिरिया निमन्तियमानोपि तं पटिक्खिपित्वा अनुक्कमेन उरुवेलं गन्त्वा “रमणीयो वत अयं भूमिभागो, अलं वतिदं कुलपुत्तस्स पधानत्थिक्कस्स पधानाया”ति पधानाभिमुखं चित्तं उप्पादेत्वा तत्थ वासं उपगतो।

तेन समयेन इतरे सत्त ब्राह्मणा यथाकम्मं गता, सब्बदहरो पन लक्खणपरिग्गाहको कोण्डञ्जमाणवो अरोगो। सो “महापुरिसो पब्बजितो”ति सुत्वा तेसं ब्राह्मणानं पुत्ते उपसङ्गमित्वा एवमाह — “सिद्धत्थकुमारो किर पब्बजितो। सो हि निस्संसयं बुद्धो भविस्सति। सचे तुम्हाकं पितरो अरोगा अस्सु, अज्ज निक्खमित्वा पब्बजेय्युं। सचे तुम्हेपि इच्छथ, एथ मयं तं महापुरिसमनुपब्बजिस्सामा”ति। ते सब्बे एकच्छन्दा भवितुं नासक्खिंसु। तयो जना न पब्बजिंसु, कोण्डञ्जब्राह्मणं जेट्ठकं कत्वा इतरे चत्तारो पब्बजिंसु। इमे पज्ज पब्बजित्वा गामनिगमराजधानीसु भिक्खाय चरन्ता बोधिसत्तस्स सन्तिकं अगमिंसु। ते छब्बस्सानि बोधिसत्ते महापधानं पदहन्ते “इदानि बुद्धो भविस्सति इदानि बुद्धो भविस्सती”ति महासत्तं उपट्टहमाना सन्तिकावचरावस्स अहेसुं। यदा पन बोधिसत्तो एकतिलतण्डुलादीहि वीतिनामेन्तोपि दुक्करकारिकाय अरियधम्मपटिवेधस्स अभावं जत्वा ओळारिकं आहारं आहरि, तदा ते पक्कमित्वा इसिपतनं अगमंसु।

अथ बोधिसत्तो ओळारिकाहारपरिभोगेन छविमंसलोहितपारिपूरिं कत्वा विसाखपुण्णमदिवसे सुजाताय दिन्नं वरभोजनं भुज्जित्वा सुवण्णपातिं नदिया पटिसोतं खिपित्वा “अज्ज बुद्धो भविस्सामी”ति कतसन्निट्ठानो सायन्हसमये कालेन नागराजेन अनेकेहि थुतिसतेहि अभित्थवियमानो महाबोधिमण्डं आरुह्य अचलट्टाने पाचीनलोकधातुअभिमुखो पल्लङ्केन निसीदित्वा चतुरङ्गसमन्नागतं वीरियं अधिट्ठाय सूरिये धरमानेयेव मारबलं विधमित्वा पठमयामे पुब्बेनिवासं

अनुस्सरित्वा मज्झिमयामे दिब्बचक्खुं विसोधेत्वा पच्चूसकालसमनन्तरे पटिच्चसमुष्पादे जाणं ओतारेत्वा अनुलोमपटिलोमं पच्चयाकारवट्टं सम्मसन्तो सब्बबुद्धेहि पटिविद्धं असाधारणं सब्बज्जुतज्जाणं पटिविज्झित्वा निब्बानारम्भणाय फलसमापत्तिया तत्थेव सत्ताहं वीतिनामेसि ।

एतेनेव उपायेन सत्तसत्ताहं बोधिमण्डे विहरित्वा राजायतनमूले मधुपिण्डिकभोजनं परिभुज्जित्वा पुन अजपालनिग्रोधमूलं आगन्त्वा तत्थ निसिन्नो धम्मगम्भीरतं पच्चवेक्खित्वा अप्पोस्सुक्कताय चित्ते नमन्ते महाब्रह्मना याचितो बुद्धचक्खुना लोकं वोलोकेन्तो तिक्खिन्द्रियादिभेदे सत्ते दिस्वा महाब्रह्मनो धम्मदेसनाय पटिज्जं दत्त्वा “कस्स नु खो अहं पठमं धम्मं देसेस्सामी”ति आळारुदकानं कालकतभावं जत्त्वा पुन चिन्तेन्तो “बहूपकारा खो पन मे पच्चवग्गिया भिक्खू, ये मं पधानपहितत्तं उपट्ठहिंसु । यंनूनाहं पच्चवग्गियानं भिक्खूनं पठमं धम्मं देसेय्य”न्ति चित्तं उप्पादेसि । इदं पन सब्बमेव बुद्धानं परिवितक्कमत्तमेव, ठपेत्वा पन कोण्डज्जब्राह्मणं अज्जो कोचि पठमं धम्मं पटिविज्झितुं समत्थो नाम नत्थि । सोपि एतदत्थमेव कप्पसतसहस्सं अधिकारकम्मं अकासि, बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स नव वारे अगगस्सदानं अदासि ।

अथ सत्था पत्तचीवरमादाय अनुपुब्बेन इसिपतनं गन्त्वा येन पच्चवग्गिया भिक्खू, तेनुपसङ्गमि । ते तथागतं आगच्छन्तं दिस्वाव अत्तनो कतिकाय सण्ठातुं नासक्खिंसु । एको पत्तचीवरं पटिग्गहेसि, एको आसनं पज्जापेसि, एको पादोदकं पच्चुपट्ठापेसि, एको पादे धोवि, एको तालवण्टं गहेत्वा बीजमानो ठितो । एवं तेसु वत्तं दस्सेत्वा सन्तिके निसिन्नेसु कोण्डज्जत्थेरं कायसक्खिं कत्वा सत्था अनुत्तरं तेपरिवट्टं धम्मचक्कप्पवत्तनसुत्तन्तं आरभि । मनुस्सपरिसा पच्च जनाव अहेसुं, देवपरिसा अपरिच्छिन्ना । देसनापरियोसाने कोण्डज्जत्थेरो अट्टारसहि महाब्रह्मकोटीहि सद्धिं सोतापत्तिफले पतिट्ठितो । अथ सत्था “मया दुक्करसताभतं धम्मं पठममेव अज्जासीति अज्जासिकोण्डज्जो नाम अय”न्ति थेरं आलपन्तो “अज्जासि वत, भो, कोण्डज्जो, अज्जासि वत, भो, कोण्डज्जो”ति आह । तस्स तदेव नामं जातं । तेन वुत्तं — “इति हिदं आयस्मतो कोण्डज्जस्स अज्जासिकोण्डज्जोत्वेव नामं अहोसी”ति ।

इति थेरो आसाळ्हिपुण्णमायं सोतापत्तिफले पतिट्ठितो, पाटिपददिवसे भद्वियत्थेरो, दुतियपक्खदिवसे वप्पत्थेरो, ततियपक्खदिवसे महानामत्थेरो, पक्खस्स चतुत्थियं अस्सजित्थेरो सोतापत्तिफले पतिट्ठितो । पच्चमिया पन पक्खस्स अनत्तलक्खणसुत्तन्तदेसनापरियोसाने सब्बेपि अरहत्ते पतिट्ठिता ।

तेन खो पन समयेन छ लोके अरहन्तो होन्ति । ततो पट्टाय सत्था यसदारकप्पमुखे पच्चपज्जास पुरिसे, कप्पासियवनसण्डे तिसमत्ते भद्ववग्गिये, गयासीसे पिट्ठिपासाणे सहस्समत्ते पुराणजटिलेति एवं महाजनं अरियभूमिं ओतारेत्वा बिम्बिसारप्पमुखानि एकादसनहुतानि सोतापत्तिफले, एकं नहुतं सरणत्तये पतिट्ठापेत्वा जम्बुदीपतले सासनं पुप्फितफलितं कत्वा सकलजम्बुदीपमण्डलं कासावपज्जोतं इसिवातपटिवातं करोन्तो एकस्मिं समये जेतवनमहाविहारं पत्त्वा तत्थ वसन्तो भिक्खुसङ्घमज्झे पज्जत्तवरबुद्धासनगतो धम्मं देसेन्तो “पठमं धम्मं पटिविद्धभिक्खूनं अन्तरे मम पुत्तो कोण्डज्जो अगगो”ति दस्सेतुं एतदग्गट्टाने ठपेसि ।

थेरोपि द्वे अगगसावके अत्तनो निपच्चकारं करोन्ते दिस्वा बुद्धानं सन्तिका अपक्कमितुकामो हुत्वा “पुण्णमाणवो पब्बजित्वा सासने अगगधम्मकथिको भविस्सती”ति दिस्वा दोणवत्थुब्राह्मणगामं गन्त्वा अत्तनो भागिनेय्यं पुण्णमाणवं पब्बाजेत्वा “अयं बुद्धानं सन्तिके वसिस्सती”ति तस्स बुद्धानं अन्तेवासिकभावं कत्वा सयं दसबलं उपसङ्गमित्वा “भगवा मय्हं गामन्तसेनासनं असप्पायं, आकिण्णो विहरितुं न सक्कोमि, छदन्तदहं गन्त्वा वसिस्सामी”ति भगवन्तं अनुजानापेत्वा

उद्धायासना सत्थारं वन्दित्वा छद्दन्तदहं गन्त्वा छद्दन्तहत्थिकुलं निस्साय द्वादस वस्सानि वीतिनामेत्वा तत्थेव अनुपादिसेसाय निब्बानधातुया परिनिब्बायि ।

सारिपुत्त-मोग्गल्लानत्थेरवत्थु

१८९-१९०. दुतियततियेसु महापज्जानन्ति महतिया पज्जाय समन्नागतानं । इद्धिमन्तानन्ति इद्धिया सम्पन्नानं । सारिपुत्तो मोग्गल्लानोति तेसं थेरानं नामं ।

इमेसम्पि पञ्चकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — इतो सतसहस्सकप्पाधिके असङ्ख्येय्यकप्पमत्थके सारिपुत्तो ब्राह्मणमहासालकुले निब्बत्ति, नामेन सरदमाणवो नाम अहोसि । मोग्गल्लानो गहपतिमहासालकुले निब्बत्ति, नामेन सिरिवड्डनकुटुम्बियो नाम अहोसि । ते उभोपि सहपंसुकीळिताव सहायका अहेसुं । सरदमाणवो पितु अच्चयेन कुलसन्तकं महाधनं पटिपज्जित्वा एकदिवसं रहोगतो चिन्तेसि — “अहं इधलोकत्तभावमेव जानामि, नो परलोकत्तभावं, जातसत्तानञ्च मरणं नाम धुवं, मया एकं पब्बज्जं पब्बजित्वा मोक्खधम्मगवेसनं कातुं वट्ठती”ति । सो सहायकं उपसङ्गमित्वा आह — “सम्म सिरिवड्डन, अहं पब्बजित्वा मोक्खधम्मं गवेसिस्सामि, त्वं मया सद्धिं पब्बजितुं सक्खिस्ससी”ति । न सक्खिस्सामि, सम्म, त्वयेव पब्बजाहीति । सो चिन्तेसि — “परलोकं गच्छन्ता सहाये वा जातिमित्ते वा गहेत्वा गता नाम नत्थि, अत्तना कतं अत्तनोव होती”ति । ततो रतनकोट्टागारं विवरापेत्वा कपणद्धिकवणिब्बकयाचकानं महादानं दत्त्वा पब्बतपादं पविसित्वा इसिपब्बज्जं पब्बजि । तस्स एको द्वे तयोति एवं अनुपब्बज्जं पब्बजिता चतुसत्तिसहस्समत्ता जटिला अहेसुं । सो पज्जाभिज्जा अट्ठ च समापत्तियो निब्बत्तेत्वा तेसम्पि जटिलानं कसिणपरिकम्मं आचिक्खि । तेपि सब्बे पञ्च अभिज्जा अट्ठ च समापत्तियो निब्बत्तेसुं ।

तेन समयेन अनोमदस्सी नाम बुद्धो लोके उदपादि । नगरं चन्दवती नाम अहोसि, पिता यसवन्तो नाम खत्तियो, माता यसोधरा नाम देवी, बोधि अज्जुनरुक्खो, निसभत्थेरो च अनोमत्थेरो चाति द्वे अग्गसावका, वरुणत्थेरो नाम उपट्ठाको, सुन्दरा च सुमना चाति द्वे अग्गसाविका, आयु वस्ससतसहस्सं अहोसि, सरीरं अट्ठपज्जासहत्थुब्बेधं, सरीरप्पभा द्वादसयोजनं फरि, भिक्खुसतसहस्सपरिवारो अहोसि ।

अथेकदिवसं पच्चूसकाले महाकरुणासमापत्तितो वुट्ठाय लोकं वोलोकेन्तो सरदतापसं दिस्वा “अज्ज मय्हं सरदतापसस्स सन्तिकं गतपच्चयेन धम्मदेसना च महती भविस्सति, सो च अग्गसावकट्ठानं पत्थेस्सति, तस्स सहायको सिरिवड्डनकुटुम्बियो दुतियसावकट्ठानं, देसनापरियोसाने चस्स परिवारा चतुसत्तिसहस्सजटिला अरहत्तं पापुणिस्सन्ति, मया तत्थ गन्तुं वट्ठती”ति अत्तनो पत्तचीवरमादाय अज्जं कज्जि अनामन्तेत्वा सीहो विय एकचरो हुत्वा सरदतापसस्स अन्तेवासिकेसु फलाफलत्थाय गतेसु “बुद्धभावं मे जानातू”ति तस्स पस्सन्तस्सेव सरदतापसस्स आकासतो ओतरित्वा पथवियं पतिट्ठसि । सरदतापसो बुद्धानुभावं चेव सरीरसम्पत्तिं चस्स दिस्वा लक्खणमन्ते सम्मसित्वा “इमेहि लक्खणेहि समन्नागतो नाम अगारमज्जे वसन्तो राजा होति चक्कवती, पब्बज्जन्तो लोके विवट्ठच्छदो सब्बज्जु बुद्धो होति, अयं पुरिसो निस्संसयं बुद्धो”ति जानित्वा पच्चुग्गमनं कत्वा पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा आसनं पज्जापेत्वा अदासि । निसीदि भगवा पज्जत्तासने । सरदतापसोपि अत्तनो अनुच्छविकं आसनं गहेत्वा एकमन्तं निसीदि ।

तस्मिं समये चतुसत्तिसहस्सजटिला पणीतपणीतानि ओजवन्तानि फलाफलानि गहेत्वा आचरियस्स सन्तिकं सम्पत्ता बुद्धानञ्चेव आचरियस्स च निसिन्नासनं ओलोकेत्वा आहंसु — “आचरिय, मयं ‘इमस्मिं लोके तुम्हेहि महन्ततरो

नत्थी”ति विचराम, अयं पन पुरिसो तुम्हेहि महन्तरो मज्जे”ति । ताता, किं वदथ? सासपेन सद्धिं अट्टसट्ठियोजनसतसहस्सुब्बेधं सिनेरुं समं कातुं इच्छथ, सब्बज्जुबुद्धेन सद्धिं मय्हं उपमं मा करित्थ पुत्तकाति । अथ ते तापसा “सचे अयं इत्तरसत्तो अभविस्स, न अम्हाकं आचरियो एवरूपं उपमं आहरेय्य, याव महा वतायं पुरिसो”ति सब्बेव पादेसु निपतित्वा सिरसा वन्दिंसु ।

अथ ने आचरियो आह — “ताता, अम्हाकं बुद्धानं अनुच्छविको देय्यधम्मो नत्थि, सत्था च भिक्खाचारवेलाय इधागतो, मयं यथाबलं देय्यधम्मं दस्साम । तुम्हे यं यं पणीतं फलाफलं, तं तं आहरथा”ति । आहरापेत्वा हत्थे धोवित्वा सयं तथागतस्स पत्ते पतिट्ठापेसि । सत्थारा च फलाफले पटिग्गहितमत्ते देवता दिब्बोजं पक्खिपिंसु । तापसो उदकम्पि सयमेव परिस्सावेत्वा अदासि । ततो भत्तकिच्चं निट्ठापेत्वा हत्थं धोवित्वा निसिन्ने सत्थरि सब्बे अन्तेवासिके पक्कोसित्वा सत्थु सन्तिके सारणीयं कथं कथेन्तो निसीदि । सत्था “द्वे अग्गसावका भिक्खुसङ्घेन सद्धिं आगच्छन्तू”ति चिन्तेसि । ते सत्थु चित्तं जत्वा सतसहस्सखीणासवपरिवारा आगन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा एकमन्तं अट्ठंसु ।

ततो सरदतापसो अन्तेवासिके आमन्तेसि — “ताता, बुद्धानं निसिन्नासनम्पि नीचं, समणसतसहस्सानम्पि आसनं नत्थि, तुम्हेहि अज्ज उळारं बुद्धसक्कारं कातुं वट्ठति, पब्बतपादतो वण्णगन्धसम्पन्नानि पुष्फानि आहरथा”ति । कथनकालो पपज्जो विय होति, इद्धिमन्तानं पन विसयो अचिन्तेय्योति मुहुत्तमत्तेनेव ते तापसा वण्णगन्धसम्पन्नानि पुष्फानि आहरित्वा बुद्धानं योजनप्पमाणं पुष्फासनं पज्जापेसुं, उभिन्नं अग्गसावकानं तिगावुतं, सेसभिक्खूनां अट्ठयोजनिकादिभेदं, सङ्घनवकस्स उसभमत्तं अहोसि । एवं पज्जत्तेसु आसनेसु सरदतापसो तथागतस्स पुरतो अज्जलिं पग्गहेत्वा ठितो, “भन्ते, मय्हं दीघरत्तं हितसुखत्थाय इमं पुष्फासनं अभिरुहथा”ति आह ।

“नानापुष्फज्ज गन्धज्ज, सम्पादेत्वान एकतो ।
पुष्फासनं पज्जापेत्वा, इदं वचनमब्रविं ॥

“इदं ते आसनं वीर, पज्जत्तं तवनुच्छविं ।
मम चित्तं पसादेन्तो, निसीद पुष्फमासने ॥

“सत्तरत्तिदिवं बुद्धो, निसीदि पुष्फमासने ।
मम चित्तं पसादेत्वा, हासयित्वा सदेवके”ति ॥

एवं निसिन्ने सत्थरि द्वे अग्गसावका च सेसभिक्खू च अत्तनो अत्तनो पत्तासनेसु निसीदिंसु । सरदतापसो महन्तं पुष्फच्छत्तं गहेत्वा तथागतस्स मत्थके धारयन्तो अट्ठासि । सत्था “जटिलानं अयं सक्कारो महप्फलो होतू”ति निरोधसमापत्तिं समापज्जि । सत्थु समापन्नभावं जत्वा द्वे अग्गसावकापि सेसभिक्खूपि समापत्तिं समापज्जिंसु । तथागते सत्ताहं निरोधसमापत्तिं समापज्जित्वा निसिन्ने अन्तेवासिका भिक्खाचारकाले सम्पत्ते वनमूलफलाफलं परिभुज्जित्वा सेसकाले बुद्धानं अज्जलिं पग्गह्ण तिट्ठन्ति । सरदतापसो पन भिक्खाचारम्पि अगन्त्वा पुष्फच्छत्तं गहितनियामेनेव सत्ताहं पीतिसुखेन वीतिनामेसि ।

सत्था निरोधतो वुट्ठाय दक्खिणपस्से निसिन्नं अग्गसावकं निसभत्थेरं आमन्तेसि — “निसभ सक्कारकारकानं तापसानं पुष्फासनानुमोदनं करोही”ति । थेरो चक्कवत्तिरज्जो सन्तिका पटिलद्धमहालाभो महायोधो विय तुट्ठमानसो

सावकपारमिजाणे ठत्वा पुप्फासनानुमोदनं आरभि। तस्स देसनावसाने दुतियसावकं आमन्तेसि — “त्वम्पि धम्मं देसेही”ति। अनोमत्थेरो तेपिटकं बुद्धवचनं सम्मसित्वा धम्मं कथेसि। द्विन्नं सावकानं देसनाय एकस्सपि अभिसमयो नाहोसि। अथ सत्था अपरिमाणे बुद्धविसये ठत्वा धम्मदेसनं आरभि। देसनापरियोसाने ठपेत्वा सरदतापसं सब्बेपि चतुसत्ततिसहस्सजटिला अरहत्तं पापुणिसु। सत्था “एथ भिक्खवो”ति हत्थं पसारेसि। तेसं तावदेव केसमस्सु अन्तरधायि, अट्ठ परिक्खारा काये पटिमुक्काव अहेसुं।

सरदतापसो कस्मा अरहत्तं न पत्तोति? विक्खित्तचित्तत्ता। तस्स किर बुद्धानं दुतियासने निसीदित्वा सावकपारमिजाणे ठत्वा धम्मं देसयतो अगगसावकस्स देसनं सोतुं आरब्धकालतो पट्ठाय “अहो वताहम्पि अनागते उप्पज्जनकस्स बुद्धस्स सासने इमिनाव सावकेन लद्धधुरं लभेय्य”न्ति चित्तं उदपादि। सो तेन परिवितक्केन मग्गफलपटिवेधं कातुं नासक्खि। तथागतं पन वन्दित्वा सम्मुखे ठत्वा आह — “भन्ते, तुम्हाकं अनन्तरासने निसिन्नो भिक्खु तुम्हाकं सासने को नाम होती”ति? मया पवत्तितं धम्मचक्कं अनुप्पवत्तेता सावकपारमिजाणस्स कोटिप्पत्तो सोळस पज्जा पटिविज्झित्वा ठितो मय्हं सासने अगगसावको निसभत्थेरो नाम एसोति। “भन्ते, ख्वायं मया सत्ताहं पुप्फच्छत्तं धारेन्तेन सक्कारो कतो, अहं इमस्स फलेन अज्जं सक्कत्तं वा ब्रह्मत्तं वा न पत्थेमि, अनागते पन अयं निसभत्थेरो विय एकस्स बुद्धस्स अगगसावको भवेय्य”न्ति पत्थनं अकासि।

सत्था “समिज्झिस्सति नु खो इमस्स पुरिसस्स पत्थना”ति अनागतंसजाणं पेसेत्वा ओलोकेन्तो कप्पसतसहस्साधिकं असङ्ख्येय्यं अतिक्कमित्वा समिज्जनभावं अद्दस। दिस्वा सरदतापसं आह — “न ते अयं पत्थना मोघा भविस्सति, अनागते पन कप्पसतसहस्साधिकं असङ्ख्येय्यं अतिक्कमित्वा गोतमो नाम बुद्धो लोके उप्पज्जिस्सति। तस्स माता महामाया नाम देवी भविस्सति, पिता सुद्धोदनो नाम राजा, पुत्तो राहुलो नाम, उपट्ठाको आनन्दो नाम, दुतियसावको मोगल्लानो नाम, त्वं पन तस्स अगगसावको धम्मसेनापति सारिपुत्तो नाम भविस्ससी”ति। एवं तापसं व्याकरित्वा धम्मकथं कथेत्वा भिक्खुसङ्घपरिवारो आकासं पक्खन्दि।

सरदतापसोपि अन्तेवासिकत्थेरानं सन्तिकं गन्त्वा सहायकस्स सिरिवट्ठनकुटुम्बिकस्स सासनं पेसेसि — “भन्ते, मम सहायकस्स वदेथ ‘सहायकेन ते सरदतापसेन अनोमदस्सिबुद्धस्स पादमूले अनागते उप्पज्जनकस्स गोतमबुद्धस्स सासने अगगसावकद्वानं पत्थितं, त्वं दुतियसावकद्वानं पत्थेही”ति। एवञ्च पन वत्वा थरेहि पुरेतरमेव एकपस्सेन गन्त्वा सिरिवट्ठस्स निवेसनद्वारे अट्ठासि।

सिरिवट्ठनो “चिरस्सं वत मे अय्यो आगतो”ति आसने निसीदापेत्वा अत्तना नीचासने निसिन्नो “अन्तेवासिकपरिसा पन वो, भन्ते, न पज्जायती”ति पुच्छि। आम सम्म, अम्हाकं अस्समं अनोमदस्सी नाम बुद्धो आगतो, मयं तस्स अत्तनो बलेन सक्कारं अकरिम्ह। सत्था सब्बेसं धम्मं देसेसि, देसनापरियोसाने ठपेत्वा मं सेसा अरहत्तं पत्वा पब्बजिंसूति। तुम्हे कस्मा न पब्बजिताति? अहं सत्थु अगगसावकं निसभत्थेरं दिस्वा अनागते उप्पज्जनकस्स गोतमस्स नाम बुद्धस्स सासने अगगसावकद्वानं पत्थेसिं, त्वम्पि तस्स सासने दुतियसावकद्वानं पत्थेहीति। मय्हं बुद्धेहि सद्धिं परिचयो नत्थि, भन्तेति। बुद्धेहि सद्धिं कथनं मय्हं भारो होतु, त्वं महन्तं अधिकारं सज्जेहीति।

सिरिवट्ठनो सरदतापसस्स वचनं सुत्वा अत्तनो निवेसनद्वारे राजमानेन अट्ठकरीसमत्तं ठानं समतलं कारेत्वा वालुकं ओकिरापेत्वा लाजपञ्चमानि पुप्फानि विकिरित्वा नीलुप्पलच्छदनं मण्डपं कारेत्वा बुद्धासनं पज्जापेत्वा सेसभिक्खूनम्पि आसनानि पटियादापेत्वा महन्तं सक्कारसम्मानं सज्जेत्वा बुद्धानं निमन्तनत्थाय सरदतापसस्स सज्जं अदासि। तापसो

तस्स वचनं सुत्वा बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं गहेत्वा तस्स निवेसनं अगमासि । सिरिवट्टुनो पच्चुग्गमनं कत्वा तथागतस्स हत्थतो पत्तं गहेत्वा मण्डपं पवेसेत्वा पज्जत्तासनेसु निसिन्नस्स बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स दक्खिणोदकं दत्वा पणीतेन भोजनेन परिविसित्वा भत्तकिच्चपरियोसाने बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं महारहेहि वत्थेहि अच्छादेत्वा, “भन्ते, नायं आरम्भो अप्पमत्तकट्टानत्थाय, इमिनाव नियामेन सत्ताहं अनुकम्पं करोथा”ति आह । सत्था अधिवासेसि । सो तेनेव नियामेन सत्ताहं महादानं पवत्तेत्वा भगवन्तं वन्दित्वा अज्जलिं पग्गहेत्वा ठितो आह — “भन्ते, मम सहायो सरदतापसो यस्स सत्थु अगसावको होमीति पत्थेसि, अहम्पि तस्सेव दुतियसावको भवामी”ति ।

सत्था अनागतं ओलोकेत्वा तस्स पत्थनाय समिज्जनभावं दिस्वा ब्याकासि — “त्वं इतो कप्पसतसहस्साधिकं असङ्ख्येय्यं अतिक्कमित्वा गोतमबुद्धस्स दुतियसावको भविस्ससी”ति । बुद्धानं ब्याकरणं सुत्वा सिरिवट्टुनो हट्टपहट्टो अहोसि । सत्थापि भत्तानुमोदनं कत्वा सपरिवारो विहारमेव गतो । सिरिवट्टुनो ततो पट्टाय यावजीवं कल्याणकम्मं कत्वा दुतियत्तवारे कामावचरदेवलोके निब्बत्तो । सरदतापसो चत्तारो ब्रह्मविहारे भावेत्वा ब्रह्मलोके निब्बत्तो ।

ततो पट्टाय इमेसं उभिन्नम्पि अन्तराकम्मं न कथितं । अम्हाकं पन बुद्धस्स निब्बत्तितो पुरेतरमेव सरदतापसो राजगहनगरस्स अविदूरे उपतिस्सगामे सारिब्राह्मणिया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गण्हि । तंदिवसमेव चस्स सहायोपि राजगहस्सेव अविदूरे कोलितगामे मोग्गल्लिब्राह्मणिया कुच्छियं पटिसन्धिं गण्हि । तानि किर द्वेपि कुलानि याव सत्तमा कुलपरिवट्टा आबद्धपटिबद्धसहायकानेव । तेसं द्विन्नम्पि एकदिवसमेव गम्भपरिहारं अदंसु । दसमासच्चयेन जातानम्पि तेसं छसट्ठि धातियो उपट्ठहिंसु । नामग्गहणदिवसे सारिब्राह्मणिया पुत्तस्स उपतिस्सगामे जेट्टुकुलस्स पुत्तत्ता उपतिस्सोति नामं अकंसु, इतरस्स कोलितगामे जेट्टुकुलस्स पुत्तत्ता कोलितोति नामं अकंसु । ते उभोपि वुद्धिमन्वाय सब्बसिप्पानं पारं अगमंसु ।

उपतिस्समाणवस्स कीळनत्थाय नदिं वा उय्यानं वा पब्बतं वा गमनकाले पज्च सुवण्णसिविकासतानि परिवारा होन्ति, कोलितमाणवस्स पज्च आजज्जरथसतानि । द्वेपि जना पज्चपज्चमाणवकसतपरिवारा होन्ति । राजगहे च अनुसंवच्छरं गिरगसमज्जं नाम होति, तेसं द्विन्नम्पि एकट्टानेयेव मज्जं बन्धन्ति । द्वेपि जना एकतोव निसीदित्वा समज्जं पस्सन्ता हसितब्बट्टाने हसन्ति, संवेगट्टाने संविज्जन्ति, दायं दातुं युत्तट्टाने दायं देन्ति । तेसं इमिनाव नियामेन एकदिवसं समज्जं पस्सन्तानं परिपाकगतत्ता जाणस्स पुरिमदिवसेसु विय हसितब्बट्टाने हासो वा संवेगट्टाने संवेजनं वा दायं दातुं युत्तट्टाने दायदानं वा नाहोसि । द्वेपि पन जना एवं चिन्तयिंसु — “किं एत्थ ओलोकेतब्बं अत्थि, सब्बेपिमे अप्पत्ते वस्ससते अपण्णत्तिकभावं गमिस्सन्ति । अम्हेहि पन एकं मोक्खधम्मं गवेसितुं वट्टती”ति आरम्भणं गहेत्वा निसीदिंसु ।

ततो कोलितो उपतिस्सं आह — “सम्म उपतिस्स, न त्वं अज्जसु दिवसेसु विय हट्टपहट्टो, अनत्तमनधातुकोसि, किं ते सल्लक्खित”न्ति? सम्म कोलित, “एतेसं ओलोकने सारो नत्थि, निरत्थकमेतं, अत्तनो मोक्खधम्मं गवेसितुं वट्टती”ति इदं चिन्तयन्तो निसिन्नोम्हीति, त्वं पन कस्मा अनत्तमनोसीति? सोपि तथेव आह । अथस्स अत्तना सद्धिं एकज्झासयतं जत्वा उपतिस्सो तं एवमाह — “अम्हाकं उभिन्नम्पि सुचिन्तितं, मोक्खधम्मं गवेसन्तेहि पन एका पब्बज्जा लद्धुं वट्टति, कस्स सन्तिके पब्बजामा”ति ।

तेन खो पन समयेन सज्चयो परिब्बाजको राजगहे पटिवसति महतिया परिब्बाजकपरिसाय सद्धिं । ते “तस्स सन्तिके पब्बजिस्सामा”ति पज्चहि माणवकसतेहि सद्धिं सज्चयस्स सन्तिके पब्बजिंसु । तेसं पब्बजितकालतो पट्टाय सज्चयो अतिरेकलाभग्गयसगण्णत्तो अहोसि । ते कतिपाहेनेव सब्बं सज्चयस्स समयं परिग्गण्हित्वा, “आचरिय, तुम्हाकं

जाननसमयो एतकोव, उदाहु उत्तरिपि अत्थी'ति पुच्छिंसु। सञ्चयो “एतकोव, सब्बं तुम्हेहि जात”न्ति आह। ते तस्स कथं सुत्वा चिन्तयिंसु — “एवं सति इमस्स सन्तिके ब्रह्मचरियवासो निरत्थको, मयं मोक्खधम्मं गवेसितुं निक्खन्ता, सो इमस्स सन्तिके उप्पादेतुं न सक्का। महा खो पन जम्बुदीपो, गामनिगमराजधानियो चरन्ता मयं अवस्सं मोक्खधम्मदेसकं एकं आचरियं लभिस्सामा”ति। ते ततो पट्टाय यत्थ यत्थ पण्डिता समणब्राह्मणा अत्थीति सुणन्ति, तत्थ तत्थ गन्त्वा पञ्चसाकच्छं करोन्ति। तेहि पुट्टं पञ्चं अज्जे कथेतुं समत्था नत्थि, ते पन तेसं पञ्चं विस्सज्जेन्ति। एवं सकलजम्बुदीपं परिगगणिहत्वा निवत्तित्वा सकट्टानमेव आगन्त्वा, “सम्म कोलित, यो पठमं अमतं अधिगच्छति, सो आरोचेतू”ति कतिकं अकंसु।

तेन समयेन अम्हाकं सत्था पठमाभिसम्बोधिं पत्वा पवत्तितवरधम्मचक्को अनुपुब्बेन राजगहं सम्पत्तो होति। अथ “एकसट्ठि अरहन्तो लोके उप्पन्ना होन्ती”ति वुत्तकाले “चरथ, भिक्खवे, चारिकं बहुजनहिताया”ति रतनत्तयगुणप्पकासनत्थं उय्योजितानं भिक्खूनं अन्तरे पञ्चवगियब्भन्तरो अस्सजित्थेरो पटिनिवत्तित्वा राजगहमेव आगतो। पुनदिवसे पातोव पत्तचीवरं आदाय राजगहं पिण्डाय पाविसि।

तस्मिं समये उपतिस्सपरिब्बाजको पातोव भत्तकिच्चं कत्वा परिब्बाजकारामं गच्छन्तो थेरं दिस्वा चिन्तेसि — “मया एवरूपो पब्बजितो नाम न दिट्ठपुब्बो। ये वत लोके अरहन्तो वा अरहत्तमगं वा समापन्ना, अयं तेसं भिक्खूनं अज्जतरो, यंनूनाहं इमं भिक्खुं उपसङ्कमित्वा पञ्चं पुच्छेय्यं — ‘कंसि त्वं, आवुसो उद्दिस्स, पब्बजितो, को वा ते सत्था, कस्स वा त्वं धम्मं रोचेसी’”ति। अथस्स एतदहोसि — “अकालो खो इमं भिक्खुं पञ्चं पुच्छितुं, अन्तरघरं पविट्ठो पिण्डाय चरति, यंनूनाहं इमं भिक्खुं पिट्ठितो पिट्ठितो अनुबन्धेय्यं अत्थिकेहि उपज्जातं मगग”न्ति। सो थेरं लद्धपिण्डपातं अज्जतरं ओकासं गच्छन्तं दिस्वा निसीदितुकामतज्जस्स जत्वा अत्तनो परिब्बाजकपीठकं पज्जापेत्वा अदासि। भत्तकिच्चपरियोसानेपिस्स अत्तनो कुण्डिकाय उदकं अदासि।

एवं आचरियवत्तं कत्वा कतभत्तकिच्चेन थेरेन सद्धिं मधुरपटिसन्थारं कत्वा “विप्पसन्नानि खो ते, आवुसो, इन्द्रियाणि, परिसुद्धो छविवण्णो परियोदातो, कंसि त्वं, आवुसो उद्दिस्स, पब्बजितो, को वा ते सत्था, कस्स वा त्वं धम्मं रोचेसी”ति पुच्छि। थेरो “अत्थावुसो, महासमणो सक्कपुत्तो सक्ककुला पब्बजितो, ताहं भगवन्तं उद्दिस्स पब्बजितो, सो च मे भगवा सत्था, तस्सेवाहं भगवतो धम्मं रोचेमी”ति आह। अथ नं “किंवादी पनायस्मतो सत्था, किमक्खायी”ति पुच्छि। थेरो चिन्तेसि — “इमे परिब्बाजका नाम सासनस्स पटिपक्खभूता, इमस्स सासनस्स गम्भीरतं दस्सेस्सामी”ति। अत्तनो नवकभावं दस्सेन्तो आह — “अहं खो, आवुसो, नवो अचिरपब्बजितो, अधुनागतो इमं धम्मविनयं, न तावाहं सक्कोमि वित्थारेन धम्मं देसेतु”न्ति। परिब्बाजको “अहं उपतिस्सो नाम, त्वं यथासत्तिया अप्पं वा बहुं वा वद, एतं नयसतेन नयसहस्सेन पटिविज्झितुं मय्हं भारो”ति चिन्तेत्वा आह —

“अप्पं वा बहुं वा भासस्सु, अत्थंयेव मे ब्रूहि।

अत्थेनेव मे अत्थो, किं काहसि ब्यज्जनं बहु”न्ति॥ (महाव० ६०)।

एवं वुत्ते थेरो “ये धम्मा हेतुप्पभवा”ति (महाव० ६०; अप० थेर० १.१.२८६) गाथं आह। परिब्बाजको पठमपदद्वयमेव सुत्वा सहस्सनयसम्पन्ने सोतापत्तिमगगे पतिट्ठहि। इतरं पदद्वयं सोतापन्नकाले निट्ठासि।

सो सोतापन्नो हुत्वा उपरिविसेसे अप्पवत्तन्ते “भविस्सति एत्थ कारण”न्ति सल्लक्खेत्वा थेरं आह — “भन्ते, मा

उपरि धम्मदेसनं वड्डयित्थ, एतकमेव होतु, कहं अम्हाकं सत्था वसती'ति? वेळुवने परिब्बाजकाति । भन्ते, तुम्हे पुरतो याथ, मय्हं एको सहायको अत्थि । अम्हेहि च अज्जमज्जं कतिका कता “यो पठमं अमतं अधिगच्छति, सो आरोचेतू”ति । अहं तं पटिज्जं मोचेत्वा सहायकं गहेत्वा तुम्हाकं गतमग्गेनेव सत्थु सन्तिकं आगमिस्सामीति पञ्चपतिट्ठितेन थेरस्स पादेसु निपतित्वा तिक्खत्तुं पदक्खिणं कत्वा थेरं उय्योजेत्वा परिब्बाजकारामाभिमुखो अगमासि ।

कोलितपरिब्बाजको तं दूरतोव आगच्छन्तं दिस्वा “अज्ज मय्हं सहायकस्स मुखवण्णो न अज्जेसु दिवसेसु विय, अब्बा तेन अमतं अधिगतं भविस्सती”ति अमताधिगमं पुच्छि । सोपिस्स “आम आवुसो, अमतं अधिगत”न्ति पटिजानित्वा तमेव गाथं अभासि । गाथापरियोसाने कोलितो सोतापत्तिफले पतिट्ठित्वा आह — “कहं किर, सम्म, सत्था वसती”ति? “वेळुवने किर, सम्म, वसती”ति एवं नो आचरियेन अस्सजित्थेरेन कथितन्ति । तेन हि सम्म आयाम, सत्थारं पस्सिस्सामाति । सारिपुत्तत्थेरो च नामेस सदापि आचरियपूजकोव, तस्मा सहायं कोलितमाणवं एवमाह — “सम्म, अम्हेहि अधिगतं अमतं अम्हाकं आचरियस्स सज्जयपरिब्बाजकस्सापि कथेस्साम । बुज्झमानो पटिविज्झिस्सति, अप्पटिविज्झन्तो अम्हाकं सद्वहत्वा सत्थु सन्तिकं गमिस्सति, बुद्धानं देसनं सुत्वा मग्गफलपटिवेधं करिस्सती”ति ।

ततो द्वेपि जना सज्जयस्स सन्तिकं गन्त्वा, “आचरिय, त्वं किं करोसि, बुद्धो लोके उप्पन्नो, स्वाक्खातो धम्मो, सुप्पटिपन्नो सङ्गो । आयाम, दसबलं पस्सिस्सामा”ति । सो “किं वदेथ, ताता”ति तेपि वारेत्वा लाभग्गयसग्गप्पत्तिमेव तेसं दीपेसि । ते “अम्हाकं एवरूपो अन्तेवासिकवासो निच्चमेव होतु, तुम्हाकं पन गमनं वा अगमनं वा जानाथा”ति आहंसु । सज्जयो “इमे एतकं जानन्ता मम वचनं न करिस्सन्ती”ति जत्वा “गच्छथ तुम्हे, ताता, अहं महल्लककाले अन्तेवासिकवासं वसितुं न सक्कोमी”ति आह । ते अनेकेहिपि कारणेहि तं बोधेतुं असक्कोन्ता अत्तनो ओवादे वत्तमानं जनं आदाय वेळुवनं अगमंसु । अथ तेसं पञ्चसु अन्तेवासिकसतेसु अट्ठतेय्यसता निर्वत्तिसु, अट्ठतेय्यसता तेहि सद्धिं अगमंसु ।

सत्था चतुपरिसमज्झे धम्मं देसेन्तो ते दूरतोव दिस्वा भिक्खू आमन्तेसि — “एते, भिक्खवे, द्वे सहाया आगच्छन्ति कोलितो च उपतिस्सो च, एतं मे सावकयुगं भविस्सति अग्गं भद्दयुग”न्ति । अथ तेसं परिसाय चरियवसेन धम्मदेसनं वट्ठेसि । ठपेत्वा द्वे अग्गसावके सब्बेपि ते अट्ठतेय्यसता परिब्बाजका अरहत्तं पापुणिसु । सत्था “एथ भिक्खवो”ति हत्थं पसारेसि । सब्बेसं केसमस्सु अन्तरधायि, इद्धिमयं पत्तचीवरं कायप्पटिबद्धं अहोसि । द्विन्नं अग्गसावकानम्पि इद्धिमयपत्तचीवरं आगतं, उपरिमग्गतयकिच्चं पन न निट्ठासि । कस्मा? सावकपारमिजाणस्स महन्ताय ।

अथायस्मा महामोग्गल्लानो पब्बजितदिवसतो सत्तमे दिवसे मगधरट्ठे कल्लवालगामकं उपनिस्साय समणधम्मं करोन्तो थिनमिद्धे ओक्कन्ते सत्थारा संवेजितो थिनमिद्धं विनोदेत्वा तथागतेन दिन्नं धातुकम्मट्ठानं सुणन्तोव उपरिमग्गतयकिच्चं निट्ठापेत्वा सावकपारमिजाणस्स मत्थकं पत्तो । सारिपुत्तत्थेरोपि पब्बजितदिवसतो अट्ठमासं अतिक्कमित्वा सत्थारा सद्धिं तमेव राजगहं उपनिस्साय सूकरखतलेणे विहरन्तो अत्तनो भागिनेय्यस्स दीघनखपरिब्बाजकस्स वेदनापरिग्गहसुत्तन्ते (म० नि० २.२०५-२०६) देसियमाने सुत्तानुसारेण जाणं पेसेत्वा परस्स वट्ठितभत्तं भुज्जन्तो विय सावकपारमिजाणस्स मत्थकं पत्तो । भागिनेय्यो पनस्स देसनापरियोसाने सोतापत्तिफले पतिट्ठितो । इति द्विन्नम्पि महासावकानं तथागते राजगहे विहरन्तेयेव सावकपारमिजाणकिच्चं मत्थकं पत्तं । अपरभागे पन सत्था जेतवने विहरन्तो “महापज्जानं यदिदं सारिपुत्तो, इद्धिमन्तानं यदिदं महामोग्गल्लानो”ति द्वेपि महासावके ठानन्तरे ठपेसीति ।

महाकस्सपत्थेरवत्थु

१९१. चतुत्थे धुतवादानन्ति एत्थ धुतो वेदितब्बो, धुतवादो वेदितब्बो, धुतधम्मा वेदितब्बा, धुतङ्गानि वेदितब्बानि । तत्थ धुतोति धुतकिलेसो वा पुग्गलो किलेसधुननो वा धम्मो ।

धुतवादीति एत्थ पन अत्थि धुतो न धुतवादो, अत्थि न धुतो धुतवादो, अत्थि नेव धुतो न धुतवादो, अत्थि धुतो चेव धुतवादो च । तत्थ यो धुतङ्गेन अत्तनो किलेसे धुनि, परं पन धुतङ्गेन न ओवदति नानुसासति बाकुलत्थेरो विय, अयं धुतो न धुतवादो । यथाह — “तयिदं आयस्मा बाकुलो धुतो न धुतवादो”ति । यो पन धुतङ्गेन अत्तनो किलेसे न धुनि, केवलं अज्जे धुतङ्गेन ओवदति अनुसासति उपनन्दत्थेरो विय, अयं न धुतो धुतवादो । यथाह — “तयिदं आयस्मा उपनन्दो न धुतो धुतवादो”ति । यो पन उभयविपन्नो लाळुदायी विय, अयं नेव धुतो न धुतवादो । यथाह — “तयिदं आयस्मा लाळुदायी नेव धुतो न धुतवादो”ति । यो पन उभयसम्पन्नो आयस्मा महाकस्सपत्थेरो विय, अयं धुतो चेव धुतवादो च । यथाह — “तयिदं आयस्मा महाकस्सपो धुतो चेव धुतवादो चा”ति ।

धुतधम्मा वेदितब्बाति अप्पिच्छता सन्तुट्ठिता सल्लेखता पविवेकता इदमट्ठिकताति इमे धुतङ्गचेतनाय परिवारा पञ्च धम्मा “अप्पिच्छंयेव निस्साया”तिआदिवचनतो (अ० नि० ५.१८१; परि० ३२५) धुतधम्मा नाम । तत्थ अप्पिच्छता च सन्तुट्ठिता च अलोभो, सल्लेखता च पविवेकता च द्वीसु धम्मेसु अनुपतन्ति अलोभे चेव अमोहे च, इदमट्ठिता जाणमेव । तत्थ अलोभेन पटिक्खेपवत्थूसु लोभं, अमोहेन तेस्वेव आदीनवप्पटिच्छादकं मोहं धुनाति । अलोभेन च अनुज्जातानं पटिसेवनमुखेन पवत्तं कामसुखल्लिकानुयोगं, अमोहेन धुतङ्गेसु अतिसल्लेखमुखेन पवत्तं अत्तकिलमथानुयोगं धुनाति । तस्मा इमे धम्मा धुतधम्माति वेदितब्बा ।

धुतङ्गानि वेदितब्बानीति तेरस धुतङ्गानि वेदितब्बानि पंसुकूलिकङ्गं...पे०... नेसज्जिकङ्गन्ति ।

धुतवादानं यदिदं महाकस्सपोति यत्तका धुतवादं वदन्ति, तेसं सब्बेसम्पि अन्तरे अयं महाकस्सपत्थेरो अग्गोति अग्गट्ठाने ठपेसि । महाकस्सपोति उरुवेळकस्सपो नदीकस्सपो गयाकस्सपो कुमारकस्सपोति इमे खुद्धानुखुद्दके थरे उपादाय अयं महा, तस्मा महाकस्सपोति वुत्तो ।

इमस्सापि पञ्चकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — अतीते किर कप्पसतसहस्समत्थके पदुमुत्तरो नाम सत्था लोके उदपादि, तस्मिं हंसवतीनगरं उपनिस्साय खेमे मिगदाये विहरन्ते वेदेहो नाम कुटुम्बिको असीतिकोटिधनविभवो पातोव सुभोजनं भुज्जित्वा उपोसथङ्गानि अधिट्ठाय गन्धपुष्पादीनि गहेत्वा विहारं गन्त्वा सत्थारं पूजेत्वा वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि । तस्मिञ्च खणे सत्था महानिसभत्थेरं नाम ततियसावकं “एतदगं, भिक्खवे, मम सावकानं भिक्खूनं धुतवादानं, यदिदं निसभो”ति एतदगं ठपेसि । उपासको तं सुत्वा पसन्नो धम्मकथावसाने महाजने उट्ठाय गते सत्थारं वन्दित्वा, “भन्ते, स्वे मय्हं भिक्खं अधिवासेथा”ति आह । महा खो, उपासक, भिक्खुसङ्घोति । कित्तको भगवाति? अट्ठसट्ठिभिक्खुसतसहस्सन्ति । भन्ते, एकं सामणेरम्पि विहारे असेसेत्वा भिक्खं अधिवासेथाति । अधिवासेसि भगवा तुण्हीभावेन । उपासको सत्थु अधिवासनं विदित्वा गेहं गन्त्वा महादानं सज्जेत्वा पुनरिवसे सत्थु कालं आरोचापेसि । सत्था पत्तचीवरमादाय भिक्खुसङ्घपरिवुत्तो उपासकस्स घरं गन्त्वा पज्जत्ते आसने निसिन्नो दक्खिणोदकावसाने यागुआदीनि सम्पटिच्छन्तो भत्तविस्सगं अकासि । उपासकोपि सत्थु सन्तिके निसीदि ।

तस्मिं अन्तरे महानिसभत्थेरो पिण्डाय चरन्तो तमेव वीथि पटिपज्जि । उपासको दिस्वा उट्ठाय गन्त्वा थेरं वन्दित्वा “पत्तं, भन्ते, देथा”ति आह । थेरो पत्तं अदासि । “भन्ते, इधेव पविसथ, सत्थापि गेहे निसिन्नो”ति । न वट्ठिस्सति उपासकाति । उपासको थेरस्स पत्तं गहेत्वा पिण्डपातस्स पूरेत्वा नीहरित्वा अदासि । ततो थेरं अनुगन्त्वा निवत्तो सत्थु सन्तिके निसीदित्वा एवमाह — “भन्ते, महानिसभत्थेरो ‘सत्था गेहे निसिन्नो’ति वुत्तेपि पविसितुं न इच्छि, अत्थि नु खो एतस्स तुम्हाकं गुणेहि अतिरेको गुणो”ति । बुद्धानञ्च वण्णमच्छेरं नाम नत्थि । अथ सत्था एवमाह — “उपासक, मयं भिक्खं आगमयमाना गेहे निसीदाम, सो भिक्खु न एवं निसीदित्वा भिक्खं उदिकखति । मयं गामन्तसेनासने वसाम, सो अरञ्जस्मियेव वसति । मयं छन्ने वसाम, सो अब्भोकासम्हियेव वसति । इति तस्स अयञ्च अयञ्च गुणो”ति महासमुद्दं पूरयमानो विय कथेसि । उपासको पकतियापि जलमानदीपो तेलेन आसित्तो विय सुट्ठतरं पसन्नो हुत्वा चिन्तेसि — “किं मय्हं अज्जाय सम्पत्तिया, अनागते एकस्स बुद्धस्स सन्तिके धुतवादानं अगगभावत्थाय पत्थनं करिस्सामी”ति?

सो पुनपि सत्थारं निमन्तेत्वा तेनेव नियामेन सत्त दिवसानि महादानं दत्वा सत्तमे दिवसे बुद्धप्पमुखस्स महाभिक्खुसङ्घस्स तिचीवरानि दत्वा सत्थु पादमूले निपज्जित्वा एवमाह — “यं मे, भन्ते, सत्त दिवसानि दानं देन्तस्स मेत्तं कायकम्मं मेत्तं वचीकम्मं मेत्तं मनोकम्मं पच्चुपट्ठितं, इमिनाहं न अज्जं देवसम्पत्तिं वा सक्कमारब्रह्मसम्पत्तिं वा पत्थेमि, इदं पन मे कम्मं अनागते एकस्स बुद्धस्स सन्तिके एतस्स महानिसभत्थेरेन पत्तठानन्तरं पापुणनत्थाय तेरसधुतङ्गधरानं अगगभावस्स सच्चकारो होतू”ति । सत्था “महन्तं ठानं इमिना पत्थितं, समिज्झिस्सति नु खो, नो”ति ओलोकेन्तो समिज्जनभावं दिस्वा आह — “मनापं ते ठानं पत्थितं, अनागते सतसहस्सकप्पावसाने गोतमो नाम बुद्धो उप्पज्जिस्सति, तस्स त्वं ततियसावको महाकस्सपत्थेरो नाम भविस्ससी”ति । तं सुत्वा उपासको “बुद्धानं द्वे कथा नाम नत्थी”ति पुनदिवसे पत्तब्बं विय तं सम्पत्तिं अमज्जित्थ । सो यावतायुकं नानप्पकारं दानं दत्वा सीलं रक्खित्वा नानप्पकारं कल्याणकम्मं कत्वा तत्थ कालं कतो सगगे निब्बत्ति ।

ततो पट्ठाय देवमनुस्सेसु सम्पत्तिं अनुभवन्तो इतो एकनवुतिकप्पे विपस्सिसम्मासम्बुद्धे बन्धुमतिं निस्साय खेमे मिगदाये विहरन्ते देवलोका चवित्वा अज्जतरस्मिं परिजिण्णे ब्राह्मणकुले निब्बत्ति । तस्मिञ्च काले विपस्सी भगवा सत्तमे संवच्छरे धम्मं कथेति, महन्तं कोलाहलं अहोसि । सकलजम्बुदीपे देवता “सत्था धम्मं कथेस्सती”ति आरोचेन्ति । ब्राह्मणो तं सासनं अस्सोसि । तस्स च निवासनसाटको एकोव होति, तथा ब्राह्मणिया । पारुपनं पन द्विन्नम्पि एकमेव । सकलनगरे एकसाटकब्राह्मणोति पज्जायति । ब्राह्मणानं केनचिदेव किच्चेन सन्निपाते सति ब्राह्मणिं गेहे ठपेत्वा सयं गच्छति । ब्राह्मणीनं सन्निपाते सति सयं गेहे तिठ्ठति, ब्राह्मणी तं वत्थं पारुपित्वा गच्छति । तस्मिं पन दिवसे ब्राह्मणो ब्राह्मणिं आह — “भोति, किं रत्तिं धम्मस्सवनं सुणिस्ससि, दिवा”ति । “मयं मातुगामजातिका नाम रत्तिं सोतुं न सक्कोम, दिवा सोस्सामी”ति ब्राह्मणं गेहे ठपेत्वा तं वत्थं पारुपित्वा उपासिकाहि सद्धिं दिवा गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा एकमन्ते निसिन्ना धम्मं सुत्वा उपासिकाहियेव सद्धिं आगमासि । अथ ब्राह्मणो ब्राह्मणिं गेहे ठपेत्वा तं वत्थं पारुपित्वा विहारं गतो ।

तस्मिञ्च समये सत्था परिसमज्जे अलङ्कृतधम्मसासने निसिन्नो चित्तबीजनिं आदाय आकासगङ्गं ओतारेन्तो विय सिनेरुं मत्थं कत्वा सागरं निम्मथेन्तो विय धम्मकथं कथेसि । ब्राह्मणस्स परिसन्ते निसिन्नस्स धम्मं सुणन्तस्स पठमयामस्मियेव सकलसरीरं पूरयमाना पञ्चवण्णा पीति उप्पज्जि । सो पारुतवत्थं सङ्गरित्वा “दसबलस्स दस्सामी”ति चिन्तेसि । अत्थस्स आदीनवसहस्सं दस्सयमानं मच्छेरं उप्पज्जि । सो “ब्राह्मणिया च मय्हञ्च एकमेव वत्थं, अज्जं किञ्चि पारुपनं नत्थि, अपारुपित्वा च नाम बहि चरितुं न सक्का”ति सब्बथापि अदातुकामो अहोसि । अथस्स निक्खन्ते पठमयामे मज्झिमयामेपि तथेव पीति उप्पज्जि । सो तथेव चिन्तेत्वा तथेव अदातुकामो अहोसि । अथस्स मज्झिमयामे निक्खन्ते

पच्छिमयामेपि तथेव पीति उप्पज्जि । सो “तरणं वा होतु मरणं वा, पच्छापि जानिस्सामी”ति वत्थं सङ्गरित्वा सत्थु पादमूले ठपेसि । ततो वामहत्थं आभुजित्वा दक्खिणेन हत्थेन तिक्खत्तुं अप्फोटेत्वा “जितं मे, जितं मे”ति तयो वारे नदि ।

तस्मिञ्च समये बन्धुमराजा धम्मासनस्स पच्छतो अन्तोसाणियं निसिन्नो धम्मं सुणाति । रज्जो च नाम “जितं मे”ति सद्दो अमनापो होति । सो पुरिसं पेसेसि — “गच्छ एतं पुच्छ किं वदसी”ति । सो तेन गन्त्वा पुच्छितो आह — “अवसेसा हत्थियानादीनि आरुह्य असिचम्मादीनि गहेत्वा परसेनं जिनन्ति, न तं जितं अच्छरियं, अहं पन पच्छतो आगच्छन्तस्स दुट्ठगोणस्स मुग्गरेन सीसं भिन्दित्वा तं पलापेन्तो विय मच्छेरचित्तं मदित्वा पारुतवत्थं दसबलस्स अदासिं, तं मे मच्छरियं जित”न्ति आह । सो पुरिसो आगन्त्वा तं पवत्तिं रज्जो आरोचेसि । राजा आह — “अम्हे भणे दसबलस्स अनुरूपं न जानिम्ह, ब्राह्मणो जानी”ति वत्थयुगं पेसेसि । तं दिस्वा ब्राह्मणो चिन्तेसि — “अयं मय्हं तुण्ही निसिन्नस्स पठमं किञ्चि अदत्वा सत्थु गुणे कथेन्तस्स अदासिं, सत्थु गुणे पटिच्च उप्पन्नेन मय्हं को अत्थो”ति? तम्पि वत्थयुगं दसबलस्सेव अदासि । राजापि “किं ब्राह्मणेन कत”न्ति पुच्छित्वा “तम्पि तेन वत्थयुगं तथागतस्सेव दिन्न”न्ति सुत्वा अज्जानिपि द्वे वत्थयुगानि पेसेसि । सो तानिपि अदासि । राजा अज्जानिपि चत्तारीति एवं याव द्वात्तिसवत्थयुगानि पेसेसि । अथ ब्राह्मणो “इदं वड्ढेत्वा गहणं विय होती”ति अत्तनो अत्थाय एकं, ब्राह्मणिया एकन्ति द्वे वत्थयुगानि गहेत्वा तिस युगानि तथागतस्सेव अदासि । ततो पट्टाय चस्स सत्थु विस्सासिको जातो ।

अथ नं राजा एकदिवसं सीतसमये सत्थु सन्तिके धम्मं सुणन्तं दिस्वा सतसहस्सग्घनकं अत्तनो पारुतरत्तकम्बलं दत्वा आह — “इतो पत्थाय इमं पारुपित्वा धम्मं सुणाही”ति । सो “किं मे इमिना कम्बलेन इमस्मिं पूतिकाये उपनीतेना”ति चिन्तेत्वा अन्तोगन्धकुटियं तथागतस्स मज्जस्स उपरि वितानं कत्वा अगमासि । अथेकदिवसं राजा पातोव विहारं गन्त्वा अन्तोगन्धकुटियं सत्थु सन्तिके निसीदि । तस्मिञ्च समये छब्बण्णा बुद्धरस्मियो कम्बले पटिहज्जन्ति, कम्बलो अतिविय विरोचति । राजा ओलोकेन्तो सज्जानित्वा आह — “भन्ते, अम्हाकं एस कम्बलो, अम्हेहि एकसाटकब्राह्मणस्स दिन्नो”ति । तुम्हेहि, महाराज, ब्राह्मणो पूजितो, ब्राह्मणेन मयं पूजिताति । राजा “ब्राह्मणो युत्तं अज्जासि, न मय”न्ति पसीदित्वा यं मनुस्सानं उपकारभूतं, तं सब्बं अट्ठट्ठकं कत्वा सब्बअट्ठकं नाम दानं दत्वा पुरोहितद्वाने ठपेसि । सोपि “अट्ठट्ठकं नाम चतुसट्ठि होती”ति चतुसट्ठि सलाकाभत्तानि उपनिबन्धापेत्वा यावजीवं दानं दत्वा सीलं रक्खित्वा ततो चुतो सग्गे निब्बत्ति ।

पुन ततो चुतो इमस्मिं कप्पे कोणागमनस्स च भगवतो कस्सपदसबलस्स चाति द्विन्नं बुद्धानं अन्तरे बाराणसियं कुटुम्बियधरे निब्बत्तो । सो बुद्धिमन्वाय घरावासं वसन्तो एकदिवसं अरज्जे जङ्घविहारं चरति, तस्मिं च समये पच्चेकबुद्धो नदीतीरे चीवरकम्मं करोन्तो अनुवाते अप्पहोन्ते सङ्गरित्वा ठपेतुं आरब्धो । सो दिस्वा “कस्मा, भन्ते, सङ्गरित्वा ठपेथा”ति आह । अनुवातो नप्पहोतीति । “इमिना, भन्ते, करोथा”ति साटकं दत्वा “निब्बत्तनिब्बत्तद्वाने मे केनचि परिहानि मा होतू”ति पत्थनं पट्टपेसि ।

अथ घरेपिस्स भगिनिया सद्धिं भरियाय कलहं करोन्तिया पच्चेकबुद्धो पिण्डाय पाविसि । अथस्स भगिनी पच्चेकबुद्धस्स पिण्डपातं दत्वा तस्स भरियं सन्धाय, “एवरूपं बालं योजनसतेन परिवज्जेय्य”न्ति पत्थनं पट्टपेसि । सा गेहद्वारे ठिता सुत्वा “इमाय दिन्नं भत्तं मा एस भुज्जतू”ति पत्तं गहेत्वा पिण्डपातं छड्ढेत्वा कललस्स पूरेत्वा अदासि । इतरा दिस्वा “बाले मं ताव अक्कोस वा पहर वा, एवरूपस्स पन द्वे असङ्ख्येय्यानि पूरितपारमिस्स पत्ततो भत्तं छड्ढेत्वा कललं दातुं न युत्त”न्ति आह । अथस्स भरियाय पटिसङ्ख्यानं उप्पज्जि । सा “तिट्ठथ, भन्ते”ति कललं छड्ढेत्वा पत्तं धोवित्वा

गन्धचुण्णेन उब्बट्टेत्वा चतुमधुरस्स पूरेत्वा उपरि आसित्तेन पदुमगम्भवण्णेन सप्पिना विज्जोतमानं पच्चेकबुद्धस्स हत्थे ठपेत्वा “यथा अयं पिण्डपातो ओभासजातो, एवं ओभासजातं मे सरीरं होतू”ति पत्थनं पट्टपेसि। पच्चेकबुद्धो अनुमोदित्वा आकासं पक्खन्दि। तेपि द्वे जायम्पतिका यावतायुकं कुसलं कत्वा सग्गे निब्बत्तित्वा पुन ततो चवित्वा उपासको कस्सपसम्मासम्बुद्धकाले बाराणसियं असीतिकोटिविभवस्स सेट्ठिनो पुत्तो हुत्वा निब्बत्ति, इतरापि तादिसस्सेव सेट्ठिनो धीता हुत्वा निब्बत्ति।

तस्स वुद्धिप्पत्तस्स तमेव सेट्ठिधीतरं आनयिंसु। तस्सा पुब्बे अदिन्नविपाकस्स तस्स कम्मस्स आनुभावेन पतिकूलं पविट्टमत्ताय उम्मारब्धन्तरे सकलसरीरं उग्घाटितवच्चकुटि विय दुग्गन्धं जातं। सेट्ठिकुमारो “कस्सायं गन्धो”ति पुच्छित्वा “सेट्ठिकज्जाया”ति सुत्वा “नीहरथा”ति आभतनियामेनेव कुलधरं पेसेसि। सा एतेनेव नीहारेन सत्तसु ठानेसु पटिनिवत्तिता।

तेन च समयेन कस्सपदसबलो परिनिब्बायि, तस्स घनकोट्टिमाहि सतसहस्सगघनिकाहि रत्तसुवण्णइट्टकाहि योजनुब्बेधं चेतियं आरभिंसु। तस्मिं चेतिये करियमाने सा सेट्ठिधीता चिन्तेसि — “अहं सत्तसु ठानेसु पटिनिवत्तिता, किं मे जीवितेना”ति अत्तनो सरीराभरणभण्डकं भज्जापेत्वा सुवण्णइट्टकं कारेसि रतनायतं विदत्थिवित्थिन्नं चतुरङ्गुलुब्बेधं। ततो हरितालमनोसिलापिण्डं गहेत्वा अट्ट उप्पलहत्थके आदाय चेतियकरणट्टानं गता। तस्मिञ्च खणे एका इट्टकापन्ति परिक्खिपित्वा आगच्छमाना घटनिट्टकाय ऊना होति। सेट्ठिधीता वड्ढकिं आह — “इमं इट्टकं एत्थ ठपेथा”ति। अम्म, भट्टके काले आगतासि, सयमेव ठपेहीति। सा आरुह्य तेलेन हरितालमनोसिलं योजेत्वा तेन बन्धनेन इट्टकं पटिट्टपेत्वा उपरि अट्टहि उप्पलहत्थकेहि पूजं कत्वा वन्दित्वा “निब्बत्तनिब्बत्तट्टाने मे कायतो चन्दनगन्धो वायतु, मुखतो उप्पलगन्धो”ति पत्थनं कत्वा चेतियं वन्दित्वा पदक्खिणं कत्वा अगमासि।

अथ तस्मिंयेव खणे यस्स सेट्ठिपुत्तस्स पठमं गेहं नीता, तस्स तं आरब्ध सति उदपादि। नगरेपि नक्खत्तं सङ्गुट्ठं होति। सो उपट्टाके आह — “तदा इध आनीता सेट्ठिधीता अत्थि, कहं सा”ति? कुलगेहे सामीति। आनेथ नं, नक्खत्तं कीळिस्सामाति। ते गन्त्वा तं वन्दित्वा ठिता “किं, ताता, आगतत्था”ति ताय पुट्टा तं पवत्तिं आचिक्खिंसु। ताता, मया आभरणभण्डेन चेतियं पूजितं, आभरणं मे नत्थीति। ते गन्त्वा सेट्ठिपुत्तस्स आरोचेसुं। आनेथ नं, पिळ्ळन्धनं लभिस्सामाति। ते आनयिंसु। तस्सा सह घरप्पवेसनेन सकलगेहं चन्दनगन्धञ्चेव नीलुप्पलगन्धञ्च वायि।

सेट्ठिपुत्तो तं पुच्छि “पठमं तव सरीरतो दुग्गन्धो वायि, इदानि पन ते सरीरतो चन्दनगन्धो, मुखतो उप्पलगन्धो वायति, किं एत”न्ति? सा आदितो पट्टाय अत्तना कतकम्मं आरोचेसि। सेट्ठिपुत्तो “निय्यानिकं वत बुद्धसासन”न्ति पसीदित्वा योजनिकं सुवण्णचेतियं कम्बलकञ्चुकेन परिक्खिपित्वा तत्थ तत्थ रथचक्कप्पमाणेहि सुवण्णपदुमेहि अलङ्कुरि। तेसं द्वादसहत्था ओलम्बका होन्ति। सो तत्थ यावतायुकं ठत्वा सग्गे निब्बत्तित्वा ततो चुतो बाराणसितो योजनमत्ते ठाने अज्जतरस्मिं अमच्चकुले निब्बत्ति। सेट्ठिकज्जापि देवलोकतो चवित्वा राजकुले जेड्ढीता हुत्वा निब्बत्ति।

तेसु वयपत्तेसु कुमारस्स वसनगामे नक्खत्तं सङ्गुट्ठं। सो मातरं आह — “साटकं मे, अम्म, देहि, नक्खत्तं कीळिस्सामी”ति। सा धोतवत्थं नीहरित्वा अदासि। अम्म, थूलं इदं, अज्जं देहीति। अज्जं नीहरित्वा अदासि, तम्पि पटिक्खिपि। अज्जं नीहरित्वा अदासि, तम्पि पटिक्खिपि। अथ नं माता आह — “तात, यादिसे गेहे मयं जाता, नत्थि नो इतो सुखुमतरस्स पटिलाभाय पुज्ज”न्ति। तेन हि लभनट्टानं गच्छामि, अम्माति। पुत्त अहं अज्जेव तुहं बाराणसिनगरे रज्जपटिलाभं इच्छामीति। सो मातरं वन्दित्वा आह — “गच्छामि, अम्मा”ति। गच्छ, ताताति। एवं किरस्सा चित्तं अहोसि

— “कहं गमिस्सति, इध वा एत्थ वा गेहे निसीदिस्सती”ति? सो पन पुञ्जनियामेन निक्खमित्वा बाराणसिं गन्त्वा उय्याने मङ्गलसिलापट्टे ससीसं पारुपित्वा निपज्जि। सो च बाराणसिरज्जो कालकतस्स सत्तमो दिवसो होति।

अमच्चा रज्जो सरीरकिच्चं कत्वा राजङ्गणे निसीदित्वा मन्तयिंसु — “रज्जो एका धीताव अत्थि, पुत्तो नत्थि, अराजकं रज्जं न वट्ठति, को राजा होती”ति मन्तेत्वा “त्वं होहि, त्वं होही”ति आहंसु। पुरोहितो आह — “बहुं ओलोकेतुं न वट्ठति, फुस्सरथं विस्सज्जेमा”ति। ते कुमुदवण्णे चत्तारो सिन्धवे योजेत्वा पञ्चविधं राजककुधभण्डं सेतच्छत्तञ्च रथस्मिंयेव ठपेत्वा रथं विस्सज्जेत्वा पच्छतो तूरियानि पगगण्हापेसु। रथो पाचीनद्वारेन निक्खमित्वा उय्यानाभिमुखो अहोसि। “परिचयेन उय्यानाभिमुखो गच्छति, निवत्तेमा”ति केचि आहंसु। पुरोहितो “मा निवत्तयित्था”ति आह। रथो कुमारं पदक्खिणं कत्वा आरोहनसज्जो हुत्वा अट्ठासि। पुरोहितो पारुपनकण्णं अपनेत्वा पादतलानि ओलोकेन्तो “तिट्ठतु अयं दीपो, द्विसहस्सदीपपरिवारेसु चतूसु दीपेसु एसो रज्जं कारेतुं युत्तो”ति वत्वा “पुनपि तूरियानि पगगण्हापेसु, पुनपि तूरियानि पगगण्हापेसि”ति तिक्खत्तुं तूरियानि पगगण्हापेसि।

अथ कुमारो मुखं विवरित्वा ओलोकेत्वा “केन कम्मेन आगतत्था”ति आह। देव तुम्हाकं रज्जं पापुणातीति। राजा कहन्ति? देवत्तं गतो सामीति। कति दिवसा अतिक्कन्ताति? अज्ज सत्तमो दिवसोति। पुत्तो वा धीता वा नत्थीति? धीता अत्थि देव, पुत्तो नत्थीति। करिस्सामि रज्जन्ति। ते तावदेव अभिसेकमण्डपं कारेत्वा राजधीतरं सब्बालङ्कारेहि अलङ्करीत्वा उय्यानं आनेत्वा कुमारस्स अभिसेकं अकंसु।

अथस्स कताभिसेकस्स सहस्सगघनकं वत्थं उपहरिंसु। सो “किमिदं, ताता”ति आह। निवासनवत्थं देवाति। ननु, ताता, थूलं, अज्जं सुखुमतरं नत्थीति? मनुस्सानं परिभोगवत्थेसु इतो सुखुमतरं नत्थि देवाति। तुम्हाकं राजा एवरूपं निवासेसीति? आम, देवाति। न मज्जे पुज्जवा तुम्हाकं राजा, सुवण्णभिङ्गारं आहरथ, लभिस्साम वत्थन्ति। ते सुवण्णभिङ्गारं आहरिंसु। सो उट्ठाप्य हत्थे धोवित्वा मुखं विक्खालेत्वा हत्थेन उदकं आदाय पुरत्थिमाय दिसाय अब्भुक्किरि, तावदेव घनपथविं भिन्दित्वा अट्ठ कप्परुक्खा उट्ठहिंसु। पुन उदकं गहेत्वा दक्खिणं पच्छिमं उत्तरन्ति एवं चतस्सोपि दिसा अब्भुक्किरि, सब्बदिसासु अट्ठट्ठ कत्वा द्वित्तिस कप्परुक्खा उट्ठहिंसु। सो एकं दिब्बदुस्सं निवासेत्वा एकं पारुपित्वा “नन्दरज्जो विजिते सुत्तकन्तिका इत्थियो मा सुत्तं कन्तिसूति एवं भेरिं चरापेथा”ति वत्वा छत्तं उस्सापेत्वा अलङ्कृतपटियत्तो हत्थिक्खन्धवरगतो नगरं पविसित्वा पासादं आरुह्य महासम्पत्तिं अनुभवि।

एवं काले गच्छन्ते एकदिवसं देवी रज्जो महासम्पत्तिं दिस्वा “अहो तपस्सी”ति कारुज्जाकारं दस्सेसि। “किमिदं देवी”ति च पुट्ठा “अतिमहती ते देव सम्पत्ति, अतीते बुद्धानं सद्वहित्वा कल्याणं अकत्थ, इदानि अनागतस्स पच्चयं कुसलं न करोथा”ति आह। कस्स दस्सामि, सीलवन्तो नत्थीति। “असुज्जो, देव, जम्बुदीपो अरहन्तेहि, तुम्हे दानमेव सज्जेथ, अहं अरहन्ते लच्छामी”ति आह। राजा पुनदिवसे पाचीनद्वारे दानं सज्जापेसि। देवी पातोव उपोसथङ्गानि अधिट्ठाप्य उपरिपासादे पुरत्थाभिमुखा उरेन निपज्जित्वा “सचे एतिस्सा दिसाय अरहन्तो अत्थि, स्वे आगन्त्वा अम्हाकं भिक्खं गण्हन्तू”ति आह। तस्सं दिसायं अरहन्तो नाहेसुं, तं सक्कारं कपणयाचकानं अदंसु।

पुनदिवसे दक्खिणद्वारे दानं सज्जेत्वा तथेव अकासि, पुनदिवसे पच्छिमद्वारे। उत्तरद्वारे सज्जनदिवसे पन देविया तथेव निमन्तिते हिमवन्ते वसन्तानं पदुमवतिया पुत्तानं पञ्चसतानं पच्चेकबुद्धानं जेट्ठको महापदुमपच्चेकबुद्धो भातिके आमन्तेसि — “मारिसा, नन्दराजा तुम्हे निमन्तेति, अधिवासेथ तस्सा”ति। ते अधिवासेत्वा पुनदिवसे अनोतत्तदहे मुखं धोवित्वा आकासेन आगन्त्वा उत्तरद्वारे ओतरिंसु। मनुस्सा गन्त्वा “पञ्चसता, देव, पच्चेकबुद्धा आगता”ति रज्जो

आरोचेसुं । राजा सद्धिं देविया गन्त्वा वन्दित्वा पत्तं गहेत्वा पच्चेकबुद्धे पासादं आरोपेत्वा तत्र तेसं दानं दत्वा भक्तकिच्चावसाने राजा सङ्कथेरस्स, देवी सङ्कनवकस्स पादमूले निपज्जित्वा, “अय्या, पच्चयेहि न किलमिस्सन्ति, मयं पुज्जेन न हायिस्साम, अम्हाकं यावजीवं इध निवासाय पटिज्जं देथा”ति । पटिज्जं कारेत्वा उय्याने पज्ज पण्णसालासतानि पज्ज चङ्कमनसतानीति सब्बाकारेण निवासद्धानं सम्पादेत्वा तत्थ वसापेसुं ।

एवं काले गच्छन्ते रज्जो पच्चन्तो कुपितो । सो “अहं पच्चन्तं वूपसमेतुं गच्छामि, त्वं पच्चेकबुद्धेसु मा पमज्जी”ति देविं ओवदित्वा गतो । तस्मिं अनागतेयेव पच्चेकबुद्धानं आयुसङ्खारा खीणा । महापदुमपच्चेकबुद्धो तियामरत्तिं ज्ञानकीळं कीळित्वा अरुणुगमने आलम्बनफलकं आलम्बित्वा ठितकोव अनुपादिसेसाय निब्बानधातुया परिनिब्बायि । एतेनुपायेन सेसापीति सब्बेव परिनिब्बुता । पुनदिवसे देवी पच्चेकबुद्धानं निसीदनद्धानं हरितुपलित्तं कारेत्वा पुष्फानि विकिरित्वा धूमं दत्वा तेसं आगमनं ओलोकेन्ती निसिन्ना; आगमनं अपस्सन्ती पुरिसं पेसेसि “गच्छ, तात, जानाहि, किं अय्यानं किञ्चि अफासुक”न्ति । सो गन्त्वा महापदुमस्स पण्णसालाद्वारं विवरित्वा तत्थ अपस्सन्तो चङ्कमनं गन्त्वा आलम्बनफलकं निस्साय ठितं दिस्वा वन्दित्वा “कालो, भन्ते”ति आह । परिनिब्बुतसरीरं किं कथेस्सति? सो “निद्दायति मज्जे”ति गन्त्वा पिट्ठिपादे हत्थेन परामसित्वा पादानं सीतलताय चैव थद्धताय च परिनिब्बुतभावं जत्वा दुतियस्स सन्तिकं अगमासि, एवं ततियस्साति सब्बेसं परिनिब्बुतभावं जत्वा राजकुलं गतो । “कहं, तात, पच्चेकबुद्धा”ति पुट्ठो “परिनिब्बुता देवी”ति आह । देवी कन्दन्ती रोदन्ती निक्खमित्वा नागरेहि सद्धिं तत्थ गन्त्वा साधुकीळितं कारेत्वा पच्चेकबुद्धानं सरीरकिच्चं कत्वा धातुयो गहेत्वा चेति यं पतिट्ठापेसि ।

राजा पच्चन्तं वूपसमेत्वा आगतो पच्चुगमनं आगतं देविं पुच्छि — “किं, भद्दे, पच्चेकबुद्धेसु नप्पमज्जि, निरोगा अय्या”ति? परिनिब्बुता देवाति । राजा चिन्तेसि — “एवरूपानम्पि पण्डितानं मरणं उप्पज्जति, अम्हाकं कुतो मोक्खो”ति? सो नगरं अगन्त्वा उय्यानमेव पविसित्वा जेट्टपुत्तं पक्कोसापेत्वा तस्स रज्जं पटियादेत्वा सयं समणकपब्बज्जं पब्बजि । देवीपि “इमस्मिं पब्बजिते अहं किं करिस्सामी”ति तत्थेव उय्याने पब्बजिता । द्वेपि ज्ञानं भावेत्वा ततो चुता ब्रह्मलोके निब्बत्तिसु ।

तेसु तत्थेव वसन्तेसु अम्हाकं सत्था लोके उप्पज्जित्वा पवत्तितवरधम्मचक्को अनुपुब्बेन राजगहं पाविसि । सत्थरि तत्थ वसन्ते अयं पिप्पलिमाणवो मगधरट्ठे महातित्थब्राह्मणगामे कपिलब्राह्मणस्स अगमहेसिया कुच्छिमि निब्बत्तो, अयं भद्दा कापिलानी महरट्ठे सागलनगरे कोसियगोत्तब्राह्मणस्स अगमहेसिया कुच्छिमि निब्बत्ता । तेसं अनुक्कमेन वड्डमानानं पिप्पलिमाणवस्स वीसतिमे वस्से भद्दाय सोळसमे वस्से सम्पत्ते मातापितरो पुत्तं ओलोकेत्वा, “तात, त्वं वयपत्तो, कुलवंसो नाम पतिट्ठापेतब्बो”ति अतिविय निप्पीळयिंसु । माणवो आह — “मय्हं सोतपथे एवरूपं कथं मा कथेथ, अहं याव तुम्हे धरथ, ताव पटिजग्गिस्सामि, तुम्हाकं अच्चयेन निक्खमित्वा पब्बजिस्सामी”ति । ते कतिपाहं अतिक्कमित्वा पुन कथयिंसु, सोपि तथेव पटिक्खिपि । पुनपि कथयिंसु, पुनपि पटिक्खिपि । ततो पट्ठाय माता निरन्तरं कथेसियेव ।

माणवो “मम मातरं सज्जापेस्सामी”ति रत्तसुवण्णस्स निक्खसहस्सं दत्वा सुवण्णकारेहि एकं इत्थिरूपं कारापेत्वा तस्स मज्जनघट्टनादिकम्मपरियोसाने तं रत्तवत्थं निवासापेत्वा वण्णसम्पन्नेहि पुप्फेहि चैव नानाअलङ्कारेहि च अलङ्कारापेत्वा मातरं पक्कोसापेत्वा आह — “अम्म, एवरूपं आरम्मणं लभन्तो गेहे वसिस्सामि, अलभन्तो न वसिस्सामी”ति । पण्डिता ब्राह्मणी चिन्तेसि — “मय्हं पुत्तो पुज्जवा दिन्नदानो कताभिनीहारो, पुज्जं करोन्तो न एककोव अकासि, अद्धा एतेन सह कतपुज्जा सुवण्णरूपकपटिभागाव भविस्सती”ति अट्ठ ब्राह्मणे पक्कोसापेत्वा सब्बकामेहि

सन्तपेत्वा सुवण्णरूपकं रथं आरोपेत्वा “गच्छथ, ताता, यत्थ अम्हाकं जातिगोत्तभोगेहि समानकुले एवरूपं दारिकं पस्सथ, इममेव सुवण्णरूपकं पण्णाकारं कत्वा देथा”ति उय्योजेसि ।

ते “अम्हाकं नाम एतं कम्म”न्ति निक्खमित्वा “कत्थ गमिस्सामा”ति चिन्तेत्वा “मद्वरुं नाम इत्थाकरो, मद्वरुं गमिस्सामा”ति मद्वरुं सागलनगरं अगमंसु । तत्थ तं सुवण्णरूपकं न्हानतित्थे ठपेत्वा एकमन्ते निसीदिसु । अथ भद्दाय धाती भद्वं न्हापेत्वा अलङ्कुरित्वा सिरिगम्भे निसीदापेत्वा न्हायितुं आगच्छन्ती तं रूपकं दिस्वा “अय्यधीता मे इधागता”ति सज्जाय सन्तज्जेत्वा “दुब्बिनीते किं त्वं इधागता”ति तलसत्तिकं उगिरित्वा “गच्छ सीघ”न्ति गण्डपस्से पहरि । हत्थो पासाणे पटिहतो विय कम्पित्थ । सा पटिक्कमित्वा “एवं थद्धं नाम महागीवं दिस्वा ‘अय्यधीता मे’ति सज्जं उप्पादेसिं, अय्यधीताय हि मे निवासनपटिग्गाहिकायपि अयुत्ता”ति आह । अथ नं ते मनुस्सा परिवारेत्वा “एवरूपा ते सामिधीता”ति पुच्छिसु । किं एसा, इमाय सतगुणेन सहस्सगुणेन मय्हं अय्याधीता अभिरूपतरा, द्वादसहत्थे गम्भे निसिन्नाय पदीपकिच्चं नत्थि, सरीरोभासेनेव तमं विधमतीति । “तेन हि आगच्छा”ति खुज्जं गहेत्वा सुवण्णरूपकं रथं आरोपेत्वा कोसियगोत्तस्स ब्राह्मणस्स घरद्वारे ठत्वा आगमनं निवेदयिसु ।

ब्राह्मणो पटिसन्थारं कत्वा “कुतो आगतत्था”ति पुच्छि । मगधरुं महातित्थगामे कपिलब्राह्मणस्स घरतोति । किं कारणा आगताति? इमिना नाम कारणेनाति । “कल्याणं, ताता, समजातिगोत्तविभवो अम्हाकं ब्राह्मणो, दस्सामि दारिक”न्ति पण्णाकारं गण्णिह । ते कपिलब्राह्मणस्स सासनं पहिणिसु “लद्धा दारिका, कत्तब्बं करोथा”ति । तं सासनं सुत्वा पिप्पलिमाणवस्स आरोचयिसु “लद्धा किर दारिका”ति । माणवो “अहं ‘न लभिस्सन्ती’ति चिन्तेसिं, ‘इमे लद्धाति वदन्ति’, अनत्थिको हुत्वा पण्णं पेसेस्सामी”ति रहोगतो पण्णं लिखि “भद्दा अत्तनो जातिगोत्तभोगानुरूपं घरावासं लभतु, अहं निक्खमित्वा पब्बजिस्सामि, मा पच्छा विप्पटिसारिनी अहोसी”ति । भद्दापि “असुकस्स किर मं दातुकामो”ति सुत्वा रहोगता पण्णं लिखि “अय्यपुत्तो अत्तनो जातिगोत्तभोगानुरूपं घरावासं लभतु, अहं निक्खमित्वा पब्बजिस्सामि, मा पच्छा विप्पटिसारी अहोसी”ति । द्वे पण्णानि अन्तरामगे समागच्छिसु । इदं कस्स पण्णन्ति? पिप्पलिमाणवेन भद्दाय पहितन्ति । इदं कस्साति? भद्दाय पिप्पलिमाणवस्स पहितन्ति च वुत्ते द्वेपि वाचेत्वा “पस्सथ दारकानं कम्म”न्ति फालेत्वा अरज्जे छडुत्वा समानपण्णं लिखित्वा इतो च एत्तो च पेसेसुं । इति तेसं अनिच्छमानानयेव समागमो अहोसि ।

तंदिवसमेव माणवो एकं पुप्फदामं गहेत्वा ठपेसि । भद्दापि, तानि सयनमज्जे ठपेसि । भुत्तसायमासा उभोपि “सयनं अभिरुहिस्सामा”ति समागन्त्वा माणवो दक्खिणपस्सेन सयनं अभिरुहि । भद्दा वामपस्सेन अभिरुहित्वा आह — “यस्स पस्से पुप्फानि मिलायन्ति, तस्स रागचित्तं उप्पन्नन्ति विजानिस्साम, इमं पुप्फदामं न अल्लीयितब्ब”न्ति । ते पन अज्जमज्जं सरीरसम्फस्सभयेन तियामरत्तिं निद्वं अनोक्कमन्ताव वीतिनामेन्ति, दिवा पन हासमत्तम्पि नाहोसि । ते लोकामिसेन असंसट्ठा याव मातापितरो धरन्ति, ताव कुटुम्बं अविचारेत्वा तेसु कालङ्कतेसु विचारयिसु । महती माणवस्स सम्पत्ति सत्तासीतिकोटिधनं, एकदिवसं सरीरं उब्बट्टेत्वा छडुत्तब्बं सुवण्णचुण्णमेव मगधनाळिया द्वादसनाळिमत्तं लद्धुं वट्ठति । यन्तबद्धानि सट्ठि महातळाकानि, कम्मन्तो द्वादसयोजनिको, अनुराधपुरप्पमाणा चुदस गामा, चुदस हत्थानीका, चुदस अस्सानीका, चुदस रथानीका ।

सो एकदिवसं अलङ्कृतअस्सं आरुह्य महाजनपरिवृतो कम्मन्तं गन्त्वा खेत्तकोटियं ठितो नङ्गलेहि भिन्नद्वानतो काकादयो सकुणे गण्डुप्पादादिपाणके उद्धरित्वा खादन्ते दिस्वा, “ताता, इमे किं खादन्ती”ति पुच्छि । गण्डुप्पादे, अय्याति । एतेहि कतं पापं कस्स होतीति? तुम्हाकं, अय्याति । सो चिन्तेसि — “सचे एतेहि कतं पापं मय्हं होति, किं मे करिस्सति

सत्तासीतिकोटिधनं, किं द्वादसयोजनिको कम्मन्तो, किं सट्ठियन्तबद्धानि तळाकानि, किं चुदस गामा? सब्बमेतं भद्दाय कापिलानिया निर्यातेत्वा निक्खम्म पब्बजिस्सामी”ति ।

भद्दापि कापिलानी तस्मिं खणे अन्तरवत्थुम्हि तयो तिलकुम्भे पत्थरापेत्वा धातीहि परिवुता निसिन्ना काके तिलपाणके खादन्ते दिस्वा, “अम्मा, किं इमे खादन्ती”ति पुच्छि । पाणके, अय्येति । अकुसलं कस्स होतीति? तुम्हाकं, अय्येति । सा चिन्तेसि — “मय्हं चतुहत्थवत्थं नाळिकोदनमत्तञ्च लद्धुं वट्टति, यदि पनेतं एत्तकेन जनेन कतं अकुसलं मय्हं होति, अद्धा भवसहस्सेनपि वट्टतो सीसं उक्खिपितुं न सक्का, अय्यपुत्ते आगतमत्तेयेव सब्बं तस्स निर्यातेत्वा निक्खम्म पब्बजिस्सामी”ति ।

माणवो आगन्त्वा न्हायित्वा पासादं आरुह्य महारहे पल्लङ्गे निसीदि । अथस्स चक्कवत्तिनो अनुच्छविकं भोजनं सज्जयिंसु । द्वेपि भुज्जित्वा परिजने निक्खन्ते रहोगता फासुकट्टाने निसीदिंसु । ततो माणवो भद्दं आह — “भद्दे इमं घरं आगच्छन्ती कित्तकं धनं आहरी”ति? पञ्चपण्णास सकटसहस्सानि, अय्याति । एतं सब्बं, या च इमस्मिं घरे सत्तासीति कोटियो यन्तबद्धा सट्ठितळाकादिभेदा सम्पत्ति अत्थि, सब्बं तुय्हंयेव निर्यातेमीति । तुम्हे पन कहं गच्छथ, अय्याति? अहं पब्बजिस्सामीति । अय्य, अहम्पि तुम्हाकंयेव आगमनं ओलोकयमाना निसिन्ना, अहम्पि पब्बजिस्सामीति । तेसं आदित्तपण्णकुटि विय तयो भवा उपट्ठहिंसु । ते अन्तरापणतो कसावरसपीतानि वत्थानि मत्तिकापत्ते च आहारापेत्वा अज्जमज्जं केसे ओहारापेत्वा “ये लोके अरहन्तो, ते उट्ठिस्स अम्हाकं पब्बज्जा”ति वत्वा थविकाय पत्ते ओसारेत्वा अंसं लग्गेत्वा पासादतो ओतरिंसु । गेहे दासेसु वा कम्मकारेसु वा न कोचि सज्जानि ।

अथ ने ब्राह्मणगामतो निक्खम्म दासगामद्वारेन गच्छन्ते आकप्पकुत्तवसेन दासगामवासिनो सज्जानिंसु । ते रोदन्ता पादेसु निपतित्वा “किं अम्हे अनाथे करोथ, अय्या”ति आहंसु । “मयं भणे आदित्तपण्णसाला विय तयो भवाति पब्बजिम्हा, सचे तुम्हेसु एकेकं भुजिस्सं करोम, वस्ससतम्पि नप्पहोति । तुम्हेव तुम्हाकं सीसं धोवित्वा भुजिस्सा हुत्वा जीवथा”ति वत्वा तेसं रोदन्तानंयेव पक्कमिंसु । थेरो पुरतो गच्छन्तो निवत्तित्वा ओलोकेन्तो चिन्तेसि — “अयं भद्दा कापिलानी सकलजम्बुदीपगघनिका इत्थी मय्हं पच्छतो आगच्छति । ठानं खो पनेतं विज्जति, यं कोचिदेव एवं चिन्तेय्य ‘इमे पब्बजित्वापि विना भवितुं न सक्कोन्ति, अननुच्छविकं करोन्ती’ति । कोचि वा पन अम्हेसु मनं पदूसेत्वा अपायपूरको भवेय्य । इमं पहाय मया गन्तुं वट्टती”ति चित्तं उप्पादेसि ।

सो पुरतो गच्छन्तो द्वेधापथं दिस्वा तस्स मत्थके अट्ठासि । भद्दापि आगन्त्वा वन्दित्वा अट्ठासि । अथ नं आह — “भद्दे तादिसिं इत्थिं मम पच्छतो आगच्छन्तिं दिस्वा ‘इमे पब्बजित्वापि विना भवितुं न सक्कोन्ती’ति चिन्तेत्वा अम्हेसु पदुट्ठचित्तो महाजनो अपायपूरको भवेय्य । इमस्मिं द्वेधापथे त्वं एकं गण्ह, अहं एकेन गमिस्सामी”ति । “आम, अय्य, पब्बजितानं मातुगामो नाम मलं, ‘पब्बजित्वापि विना न भवन्ती’ति अम्हाकं दोसं दस्सन्ति, तुम्हे एकं मगं गण्हथ, अहं एकं गण्हित्वा विना भविस्सामी”ति तिक्खत्तुं पदक्खिणं कत्वा चतूसु ठानेसु पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा दसनखसमोधानसमुज्जलं अज्जलिं पग्गय्ह “सतसहस्सकप्पप्पमाणे अद्धाने कतो मित्तसन्थवो अज्ज भिज्जती”ति वत्वा “तुम्हे दक्खिणजातिका नाम, तुम्हाकं दक्खिणमग्गो वट्टति । मयं मातुगामा नाम वामजातिका, अम्हाकं वाममग्गो वट्टती”ति वन्दित्वा मगं पटिपन्ना । तेसं द्वेधाभूतकाले अयं महापथवी “अहं चक्कवाळगिरिसिनेरुपब्बते धारेतुं सक्कोन्तीपि तुम्हाकं गुणे धारेतुं न सक्कोमी”ति वदन्ती विय विरवमाना अकम्पि, आकासे असनिसद्दो विय पवत्ति, चक्कवाळपब्बतो उन्नदि ।

सम्मासम्बुद्धो वेळुवनमहाविहारे गन्धकुटियं निसिन्नो पथवीकम्पनसदं सुत्वा “कस्स नु खो पथवी कम्पती”ति

आवज्जेन्तो “पिप्पलिमाणवो च भद्वा च कापिलानी मं उद्दिस्स अप्पमेय्यं सम्पत्तिं पहाय पब्बजिता, तेसं वियोगट्टाने उभिन्नम्पि गुणबलेन अयं पथवीकम्पो जातो, मयापि एतेसं सङ्गहं कातुं वट्ठती”ति गन्धकुटितो निक्खम्म सयमेव पत्तचीवरमादाय असीतिमहाथेरेसु कज्जि अनामन्तेत्वा तिगावुतं मगं पच्चुग्गमनं कत्वा राजगहस्स च नालन्दाय च अन्तरे बहुपुत्तकनिग्रोधरुक्खमूले पल्लङ्कं आभुजित्वा निसीदि । निसीदन्तो पन अज्जतरपंसुकूलिको विय अनिसीदित्वा बुद्धवेसं गहेत्वा असीतिहत्था घनबुद्धरस्मियो विस्सज्जेन्तो निसीदि । इति तस्मिं खणे पण्णच्छत्तसकटचक्ककूटागारादिप्पमाणा बुद्धरस्मियो इतो चितो च विप्फन्दन्तियो विधावन्तियो चन्दसहस्स-सूरियसहस्स-उग्गमनकालो विय कुरुमाना तं वनन्तं एकोभासं अकंसु । द्वत्तिसमहापुरिसलक्खणसिरिया समुज्जलतारागणं विय गगनं, सुपुप्फितकमलकुवलयं विय सलिलं वनन्तं विरोचित्थ । निग्रोधरुक्खस्स खन्धो नाम सेतो होति, पत्तानि नाम नीलानि, पक्कानि रत्तानि । तस्मिं पन दिवसे सतसाखो निग्रोधो सुवण्णवण्णोव अहोसि ।

महाकस्सपत्थेरो “अयं मय्हं सत्था भविस्सति, इमाहं उद्दिस्स पब्बजितो”ति दिट्ठट्टानतो पट्टाय ओणतोणतो गन्त्वा तीसु ठानेसु वन्दित्वा “सत्था मे, भन्ते भगवा, सावकोहमस्मि, सत्था मे, भन्ते भगवा, सावकोहमस्मी”ति आह । अथ नं भगवा अवोच — “कस्सप, सचे त्वं इमं निपच्चकारं महापथविया करेय्यासि, सापि धारेतुं न सक्कुणेय्य । तथागतस्स एवं गुणमहन्तं जानता तथा कतो निपच्चकारो मय्हं लोमम्पि चालेतुं न सक्कोति । निसीद, कस्सप, दायज्जं ते दस्सामी”ति । अथस्स भगवा तीहि ओवादेहि उपसम्पदं अदासि । दत्वा बहुपुत्तकनिग्रोधमूलतो निक्खमित्वा थेरं पच्छासमणं कत्वा मगं पटिपज्जि । सत्थु सरीरं द्वत्तिसमहापुरिसलक्खणविचित्तं, महाकस्सपस्स सत्तमहापुरिसलक्खणपटिमण्डितं । सो कज्जनमहानावाय पच्छाबन्धो विय सत्थु पदानुपदिकं अनुगज्जि । सत्था थोकं मगं गन्त्वा मग्गा ओक्कम्म अज्जतरस्मिं रुक्खमूले निसज्जाकारं दस्सेसि, थेरो “निसीदितुकामो सत्था”ति जत्वा अत्तनो पारुपनपिलोतिकसङ्घाटिं चतुग्गुणं कत्वा पज्जापेसि ।

सत्था तस्मिं निसीदित्वा हत्थेन चीवरं परामसित्वा “मुदुका खो त्यायं, कस्सप, पिलोतिकसङ्घाटी”ति आह । थेरो “सत्था मे सङ्घाटिया मुदुकभावं कथेति, पारुपितुकामो भविस्सती”ति जत्वा “पारुपतु, भन्ते, भगवा सङ्घाटि”न्ति आह । किं त्वं पारुपिस्ससि कस्सपाति? तुम्हाकं निवासनं लभन्तो पारुपिस्सामि, भन्तेति । “किं पन त्वं, कस्सप, इमं परिभोगजिण्णं पंसुकूलं धारेतुं सक्खिस्ससि? मया हि इमस्स पंसुकूलस्स गहितदिवसे उदकपरियन्तं कत्वा महापथवी कम्पि, इमं बुद्धानं परिभोगजिण्णं चीवरं नाम न सक्का परित्तगुणेन धारेतुं, पटिबलेनेविदं पटिपत्तिपूरणसमत्थेन जातिपंसुकूलिकेन गहेतुं वट्ठती”ति वत्वा थेरेन सद्धि चीवरं परिवत्तेसि ।

एवं पन चीवरपरिवत्तं कत्वा थेरेन पारुतचीवरं भगवा पारुपि, सत्थु चीवरं थेरो पारुपि । तस्मिं समये अचेतनापि अयं महापथवी “दुक्करं, भन्ते, अकत्थ, अत्तना पारुतचीवरं सावकस्स दिन्नपुब्बं नाम नत्थि, अहं तुम्हाकं गुणं धारेतुं न सक्कोमी”ति वदन्ती विय उदकपरियन्तं कत्वा कम्पि । थेरोपि “लद्धं दानि मया बुद्धानं परिभोगचीवरं, किं मे इदानि उत्तरि कत्तब्बं अत्थी”ति उन्नतिं अकत्वा बुद्धानं सन्तिकेयेव तेरस धुतगुणे समादाय सत्तदिवसमत्तं पुथुज्जनो हुत्वा अट्ठमे अरुणे सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । सत्थापि “कस्सपो, भिक्खवे, चन्दूपमो कुलानि उपसङ्कमति, अपकस्सेव कायं अपकस्स चित्तं निच्चनवको कुलेसु अप्पगब्भो”ति (सं० नि० २.१४६) एवमादीहि सुत्तेहि थेरं थोमेत्वा अपरभागे एतदेव कस्सपसंयुत्तं अट्ठुप्पत्तिं कत्वा “मम सासने धुतवादानं भिक्खूनं महाकस्सपो अग्गो”ति थेरं ठानन्तरे ठपेसीति ।

अनुरुद्धत्थेरवत्थु

१९२. पञ्चमे दिब्बचक्खुकानं यदिदं अनुरुद्धोति दिब्बचक्खुकभिक्षूनां अनुरुद्धत्थेरो अगगोति वदति । तस्स चिण्णवसिताय अगगभावो वेदितब्बो । थेरो किर भोजनपपञ्चमत्तं ठपेत्वा सेसकालं आलोकं वट्ठेत्वा दिब्बचक्खुना सत्ते ओलोकेन्तोव विहरति । इति अहोरत्तं चिण्णवसिताय एस दिब्बचक्खुकानं अगगो नाम जातो । अपिच कप्पसतसहस्सं पत्थितभावेनपेस दिब्बचक्खुकानं अगगोव जातो ।

तत्रस्स पञ्चकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — अयम्पि हि कुलपुत्तो पदुमुत्तरस्सेव भगवतो काले पच्छाभत्तं धम्मस्सवनत्थं विहारं गच्छन्तेन महाजनेन सद्धिं अगमासि । अयं हि तदा अज्जतरो अपाकटनामो इस्सरकुटुम्बिको अहोसि । सो दसबलं वन्दित्वा परिसपरियन्ते ठितो धम्मकथं सुणाति । सत्था देसनं यथानुसन्धिकं घटेत्वा एकं दिब्बचक्खुकं भिक्षुं एतदगगद्धाने ठपेसि ।

ततो कुटुम्बिकस्स एतदहोसि — “महा वतायं भिक्षु, यं एवं सत्था सयं दिब्बचक्खुकानं अगगद्धाने ठपेसि । अहो वताहम्पि अनागते उप्पज्जनकबुद्धस्स सासने दिब्बचक्खुकानं अगगो भवेय्य”न्ति चित्तं उप्पादेत्वा परिसन्तरेन गन्त्वा स्वातनाय भगवन्तं भिक्षुसङ्घेन सद्धिं निमन्तेत्वा पुनदिवसे बुद्धप्पमुखस्स भिक्षुसङ्घस्स महादानं दत्वा “महन्तं ठानन्तरं मया पत्थित”न्ति तेनेव नियामेन अज्जतनाय स्वातनायाति निमन्तेत्वा सत्त दिवसानि महादानं पवत्तेत्वा सपरिवारस्स भगवतो उत्तमवत्थानि दत्वा “भगवा नाहं इमं सक्कारं दिब्बसम्पत्तिया न मनुस्ससम्पत्तिया अत्थाय करोमि । यं पन तुम्हे इतो सत्तदिवसमत्थके भिक्षुं दिब्बचक्खुकानं अगगद्धाने ठपयित्थ, अहम्पि अनागते एकस्स बुद्धस्स सासने सो भिक्षु विय दिब्बचक्खुकानं अगगो भवेय्य”न्ति पत्थनं कत्वा पादमूले निपज्जि । सत्था अनागतं ओलोकेत्वा तस्स पत्थनाय समिज्जनभावं जत्वा एवमाह — “अम्भो पुरिस, अनागते कप्पसतसहस्सपरियोसाने गोतमो नाम बुद्धो उप्पज्जिस्सति, तस्स सासने त्वं दिब्बचक्खुकानं अगगो अनुरुद्धो नाम भविस्ससी”ति । एवञ्च पन वत्वा भत्तानुमोदनं कत्वा विहारमेव अगमासि ।

कुटुम्बिकोपि याव बुद्धो धरति, ताव अविजहितमेव कल्याणकम्मं कत्वा परिनिब्बुते सत्थरि निद्धिते सत्तयोजनिके सुवण्णचेतिये भिक्षुसङ्घं उपसङ्गमित्वा, “भन्ते, किं दिब्बचक्खुस्स परिकम्म”न्ति पुच्छि । पदीपदानं नाम दातुं वट्ठति उपासकाति । साधु, भन्ते, करिस्सामीति सहस्सदीपानंयेव ताव दीपरुक्खानं सहस्सं कारेसि, तदनन्तरं ततो परित्ततरे, तदनन्तरं ततो परियत्ततरेति अनेकसहस्से दीपरुक्खे कारेसि । सेसपदीपा पन अपरिमाणा अहेसुं ।

एवं यावजीवं कल्याणकम्मं कत्वा देवेसु च मनुस्सेसु च संसरन्तो कप्पसतसहस्सं अतिक्कमित्वा कस्सपसम्मासम्बुद्धस्स काले बाराणसियं कुटुम्बियगेहे निब्बत्तित्वा परिनिब्बुते सत्थरि निद्धिते योजनिके चेतिये बहु कंसपातियो कारापेत्वा सप्पिमण्डस्स पूरेत्वा मज्झे एकेकं गुळपिण्डं ठपेत्वा उज्जालेत्वा मुखवट्ठिया मुखवट्ठिं फुसापेन्तो चेतियं परिक्षिपापेत्वा अत्तनो सब्बमहन्तं कंसपातिं कारेत्वा सप्पिमण्डस्स पूरेत्वा तस्सा मुखवट्ठियं समन्ततो वट्ठिसहस्सं जालापेत्वा मज्झद्धाने थूपिकं पिलोतिकाय वेठेत्वा जालापेत्वा कंसपातिं सीसेनादाय सब्बरत्तिं योजनिकं चेतियं अनुपरियायि । एवं तेनापि अत्तभावेन यावजीवं कल्याणकम्मं कत्वा देवलोके निब्बत्तो ।

पुन अनुप्पन्ने बुद्धे तस्मिंयेव नगरे दुग्गतकुलस्स गेहे पटिसन्धिं गणित्वा सुमनसेट्ठिं नाम निस्साय वसि, **अन्नभारो**तिस्स नामं अहोसि । सो पन सुमनसेट्ठिं देवसिकं कपणद्धिकवणिब्बकयाचकानं गेहद्वारे महादानं देति । अथेकदिवसं उपरिट्ठो नाम पच्चेकबुद्धो गन्धमादनपब्बते निरोधसमापत्तिं समापन्नो । ततो वुट्ठाय “अज्ज कस्स अनुगहं कातुं वट्ठती”ति वीमंसि । पच्चेकबुद्धा च नाम दुग्गतानुकम्पका होन्ति । सो “अज्ज मया अन्नभारस्स अनुगहं कातुं

वट्टती”ति चिन्तेत्वा “इदानी अन्नभारो अटवितो अत्तनो गेहं आगमिस्सती”ति जत्वा पत्तचीवरमादाय गन्धमादनपब्बता वेहासं अब्भुगन्त्वा गामद्वारे अन्नभारस्स सम्मुखे पच्चुट्ठासि ।

अन्नभारो पच्चेकबुद्धं तुच्छपत्तहत्थं दिस्वा पच्चेकबुद्धं अभिवादेत्वा “अपि, भन्ते, भिक्खं लभित्था”ति पुच्छि । लभिस्साम महापुज्जाति । “भन्ते, थोकं इधेव होथा”ति वेगेन गन्त्वा अत्तनो गेहे मातुगामं पुच्छि — “भद्दे, मय्हं ठपितं भागभत्तं अत्थि, नत्थी”ति? अत्थि सामीति । सो ततोव गन्त्वा पच्चेकबुद्धस्स हत्थतो पत्तमादाय आगन्त्वा “भद्दे, मयं पुरिमभवे कल्याणकम्मस्स अकतत्ता भत्तं पच्चासीसमाना विहराम, अम्हाकं दातुकामताय सति देय्यधम्मो न होति, देय्यधम्मे सति पटिग्गाहकं न लभाम, अज्ज मे उपरिट्ठपच्चेकबुद्धो दिट्ठो, भागभत्तञ्च अत्थि, मय्हं भागभत्तं इमस्मिं पत्ते पक्खिपाही”ति ।

ब्यत्ता इत्थी “यतो मय्हं सामिको भागभत्तं देति, मयापि इमस्मिं दाने भागिनिया भवितब्ब”न्ति अत्तनो भागभत्तम्पि उपरिट्ठस्स पच्चेकबुद्धस्स पत्ते पटिट्ठपेत्वा अदासि । अन्नभारो पत्तं आहरित्वा पच्चेकबुद्धस्स हत्थे ठपेत्वा, “भन्ते, एवरूपा दुज्जीविता मुच्चामा”ति आह । एवं होतु, महापुज्जाति । सो अत्तनो उत्तरसाटकं एकस्मिं पदेसे अत्थरित्वा, “भन्ते, इध निसीदित्वा परिभुज्जथा”ति आह । पच्चेकबुद्धो तत्थ निसीदित्वा नवविधं पाटिकूल्यं पच्चवेक्खन्तो परिभुज्जि । परिभुत्तकाले अन्नभारो पत्तधोवनउदकं अदासि । पच्चेकबुद्धो निड्डितभत्तकिच्चो —

“इच्छितं पत्थितं तुय्हं, सब्बमेव समिज्झतु ।
सब्बे पूरेन्तु सङ्कप्पा, चन्दो पन्नरसो यथा”ति ॥ —

अनुमोदनं कत्वा मग्गं पटिपज्जि । सुमनसेट्ठिस्स छत्ते अधिवत्था देवता “अहो दानं परमदानं उपरिट्ठे सुप्पतिट्ठित”न्ति तिक्खत्तुं वत्वा साधुकारं अदासि । सुमनसेट्ठि “किं त्वं मं एत्तकं कालं दानं ददमानं न पस्ससी”ति आह । नाहं तव दाने साधुकारं देमि, अन्नभारेन उपरिट्ठपच्चेकबुद्धस्स दिन्नपिण्डपाते पसीदित्वा साधुकारं देमीति ।

सुमनसेट्ठि चिन्तेसि — “अच्छरियं वतिदं, अहं एत्तकं कालं दानं देन्तो देवतं साधुकारं दापेतुं नासक्खिं । अयं अन्नभारो मं निस्साय वसन्तो अनुरूपस्स पटिग्गाहकपुगलस्स लद्धत्ता एकपिण्डपातदानेनेव साधुकारं दापेसि, एतस्स अनुच्छविकं दत्वा एतं पिण्डपातं मम सन्तकं कातुं वट्टती”ति अन्नभारं पक्कोसापेत्वा “अज्ज तया कस्सचि किञ्चि दानं दिन्न”न्ति पुच्छि । आम, अय्य, उपरिट्ठपच्चेकबुद्धस्स मे अत्तनो भागभत्तं दिन्नन्ति । हन्द, भो, कहापणं गण्हित्वा एतं पिण्डपातं मय्हं देहीति । न देमि अय्याति । सो याव सहस्सं वट्ठेसि, अन्नभारो “सहस्सेनापि न देमी”ति आह । होतु, भो, यदि पिण्डपातं न देसि, सहस्सं गण्हित्वा पत्तिं मे देहीति । “एतम्पि दातुं युत्तं वा अयुत्तं वा न जानामि, अय्यं पन उपरिट्ठपच्चेकबुद्धं पुच्छित्वा सचे दातुं युत्तं भविस्सति, दस्सामी”ति गन्त्वा पच्चेकबुद्धं सम्पापुणित्वा, “भन्ते, सुमनसेट्ठि मय्हं सहस्सं दत्वा तुम्हाकं दिन्नपिण्डपाते पत्तिं याचति, दम्मि वा न दम्मि वा”ति । उपमं ते पण्डित करिस्सामि । सेय्यथापि कुलसतिके गामे एकस्मिंयेव घरे दीपं जालेय्य, सेसा अत्तनो अत्तनो तेलेन वट्ठिं तेमेत्वा जालापेत्वा गण्हेय्युं, पुरिमदीपस्स पभा अत्थि, नत्थीति । अतिरेकतरा, भन्ते, पभा होतीति । एवमेव पण्डित उळुङ्कयागु वा होतु कटच्छुभिक्षा वा, अत्तनो पिण्डपाते परेसं पत्तिं देन्तस्स सतस्स वा देतु सहस्सस्स वा, यत्तकानं देति, तत्तकानं पुज्जं वट्ठति । त्वं देन्तो एकमेव पिण्डपातं अदासि, सुमनसेट्ठिस्स पन पत्तिया दिन्नाय द्वे पिण्डपाता होन्ति एको तव, एको च तस्साति ।

सो पच्चेकबुद्धं अभिवादेत्वा सुमनसेट्ठिस्स सन्तिकं गन्त्वा “पिण्डपाते पत्तिं गण्ह सामी”ति आह । हन्द,

कहापणसहस्सं गण्हाति । नाहं पिण्डपातं विक्किणामि, सद्धाय पन तुम्हाकं पत्तिं देमीति । तात, त्वं मय्हं सद्धाय पत्तिं देसि, अहं पन तुय्हं गुणं पूजेन्तो सहस्सं देमि, गण्ह, ताताति । सो “एवं होतू”ति सहस्सं गण्हि । तात, तुय्हं सहस्सं लद्धकालतो पट्टाय सहत्था कम्मकरणकिच्चं नत्थि, वीथियं घरं मापेत्वा वस । येन तुय्हं अत्थो, तं मं आहरापेत्वा गण्हाहीति । निरोधसमापत्तितो वुड्ढितपच्चेकबुद्धस्स दिन्नपिण्डपातो नाम तंदिवसमेव विपाकं देति । तस्मा सुमनसेड्ढि अज्जं दिवसं अन्नभारं गहेत्वा राजकुलं अगच्छन्तोपि तंदिवसं गहेत्वाव गतो ।

अन्नभारस्स पुज्जं आगम्म राजा सेड्ढिं अनोलोकेत्वा अन्नभारमेव ओलोकेसि । किं, देव, इमं पुरिसं अतिविय ओलोकेसीति? अज्जं दिवसं अदिट्ठपुब्बत्ता ओलोकेमीति । ओलोकेतब्बयुत्तको एस देवाति । को पनस्स ओलोकेतब्बयुत्तको गुणोति? अज्ज अत्तनो भागभत्तं सयं अभुज्जित्वा उपरिट्ठपच्चेकबुद्धस्स दिन्नत्ता मम हत्थतो सहस्सं लभि देवाति । कोनामो एसोति? अन्नभारो नाम देवाति । “तव हत्थतो लद्धत्ता ममपि हत्थतो लद्धं अरहति, अहमिस्स पूजं करिस्सामी”ति वत्वा सहस्सं अदासि । एतस्स वसनगेहं जानाथ भणेति? साधु देवाति एकं गेहट्ठानं सोधेन्ता कुदालेन आहताहतट्ठाने निधिकुम्भियो गीवाय गीवं आहच्च ठिता दिस्वा रज्जो आरोचयिंसु । राजा “तेन हि गन्त्वा खनथा”ति आह । तेसं खनन्तानं खनन्तानं हेट्ठा गच्छन्ति । पुन गन्त्वा रज्जो आरोचयिंसु । राजा “अन्नभारस्स वचनेन खनथा”ति आह । ते गन्त्वा “अन्नभारस्सेव वचन”न्ति खनिंसु । कुदालेन आहताहतट्ठाने अहिच्छत्तकमकुळानि विय कुम्भियो उड्ढिंसु । ते धनं आहरित्वा रज्जो सन्निके रासिं अकंसु । राजा अमच्चे सन्निपातेत्वा “इमस्मिं नगरे कस्स अज्जस्स एत्तकं धनं अत्थी”ति पुच्छि । नत्थि कस्सचि देवाति । तेन हि अयं अन्नभारो इमस्मिं नगरे धनसेड्ढि नाम होतूति । तंदिवसमेव सेड्ढिच्छत्तं लभि ।

सो ततो पट्टाय यावजीवं कल्याणकम्मं कत्वा ततो चुतो देवलोके निब्बत्तो । दीघरत्तं देवमनुस्सेसु संसरित्वा अम्हाकं सत्थु उप्पज्जनकाले कपिलवत्थुनगरे अमित्तोदनसक्कस्स गेहे पटिसन्धिं गण्हि । नामग्गहणदिवसे पनस्स अनुरुद्धोति नामं अकंसु । महानामसक्कस्स कनिट्ठभाता सत्थु चूळपितुपुत्तो परमसुखुमालो महापुज्जो अहोसि । सुवण्णपातियंयेवस्स भत्तं उप्पज्जि । अथस्स माता एकदिवसं “मम पुत्तं नत्थीति पदं जानापेस्सामी”ति एकं सुवण्णपातिं अज्जाय सुवण्णपातिया पिदहित्वा तुच्छकंयेव पेसेसि । अन्तरामग्गे देवता दिब्बपूवेहि पूरेसुं । एवं महापुज्जो अहोसि । तिण्णं उत्तूनं अनुच्छविकेसु तीसु पासादेसु अलङ्कतनाटकित्थीहि परिवुतो देवो विय सम्पत्तिं अनुभवि ।

अम्हाकम्पि बोधिसत्तो तस्मिं समये तुसितपुरा चवित्वा सुद्धोदनमहाराजस्स अगमहेसिया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गहेत्वा अनुक्कमेन वुड्ढिप्पत्तो एकूनतिस वस्सानि अगारमज्झे वसित्वा महाभिनिक्खमनं निक्खमित्वा अनुक्कमेन पटिविद्धसब्बज्जुतज्जाणो बोधिमण्डे सत्तसत्ताहं वीतिनामेत्वा इसिपतने मिगदाये धम्मचक्कप्पत्तनं पवत्तेत्वा लोकानुग्गहं करोन्तो राजगहं आगम्म “पुत्तो मे राजगहं आगतो”ति सुत्वा “गच्छथ भणे मम पुत्तं आनेथा”ति पितरा पहिते सहस्ससहस्सपरिवारे दस अमच्चे एहिभिक्खुपब्बज्जाय पब्बाजेत्वा काळुदायित्थेरेन चारिकागमनं आयाचितो राजगहतो वीसतिसहस्सभिक्खुपरिवारो निक्खमित्वा कपिलवत्थुपुरं गन्त्वा जातिसमागमे अनेकेहि इद्धिपाटिहारियेहि सप्पाटिहारियं विचित्रधम्मदेसनं कत्वा महाजनं अमतपानं पायेत्वा दुतियदिवसे पत्तचीवरमादाय नगरद्वारे ठत्वा “किं नु खो कुलनगरं आगतानं सब्बज्जुबुद्धानं आचिण्ण”न्ति आवज्जमानो “सपदानं पिण्डाय चरणं आचिण्ण”न्ति जत्वा सपदानं पिण्डाय चरन्तो “पुत्तो मे पिण्डाय चरती”ति सुत्वा आगतस्स रज्जो धम्मं कथेत्वा तेन सकनिवेसनं पवेसेत्वा कतसक्कारसम्मानो तत्थ कातब्बं जातिजनानुग्गहं कत्वा राहुलकुमारं पब्बाजेत्वा नचिरस्सेव कपिलवत्थुपुरतो मल्लरट्ठे चारिकं चरमानो अनुपियअम्बवनं अगमासि ।

तस्मिं समये सुद्धोदनमहाराजा साकियजनं सन्निपातेत्वा आह — “सचे मम पुत्तो अगारं अज्झावसिस्स, राजा अभविस्स चक्कवत्ती सत्तरतनसमन्नागतो । नत्तापि मे राहुलकुमारो खत्तियगणेन सद्धिं तं परिवारेत्वा अचरिस्स, तुम्हेपि एतमत्थं जानाथ । इदानीं पन मे पुत्तो बुद्धो जातो, खत्तियावस्स परिवारा होन्तु । तुम्हे एकेककुलतो एकेकं दारकं देथा”ति । एवं वुत्ते एकप्पहारेनेव सहस्सखत्तियकुमारा पब्बजिंसु । तस्मिं समये महानामो कुटुम्बसामिको होति । सो अनुरुद्धसक्कं उपसङ्कमित्वा एतदवोच — “एतरहि, तात अनुरुद्ध, अभिज्जाता अभिज्जाता सक्ककुमारा भगवन्तं पब्बजितं अनुपब्बजन्ति, अम्हाकं कुले नत्थि कोचि अगारस्मा अनगारियं पब्बजितो । तेन हि त्वं वा पब्बज, अहं वा पब्बजिस्सामी”ति । सो तस्स वचनं सुत्वा घरावासे रुचिं अकत्वा अत्तसत्तमो अगारस्मा अनगारियं पब्बजितो । तस्स पब्बज्जानुक्कमो सङ्गभेदकखन्धके (चूळव० ३३० आदयो) आगतोव ।

एवं अनुपियअम्बवनं गन्त्वा पब्बजितेसु पन तेसु तस्मियेव अन्तोवस्से भद्वियत्थेरो अरहत्तं पापुणि । अनुरुद्धत्थेरो दिब्बचक्खुं निब्बत्तेसि, देवदत्तो अट्ठ समापत्तियो निब्बत्तेसि, आनन्दत्थेरो सोतापत्तिफले पतिट्ठासि, भगुत्थेरो च किमिलत्थेरो च पच्छा अरहत्तं पापुणिंसु । तेसं पन सब्बेसम्पि थेरानं अत्तनो अत्तनो आगतद्धाने पुब्बपत्थनाभिनीहारो आगमिस्सति । अयं पन अनुरुद्धत्थेरो धम्मसेनापतिस्स सन्तिके कम्मद्धानं गहेत्वा चेतियरट्ठे पाचीनवंसमिगदायं गन्त्वा समणधम्मं करोन्तो सत्त महापुरिसवितक्के वितक्केसि, अट्ठमे किलमति । सत्था “अनुरुद्धो अट्ठमे महापुरिसवितक्के किलमती”ति जत्वा “तस्स सङ्कप्पं पूरेस्सामी”ति तत्थ गन्त्वा पज्जत्तवरबुद्धासने निसिन्नो अट्ठमं महापुरिसवितक्कं पूरेत्वा चतुपच्चयसन्तोसभावनारामपटिमण्डितं महाअरियवंसपटिपदं (अ० नि० ८.३०) कथेत्वा आकासे उप्पतित्वा भेसकलावनमेव गतो ।

थेरो तथागते गतमत्तेयेव तेविज्जो महाखीणासवो हुत्वा “सत्था मय्हं मनं जानित्वा आगन्त्वा अट्ठमं महापुरिसवितक्कं पूरेत्वा अदासि । सो च मे मनोरथो मत्थकं पत्तो”ति बुद्धानं धम्मदेसनं अत्तनो च पटिविद्धधम्मं आरब्ध इमा गाथा अभासि —

“मम सङ्कप्पमज्जाय, सत्था लोके अनुत्तरो ।
मनोमयेन कायेन, इद्धिया उपसङ्कमि ॥

“यथा मे अहु सङ्कप्पो, ततो उत्तरि देसयि ।
निप्पपञ्चरतो बुद्धो, निप्पपञ्चमदेसयि ॥

“तस्साहं धम्ममज्जाय, विहासिं सासने रतो ।
तिस्सो विज्जा अनुप्पत्तो, कतं बुद्धस्स सासन”न्ति ॥ (थेरगा० ९०१-९०३) ।

अथ नं अपरभागे सत्था जेतवनमहाविहारे विहरन्तो “मम सासने दिब्बचक्खुकानं अनुरुद्धो अगगो”ति अगगद्धाने उपेसि ।

भद्वियत्थेरवत्थु

१९३. छट्ठे उच्चाकुलिकानन्ति उच्चे कुले जातानं । भद्वियोति अनुरुद्धत्थेरेन सद्धिं निक्खमन्तो सक्कराजा ।
काळिगोधाय पुत्तोति काळवण्णा सा देवी, गोधाति पनस्सा नामं । तस्मा काळिगोधाति वुच्चति, तस्सा पुत्तोति अत्थो ।

कस्मा पनायं उच्चाकुलिकानं अगोति वुत्तो, किं ततो उच्चाकुलिकतरा नत्थीति? आम नत्थि । तस्स हि माता साकियानीनं अन्तरे वयेन सब्बजेट्टिका, सोयेव च साकियकुले सम्पत्तं रज्जं पहाय पब्बजितो । तस्मा उच्चाकुलिकानं अगोति वुत्तो । अपिच पुब्बपत्थनानुभावेन चेस अनुपटिपाटिया पञ्च जातिसतानि राजकुले निब्बत्तित्वा रज्जं कारेसियेव । इमिनापि कारणेन उच्चाकुलिकानं अगोति वुत्तो ।

पञ्चकम्मे पनस्स अयमनुपुब्बिकथा — अयम्पि हि अतीते पदुमुत्तरबुद्धकाले महाभोगकुले निब्बत्तो वुत्तनयेनेव धम्मस्सवनत्थाय गतो । तं दिवसं सत्थारं एकं भिक्खुं उच्चाकुलिकानं भिक्खून् अगगट्टाने ठपेन्तं दिस्वा “मयापि अनागते एकस्स बुद्धस्स सासने उच्चाकुलिकानं भिक्खून् अगगेन भवितुं वट्ठती”ति तथागतं निमन्तेत्वा सत्त दिवसानि बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स महादानं दत्वा, “भन्ते, अहं इमस्स दानस्स फलेन नाञ्जं सम्पत्तिं आकङ्खामि, अनागते पन एकस्स बुद्धस्स सासने उच्चाकुलिकानं भिक्खून् अगो भवेय्य”न्ति पत्थयित्वा पादमूले निपज्जि ।

सत्था अनागतं ओलोकेन्तो समिज्झनभावं दिस्वा “समिज्झिस्सति ते इदं कम्मं, इतो कप्पसतसहस्सावसाने गोतमो नाम बुद्धो उप्पज्जिस्सति, त्वं तस्स सासने उच्चाकुलिकानं भिक्खून् अगो भविस्ससी”ति ब्याकरित्वा भत्तानुमोदनं कत्वा विहारं अगमासि । सोपि तं ब्याकरणं लभित्वा उच्चाकुलिकसंवत्तनिककम्मं पुच्छित्वा धम्मासनानि कारेत्वा तेसु पच्चत्थरणानि सन्थरापेत्वा धम्मबीजनियो धम्मकथिकवट्ठं उपोसथागारे पदीपतेलदानन्ति एवं यावजीवं बहुविधं कल्याणकम्मं कत्वा तत्थ कालकतो देवेसु च मनुस्सेसु च संसरन्तो कस्सपदसबलस्स च अम्हाकञ्च भगवतो अन्तरे बाराणसियं कुटुम्बियघरे निब्बत्तो ।

तेन च समयेन सम्बहुला पच्चेकबुद्धा गन्धमादनपब्बता आगम्म बाराणसियं गङ्गाय तीरे फासुकट्टाने निसीदित्वा पिण्डपातं परिभुज्जन्ति । सो कुटुम्बियो तेसं निबद्धमेव तस्मिं ठाने भत्तविस्सगकरणं जत्वा अट्ठ पासाणफलकानि अत्थरित्वा यावजीवं पच्चेकबुद्धे उपट्ठहि । अथेकं बुद्धन्तरं देवमनुस्सेसु संसरित्वा इमस्मिं बुद्धप्पादे कपिलवत्थुनगरे खत्तियकुले निब्बत्ति । नामगगहणदिवसे चस्स **भद्वियकुमारो**ति नामं अकंसु । सो वयं आगम्म हेट्ठा अनुरुद्धसुत्ते वुत्तनयेनेव छन्नं खत्तियानं अब्भन्तरो हुत्वा सत्थरि अनुपियअम्बवने विहरन्ते सत्थु सन्तिके पब्बजित्वा अरहत्तं पापुणि । अथ सत्था अपरभागे जेतवनमहाविहारे विहरन्तो “मम सासने उच्चाकुलिकानं काळिगोधाय पुत्तो भद्वियत्थेरो अगो”ति अगगट्टाने ठपेसि ।

लकुण्डकभद्वियत्थेरवत्थु

१९४. सत्तमे मञ्जुस्सरानन्ति मधुरस्सरानं । लकुण्डकभद्वियोति उब्बेधेन रस्सो, नामेन भद्वियो । तस्सापि पञ्चकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — अयम्पि हि पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतीनगरे महाभोगकुले निब्बत्तो वुत्तनयेनेव धम्मस्सवनत्थाय विहारं गतो । तस्मिं समये सत्थारं एकं मञ्जुस्सरं भिक्खुं एतदगो ठपेन्तं दिस्वा “अहो वताहम्पि अनागते अयं भिक्खु विय एकस्स बुद्धस्स सासने मञ्जुस्सरानं भिक्खून् अगो भवेय्य”न्ति चित्तं उप्पादेत्वा सत्थारं निमन्तेत्वा सत्त दिवसानि बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स महादानं दत्वा, “भन्ते, अहं इमस्स दानस्स फलेन न अञ्जं सम्पत्तिं आकङ्खामि, अनागते पन एकस्स बुद्धस्स सासने मञ्जुस्सरानं भिक्खून् अगो भवेय्य”न्ति पत्थयित्वा सत्थुपादमूले निपज्जि । सत्था अनागतं ओलोकेन्तो समिज्झनभावं दिस्वा “समिज्झिस्सति ते इदं कम्मं, इतो कप्पसतसहस्सावसाने गोतमो नाम बुद्धो उप्पज्जिस्सति, त्वं तस्स सासने मञ्जुस्सरानं भिक्खून् अगो भविस्ससी”ति ब्याकरित्वा विहारं अगमासि ।

सोपि तं व्याकरणं लभित्वा यावजीवं कल्याणकम्मं कत्वा ततो कालकतो देवेसु च मनुस्सेसु च संसरन्तो विपस्सीसम्मासम्बुद्धकाले चित्तपत्तकोकिलो नाम हुत्वा खेमे मिगदाये वसन्तो एकदिवसं हिमवन्तं गन्त्वा मधुरं अम्बफलं तुण्डेन गहेत्वा आगच्छन्तो भिक्खुसङ्घपरिवृतं सत्थारं दिस्वा चिन्तेसि — “अहं अज्जेसु दिवसेसु रिक्तको तथागतं पस्सामि, अज्ज पन मे इमं अम्बपक्कं पुत्तकानं अत्थाय आगतं । तेसं अज्जम्पि आहरित्वा दस्सामि, इमं पन दसबलस्स दातुं वट्टती”ति ओतरित्वा आकासे चरति । सत्था तस्स चित्तं जत्वा असोकत्थेरं नाम उपट्ठाकं ओलोकेसि । सो पत्तं नीहरित्वा सत्थु हत्थे ठपेसि । सो कोकिलो दसबलस्स पत्ते अम्बपक्कं पतिट्ठापेसि । सत्था तत्थेव निसीदित्वा तं परिभुज्जि । कोकिलो पसन्नचित्तो पुनप्पुनं दसबलस्स गुणे आवज्जेत्वा दसबलं वन्दित्वा अत्तनो कुलावकं गन्त्वा सत्ताहं पीतिसुखेन वीतिनामेसि । एत्तकं तस्मिं अत्तभावे कल्याणकम्मं, इमिनास्स कम्मेन सरो मधुरो अहोसि ।

कस्सपसम्मासम्बुद्धकाले पन चेतिये आरब्धे “किंपमाणं करोम? सत्तयोजनप्पमाणं । अतिमहन्तं एतं, छयोजनं करोम । इदम्पि अतिमहन्तं, पच्चयोजनं करोम, चतुयोजनं, तियोजनं, द्वियोजनं”न्ति वुत्ते अयं तदा जेट्टवट्ठकी हुत्वा “एथ, भो, अनागते सुखपटिजगियं कातुं वट्टती”ति वत्वा रज्जुं आदाय परिक्षिपन्तो गावुतमत्तके ठत्वा “एकेकं मुखं गावुतं गावुतं होतु, चेतियं योजनावट्ठं योजनुब्बेधं भविस्सती”ति आह । ते तस्स वचने अट्ठंसु । इति अप्पमाणस्स बुद्धस्स पमाणं अकासीति । तेन कम्मेन निब्बत्तनिब्बत्तद्धाने अज्जेहि हीनतरप्पमाणो अहोसि । सो अम्हाकं सत्थु काले सावत्थियं महाभोगकुले निब्बत्ति । “भद्दियो”तिस्स नामं अकंसु । सो वयप्पत्तो सत्थरि जेतवनमहाविहारे पटिवसन्ते विहारं गन्त्वा धम्मदेसनं सुत्वा पटिलद्धसद्धो पब्बजित्वा सत्थु सन्तिके कम्मद्धानं गहेत्वा विपस्सनाय कम्मं करोन्तो अरहत्तं पापुणि । अथ नं सत्था अपरभागे अरियवरगणमज्झे निसिन्नो मज्जुस्सरानं भिक्खूनं अगगद्धाने ठपेसि ।

पिण्डोलभारद्वाजत्थेरवत्थु

१९५. अट्ठमे सीहनादिकानन्ति सीहनादं नदन्तानं । पिण्डोलभारद्वाजोति सो किर अरहत्तं पत्तदिवसे अवापुरणं आदाय विहारेण विहारं परिवेणेन परिवेणं गन्त्वा “यस्स मग्गे वा फले वा कड्ढा अत्थि, सो मं पुच्छतू”ति सीहनादं नदन्तो विचरि । बुद्धानम्पि पुरतो ठत्वा “इमस्मिं, भन्ते, सासने कतब्बकिच्चं मय्हं मत्थकं पत्त”न्ति सीहनादं नदि । तस्मा सीहनादिकानं अगो नाम जातो ।

पज्जकम्मे पनस्स अयमनुपुब्बिकथा — अयं किर पदुमुत्तरबुद्धकाले पब्बतपादे सीहयोनियं निब्बत्तो । सत्था पच्चूससमये लोकं वोलोकेन्तो तस्स हेतुसम्पत्तिं दिस्वा हंसवतियं पिण्डाय चरित्वा पच्छाभत्तं सीहे गोचराय पक्कन्ते तस्स वसनगुहं पविसित्वा आकासे पल्लङ्कं आभुजित्वा निरोधं समापज्जित्वा निसीदि । सीहो गोचरं लभित्वा निवत्तो गुहाद्वारे ठितो अन्तोगुहायं दसबलं निसिन्नं दिस्वा “मम वसनद्धानं आगन्त्वा अज्जो सत्तो निसीदितुं समत्थो नाम नत्थि, महन्तो वतायं पुरिसो, यो अन्तोगुहायं पल्लङ्कं आभुजित्वा निसिन्नो । सरीरप्पभापिस्स समन्ता फरित्वा गता, मया एवरूपं अच्छरियं नदिट्ठपुब्बं । अयं पुरिसो इमस्मिं लोके पूजनेय्यानं अगो भविस्सति, मयापिस्स यथासत्ति यथाबलं सक्कारं कातुं वट्टती”ति जलजथलजानि नानाकुसुमानि आहरित्वा भूमितो याव निसिन्नपल्लङ्कद्धाना पुप्फासनं सन्थरित्वा सब्बरत्ति सम्मुखद्धाने तथागतं नमस्समानो अट्ठासि । पुनदिवसे पुराणपुप्फानि अपनेत्वा नवपुप्फेहि आसनं सन्थरि ।

एतेनेव नियामेन सत्त दिवसानि पुप्फासनं पज्जापेत्वा बलवपीतिसोमनस्सं निब्बत्तेत्वा गुहाद्वारे आरक्खं गण्णिह । सत्तमे दिवसे सत्था निरोधतो वुट्ठाय गुहाद्वारे अट्ठासि । सीहोपि मिगराजा तथागतं तिक्खत्तुं पदक्खिणं कत्वा चतूसु ठानेसु वन्दित्वा पटिक्कमित्वा अट्ठासि । सत्था “वट्ठिस्सति एत्तको उपनिस्सयो एतस्सा”ति वेहासं अब्भुगन्त्वा विहारमेव गतो ।

सोपि सीहो बुद्धवियोगेन दुक्खितो कालं कत्वा हंसवतीनगरे महासालकुले पटिसन्धिं गण्हित्वा वयप्पत्तो एकदिवसं नगरवासीहि सद्धिं विहारं गन्त्वा धम्मदेसनं सुणन्तो सत्थारं एकं भिक्खुं सीहनादिकानं अगगद्धाने ठपेन्तं दिस्वा वुत्तनयेनेव सत्ताहं महादानं पवत्तेत्वा तं ठानन्तरं पत्थेत्वा सत्थारा समिज्जनभावं दिस्वा ब्याकतो यावजीवं कुसलं कत्वा तत्थ कालकतो देवेसु च मनुस्सेसु च संसरन्तो इमस्मिं बुद्धुप्पादे राजगहनगरे ब्राह्मणमहासालकुले निब्बत्ति । नामेन भारद्वाजो नाम अहोसि । सो वयप्पत्तो तयो वेदे उगगहेत्वा पच्च माणवसतानि मन्ते वाचेन्तो विचरति । सो अत्तनो जेट्टकभावेन निमन्तनद्धानेसु सब्बेसं भिक्खं सयमेव सम्पटिच्छि । एसो किर ईसकं लोलधातुको अहोसि । सो तेहि माणवेहि सद्धिं “कुहिं यागु कुहिं भत्त”न्ति यागुभत्तखज्जकानेव परियेसमानो चरति । सो गतगतद्धाने पिण्डमेव पटिमानेन्तो चरतीति **पिण्डोलभारद्वाजो**तेव पज्जायि ।

सो एकदिवसं सत्थरि राजगहमनुप्पत्ते धम्मकथं सुत्वा पटिलद्धसद्धो पब्बजित्वा विपस्सनाय कम्मं करोन्तो अरहत्तं पापुणि । अरहत्तं पत्तवेलायमेव अवापुरणं आदाय विहारेन विहारं परिवेणेन परिवेणं गन्त्वा “यस्स मग्गे वा फले वा कङ्खा अत्थि, सो मं पुच्छतू”ति सीहनादं नदन्तो विचरि । सो एकदिवसं राजगहसेट्ठिना वेळुपरम्पराय उस्सापेत्वा आकासे लग्गितं जयसुमनवण्णं चन्दनसारपत्तं इद्धिया आदाय साधुकारं ददन्तेन महाजनेन परिवुतो विहारं आगन्त्वा तथागतस्स हत्थे ठपेसि । सत्था जानन्तोव पटिपुच्छि — “कुतो ते, भारद्वाज, अयं पत्तो लद्धो”ति? सो लद्धकारणं कथेसि । सत्था “त्वं एवरूपं उत्तरिमनुस्सधम्मं महाजनस्स दस्सेसि, अकत्तब्बं तथा कत्त”न्ति अनेकपरियायेन विगारहित्वा “न, भिक्खवे, गिहीनं उत्तरिमनुस्सधम्मं इद्धिपाटिहारियं दस्सेतब्बं, यो दस्सेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (चूळव० २५२) सिकखापदं पज्जापेसि ।

अथ भिक्खुसङ्घमज्झे कथा उदपादि — “सीहनादियत्थेरो अरहत्तं पत्तदिवसे भिक्खुसङ्घमज्झे ‘यस्स मग्गे वा फले वा कङ्खा अत्थि, सो मं पुच्छतू’ति कथेसि । बुद्धानम्पि सम्मुखे अत्तनो अरहत्तपत्तिं कथेसि, अज्जे सावका तुण्ही अहेसुं । अत्तनो सीहनादियभावेनेव महाजनस्स पसादं जनेत्वा वेहासं अब्भुगन्त्वा चन्दनसारपत्तञ्च गण्ही”ति । ते भिक्खू इमे तयोपि गुणे एकतो कत्वा सत्थु कथयिंसु । बुद्धा च नाम गरहितब्बयुत्तकं गरहन्ति, पसंसितब्बयुत्तकं पसंसन्तीति इमस्मिं ठाने थेरस्स पसंसितब्बयुत्तमेव अङ्गं गहेत्वा “तिण्णं खो पन, भिक्खवे, इन्द्रियानं भावितत्ता बहुलीकतत्ता भारद्वाजो भिक्खु अज्जं ब्याकासि — ‘खीणा जाति, वुसितं ब्रह्मचरियं, कतं करणीयं, नापरं इत्थत्तायाति पजानामी’ति । कतमेसं तिण्णं? सतिन्द्रियस्स, समाधिन्द्रियस्स, पज्जिन्द्रियस्स । इमेसं खो, भिक्खवे, तिण्णं इन्द्रियानं भावितत्ता बहुलीकतत्ता भारद्वाजो भिक्खु अज्जं ब्याकासि — ‘खीणा जाति, वुसितं ब्रह्मचरियं, कतं करणीयं, नापरं इत्थत्तायाति पजानामी’”ति (सं० नि० ५.५१९) थेरं पसंसित्वा सीहनादिकानं भिक्खूनं अगगद्धाने ठपेसि ।

मन्ताणिपुत्तपुण्णत्थेरवत्थु

१९६. नवमे पुण्णो मन्ताणिपुत्तोति नामेन पुण्णो, मन्ताणिब्राह्मणिया पन सो पुत्तोति मन्ताणिपुत्तो । तस्स पज्जकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — अयं किर पदुमुत्तरदसबलस्स उप्पत्तितो पुरेतरमेव हंसवतीनगरे ब्राह्मणमहासालकुले निब्बत्ति । तस्स नामगगहणदिवसे गोतमोति नामं अकंसु । सो वयप्पत्तो तयो वेदे उगगण्हित्वा सब्बसिप्पेसु कोविदो हुत्वा पच्चमाणवकसतपरिवारो विचरन्तो तयोपि वेदे ओलोकेत्वा मोक्खधम्मं अदिस्वा “इदं वेदत्तयं नाम कदलिक्खन्धो विय बहि मट्ठं अन्तो निस्सारं, इमं गहेत्वा विचरणं थुसकोट्टनसदिसं होति । किं मे इमिना”ति इसिपब्बज्जं पब्बजित्वा ब्रह्मविहारे निब्बत्तेत्वा “अपरिहीनज्झानो ब्रह्मलोकोकूपपन्नो भविस्सामी”ति पच्चहि माणवकसतेहि सद्धिं पब्बतपादं गन्त्वा

इसिपब्बज्जं पब्बजि । तस्स परिवारानि अट्टारस्स जटिलसहस्सानि अहेसुं । सो पञ्च अभिज्जा अट्ठ समापत्तियो निब्बत्तेत्वा तेसम्पि कसिणपरिकम्मं आचिक्खि । ते तस्स ओवादे ठत्वा सब्बेपि पञ्च अभिज्जा अट्ठ समापत्तियो निब्बत्तेसुं ।

अद्धाने अतिक्कन्ते तस्स गोतमतापसस्स महल्लककाले पदुमुत्तरदसबलो पठमाभिसम्बोधिं पत्वा पवत्तितवरधम्मचक्को भिक्खुसतसहस्सपरिवारो हंसवतीनगरं उपनिस्साय विहासि । सो एकदिवसं पच्चूससमये लोके ओलोकेन्तो गोतमतापसस्स परिसाय अरहतूपनिस्सयं गोतमतापसस्स च “अहं अनागते उप्पज्जमानकबुद्धस्स सासने धम्मकथिकभिक्खूनं अगगो भवेय्य”न्ति पत्थनभावज्जं दिस्वा पातोव सरीरपटिजगगनं कत्वा अत्तनो पत्तचीवरं सयमेव गहेत्वा अज्जातकवेसेन गोतमतापसस्स अन्तेवासिकेसु वनमूलफलाफलत्थाय गतेसु गन्त्वा गोतमस्स पण्णसालाद्वारे अट्ठासि । गोतमो बुद्धानं उप्पन्नभावं अजानन्तोपि दूरतोव दसबलं दिस्वा “अयं पुरिसो लोकतो मुत्तो हुत्वा पज्जायति, यथा अस्स सरीरनिष्फत्ति येहि च लक्खणेहि समन्नागतो अगारमज्झे वा तिट्ठन्तो चक्कवत्ती राजा होति, पब्बजन्तो वा विवट्ठच्छदो सब्बज्जुबुद्धो होती”ति जत्वा पठमदस्सनेनेव दसबलं अभिवादेत्वा “इतो एथ भगवा”ति बुद्धानं पज्जापेत्वा अदासि । तथागतो तापसस्स धम्मं देसयमानो निसीदि ।

तस्मिं समये ते जटिला “पणीतपणीतं वनमूलफलाफलं आचरियस्स दत्वा सेसकं परिभुज्जिस्सामा”ति आगच्छन्ता दसबलं उच्चासने, आचरियं पन नीचासने निसिन्नं दिस्वा “पस्सथ, मयं इमस्मिं लोके अम्हाकं आचरियेन उत्तरितरो नत्थी”ति विचराम । इदानि पन नो आचरियं नीचासने निसीदापेत्वा उच्चासने निसिन्नको एको पज्जायति, महन्तो वतायं पुरिसो भविस्सती”ति पिटकानि गहेत्वा आगच्छन्ति । गोतमतापसो “इमे मं दसबलस्स सन्तिके वन्देय्यु”न्ति भीतो दूरतो आह — “ताता, मा मं वन्दित्थ, सदेवके लोके अगगपुग्गलो सब्बेसं वन्दनारहो पुरिसो इध निसिन्नो, एतं वन्दथा”ति । तापसा “न अजानित्वा आचरियो कथेस्सती”ति सब्बेव तथागतस्स पादे वन्दिसु । “ताता, अम्हाकं अज्जं दसबलस्स दातब्बयुत्तकं भोजनं नत्थि, इमं वनमूलफलाफलं दस्सामा”ति पणीतपणीतं बुद्धानं पत्ते पतिट्ठापेसि । सत्था वनमूलफलाफलं परिभुज्जि । तदनन्तरं तापसोपि सिद्धिं अन्तेवासिकेहि परिभुज्जि । सत्था भत्तकिच्चं कत्वा “द्वे अगगसावका भिक्खुसतसहस्सं गहेत्वा आगच्छन्तू”ति चिन्तेसि । तस्मिं खणे अगगसावको महादेवलत्थेरो “कहं नु खो सत्था गतो”ति आवज्जेन्तो “सत्था अम्हाकं आगमनं पच्चासीसती”ति भिक्खुसतसहस्सं गहेत्वा सत्थु सन्तिकं गन्त्वा वन्दित्वा नमस्समानो अट्ठासि ।

गोतमो अन्तेवासिके आह — “ताता, अम्हाकं अज्जो सक्कारो नत्थि, भिक्खुसङ्घो दुक्खेन ठितो । बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स पुप्फासनं पज्जापेस्साम, जलजथलजपुप्फानि आहरथा”ति । ते तावदेव पब्बतपादतो वण्णगन्धसम्पन्नानि पुप्फानि इद्धिया आहरित्वा सारिपुत्तत्थेरस्स वत्थुम्हि वुत्तनयेनेव आसनानि पज्जापयिसु । निरोधसमापत्तिसमापज्जनम्पि छत्तधारणम्पि सब्बं वुत्तनयेनेव वेदितब्बं ।

सत्था सत्तमे दिवसे निरोधतो वुट्ठाय परिवारेत्वा ठिते तापसे दिस्वा धम्मकथिकभावे एतदगगप्पत्तं सावकं आमन्तेसि — “इमिना भिक्खु इसिगणेन महासक्कारो कतो, एतेसं पुप्फासनानुमोदनं करोही”ति । सो सत्थु वचनं सम्पटिच्छित्वा तीणि पिटकानि सम्मसित्वा अनुमोदनं अकासि । तस्स देसनापरियोसाने सत्था सयं ब्रह्मघोसं निच्छारेत्वा धम्मं देसेसि । देसनापरियोसाने ठपेत्वा गोतमतापसं सेसा अट्टारस सहस्सजटिला अरहत्तं पापुणिसु ।

गोतमो पन तेनत्तभावेन पटिवेधं कातुं असक्कोन्तो भगवन्तं आह — “भगवा येन भिक्खुना पठमं धम्मो देसितो, को

नाम अयं तुम्हाकं सासने”ति? अयं गोतम मय्हं सासने धम्मकथिकानं अगोति । “अहम्पि, भन्ते, इमस्स सत्त दिवसानि कतस्स अधिकारस्स फलेन अयं भिक्खु विय अनागते एकस्स बुद्धस्स सासने धम्मकथिकानं अगो भवेय्य”न्ति पत्थनं कत्वा पादमूले निपज्जि ।

सत्था अनागतं ओलोकेत्वा अनन्तरायेनस्स पत्थनाय समिज्जनभावं जत्वा “अनागते कप्पसतसहस्सावसाने गोतमो नाम बुद्धो उप्पज्जिस्सति, त्वं तस्स सासने धम्मकथिकानं अगो भविस्ससी”ति ब्याकरित्वा ते अरहत्तप्पत्ते तापसे “एथ भिक्खवो”ति आह । सब्बे अन्तरहितकेसमस्सू इद्धिमयपत्तचीवरधरा वस्ससट्ठिकत्थेरसदिसा अहेसुं । सत्था भिक्खुसङ्गमादाय विहारं गतो ।

गोतमोपि यावजीवं तथागतं परिचरित्वा यथाबलं कल्याणकम्मं कत्वा कप्पसतसहस्सं देवेसु च मनुस्सेसु च संसरित्वा अम्हाकं भगवतो काले कपिलवत्थुनगरस्स अविदूरे दोणवत्थुब्राह्मणगामे ब्राह्मणमहासालकुले निब्बत्ति । तस्स नामगगणदिवसे पुण्णमाणवोति नामं अकंसु । सत्थरि अभिसम्बोधिं पत्वा पवत्तितवरधम्मचक्के अनुपुब्बेन आगन्त्वा राजगहं उपनिस्साय विहरन्ते अज्जासिकोण्डज्जत्थेरो कपिलवत्थुं गन्त्वा अत्तनो भागिनेय्यं पुण्णमाणवं पब्बाजेत्वा पुनदिवसे दसबलस्स सन्तिकं आगन्त्वा भगवन्तं वन्दित्वा आपुच्छित्वा निवासत्थाय छद्दन्तदहं गतो । पुण्णोपि मन्ताणिपुत्तो मातुलेन अज्जासिकोण्डज्जत्थेरेन सद्धिं दसबलस्स सन्तिकं अगन्त्वा “मय्हं पब्बजितकिच्चं मत्थकं पापेत्वाव दसबलस्स सन्तिकं गमिस्सामी”ति कपिलवत्थुस्मिंयेव ओहीनो योनिसोमनसिकारे कम्मं करोन्तो नचिरस्सेव अरहत्तं पापुणि । तस्स सन्तिके पब्बजितकुलपुत्तापि पञ्चसता अहेसुं । थेरो सयं दसकथावत्थुलाभिताय तेपि दसहि कथावत्थूहि ओवदति । ते तस्स ओवादे ठत्वा सब्बेव अरहत्तं पत्ता ।

ते अत्तनो पब्बजितकिच्चं मत्थकं पत्तं जत्वा उपज्झायं उपसङ्कमित्वा आहंसु — “भन्ते, अम्हाकं किच्चं मत्थकं पत्तं, दसन्नज्ज महाकथावत्थूनं लाभिनो, समयो नो दसबलं पस्सितु”न्ति । थेरो तेसं कथं सुत्वा चिन्तेसि — “मम दसकथावत्थुलाभितं सत्था जानाति, अहं धम्मं देसेन्तो दस कथावत्थूनि अमुज्जन्तोव देसेमि । मयि गच्छन्ते सब्बेपिमे भिक्खू परिवारेत्वा गच्छिस्सन्ति, एवं गणसङ्गणिकाय गन्त्वा पन अयुत्तं मय्हं दसबलं पस्सितुं, इमे ताव गन्त्वा पस्सन्तू”ति ते भिक्खू आह — “आवुसो, तुम्हे पुरतो गन्त्वा तथागतं पस्सथ, मम वचनेन दसबलस्स पादे वन्दथ, अहम्पि तुम्हाकं गतमग्गेन गमिस्सामी”ति ।

ते थेरा सब्बेपि दसबलस्स जातिभूमिरट्ठवासिनो सब्बे खीणासवा सब्बे दसकथावत्थुलाभिनो अत्तनो उपज्झायस्स ओवादं अभिन्दित्वा अनुपुब्बेन चारिकं चरन्ता सट्ठियोजनमगं अतिक्कम्म राजगहे वेळुवनमहाविहारं गन्त्वा दसबलस्स पादे वन्दित्वा एकमन्तं निसीदिसु । आचिण्णं खो पनेतं बुद्धानं भगवन्तानं आगन्तुकेहि भिक्खूहि सद्धिं पटिसम्मोदितुन्ति भगवा तेहि सद्धिं “कच्चि, भिक्खवे, खमनीय”न्ति आदिना नयेन मधुरपटिसन्थारं कत्वा “कुतो च तुम्हे, भिक्खवे, आगच्छथा”ति पुच्छि । तेहि “जातिभूमितो”ति वुत्ते “को नु खो, भिक्खवे, जातिभूमियं जातिभूमकानं भिक्खूनं सब्रह्मचारीहि एवं सम्भावितो अत्तना च अप्पिच्छो अप्पिच्छकथज्ज भिक्खूनं कत्ता”ति दसकथावत्थुलाभिं भिक्खुं पुच्छि । तेपि “पुण्णो नाम, भन्ते, आयस्मा मन्ताणिपुत्तो”ति आरोचयिसु । तं कथं सुत्वा आयस्मा सारिपुत्तो थेरस्स दस्सनकामो अहोसि ।

अथ सत्था राजगहतो सावत्थिं अगमासि । पुण्णत्थेरो दसबलस्स तत्थ आगतभावं सुत्वा “सत्थारं पस्सिस्सामी”ति गन्त्वा अन्तोगन्धकुटियंयेव तथागतं सम्पापुणि । सत्था तस्स धम्मं देसेसि । थेरो धम्मं सुत्वा दसबलं वन्दित्वा

पटिसल्लानत्थाय अन्धवनं गन्त्वा अञ्जतरस्मिं रुक्खमूले दिवाविहारं निसीदि । सारिपुत्तथेरोपि तस्स गमनं सुत्वा सीसानुलोकिको गन्त्वा ओकासं सल्लक्खेत्वा तं रुक्खमूलं उपसङ्गमित्वा थेरेन सद्धिं सम्मोदित्वा सत्तविसुद्धिक्कमं पुच्छि । थेरोपिस्स पुच्छितं पुच्छितं व्याकासि । ते अञ्जमञ्जस्स सुभासितं समनुमोदिसु । अथ सत्था अपरभागे भिक्खुसङ्घमज्झे निसिन्नो थेरं धम्मकथिकानं अगगद्धाने ठपेसीति ।

महाकच्चानत्थेरवत्थु

१९७. दसमे संखित्तेन भासितस्साति संखित्तेन कथितधम्मस्स । वित्थारेन अत्थं विभजन्तानन्ति तं देसनं वित्थारेत्वा अत्थं विभजमानानं । अञ्जे किर तथागतस्स सङ्खेपवचनं अत्थवसेन वा पूरेतुं सक्कोन्ति ब्यञ्जनवसेन वा, अयं पन थेरो उभयवसेनपि सक्कोति । तस्मा अगगोति वुत्तो । पुब्बपत्थनापि चस्स एवरूपाव ।

अयं पनस्स पञ्चकम्मे अनुपुब्बिकथा — अयं किर पदुमुत्तरसम्मासम्बुद्धकाले गहपतिमहासालकुले निब्बत्तित्वा वुद्धिप्पत्तो एकदिवसं वुत्तनयेनेव विहारं गन्त्वा परिसपरियन्ते ठितो धम्मं सुणन्तो सत्थारं अत्तना संखित्तेन भासितस्स वित्थारेन अत्थं विभजन्तानं अगगद्धाने ठपेन्तं एकं भिक्खुं दिस्वा “महन्तो वतायं भिक्खु, यं सत्था एवं वण्णेति, मयापि अनागते एकस्स बुद्धस्स सासने एवरूपेन भवितुं वट्टती”ति सत्थारं निमन्तेत्वा वुत्तनयेनेव सत्ताहं महादानं दत्वा, “भन्ते, अहं इमस्स सक्कारस्स फलेन न अञ्जं सम्पत्तिं पत्थेमि, अनागते पन एकस्स बुद्धस्स सासने इतो सत्तदिवसमत्थके तुम्हेहि ठानन्तरे ठपितभिक्खु विय अहम्पि तं ठानन्तरं लभेय्य”न्ति पत्थनं कत्वा पादमूले निपज्जि । सत्था अनागतं ओलोकेन्तो “समिज्झिस्सति इमस्स कुलपुत्तस्स पत्थना”ति दिस्वा “अम्भो, कुलपुत्त, अनागते कप्पसतसहस्सावसाने गोतमो नाम बुद्धो उप्पज्जिस्सति, त्वं तस्स सासने संखित्तेन भासितस्स वित्थारेन अत्थं विभजन्तानं अगगो भविस्ससी”ति व्याकरित्वा अनुमोदनं कत्वा पक्कामि ।

सोपि कुलपुत्तो यावजीवं कुसलं कत्वा कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा कस्सपबुद्धकाले बाराणसियं कुलगेहे पटिसन्धिं गहेत्वा सत्थारि परिनिब्बुते सुवण्णचेतियकरणद्धानं गन्त्वा सतसहस्सगघनिकाय सुवण्णिण्डुकाय पूजं कत्वा “भगवा मय्हं निब्बत्तनिब्बत्तद्धाने सरीरं सुवण्णवण्णं होतू”ति पत्थनं अकासि । ततो यावजीवं कुसलकम्मं कत्वा एकं बुद्धन्तरं देवमनुस्सेसु संसरित्वा अम्हाकं दसबलस्स उप्पत्तिकाले उज्जेनिनगरे पुरोहितस्स गेहे निब्बत्ति । तस्स नामगहणदिवसे “मय्हं पुत्तो सुवण्णवण्णसरीरो अत्तनाव अत्तनो नामं गहेत्वा आगतो”ति कञ्चनमाणवोतेवस्स नामं अकंसु । सो वुद्धिमन्वाय तयो वेदे उगग्हित्वा पितु अच्चयेन पुरोहितद्धानं लभि । सो गोत्तवसेन कच्चानो नाम जातो ।

चण्डपज्जोतराजा अमच्चे सन्निपातेत्वा आह — “बुद्धो लोके निब्बत्तो, तं आनेतुं समत्था गन्त्वा आनेथ ताता”ति । देव, अञ्जो दसबलं आनेतुं समत्थो नाम नत्थि, आचरियो कच्चानब्राह्मणोव समत्थो, तं पहिणत्थाति । राजा तं पक्कोसापेत्वा, “तात, दसबलस्स सन्तिकं गच्छाही”ति आह । गन्त्वा पब्बजितुं लभन्तो गमिस्सामि, महाराजाति । यंकिञ्चि कत्वा तथागतं आनेहि, ताताति । सो “बुद्धानं सन्तिकं गच्छन्तस्स महापरिसाय कम्मं नत्थी”ति अत्तड्डमो अगमासि । अथस्स सत्था धम्मं देसेसि । देसनापरियोसाने सद्धिं सत्तहि जनेहि सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । सत्था “एथ भिक्खवो”ति हत्थं पसारेसि । तंखणंयेव सब्बेव अन्तरहितकेसमस्सू इद्धिमयपत्तचीवरधरा वस्ससद्धिकत्थेरा विय जाता ।

थेरो अत्तनो किच्चे मत्थकं पत्ते तुण्हीभावेन अनिसीदित्वा काळुदायित्थेरो विय सत्थु उज्जेनिगमनत्थाय गमनवण्णं

कथेसि । सत्था तस्स वचनं सुत्वा “कच्चानो अत्तनो जातिभूमियं मम गमनं पच्चासीसती”ति अज्जासि । बुद्धा च नाम एकं कारणं पटिच्च गन्तुं अयुत्तद्धानं न गच्छन्ति । तस्मा थेरं आह — “त्वंयेव भिक्खु गच्छ, तयि गतेपि राजा पसीदिस्सती”ति । थेरो “बुद्धानं द्वे कथा नाम नत्थी”ति तथागतं वन्दित्वा अत्तना सद्धिं आगतोहि सत्तहि भिक्खूहि सद्धिं उज्जेनिं गच्छन्तो अन्तरामग्गे तेलपनाळि नाम निगमो, तत्थ पिण्डाय चरि । तस्मिं च निगमे द्वे सेट्ठिधीतरो । तासु एका परिजिण्णकुले निब्बत्ता दुग्गता मातापितूनं अच्चयेन धातिं निस्साय जीवति । अत्तभावो पनस्सा समिद्धो, केसा अज्जाहि अतिविय दीघा । तस्मिंयेव निगमे अज्जा इस्सरसेट्ठिकुलस्स धीता निक्केसिका । सा ततो पुब्बे तस्सा समीपं पेसेत्वा “सतं वा सहस्सं वा दस्सामी”ति वत्वापि केसे आहरापेतुं नासक्खि ।

तस्मिं पन दिवसे सा सेट्ठिधीता महाकच्चानत्थेरं सत्तहि भिक्खूहि परिवुत्तं तुच्छपत्तं आगच्छन्तं दिस्वा “अयं सुवण्णवण्णो एको ब्रह्मबन्धुभिक्खु यथाधोतेनेव पत्तेन आगच्छति, मय्हज्ज अज्जं धनं नत्थि । असुकसेट्ठिधीता पन इमेसं केसानं अत्थाय पेसेसि । इदानी इतो लद्धउप्पादेन सक्का थेरस्स देय्यधम्मं दातु”न्ति धातिं पेसेत्वा थेरे निमन्तेत्वा अन्तोगेहे निसीदापेसि । थेरानं निसिन्नकाले गब्भं पविसित्वा धातिया अत्तनो केसे कप्पापेत्वा, “अम्म, इमे केसे असुकाय नाम सेट्ठिधीताय दत्त्वा यं सा देति, तं आहर, अय्यानं पिण्डपातं दस्सामा”ति । धाति पिट्ठित्थेन अस्सूनि पुञ्चित्वा एकेन हत्थेन हृदयमंसं सन्धारेत्वा थेरानं सन्तिके पटिच्छादेत्वा ते केसे आदाय तस्सा सेट्ठिधीताय सन्तिकं गता ।

पणियं नाम सारवन्तम्पि सयं उपनीतं गारवं न जनेति, तस्मा सा सेट्ठिधीता चिन्तेसि — “अहं पुब्बे बहुनापि धनेन इमे केसे आहरापेतुं नासक्खिं, इदानी पन छिन्नकालतो पट्टाय न यथामूलमेव लभिस्सती”ति । धातिं आह — “अहं पुब्बे तव सामिनिं बहुनापि धनेन केसे आहरापेतुं नासक्खिं, यत्थ कत्थचि विनिपाता पन निज्जीवकेसा नाम अट्ठ कहापणे अगघन्ती”ति अट्ठेव कहापणे अदासि । धाति कहापणे आहरित्वा सेट्ठिधीताय अदासि । सेट्ठिधीता एकेकं पिण्डपातं एकेककहापणगघनकं कत्वा थेरानं दापेसि । थेरो आवज्जित्वा सेट्ठिधीताय उपनिस्सयं दिस्वा “कहं सेट्ठिधीता”ति पुच्छि । गब्भे, अय्याति । पक्कोसथ नन्ति । सा च थेरेसु गारवेन एकवचनेनेव आगन्त्वा थेरे वन्दित्वा बलवसद्धं उप्पादेसि । सुखेत्ते पतिट्ठितपिण्डपातो दिट्ठेव धम्मे विपाकं देतीति सह थेरानं वन्दनेन केसा पकतिभावेयेव अट्ठंसु । थेरापि तं पिण्डपातं गहेत्वा पस्सन्तियायेव सेट्ठिधीताय वेहासं अब्भुगन्त्वा कज्जनवनुय्याने ओतरिंसु ।

उय्यानपालो थेरं दिस्वा रज्जो सन्तिकं गन्त्वा “देव, मे अय्यो पुरोहितो कच्चानो पब्बजित्वा उय्यानमागतो”ति आह । राजा चण्डपज्जोतो उय्यानं गन्त्वा कतभत्तकिच्चं थेरं पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा एकमन्तं निसिन्नो “कहं, भन्ते, भगवा”ति पुच्छि । सत्था सयं अनागन्त्वा मं पेसेसि महाराजाति । कहं, भन्ते, अज्ज भिक्खं अलत्थाति? थेरो रज्जो पुच्छासभागेन सब्बं सेट्ठिधीताय कतं दुक्करं आरोचेसि । राजा थेरस्स वसनद्धानं पटियादेत्वा थेरं निमन्तेत्वा निवेसनं गन्त्वा सेट्ठिधीतरं आणापेत्वा अग्गमहेसिद्धाने ठपेसि । इमिस्सा इत्थिया दिट्ठधम्मिकोव यसपटिलाभो अहोसि ।

ततो पट्टाय राजा थेरस्स महासक्कारं करोति । थेरस्स धम्मकथाय पसीदित्वा महाजनो थेरस्स सन्तिके पब्बजि । ततो पट्टाय सकलनगरं एककासावपज्जोतं इसिवातपटिवातं अहोसि । सापि देवी गब्भं लभित्वा दसमासच्चयेन पुत्तं विजायि । तस्स नामग्गहणदिवसे गोपालकुमारोति मातामहसेट्ठिनो नामं अकंसु । सा पुत्तस्स नामवसेन गोपालमाता नाम देवी जाता । सा देवी थेरे अतिविय पसीदित्वा राजानं सम्पटिच्छापेत्वा कज्जनवनुय्याने थेरस्स विहारं कारेसि । थेरो उज्जेनिनगरं पसादेत्वा पुन सत्थु सन्तिकं गतो । अथ सत्था अपरभागे जेतवने विहरन्तो मधुपिण्डकसुत्तं (म० नि० १.१९९ आदयो) कच्चानपेय्यालं (म० नि० ३.२७९ आदयो) पारायनसुत्तन्ति इमे तयो सुत्तन्ते अट्ठुप्पत्तिं कत्वा थेरं संखित्तेन भासितस्स

वित्थारेन अत्थं विभजन्तानं अग्गट्ठाने ठपेसीति ।

पठमवग्गवण्णना ।

१४. एतदग्गवग्गो

(१४) २. दुतियएतदग्गवग्गो

चूळपन्थकत्थेरवत्थु

१९८-२००. दुतियस्स पठमे मनोमयन्ति मनेन निब्बत्तितं । “मनोमयेन कायेन, इन्द्रिया उपसङ्कमी”ति (थेरगा० ९०१) वुत्तट्ठानस्मिञ्चि मनेन कतकायो मनोमयकायो नाम जातो । “अज्जतरं मनोमयं कायं उपपज्जती”ति (चूळव० ३३३) वुत्तट्ठाने मनेन निब्बत्तितकायो मनोमयकायो नाम जातो । अयमिध अधिप्पेतो । तत्थ अज्जे भिक्खु मनोमयं कायं निब्बत्तेन्ता तयो वा चत्तारो वा निब्बत्तेन्ति, न बहुके । एकसदिसेयेव च कत्वा निब्बत्तेन्ति एकविधमेव कम्मं कुरुमाने । चूळपन्थकत्थेरो पन एकावज्जनेन समणसहस्सं मापेसि । द्वेपि च जने न एकसदिसे अकासि न एकविधं कम्मं कुरुमाने । तस्मा मनोमयं कायं अभिनिम्मिनन्तानं अग्गो नाम जातो ।

चेतोविवट्टकुसलानम्पि चूळपन्थकोव अग्गो, सज्जाविवट्टकुसलानं पन महापन्थकत्थेरो अग्गोति वुत्तो । तत्थ चूळपन्थकत्थेरो चतुन्नं रूपावचरज्झानानं लाभिताय “चेतोविवट्टकुसलो”ति वुत्तो, महापन्थकत्थेरो चतुन्नं अरूपावचरज्झानानं लाभिताय “सज्जाविवट्टकुसलो”ति वुत्तो । चूळपन्थको च समाधिकुसलताय चेतोविवट्टकुसलो नाम, महापन्थको विपस्सनाकुसलताय सज्जाविवट्टकुसलो नाम । एको चेत्य समाधिलक्खणे छेको, एको विपस्सनालक्खणे । तथा एको समाधिगाळ्हो, एको विपस्सनागाळ्हो । एको चेत्य अङ्गसंखित्ते छेको, एको आरम्मणसंखित्ते । तथा एको अङ्गववत्थाने छेको, एको आरम्मणववत्थानेति एवमेत्थ योजना कातब्बा ।

अपिच चूळपन्थकत्थेरो रूपावचरज्झानलाभी हुत्वा ज्ञानङ्गेहि वुट्ठाय अरहत्तं पत्तोति चेतोविवट्टकुसलो, महापन्थको अरूपावचरज्झानलाभी हुत्वा ज्ञानङ्गेहि वुट्ठाय अरहत्तं पत्तोति सज्जाविवट्टकुसलो । उभोपि पन्थे जातत्ता पन्थका नाम जाता । तेसं पठमजातो महापन्थको नाम, पच्छाजातो चूळपन्थको नाम ।

इमेसं पन उभिन्नम्पि पञ्चकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — अतीते किर पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतीनगरवासिनो द्वे भातिका कुटुम्बिका सद्धा पसन्ना निबद्धं सत्थु सन्तिकं गन्त्वा धम्मं सुणन्ति । तेसु एकदिवसं कनिट्ठो सत्थारं द्वीहङ्गेहि समन्नागतं एकं भिक्खुं “मम सासने मनोमयं कायं अभिनिम्मिनन्तानं चेतोविवट्टकुसलानज्ज अयं भिक्खु अग्गो”ति एतदग्गट्ठाने ठपेन्तं दिस्वा चिन्तेसि — “महा वतायं भिक्खु एको हुत्वा द्वे अङ्गानि परिपूरेत्वा चरति, मयापि अनागते एकस्स बुद्धस्स सासने अङ्गद्वयपूरकेन हुत्वा विचरितुं वट्ठती”ति । सो पुरिमनयेनेव सत्थारं निमन्तेत्वा सत्ताहं महादानं दत्वा एवमाह — “यं, भन्ते, भिक्खुं तुम्हे इतो सत्तदिवसमत्थके मनोमयङ्गेन च चेतोविवट्टकुसलङ्गेन च ‘अयं मम सासने अग्गो’ति एतदग्गे ठपयित्थ, अहम्पि इमस्स अधिकारकम्मस्स फलेन सो भिक्खु विय अङ्गद्वयपूरको भवेय्य”न्ति पत्थनं अकासि ।

सत्था अनागतं ओलोकेत्वा अनन्तरायेनस्स पत्थनाय समिज्जनभावं दिस्वा “अनागते कप्पसतसहस्सावसाने गोतमो नाम बुद्धो उप्पज्जिस्सति, सो तं इमस्मिं ठानद्वये ठपेस्सती”ति ब्याकरित्वा अनुमोदनं कत्वा पक्कामि । भातापिस्स

एकदिवसं सत्थारं सज्जाविट्ठकुसलं भिक्खुं एतदग्गट्ठाने ठपेत्तं दिस्वा तथेव अधिकारं कत्वा पत्थनं अकासि,
सत्थापि तं ब्याकासि ।

ते उभोपि जना सत्थरि धरमाने कुसलकम्मं करित्वा सत्थु परिनिब्बुतकाले सरीरचेतिये सुवण्णपूजं कत्वा ततो चुता
देवलोके निब्बत्ता । तेसं देवमनुस्सेसु संसरन्तानंयेव कप्पसतसहस्सं अतिक्कन्तं । तत्थ महापन्थकस्स अन्तरा
कतकल्याणकम्मं न कथियति, चूळपन्थको पन कस्सपभगवतो सासने पब्बजित्वा वीसति वस्ससहस्सानि
ओदातकसिणकम्मं कत्वा देवपुरे निब्बत्ति । अथ अम्हाकं सत्था अभिसम्बोधिं पत्वा पवत्तितवरधम्मचक्को राजगहं
उपनिस्साय वेळुवनमहाविहारे पटिवसति ।

इमस्मिं ठाने ठत्वा इमेसं द्विन्नं निब्बत्तिं कथेतुं वट्ठति । राजगहे किर धनसेट्ठिकुलस्स धीता अत्तनो दासेनेव सद्धिं
सन्थवं कत्वा “अज्जेपि मे इमं कम्मं जानेय्यु”न्ति चिन्तेत्वा एवमाह — “अम्हेहि इमस्मिं ठाने वसितुं न सक्का, सचे मे
मातापितरो इमं दोसं जानिस्सन्ति, खण्डाखण्डं करिस्सन्ति, विदेसं गन्त्वा वसिस्सामा”ति हत्थसारं गहेत्वा अग्गद्वारेन
निक्खमित्वा “यत्थ वा तत्थ वा अज्जेहि अजाननट्ठानं गन्त्वा वसिस्सामा”ति उभोपि अगमंसु ।

तेसं एकस्मिं ठाने वसन्तानं संवासमन्वाय तस्सा कुच्छियं गम्भो पतिट्ठसि । सा गम्भस्स परिपाकं आगम्म सामिकेन
सद्धिं मन्तेसि — “गम्भो मे परिपाकं गतो, जातिमिप्तादिविरहिते ठाने गम्भवुट्ठानं नाम उभिन्नम्पि अम्हाकं दुक्खमेव,
कुलगेहमेव गच्छामा”ति । सो “अज्ज गच्छाम, स्वे गच्छामा”ति दिवसे अतिक्कमापेसि । सा चिन्तेसि — “अयं बालो
अत्तनो दोसमहन्ताय गन्तुं न उस्सहति, मातापितरो च नाम एकन्तहिता, अयं गच्छतु वा मा वा, मया गन्तुं वट्ठती”ति ।
तस्मिं गेहा निक्खन्ते सा गेहे परिक्खारं पटिसामेत्वा अत्तनो कुलघरं गतभावं अनन्तरगेहवासीनं आरोचेत्वा मग्गं
पटिपज्जि ।

अथ सो पुरिसो घरं आगतो तं अदिस्वा पटिविस्सके पुच्छित्वा “कुलघरं गता”ति सुत्वा वेगेन अनुबन्धित्वा
अन्तरामग्गे सम्पापुणि । तस्सापि तत्थेव गम्भवुट्ठानं अहोसि । सो “किं इदं भद्दे”ति पुच्छि । सामि एको पुत्तो जातोति ।
इदानि किं करिस्सामाति? यस्स अत्थाय मयं कुलघरं गच्छाम, तं कम्मं अन्तराव निष्फन्नं, तत्थ गन्त्वा किं करिस्साम,
निवत्तामाति द्वेपि एकचित्ता हुत्वा निवत्तिसु । तस्स दारकस्स च पन्थे जातत्ता पन्थकोति नामं अकंसु । तस्सा नचिरस्सेव
अपरोपि गम्भो पतिट्ठहि । सब्बं पुरिमनयेनेव वित्थारेतब्बं । तस्सपि दारकस्स पन्थे जातत्ता पठमजातस्स महापन्थकोति नामं
कत्वा पच्छाजातस्स चूळपन्थकोति नामं अकंसु ।

ते द्वेपि दारके गहेत्वा अत्तनो वसनट्ठानमेव गता । तेसं तत्थ वसन्तानं अयं महापन्थकदारको अज्जे दारकजने
“चूळपिता महापिता अय्यको अय्यिका”ति वदन्ते सुत्वा मातरं पटिपुच्छि — “अम्म, अज्जे दारका कथेन्ति ‘अय्यको
अय्यिका’ति, किं अम्हाकं जातका नत्थी”ति? आम, तात, तुम्हाकं एत्थ जातका नत्थि, राजगहनगरे पन वो धनसेट्ठि नाम
अय्यको, तत्थ तुम्हाकं बहू जातकाति । कस्मा तत्थ न गच्छथ अम्माति? सा अत्तनो अगमनकारणं पुत्तस्स अकथेत्वा
पुत्तेसु पुनप्पुनं कथेन्तेसु सामिकमाह — “इमे दारका अतिविय मं किलमेन्ति, किं नो मातापितरो दिस्वा मंसं खादिस्सन्ति,
एहि दारकानं अय्यककुलं दस्सेमा”ति । अहं सम्मुखा भवितुं न सक्खिस्सामि, तं पन नयिस्सामीति । “साधु सामि, येन
केनचि उपायेन दारकानं अय्यककुलमेव दट्ठुं वट्ठती”ति द्वेपि जना दारके आदाय अनुपुब्बेन राजगहं पत्वा नगरद्वारे
एकिस्सा सालाय निवासं कत्वा दारकमाता द्वे दारके गहेत्वा आगतभावं मातापितूनं आरोचापेसि ।

ते तं सासनं सुत्वा संसारे संसरन्तानं न पुत्तो न धीता नाम नत्थि, ते अम्हाकं महापराधिका, न सक्का तेहि अम्हाकं चक्खुपथे ठातुं। एत्तकं पन धनं गहेत्वा द्वेपि जना फासुकट्टानं गन्त्वा जीवन्तु, दारके पन इध पेसेन्तूति। सेट्ठिधीता मातापितूहि पेसितं धनं गहेत्वा दारके आगतदूतानं हत्थेयेव दत्त्वा पेसेसि। दारका अय्यककुले वड्ढन्ति। तेसु चूळपन्थको अतिदहरो, महापन्थको पन अय्यकेन सट्ठि दसबलस्स धम्मकथं सोतुं गच्छति। तस्स निच्चं सत्थु सम्मुखे धम्मं सुणन्तस्स पब्बज्जाय चित्तं नमि। सो अय्यकं आह — “सचे तुम्हे अनुजानेय्याथ, अहं पब्बज्जेय्य”न्ति। “किं वदेसि, तात, मय्हं सकललोकस्सपि पब्बज्जतो तवेव पब्बज्जा भट्ठिका। सचे सक्कोसि, पब्बज, ताता”ति सम्पटिच्छित्त्वा सत्थु सन्तिकं गतो। सत्था “किं, महासेट्ठि, दारको ते लद्धो”ति? “आम, भन्ते, अयं दारको मय्हं नत्ता, तुम्हाकं सन्तिके पब्बजामीति वदती”ति आह।

सत्था अज्जतरं पिण्डचारिकं “इमं दारकं पब्बाजेही”ति आणापेसि। थेरो तस्स तचपञ्चककम्मट्टानं आचिक्खित्त्वा पब्बाजेसि। सो बहुं बुद्धवचनं उग्गण्हित्वा परिपुण्णवस्सो उपसम्पदं लभि। उपसम्पन्नो हुत्वा योनिमोमनसिकारे कम्मं करोन्तो चतुन्नं अरूपावचरज्झानानं लाभी हुत्वा ज्ञानङ्गेहि वुट्ठाय अरहतं पापुणि। इति सो सज्जाविवट्टकुसलानं अगो जातो। सो ज्ञानसुखेन फलसुखेन वीतिनामेन्तो चिन्तेसि — “सक्का नु खो इमं सुखं चूळपन्थकस्स दातु”न्ति। ततो अय्यकसेट्ठिस्स सन्तिकं गन्त्वा “महासेट्ठि सचे तुम्हे सम्पटिच्छथ, अहं चूळपन्थकं पब्बाजेय्य”न्ति आह। पब्बाजेथ, भन्तेति। थेरो चूळपन्थकदारकं पब्बाजेत्वा दससु सीलेसु पतिट्ठापेसि। चूळपन्थकसामणेरो भातिकस्स सन्तिके।

“पदुमं यथा कोकनदं सुगन्धं,
पातो सिया फुल्लमवीतगन्धं।
अङ्गीरसं पस्स विरोचमानं,
तपन्तमादिच्चमिवन्तलिकखे”ति॥ (सं० नि० १.१२३; अ० नि० ५.१९५) —

इमं गाथं गण्हाति। गहितगहितपदं उपरूपरिपदं गण्हन्तस्स नस्सति। तस्स इमं गाथं गहेतुं वायमन्तस्सेव चत्तारो मासा अतिक्कन्ता। अथ नं महापन्थको आह — “चूळपन्थक, त्वं इमस्मिं सासने अभब्बो, चतूहि मासेहि एकगाथमपि गहेतुं न सक्कोसि, पब्बजितकिच्चं पन त्वं कथं मत्थकं पापेस्ससि, निक्खम इतो”ति। सो थेरेन पणामितो विहारपच्चन्ते रोदमानो अट्ठासि।

तेन समयेन सत्था राजगहं उपनिस्साय जीवकम्बवने विहरति। तस्मिं समये जीवको पुरिसं पेसेसि “पञ्चहि भिक्खुसतेहि सट्ठि सत्थारं निमन्तेही”ति। तेन खो पन समयेन महापन्थको भत्तुदेसको होति। सो “पञ्चन्नं भिक्खुसतानं भिक्खं सम्पटिच्छथ, भन्ते”ति वुत्तो “चूळपन्थकं ठपेत्वा सेसानं सम्पटिच्छामी”ति आह। चूळपन्थको तं कथं सुत्वा भिय्योसोमत्ताय दोमनस्सप्पत्तो अहोसि। सत्था चूळपन्थकस्स खेदं दिस्वा “चूळपन्थको मयि गते बुज्झिस्सती”ति गन्त्वा अविदूरे ठाने अत्तानं दस्सेत्वा “किं त्वं, पन्थक, रोदसी”ति आह। भाता मं, भन्ते, पणामेतीति। पन्थक, तुय्हं भातिकस्स परपुग्गलानं आसयानुसयजाणं नत्थि, त्वं बुद्धवेनेय्यपुग्गलो नामाति इट्ठिया अभिसङ्खरित्वा सुद्धं चोळखण्डं अदासि “इमं गहेत्वा ‘रजोहरणं रजोहरण’न्ति वत्वा भावेहि पन्थका”ति।

सो सत्थारा दिन्नं चोळखण्डं “रजोहरणं रजोहरण”न्ति हत्थेन परिमज्जन्तो निसीदि। तस्स परिमज्जन्तस्स लोमानि किलिड्ढधातुकानि जातानि। पुन परिमज्जन्तस्स उक्खलिपरिपुञ्चनसदिसं जातं। सो जाणपरिपाकं आगम्म तत्थ खयवयं पट्टपेत्वा चिन्तेसि — “इदं चोळखण्डं पकतिया पण्डरं परिसुद्धं, उपादिन्नकसरीरं निस्साय किलिड्ढं जातं, इदं चित्तमपि

एवंगतिकमेवा”ति । समाधिं भावेत्वा चत्तारि रूपावचरज्झानानि पादकानि कत्वा सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । सो मनोमयज्झानलाभी हुत्वा एको हुत्वा बहुधा, बहुधा हुत्वा एको भवितुं समत्थो अहोसि । अरहत्तमग्गेनेव चस्स तेपिटकञ्च छ अभिज्जा च आगमिसु ।

पुनदिवसे सत्था एकूनेहि पञ्चहि भिक्खुसतेहि सद्धिं गन्त्वा जीवकस्स निवेसने निसीदि । चूळपन्थको पन अत्तनो भिक्खाय असम्पटिच्छित्ततायेव न गतो । जीवको यागुं दातुं आरभि, सत्था हत्थेन पत्तं पिदहि । कस्मा, भन्ते, न गणहथाति? विहारे एको भिक्खु अत्थि जीवकाति । सो पुरिसं पहिणि “गच्छ, भणे, विहारे निसिन्नं अय्यं गहेत्वा एही”ति । चूळपन्थकत्थेरोपि तस्स पुरिसस्स पुरे आगमनायेव भिक्खुसहस्सं निम्मिनित्वा एकम्पि एकेन असदिसं, एकस्सपि च चीवरविचारणादिसमणकम्मं अज्जेन असदिसं अकासि । सो पुरिसो विहारे भिक्खूनं बहुभावं दिस्वा गन्त्वा जीवकस्स कथेसि — “भन्ते, इमस्मिं विहारे भिक्खुसङ्घो बहुतरो, ततो पक्कोसितब्बं भदन्तं न जानामी”ति । जीवको सत्थारं पटिपुच्छि — “कोनामो, भन्ते, विहारे निसिन्नभिक्खू”ति? चूळपन्थको नाम जीवकाति । गच्छ भो “चूळपन्थको नाम कतरो”ति पुच्छित्वा आनेहीति । सो विहारं गन्त्वा “चूळपन्थको नाम, भन्ते, कतरो”ति पुच्छि । “अहं चूळपन्थको अहं चूळपन्थको”ति भिक्खुसहस्सम्पि कथेसि । सो पुनागन्त्वा जीवकस्स कथेसि “सहस्समत्ता भिक्खू सब्बेपि ‘अहं चूळपन्थको अहं चूळपन्थको’ति कथेन्ति, अहं ‘असुको नाम पक्कोसितब्बो’ति न जानामी”ति । जीवकोपि पटिविद्धसच्चताय “इद्धिमा भिक्खू”ति नयतो जत्वा “पठमं कथनभिक्खुमेव ‘तुम्हे सत्था पक्कोसती’ति वत्वा चीवरकण्णे गणह ताता”ति आह । सो विहारं गन्त्वा तथा अकासि, तावदेव सहस्समत्ता भिक्खू अन्तरधायिसु । सो थेरं गहेत्वा अगमासि । सत्था तस्मिं खणे यागुं गण्हि ।

दसबले भत्तकिच्चं कत्वा विहारं गते धम्मसभायं कथा उदपादि “याव महन्ता वत बुद्धा नाम चत्तारो मासे एकगाथं गण्हितुं असक्कोन्तं भिक्खुं एवमहिद्धिकं अकंसू”ति । सत्था तेसं भिक्खूनं चित्ताचारं जत्वा गन्त्वा पञ्चत्तासने निसज्ज “किं वदेथ, भिक्खवे”ति पुच्छि । न भगवा अज्जं किञ्चि कथेम, चूळपन्थकेन तुम्हाकं सन्तिका महालाभो लद्धोति तुम्हाकंयेव गुणं कथेमाति । अनच्छरियं, भिक्खवे, इदानि मय्हं ओवादं कत्वा लोकुत्तरदायज्जलाभो, अयं अतीतेपि अपरिपक्वजाणे ठितस्स मय्हं ओवादं कत्वा लोकियदायज्जं लभीति । भिक्खू “कदा, भन्ते”ति आयाचिसु । सत्था तेसं भिक्खूनं अतीतं आहरित्वा दस्सेसि ।

भिक्खवे, अतीते बाराणसीनगरे ब्रह्मदत्तो नाम राजा रज्जं कारेसि । तस्मिं समये चूळकसेट्ठि नाम पण्डितो ब्यत्तो सब्बनिमित्तानि जानाति । सो एकदिवसं राजूपट्टानं गच्छन्तो अन्तरवीथियं मतमूसिकं दिस्वा तस्मिं खणे नक्खत्तं समानेत्वा इदमाह — “सक्का चक्खुमता कुलपुत्तेन इमं उन्दूरं गहेत्वा दारभरणञ्च कातुं कम्मन्ते च पयोजेतु”न्ति । अज्जतरो दुग्गतकुलपुत्तो तं सेट्ठिस्स वचनं सुत्वा “नायं अजानित्वा कथेस्सती”ति मूसिकं गहेत्वा एकस्मिं आपणे बिळारस्सत्थाय दत्वा काकणिकं लभि । ताय काकणिकाय फाणितं किणित्वा एकेन कुटेन पानीयं गण्हित्वा अरज्जतो आगच्छन्ते मालाकारे दिस्वा थोकं थोकं फाणितखण्डं दत्वा उळुङ्केन पानीयं अदासि । ते तस्स एकेकं पुप्फमुट्ठिं अदंसु । सो तेन पुप्फमूलेन पुनदिवसेपि फाणितञ्च पानीयघटञ्च गहेत्वा पुप्फाराममेव गतो । तस्स तंदिवसं मालाकारा अट्ठओचितके पुप्फगच्छे दत्वा अगमंसु । सो नचिरस्सेव इमिना उपायेन अट्ठ कहापणे लभि ।

पुन एकस्मिं वातवुट्ठिदिवसे छट्ठितउय्यानं गन्त्वा पतितदारूनं रासिं कत्वा निसिन्नो राजकुम्भकारस्स सन्तिका सोळस कहापणे लभि । सो चतुवीसतिया कहापणेसु जातेसु “अत्थि अयं उपायो मय्हं”न्ति नगरद्वारतो अविदूरे ठाने एकं

पानीयचाटिं ठपेत्वा पञ्चसते तिणहारके पानीयेन उपट्टहि । ते आहंसु — “त्वं, सम्म, अम्हाकं बहुपकारो, किं ते करोमा”ति? सोपि “मय्हं किच्चे उप्पन्ने करिस्सथा”ति वत्वा इतो चितो च विचरन्तो थलपथकम्मिकेन च जलपथकम्मिकेन च सद्धिं मित्तसन्थवं अकासि । तस्स थलपथकम्मिको “स्वे इमं नगरं अस्सवाणिजको पञ्च अस्ससतानि गहेत्वा आगमिस्सती”ति आचिक्खि । सो तस्स वचनं सुत्वा तिणहारकानं सज्जं दत्वा एकेकं तिणकलापं दिगुणं कत्वा आहरापेसि । अथ सो अस्सानं नगरं पविट्टवेलाय तिणकलापसहस्सं अन्तरद्वारे रासिं कत्वा निसीदि । अस्सवाणिजो सकलनगरे अस्सानं चारिं अलभित्वा तस्स सहस्सं दत्वा तं तिणं गण्हि ।

ततो कतिपाहच्चयेनस्स समुद्धकम्मिकसहायको आरोचेसि “पट्टनं महानावा आगता”ति । सो “अत्थि अयं उपायो”ति अट्टहि कहापणेहि सब्बपरिवारसम्पन्नं तावकालिकं रथं गहेत्वा नावापट्टनं गन्त्वा एकं अङ्गुलिमुद्धिकं नाविकस्स सच्चकारं दत्वा अविदूरे ठाने साणिं परिक्खपापेत्वा तत्थ निसिन्नो पुरिसे आणापेसि “बाहिरकेसु वाणिजेसु आगतेसु ततियेन पट्टिहारेन आरोचेथा”ति । “नावा आगता”ति सुत्वा बाराणसितो सतमत्ता वाणिजा “भण्डं गण्हामा”ति आगमंसु । भण्डं तुम्हे न लभिस्सथ, असुकट्टाने नाम महावाणिजेन सच्चकारो दिन्नोति । ते तेसं सुत्वा तस्स सन्तिकं आगता, पादमूलिकपुरिसा पुरिमसज्जावसेन ततियेन पाट्टिहारेन तेसं आगतभावं आरोचेसु । ते सतमत्तापि वाणिजा एकेकं सहस्सं दत्वा तेन सद्धिं नावाय पत्तिका हुत्वा पुन एकेकं सहस्सं दत्वा पत्तिं विस्सज्जापेत्वा भण्डं अत्तनो सन्तिकं अकंसु । सो पुरिसो द्वे सतसहस्सानि गहेत्वा बाराणसिं आगन्त्वा “कतञ्जुना भवितुं वट्टती”ति एकं सतसहस्सं गहेत्वा चूळसेट्टिस्स सन्तिकं गतो ।

अथ तं चूळसेट्टि “किं ते, तात, कत्वा इदं धनं लद्ध”न्ति पुच्छि । सो “तुम्हेहि कथितउपाये ठत्वा चतुमासब्भन्तरेयेव लद्ध”न्ति आह । सेट्टि तस्स वचनं सुत्वा “इदानि एवरूपं दारकं परसन्तिकं कातुं न वट्टती”ति वयप्पत्तं धीतरं दत्वा सकलकुटुम्बस्स सामिकं अकासि । सोपि कुलपुत्तो सेट्टिनो अच्चयेन तस्मिं नगरे सेट्टिद्वानं गहेत्वा यावतायुकं ठत्वा यथाकम्मं गतो । सत्था द्वे वत्थूनि कथेत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा अभिसम्बुद्धकाले इमं गाथमाह —

“अप्पकेनपि मेधावी, पाभतेन विचक्खणो ।

समुट्ठापेति अत्तानं, अणुं अग्गिंव सन्धम”न्ति ॥ (जा० १.१.४) ।

इति सत्था धम्मसभायं सन्निसिन्नानं इमं कारणं दस्सेसि । अयं द्विन्नम्पि महासावकानं पुब्बपत्थनतो पट्टाय अनुपुब्बिकथा । अपरभागे पन सत्था अरियगणपरिवुतो धम्मासने निसिन्नो मनोमयं कायं अभिनिम्मिनन्तानं चेतोविवट्टकुसलानञ्च चूळपन्थकत्थेरं अग्गट्टाने ठपेसि, सज्जाविवट्टकुसलानं महापन्थकन्ति ।

सुभूतित्थेरवत्थु

२०१. ततिये अरणविहारीनन्ति निक्किलेसविहारीनं । रणन्ति हि रागादयो किलेसा वुच्चन्ति, तेसं अभावेन निक्किलेसविहारो अरणविहारो नाम । सो येसं अत्थि, ते अरणविहारिनो । तेसं अरणविहारीनं सुभूतित्थेरो अग्गोति । किञ्चापि हि अज्जेपि खीणासवा अरणविहारिनोव, थेरेन पन धम्मदेसनाय एतं नामं लद्धं । अज्जे हि भिक्खू धम्मं देसेन्तो उट्ठिस्सकं कत्वा वण्णं वा अवण्णं वा कथेन्ति, थेरो पन धम्मं देसेन्तो सत्थारा देसितनियामतो अनोक्कमित्वा देसेति, तस्मा अरणविहारीनं अग्गो नाम जातो ।

२०२. चतुर्थे दक्खिणेरय्यानन्ति दक्खिणारहानं । तत्थ किञ्चापि अज्जेपि खीणासवा अगगदक्खिणेरय्या, थेरो पन पिण्डाय चरन्तो घरे घरे मेत्ताज्ञानं समापज्जित्वा समापत्तितो वुट्ठाय भिक्खं गण्हाति “एवं भिक्खादायकानं महप्फलं भविस्सती”ति । तस्मा दक्खिणेरय्यानं अगगोति वुत्तो । अत्तभावो पनस्स सुसमिद्धो, अलङ्कततोरणं विय चित्तपटो विय च अतिविय विरोचति । तस्मा सुभूतीति वुच्चति ।

तस्स पज्जहकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — अयं किर पदुमुत्तरे भगवति अनुप्पन्नेयेव हंसवतीनगरे ब्राह्मणमहासालकुले निब्बत्ति, नन्दमाणवोतिस्स नामं अकंसु । सो वयप्पत्तो तयो वेदे उगगण्हित्वा तत्थ सारं अपस्सन्तो अत्तनो परिवारेहि चतुचत्तालीसाय माणवकसहस्सेहि सद्धिं पब्बतपादे इसिपब्बज्जं पब्बजित्वा पज्च अभिज्जा अट्ठ समापत्तियो निब्बत्तेसि, अन्तेवासिकेपि ज्ञानलाभिनो अकासि ।

तस्मिं समये पदुमुत्तरो भगवा लोके निब्बत्तित्वा हंसवतीनगरं उपनिस्साय विहरन्तो एकदिवसं पच्चूससमये लोकं ओलोकेन्तो नन्दतापसस्स अन्तेवासिकानं जटिलानं अरहत्तूपनिस्सयं नन्दतापसस्स च द्वीहङ्गेहि समन्नागतस्स सावकस्स ठानन्तरपत्थनं दिस्वा पातोव सरीरपटिजगनं कत्वा पुब्बहसमयं पत्तचीवरमादाय सारिपुत्तथेरस्स वत्थुम्हि वुत्तनयेनेव नन्दतापसस्स अस्समं अगमासि । तत्थ फलाफलदानञ्च पुप्फासनपञ्चापनञ्च निरोधसमापत्तिसमापज्जनञ्च वुत्तनयेनेव वेदितब्बं ।

सत्था पन निरोधा वुट्ठितो अरणविहारिअङ्गेन च दक्खिणेरय्यङ्गेन चाति द्वीहङ्गेहि समन्नागतं एकं सावकं “इसिगणस्स पुप्फासनानुमोदनं करोही”ति आणापेसि । सो अत्तनो विसये ठत्वा तेपिटकं सम्मसित्वा अनुमोदनं अकासि । तस्स देसनावसाने सत्था सयं धम्मं देसेसि । देसनापरियोसाने सब्बे चतुचत्तालीससहस्सापि तापसा अरहत्तं पापुणिसु । नन्दतापसो पन अनुमोदकस्स भिक्खुनो निमित्तं गण्हित्वा सत्थु देसनानुसारेण जाणं पेसेतुं नासक्खि । सत्था “एथ, भिक्खवो”ति सेसभिक्खूनं हत्थं पसारेसि । सब्बेपि अन्तरहितकेसमस्सू इद्धिमयपरिक्खारा वस्ससद्धिकत्थेरा विय अहेसुं ।

नन्दतापसो तथागतं वन्दित्वा सम्मुखे ठितो आह — “भन्ते, येन भिक्खुना इसिगणस्स पुप्फासनानुमोदना कता, को नामोयं तुम्हाकं सासने”ति? अरणविहारिअङ्गेन च दक्खिणेरय्यङ्गेन च एतदग्गं पत्तो एसोति । “भन्ते, अहम्पि इमिना सत्ताहकतेन अधिकारकम्मेन अज्जं सम्पत्तिं न पत्थेमि, अनागते पनाहं एकस्स बुद्धस्स सासने अयं थेरो विय द्वीहङ्गेहि समन्नागतो भवेय्य”न्ति पत्थनं अकासि । सत्था अनन्तरायं दिस्वा ब्याकरित्वा पक्कामि । नन्दतापसोपि कालेन कालं दसबलस्स सन्तिके धम्मं सुत्वा अपरिहीनज्झानो ब्रह्मलोके निब्बत्तो । इदमस्स कल्याणकम्मं । अन्तरा पन कम्मं न कथियति ।

सो कप्पसतसहस्सं अतिक्कमित्वा सावत्थियं सुमनसेट्ठिस्स गेहे निब्बत्ति, सुभूतीतिस्स नामं अकंसु । अपरभागे अम्हाकं सत्था लोके निब्बत्तो राजगहं उपनिस्साय विहरति । तदा अनाथपिण्डिको सेट्ठि सावत्थियं उट्ठानकभण्डं गहेत्वा अत्तनो सहायकस्स राजगहसेट्ठिनो घरं गतो सत्थु उपपन्नभावं जत्वा सत्थारं सीतवने विहरन्तं उपसङ्कमित्वा पठमदस्सनेनेव सोतापत्तिफले पतिट्ठाय सत्थारं सावत्थियं आगमनत्थाय याचित्वा पज्चचत्तालीसयोजने मग्गे योजने योजने सतसहस्सपरिच्चागेन विहारे पतिट्ठापेत्वा सावत्थियं राजमानेन अट्ठकरीसप्पमाणं जेतराजकुमारस्स उय्यानभूमिं कोटिसन्थारेण किणित्वा तत्थ भगवतो विहारं कारेत्वा अदासि । विहारमहदिवसे अयं सुभूतिकुटिम्बिको अनाथपिण्डिकसेट्ठिना सद्धिं गन्त्वा धम्मं सुणन्तो सद्धं पटिलभित्वा पब्बजि । सो उपसम्पन्नो द्वे मातिका पगुणं कत्वा कम्मट्ठानं कथापेत्वा अरज्जे समणधम्मं करोन्तो विपस्सनं वट्ठेत्वा मेत्ताज्ञानं पादकं कत्वा अरहत्तं पापुणि । धम्मं देसेन्तो

वृत्तनयेनेव धम्मं कथेति, पिण्डाय चरन्तो वृत्तनयेनेव मेत्ताज्ञानतो वुट्ठाय भिक्खुं गण्हाति । अथ नं सत्था इमं कारणद्वयं पटिच्च अरणविहारीनञ्च दक्खिण्येय्यानञ्च भिक्खून् अगगट्ठाने ठपेसीति ।

खदिरवनियरेवतत्थेरवत्थु

२०३. पञ्चमे आरज्जकानन्ति अरज्जवासीनं । रेवतो खदिरवनियोति धम्मसेनापतित्थेरस्स कनिट्ठभातिको । सो यथा अज्जे थेरा अरज्जे वसमाना वनसभागं उदकसभागं भिक्खाचारसभागञ्च सल्लक्खेत्वा अरज्जे वसन्ति, न एवं वसि । एतानि पन सभागानि अनादियित्वा उज्जङ्गलसक्खरपासाणविसमे खदिरवने पटिवसति । तस्मा आरज्जकानं अगोति वृत्तो ।

तस्स पज्जकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — अयं किर अतीते पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतीनगरे निब्बत्तो महागङ्गाय पयागपतिट्ठानतित्थे नावाकम्मं करोन्तो पटिवसति । तस्मिं समये सत्था सतसहस्सभिक्खुपरिवारो चारिकं चरन्तो पयागपतिट्ठानतित्थं सम्पापुणि । सो दसबलं दिस्वा चिन्तेसि — “मय्हं कालेन कालं बुद्धदस्सनं नाम नत्थि, अयं मे कल्याणकम्मायूहनक्खणो”ति नावासङ्घाटं बन्धापेत्वा उपरि चेलवितानं कारेत्वा गन्धमालादामानि ओसारेत्वा हेट्ठा वरपोत्थकं चित्तत्थरणं अत्थरापेत्वा सपरिवारं सत्थारं परतीरं तारेसि ।

तस्मिं समये सत्था एकं आरज्जकं भिक्खुं एतदग्गे ठपेसि । सो नाविको तं दिस्वा “मयापि एवमेवं अनागते एकस्स बुद्धस्स सासने आरज्जकानं अग्गेन भवितुं वट्ठती”ति सत्थारं निमन्तेत्वा सत्ताहं महादानं दत्वा सत्थु पादमूले निपज्जित्वा, “भन्ते, तुम्हेहि एतदग्गे ठपितो सो भिक्खु विय अहमि अनागते एकस्स बुद्धस्स सासने आरज्जकानं अग्गे भवेय्य”न्ति पत्थनं अकासि । सत्था अनन्तरायं दिस्वा “अनागते गोतमबुद्धस्स सासने त्वं आरज्जकानं अग्गे भविस्ससी”ति ब्याकरित्वा पक्कामि । अन्तरा पन अज्जं कम्मं न कथयति ।

सो यावजीवं कल्याणकम्मं कत्वा देवमनुस्सेसु संसरन्तो इमस्मिं बुद्धुप्पादे मगधक्खेत्ते नालकब्राह्मणगामे सारीब्राह्मणिया कुच्छिम्हि पटिसन्धिं गहेत्वा तिण्णं भातिकानं तिस्सन्नञ्च भगिनीनं सब्बकनिट्ठो हुत्वा निब्बत्ति, रेवतोतिस्स नाम अकंसु । अथस्स मातापितरो चिन्तेसुं — “वट्ठितवट्ठिते दारके समणा सक्कपुत्तिया नेत्वा पब्बाजेन्ति, अम्हाकं पुत्तं रेवतं दहरमेव घरबन्धनेन बन्धिस्सामा”ति समानकुलतो दारिकं आनेत्वा रेवतस्स अय्यिकं वन्दापेत्वा, “अम्म, तव अय्यिकाय महल्लकतरा होही”ति आहंसु । रेवतो तेसं कथं सुत्वा चिन्तेसि — “अयं दारिका दहरा पठमवये ठिता, इमिस्सा किर एवंविधं रूपं मम अय्यिकाय रूपसदिसं भविस्सति, पुच्छिस्सामि ताव नेसं अधिप्पाय”न्ति चिन्तेत्वा आह — “तुम्हे किं कथेथा”ति? तात, “अयं दारिका अय्यिका विय ते जरं पापुणातू”ति वदामाति । सो “इमिस्सा रूपं एवंविधं भविस्सती”ति पुच्छि । तात, किं वदेसि, महापुज्जा एवंविधा होन्तीति ।

सो चिन्तेसि — “इदं किर रूपं इमिना नियामेन वलित्तचं भविस्सति पलितकेसं खण्डदन्तं, अहं एवरूपे रूपे रज्जित्वा किं करिस्सामि, मम भातिकानं गतमग्गमेव गमिस्सामी”ति कीळन्तो विय हुत्वा समवये तरुणदारके आह — “एथ, भो, विधावनिकं करिस्सामा”ति निक्खमि । तात, मङ्गलदिवसे मा बहि गच्छति । सो दारकेहि सद्धि कीळन्तो विय अत्तनो धावनवारे सम्पत्ते थोकं गन्त्वा पपज्जेत्वा आगच्छति । पुन दुतियवारे सम्पत्ते ततो तुरितं विय गन्त्वा आगतो, ततियवारे सम्पत्ते “अयं मे कालो”ति जत्वा सम्मुखट्ठानेनेव पलायित्वा पंसुकूलिकभिक्खून् निवासट्ठानं अरज्जं गन्त्वा थेरे अभिवादेत्वा पब्बज्जं याचि । सप्पुरिस मयं तं न जानाम “कस्सासि पुत्तो”ति, त्वञ्च अलङ्कतनियामेनेव आगतो, को तं

पब्बाजेतुं उस्सहिस्सतीति । सो उभो बाहा पग्गह “विलुम्पन्ति मं विलुम्पन्ति मं”न्ति महारवं विरवि । इतो चितो च भिक्खू सन्निपतित्वा “सप्पुरिस, इमस्मिं ठाने तव वत्थं वा पिळन्धनं वा कोचि गणहन्तो नाम नत्थि, त्वज्ज ‘विलुम्पन्ती’ति वदसि, किं सन्धाय वदसी”ति? भन्ते, नाहं वत्थालङ्कारं सन्धाय वदामि, तिस्सन्नं पन मे सम्पत्तीनं विलोपो वत्तति, तं सन्धाय वदामि । मं ताव तुम्हे मा पब्बाजयित्थ, भातरं पन मे जानाथाति । कोनामो पन ते भाताति? गिहिकाले उपतिस्सो नाम, इदानि पन सारिपुत्तो नाम जातोति वदन्तीति । “आवुसो, एवं सन्ते अयं कुलपुत्तो अम्हाकं कनिट्ठभातिको नाम होति, जेट्ठभातिको नो धम्मसेनापति पुरेतरंयेव आह — ‘अम्हाकं जातका सब्बेव मिच्छादिट्ठिका, यो कोचि अम्हाकं जातीति आगच्छति, तं येन तेनुपायेन पब्बाजेय्यथा’ति । अयं पन थेरस्स अज्झत्तभातिको, पब्बाजेथ न”न्ति वत्त्वा तचपञ्चककम्मट्ठानं आचिक्खित्वा पब्बाजयिंसु । अथ नं परिपुण्णवस्सं उपसम्पादेत्वा कम्मट्ठाने योजयिंसु ।

थेरो कम्मट्ठानं गहेत्वा आचरियुपज्झायाणं अविदूरे ठाने वुत्तप्पकारं खदिरवनं पविसित्वा समणधम्मं करोति । तस्स “अरहत्तं अप्पत्वा दसबलं वा भातिकत्थेरं वा न पस्सिस्सामी”ति वायमन्तस्सेव तयो मासा अतिक्कन्ता, सुखुमालकुलपुत्तस्स लूखभोजनं भुज्जन्तस्स चित्तं वलीतं नाम होति, कम्मट्ठानं विमोक्खं न गतं । सो तेमासच्चयेन पवारेत्वा वुत्थवस्सो हुत्वा तस्मिंयेव ठाने समणधम्मं करोति । तस्स समणधम्मं करोन्तस्स चित्तं एकगं अहोसि, सो विपस्सनं वट्ठेत्वा अरहत्तं पापुणि ।

अथायस्मा सारिपुत्तो सत्थारं आह — “भन्ते, मय्हं किर कनिट्ठभाता रेवतो पब्बजितो, सो अभिरमेय्य वा न वा, गन्त्वा नं पस्सिस्सामी”ति । भगवा रेवतस्स आरद्धविपस्सकभावं जत्वा द्वे वारे पटिक्खिपित्वा ततियवारे याचितो अरहत्तं पत्तभावं जत्वा, “सारिपुत्त, अहम्पि गमिस्सामि, भिक्खून् आरोचेही”ति । थेरो भिक्खुसङ्घं सन्निपातेत्वा, “आवुसो, सत्था चारिकं चरितुकामो, गन्तुकामा आगच्छन्तू”ति सब्बेसंयेव आरोचेसि । दसबलस्स चारिकत्थाय गमनकाले ओहीनकभिक्खू नाम अप्पका होन्ति, “सत्थु सुवण्णवण्णं सरीरं पस्सिस्साम, मधुरधम्मकथं वा सुणिस्सामा”ति येभ्य्येन गन्तुकामाव बहुका होन्ति । इति सत्था महाभिक्खुसङ्घपरिवारो “रेवतं पस्सिस्सामी”ति निक्खन्तो ।

अथेकस्मिं पदेसे आनन्दत्थेरो द्वेधापथं पत्वा भगवन्तं पुच्छि — “भन्ते, इमस्मिं ठाने द्वे मग्गा, कतरमग्गेन सङ्घो गच्छतू”ति । कतरमग्गो, आनन्द, उज्जुकोति? भन्ते, उज्जुमग्गो तिसंयोजनो अमनुस्सपथो, परिहारमग्गो पन सट्ठियोजनिको खेमो सुभिक्खोति । आनन्द, सीवलि अम्हेहि सद्धि आगतोति? आम, भन्ते, आगतोति । तेन हि सङ्घो उज्जुमग्गमेव गणहतु, सीवलिस्स पुज्जं वीमंसिस्सामाति । सत्था भिक्खुसङ्घपरिवारो सीवलित्थेरस्स पुज्जवीमंसनत्थं अटविमगं अभिरुहि । मग्गं अभिरुहनट्ठानतो पट्ठाय देवसङ्घो योजने योजने ठाने नगरं मापेत्वा बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स वसनत्थाय विहारे पटियादेसि । देवपुत्ता रज्जा पेसितकम्मकारा विय हुत्वा यागुखज्जकादीनि गहेत्वा “कहं अय्यो सीवलि, कहं अय्यो सीवली”ति पुच्छन्ता गच्छन्ति । थेरो तं सक्कारसम्मानं गणहापेत्वा सत्थु सन्तिकं गच्छति । सत्था भिक्खुसङ्घेन सद्धिं परिभुज्जि ।

इमिनाव नियामेन सत्था सक्कारसम्मानं अनुभवन्तो देवसिकं योजनपरमं गन्त्वा तिसंयोजनिकं कन्तारं अतिक्कम्म खदिरवनियत्थेरस्स सभागट्ठानं पत्तो । थेरो सत्थु आगमनं जत्वा अत्तनो वसनट्ठाने बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स पहोनकविहारे दसबलस्स गन्धकुटिं रत्तिट्ठानदिवाट्ठानादीनि च इद्धिया मापेत्वा तथागतस्स पच्चुग्गमनं गतो । सत्था अलङ्कृतपटियत्तेन मग्गेन विहारं पाविसि । अथ तथागते गन्धकुटिं पविट्ठे भिक्खू वस्सग्गेन पत्तसेनासनानि पविसिंसु । देवता “अकालो आहारस्सा”ति अट्ठविधं पानकं आहरिंसु । सत्था सङ्घेन सद्धिं पानकं पिवि । इमिनाव नियामेन तथागतस्स

सक्कारसम्मानं अनुभवन्तस्सेव अद्धमासो अतिक्कन्तो ।

अथेकच्चे उक्कण्ठितभिक्षू एकस्मिं ठाने निसीदित्वा कथं उप्पादयिंसु “सत्था दसबलो ‘मय्हं अग्गसावकस्स कनिट्ठभाता’ति वत्वा एवरूपं नवकम्मिकभिक्षुं पस्सितुं आगतो, इमस्स विहारस्स सन्तिके जेतवनमहाविहारो वा वेळुवनविहारादयो वा किं करिस्सन्ति । अयम्पि भिक्षु एवरूपस्स नवकम्मस्स कारको, किं नाम समणधम्मं करिस्सती”ति? अथ सत्था चिन्तेसि — “मयि चिरं वसन्ते इदं ठानं आकिण्णं भविस्सति, आरज्जका भिक्षू नाम पविवेकत्थिका होन्ति, रेवतस्स अफासुविहारो भविस्सती”ति ततो रेवतस्स दिवाट्टानं गतो । थेरो एककोव चङ्कमनकोटियं आलम्बनफलकं निस्साय पासाणफलके निसिन्नो सत्थारं दूरतोव आगच्छन्तं दिस्वा पच्चुगगन्त्वा वन्दि ।

अथ नं सत्था पुच्छि — “रेवत, इमं वाळमिगट्टानं, चण्डानं हत्थिअस्सादीनं सद्दं सुत्वा किन्ति करोसी”ति? तेसं मे, भन्ते, सद्दं सुणतो अरज्जरति नाम उप्पज्जतीति । सत्था तस्मिं ठाने रेवतत्थेरस्स पज्जहि गाथासतेहि अरज्जे निवासानिसंसं नाम कथेत्वा पुनदिवसे अविदूरे ठाने पिण्डाय चरित्वा रेवतत्थेरं निवत्तेत्वा येहि भिक्षूहि थेरस्स अवण्णो कथितो, तेसं कत्तरयट्ठिउपाहनातेलनाळिछत्तानं पमुस्सनभावं अकासि । ते अत्तनो परिक्खारत्थाय निवत्ता आगतमग्गेनेव गच्छन्तापि तं ठानं सल्लक्खेतुं न सक्कोन्ति । पठमं हि ते अलङ्कृतपटियत्तेन मग्गेन गन्त्वा तंदिवसं पन विसममग्गेन गच्छन्ता तस्मिं तस्मिं ठाने उक्कुटिकं निसीदन्ति, जाणुकेन गच्छन्ति । ते गुम्बे च गच्छे च कण्टके च मद्दन्ता अत्तनो वसितसभागट्टानं गन्त्वा तस्मिं तस्मिं खदिरखाणुके अत्तनो छत्तं सज्जानन्ति, उपाहनं कत्तरयट्ठिं तेलनाळिं सज्जानन्ति । ते तस्मिं समये “इद्धिमा अयं भिक्षू”ति जत्वा अत्तनो परिक्खारे आदाय “दसबलस्स पटियत्तसक्कारो नाम एवरूपो होती”ति वदन्ता आगमंसु ।

पुरतो गतभिक्षू, विसाखा उपासिका, अत्तनो गेहे निसिन्नकाले पुच्छति — “मनापं नु खो, भन्ते, रेवतत्थेरस्स वसनट्टानं”ति? मनापं उपासिके नन्दनवनचित्तलतादिपटिभागं तं सेनासनन्ति । अथ नेसं सब्बपच्छतो आगतभिक्षू पुच्छि — “मनापं, अय्या, रेवतत्थेरस्स वसनट्टानं”ति । मा पुच्छ उपासिके, कथेतुं अयुत्तट्टानमेतं, उज्जङ्गलं सक्खरपासाणविसमं खदिरवनं एतं, तत्थ सो भिक्षु विहरतीति । विसाखा, पुरिमानज्ज पच्छिमानज्ज भिक्षूनं कथं सुत्वा “केसं नु खो कथा सच्चा”ति पच्छाभत्ते गन्धमालं आदाय दसबलस्स उपट्टानं गन्त्वा, वन्दित्वा एकमन्तं निसिन्ना सत्थारं पुच्छि — “भन्ते, रेवतत्थेरस्स वसनट्टानं एकच्चे, अय्या, वण्णेन्ति, एकच्चे निन्दन्ति, किं नामेतं, भन्ते”ति? विसाखे रमणीयं वा होतु मा वा, यस्मिं ठाने अरियानं चित्तं रमति, तदेव ठानं रमणीयं नामाति वत्वा इमं गाथमाह —

“गामे वा यदि वारज्जे, निन्ने वा यदि वा थले ।

यत्थ अरहन्तो विहरन्ति, तं भूमिरामणेय्यक”न्ति ॥ (ध० प० ९८; सं० नि० १.२६१) ।

अथ सत्था अपरभागे जेतवनमहाविहारे अरियगणमज्झे निसिन्नो थेरं आरज्जकानं भिक्षूनं अग्गट्टाने ठपेसीति ।

कङ्कारेवतत्थेरवत्थु

२०४. छट्ठे ज्ञायीनन्ति ज्ञानलाभीनं ज्ञानाभिरतानं । सो किर थेरो या ज्ञानसमापत्तियो दसबलो समापज्जति, ततो अप्पतरं ठपेत्वा बहुतरा समापज्जति । तस्मा ज्ञायीनं अग्गो नाम जातो । कङ्कायनभावेन कङ्कारेवतोति वुच्चति । कङ्का नाम कुक्कुच्चं, कुक्कुच्चकोति अत्थो । किं पन अज्जे कुक्कुच्चका नत्थीति? अत्थि, अयं पन थेरो कप्पियेपि कुक्कुच्चं

उष्पादेसि । तेनस्स कुक्कुच्चकता अतिपाकटा जाताति कङ्कारेवतोत्वेव सङ्खं गतो ।

तस्स पञ्चकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — अयं किर पदुमुत्तरबुद्धकाले पुरिमनयेनेव महाजनेन सङ्खि विहारं गन्त्वा परिसपरियन्ते ठितो धम्मं सुणन्तो सत्थारं एकं भिक्खुं झानाभिरतानं अग्गट्टाने ठपेन्तं दिस्वा “मयापि अनागते एवरूपेन भवितुं वट्टती”ति देसनावसाने सत्थारं निमन्तेत्वा पुरिमनयेनेव सत्ताहं महासक्कारं कत्वा भगवन्तं आह — “भन्ते, अहं इमिना अधिकारकम्मेन न अज्जं सम्पत्तिं पत्थेमि, यथा पन सो तुम्हेहि इतो सत्तदिवसमत्थके भिक्खु झायीनं अग्गट्टाने ठपितो, एवं अहमपि अनागते एकस्स बुद्धस्स सासने झायीनं अग्गो भवेय्य”न्ति पत्थनं अकासि । सत्था अनागतं ओलोकेत्वा समिज्जनभावं दिस्वा “अनागते कप्पसतसहस्सावसाने गोतमो नाम बुद्धो उप्पज्जिस्सति, तस्स सासने त्वं झायीनं अग्गो भविस्ससी”ति ब्याकरित्वा पक्कामि ।

सो यावजीवं कल्याणकम्मं कत्वा कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा अम्हाकं भगवतो काले सावत्थिनगरे महाभोगकुले निब्बत्तो पच्छाभत्तं धम्मस्सवनत्थं गच्छन्तेन महाजनेन सङ्खि विहारं गन्त्वा परिसपरियन्ते ठितो दसबलस्स धम्मकथं सुत्वा सङ्खं पटिलभित्वा पब्बजितो उपसम्पदं लभित्वा कम्मट्ठानं कथापेत्वा झानपरिकम्मं करोन्तो झानलाभी हुत्वा झानमेव पादकं कत्वा अरहत्तफलं पाप्पुणि । सो दसबलेन समापज्जितब्बसमापत्तीनं अप्पतरा ठपेत्वा बहुतरा समापज्जन्तो अहोरत्तं झानेसु चिण्णवसी अहोसि । अथ नं अपरभागे सत्था इमं गुणं गहेत्वा झायीनं अग्गट्टाने ठपेसि । “अकप्पियो, आवुसो गुळो, अकप्पिया मुग्गा”ति (महाव० २७२) एवं पन कप्पियेस्वेव वत्थूसु कुक्कुच्चस्स उष्पादितताय कुक्कुच्चसङ्खाताय कङ्काय भावेन कङ्कारेवतोति सङ्खं गतोति ।

सोणकोळिविसत्थेरवत्थु

२०५. सत्तमे आरद्धवीरियानन्ति पग्गहितवीरियानं परिपुण्णवीरियानं । सोणो कोळिविसोति सोणोति तस्स नामं, कोळिविसोति गोत्तं । कोटिवेस्सोति वा अत्थो, इस्सरियेन कोटिप्पत्तस्स वेस्सकुलस्स दारकोति अधिप्पायो । यस्मा पन अज्जेसं भिक्खून् वीरियं नाम वट्ठेतब्बं होति, थेरस्स पन हापेतब्बमेव अहोसि । तस्मा एस आरद्धवीरियानं अग्गो नाम जातो ।

तस्स पञ्चकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — अयं किर अतीते पदुमुत्तरबुद्धकाले सेट्ठिकुले निब्बत्ति, सिरिवट्ठकुमारोतिस्स नामं अकंसु । सो वयप्पत्तो पुरिमनयेनेव विहारं गन्त्वा परिसपरियन्ते ठितो धम्मं सुणन्तो सत्थारं एकं भिक्खुं आरद्धवीरियानं अग्गट्टाने ठपेन्तं दिस्वा “मयापि अनागते एवरूपेन भवितुं वट्टती”ति देसनापरियोसाने दसबलं निमन्तेत्वा सत्ताहं महादानं दत्वा वुत्तनयेनेव पत्थनं अकासि । सत्था तस्स पत्थनाय समिज्जनभावं दिस्वा पुरिमनयेनेव ब्याकरित्वा विहारं गतो ।

सोपि सिरिवट्ठसेट्ठि यावजीवं कुसलं कत्वा देवमनुस्सेसु संसरन्तो कप्पसतसहस्सं अतिक्कमित्वा इमस्मिं कप्पे परिनिब्बुते कस्सपदसबले अनुप्पन्ने अम्हाकं भगवति बाराणसियं कुलगहे पटिसन्धिं गण्णिह । सो अत्तनो सहायकेहि सङ्खि गङ्गायं कीळति । तस्मिं समये एको जिण्णचीवरिको पच्चेकबुद्धो “बाराणसिं उपनिस्साय गङ्गातीरे पण्णसालं कत्वा वस्सं उपगच्छिस्सामी”ति उदकेन समुपब्यूळहे दण्डके च वल्लियो च संकट्ठति । अयं कुमारो सहायकेहि सङ्खि गन्त्वा अभिवादेत्वा ठितो, “भन्ते, किं करोथा”ति पुच्छि । कुमार उपकट्ठे अन्तोवस्से पब्बजितानं वसनट्ठानं नाम लब्धुं वट्टतीति । “भन्ते, अज्जेव एकदिवसं अय्यो यथा तथा आगमेतु, अहं स्वे अय्यस्स वसनट्ठानं करिस्सामी”ति आह । पच्चेकबुद्धो

“तस्सेव कुमारस्स सङ्गहं करिस्सामी”ति आगतत्ता अधिवासेसि । सो तस्स अधिवासनं विदित्वा गतो पुनदिवसे सक्कारसम्मानं सज्जेत्वा पच्चेकबुद्धस्स आगमनं ओलोकेन्तो अट्ठासि । पच्चेकबुद्धोपि “कहं नु खो अज्ज भिक्खाचारं लभिस्सामी”ति आवज्जेन्तो जत्वा तस्सेव गेहद्वारं अगमासि ।

कुमारो पच्चेकबुद्धं दिस्वा सम्पियायमानो पत्तं आदाय भिक्खं दत्वा “इमं अन्तोवस्सं मय्हं गेहद्वारमेव आगच्छथ, भन्ते”ति पटिज्जं गहेत्वा पच्चेकबुद्धे भत्तकिच्चं कत्वा पक्कन्ते अत्तनो सहायकेहि सद्धिं गन्त्वा एकदिवसेनेव पच्चेकबुद्धस्स वसनपण्णसालज्च चङ्कमनज्च रत्तिट्ठानदिवाट्ठानानि च कारापेत्वा अदासि । तस्सेव पण्णसालं पविसनवेलाय हरितूपलित्ताय भूमिया “पादेसु कललं मा लगी”ति अत्तनो पारुपनं सतसहस्सगघनकं रत्तकम्बलं भूमत्थरणं सन्थरित्वा कम्बलस्स वण्णेन सद्धिं पच्चेकबुद्धस्स सरीरप्पभं एकसदिसं दिस्वा अतिविय पसन्नो हुत्वा आह — “यथा तुम्हेहि अक्कन्तकालतो पट्ठाय इमस्स कम्बलस्स अतिविय पभा विरोचति, एवमेव मय्हम्पि निब्बत्तनिब्बत्तट्ठाने हत्थपादानं वण्णो बन्धुजीवकपुप्फवण्णो होतु, सतक्खत्तुं विहतकप्पासपटलफस्ससदिसोव फस्सो होतू”ति । सो तेमासं पच्चेकबुद्धं उपट्ठहित्वा पवारितकाले तिचीवरं अदासि । पच्चेकबुद्धो परिपुण्णपत्तचीवरो गन्धमादनमेव गतो ।

सोपि कुलपुत्तो देवमनुस्सेसु संसरन्तो अम्हाकं भगवतो काले काळचम्पानगरे उपसेट्ठिस्स घरे पटिसन्धिं गण्णिह । तस्स पटिसन्धिगगहणकालतो पट्ठाय सेट्ठिकुलं अनेकानि पण्णाकारसहस्सानि आगच्छन्ति । जातदिवसे च सकलनगरं एकसक्कारसम्मानं अहोसि । अथस्स नामगगहणदिवसे मातापितरो “अम्हाकं पुत्तो अत्तनो नामं गण्हित्वाव आगतो, रत्तसुवण्णरसपरिसित्ता वियस्स सरीरच्छवी”ति सोणकुमारोत्वेवस्स नामं अकंसु ।

अथस्स सट्ठि धातियो उपनेत्वा देवकुमारं विय नं सुखेन वट्ठेसुं । तस्स एवरूपं आहारविधानं अहोसि — सट्ठिकरीसमतं ठानं कसित्वा तिविधेन उदकेन पोसेन्ति । केदारे पविसन्तीसु उदकमातिकासु खीरोदकस्स च गन्धोदकस्स च अनेकानि चाटिसहस्सानि आसिज्चन्ति । सालिसीसानं खीरगगहणकाले सुकादीनं पाणानं उच्छिट्ठकरणनिवारणत्थं वीहिगम्भानं सुखुमालभावत्थज्च परियन्तपरिक्खेपे च अन्तरन्तरा च थम्भे निखनित्वा उपरि दण्डके दत्वा किलज्जेहि छादेत्वा समन्ता साणिया परिक्खिपित्वा सब्बपरियन्ते आरक्खं गण्हन्ति । सस्से निप्फन्ने कोट्टे चतुजातिगन्धेहि परिभण्डं कत्वा उपरि उत्तमगन्धेहि परिभावेन्ति । अनेकसहस्सपुरिसा खेत्तं ओरुह सालिसीसानि वण्टेसु छिन्दित्वा मुट्ठिमुट्ठियो कत्वा रज्जुकेहि बन्धित्वा सुक्खापेन्ति । ततो कोट्टकस्स हेट्ठिमतले गन्धे सन्थरित्वा उपरि सालिसीसानि सन्थरन्ति । एवं एकन्तरिकं कत्वा सन्थरन्ता कोट्टकं पूरेत्वा द्वारं पिदहन्ति, तिवस्ससम्पत्तकाले कोट्टकं विवरन्ति । विवटकाले सकलनगरं सुगन्धगन्धिकं होति । सालिम्हि पहते धुत्ता थुसे किणित्वा गण्हन्ति, कुण्डकं पन चूळुपट्ठाका लभन्ति । मुसलघट्टितके सालितण्डुले विचिनित्वा गण्हन्ति । ते सुवण्णहीरकपच्छियं पक्खिपित्वा सतकालं परिस्सावेत्वा गहिते पक्कुथितजातिरसे एकवारं पक्खिपित्वा उद्धरन्ति, पमुखट्ठानं सुमनपुप्फसदिसं होति । तं भोजनं सुवण्णसरके पक्खिपित्वा पक्कुथितअप्पोदकमधुपायासपूरितस्स रजतथालस्स उपरि कत्वा आदाय गन्त्वा सेट्ठिपुत्तस्स पुरतो ठेपेन्ति ।

सो अत्तनो यापनमत्तं भुज्जित्वा गन्धवासितेन उदकेन मुखं विक्खालेत्वा हत्थपादे धोवति । अथस्स धोतहत्थपादस्स नानप्पकारं मुखवासं उपनेन्ति । तस्स अक्कमनट्ठाने वरपोत्थकचित्तत्थरणं अत्थरन्ति । हत्थपादतलानिस्स बन्धुजीवकपुप्फवण्णानि होन्ति, सतकालविहतकप्पासस्स विय फस्सो, पादतलेसु मणिकुण्डलावत्तवण्णानि लोमानि जायिंसु । सो कस्सचिदेव कुज्झित्वा “आजानाहि भूमिं अक्कमिस्सामी”ति वदति । तस्स वयप्पत्तस्स तिण्णं उत्तूनं अनुच्छविके तयो पासादे कारेत्वा नाटकानि च उपट्ठापेसुं । सो महासम्पत्तिं अनुभवन्तो देवो मज्जे पटिवसति ।

अथ अम्हाकं सत्थरि सब्बज्जुतं पत्वा पवत्तितवरधम्मचक्के राजगहं उपनिस्साय विहरन्ते पादलोमदस्सनत्थं रज्जा मागधेन पक्कोसापेत्वा असीतिया गामियसहस्सेहि सद्धिं सत्थु सन्तिकं पहितो धम्मदेसनं सुत्वा पटिलद्धसद्धो सत्थारं पब्बज्जं याचि । अथ नं भगवा “अनुज्जातोसि मातापितूही”ति पुच्छित्वा अननुज्जातभावं सुत्वा “न खो, सोण, तथागता मातापितूहि अननुज्जातं पुत्तं पब्बाजेन्ती”ति पटिक्खिपि । सो “साधु भगवा”ति तथागतस्स वचनं सिरसा सम्पटिच्छित्वा मातापितून् सन्तिकं गन्त्वा अनुजानापेत्वा सत्थु सन्तिकं आगम्म अज्जरस्स भिक्खुनो सन्तिके पब्बजि । अयमेत्थ सङ्खेपो, वित्थारतो पनस्स पब्बज्जाविधानं पाळियं (महाव० २४३) आगतमेव ।

तस्स पब्बज्जज्ज उपसम्पदज्ज लभित्वा राजगहे विहरन्तस्स सम्बहुला जातिसालोहिता च सन्दिट्टसम्भत्ता च सक्कारसम्मानं आहरन्ति, रूपनिष्फत्तिया वण्णं कथेन्ति, अज्जेपि जना पस्सितुं आगच्छन्ति । थेरो चिन्तेसि — “मम सन्तिकं बहू जना आगच्छन्ति, कम्मट्ठाने वा विपस्सनाय वा कम्मं कातुं कथं सक्खिस्सामि, यंनूनाहं सत्थु सन्तिके कम्मट्ठानं कथापेत्वा सीतवनसुसानं गन्त्वा समणधम्मं करेय्यं । तत्र हि सुसानन्ति जिगुच्छित्वा बहू जना नागमिस्सन्ति, एवंसन्ते मम किच्चं मत्थकं पापुणिस्सती”ति सत्थु सन्तिके कम्मट्ठानं कथापेत्वा सीतवनं गन्त्वा समणधम्मं कातुं आरभि । सो चिन्तेसि — “मय्हं सरीरं परमसुखुमालं, न खो पन सक्का सुखेनेव सुखं पापुणितुं, कायं किलमेत्वापि समणधम्मं कातुं वट्ठती”ति । ततो ठानचङ्कममेव अधिट्ठाय पधानमकासि । तस्स सुखुमालानं पादतलानं अन्तन्तोहि फोटा उट्ठाय भिज्जिसु, चङ्कमो एकलोहितोव अहोसि । पादेसु अवहन्तेसु जण्णुकेहिपि हत्थेहिपि वायमित्वा चङ्कमति । एवं वीरियं दळ्हं करोन्तोपि ओभासमत्तम्पि निब्बत्तेतुं असक्कोन्तो चिन्तेसि — “सचे अज्जेपि आरद्धवीरियो भवेय्य, मादिसोव भवेय्य । अहं खो पन एवं वायमन्तोपि मग्गं वा फलं वा उप्पादेतुं न सक्कोमि, अद्धा नेवाहं उग्घटितज्जू, न विपज्जितज्जू, न नेय्यो, पदपरमेन मया भवितव्वं । किं मे पब्बज्जाय, हीनायावत्तित्वा भोगे च भुज्जिस्सामि पुज्जानि च करिस्सामी”ति ।

तस्मिं समये सत्था थेरस्स वितक्कं जत्वा सायन्हसमये भिक्खुसङ्घपरिवृतो तत्थ गन्त्वा लोहितेन फुट्ठं चङ्कमं दिस्वा थेरं वीणोवादेन (महाव० २४३) ओवदित्वा वीरियसमथयोजनत्थाय तस्स कम्मट्ठानं कथेत्वा गिज्झकूटमेव गतो । सोणत्थेरोपि दसबलस्स सम्मुखा ओवादं लभित्वा नचिरस्सेव अरहत्ते पटिट्ठासि । अथ सत्था अपरभागे जेतवने भिक्खुसङ्घपरिवृतो धम्मं देसेन्तो थेरं आरद्धवीरियानं अग्गट्ठाने ठपेसीति ।

सोणकुटिकण्णत्थेरवत्थु

२०६. अट्ठमे कल्याणवाक्करणान्ति वाक्करणं वुच्चति वचनकिरिया, मधुरवचनानन्ति अत्थो । अयज्झि थेरो दसबलेन सद्धिं एकगन्धकुटिया तथागतस्स मधुरेन सरेन धम्मकथं कथेसि । अथस्स सत्था साधुकारं अदासि । तस्मा सो कल्याणवाक्करणानं अग्गो नाम जातो । सोणोति तस्स नामं, कोटिअग्घनकं पन कण्णपिळन्धनं धारेसि । तस्मा कुटिकण्णोति वुच्चति, कोटिकण्णोति अत्थो ।

तस्स पज्झकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — अयम्पि पदुमुत्तरबुद्धकाले पुरिमनयेनेव महाजनेन सद्धिं विहारं गन्त्वा परिसपरियन्ते ठत्वा सत्थु धम्मं सुणन्तो सत्थारं एकं भिक्खुं कल्याणवाक्करणानं अग्गट्ठाने ठपेन्तं दिस्वा “मयापि अनागते एकस्स बुद्धस्स सासने कल्याणवाक्करणानं अग्गेन भवितुं वट्ठती”ति चिन्तेत्वा दसबलं निमन्तेत्वा सत्ताहं महादानं दत्वा, “भन्ते, यं भिक्खुं तुम्हे इतो सत्तदिवसमत्थके कल्याणवाक्करणानं अग्गट्ठाने ठपयित्थ, अहम्पि इमस्स अधिकारकम्मस्स फलेन अनागते एकस्स बुद्धस्स सासने तथारूपो भवेय्य”न्ति पत्थनं अकासि । सत्था तस्स अनन्तरायं दिस्वा “अनागते गोतमबुद्धस्स सासने कल्याणवाक्करणानं अग्गो भविस्ससी”ति ब्याकरित्वा पक्कामि ।

सोपि यावजीवं कुसलं कत्वा कप्पसतसहस्सं देवेसु च मनुस्सेसु च संसरन्तो अम्हाकं दसबलस्स उप्पत्तितो पुरेतरमेव देवलोका चवित्वा काळिया नाम कुररघरिकाय उपासिकाय कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गण्हि । सा परिपक्वे गब्भे राजगहनगरे अत्तनो कुलनिवेसनं आगता ।

तस्मिं समये अम्हाकं सत्था सब्बज्जुतं पत्तो इसिपतने धम्मचक्कं पवत्तेसि । धम्मचक्कपवत्तने दससहस्सचक्कवाळदेवता सन्निपत्तिं सु । तत्थ एको अट्टवीसतिया यक्खसेनापतीनं अब्भन्तरे सातागिरो नाम यक्खो दसबलस्स धम्मकथं सुत्वा सोतापत्तिफले पतिट्ठाय चिन्तेसि — “किं नु खो अयं एवं मधुरधम्मकथा मम सहायेन हेमवतेन सुता न सुता”ति? सो देवसङ्घस्स अन्तरे ओलोकेन्तो तं अपस्सित्वा “अद्धा मम सहायो तिण्णं रतनानं उप्पन्नभावं न जानाति, गच्छामि दसबलस्स चैव वण्णं कथेस्सामि, पटिविद्धधम्मञ्च आरोचेस्सामी”ति अत्तनो परिसाय सद्धिं राजगहमत्थकेन तस्स सन्तिकं पायासि ।

हेमवतोपि तियोजनसहस्सं हिमवन्तं अकालपुष्पितं दिस्वा “मम सहायेन सातागिरेन सद्धिं हिमवन्तकीळितं कीळिस्सामी”ति अत्तनो परिसाय सद्धिं राजगहमत्थकेनेव पायासि । तेसं द्विन्नम्पि अग्गबलकाया कुलघरिकाय काळिउपासिकाय निवेसनमत्थके समागन्त्वा “तुम्हे कस्स परिसा, मयं सातागिरस्स । तुम्हे कस्स परिसा, मयं हेमवतस्सा”ति आहंसु । ते हट्ठतुट्ठाव गन्त्वा तेसं यक्खसेनापतीनं आरोचयिंसु । तेपि तंखणज्जेव उपासिकाय निवेसनमत्थके समागच्छिंसु । सातागिरो हेमवतं आह — “कहं, सम्म, गच्छसी”ति? तव सन्तिकं सम्माति । किंकारणाति? हिमवन्तं पुष्पितं दिस्वा तया सद्धिं तत्थ कीळिस्सामीति । त्वं पन, सम्म, कहं गच्छसीति? तव सन्तिकं, सम्माति । किंकारणाति? त्वं हिमवन्तस्स केन पुष्पितभावं जानासीति? न जानामि, सम्माति । सुद्धोदनमहाराजस्स पुत्तो सिद्धत्थकुमारो दससहस्सिलोकधातुं कम्पेत्वा पटिविद्धसब्बज्जुतज्जाणो दससहस्सचक्कवाळदेवतानं मज्झे अनुत्तरं धम्मचक्कं पवत्तेसि । तस्स पवत्तितभावं न जानासीति? न जानामि, सम्माति । त्वं एत्तकमेव ठानं पुष्पितन्ति अज्जासि, तस्स पन पुरिसस्स सक्कारत्थाय सकलदससहस्सचक्कवाळं एकमालागुळसदिसं अज्ज जातं सम्माति । माला ताव पुप्फन्तु, तया सो सत्था अक्खीनि पूरेत्वा दिट्ठोति । आम, सम्म, सत्था च मे दिट्ठो, धम्मो च सुतो, अमतञ्च पीतं । अहं “एतं अमतधम्मं तम्पि जानापेस्सामी”ति तव सन्तिकं आगतोस्मि, सम्माति । तेसं अज्जमज्जं कथेन्तानंयेव उपासिका सिरिसयनतो उट्ठाय निसिन्ना तं कथासल्लापं सुत्वा सद्दे निमित्तं गण्हि । “अयं सद्दो उद्धं, न हेट्ठा, अमनुस्सभासितो, नो मनुस्सभासितो”ति सल्लक्खेत्वा ओहितसोता पग्गहितमानसा हुत्वा निसीदि । ततो —

“अज्ज पन्नरसो उपोसथो (इति सातागिरो यक्खो),
दिब्बा रत्ति उपट्ठिता ।
अनोमनामं सत्थारं,
हन्द पस्साम गोतम”न्ति ॥ (सु० नि० १५३) —

एवं सातागिरेन वुत्ते —

“कच्चि मनो सुपणिहितो (इति हेमवतो यक्खो),
सब्बभूतेसु तादिनो ।
कच्चि इट्ठे अनिट्ठे च,
सङ्कप्पस्स वसीकता”ति ॥ (सु० नि० १५४) ।

एवं हेमवतो सत्थु कायसमाचारञ्च आजीवञ्च मनोसमाचारञ्च पुच्छि । पुच्छितं पुच्छितं सातागिरो विस्सज्जेसि । एवं सत्थु सरीरवण्णगुणवण्णकथनवसेन हेमवतसुत्तन्ते निड्डिते हेमवतो सहायकस्स धम्मदेसनानुसारेण जाणं पेसेत्वा सोतापत्तिफले पतिट्ठहि ।

अथ, काळी उपासिका, परस्स धम्मे देसीयमाने तथागतं अदिट्ठपुब्बाव हुत्वा अनुस्सवप्पसादं उप्पादेत्वा परस्स वड्ढितं भोजनं भुञ्जमाना विय सोतापत्तिफले पतिट्ठासि । सा सब्बमातुगामानं अन्तरे पठमकसोतापन्ना सब्बजेट्ठिका अहोसि । तस्सा सह सोतापत्तिभावेन तमेव रत्तिं गम्भवुद्धानं जातं, पटिलद्धदारकस्स नामगहणदिवसे सोणोति नामं अकासि । सा यथारुचिया कुलगेहे वसित्वा कुलघरमेव अगमासि ।

तस्मिं समये महाकच्चानत्थेरो तं नगरं उपनिस्साय उपवत्ते पब्बते पटिवसति । उपासिका थेरं उपट्ठाति । थेरो निबद्धं तस्सा निवेसनं गच्छति । सोणदारकोपि निबद्धं थेरस्स सन्तिके विचरन्तो विस्सासिको अहोसि । सो अपरेण समयेन थेरस्स सन्तिके पब्बजि । थेरो तं उपसम्पादेतुकामो तीणि वस्सानि गणं परियेसित्वा उपसम्पादेसि । सो उपसम्पन्नो कम्मट्ठानं कथापेत्वा विपस्सनं वड्ढेत्वा अरहत्तं पत्वा थेरस्सेव सन्तिके सुत्तनिपातं उग्गणिहत्वा वुत्थवस्सो पवारत्वा सत्थारं पस्सितुकामो हुत्वा उपज्झायं आपुच्छि । थेरो आह — “सोण, तयि गते सत्था तं एकगन्धकुटियं वसापेत्वा धम्मं अज्झेसिस्सति, त्वं धम्मं कथेस्ससि । सत्था तव धम्मकथाय पसीदित्वा तुय्हं वरं दस्सति । त्वं वरं गणहन्तो इमञ्च इमञ्च गणहाहि, मम वचनेन दसबलस्स पादे वन्दाही”ति । सो उपज्झायेन अनुज्जातो मातुउपासिकाय गेहं गन्त्वा आरोचेसि । सापि “साधु, तात, त्वं दसबलं पस्सितुं गच्छन्तो इमं कम्बलं आहरित्वा सत्थु वसनगन्धकुटिया भूमत्थरणं कत्वा अत्थराही”ति कम्बलं अदासि । सोणत्थेरो तं आदाय सेनासनं संसामेत्वा अनुपुब्बेन सत्थु वसनट्ठानं गन्त्वा दसबलस्स बुद्धासने निसिन्नवेलायमेव उपसङ्कमित्वा अभिवादेत्वा एकमन्तं अट्ठासि । सत्था तेन सद्धिं पटिसन्थारं कत्वा आनन्दत्थेरं आमन्तेसि — “आनन्द, इमस्स भिक्खुस्स सेनासनं जानाही”ति । थेरो सत्थु अधिप्पायं जत्वा अन्तोगन्धकुटियंयेव भूमत्थरणं उस्सारेन्तो विय अत्थरि ।

अथ खो भगवा बहुदेवरत्तिं अज्झोकासे वीतिनामेत्वा विहारं पाविसि, आयस्मापि खो सोणो बहुदेवरत्तिं अज्झोकासे वीतिनामेत्वा विहारं पाविसि । सत्था पच्छिमयामे सीहसेय्यं कप्पेत्वा पच्चूससमये वुट्ठाय निसीदित्वा “एतकेन कालेन सोणस्स कायदरथो पटिप्पस्सद्धो भविस्सती”ति जत्वा आयस्मन्तं सोणं अज्जेसि — “पटिभातु तं भिक्खु धम्मो भासितु”न्ति । सोणत्थेरो मधुरस्सरेण एकव्यञ्जनमपि अविनासेन्तो अट्ठकवगियानि सुत्तानि (सु० नि० ७७२ आदयो) अभासि । कथापरियोसाने भगवा साधुकारं दत्वा “सुग्गहितो ते भिक्खु धम्मो, मया देसितकाले च अज्ज च एकसदिसाव देसना, किञ्चि ऊनं वा अधिकं वा नत्थी”ति पसन्नभावं पकासेसि । सोणत्थेरोपि “अयं ओकासो”ति सल्लक्खेत्वा उपज्झायस्स वचनेन दसबलं वन्दित्वा विनयधरपञ्चमेन गणेन उपसम्पदं आदिं कत्वा सब्बे वरे याचि, सत्था अदासि । पुन थेरो मातुउपासिकाय वचनेन वन्दित्वा “अयं, भन्ते, उपासिकाय तुम्हाकं वसनगन्धकुटियं भूमत्थरणत्थं कम्बलो पहितो”ति कम्बलं दत्वा उट्ठायासना सत्थारं वन्दित्वा पदक्खिणं कत्वा पक्कामि । अयमेत्थ सद्धेपो, वित्थारतो पन थेरस्स पब्बज्जं आदिं कत्वा सब्बं सुत्ते आगतमेव ।

इति थेरो सत्थु सन्निका अट्ठ वरे लभित्वा उपज्झायस्स सन्निकं गन्त्वा सब्बं तं पवत्तिं आरोचेसि । पुनदिवसे मातुउपासिकाय निवेसनद्वारं गन्त्वा भिक्खाय अट्ठासि । उपासिका “पुत्तो किर मे द्वारे ठितो”ति सुत्वा वेगेन आगन्त्वा अभिवादेत्वा हत्थतो पत्तं गहेत्वा अन्तोनिवेसने निसीदापेत्वा भोजनं अदासि । अथ नं भत्तकिच्चपरियोसाने आह — “दिट्ठो

ते, तात, दसबलो”ति? आम उपासिकेति । वन्दितो ते मम वचनेनाति? आम वन्दितो, सोपि च मे कम्बलो तथागतस्स वसनद्वाने भूमत्थरणं कत्वा अत्थतोति । किं, तात, तया किर सत्थु धम्मकथा कथिता, सत्थारा च ते साधुकारो दिन्नोति? तया कथं जातं उपासिकेति? तात, मय्हं गेहे अधिवत्था देवता दसबलेन तुय्हं साधुकारं दिन्नदिवसे “सकलदससहस्सचक्कवाळे देवता साधुकारं अदंसू”ति आह — तात, तया कथितधम्मकथं बुद्धानं कथितनियामेनेव मय्हमि कथेतुं पच्चासीसामीति । थेरो मातु कथं सम्पटिच्छि । सा तस्स अधिवासनं विदित्वा द्वारे मण्डपं कारेत्वा दसबलस्स कथितनियामेनेव अत्तनो धम्मकथं कथापेसीति वत्थु एत्थ समुट्ठितं । सत्था अपरभागे अरियगणमज्झे निसिन्नो थेरं कल्याणवाक्करणानं अग्गद्वाने ठपेसीति ।

सीवलित्थेरवत्थु

२०७. नवमे लाभीनं यदिदं सीवलीति ठपेत्वा तथागतं लाभीनं भिक्खूनं सीवलित्थेरो अग्गोति दस्सेति । तस्स पज्जहम्मि अयमनुपुब्बिकथा — अयमि अतीते पदुमुत्तरबुद्धकाले वुत्तनयेनेव विहारं गन्त्वा परिसपरियन्ते ठितो धम्मं सुणन्तो सत्थारं एकं भिक्खुं लाभीनं अग्गद्वाने ठपेत्तं दिस्वा “मयापि अनागते एवरूपेन भवितुं वट्ठती”ति दसबलं निमन्तेत्वा पुरिमनयेनेव सत्ताहं महादानं दत्वा “भगवा अहमि इमिना अधिकारकम्मेन अज्जं सम्पत्तिं न पत्थेमि, अनागते पन एकस्स बुद्धस्स सासने अहमि तुम्हेहि सो एतदग्गे ठपितभिक्खु विय लाभीनं अग्गो भवेय्य”न्ति पत्थनं अकासि । सत्था अनन्तरायं दिस्वा “अयं ते पत्थना अनागते गोतमस्स बुद्धस्स सासने समिज्झिस्सती”ति ब्याकरित्वा पक्कामि ।

सोपि कुलपुत्तो यावजीवं कुसलं कत्वा देवमनुस्सेसु संसरन्तो विपस्सीबुद्धकाले बन्धुमतीनगरतो अविदूरे एकस्मिं गामे पटिसन्धिं गण्हि । तस्मिं समये बन्धुमतीनगरवासिनो रज्जा सद्धिं साकच्छित्वा साकच्छित्वा दसबलस्स दानं देन्ति । ते एकदिवसं सब्बेव एकतो हुत्वा दानं देन्ता “किं नु खो अम्हाकं दानमुखे नत्थी”ति मधुज्ज गुळदधिज्ज न अद्दंसु । ते “यतो कुतोचि आहरिस्सामी”ति जनपदतो नगरं पविसनमग्गे पुरिसं ठपेसुं । तदा एस कुलपुत्तो अत्तनो गामतो गुळदधिवारकं गहेत्वा “किज्जिदेव आहरिस्सामी”ति नगरं गच्छन्तो मुखं धोवित्वा “धोतहत्थपादो पविसिस्सामी”ति फासुकद्वानं ओलोकेन्तो नङ्गलसीसमतं निम्मक्खिकं दण्डकमधुं दिस्वा “पुज्जेन मे इदं उप्पन्न”न्ति गहेत्वा नगरं पविसति । नागरेहि ठपितपुरिसो तं दिस्वा, “भो पुरिस, कस्सिमं आहरसी”ति पुच्छि । न कस्सचि सामि, विक्किणितुं पन मे इदं आनीतन्ति । तेन हि, भो पुरिस, इमं कहापणं गहेत्वा एतं मधुज्ज गुळदधिज्ज देहीति ।

सो चिन्तेसि — “इदं न बहुमूलं, अयज्ज एकप्पहारेनेव बहुं देति, वीमंसितुं वट्ठती”ति । ततो नं “नाहं एककहापणेन देमी”ति आह । यदि एवं, द्वे गहेत्वा देहीति । द्वीहिपि न देमीति । एतेनुपायेन वट्ठन्तं वट्ठन्तं सहस्सं पापुणि । सो चिन्तेसि — “अतिअज्झितुं न वट्ठति, होतु ताव, इमस्स कत्तब्बकिच्चं पुच्छिस्सामी”ति । अथ नं आह — “इदं न बहुअघनकं, त्वज्ज बहुं देसि, केन कम्मेन इदं गण्हासी”ति? इध, भो, नगरवासिनो रज्जा सद्धिं पटिविरुज्झित्वा विपस्सीदसबलस्स दानं देन्ता इदं द्वयं दानमुखे अपस्सन्ता परियेसन्ति । सचे इदं द्वयं न लभिस्सन्ति, नागरानं पराजयो भविस्सति । तस्मा सहस्सं दत्वा गण्हामीति । किं पनेतं नागरानमेव वट्ठति, न अज्जेसं दातुं वट्ठतीति? यस्स कस्सचि दातुं अवारितमेतन्ति । अत्थि पन ते कोचि नागरानं दाने एकदिवसं सहस्सं दाताति? नत्थि सम्माति । इमेसं पन द्विन्नं सहस्सघनकभावं जानासीति? आम जानामीति । तेन हि गच्छ, नागरानं आचिक्ख — “एको पुरिसो इमानि द्वे मूलेन न देति, सहत्थेनेव दातुकामो, तुम्हे इमेसं द्विन्नं कारणा निरुस्सुक्का होथा”ति । त्वं पन मे इमस्मिं दानमुखे जेडुकभावस्स कायसक्खी होहीति ।

सो गामवासी परिब्बयत्थं गहितमासकेन पज्जकटुकं गहेत्वा चुण्णं कत्वा दधितो कज्जियं वाहेत्वा तत्थ मधुपटलं

पीळेत्वा पञ्चकटुकचुण्णेन योजेत्वा एकस्मिं पदुमिनिपत्ते पक्खिपित्वा तं संविदहित्वा आदाय दसबलस्स अविदूरे ठाने निसीदि । महाजनेन आहरियमानस्स सक्कारस्स अन्तरे अत्तनो पत्तवारं ओलोकयमानो ओकासं जत्वा सत्थु सन्तिकं गन्त्वा “भगवा अयं मय्हं दुग्गतपण्णाकारो, इमं मे अनुकम्पं पटिच्च गण्हथा”ति । सत्था तस्स अनुकम्पं पटिच्च चतुमहाराजदत्तियेन सेलमयेन पत्तेन तं पटिग्गहेत्वा यथा अट्टसट्ठिभिक्षुसतसहस्सस्स दिव्यमानं न खीयति, एवं अधिट्ठासि । सोपि कुलपुत्तो निट्ठितभत्तकिच्चं भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं ठितो आह — “दिट्ठो मे भगवा अज्ज बन्धुमतीनगरवासिकेहि तुम्हाकं सक्कारो आहरियमानो, अहम्पि इमस्स कम्मस्स निस्सन्देन निब्बत्तनिब्बत्तभवे लाभगयसगण्णत्तो भवेय्य”न्ति । सत्था “एवं होतु कुलपुत्ता”ति वत्वा तस्स च नगरवासीनञ्च भत्तानुमोदनं कत्वा पक्कामि ।

सोपि कुलपुत्तो यावजीवं कुसलं कत्वा देवमनुस्सेसु संसरन्तो इमस्मिं बुद्धुप्पादे सुप्पवासाय राजधीताय कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गण्हि । पटिसन्धिगगहणतो पट्टाय सायं पातञ्च पण्णाकारसतानि पापुणन्ति, सुप्पवासा सम्पत्तिं गच्छति । अथ नं पुज्जवीमंसनत्थं हत्थेन बीजपच्छिं फुसापेन्ति, एकेकबीजतो सलाकसतम्पि सलाकसहस्सम्पि निगच्छति । एककरीसखेत्ततो पज्जासम्पि सट्ठिपि सकटानि उप्पज्जन्ति । कोट्टपूरणकालेपि कोट्टद्वारं हत्थेन फुसापेन्ति, राजधीताय पुज्जेन गण्हन्तानं गहितगहितट्ठानं पुन पूरति । परिपुण्णभत्तकुम्भितोपि “राजधीताय पुज्ज”न्ति वत्वा यस्स कस्सचि देन्तानं याव न उक्कट्टन्ति, न ताव भत्तं खीयति । दारके कुच्छिगतेयेव सत्त वस्सानि अतिक्कमिंसु ।

गम्भे पन परिपक्के सत्ताहं महादुक्खं अनुभोसि । सा सामिकं आमन्तेत्वा “पुरे मरणा जीवमानाव दानं दस्सामी”ति सत्थु सन्तिकं पेसेसि — “गच्छ इमं पवत्तिं सत्थु आरोचेत्वा सत्थारं निमन्तेहि, यञ्च सत्था वदेति, तं साधुकं उपलक्खेत्वा आगन्त्वा मय्हं कथेही”ति । सो गन्त्वा तस्सा सासनं भगवतो आरोचेसि । सत्था “सुखिनी होतु सुप्पवासा कोलियधीता, सुखिनी अरोगा अरोगं पुत्तं विजायतू”ति आह । राजा तं सुत्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा अन्तोगामाभिमुखो पायासि । तस्स पुरे आगमनायेव सुप्पवासाय कुच्छित्तो धमकरणा उदकं विय गम्भो निक्खमि, परिवारेत्वा निसिन्नजनो अस्सुमुखोव हसितुं आरब्धो । हट्टतुट्ठो महाजनो रज्जो पुत्तसासनं आरोचेतुं अगमासि ।

राजा तेसं इङ्गितं दिस्वाव “दसबलेन कथितकथा निप्फन्ना मज्जे”ति चिन्तेसि । सो आगन्त्वा सत्थु सासनं राजधीताय आरोचेसि । राजधीता “तया निमन्तितं जीवितभत्तमेव मङ्गलभत्तं भविस्सति, गच्छ सत्ताहं दसबलं निमन्तेही”ति । राजा तथा अकासि । सत्ताहं बुद्धप्पमुखस्स भिक्षुसङ्घस्स महादानं पवत्तयिंसु । दारको सब्बेसं जातीनं सन्तत्तचित्तं निब्बापेन्तो जातोति **सीवलिदारको**त्वेवस्स नामं अकंसु । सो सत्त वस्सानि गम्भे वसितत्ता जातकालतो पट्टाय सब्बकम्मक्खमो अहोसि । धम्मसेनापति सारिपुत्तो सत्तमे दिवसे तेन सद्धिं कथासल्लापं अकासि । सत्थापि धम्मपदे गाथं अभोसि —

“योमं पलिपथं दुग्गं, संसारं मोहमच्चगा ।

तिण्णो पारङ्गतो ज्ञायी, अनेजो अकथंकथी ।

अनुपादाय निब्बुतो, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥ (ध० प० ४१४) ।

अथ नं थेरो एवमाह — “किं पन तया एवरूपं दुक्खरासिं अनुभवित्वा पब्बजितुं न वट्ठती”ति? लभमानो पब्बजेय्यं, भन्तेति । सुप्पवासा तं दारकं थेरेन सद्धिं कथेन्तं दिस्वा “किं नु खो मे पुत्तो धम्मसेनापतिना सद्धिं कथेती”ति थेरं उपसङ्गमित्वा पुच्छि — “मय्हं पुत्तो तुम्हेहि सद्धिं किं कथेति, भदन्ते”ति? अत्तना अनुभूतं गम्भवासदुक्खं कथेत्वा तुम्हेहि

अनुज्जातो पब्बजिस्सामीति वदतीति । साधु, भन्ते, पब्बाजेथ नन्ति । थेरो तं विहारं नेत्वा तचपञ्चककम्मट्टानं दत्त्वा पब्बाजेन्तो, “सीवलि, न तुहं अज्जेन ओवादेन कम्मं अत्थि, तथा सत्त वस्सानि अनुभूतदुखमेव पच्चवेखाही”ति । भन्ते, पब्बाजनमेव तुम्हाकं भारो, यं पन मया कातुं सक्का, तमहं जानिस्सामीति । सो पठमकेसवट्ठिया ओहारितक्खणेयेव सोतापत्तिफले पतिट्ठासि, दुतियाय ओहारितक्खणे सकदागामिफले, ततियाय अनागामिफले । सब्बेसंयेव पन केसानं ओरोपनञ्च अरहत्तसच्छिकिरिया च अपच्छा अपुरिमा अहोसि । तस्स पब्बजितदिवसतो पट्ठाय भिक्खुसङ्घस्स चत्तारो पच्चया यदिच्छकं उप्पज्जन्ति । एवं एत्थ वत्थु समुट्ठितं ।

अपरभागे सत्था सावत्थियं अगमासि । थेरो सत्थारं अभिवादेत्वा, “भन्ते, मय्हं पुज्जं वीमंसिस्सामि, पञ्च मे भिक्खुसतानि देथा”ति आह । गणह, सीवलीति । सो पञ्चसते भिक्खू गहेत्वा हिमवन्ताभिमुखं गच्छन्तो अटविमगं गच्छति । तस्स पठमं दिट्ठा निग्रोधे अधिवत्था देवता सत्त दिवसानि दानं अदासि । इति सो —

“निग्रोधं पठमं पस्सि, दुतियं पण्डवपब्बतं ।

ततियं अचिरवतियं, चतुत्थं वरसागरं ॥

“पञ्चमं हिमवन्तं सो, छट्ठं छट्ठन्तुपागमि ।

सत्तमं गन्धमादनं, अट्ठमं अथ रेवत”न्ति ॥

सब्बट्ठानेसु सत्त सत्त दिवसानेव दानं अदंसु । गन्धमादनपब्बते पन नागदत्तदेवराजा नाम सत्तदिवसेसु एकदिवसं खीरपिण्डपातं अदासि, एकदिवसं सप्पिपिण्डपातं अदासि । भिक्खुसङ्घो आह — “आवुसो, इमस्स देवरज्जो नेव धेनुयो दुहमाना पज्जायन्ति, न दधिनिम्मथनं, कुतो ते, देवराज, इमं उप्पज्जती”ति? “भन्ते, कस्सपदसबलस्स काले खीरसलाकभत्तदानस्सेतं फल”न्ति देवराजा आह । अपरभागे सत्था खदिरवनियरेवतस्स पच्चुग्गमनं अट्ठुप्पत्तिं कत्वा थेरं अत्तनो सासने लाभगयसगगप्पत्तानं अगट्ठाने ठपेसीति ।

वक्कलित्थेरवत्थु

२०८. दसमे सद्भाधिमुत्तानन्ति सद्भाय अधिमुत्तानं, बलवसद्धानं भिक्खून् वक्कलित्थेरो अगोति दस्सेति । अज्जेसं हि सद्भा वट्ठेतब्बा होति, थेरस्स पन हापेतब्बा जाता । तस्मा सो सद्भाधिमुत्तानं अगोति वुत्तो । वक्कलीति पनस्स नामं ।

तस्स पज्जकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — अयम्पि हि अतीते पदुमुत्तरबुद्धकाले वुत्तनयेनेव विहारं गन्त्वा परिसपरियन्ते ठितो धम्मं सुणन्तो सत्थारं एकं भिक्खुं सद्भाधिमुत्तानं अगट्ठाने ठपेन्तं दिस्वा “मयापि अनागते एवरूपेन भवितुं वट्ठती”ति वुत्तनयेनेव सत्थारं निमन्तेत्वा सत्ताहं महादानं दत्त्वा दसबलं वन्दित्वा, “भन्ते, अहम्पि इमिना अधिकारकम्मेन तुम्हेहि सद्भाधिमुत्तानं एतदग्गे ठपितभिक्खु विय अनागते एकस्स बुद्धस्स सासने सद्भाधिमुत्तानं अगो भवेय्य”न्ति पत्थनं अकासि । सत्था तस्स अनन्तरायं दिस्वा ब्याकरित्वा पक्कामि ।

सोपि यावजीवं कुसलं कत्वा देवमनुस्सेसु संसरन्तो अम्हाकं सत्थुकाले सावत्थियं ब्राह्मणकुले पटिसन्धिं गण्हि, वक्कलीतिस्स नामं अकंसु । सो बुद्धिप्पत्तो तयो वेदे उग्गण्हित्वा दसबलं भिक्खुसङ्घपरिवुत्तं सावत्थियं चरन्तं दिस्वा सत्थु सरीरसम्पत्तिं ओलोकेन्तो सरीरसम्पत्तिदस्सनेन अत्तित्तो दसबलेन सद्ध्ययेव विचरति । विहारं गच्छन्तेन सद्धिं विहारं गन्त्वा सरीरनिष्पत्तिं ओलोकेन्तोव तिट्ठति । धम्मसभायं निसीदित्वा धम्मं कथेन्तस्स सम्मुखट्ठाने ठितो धम्मं सुणाति । सो सद्भं

पटिलभित्वा “अगारमज्झे वसन्तो निबद्धं दसबलस्स दस्सनं न लभिस्सामी”ति पब्बज्जं याचित्वा सत्थु सन्तिके पब्बजि ।

ततो पट्टाय ठपेत्वा आहारकरणवेलं अवसेसकाले यत्थ ठितेन सक्का दसबलं पस्सितुं, तत्थ ठितो योनिसोमनसिकारं पहाय दसबलं ओलोकेन्तोव विहरति । सत्था तस्स जाणपरिपाकं आगमेन्तो दीघम्पि अद्धानं तस्मिं रूपदस्सनवसेनेव विचरन्ते किञ्चि अवत्वा “इदानिस्स जाणं परिपाकगतं, सक्का एतं बोधेतु”न्ति जत्वा एवमाह — “किं ते, वक्कलि, इमिना पूतिकायेन दिट्ठेन, यो खो, वक्कलि, धम्मं पस्सति, सो मं पस्सति । यो मं पस्सति, सो धम्मं पस्सति । धम्मज्झि, वक्कलि, पस्सन्तो मं पस्सति, मं पस्सन्तो धम्मं पस्सती”ति ।

सत्थरि एवं ओवदन्तेपि थेरो दसबलस्स दस्सनं पहाय नेव अज्जत्थ गन्तुं सक्कोति । ततो सत्था “नायं भिक्खु संवेगं अलभित्वा बुज्झिस्सती”ति उपकट्टाय वस्सूपनायिकाय राजगहं गन्त्वा वस्सूपनायिकदिवसे “अपेहि, वक्कली”ति थेरं पणामेति । बुद्धा च नाम आदेय्यवचना होन्ति, तस्मा थेरो सत्थारं पटिप्परित्वा ठातुं असक्कोन्तो तेमासं दसबलस्स सम्मुखे आगन्तुं अविसहन्तो “किं दानि सक्का कातुं, तथागतेनम्हि पणामितो, सम्मुखीभावं न लभामि, किं मय्हं जीवितेना”ति गिज्झकूटपब्बते पपातट्टानं अभिरुहि । सत्था तस्स किलमनभावं जत्वा “अयं भिक्खु मम सन्निका अस्सासं अलभन्तो मग्गफलानं उपनिस्सयं नासेय्या”ति अत्तानं दस्सेतुं ओभासं विस्सज्जेसि । अथस्स सत्थु दिट्ठकालतो पट्टाय एव महन्तं सोकसल्लं पहीनं । सत्था सुखतळाके ओघं आहरन्तो विय वक्कलित्थेरस्स बलवपीतिसोमनस्सं उप्पादेतुं धम्मपदे इमं गाथमाह —

“पामोज्जबहुलो भिक्खु, पसन्नो बुद्धसासने ।
अधिगच्छे पदं सन्तं, सङ्खारूपसमं सुखं”न्ति ॥ (ध० प० ३८१) ।

वक्कलित्थेरस्स च “एहि, वक्कली”ति हत्थं पसारेसि । थेरो “दसबलो मे दिट्ठो, एहीति अक्कायनम्पि लब्ध”न्ति बलवपीतिं उप्पादेत्वा “कुतो गच्छामी”ति अत्तनो गमनभावं अजानित्वाव दसबलस्स सम्मुखे आकासे पक्खन्दित्वा पठमपादेन पब्बते ठितोयेव सत्थारा वुत्तगाथं आवज्जेन्तो आकासेयेव पीतिं विक्खम्भेत्वा सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा तथागतं वन्दमानोव ओतरि । अपरभागे सत्था अरियगणमज्झे निसिन्नो थेरं सद्वाधिमुत्तानं अगगट्टाने ठपेसीति ।

दुतियवग्गवण्णना ।

१४. एतदग्गवग्गो

(१४) ३. ततियएतदग्गवग्गो

२०९. ततियवग्गस्स पठमे **सिक्खाकामानन्ति** तिस्सो सिक्खा कामयमानानं सम्पियायित्वा सिक्खन्तानन्ति अत्थो । **राहुलो**ति अत्तनो पुत्तं राहुलत्थेरं दस्सेति । थेरो किर पब्बजितदिवसतो पट्टाय पातोव उट्ठहन्तो हत्थपूरं वालिकं उक्खिपित्वा “अहो वताहं अज्ज दसबलस्स चेव आचरियुपज्झायानज्च सन्निका एत्तकं ओवादज्जेव अनुसासनिज्च लभेय्य”न्ति पत्थेति । तस्मा सिक्खाकामानं अग्गो नाम जातोति ।

२१०. दुतिये **सद्वापब्बजितानन्ति** सद्वाय पब्बजितानं । **रट्ठपालो**ति रट्ठं पालेतुं समत्थो, भिन्नं वा रट्ठं सन्धारेतुं समत्थे

कुले जातोतिपि रट्टपालोति सङ्घं गतो । सो हि सत्थु धम्मदेसनं सुत्वा पटिलद्धसद्धो चुद्धसभत्तच्छेदे कत्वा मातापितरो पब्बज्जं अनुजानापेत्वा पब्बजितो । तस्मा सद्धापब्बजितानं अगगो नाम जातो ।

राहुल-रट्टपालत्थेरवत्थु

इमेसं पन उभिन्नम्पि थेरानं पज्झकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — एते किर द्वेपि अतीते पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतीनगरे गहपतिमहासालकुले निब्बत्तिसु । तेसं दहरकाले नामं वा गोत्तं वा न कथियति । वयप्पत्ता पन घरावासे पतिट्ठाया अत्तनो अत्तनो पितु अच्चयेन उभोपि अत्तनो अत्तनो रतनकोट्टागारकम्मिके पक्कोसापेत्वा अपरिमाणं धनं दिस्वा — “इमं एत्तकं धनरासिं अय्यकपय्यकादयो अत्तना सद्धिं गहेत्वा गन्तुं नासक्खिंसु, अम्हेहि दानि येन केनचि उपायेन इमं धनं गहेत्वा गन्तुं वट्ठती”ति ते उभोपि जना चतूसु ठानेसु कपणद्धिकादीनं महादानं दातुं आरद्धा । एको अत्तनो दानग्गे आगतागतजनं पुच्छित्वा यागुखज्जकादीसु यस्स यं पटिभाति, तस्स तं अदासि, तस्स तेनेव कारणेन आगतपाकोति नामं जातं । इतरो अपुच्छित्वाव गहितगहितभाजनं पूरेत्वा पूरेत्वा देति, तस्सपि तेनेव कारणेन अनग्गपाकोति नामं जातं, अप्पमाणपाकोति अत्थो ।

ते उभोपि एकदिवसं पातोव मुखधोवनत्थं बहिगामं अगमंसु । तस्मिं समये हिमवन्ततो द्वे महिद्धिका तापसा भिक्खाचारत्थाय आकासेन आगन्त्वा तेसं सहायकानं अविदूरे ओतरित्वा “मा नो एते पस्सिंसू”ति एकपस्से अट्ठंसु । ते उभोपि जना तेसं लाबुभाजनादिपरिक्खारं संविधाय अन्तोगामं सन्धाय भिक्खाय गतानं सन्तिकं आगम्म वन्दिंसु । अथ ने तापसा “काय वेलाय आगतत्थ महापुज्जा”ति आहंसु । ते “अधुनाव, भन्ते”ति वत्वा तेसं हत्थतो लाबुभाजनं गहेत्वा अत्तनो अत्तनो गेहं नेत्वा भत्तकिच्चपरियोसाने निबद्धं भिक्खागहणत्थं पटिज्जं गणिंसु ।

तेसु एको तापसो सपरिळाहकायधातुको होति । सो अत्तनो आनुभावेन महासमुद्धउदकं द्वेधा कत्वा पथविन्धरनागराजस्स भवनं गन्त्वा दिवाविहारं निसीदति । सो उतुसप्पायं गहेत्वा पच्चागन्त्वा अत्तनो उपट्ठाकस्स गेहे भत्तानुमोदनं करोन्तो “पथविन्धरनागभवनं विय होतू”ति वदति । अथ नं एकदिवसं उपट्ठाको पुच्छि — “भन्ते, तुम्हे अनुमोदनं करोन्ता ‘पथविन्धरनागभवनं विय होतू’ति वदथ, मयमस्स अत्थं न जानाम, किं वुत्तं होति इदं, भन्ते”ति? आम, कुटुम्बिय अहं “तुम्हाकं सम्पत्ति पथविन्धरनागराजसम्पत्तिसदिसा होतू”ति वदामीति । कुटुम्बिको ततो पट्ठाया पथविन्धरनागराजभवने चित्तं ठपेसि ।

इतरो तापसो तावतिसभवनं गन्त्वा सुज्जे सेरिसकविमाने दिवाविहारं करोति । सो आगच्छन्तो गच्छन्तो च सक्कस्स देवराजस्स सम्पत्तिं दिस्वा अत्तनो उपट्ठाकस्स अनुमोदनं करोन्तो “सक्कविमानं विय होतू”ति वदति । अथ नं सोपि कुटुम्बियो इतरो सहायको तं तापसं विय पुच्छि । सो तस्स वचनं सुत्वा सक्कभवने चित्तं ठपेसि । ते उभोपि पत्थितट्ठानेसुयेव निब्बत्ता ।

पथविन्धरभवने निब्बत्तो पथविन्धरनागराजा नाम जातो । सो निब्बत्तखणे अत्तनो अत्तभावं दिस्वा “अमनापस्स वत मे ठानस्स कुलुपकतापसो वण्णं कथेसि, उरेन परिसक्कित्वा विचरणट्ठानमेतं, नून सो अज्जं ठानं न जानाती”ति विप्पटिसारी अहोसि । अथस्स तंखणेयेव अलङ्कृतपटियत्तानि नागनाटकानि सब्बदिसासु तूरियानि पग्गणिंसु । सो तस्मिंयेव खणे तं अत्तभावं विजहित्वा माणवकवण्णी अहोसि । अन्वद्धमासज्च चत्तारो महाराजानो सक्कस्स उपट्ठानं गच्छन्ति । तस्मा सोपि विरूपकखेन नागरज्जा सद्धिं सक्कस्स उपट्ठानं गतो । सक्को तं दूरतोव आगच्छन्तं दिस्वा सज्जानि । अथ नं

समीपे आगन्त्वा ठितकाले “कहं निब्बत्तोसि सम्मा”ति पुच्छि । मा कथेसि, महाराज, उरेन परिसक्कनट्टाने निब्बत्तोमिहि, तुम्हे पन कल्याणमित्तं लभित्थाति । सम्म, त्वं “अट्टाने निब्बत्तोमही”ति मा वितक्कयि, पदुमुत्तरदसबलो लोके निब्बत्तो, तस्स अधिकारकम्मं कत्वा इमंयेव ठानं पत्थेहि, उभो सुखं वसिस्सामाति । सो “एवं, देव, करिस्सामी”ति गन्त्वा पदुमुत्तरदसबलं निमन्तेत्वा अत्तनो नागभवने नागपरिसाय सद्धिं सब्बरत्तिं सक्कारसम्मानं सज्जेसि ।

सत्था पुनदिवसे उट्ठिते अरुणे अत्तनो उपट्ठाकं सुमनत्थेरं आमन्तेसि — “सुमन, अज्ज तथागतो दूरं भिक्खाचारं गमिस्सति, मा पुथुज्जनभिक्खू आगच्छन्तु, तेपिटका पटिसम्भिदाप्पत्ता छळभिज्जाव आगच्छन्तू”ति । थेरो सत्थु वचनं सुत्वा सब्बेसं आरोचेसि । सत्थारा सद्धिं सतसहस्सा भिक्खू आकासं पक्खन्दिसु । पथविन्धरो नागपरिसाय सद्धिं दसबलस्स पच्चुग्गमनं आगतो सत्थारं परिवारेत्वा समुद्धमत्थके मणिवण्णा ऊमियो मद्दमानं भिक्खुसङ्घं ओलोकेत्वा आदितो सत्थारं, परियोसाने सङ्घनवकं तथागतस्स पुत्तं उपरेवतसामणेरं नाम ओलोकेन्तो “अनच्छरियो सेससावकानं एवरूपो इद्धानुभावो, इमस्स पन तरुणबालदारकस्स एवरूपो इद्धानुभावो अतिविय अच्छरियो”ति पीतिपामोज्जं उप्पादेसि ।

अथस्स भवने दसबले निसिन्ने सेसभिक्खूसु कोटितो पट्टाय निसीदन्तेसु सत्थु सम्मुखट्टानेयेव उपरेवतसामणेरस्स आसनं पापुणि । नागराजा यागुं देन्तोपि खज्जकं देन्तोपि सकिं दसबलं ओलोकेति, सकिं उपरेवतसामणेरं । तस्स किर सरीरे सत्थु सरीरे विय द्वत्तिस महापुरिसलक्खणानि पज्जायन्ति । ततो नागराजा “अयं सामणरो बुद्धानं सदिसो पज्जायति, किं नु खो होती”ति अविदूरे निसिन्नं अज्जतरं भिक्खुं पुच्छि — “अयं, भन्ते, सामणरो दसबलस्स किं होती”ति? पुत्तो, महाराजाति । सो चिन्तेसि — “महा वतायं भिक्खु, एवरूपस्स सोभग्गप्पत्तस्स तथागतस्स पुत्तभावं लभि । सरीरम्पिस्स एकदेसेन बुद्धानं सरीरसदिसं पज्जायति, मयापि अनागते एवरूपेन भवितुं वट्ठती”ति सत्ताहं महादानं दत्वा, “भन्ते, अहं इमस्स अधिकारकम्मस्सानुभावेन अयं उपरेवतो विय अनागते एकस्स बुद्धस्स पुत्तो भवेय्य”न्ति पत्थनं अकासि । सत्था अनन्तरायं दिस्वा “अनागते गोतमबुद्धस्स पुत्तो भविस्ससी”ति ब्याकरित्वा पक्कामि ।

पथविन्धरोपि पुन अद्धमासे सम्पत्ते विरूपक्खेन सद्धिं सक्कस्स उपट्ठानं गतो । अथ नं समीपे ठितं सक्को पुच्छि — “पत्थितो ते, सम्म, अयं देवलोको”ति? न पत्थितो महाराजाति । किं दोसं अद्वसाति? दोसो नत्थि, महाराज, अहं पन दसबलस्स पुत्तं उपरेवतसामणेरं पस्सिं । तस्स मे दिट्ठकालतो पट्टाय अज्जत्थ चित्तं न नमि, स्वाहं “अनागते एकस्स बुद्धस्स एवरूपो पुत्तो भवेय्य”न्ति पत्थनं अकासिं । त्वम्पि, महाराज, एकं पत्थनं करोहि, ते मयं निब्बत्तट्टाने न विना भविस्सामाति । सक्को तस्स वचनं सम्पटिच्छित्वा एकं महानुभावं भिक्खुं दिस्वा “कतरकुला नु खो निक्खमित्वा अयं कुलपुत्तो पब्बजितो”ति आवज्जेन्तो “अयं भिन्नं रट्ठं सन्धारेतुं समत्थस्स कुलस्स पुत्तो हुत्वा चुदस भत्तच्छेदे कत्वा मातापितरो पब्बज्जं अनुजानापेत्वा पब्बजितो”ति अज्जासि । जत्वा च पन अजानन्तो विय दसबलं पुच्छित्वा सत्ताहं महासक्कारं कत्वा, “भन्ते, अहं इमस्स कल्याणकम्मस्स निस्सन्देन तुम्हाकं सासने अयं कुलपुत्तो विय अनागते एकस्स बुद्धस्स सासने सद्धापब्बजितानं अग्गो भवेय्य”न्ति पत्थनं अकासि । सत्था अनन्तरायं दिस्वा “त्वं, महाराज, अनागते गोतमस्स बुद्धस्स सासने सद्धापब्बजितानं अग्गो भविस्ससी”ति ब्याकरित्वा पक्कामि । सक्कोपि अत्तनो देवपुरमेव गतो ।

ते उभोपि निब्बत्तट्टानतो चवित्वा देवमनुस्सेसु संसरन्ता अनेकसहस्सकप्पे अतिक्कमिंसु । इतो पन द्रानवुतिकप्पमत्थके फुस्सो नाम बुद्धो लोके उदपादि । तस्स पिता महिन्दो नाम राजा अहोसि, वेमातिका तयो कनिट्ठभातरो । राजा दिवसे दिवसे “मय्हंयेव बुद्धो मय्हं धम्मो मय्हं सङ्घो”ति ममायन्तो सयमेव दसबलं निबद्धं भोजनं

भोजेति ।

अथस्स एकदिवसं पच्चन्तो कुपितो । सो पुत्ते आमन्तेसि — “ताता, पच्चन्तो कुपितो, तुम्हेहि वा मया वा गन्तब्बं । यदि अहं गच्छामि, तुम्हेहि इमिना नियामेन दसबलो परिचरितब्बो”ति । ते तयोपि एकप्पहारेनेव आहंसु — “तात, तुम्हाकं गमनकिच्चं नत्थि, मयं चोरे विधमिस्सामा”ति पितरं वन्दित्वा पच्चन्तं गन्त्वा चोरे विधमित्वा विजितसङ्गामा हुत्वा निवत्तिसु । ते अन्तरामगगे पादमूलिकेहि सद्धिं मन्तयिंसु — “ताता, अम्हाकं गतक्खणेयेव पिता वरं दस्सति, कतरं वरं गण्हामा”ति? अय्या, तुम्हाकं पितु अच्चयेन दुल्लभं नाम नत्थि, तुम्हाकं पन जेड्ढातिकं फुस्सबुद्धं पटिजग्गनवरं गण्हथा”ति आहंसु । ते “कल्याणं तुम्हेहि वुत्त”न्ति सब्बेपि एकचित्ता हुत्वा गन्त्वा पितरं अद्दसंसु । तदा पिता तेसं पसीदित्वा वरं अदासि । ते “तेमासं तथागतं पटिजग्गिस्सामा”ति वरं याचिंसु । राजा “अयं दातुं न सक्का, अज्जं वरं गण्हथा”ति आह । तात, अम्हाकं अज्जेन वरेन किच्चं नत्थि, सचे तुम्हे दातुकामा, एतंयेव नो वरं देथाति । राजा तेसु पुनप्पुनं कथेन्तेसु अत्तना पटिज्जातत्ता “न सक्का न दातु”न्ति चिन्तेत्वा आह — “ताता, अहं तुम्हाकं वरं देमि, अपिच खो पन बुद्धा नाम दुरासदा होन्ति सीहा विय एकचरा, दसबलं पटिजग्गन्ता अप्पमत्ता भवेय्याथा”ति ।

ते चिन्तयिंसु — “अम्हेहि तथागतं पटिजग्गन्तेहि अनुच्छविकं कत्वा पटिजग्गतुं वट्ठती”ति सब्बेपि एकचित्ता हुत्वा दससीलानि समादाय निरामगन्था हुत्वा सत्थु दानग्गपरिवहनके तयो पुरिसे ठपयिंसु । तेसु एको धनधज्जुप्पादको अहोसि, एको मापको, एको दानसंविधायको । तेसु धनधज्जुप्पादको पच्चुप्पन्ने बिम्बिसारो महाराजा जातो, मापको विसाखो उपासको, दानसंविधायको रट्टपालत्थेरोति । सो तत्थ यावजीवं कुसलं कत्वा देवपुरे निब्बत्तो । अयं पन राहुलत्थेरो नाम कस्सपदसबलस्स काले किकिस्स कासिरज्जो जेड्ढपुत्तो हुत्वा निब्बत्ति, पथविन्धरकुमारोतिस्स नामं अकंसु । तस्स सत्त भगिनियो अहेसुं । ता दसबलस्स सत्त परिवेणानि कारयिंसु । पथविन्धरो ओपरज्जं लभि । सो ता भगिनियो आह — “तुम्हेहि कारितपरिवेणेषु मय्हमि एकं देथा”ति । भातिक, तुम्हे उपराजट्ठाने ठिता, तुम्हेहि नाम अम्हाकं दातब्बं, तुम्हे अज्जं परिवेणं करोथाति । सो तासं वचनं सुत्वा पज्ज विहारसतानि कारेसि । पज्ज परिवेणसतानीतिपि वदन्ति । सो तत्थ यावजीवं कुसलं कत्वा देवपुरे निब्बत्ति । इमस्मिं पन बुद्धुप्पादे पथविन्धरकुमारो अम्हाकं बोधिसत्तस्स अग्गमहेसिया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गण्हि, तस्स सहायको कुरुरट्ठे थुल्लकोट्टितनिगमे रट्टपालसेट्ठिगेहे निब्बत्ति ।

अथ अम्हाकं दसबलो अभिसम्बोधिं पत्वा पवत्तितवरधम्मचक्को अनुपुब्बेन कपिलवत्थुं आगन्त्वा राहुलकुमारं पब्बाजेसि । तस्स पब्बज्जाविधानं पाळियं (महाव० १०५) आगतमेव । एवं पब्बजितस्स पनस्स सत्था अभिण्हओवादवसेन राहुलोवादसुत्तं अभासि । राहुलोपि पातोव वुट्ठाय हत्थेन वालुकं उक्खिपित्वा “दसबलस्स चेव आचरियुपज्झायानज्ज सन्तिका अज्ज एत्तकं ओवादं लभेय्य”न्ति वदति । भिक्खुसङ्घमज्झे कथा उदपादि “ओवादक्खमो वत राहुलसामणेरो पितु अनुच्छविको पुत्तो”ति । सत्था भिक्खूनां चित्ताचारं जत्वा “मयि गते एका धम्मदेसना च वट्ठिस्सति, राहुलस्स च गुणो पाकटो भविस्सती”ति गन्त्वा धम्मसभायं बुद्धासाने निसिन्नो भिक्खू आमन्तेसि — “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति । राहुलसामणेरस्स ओवादक्खमभावं कथेम भगवाति । सत्था इमस्मिं ठाने ठत्वा राहुलस्स गुणदीपनत्थं मिगजातकं आहरित्वा कथेसि —

“मिगं तिपल्लत्थमनेकमायं,
अट्ठक्खुरं अट्ठरत्ता पपायिं ।
एकेन सोतेन छमास्ससन्तो,

छहि कलाहितिभोति भागिनेय्यो'ति ॥ (जा० १.१.१६) ।

अथस्स सत्तवस्सिकसामणेरकाले “मा हेव खो राहुलो दहरभावेन कीळनत्थायपि सम्पजानमुसा भासेय्या”ति अम्बलट्टियराहुलोवादं (म० नि० २.१०७ आदयो) देसेसि । अट्टारसवस्सिकसामणेरकाले तथागतस्स पच्छतो पिण्डाय पविसन्तस्स सत्थु चेव अत्तनो च रूपसम्पत्तिं दिस्वा गेहसितं वितक्कं वितक्केन्तस्स “यंकिञ्चि, राहुल, रूप”न्तिआदिना नयेन महाराहुलोवादसुत्तन्तं (म० नि० २.११३) कथेसि । संयुत्तके (सं० नि० ४.१२१) पन राहुलोवादोपि अङ्कुत्तरे (अ० नि० ४.१७७) राहुलोवादोपि थेरस्स विपस्सनाचारोयेव । अथस्स सत्था जाणपरिपाकं जत्वा अवस्सिकभिक्षुकाले अन्धवने निसिन्नो चूळराहुलोवादं (म० नि० ३.४१६ आदयो) कथेसि । देसनापरियोसाने राहुलत्थेरो कोटिसतसहस्सदेवताहि सद्धिं अरहत्तं पापुणि, सोतापन्नसकदागामिअनागामिदेवतानं गणना नत्थि । अथ सत्था अपरभागे अरियसङ्गमज्जे निसिन्नो थेरं इमस्मिं सासने सिक्खाकामानं अगगट्ठाने ठपेसि ।

सत्थरि पन कुरुरट्ठे चारिकाय निक्खमित्वा थुल्लकोट्टितं अनुप्पत्ते रट्ठपालो कुलपुत्तो सत्थु धम्मदेसनं सुत्वा पटिलद्धसद्धो मातापितरो अनुजानापेत्वा दसबलं उपसङ्गमित्वा सत्थु आणत्तिया अज्जतरस्स थेरस्स सन्तिके पब्बजि । तस्स पब्बजितदिवसतो पट्टाय सेट्ठिगहपति भिक्षू अत्तनो निवेसनद्वारेण गच्छन्ते दिस्वा “किं तुम्हाकं इमस्मिं गेहे कम्मं, एकोव पुत्तको अहोसि, तं गणित्वा गतत्थ, इदानीं किं करिस्सथा”ति अक्कोसति परिभासति । सत्था अद्धमासं थुल्लकोट्टिते वसित्वा पुन सावत्थिमेव अगमासि । तत्थायस्मा रट्ठपालो योनिसो मनसिकरोन्तो कम्मं कत्वा विपस्सनं वट्ठेत्वा अरहत्तं पापुणि । सो सत्थारं अनुजानापेत्वा मातापितरो दस्सनत्थं थुल्लकोट्टितं गन्त्वा तत्थ सपदानं पिण्डाय चरन्तो पितु निवेसने आभिदोसिकं कुम्मासं लभित्वा तं अमतं विय परिभुज्जन्तो पितरा निमन्तितो अधिवासेत्वा दुतियदिवसे पितु निवेसने पिण्डपातं परिभुज्जित्वा अलङ्कृतपटियत्ते इत्थिजने असुभसज्जं उप्पादेत्वा ठितकोव धम्मं देसेत्वा जिया मुत्तो विय नाराचो आकासं उप्पतित्वा कोरब्बरज्जो मिगचीरं गन्त्वा मङ्गलसिलापट्टे निसिन्नो दस्सनत्थाय आगतस्स रज्जो चतुपारिजुज्जपटिमण्डितं धम्मं (म० नि० २.३०४) देसेत्वा अनुपुब्बेन चारिकं चरमानो पुन सत्थु सन्तिकंयेव आगतो । एवमेतं वत्थु समुट्ठितं । अथ सत्था अपरभागे अरियगणमज्जे निसिन्नो थेरं इमस्मिं सासने सद्धापब्बजितानं कुलपुत्तानं अगगट्ठाने ठपेसीति ।

कुण्डधानत्थेरवत्थु

२११. ततिये पठमं सलाकं गणहन्तानन्ति सब्बपठमं सलाकगाहकानं भिक्षून् कुण्डधानत्थेरो अगगोति दस्सेति । सो किर थेरो महासुभदाय निमन्तितदिवसे तथागते उगगनगरं गच्छन्ते “अज्ज सत्था दूरं भिक्षुआचारं गमिस्सति, पुत्थुज्जना सलाकं मा गणहन्तु, पज्जसता खीणासवाव गणहन्तू”ति वुत्ते पठममेव सीहनादं नदित्वा सलाकं गण्णि । चूळसुभदाय निमन्तितदिवसे तथागते साकेतं गच्छन्तेपि पज्जन्नं भिक्षुसतानं अन्तरे पठममेव सलाकं गण्णि, सुनापरन्तजनपदं गच्छन्तेपि । इमेहि कारणेहि थेरो पठमं सलाकं गणहन्तानं अगगो नाम जातो । कुण्डधानोति पनस्स नामं ।

तस्स पज्जकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — अयं किर पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतीनगरे कुलगेहे निब्बत्तो वुत्तनयेनेव विहारं गन्त्वा धम्मं सुणन्तो सत्थारं एकं भिक्षुं पठमं सलाकं गणहन्तानं अगगट्ठाने ठपेन्तं दिस्वा बुद्धानं अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेत्वा सत्थारा अनन्तरायं दिस्वा ब्याकतो यावजीवं कुसलं कत्वा देवेसु च मनुस्सेसु च संसरन्तो कस्सपबुद्धकाले भूमट्टकदेवता हुत्वा निब्बत्ति । दीघायुकबुद्धानज्च नाम न अन्वद्धमासिको उपोसथो होति । विपस्सीदसबलस्स हि छब्बस्सन्तरे छब्बस्सन्तरे उपोसथो अहोसि, कस्सपदसबलो पन छट्ठे छट्ठे मासे पातिमोक्खं

ओसारेसि । तस्स पातिमोक्खं ओसारणकाले दिसावासिका द्वे सहायका भिक्खू “उपोसथं करिस्सामा”ति गच्छन्ति । अयं भुम्मदेवता चिन्तेसि — “इमेसं द्विन्नं भिक्खून् मेत्ति अतिविय दळ्हा, किं नु खो भेदके सति भिज्जेय्य, न भिज्जेय्या”ति? तेसं ओकासं ओलोकयमाना तेसं अविदूरेनेव गच्छति ।

अथेको थेरो एकस्स हत्थे पत्तचीवरं दत्त्वा सरीरवळज्जनत्थं उदकफासुकट्टानं गन्त्वा धोतहत्थपादो हुत्वा गुम्बसभागतो निक्खमति । भुम्मदेवता तस्स थेरस्स पच्छतो पच्छतो उत्तमरूपा इत्थी हुत्वा केसे विधुनित्वा संविधाय बन्धन्ती विय पिड्डितो पंसुं पुञ्जमाना विय साटकं संविधाय निवासयमाना विय च हुत्वा थेरस्स पदानुपदिका हुत्वा गुम्बतो निक्खन्ता । एकमन्ते ठितो सहायकत्थेरो इमं कारणं दिस्वा दोमनस्सजातो “नट्ठो दानि मे इमिना भिक्खुना सद्धिं दीघरत्तानुगतो सिनेहो । सचाहं एवंविधभावं जानेय्यं, एत्तकं अद्धानं इमिना सद्धिं विस्सासं न करेय्य”न्ति चिन्तेत्वा आगच्छन्तस्सेवस्स “हन्दावुसो, तुय्हं पत्तचीवरं, तादिसेन पापेन सहायेन सद्धिं एकमगं न गच्छामी”ति आह । तं कथं सुत्वा तस्स लज्जिभिक्खुनो हृदयं तिखिणसत्तिं गहेत्वा विद्धं विय अहोसि । ततो नं आह — “आवुसो, किं नामेतं वदसि, अहं एत्तकं कालं दुक्कटमत्तम्पि आपत्तिं न जानामि । त्वं पन मं अज्ज ‘पापो’ति वदसि, किं ते दिट्ठं”न्ति? किं अज्जेन दिट्ठेन, किं त्वं एवंविधेन अलङ्कृतपटियत्तेन मातुगामेन सद्धिं एकट्टाने हुत्वा निक्खन्तोति? नत्थेतं, आवुसो, मय्हं, नाहं एवरूपं मातुगामं पस्सामीति । तस्स यावततियं कथेन्तस्सापि इतरो थेरो कथं असद्वहित्वा अत्तना दिट्ठकारणयेव अत्थं गहेत्वा तेन सद्धिं एकमग्गेन अगन्त्वा अज्जेन मग्गेन सत्थु सन्तिकं गतो । इतरोपि अज्जेन मग्गेन सत्थु सन्तिकंयेव गतो ।

ततो भिक्खुसङ्घस्स उपोसथागारं पविसनवेलाय सो भिक्खु तं भिक्खुं उपोसथग्गे सज्जानित्वा “इमस्मिं उपोसथग्गे एवरूपो नाम पापभिक्खु अत्थि, नाहं तेन सद्धिं उपोसथं करिस्सामी”ति निक्खमित्वा बहि अट्ठासि । भुम्मदेवता “भारियं मया कम्मं कतं”न्ति महल्लकउपासकवण्णेन तस्स सन्तिकं गन्त्वा “कस्मा, भन्ते, अय्यो इमस्मिं ठाने ठितो”ति आह । उपासक, इमं उपोसथग्गं एको पापभिक्खु पविट्ठो, अहं तेन सद्धिं उपोसथं न करोमीति वत्वा निक्खमित्वा बहि ठितोम्हीति । भन्ते, मा एवं गणहथ, परिसुद्धसीलो एस भिक्खु । तुम्हेहि दिट्ठमातुगामो नाम अहं, मया तुम्हाकं वीमंसनत्थाय “दळ्हा नु खो इमेसं थेरानं मेत्ति, नो दळ्हा”ति लज्जिअलज्जिभावं ओलोकेन्तेन तं कम्मं कतन्ति । को पन त्वं सप्पुरिसाति? अहं एका भुम्मदेवता, भन्तेति । देवपुत्तो कथेन्तोव दिब्बानुभावेन ठत्वा थेरस्स पादेसु पतित्वा “मय्हं, भन्ते, खमथ, एतं दोसं थेरो न जानाति, उपोसथं करोथा”ति थेरं याचित्वा उपोसथग्गं पवेसेसि । सो थेरो उपोसथं ताव एकट्टाने अकासि, मित्तसन्थववसेन न पुन तेन सद्धिं एकट्टाने अहोसीति । इमस्स थेरस्स कम्मं न कथियति, चुदितकत्थेरो पन अपरापरं विपस्सनाय कम्मं करोन्तो अरहत्तं पापुणि ।

भुम्मदेवता तस्स कम्मस्स निस्सन्देन एकं बुद्धन्तरं अपायतो न मुच्चित्थ । सचे पन कालेन कालं मनुस्सत्तं आगच्छति, अज्जेन येन केनचि कतो दोसो तस्सेव उपरि पतति । सो अम्हाकं भगवतो काले सावत्थियं ब्राह्मणकुले निब्बत्ति, धानमाणवोत्तिस्स नामं अकंसु । सो वयप्पत्तो तयो वेदे उगगण्हित्वा महल्लककाले सत्थु धम्मदेसनं सुत्वा पटिलद्धसद्धो पब्बजि, तस्स उपसम्पन्नदिवसतो पट्टाय एका अलङ्कृतपटियत्ता इत्थी तस्मिं गामं पविसन्ते सद्धियेव गामं पविसति, निक्खमन्ते निक्खमति । विहारं पविसन्तेपि पविसति, तिट्ठन्तेपि तिट्ठतीति एवं निच्चानुबन्धा पज्जायति । थेरो तं न पस्सति, तस्स पन पुरिमस्स कम्मस्स निस्सन्देन सा अज्जेसं उपट्ठाति ।

गामे यागुभिक्खं ददमाना इत्थियो, “भन्ते, अयं एको यागुउळुङ्को तुम्हाकं, एको इमिस्सा अम्हाकं सहायिकाया”ति परिहासं करोन्ति । थेरस्स महती विहेसा होति । विहारं गतम्पि नं सामणेरा चेव दहरभिक्खू च परिवारेत्वा “धानो कोण्डो

जातो’ति परिहासं करोन्ति । अथस्स तेनेव कारणेन कुण्डधानत्थेरोति नामं जातं । सो उट्ठाया समुट्ठाया तेहि कयिरमानं केळिं सहितुं असक्कोन्तो उम्मादं गहेत्वा “तुम्हे कोण्डा, तुम्हाकं उपज्झाया कोण्डा, आचरिया कोण्डा”ति वदति । अथ नं सत्थु आरोचेसुं — “कुण्डधानो दहरसामणेरेहि सद्धिं एवं फरुसवाचं वदती”ति । सत्था तं पक्कोसापेत्वा “सच्चं भिक्खू”ति पुच्छित्वा “सच्चं भगवा”ति वुत्ते “कस्मा एवं वदेसी”ति आह । भन्ते, निबद्धं विहेसं असहन्तो एवं कथेमीति । “त्वं पुब्बे कतकम्मं यावज्जदिवसा जीरापेतुं न सक्कोसि, पुन एवरूपं फरुसं मा वद भिक्खू”ति वत्वा आह —

“मावोच फरुसं कच्चि, वुत्ता पटिवदेय्यु तं ।
दुक्खा हि सारम्भकथा, पटिदण्डा फुसेय्यु तं ॥

“सचे नेरेसि अत्तानं, कंसो उपहतो यथा ।
एस पत्तोसि निब्बानं, सारम्भो ते न विज्जती”ति ॥ (ध० प० १३३-१३४) ।

इमच्च पन तस्स थेरस्स मातुगामेन सद्धिं विचरणभावं कोसलरज्जोपि कथयिंसु । राजा “गच्छथ, भणे, वीमंसथा”ति पेसेत्वा सयम्पि मन्देनेव परिवारेन सद्धिं थेरस्स वसनट्टानं गन्त्वा एकमन्ते ओलोकेन्तो अट्ठासि । तस्मिं खणे थेरो सूचिकम्मं करोन्तो निसिन्नो होति, सापिस्स इत्थी अविदूरे ठाने ठिता विय पज्जायति ।

राजा तं दिस्वा “अत्थिदं कारण”न्ति तस्सा ठितट्टानं अगमासि । सा तस्मिं आगच्छन्ते थेरस्स वसनपण्णसालं पविट्ठा विय अहोसि । राजापि ताय सद्धियेव पण्णसालं पविसित्वा सब्बत्थ ओलोकेन्तो अदिस्वा “नायं मातुगामो, थेरस्स एको कम्मविपाको”ति सज्जं कत्वा पठमं थेरस्स समीपेन गच्छन्तोपि थेरं अवन्दित्वा तस्स कारणस्स अभूतभावं जत्वा आगम्म थेरं वन्दित्वा एकमन्तं निसिन्नो “कच्चि, भन्ते, पिण्डकेन न किलमथा”ति पुच्छि । थेरो “वट्ठति महाराजा”ति आह । “जानामि, भन्ते, अय्यस्स कथं, एवरूपेन च परिविकलेसेन सद्धिं चरन्तानं तुम्हाकं के नाम पसीदिस्सन्ति, इतो पट्ठाया वो कत्थचि गमनकिच्चं नत्थि, अहं चतूहि पच्चयेहि उपट्ठहिस्सामि, तुम्हे योनिसोमनसिकारे मा पमज्जित्था”ति निबद्धं भिक्खुं पट्टपेसि । थेरो राजानं उपत्थम्भकं लभित्वा भोजनसप्पायेन एकगगचित्तो हुत्वा विपस्सनं वट्ठेत्वा अरहत्तं पापुणि । ततो पट्ठाया सा इत्थी अन्तरधायि ।

महासुभद्धा उगगनगरे मिच्छादिट्ठिकुले वसमाना “सत्था मं अनुकम्पतू”ति उपोसथं अधिट्ठाया निरामगन्धा हुत्वा उपरिपासादतले ठिता “इमानि पुष्फानि अन्तरे अट्ठत्वा दसबलस्स मत्थके वितानं हुत्वा तिट्ठन्तु, दसबलो इमाय सज्जाय स्वे पच्चहि भिक्खुसतेहि सद्धिं मय्हं भिक्खुं गण्हतू”ति सच्चकिरियं कत्वा अट्ठ सुमनपुष्फमुट्ठियो विस्सज्जेसि । पुष्फानि गन्त्वा धम्मदेसनावेलाय सत्थु मत्थके वितानं हुत्वा अट्ठंसु । सत्था तं सुमनपुष्फवितानं दिस्वा चित्तेनेव सुभट्ठाया भिक्खुं अधिवासेत्वा पुनदिवसे अरुणे उट्ठिते आनन्दत्थेरं आह — “आनन्द, मयं अज्ज दूरं भिक्खाचारं गमिस्साम, पुथुज्जनानं अदत्त्वा अरियानंयेव सलाकं देही”ति । थेरो भिक्खूनं आरोचेसि — “आवुसो, सत्था अज्ज दूरं भिक्खाचारं गमिस्सति, पुथुज्जना मा गण्हन्तु, अरियाव सलाकं गण्हन्तू”ति । कुण्डधानत्थेरो “आहरावुसो, सलाक”न्ति पठमंयेव हत्थं पसारसि । आनन्दा “सत्था तादिसानं भिक्खूनं सलाकं न दापेति, अरियानंयेव दापेती”ति वितक्कं उप्पादेत्वा गन्त्वा सत्थु आरोचेसि । सत्था “आहरापेन्तस्स सलाकं देही”ति आह । थेरो चिन्तेसि — “सचे कुण्डधानस्स सलाका दातुं न युत्ता अस्स, अथ सत्था पटिबाहेय्य, भविस्सति एकं कारण”न्ति । “कुण्डधानस्स सलाकं दस्सामी”ति गमनं अभिनीहरि । कुण्डधानत्थेरो तस्स पुरे आगमनाव अभिज्जापादकं चतुत्थज्झानं समापज्जित्वा इद्धिया आकासे ठत्वा “आहरावुसो आनन्द, सत्था मं जानाति, मादिसं भिक्खुं पठमं सलाकं गण्हन्तं न सत्था वारेती”ति हत्थं पसारेत्वा सलाकं गण्हि । सत्था तं अट्ठप्पत्तिं कत्वा

थेरं इमस्मिं सासने पठमं सलाकं गणहन्तानं अगगट्टाने ठपेसीति ।

वङ्गीसत्थेरवत्थु

२१२. चतुत्थे पटिभानवन्तानन्ति सम्पन्नपटिभानानं वङ्गीसत्थेरो अगगोति दस्सेति । अयं किर थेरो दसबलस्स सन्तिकं उपसङ्कमन्तो चक्खुपथतो पट्टाय चन्देन सद्धिं उपमेत्वा, सूरियेन, आकासेन, महासमुदेन, हत्थिनागेन, सीहेन मिगरज्जा सद्धिं उपमेत्वापि अनेकेहि पदसतेहि पदसहस्सेहि सत्थु वण्णं वदन्तोयेव उपसङ्कमति । तस्मा पटिभानवन्तानं अगगो नाम जातो ।

तस्स पज्जहम्मि अयमनुपुब्बिकथा — अयम्पि किर पदमुत्तरबुद्धकाले हंसवतीनगरे महाभोगकुले पटिसन्धिं गणित्वा पुरिमनयेनेव विहारं गन्त्वा धम्मं सुणन्तो सत्थारं एकं भिक्खुं पटिभानवन्तानं अगगट्टाने ठपेन्तं दिस्वा सत्थु अधिकारकम्मं कत्वा “अहम्पि अनागते पटिभानवन्तानं अगगो भवेय्य”न्ति पत्थनं कत्वा सत्थारा ब्याकतो यावजीवं कुसलं कत्वा देवमनुस्सेसु संसरन्तो इमस्मिं बुद्धुप्पादे सावत्थियं ब्राह्मणकुले निब्बत्ति । वङ्गीसमाणवोतिस्स नामं अकंसु । सो वयप्पत्तो तयो वेदे उगगणहन्तो आचरियं आराधेत्वा छवसीसमन्तं नाम सिक्खित्वा छवसीसं नखेन आकोटेत्वा “अयं सत्तो असुकयोनिं नाम निब्बत्तो”ति जानाति ।

ब्राह्मणा “अयं अम्हाकं जीविकमग्गो”ति जत्वा वङ्गीसमाणवं पटिच्छन्नयाने निसीदापेत्वा गामनिगमराजधानियो चरन्ता नगरद्वारे वा निगमद्वारे वा ठपेत्वा महाजनस्स रासिभूतभावं जत्वा “यो वङ्गीसं पस्सति, सो धनं वा लभति, यसं वा लभति, सग्गं वा गच्छती”ति वदन्ति । तेसं कथं सुत्वा बहू जना लज्जं दत्वा पस्सितुकामा होन्ति । राजराजमहामत्ता तेसं सन्तिकं गन्त्वा “को आचरियस्स जानविसेसो”ति पुच्छन्ति । तुम्हे न जानाथ, सकलजम्बुदीपे अम्हाकं आचरियसदिसो अज्जो पण्डितो नाम नत्थि, तिवस्समत्थके मतकानं सीसं आहरापेत्वा नखेन आकोटेत्वा “अयं सत्तो असुकयोनिं निब्बत्तो”ति जानाति । वङ्गीसोपि महाजनस्स कङ्खुं छेदनत्थं ते ते जने आवाहेत्वा अत्तनो अत्तनो गतिं कथापेति । तं निस्साय महाजनस्स हत्थतो सतम्पि सहस्सम्पि लभति ।

ब्राह्मणा वङ्गीसमाणवं आदाय यथारुचिं विचरित्वा पुन सावत्थिं आगमंसु । वङ्गीसो जेतवनमहाविहारस्स अविदूरट्टाने ठितो चिन्तेसि — “समणो गोतमो पण्डितोति वदन्ति, न खो पन सब्बकालं मया इमेसंयेव वचनं करोन्तेन चरितुं वट्ठति, पण्डितानम्पि सन्तिकं गन्तुं वट्ठती”ति । सो ब्राह्मणे आह — “तुम्हे गच्छथ, अहं न बहुकेहि सद्धिं गन्त्वा समणं गोतमं पस्सिस्सामी”ति । ते आहंसु — “वङ्गीस, मा ते रुच्चि समणं गोतमं पस्सितुं । यो हि नं पस्सति, तं सो मायाय आवट्ठेती”ति । वङ्गीसो तेसं कथं अनादियित्वा सत्थु सन्तिकं गन्त्वा मधुरपटिसन्थारं कत्वा एकमन्तं निसीदि ।

अथ नं सत्था पुच्छि — “वङ्गीस, किञ्चि सिप्पं जानासी”ति । आम, भो गोतम, छवसीसमन्तं नामेकं जानामीति । किं सो मन्तो करोतीति? तिवस्समत्थके मतानम्पि तं मन्तं जप्पित्वा सीसं नखेन आकोटेत्वा निब्बत्तट्टानं जानामीति । सत्था तस्स एकं निरये उप्पन्नस्स सीसं दस्सेसि, एकं मनुस्सेसु उप्पन्नस्स, एकं देवेसु, एकं परिनिब्बुतस्स सीसं दस्सेसि । सो पठमं सीसं आकोटेत्वा, “भो गोतम, अयं सत्तो निरयं गतो”ति आह । साधु साधु, वङ्गीस, सुदिट्ठं तथा, अयं सत्तो कहां गतोति पुच्छि । मनुस्सलोकं, भो गोतमाति । अयं सत्तो कहां गतोति? देवलोकं, भो गोतमाति तिण्णम्पि गतट्टानं कथेसि । परिनिब्बुतस्स पन सीसं नखेन आकोटेन्तो नेव अन्तं न कोटिं पस्सति । अथ नं सत्था “न सक्कोसि त्वं, वङ्गीसा”ति पुच्छि । “पस्सथ, भो गोतम, उपपरिक्खामि तावा”ति पुनप्पुनं परिवत्तेति । बाहिरकमन्तेन खीणासवस्स गतिं कथं

जानिस्सति, अथस्स मत्थकतो सेदो मुच्चि । सो लज्जित्वा तुण्हीभूतो अट्ठासि । अथ नं सत्था “किलमसि, वङ्गीस”ति आह । आम, भो गोतम, इमस्स सत्तस्स गतट्ठानं जानितुं न सक्कोमि । सचे तुम्हे जानाथ, कथेथाति । “वङ्गीस, अहं एतम्पि जानामि इतो उत्तरितरम्पी”ति वत्वा धम्मपदे इमा द्वे गाथा अभसि —

“चुतिं यो वेदि सत्तानं, उपपत्तिं च सब्बसो ।
असत्तं सुगतं बुद्धं, तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥

“यस्स गतिं न जानन्ति, देवा गन्धब्बमानुसा ।
खीणासवं अरहन्तं, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥ (ध० प० ४१९-४२०) ।

ततो वङ्गीसो आह — “भो गोतम, विज्जाय विज्जं देन्तस्स नाम परिहानि नत्थि, अहं अत्तना जाननकं मन्तं तुम्हाकं दस्सामि, तुम्हे एतं मन्तं मय्हं देथा”ति । वङ्गीस, न मयं मन्तेन मन्तं देम, एवमेव देमाति । “साधु, भो गोतम, देथ मे मन्त”न्ति अपचिंतिं दस्सेत्वा हत्थकच्छपकं कत्वा निसीदि । किं, वङ्गीस, तुम्हाकं समये महग्घमन्तं वा किञ्चि वा गण्हन्तानं परिवासो नाम न होतीति? होति, भो गोतमाति । अम्हाकं पन मन्तो निप्परिवासोति सज्जं करोसीति? ब्राह्मणा नाम मन्तेहि अतित्ता होन्ति, तस्मा सो भगवन्तं आह — “भो गोतम, तुम्हेहि कथितनियामं करिस्सामी”ति । भगवा आह — “वङ्गीस, मयं इमं मन्तं देन्ता अम्हेहि समानलिङ्गस्स देमा”ति । वङ्गीसो “यंकिञ्चि कत्वा मया इमं मन्तं गण्हित्वा गन्तुं वट्ठती”ति ब्राह्मणे आह । तुम्हे मयि पब्बजन्ते मा चिन्तयित्थ, अहं इमं मन्तं गण्हित्वा सकलजम्बुदीपे जेट्ठको भविस्सामि । एवं सन्ते तुम्हाकम्पि भद्दकं भविस्सती”ति मन्तत्थाय सत्थु सन्तिके पब्बजि । सत्था “मन्तपरिवासं ताव वसाही”ति द्वत्तिसाकारं आचिक्खि । पज्जवा सत्तो द्वत्तिसाकारं सज्झायन्तोव तत्थ खयवयं पट्टपेत्वा विपस्सनं वट्ठेत्वा अरहत्तं पापुणि ।

तस्मिं अरहत्तं पत्ते ब्राह्मणा “का नु खो वङ्गीसस्स पवत्ति, पस्सिस्साम न”न्ति तस्स सन्तिकं गन्त्वा “किं, भो वङ्गीस, समणस्स गोतमस्स सन्तिके सिप्यं सिक्खित”न्ति पुच्छिंसु । आम, सिक्खितन्ति । तेन हि एहि गमिस्सामाति । गच्छथ तुम्हे, तुम्हेहि सद्धिं गन्तब्बकिच्चं मय्हं निट्ठितन्ति । पठममेव अम्हेहि तुय्हं कथितं “समणो गोतमो अत्तानं पस्सितुं आगते मायाय आवट्ठेती”ति । त्वं हि इदानि समणस्स गोतमस्स वसं आपन्नो, किं मयं तव सन्तिके करिस्सामाति आगतमग्गेनेव पक्कमिंसु । वङ्गीसत्थेरोपि यं यं वेलं दसबलं पस्सितुं गच्छति, एकं थुतिं करोन्तोव गच्छति । तेन तं सत्था सङ्गमज्झे निसिन्नो पटिभानवन्तानं अग्गट्ठाने ठपेसीति ।

उपसेनवङ्गन्तपुत्तत्थेरवत्थु

२१३. पज्जमे समन्तपासादिकानन्ति सब्बपासादिकानं । उपसेनोति तस्स थेरस्स नामं । वङ्गन्तब्राह्मणस्स पन सो पुत्तो, तस्मा वङ्गन्तपुत्तोति वुच्चति । अयं पन थेरो न केवलं अत्तनाव पासादिको, परिसापिस्स पासादिका, इति परिसं निस्साय लद्धनामवसेन समन्तपासादिकानं अग्गो नाम जातो ।

पज्जकम्मे पनस्स अयमनुपुब्बिकथा — अयम्पि हि पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतीनगरे कुलगेहे निब्बत्तो वयं आगम्म पुरिमनयेनेव सत्थु सन्तिकं गन्त्वा धम्मं सुणमानो सत्थारं एकं भिक्खुं समन्तपासादिकानं अग्गट्ठाने ठपेत्तं दिस्वा सत्थु अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेत्वा यावजीवं कुसलं कत्वा देवमनुस्सेसु संसरन्तो इमस्मिं बुद्धुप्पादे नालकब्राह्मणगामे सारिब्राह्मणिया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गण्हि, उपसेनदारकोतिस्स नामं अकंसु ।

सो वयप्पत्तो तयो वेदे उगगिहत्वा दसबलस्स सन्तिके धम्मं सुत्वा पटिलद्धसद्धो पब्बजि । सो उपसम्पदाय एकवस्सिको हुत्वा “अरियगब्भं वड्ढेमी”ति एकं कुलपुत्तं अत्तनो सन्तिके पब्बाजेत्वा उपसम्पादेसि । सो पवारेत्वा सद्धिविहारिकस्स एकवस्सिककाले अत्तना दुवस्सो “दसबलो मं पस्सित्वा तुसिस्सती”ति सद्धिविहारिकं आदाय दसबलं पस्सितुं आगतो । सत्था तं वन्दित्वा एकमन्ते निसिन्नं पुच्छि — “कतिवस्सोसि त्वं भिक्खू”ति? दुवस्सो अहं भगवाति । अयं पन भिक्खु कतिवस्सोति? एकवस्सो भगवाति । किन्तायं भिक्खु होतीति? सद्धिविहारिको मे भगवाति । अथ नं सत्था “अतिलहुं खो त्वं, मोघपुरिस, बाहुल्लाय आवत्तो”ति वत्वा अनेकपरियायेन विगरहि । थेरो सत्थु सन्निका गरहं लभित्वा भगवन्तं वन्दित्वा “इमिनाव पुण्णचन्दसस्सिरिकेन मुखेन सत्थारं परिसमेव निस्साय साधुकारं दापेस्सामी”ति तं दिवसेयेव एकं ठानं गन्त्वा विपस्सनाय कम्मं कत्वा नचिरस्सेव अरहत्तं पापुणि ।

ततो यस्मा थेरो महाकुलतो निक्खमित्वा पब्बजितो पथविघुट्ठधम्मकथिकोव, तस्मा तस्स धम्मकथाय चेव पसीदित्वा मित्तामच्चजातिकुलेहि च निक्खमित्वा बहू कुलदारका थेरस्स सन्तिके पब्बजन्ति । “अहं आरज्जको, तुम्हेपि आरज्जका भवितुं सक्कोन्ता पब्बजथा”ति तेरस धुतङ्गाणि आचिक्खित्वा “सक्खिस्साम, भन्ते”ति वदन्ते पब्बाजेति । ते अत्तनो बलेन तं तं धुतङ्गं अधिद्वहन्ति । थेरो अत्तनो दसवस्सकाले विनयं पगुणं कत्वा सब्बेव उपसम्पादेसि । एवं उपसम्पन्ना चस्स पज्जसतमत्ता भिक्खू परिवारा अहेसुं ।

तस्मिं समये सत्था जेतवनमहाविहारे वसन्तो “इच्छामहं, भिक्खवे, अद्धमासं पटिसल्लीयितु”न्ति भिक्खुसङ्घस्स आरोचेत्वा एकविहारी होति । भिक्खुसङ्घोपि “यो भगवन्तं दस्सनाय उपसङ्गमति, सो पाचित्तियं देसापेतब्बो”ति कतिकं अकासि । तदा उपसेनथेरो “भगवन्तं पस्सिस्सामी”ति अत्तनो परिसाय सद्धिं जेतवनं गन्त्वा सत्थारं उपसङ्गमित्वा अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि । सत्था कथासमुट्ठापनत्थं अज्जतरं थेरस्स सद्धिविहारिकं आमन्तेसि — “मनापानि ते भिक्खु पंसुकूलानी”ति । “न खो मे, भन्ते, मनापानि पंसुकूलानी”ति वत्वा उपज्झाये गारवेन पंसुकूलिकभावं आरोचेसि । इमस्मिं ठाने सत्था “साधु साधु, उपसेना”ति थेरस्स साधुकारं दत्वा अनेकपरियायेन गुणकथं कथेसि । अयमेत्थ सद्धेपो, वित्थारतो पन इदं वत्थु पाळियं (पारा० ५६५) आगतमेव । अथ सत्था अपरभागे अरियगणमज्झे निसिन्नो इमस्मिं सासने थेरं समन्तपासादिकानं अगगद्धाने ठपेसीति ।

दब्बत्थेरवत्थु

२१४. छट्ठे सेनासनपज्जापकानन्ति सेनासनं पज्जापेन्तानं । थेरस्स किर सेनासनपज्जापनकाले अट्टारससु महाविहारेसु असम्मट्ठं परिवेणं वा अपटिजगितं सेनासनं वा असोदितं मज्जपीठं वा अनुपट्टितं पानीयपरिभोजनीयं वा नाहोसि । तस्मा सेनासनपज्जापकानं अगगो नाम जातो । **दब्बो**तिस्स नामं । मल्लराजकुले पन उप्पन्नत्ता **मल्लपुत्तो** नाम जातो ।

तस्स पज्जकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — अयज्झि पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतीनगरे कुलगहे निब्बत्तित्वा वयप्पत्तो वुत्तनयेनेव विहारं गन्त्वा धम्मं सुणन्तो सत्थारं एकं भिक्खुं सेनासनपज्जापकानं अगगद्धाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेत्वा सत्थारा ब्याकतो यावजीवं कुसलं कत्वा देवमनुस्सेसु संसरित्वा कस्सपदसबलस्स सासनस्स ओसक्कनकाले पब्बजि, तदा तेन सद्धिं अपरे छ जनाति सत्त भिक्खू एकचित्ता हुत्वा अज्जे सासने अगारवं करोन्ते दिस्वा “इध किं करोम, एकमन्ते समणधम्मं कत्वा दुक्खस्सन्तं करिस्सामा”ति निस्सेणि बन्धित्वा उच्चपब्बतसिखरं अभिरुहित्वा “अत्तनो चित्तबलं जानन्ता निस्सेणिं पातेन्तु, जीविते सालया ओतरन्तु, मा पच्छानुतापिनो अहुवत्था”ति

वत्वा सब्बे एकचित्ता हुत्वा निस्सेणिं पातेत्वा “अप्पमत्ता होथ, आवुसो”ति अज्जमज्जं ओवदित्वा चित्तरुचियेसु ठानेसु निसीदित्वा समणधम्मं कातुं आरभिसु ।

तत्रेको थेरो पञ्चमे दिवसे अरहत्तं पत्वा “मम किच्चं निष्फन्नं, अहं इमस्मिं ठाने किं करिस्सामी”ति इद्धिया उत्तरकुरुतो पिण्डपातं आहरित्वा, “आवुसो, इमं पिण्डपातं परिभुज्जथ, भिक्खाचारकिच्चं ममायत्तं होतु, तुम्हे अत्तनो कम्मं करोथा”ति आह । किं नु खो मयं, आवुसो, निस्सेणिं पातेन्ता एवं अवोचुम्हा “यो पठमं धम्मं सच्छिकरोति, सो भिक्खं आहरतु, तेन आभतं सेसा परिभुज्जित्वा समणधम्मं करिस्सन्ती”ति । नत्थि, आवुसोति । तुम्हे अत्तनो पुब्बहेतुना लभित्थ, मयम्पि सक्कोन्ता वट्टस्सन्तं करिस्साम, गच्छथ तुम्हेति । थेरो ते सज्जापेतुं असक्कोन्तो फासुकट्टाने पिण्डपातं परिभुज्जित्वा गतो । अपरो थेरो सत्तमे दिवसे अनागामिफलं पत्वा ततो चुतो सुद्धावासब्रह्मलोके निब्बत्तो ।

इतरेपि थेरा ततो चुता एकं बुद्धन्तरं देवमनुस्सेसु संसरित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे तेसु तेसु कुलेसु निब्बत्ता । एको गन्धाररट्टे तक्कसिलनगरे राजगेहे निब्बत्तो, एको पब्बतेय्यरट्टे परिब्बाजिकाय कुच्छिम्हि निब्बत्तो, एको बाहियरट्टे कुटुम्बिकगेहे निब्बत्तो, एको राजगहे कुटुम्बिकगेहे निब्बत्तो । अयं पन दब्बत्थेरो मल्लरट्टे अनुपियनगरे एकस्स मल्लरज्जो गेहे पटिसन्धिं गण्हि । तस्स माता उपविज्जकाले कालमकासि, मतसरिं सुसानं नेत्वा दारुचितकं आरोपेत्वा अग्गिं अदंसु । तस्सा अग्गिवेगसन्तत्तं उदरपटलं द्वेधा अहोसि । दारको अत्तनो पुज्जबलेन उप्पतित्वा एकस्मिं दब्बत्थम्भे निपति । तं दारकं गहेत्वा अय्यिकाय अदंसु । सा तस्स नामं गणहन्ती दब्बत्थम्भे निपतित्वा लद्धजीवितत्ता दब्बोतिस्स नामं अकासि ।

तस्स सत्तवस्सिककाले सत्था भिक्खुसङ्घपरिवारो मल्लरट्टे चारिकं चरमानो अनुपियनिगमं पत्वा अनुपियम्बवने विहरति । दब्बकुमारो सत्थारं दिस्वा दस्सनेनेव पसीदित्वा पब्बजितुकामो हुत्वा “अहं दसबलस्स सन्तिके पब्बजिस्सामी”ति अय्यिकं आपुच्छि । सा “साधु, ताता”ति दब्बकुमारं आदाय सत्थु सन्तिकं गन्त्वा, “भन्ते, इमं कुमारं पब्बाजेथा”ति आह । सत्था अज्जतरस्स भिक्खुनो सज्जं अदासि “भिक्खु इमं दारकं पब्बाजेही”ति । सो थेरो सत्थु वचनं सुत्वा दब्बकुमारं पब्बाजेन्तो तचपञ्चकं कम्मट्ठानं आचिक्खि । पुब्बहेतुसम्पन्नो कताभिनीहारो सत्तो पठमकेसवट्टिया ओरोपियमानाय सोतापत्तिफले पतिट्ठासि, दुतियकेसवट्टिया ओरोपियमानाय सकदागामिफले, ततियाय अनागामिफले । सब्बकेसानं पन ओरोपनञ्च अरहत्तफलसच्छिकिरिया च अपच्छा अपुरे अहोसि ।

सत्था मल्लरट्टे यथाभिरन्तं विहरित्वा राजगहं गन्त्वा वेळुवने वासं कप्पेसि । तत्रायस्मा दब्बो मल्लपुत्तो रहोगतो अत्तनो किच्चनिष्फत्तिं ओलोकेत्वा सङ्घस्स वेय्यावच्चकरणे कायं योजेतुकामो चिन्तेसि — “यंनूनाहं सङ्घस्स सेनासनञ्च पज्जापेय्यं, भत्तानि च उद्दिसेय्य”न्ति । सो सत्थु सन्तिकं गन्त्वा अत्तनो परिवितक्कं आरोचेसि । सत्था तस्स साधुकारं दत्वा सेनासनपज्जापकत्तञ्च भत्तुद्देसकत्तञ्च सम्पटिच्छि । अथ नं “अयं दब्बो दहरोव समानो महन्तट्ठाने ठितो”ति सत्तवस्सिककालेयेव उपसम्पादेसि । थेरो उपसम्पन्नकालतोयेव पट्टाय राजगहं उपनिस्साय विहरन्तानं सब्बभिक्खून् सेनासनानि च पज्जापेति, भिक्खञ्च सम्पटिच्छित्वा उद्दिसेति । तस्स सेनासनपज्जापकभावो सब्बदिसासु पाकटो अहोसि — “दब्बो किर मल्लपुत्तो सभागसभागानं भिक्खून् एकट्ठाने सेनासनानि पज्जापेति, दूरेपि सेनासनं पज्जापेतियेव । गन्तुं असक्कोन्ते इद्धिया नेतीति ।

अथ नं भिक्खू कालेपि विकालेपि “अम्हाकं, आवुसो, जीवकम्बवने सेनासनं पज्जापेहि, अम्हाकं महकुच्छिस्मिं मिगदाये”ति एवं सेनासनं उद्दिसापेत्वा तस्स इद्धिं पस्सन्ता गच्छन्ति । सोपि इद्धिया मनोमये काये अभिसङ्घरित्वा एकेकस्स

थेरस्स एकेकं अत्तना सदिसं भिक्खुं निम्मिनित्वा अङ्गुलिया जलमानाय पुरतो पुरतो गन्त्वा “अयं मच्चो, इदं पीठं”न्ति आदीनि वत्वा सेनासनं पञ्चापेत्वा पुन अत्तनो वसनद्वानमेव आगच्छति । अयमेत्थ सङ्खेपो, वित्थारतो पनिदं वत्थु पाळियं आगतमेव । सत्था इदमेव कारणं अट्ठप्पत्तिं कत्वा अपरभागे अरियगणमज्झे निसिन्नो थेरं सेनासनपञ्चापकानं अगगद्वाने ठपेसीति ।

पिलिन्दवच्छत्थेरवत्थु

२१५. सत्तमे देवतानं पियमनापानन्ति देवतानं पियानज्चेव मनापानज्च पिलिन्दवच्छत्थेरो अगगोति दस्सेति । सो किर अनुप्पन्ने बुद्धे चक्कवत्ती राजा हुत्वा महाजनं पञ्चसु सीलेसु पतिट्ठापेत्वा सगगपरायणं अकासि । येभ्य्येन किर छसु कामसगोसु निब्बत्तदेवता तस्सेव ओवादं लभित्वा निब्बत्तनिब्बत्तद्वाने अत्तनो सम्पत्तिं ओलोकेत्वा “कं नु खो निस्साय इमं सगगसम्पत्तिं लभिम्हा”ति आवज्जमाना इमं थेरं दिस्वा “थेरं निस्साय अम्हेहि सम्पत्तिं लद्धा”ति सायंपातं थेरं नमस्सन्ति । तस्मा सो देवतानं पियमनापानं अगगो नाम जातो । पिलिन्दोति पनस्स गोत्तं, वच्छोति नामं । तदुभयं संसन्देत्वा पिलिन्दवच्छोति वुच्चति ।

तस्स पञ्चकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — अयं किर पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतीनगरे महाभोगकुले निब्बत्तो पुरिमनयेनेव सत्थु धम्मदेसनं सुणन्तो सत्थारं एकं भिक्खुं देवतानं पियमनापद्वाने ठपेत्तं दिस्वा तं ठानन्तरं पत्थेत्वा यावजीवं कुसलं कत्वा देवमनुस्सेसु संसरन्तो इमस्मिं बुद्धप्पादे सावत्थियं ब्राह्मणकुले निब्बत्ति । पिलिन्दवच्छोतिस्स नामं अकंसु । सो अपरेन समयेन सत्थु धम्मदेसनं सुत्वा पटिलद्धसद्धो पब्बजित्वा उपसम्पन्नो विपस्सनं वट्ठेत्वा अरहत्तं पापुणि । सो गिहीहिपि भिक्खूहिपि सद्धिं कथेन्तो “एहि, वसल, गच्छ, वसल, आहर, वसल, गण्ह, वसला”ति वसलवादेनेव समुदाचरति । तं कथं आहरित्वा तथागतं पुच्छिंसु — “भगवा अरिया नाम फरुसवाचा न होन्ती”ति । भिक्खवे, अरियानं परवम्भनवसेन फरुसवाचा नाम नत्थि, अपिच खो पन भवन्तरे आचिण्णवसेन भवेय्याति । भन्ते, पिलिन्दवच्छत्थेरो उट्ठाय समुट्ठाय गिहीहिपि भिक्खूहिपि सद्धिं कथेन्तो, “वसल, वसला”ति कथेति, किमेत्थ कारणं भगवाति । भिक्खवे, न मय्हं पुत्तस्स एतं इदानेव आचिण्णं, अतीते पनेस पञ्च जातिसतानि वसलवादिब्राह्मणकुले निब्बत्ति । इच्चेस भवाचिण्णेनेव कथेसि, न फरुसवसेन । अरियानज्हि वोहारो फरुसोपि समानो चेतनाय अफरुसभावेन परिसुद्धोव, अप्पमत्तकम्पेत्थ पापं न उपलब्धतीति वत्वा धम्मपदे इमं गाथमाह —

“अकक्कसं विज्जापनिं, गिरं सच्चमुदीरये ।

याय नाभिसजे कज्जि, तमहं बूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

अथेकदिवसं थेरो राजगहं पिण्डाय पविसन्तो एकं पुरिसं पिप्पलीनं भाजनं पूरेत्वा आदाय अन्तोनगरं पविसन्तं दिस्वा “किं ते, वसल, भाजने”ति आह । सो चिन्तेसि — “अयं समणो मया सद्धिं पातोव फरुसकथं कथेसि, इमस्स अनुच्छविकमेव वत्तुं वट्ठती”ति “मूसिकवच्चं मे, भन्ते, भाजने”ति आह । एवं भविस्सति, वसलाति । तस्स थेरस्स दस्सनं विजहन्तस्स सब्बं मूसिकवच्चमेव अहोसि । सो चिन्तेसि — “इमा पिप्पलियो मूसिकवच्चसदिसा पञ्चायन्ति, सभावो नु खो नो”ति वीमंसन्तो हत्थेन उप्पीळेसि । अथस्स उन्दूरवच्चभावं जत्वा बलवदोमनस्सं उप्पज्जि । सो “इमायेव नु खो एवरूपा, उदाहु सकटेपी”ति गन्त्वा ओलोकेन्तो सब्बापि पिप्पलियो तादिसाव दिस्वा हृदयं हत्थेन सन्धारेत्वा “इदं न अज्जस्स कम्मं, मया पातोव दिट्ठभिक्खुस्सेतं कम्मं, अद्धा एकं उपायं भविस्सति, तस्स गतद्वानं अनुविचिन्तिता एतं कारणं जानिस्सामी”ति थेरस्स गतमगं पुच्छित्वा पायासि ।

अथेको पुरिसो तं अतिविय चण्डिकतं गच्छन्तं दिस्वा, “भो पुरिस, त्वं अतिविय चण्डिकतोव गच्छसि, केन कम्मेन गच्छसी”ति पुच्छि। सो तस्स तं पवत्ति आरोचेसि। सो तस्स कथं सुत्वा एवमाह — “भो, मा चिन्तयि, मय्हं अय्यो पिलिन्दवच्छो भविस्सति, त्वं एतदेव भाजनं पूरेत्वा आदाय गन्त्वा थेरस्स पुरतो तिट्ठ। ‘किं नामेतं, वसला’ति वुत्तकाले च ‘पिप्पलियो, भन्ते’ति वद, थेरो ‘एवं भविस्सति, वसला’ति वक्खति। पुन सब्बापि पिप्पलियो भविस्सन्ती”ति। सो तथा अकासि। सब्बा पिप्पलियो पटिपाकतिका अहेसुं। इदमेत्तकं वत्थु। अपरभागे पन सत्था देवतानं पियमनापकारणमेव वत्थुं कत्वा थेरं देवतानं पियमनापानं अगगट्टाने ठपेसीति।

बाहियदारुचीरियत्थेरवत्थु

२१६. अट्टमे **खिप्पाभिज्जानन्ति** खिप्पं अधिगतअभिज्जानं दारुचीरियत्थेरो अगगोति दस्सेति। अयज्झि थेरो संखित्तधम्मदेसनापरियोसाने अरहत्तं पापुणि, मग्गफलानं परिकम्मकिच्चं नाहोसि। तस्मा खिप्पाभिज्जानं अगगो नाम जातो। बाहियरट्ठे पन जातत्ता **बाहियो**तिस्स नामं अहोसि। सो अपरभागे दारुचीरं निवासेसि। तस्मा **दारुचीरियो** नाम जातो।

तस्स पज्जकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — अयम्पि हि पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतीनगरे कुलगहे निब्बत्तो दसबलस्स धम्मदेसनं सुणन्तो सत्थारं एकं भिक्खुं खिप्पाभिज्जानं अगगट्टाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेत्वा यावजीवं कुसलं कत्वा देवमनुस्सेसु संसरन्तो कस्सपदसबलस्स सासनस्स ओसक्कनकाले हेट्ठा वुत्तेहि भिक्खूहि सद्धिं समणधम्मं कत्वा परिपुण्णसीलो जीवितक्खयं पत्वा देवलोके निब्बन्ति।

सो एकं बुद्धन्तरं देवलोके वसित्वा इमस्मिं बुद्धप्पादे बाहियरट्ठे कुलगहे निब्बत्तो। वयं आगम्म घरावासं वसन्तो “वोहारं करिस्सामी”ति सुवण्णभूमिगमनीयं नावं अभिरुहि। नावा इच्छितं देसं अप्पत्ताव समुद्दमज्जे भिन्ना, महाजनो मच्छकच्छपभक्खो अहोसि। अयं पन एकं दारुखण्डं गहेत्वा सत्तमे दिवसे सुप्पारकपट्टने उत्तिण्णो मनुस्सावासं पत्वा “अचेलकनियामेन मनुस्से उपसङ्कमितुं अयुत्त”न्ति अविदूरे ठाने एकं महातळाका सेवालं गहेत्वा सरीरं वेठेत्वा एकस्मिं ठाने पतितं एकं कपालं आदाय भिक्खाय पाविसि।

मनुस्सा तं दिस्वा चिन्तेसुं — “सचे लोके अरहन्ता नाम अत्थि, एवंविधेहि भवितव्वं। किं नु खो अय्यो उक्कट्टभावेन वत्थं न गण्हाति, उदाहु दिव्यमानं गण्हेय्या”ति वीमंसन्ता नानादिसाहि वत्थानि आहरिंसु। सो चिन्तेसि — “सचाहं न इमिना नियामेन आगमिस्सं, न मे एते पसीदेय्युं, यंकिज्जि कत्वा इमे वज्जेत्वा जीविकुपायं कातुं वट्टती”ति वत्थानि न पटिग्गणिह। मनुस्सा भिय्योसोमत्ताय पसन्ना महासक्कारं करिंसु। सोपि भत्तकिच्चं कत्वा अविदूरट्टाने देवकुलं गतो। महाजनो तेन सद्धियेव गन्त्वा देवकुलं पटिजगित्वा अदासि। सो चिन्तेसि — “इमे मय्हं सेवाले निवासनमत्ते पसीदित्वा एवंविधं सक्कारं करोन्ति, एतेसं मया उक्कट्टेनेव भवितुं वट्टती”ति सल्लहुकानि रुक्खफलकानि गहेत्वा तच्छेत्वा वाकेसु आवुणित्वा चीरं कत्वा निवासेत्वा पारुपित्वा जीविकं कप्पेन्तो वसि।

अथ यो सो कस्सपबुद्धकाले सत्तसु जनेसु समणधम्मं करोन्तेसु एको भिक्खु सुद्धावासब्रह्मलोके निब्बत्तो। सो निब्बत्तसमनन्तरमेव अत्तनो ब्रह्मसम्पत्तिं ओलोकेत्वा आगतट्टानं आवज्जेन्तो सत्तन्नं जनानं पब्बतं आरुह्य समणधम्मकरणट्टानं दिस्वा सेसानं छन्नं निब्बत्तट्टानं आवज्जेन्तो एकस्स परिनिब्बुतभावं इतरेसं पज्चन्नं कामावचरदेवलोके निब्बत्तभावं जत्वा कालानुकालं ते पज्च जने आवज्जेति। इमस्मिं पन काले “कहं नु खो”ति

आवज्जेन्तो दारुचीरियं सुप्पारकपट्टनं उपनिस्साय कुहनकम्मेन जीविकं कप्पेन्तं दिस्वा “नट्टो वतायं बालो, पुब्बे समणधम्मं करोन्तो अतिउक्कट्टभावेन अरहतापि आभतं पिण्डपातं अपरिभुज्जित्वा इदानीं उदरत्थाय अनरहाव अरहत्तं पटिजानित्वा लोकं वज्जेन्तो विचरति, दसबलस्स च निब्बत्तभावं न जानाति, गच्छामि नं संवेजेत्वा दसबलस्स निब्बत्तभावं जानापेमी”ति तंखणंयेव ब्रह्मलोकतो सुप्पारकपट्टने रत्तिभागसमनन्तरे दारुचीरियस्स सम्मुखे पातुरहोसि ।

सो अत्तनो वसनट्टाने ओभासं दिस्वा बहि निक्खमित्वा ठितो महाब्रह्मं ओलोकेत्वा अज्जलिं पग्गह् “के तुम्हे”ति पुच्छि । अहं तुय्हं पोरानकसहायो अनागामिफलं पत्वा ब्रह्मलोके निब्बत्तो । अम्हाकं पन सब्बजेट्टको अरहत्तं पत्वा परिनिब्बुतो, तुम्हे पज्ज जना देवल्लोके निब्बत्ता । स्वाहं तं इमस्मिं ठाने कुहनकम्मेन जीवन्तं दिस्वा दमेतुं आगतोति वत्वा इदं कारणमाह — “न खो त्वं, बाहिय अरहा, नपि अरहत्तमगं समापन्नो, सापि ते पटिपदा नत्थि, याय त्वं अरहा वा अस्स अरहत्तमगं वा समापन्नो”ति । अथस्स सत्थु उप्पन्नभावं सावत्थियं वसनभावञ्च आचिक्खित्वा “सत्थु सन्तिकं गच्छाही”ति तं उय्योजेत्वा ब्रह्मलोकमेव अगमासि ।

दारुचीरियो महाब्रह्मना संवेजितो “मोक्खमगं गवेसिस्सामी”ति वीसयोजनसतं मगं एकरत्तिवासेन गन्त्वा सत्थारं पिण्डाय पविट्ठं अन्तरघरे सम्पापुणित्वा सत्थु पादेसु निपतित्वा “देसेतु मे, भन्ते, भगवा धम्मं, देसेतु सुगतो धम्म”न्ति यावततियं याचि । सत्था “एत्तावता बाहियस्स जाणं परिपाकं गत”न्ति जत्वा “तस्मातिह ते, बाहिय, एवं सिक्खितब्बं दिट्ठे दिट्ठमत्तं भविस्सती”ति (उदा० १०) इमिना ओवादेन ओवदि । सोपि देसनापरियोसाने अन्तरवीथियं ठितोव देसनानुसारेण जाणं पेसेत्वा सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि ।

सो अत्तनो किच्चं मत्थकप्पत्तं जत्वा भगवन्तं पब्बज्जं याचित्वा अपरिपुण्णपत्तचीवरताय पत्तचीवरं परियेसन्तो सङ्कारट्टानतो चोळक्खण्डानि संकट्टति । अथ नं पुब्बवेरिको अमनुस्सो एकस्सा तरुणवच्छाय गाविया सरीरे अधिमुच्चित्वा जीवितक्खयं पापेसि । सत्था सावत्थितो निक्खमन्तो अन्तरवीथियं बाहियं सङ्कारट्टाने पतितं दिस्वा “गणहथ, भिक्खवे, बाहियस्स दारुचीरियस्स सरीर”न्ति नीहरापेत्वा सरीरकिच्चं कारेत्वा चातुमहापथे चेतियं कारापेसि । ततो सङ्गमज्जे कथा उदपादि — “तथागतो भिक्खुसङ्गेन बाहियस्स सरीरज्झापनकिच्चं कारेसि, धातुयो गहेत्वा चेतियं कारेसि, कतरमगो नु खो तेन सच्छिकतो, सामणोरो नु खो सो, भिक्खु नु खो”ति चित्तं उप्पादयिंसु । सत्था तं अट्टप्पत्तिं कत्वा “पण्डितो, भिक्खवे, बाहियो”ति उपरि धम्मदेसनं वट्ठेत्वा तस्स परिनिब्बुतभावं पकासेसि । पुन सङ्गमज्जे कथा उदपादि “न च सत्थारा बाहियस्स बहु धम्मो देसितो, अरहत्तं पत्तोति च वदेति । किं नामेत”न्ति? सत्था “धम्मो मन्दो बहूति अकारणं, विसपीतकस्स अगदो विय चेसो”ति वत्वा धम्मपदे गाथमाह —

“सहस्समपि चे गाथा, अनत्थपदसंहिता ।

एकं गाथापदं सेय्यो, यं सुत्वा उपसम्मती”ति ॥ (ध० प० १००) ।

देसनापरियोसाने चतुरासीति पाणसहस्सानि अमतपानं पिविंसु । इदञ्च पन बाहियत्थेरस्स वत्थु सुत्ते (उदा० १०) आगतत्ता वित्थारेण न कथितं । अपरभागे पन सत्था सङ्गमज्जे निसिन्नो बाहियत्थेरं खिप्पाभिज्जानं अगट्टाने ठपेसीति ।

कुमारकस्सपत्थेरवत्थु

२१७. नवमे चित्तकथिकानन्ति विचित्तं कत्वा धम्मं कथेन्तानं । थेरो किर एकस्सपि द्विन्नम्पि धम्मं कथेन्तो बहूहि

उपमाहि च कारणेहि च मण्डयित्वा बोधेन्तो कथेति । तस्मा चित्तकथिकानं अगो नाम जातो ।

तस्स पञ्चकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — अयम्पि हि पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतीनगरे कुलगेहे पटिसन्धिं गणित्वा वयप्पत्तो दसबलस्स धम्मकथं सुणन्तो सत्थारं एकं भिक्खुं चित्तकथिकानं अगगट्टाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेत्वा देवमनुस्सेसु संसरन्तो कस्सपबुद्धसासनोसक्कनकाले सत्तन्नं भिक्खूनं अब्भन्तरो हुत्वा पब्बतमत्थके समणधम्मं कत्वा अपरिहीनसीलो ततो चुतो देवल्लोके निब्बत्तित्वा एकं बुद्धन्तरं सम्पत्तिं अनुभवमानो अम्हाकं सत्थु काले राजगहे एकस्सा कुलदारिकाय कुच्छिम्हि उपपन्नो । सा च पठमं मातापितरो याचित्वा पब्बज्जं अलभमाना कुलधरं गता गम्भं गणित्वा । तम्पि अजानन्ती सामिकं आराधेत्वा तेन अनुज्जाता भिक्खुनीसु पब्बजिता । तस्सा गम्भनिमित्तं दिस्वा भिक्खुनियो देवदत्तं पुच्छिंसु, सो “अस्समणी”ति आह । दसबलं पुच्छिंसु, सत्था उपालित्थेरं पटिच्छापेसि । थेरो सावत्थिनगरवासीनि कुलानि विसाखञ्च उपासिकं पक्कोसापेत्वा सोधेन्तो “पुरे लद्धो गम्भो, पब्बज्जा अरोगा”ति आह । सत्था “सुविनिच्छित्तं अधिकरण”न्ति थेरस्स साधुकारं अदासि ।

सा भिक्खुनी सुवण्णबिम्बसदिसं पुत्तं विजायि । तं गहेत्वा राजा पसेनदिकोसलो पोसापेसि, कस्सपोति चस्स नामं कत्वा अपरभागे अलङ्करीत्वा सत्थु सन्तिकं नेत्वा पब्बाजेसि । कुमारकाले पन पब्बजितत्ता भगवता “कस्सपं पक्कोसथ, इदं फलं वा खादनीयं वा कस्सपस्स देथा”ति वुत्ते “कतरकस्सपस्साति । कुमारकस्सपस्सा”ति एवं गहितनामत्ता ततो पट्टाय वुद्धकालेपि कुमारकस्सपोत्वेव वुच्चति । अपिच रज्जो पोसावनिकपुत्तत्तापि कुमारकस्सपोति तं सज्जानिंसु ।

सो पब्बजितकालतो पट्टाय विपस्सनाय चेव कम्मं करोति, बुद्धवचनञ्च गणहाति । अथ सो तेन सद्धिं पब्बतमत्थके समणधम्मं कत्वा अनागामिफलं पत्वा सुद्धावासे निब्बत्तो महाब्रह्मा तस्मिं समये आवज्जेन्तो कुमारकस्सपं दिस्वा “सहायको मे विपस्सनाय किलमति, गन्त्वा तस्स विपस्सनाय नयमुखं दस्सेत्वा मग्गफलपत्तिया उपायं करिस्सामी”ति ब्रह्मलोके ठितोव पञ्चदस पञ्हे अभिसङ्खरीत्वा रत्तिभागसमनन्तरे कुमारकस्सपत्थेरस्स वसनट्टाने अन्धवने पातुरहोसि । थेरो आलोकं दिस्वा “को एत्था”ति आह । “अहं पुब्बे तथा सद्धिं समणधम्मं कत्वा अनागामिफलं पत्वा सुद्धावासे निब्बत्तब्रह्मा”ति आह । केन कम्मेन आगतत्थाति? महाब्रह्मा अत्तनो आगतकारणं दीपेतुं ते पञ्हे आचिक्खित्वा “त्वं इमे पञ्हे उग्गणित्वा अरुणे उड्डिते तथागतं उपसङ्कमित्वा पुच्छ, ठपेत्वा हि तथागतं अज्जो इमे पञ्हे कथेतुं समत्थो नाम नत्थी”ति वत्वा ब्रह्मलोकमेव गतो ।

थेरोपि पुनरिवसे सत्थारं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा महाब्रह्मना कथितनियामेनेव पञ्हे पुच्छि । सत्था कुमारकस्सपत्थेरस्स अरहत्तं पापेत्वा पञ्हे कथेसि । थेरो सत्थारा कथितनियामेनेव उग्गणित्वा अन्धवनं गन्त्वा विपस्सनं गम्भं गाहापेत्वा अरहत्तं पापुणि । ततो पट्टाय चतुन्नं परिसानं धम्मकथं कथेन्तो बहुकाहि उपमाहि च कारणेहि च मण्डेत्वा चित्तकथमेव कथेति । अथ नं सत्था पायासिरज्जो पञ्चदसहि पञ्हेहि पटिमण्डेत्वा सुत्तन्ते (दी० नि० २.४०६ आदयो) देसिते तं सुत्तन्तं अट्ठुप्पत्तिं कत्वा इमस्मिं सासने चित्तकथिकानं अगगट्टाने ठपेसीति ।

महाकोट्टित्थेरवत्थु

२१८. दसमे पटिसम्भिदापत्तानन्ति चतस्सो पटिसम्भिदा पत्वा ठितानं महाकोट्टित्थेरो अगोति दस्सेति । अयं हि थेरो अत्तनो पटिसम्भिदासु चिण्णवसिभावेन अभिज्जाते अभिज्जाते महासावके उपसङ्कमित्वा पञ्हं पुच्छन्तोपि दसबलं उपसङ्कमित्वा पञ्हं पुच्छन्तोपि पटिसम्भिदासुयेव पञ्हं पुच्छति । इति इमिना चिण्णवसिभावेन पटिसम्भिदापत्तानं अगो

नाम जातो ।

तस्स पञ्चकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — अयम्पि हि पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतीनगरे महाभोगकुले निब्बत्तो अपरेन समयेन सत्थु धम्मकथं सुणन्तो सत्थारं एकं भिक्खुं पटिसम्भिदापत्तानं अगगट्टाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सो यावजीवं कुसलं कत्वा देवमनुस्सेसु संसरन्तो इमस्मिं बुद्धुप्पादे सावत्थियं ब्राह्मणकुले निब्बत्ति । कोट्टितमाणवोतिस्स नामं अकंसु । सो वयप्पत्तो तयो वेदे उगगण्हित्वा एकदिवसं सत्थु धम्मकथं सुत्वा पटिलद्धसद्धो पब्बजि । सो उपसम्पन्नकालतो पट्टाय विपस्सनाय कम्मं करोन्तो सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा निच्चकालं पटिसम्भिदासु चिण्णवसी हुत्वा पञ्चं पुच्छन्तो पटिसम्भिदासुयेव पुच्छति । अथ नं सत्था अपरभागे महावेदल्लसुत्तं (म० नि० १.४४९ आदयो) अट्ठुप्पत्तिं कत्वा पटिसम्भिदापत्तानं अगगट्टाने ठपेसीति ।

ततियवगवण्णना ।

१४. एतदगगवग्गो

(१४) ४. चतुत्थएतदगगवग्गो

आनन्दत्थेरवत्थु

२१९-२२३. चतुत्थस्स पठमे बहुस्सुतानन्तिआदीसु अज्जेपि थेरा बहुस्सुता सतिमन्ता गतिमन्ता धितिमन्ता उपट्टाका च अत्थि । अयं पनायस्मा बुद्धवचनं उगगण्हन्तो दसबलस्स सासने भण्डागारिकपरियत्तियं ठत्वा गण्हि । तस्मा बहुस्सुतानं अगगो नाम जातो । इमस्सेव च थेरस्स बुद्धवचनं गहेत्वा धारणकसति अज्जेहि थेरेहि बलवतरा अहोसि, तस्मा **सतिमन्तानं** अगगो नाम जातो । अयमेव चायस्मा एकपदे ठत्वा सट्ठि पदसहस्सानि गण्हन्तो सत्थारा कथितनियामेनेव सब्बपदानि जानाति, तस्मा **गतिमन्तानं** अगगो नाम जातो । तस्सेव चायस्मतो बुद्धवचनं उगगण्हनवीरियं सज्झायनवीरियञ्च धारणवीरियञ्च सत्थु उपट्टानवीरियञ्च अज्जेहि असदिसं अहोसि, तस्मा **धितिमन्तानं** अगगो नाम जातो । तथागतं उपट्टहन्तो चेस न अज्जेसं उपट्टाकभिक्खूनं उपट्टानाकारेण उपट्टहि, अज्जे हि तथागतं उपट्टहन्ता न चिरं उपट्टहिंसु, न च बुद्धानं मनं गहेत्वा उपट्टहिंसु । अयं थेरो पन उपट्टाकट्टानं लद्धदिवसतो पट्टाय आरद्धवीरियो हुत्वा तथागतस्स मनं गहेत्वा उपट्टहि । तस्मा **उपट्टाकानं** अगगो नाम जातो ।

तस्स पञ्चकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — इतो किर सतसहस्समत्थके कप्पे पदुमुत्तरो नाम सत्था लोके उप्पज्जि । तस्स हंसवती नाम नगरं अहोसि, नन्दो नाम राजा पिता, सुमेधा नाम देवी माता, बोधिसत्तो उत्तरकुमारो नाम अहोसि । सो पुत्तस्स जातदिवसे महाभिनिक्खमनं निक्खम्म पब्बजित्वा पधानमनुयुत्तो अनुक्कमेन सब्बज्जुतं पत्वा “अनेकजातिसंसार”न्ति उदानं उदानेत्वा सत्ताहं बोधिपल्लङ्के वीतिनामेत्वा “पथवियं ठपेस्सामी”ति पादं अभिनीहरि । अथ पथविं भिन्दित्वा हेट्ठा वुत्तप्पमाणं पदुमं उट्ठासि । तदुपादाय भगवा पदुमुत्तरोतेव पज्जायित्थ । तस्स देवलो च सुजातो च द्वे अगगसावका अहेसुं, अमिता च असमा च द्वे अगगसाविका, सुमनो नाम उपट्टाको । पदुमुत्तरो भगवा पितु सङ्गहं कुरुमानो भिक्खुसतसहस्सपरिवारो हंसवतिया राजधानिया वसति ।

कनिट्ठभाता पनस्स सुमनकुमारो नाम । तस्स राजा हंसवतितो वीसयोजनसते भोगगामं अदासि । सो कदाचि कदाचि आगन्त्वा पितरञ्च सत्थारञ्च पस्सति । अथेकदिवसं पच्चन्तो कुपितो सुमनो रज्जो पेसेसि । राजा “त्वं मया तत्थ कस्मा

ठपितो'ति पटिपेसेसि । सो चोरे वूपसमेत्वा “उपसन्तो, देव, जनपदो”ति रज्जो पेसेसि । राजा तुडो “सीधं मम पुत्तो आगच्छतू”ति आह । तस्स सहस्समत्ता अमच्चा होन्ति । सो तेहि सद्धिं अन्तरामगे मन्तोसि — “मय्हं पिता तुडो सचे मे वरं देति, किं गण्हामी”ति? अथ नं एकच्चे “हत्थिं गण्हथ, अस्सं गण्हथ, जनपदं गण्हथ, सत्त रतनानि गण्हथा”ति आहंसु । अपरे “तुम्हे पथविस्सरस्स पुत्ता, न तुम्हाकं धनं दुल्लभं, लद्धम्पि चेतं सब्बं पहाय गमनीयं, पुज्जमेव एकं आदाय गमनीयं । तस्मा देवे वरं ददमाने तेमासं पदुमुत्तरभगवन्तं उपट्ठातुं वरं गण्हथा”ति आहंसु । सो “तुम्हे मय्हं कल्याणमिप्ता, न मेतं चित्तं अत्थि, तुम्हेहि पन उप्पादितं, एवं करिस्सामी”ति गन्त्वा पितरं वन्दित्वा पितरा आलिङ्गित्वा मत्थके चुम्बित्वा “वरं ते पुत्त देमी”ति वुत्ते “इच्छामहं, महाराज, भगवन्तं तेमासं चतूहि पच्चयेहि उपट्ठहन्तो जीवितं अवज्झं कातुं, इमं मे देव वरं देही”ति आह । न सक्का, तात, अज्जं वरेहीति । देव, खत्तियानं नाम द्वे कथा नत्थि, एतदेव मे वरं देहि, न मम अज्जेन अत्थोति । तात, बुद्धानं नाम चित्तं दुज्जानं, सचे भगवा न इच्छिस्सति, मया दिन्नेपि किं भविस्सतीति? “साधु, देव, अहं भगवतो चित्तं जानिस्सामी”ति विहारं गतो ।

तेन च समयेन भत्तकिच्चं निट्ठापेत्वा भगवा गन्धकुटिं पविट्ठो होति, सो मण्डलमाळे सन्निपतितानं भिक्खून् सन्तिकं अगमासि । ते नं आहंसु — “राजपुत्त, कस्मा आगतोसी”ति? भगवन्तं दस्सनाय, दस्सेथ मे भगवन्तन्ति । न मयं, राजपुत्त, इच्छितिच्छितक्खणे सत्थारं दट्ठुं लभामाति । को पन, भन्ते, लभतीति? सुमनत्थेरो नाम राजपुत्ताति । सो “कुहिं, भन्ते, थेरो”ति? थेरस्स निसिन्नट्ठानं पुच्छित्वा गन्त्वा वन्दित्वा “इच्छामहं, भन्ते, भगवन्तं पस्सितुं, दस्सेथ मे भगवन्त”न्ति आह । थेरो पस्सन्तस्सेव राजकुमारस्स आपोकसिणज्झानं समापज्जित्वा महापथविं उदकं अधिट्ठाय पथवियं निमुज्जित्वा सत्थु गन्धकुटियंयेव पातुरहोसि । अथ नं भगवा “सुमन कस्मा आगतोसी”ति आह । राजपुत्तो, भन्ते, भगवन्तं दस्सनाय आगतोति । तेन हि भिक्खु आसनं पज्जापेहीति । पुन थेरो पस्सन्तस्सेव राजकुमारस्स बुद्धासनं गहेत्वा अन्तो गन्धकुटियं निमुज्जित्वा बहिपरिवेणे पातुभवित्वा परिवेणे आसनं पज्जापेसि । राजकुमारो इमानि द्वे अच्छरियाकारानि दिस्वा “महन्तो वतायं भिक्खू”ति चिन्तोसि ।

भगवापि गन्धकुटितो निक्खमित्वा पज्जत्ते आसने निसीदि । राजपुत्तो भगवन्तं वन्दित्वा पटिसन्थारं अकासि । “कदा आगतोसि राजपुत्ता”ति वुत्ते, “भन्ते, तुम्हेसु गन्धकुटिं पविट्ठेसु, भिक्खू पन ‘न मयं इच्छितिच्छितक्खणे भगवन्तं दट्ठुं लभामा’ति मं थेरस्स सन्तिकं पाहेसुं । थेरो पन एकवचनेनेव दस्सेति, थेरो, भन्ते, तुम्हाकं सासने वल्लभो मज्जे”ति । आम राजकुमार, वल्लभो एस भिक्खु मय्हं सासनेति । भन्ते, बुद्धानं सासने किं कत्वा वल्लभा होन्तीति? दानं दत्वा सीलं समादियित्वा उपोसथकम्मं कत्वा कुमाराति । भगवा अहं थेरो विय बुद्धसासने वल्लभो होतुकामो, स्वे मय्हं भिक्खं अधिवासेथाति । अधिवासेसि भगवा तुण्हीभावेन । राजकुमारो अत्तनो वसनट्ठानं गन्त्वा सब्बरत्तिं महासक्कारं सज्जेत्वा सत्त दिवसानि खन्धावारभत्तं नाम अदासि ।

सत्तमे दिवसे सत्थारं वन्दित्वा, भन्ते, मया पितु सन्निका तेमासं अन्तोवस्सं तुम्हाकं पटिजग्गनवरो लद्धो, तेमासं मे वस्सावासं अधिवासेथाति । भगवा “अत्थि नु खो तत्थ गतेन अत्थो”ति ओलोकेत्वा “अत्थी”ति दिस्वा “सुज्जागारे खो, राजकुमार, तथागता अभिरमन्ती”ति आह । कुमारो “अज्जातं भगवा अज्जातं सुगता”ति वत्वा “अहं, भन्ते, पुरिमतरं गन्त्वा विहारं कारेमि, मया पेसिते भिक्खुसत्तसहस्सेन सद्धिं आगच्छथा”ति भगवन्तं पटिज्जं गाहापेत्वा पितु सन्निकं गन्त्वा “दिन्ना मे, देव, भगवता पटिज्जा, मया पहिते भगवन्तं पेसेय्यथा”ति वत्वा पितरं वन्दित्वा निक्खमित्वा योजने योजने विहारं कारेन्तो वीसयोजनसत्तं अट्ठानं गतो । गन्त्वा च अत्तनो नगरे विहारट्ठानं विचिनन्तो सोभननामस्स कुटुम्बिकस्स उय्यानं दिस्वा सत्तसहस्सेन किणित्वा सत्तसहस्सं विस्सज्जेत्वा विहारं कारेसि । तत्थ भगवतो गन्धकुटिं

सेसभिकखूनञ्च रत्तिट्टानदिवाट्टानत्थाय कुटिलेणमण्डपे कारेत्वा पाकारपरिक्खेपं द्वारकोट्टकञ्च निट्ठापेत्वा पितु सन्तिकं पेसेसि — “निट्ठितं मय्हं किच्चं, सत्थारं पहिणथा”ति ।

राजा भगवन्तं भोजेत्वा “भगवा सुमनस्स किच्चं निट्ठितं, तुम्हाकं गमनं पच्चासीसती”ति आह । भगवा भिक्खुसतसहस्सपरिवृतो योजने योजने विहारेसु वसमानो अगमासि । कुमारो “सत्था आगच्छती”ति सुत्वा योजनं पच्चुगन्त्वा गन्धमालादीहि पूजयमानो विहारं पवेसेत्वा —

“सतसहस्सेन मे कीतं, सतसहस्सेन मापितं ।
सोभनं नाम उय्यानं, पटिग्गण्ह महामुनी”ति ॥ —

विहारं निव्यादेसि । सो वस्सूपनायिकादिवसे दानं दत्वा अत्तनो पुत्तदारे च अमच्चे च पक्कोसापेत्वा आह — “सत्था अम्हाकं सन्तिकं दूरतोव आगतो, बुद्धा च नाम धम्मगरुका न आमिसचक्खुका । तस्मा अहं इमं तेमासं द्वे साटके निवासेत्वा दस सीलानि समादियित्वा इधेव वसिस्सामि, तुम्हे खीणासवसतसहस्सस्स इमिनाव नीहारेन तेमासं दानं ददेय्याथा”ति ।

सो सुमनत्थेरस्स वसनट्टानसभागेयेव ठाने वसन्तो यं थेरो भगवतो वत्तं करोति, तं सब्बं दिस्वा “इमस्मिं ठाने एकन्तवल्लभो एस थेरो, एतस्सेव मे ठानन्तरं पत्थेतुं वट्ठती”ति चिन्तेत्वा उपकट्टाय पवारणाय गामं पविसित्वा सत्ताहं महादानं दत्वा सत्तमे दिवसे भिक्खुसतसहस्सस्स पादमूले तिचीवरं ठपेत्वा भगवन्तं वन्दित्वा, “भन्ते, यदेतं मया सत्ताहं खन्धावारदानतो पट्टाय पुज्जं कतं, तं नेव सक्कसम्पत्तिं, न मारब्रह्मसम्पत्तिं पत्थयन्तेन, बुद्धस्स पन उपट्ठाकभावं पत्थेन्तेन कतं । तस्मा अहम्पि भगवा अनागते सुमनत्थेरो विय एकस्स बुद्धस्स उपट्ठाको होमी”ति पञ्चपतिट्ठितेन पतिट्ठित्वा वन्दि । सत्था तस्स अनन्तरायं दिस्वा व्याकरित्वा पक्कामि । कुमारो तं सुत्वा “बुद्धा च नाम अद्वेज्झकथा होन्ती”ति दुतियदिवसे गोतमबुद्धस्स पत्तचीवरं गहेत्वा पिट्ठितो पिट्ठितो गच्छन्तो विय अहोसि ।

सो तस्मिं बुद्धुप्पादे वस्ससतसहस्सं दानं दत्वा सग्गे निब्बत्तित्वा कस्सपबुद्धकाले पिण्डाय चरतो थेरस्स पत्तगहणत्थं उत्तरिसाटकं दत्वा पूजं अकासि । पुन सग्गे निब्बत्तित्वा ततो चुतो बाराणसिराजा हुत्वा उपरिपासादवरगतो गन्धमादनतो आकासेन आगच्छन्ते अट्ठ पच्चेकबुद्धे दिस्वा निमन्तापेत्वा भोजेत्वा अत्तनो मङ्गलउय्याने तेसं अट्ठ पण्णसालायो कारेत्वा तेसं निसीदनत्थाय अत्तनो निवेसने अट्ठ सब्बरतनमयानि पीठानि चेव मणिआधारके च पटियादेत्वा दस वस्ससहस्सानि उपट्ठानं अकासि । एतानि पाकट्टानानि ।

कप्पसतसहस्सं पन दानं ददमानोव अम्हाकं बोधिसत्तेन सद्धिं तुसितपुरे निब्बत्तित्वा ततो चुतो अमितोदनसक्कस्स गेहे निब्बत्ति । अथस्स सब्बेव जातके आनन्दिते पमुदिते करोन्तो जातोति आनन्दोत्वेव नामं अकंसु । सो अनुपुब्बेन कताभिनिक्खमने सम्मासम्बोधिं पत्वा पठमगमनेन कपिलवत्थुं आगन्त्वा ततो निक्खन्ते भगवति भगवतो परिवारत्थं राजकुमारेसु पब्बजन्तेसु भदियादीहि सद्धिं निक्खमित्वा भगवतो सन्तिके पब्बजित्वा नचिरस्सेव आयस्मतो पुण्णस्स मन्ताणिपुत्तस्स सन्तिके धम्मकथं सुत्वा सोतापत्तिफले पतिट्ठहि ।

तेन खो पन समयेन भगवतो पठमबोधियं वीसति वस्सानि अनिबद्धा उपट्ठाका अहेसुं । एकदा नागसमालो पत्तचीवरं गहेत्वा विचरि एकदा नागितो, एकदा उपवानो, एकदा सुनक्खत्तो, एकदा चुन्दो समणुद्देशो, एकदा सागतो, एकदा राधो,

एकदा मेघियो। तत्थ एकदा भगवा नागसमालत्थेरेन सद्धिं अद्धानमग्गण्ठिपन्नो द्वेधापथं पत्तो। थेरो मग्गा ओक्कम्म “भगवा अहं इमिना मग्गेन गच्छामी”ति आह। अथ नं भगवा “एहि भिक्खु, इमिना मग्गेन गच्छामी”ति आह। सो “हन्द भगवा तुम्हाकं पत्तचीवरं गण्हथ, अहं इमिना मग्गेन गच्छामी”ति वत्वा पत्तचीवरं भूमियं ठपेतुं आरब्धो। अथ नं भगवा “आहर भिक्खू”ति वत्वा पत्तचीवरं गहेत्वा गतो। तस्सपि भिक्खुनो इतरेन मग्गेन गच्छतो चोरा पत्तचीवरञ्चेव हरिंसु, सीसञ्च भिन्दिंसु। सो “भगवा इदानी मे पटिसरणं, न अञ्जो”ति चिन्तेत्वा लोहितेन गलन्तेन भगवतो सन्तिकं आगमि। “किमिदं भिक्खू”ति च वुत्ते तं पवत्ति आरोचेसि। अथ नं भगवा “मा चिन्तेयि भिक्खु, एतस्स कारणायेव तं निवारयिम्हा”ति वत्वा समस्सासेसि।

एकदा पन भगवा मेघियत्थेरेन सद्धिं पाचीनवंसे मिगदाये जन्तुगामं अगमासि। तत्रापि मेघियो जन्तुगामे पिण्डाय चरित्वा नदीतीरे पासादिकं अम्बवनं दिस्वा “भगवा तुम्हाकं पत्तचीवरं गण्हथ, अहं तस्मिं अम्बवने समणधम्मं करोमी”ति वत्वा भगवता तिक्खुतुं निवारियमानोपि गन्त्वा अकुसलवितक्केहि अन्वासत्तो पच्चागन्त्वा तं पवत्ति आरोचेसि। तम्पि भगवा “इममेव ते कारणं सल्लक्खेत्वा निवारयिम्हा”ति वत्वा अनुपुब्बेन सावत्थिं अगमासि। तत्थ गन्धकुटिपरिवेणे पञ्चत्तवरबुद्धासने निसिन्नो भिक्खुसङ्घपरिवृतो भिक्खू आमन्तेसि — “भिक्खवे, इदानीमिह महल्लको, ‘एकच्चे भिक्खू इमिना मग्गेन गच्छामी’ति वुत्ते अञ्जेन गच्छन्ति, एकच्चे मय्हं पत्तचीवरं भूमियं निक्खिपन्ति, मय्हं निबद्धुपट्टाकं एकं भिक्खुं जानाथा”ति। भिक्खूनं धम्मसंवेगो उदपादि। अथायस्मा सारिपुत्तो उट्टायासना भगवन्तं वन्दित्वा “अहं, भन्ते, तुम्हेयेव पत्थयमानो सतसहस्सकप्पाधिकं असङ्ख्येय्यं पारमियो पूरियं, ननु मादिसो महापञ्जो उपट्टाको नाम वट्टति, अहं उपट्टहिस्सामी”ति आह। तं भगवा “अलं, सारिपुत्त, यस्सं दिसायं त्वं विहरसि, असुञ्जा वे सा दिसा, तव हि ओवादो बुद्धानं ओवादसदिसो, तेन मे तया उपट्टाककिच्चं अत्थी”ति पटिक्खिपि। एतेनेव उपायेन महामोग्गल्लानं आदिं कत्वा असीति महासावका उट्टहिंसु। ते सब्बे भगवा पटिक्खिपि।

आनन्दत्थेरो पन तुण्हीयेव निसीदि। अथ नं भिक्खू आहंसु — “आवुसो आनन्द, भिक्खुसङ्घो उपट्टाकट्टानं याचति, त्वम्पि याचाही”ति। याचित्वा लद्धट्टानं नाम, आवुसो, कीदिसं होति, किं मं सत्था न पस्सति? सचे सत्था रोचिस्सति, “आनन्दो मं उपट्टहत्तू”ति वक्खतीति। अथ भगवा “न, भिक्खवे, आनन्दो अञ्जेहि उस्साहेतब्बो, सयमेव जानित्वा मं उपट्टहिस्सती”ति आह। ततो भिक्खू “उट्टेहि, आवुसो आनन्द, उट्टेहि, आवुसो आनन्द, दसबलं उपट्टाकट्टानं याचाही”ति आहंसु। थेरो उट्टहित्वा चत्तारो पटिक्खेपा चतस्सो च आयाचनाति अट्ट वरे याचि।

चत्तारो पटिक्खेपा नाम — “सचे मे, भन्ते, भगवा अत्तना लद्धं पणीतं चीवरं न दस्सति, पिण्डपातं न दस्सति, एकगन्धकुटियं वसितुं न दस्सति, निमन्तनं गहेत्वा न गमिस्सति, एवाहं भगवन्तं उपट्टहिस्सामी”ति वत्वा “कं पनेत्थ, आनन्द, आदीनवं अद्दसा”ति वुत्ते आह — “सचाहं, भन्ते, इमानि वत्थूनि लभिस्सामि, भविस्सन्ति वत्तारो ‘आनन्दो दसबलेन लद्धं पणीतं चीवरं परिभुज्जति, पिण्डपातं परिभुज्जति, एकगन्धकुटियं वसति, एकतो निमन्तनं गच्छति। एतं लाभं लभन्तो तथागतं उपट्टाति, को एवं उपट्टहतो भारो”ति? इमे चत्तारो पटिक्खेपे याचि।

चतस्सो आयाचना नाम — “सचे, भन्ते, भगवा मया गहितनिमन्तनं गमिस्सति, सचाहं तिरोरट्टा तिरोजनपदा भगवन्तं दट्ठुं आगतं परिसं आगतक्खणेयेव भगवन्तं दस्सेतुं लच्छामि, यदा मे कङ्कहा उप्पज्जति, तस्मिंयेव खणे भगवन्तं उपसङ्कमितुं लच्छामि, तथा यं भगवा मय्हं परम्मुरे धम्मं देसेति, तं आगन्त्वा मय्हं कथेस्सति, एवाहं भगवन्तं उपट्टहिस्सामी”ति वत्वा “कं पनेत्थ, आनन्द, आनिसंसं पस्ससी”ति वुत्ते आह — “इध, भन्ते, सद्धा कुलपुत्ता भगवतो

ओकासं अलभन्ता मं एवं वदन्ति ‘स्वे, भन्ते आनन्द, भगवता सद्धिं अम्हाकं घरे भिक्खुं गण्हेय्याथा’ति । सचे भगवा तत्थ न गमिस्सति, इच्छितिच्छितक्खणेयेव परिसं दस्सेतुं, कङ्खञ्च विनोदेतुं ओकासं न लच्छामि, भविस्सन्ति वत्तारो ‘किं आनन्दो दसबलं उपट्ठाति । एत्तकम्पिस्स भगवा अनुगहं न करोती’ति । भगवतो च परम्मुखा मं पुच्छिस्सन्ति ‘अयं, आवुसो आनन्द, गाथा, इदं सुत्तं, इदं जातकं कत्थ देसित’न्ति । सचाहं तं न सम्पादयिस्सामि, भविस्सन्ति वत्तारो — ‘एत्तकम्पि, आवुसो, न जानासि, कस्मा त्वं छाया विय भगवन्तं अविजहन्तो दीघरत्तं विचरसी’ति । तेनाहं परम्मुखा देसितस्सपि धम्मस्स पुन कथनं इच्छामी’ति । इमा चतस्सो आयाचना याचि । भगवापिस्स अदासि ।

एवं इमे अट्ठ वरे गहेत्वा निबद्धपट्ठाको अहोसि । तस्सेव ठानन्तरस्स अत्थाय कप्पसतसहस्सं पूरितानं पारमीनं फलं पापुणि । सो उपट्ठाकट्ठानं लद्धदिवसतो पट्ठाय दसबलस्स दुविधेन उदकेन तिविधेन दन्तकट्ठेन हत्थपादपरिकम्मेन पिट्ठिपरिकम्मेन गन्धकुटिपरिवेणं सम्मज्जनेनाति एवमादीहि किच्चेहि उपट्ठहन्तो “इमाय नाम वेलाय सत्थु इमं नाम लद्धं वट्ठति, इदं नाम कातुं वट्ठती”ति दिवसभागं सन्तिकावचरो हुत्वा रत्तिभागसमनन्तरे दण्डदीपिकं गहेत्वा एकरत्तिं गन्धकुटिपरिवेणं नव वारे अनुपरियायति । एवज्झिस्स अहोसि — “सचे मे थिनमिद्धं ओक्कमेय्य, दसबले पक्कोसन्ते पटिवचनं दातुं न सक्कुण्येय्य”न्ति । तस्मा सब्बरत्तिं दण्डदीपिकं हत्थेन न मुञ्चति । इदमेत्तकं वत्थु । अपरभागे पन सत्था जेतवने विहरन्तो अनेकपरियायेन धम्मभण्डागारिकआनन्दत्थेरस्स वण्णं कथेत्वा थेरं इमस्मिं सासने बहुस्सुतानं सतिमन्तानं गतिमन्तानं धितिमन्तानं उपट्ठाकानञ्च भिक्खून् अगगट्ठाने ठपेसीति ।

उरुवेलकस्सपत्थेरवत्थु

२२४. दुतिये महापरिसानन्ति महापरिवारानं उरुवेलकस्सपो अगगोति दस्सेति । अज्जेसज्झि थेरानं कज्जि कालं परिवारो महा होति कज्जि कालं अप्पो, इमस्स पन थेरस्स द्वीहि भातिकेहि सद्धिं एकं समणसहस्सं निबद्धपरिवारोव अहोसि । तेसु एकेकस्मिं एकेकं पब्बाजेन्ते द्वे समणसहस्सानि होन्ति, द्वे द्वे पब्बाजेन्ते तीणि सहस्सानि होन्ति । तस्मा सो महापरिवारानं अगगो नाम जातो । कस्सपोति पनस्स गोत्तं । उरुवेलायं पब्बजितत्ता उरुवेलकस्सपोति पज्जायित्थ ।

तस्स पज्जकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — अयम्पि हि पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतीनगरे कुलगहे पटिसन्धिं गहेत्वा वयप्पत्तो सत्थु धम्मकथं सुणन्तो सत्थारं एकं भिक्खुं महापरिसानं अगगट्ठाने ठपेत्तं दिस्वा “मयापि अनागते एवरूपेन भवितुं वट्ठती”ति सत्ताहं बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स महादानं दत्वा तिचीवरेन अच्छादेत्वा सत्थारं वन्दित्वा महापरिसानं अगगभावत्थं पत्थनं अकासि । सत्था अनन्तरायं दिस्वा अनागते गोतमबुद्धस्स सासने महापरिसानं अगगो भविस्सती”ति ब्याकरित्वा पक्कामि ।

सोपि कुलपुत्तो यावजीवं कल्याणकम्मं कत्वा देवमनुस्सेसु संसरन्तो इतो द्वेनवुतिकप्पमत्थके फुस्सबुद्धस्स वेमातिककनिट्ठभाता हुत्वा निब्वत्तो, पिता महिन्दराजा नाम । अपरे पनस्स द्वे कनिट्ठभातारो अहेसु । एवं ते तयो भातारो विसुं विसुं ठानन्तरं लभिसु । ते हेट्ठा वुत्तनयेनेव कुपितं पच्चन्तं वूपसमेत्वा पितु सन्तिका वरं लभित्वा “तेमासं दसबलं पटिजगिस्सामा”ति वरं गण्हिसु । अथ नेसं एतदहोसि — “अम्हेहि दसबलं पटिजगन्तेहि अनुच्छविकं कातुं वट्ठती”ति एकं अमच्चं उप्पादकट्ठाने ठपेत्वा एकं आयवयजाननकं कत्वा एकं बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स परिवेसकट्ठाने ठपेत्वा अत्तना दस सीलानि समादाय तेमासं सिक्खापदानि रक्खिसु । ते तयो अमच्चा हेट्ठा वुत्तनयेनेव इमस्मिं बुद्धप्पादे बिम्बिसारविसाखरट्ठपाला जाता ।

ते पन राजकुमारा वुत्थवस्से दसबले सहत्था बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं पच्चयपूजाय पूजेत्वा यावजीवं कल्याणकम्मं कत्वा अम्हाकं दसबलस्स निब्बत्तितो पुरेतरमेव ब्राह्मणकुले निब्बत्तित्वा अत्तनो गोत्तवसेन तयोपि जना कस्सपा एव नाम जाता । ते वयप्पत्ता तयो वेदे उगग्हिंसु । तेसं जेड्ढातिकस्स पञ्च माणवकसतानि परिवारो अहोसि, मज्झिमस्स तीणि, कनिट्ठस्स द्वे । ते अत्तनो गन्थे सारं ओलोकेन्ता दिट्ठधम्मिकमेव पस्सिंसु, न सम्परायिकं । अथ नेसं जेड्ढाता अत्तनो परिवारेन सद्धि उरुवेलं गन्त्वा इसिपब्बज्जं पब्बजित्वा उरुवेलकस्सपो नाम जातो, महागङ्गानदीवङ्के पब्बजितो नदीकस्सपो नाम जातो, गयासीसे पब्बजितो गयाकस्सपो नाम जातो ।

एवं तेसु इसिपब्बज्जं पब्बजित्वा तत्थ वसन्तेसु बहूनां दिवसानं अच्चयेन अम्हाकं बोधिसत्तो महाभिनिक्खमनं निक्खमित्वा पटिविद्धसब्बज्जुतज्जाणो अनुक्कमेन धम्मचक्कं पवत्तेत्वा पञ्चवगिये थेरे अरहत्ते पतिट्ठापेत्वा यसदारकप्पमुखे पञ्चपज्जास सहायकेपि विनेत्वा सद्धि अरहन्ते “चरथ, भिक्खवे, चारिक”न्ति बहुजनहिताय चारिकं पेसेत्वा भद्वगिये विनेत्वा उरुवेलकस्सपस्स हेतुं दिस्वा “मयि गते तयो भातिका सपरिवारा अरहत्तं पापुणिस्सन्ती”ति जत्वा एकको अदुतियो उरुवेलकस्सपस्स वसनट्ठानं गन्त्वा वसनत्थाय अग्यागारं याचित्वा तत्थ कतं नागदमनं आदिं कत्वा अड्ढुसहस्सेहि पाटिहारियेहि उरुवेलकस्सपं सपरिवारं विनेत्वा पब्बाजेसि । तस्स पब्बजितभावं जत्वा इतरेपि द्वे भातरो सपरिवारा आगन्त्वा पब्बजिंसु, सब्बेपि एहिभिक्खू इद्धिमयपत्तचीवरधरा अहेसुं ।

सत्था तं समणसहस्सं आदाय गयासीसं गन्त्वा पिट्ठिपासाणे निसिन्नो “कथंरूपा नु खो एतेसं धम्मदेसना सप्पाया”ति ओलोकेन्तो “इमे अग्गिं परिचरन्ता विचरिंसु, इमेसं तयो भवे आदितागारसदिसे कत्वा दस्सेतुं वट्ठती”ति आदितापरियायसुत्तं (महाव० ५४) देसेसि । देसनापरियोसाने सब्बेव अरहत्तं पत्ता । सत्था तेहि परिवुतो पुब्बे बिम्बिसाररज्जो दिन्नपटिज्जत्ता राजगहनगरे लट्ठिवनुय्यानं अगमासि । राजा दसबलस्स आगतभावं सुत्वा द्वादसनहुतेहि ब्राह्मणगहपतिकेहि सद्धि सत्थारं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि । सत्था सब्बावन्तं परिसं ओलोकेत्वा महाजनं उरुवेलकस्सपस्स निपच्चकारं करोन्तं दिस्वा “इमे मय्हं वा कस्सपस्स वा महन्तभावं न जानन्ति, सवितक्का च नाम देसनं सम्पटिच्छित्तुं न सक्कोन्ती”ति चिन्तेत्वा, “कस्सप, तुय्हं उपट्ठाकानं वितक्कं छिन्दा”ति थेरस्स सज्जं अदासि । थेरो सत्थु वचनं सम्पटिच्छित्वा उट्ठायासना सत्थारं पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा तालप्पमाणं आकासं उप्पतित्वा इद्धिविकुब्बनं दस्सेत्वा “सत्था मे, भन्ते, भगवा, सावकोहमस्मि, सत्था मे, भन्ते, भगवा, सावकोहमस्मी”ति वत्वा ओरुय्ह दसबलस्स पादे वन्दि । एतेनुपायेन सत्तमे वारे सत्ततालप्पमाणं आकासं अब्भुगन्त्वा पुन आगन्त्वा दसबलस्स पादे वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि ।

तस्मिं काले महाजनो “अयं लोके महासमणो”ति सत्थरि निब्बितक्को जातो, अथस्स सत्था धम्मं देसेसि । देसनापरियोसाने राजा एकादसनहुतेहि ब्राह्मणगहपतिकेहि सद्धि सोतापत्तिफले पतिट्ठितो, एकनहुत्तं उपासकत्तं पटिवेदेसि । तेपि उरुवेलकस्सपस्स परिवारा सहस्समत्ता भिक्खू अत्तनो आसेवनवसेन चिन्तेसुं — “अम्हाकं पब्बजितकिच्चं मत्थकं पत्तं, बहि गन्त्वा किं करिस्सामा”ति उरुवेलकस्सपत्थेरंयेव परिवारेत्वा विचरिंसु । तेसु एकेकस्मिं एकेकं निस्सितकं गणहन्ते द्वे सहस्सानि होन्ति, द्वे द्वे गणहन्ते तीणि सहस्सानि होन्ति । ततो पट्ठाय यत्तका तेसं निस्सितका, तत्तके कथेतुं वट्ठतीति । इदमेत्थ वत्थु । अपरभागे पन सत्था जेतवने विहरन्तो थेरं महापरिसानं अगगट्ठाने ठपेसीति ।

काळुदायित्थेरवत्थु

२२५. ततिये कुलप्पसादकानन्ति कुलं पसादेन्तानं । अयं हि थेरो अदिट्ठबुद्धदस्सनंयेव सुद्धोदनमहाराजस्स निवेसनं

पसादेसि, तस्मा कुलप्पसादकानं अगगो नाम जातो ।

तस्स पज्जकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — अयम्पि हि पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतीनगरे कुलगेहे निब्बत्तो सत्थु धम्मदेसनं सुणन्तो सत्थारं एकं भिक्खुं कुलप्पसादकानं अगगट्टाने ठपेत्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सो यावजीवं कुसलं कत्वा देवमनुस्सेसु संसरन्तो अम्हाकं बोधिसत्तस्स मातुकुच्छियं पटिसन्धिगगहणदिवसे कपिलवत्थुस्मिंयेव अमच्चगेहे पटिसन्धिं गण्हि । जातदिवसे बोधिसत्तेन सद्धियेव जातोति तंदिवसंयेव तं दुकूलचुम्बुटके निपज्जापेत्वा बोधिसत्तस्स उपट्टानत्थाय नयिंसु । बोधिसत्तेन हि सद्धिं बोधिरुक्खो राहुलमाता चतस्सो निधिकुम्भियो आरोहनियहत्थी कण्डको छन्नो काळुदायीति इमे सत्त एकदिवसे जातत्ता सहजाता नाम अहेसुं । अथस्स नामगगहणदिवसे सकलनगरस्स उदग्गचित्तदिवसे जातोति उदायीत्वेव नामं अकंसु । थोकं काळधातुकत्ता पन काळुदायी नाम जातो । सो बोधिसत्तेन सद्धिं कुमारकीळं कीळन्तो वुद्धिं अगमासि ।

अपरभागे बोधिसत्तो महाभिनिक्खमनं निक्खमित्वा अनुक्कमेन सब्बज्जुतं पत्वा पवत्तितवरधम्मचक्को लोकानुगहं करोन्तो राजगहं उपनिस्साय विहरति । तस्मिं समये सुद्धोदनमहाराजा “सिद्धत्थकुमारो अभिसम्बोधिं पत्वा राजगहं उपनिस्साय वेळुवने विहरती”ति सुत्वा पुरिससहस्सपरिवारं एकं अमच्चं “पुत्तं मे इध आनेही”ति पेसेसि । सो सट्ठियोजनमगं गन्त्वा दसबलस्स चतुपरिसमज्जे निसीदित्वा धम्मदेसनावेलाय विहारं पाविसि । सो “तिट्ठतु ताव रज्जा पहितसासन”न्ति परिसपरियन्ते ठितो सत्थु धम्मदेसनं सुत्वा यथाठितोव सद्धिं पुरिससहस्सेहि अरहत्तं पापुणि । अथ नेसं सत्था “एथ भिक्खवो”ति हत्थं पसारेसि, सब्बे तंखणंयेव इद्धिमयपत्तचीवरधरा वस्ससट्ठिकत्थेरा विय अहेसुं । अरहत्तं पत्तकालतो पट्टाय पन अरिया नाम मज्झन्ताव होन्तीति रज्जा पहितसासनं दसबलस्स न कथेसि । राजा “नेव गतो आगच्छति, न सासनं सुय्यती”ति “एहि, तात, त्वं गच्छ”ति तेनेव नियामेन अज्जं अमच्चं पेसेसि । सोपि गन्त्वा पुरिमनयेनेव सद्धिं परिसाय अरहत्तं पत्वा तुण्ही अहोसि । एवं नवहि अमच्चेहि सद्धिं नव पुरिससहस्सानि पेसेसि । सब्बे अत्तनो किच्चं निट्ठापेत्वा तुण्ही अहेसुं ।

अथ राजा चिन्तेसि — “एत्तका जना मयि सिनेहाभावेन दसबलस्स इधागमनत्थाय न किञ्चि कथयिंसु, अज्जे गन्त्वापि दसबलं आनेतुं न सक्खिस्सन्ति । मय्हं खो पन पुत्तो उदायी दसबलेन सद्धिं एकवयो सहपंसुकीळिको, मयि चस्स सिनेहो अत्थी”ति काळुदायिं पक्कोसापेत्वा, “तात, पुरिससहस्सपरिवारो गन्त्वा दसबलं आनेही”ति आह । पठमं गतपुरिसा विय पब्बजितुं लभन्तो आनेस्सामि, देवाति । यंकिञ्चि कत्वा मम पुत्तं दस्सेहीति । “साधु, देवा”ति रज्जो सासनं आदाय राजगहं गन्त्वा सत्थु धम्मदेसनावेलाय परिसपरियन्ते ठितो धम्मं सुत्वा सपरिवारो अरहत्तफलं पत्वा एहिभिक्खुभावे पतिट्ठासि । ततो चिन्तेसि — “न ताव दसबलस्स कुलनगरं गन्तुं एस कालो, वसन्तसमये सुपुप्फितेसु वनसण्डेसु हरिततिणसज्छन्नाय पथविया एस कालो भविस्सती”ति कालं पटिमानेन्तो तस्स कालस्स आगतभावं जत्वा

“नातिसीतं नातिउण्हं, नातिदुब्धिक्खछातकं ।

सद्वला हरिता भूमि, एस कालो महामुनी”ति ॥ —

सट्ठिमत्ताहि गाथाहि दसबलस्स कुलनगरं गमनत्थाय गमनवण्णं वण्णेसि । सत्था “उदायी गमनवण्णं कथेति, कपिलवत्थुनगरं गन्तुं एस कालो”ति वीसतिसहस्सभिक्खुपरिवारो अतुरितगमनेन चारिकं निक्खमि ।

उदायित्थेरो सत्थु निक्खन्तभावं जत्वा “पितु महाराजस्स सज्जं दातुं वट्ठती”ति वेहासं अब्भुगन्त्वा रज्जो निवेसने पातुरहोसि । सुद्धोदनमहाराजा थेरं दिस्वा तुट्ठचित्तो महारहे पल्लङ्के निसीदापेत्वा अत्तनो पटियादितस्स नानगरसभोजनस्स पत्तं पूरेत्वा अदासि । थेरो उट्ठाय गमनाकप्पं दस्सेसि । निसीदित्वाव भुज्ज, ताताति । सत्थु सन्निकं गन्त्वा भुज्जिस्सामि, महाराजाति । कहं पन, तात, सत्थाति? वीसतिसहस्सभिक्षुपरिवारो तुम्हाकं दस्सनत्थाय चारिकं निक्खन्तो, महाराजाति । तुम्हे इमं पिण्डपातं परिभुज्जित्वा याव मम पुत्तो इमं नगरं सम्पापुणाति, तावस्स इतोव पिण्डपातं हरथाति । थेरो भत्तकिच्चं कत्वा दसबलस्स आहरितब्बं भत्तं गहेत्वा धम्मकथं कथेत्वा दसबलस्स अदस्सनेनेव सकलराजनिवेसनं सद्भापटिलाभं लभापेत्वा सब्बेसं पस्सन्तानज्जेव पत्तं आकासे विस्सज्जेत्वा सयम्पि वेहासं अब्भुगन्त्वा पिण्डपातं आदाय सत्थु हत्थे ठपेसि, सत्था तं पिण्डपातं परिभुज्जि । थेरो सट्ठियोजनमगं योजनपरमं गच्छन्तस्स सत्थुनो दिवसे दिवसे राजगेहतो भत्तं आहरित्वा अदासि । एवं वत्थु वेदितब्बं । अथ अपरभागे सत्था “महं पितु महाराजस्स सकलनिवेसनं पसादेसी”ति थेरं कुलप्पसादकानं अग्गट्ठाने ठपेसीति ।

बाकुलत्थेरवत्थु

२२६. चतुत्थे अप्पाबाधानन्ति निराबाधानं । बाकुलोति द्वीसु कुलेसु वट्ठितत्ता एवंलद्धनामो थेरो ।

तस्स पज्झकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — अयं किर अतीते इतो कप्पसतसहस्साधिके असङ्ख्येय्यमत्थके अनोमदस्सिदसबलस्स निब्बत्तितो पुरेतरमेव ब्राह्मणकुले पटिसन्धिं गणित्वा वयं आगम्म उग्गहितवेदो वेदत्तये सारं अपस्सन्तो “सम्परायिकत्थं गवेसिस्सामी”ति पब्बतपादे इसिपब्बज्जं पब्बजित्वा पञ्चाभिज्जा-अट्ठसमापत्तिलाभी हुत्वा ज्ञानकीळिताय वीतिनामेसि । तस्मिं समये अनोमदस्सी बोधिसत्तो सब्बज्जुतं पत्वा अरियगणपरिवुतो चारिकं चरति । तापसो “तीणि रतनानि उप्पन्नानी”ति सुत्वा सत्थु सन्निकं गन्त्वा धम्मं सुत्वा देसनापरियोसाने सरणेषु पतिट्ठितो, अत्तनो ठानं पन विजहितुं नासक्खि । सो कालेन कालं सत्थु दस्सनाय चेव गच्छति, धम्मञ्च सुणाति ।

अथेकस्मिं समये तथागतस्स उदरवातो उप्पज्जि । तापसो सत्थु दस्सनत्थाय आगतो “सत्था गिलानो”ति सुत्वा “को, भन्ते, आबाधो”ति । “उदरवातो”ति वुत्ते “अयं कालो महं पुज्जं कातु”न्ति पब्बतपादं गन्त्वा नानाविधानि भेसज्जानि समोधानेत्वा “इदं भेसज्जं सत्थु उपनेथा”ति उपट्ठाकत्थेरस्स अदासि । सह भेसज्जस्स उपयोगेन उदरवातो पटिप्पस्सम्भि । सो सत्थु फासुककाले गन्त्वा एवमाह — “भन्ते, यदिदं मम भेसज्जेन तथागतस्स फासुकं जातं, तस्स मे निस्सन्देन निब्बत्तनिब्बत्तभवे गट्ठहनमत्तम्पि सरीरे ब्याधि नाम मा होतू”ति । इदमस्स तस्मिं अत्तभावे कल्याणकम्मं ।

सो ततो चुतो ब्रह्मलोके निब्बत्तित्वा एकं असङ्ख्येय्यं देवमनुस्सेसु संसरन्तो पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतीनगरे कुलगेहे पटिसन्धिं गहेत्वा सत्थारं एकं भिक्षुं अप्पाबाधानं अग्गट्ठाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सो यावतायुं कुसलं कत्वा देवमनुस्सेसु संसरन्तो विपस्सीदसबलस्स निब्बत्तितो पुरेतरमेव बन्धुमतीनगरे ब्राह्मणकुले निब्बत्तो पुरिमनयेनेव इसिपब्बज्जं पब्बजित्वा ज्ञानलाभी हुत्वा पब्बतपादे वसति ।

विपस्सीबोधिसत्तोपि सब्बज्जुतं पत्वा अट्ठसट्ठिभिक्षुसतसहस्सपरिवारो बन्धुमतीनगरं उपनिस्साय पितु महाराजस्स सङ्गहं करोन्तो खेमे मिगदाये विहरति । अथायं तापसो दसबलस्स लोके निब्बत्तभावं जत्वा आगन्त्वा सत्थु धम्मकथं सुत्वा सरणेषु पतिट्ठसि, अत्तनो पब्बज्जं जहितुं नासक्खि, कालेन कालं पन सत्थु उपट्ठानं गच्छति ।

अथैकस्मिं समये ठपेत्वा सत्थारज्जेव द्वे अगगसावके च हिमवति पुष्फितानं विसरुक्खानं वातसम्फस्सेन सेसभिकखूनं मत्थकरोगो नाम उदपादि । तापसो सत्थु उपट्ठानं आगतो भिकखू ससीसं पारुपित्वा निपन्ने दिस्वा — “किं, भन्ते, भिकखुसङ्गस्स अफासुक”न्ति पुच्छि । भिकखूनं तिणपुष्फकरोगो, आवुसोति । तापसो चिन्तेसि — “अयं कालो मय्हं भिकखुसङ्गस्स कायवेय्यावतिककम्मं कत्वा पुज्जं निब्बत्तेतु”न्ति अत्तनो आनुभावेन नानाविधानि भेसज्जानि संकट्टित्वा योजेत्वा अदासि । सब्बभिकखूनं रोगो तंखणंयेव वूपसन्तो ।

सो यावतायुकं ठत्वा ब्रह्मलोके निब्बत्तित्वा एकनवुतिकप्पे देवमनुस्सेसु संसरन्तो कस्सपबुद्धकाले बाराणसियं कुलगेहे निब्बत्तो घरावासं वसन्तो “मय्हं वसनगेहं दुब्बलं, पच्चन्तं गन्त्वा दब्बसम्भारं आहरित्वा गेहं करिस्सामी”ति वट्ठकीहि सद्धिं गच्छन्तो अन्तरामग्गे एकं जिण्णं महाविहारं दिस्वा “तिट्ठतु ताव मय्हं गेहकम्मं, न तं मया सद्धिं गमिस्सति, यंकिञ्चि कत्वा पन सद्धिं गमनकम्ममेव पुरेतरं कातुं वट्ठती”ति तेहेव वट्ठकीहि दब्बसम्भारं गाहापेत्वा तस्मिं विहारे उपोसथागारं कारेसि, भोजनसालं अगिसालं दीघचङ्कमं जन्ताघरं कप्पियकुटिं वच्चकुटिं आरोग्यसालं कारेसि, यंकिञ्चि भिकखुसङ्गस्स उपभोगपरिभोगं भेसज्जं नाम सब्बं पटियादेत्वा ठपेसि ।

सो यावजीवं कुसलं कत्वा एकं बुद्धन्तरं देवमनुस्सेसु संसरन्तो अम्हाकं दसबलस्स निब्बत्तितो पुरेतरमेव कोसम्बियं सेट्ठिगेहे पटिसन्धिं गण्हि । तस्स पटिसन्धिगहणदिवसतो पट्ठाय तं सेट्ठिकुलं लाभगयसग्गप्पत्तं अहोसि । अथस्स माता पुत्तं विजायित्वा चिन्तेसि — “अयं दारको पुज्जवा कताधिकारो, यत्तकं कालं अरोगो दीघायुको हुत्वा तिट्ठति, तत्तकं अम्हाकं सम्पत्तिदायको भविस्सति । जातदिवसेयेव महायमुनाय न्हातदारका निरोगा होन्ती”ति न्हापनत्थाय नं पेसेसि । “पज्जमे दिवसे सीसं न्हापेत्वा नदीकीळनत्थाय नं पेसेसी”ति मज्झिमभाणका । तत्थ धातिया दारकं निमुज्जनुमुज्जनवसेन कीळापेन्तिया एको मच्छो दारकं दिस्वा “भक्खो मे अय”न्ति मज्जमानो मुखं विवरित्वा उपगतो । धाती दारकं छट्ठेत्वा पलाता, मच्छो तं गिलि । पुज्जवा सत्तो दुक्खं न पापुणि, सयनगब्भं पविसित्वा निपन्नो विय अहोसि । मच्छो दारकस्स तेजेन तत्तफालं गिलित्वा डय्हमानो विय वेगेन तिसंयोजनं गन्त्वा बाराणसिनगरवासिनो मच्छबन्धस्स जालं पाविसि । महामच्छा नाम जालेन बद्धा मारियमानाव मरन्ति, अयं पन दारकस्स तेजेन जालतो नीहटमत्तोव मतो । मच्छबन्धा च महामच्छं लभित्वा फालेत्वा विक्किणन्ति, तं पन दारकस्स आनुभावेन अफालेत्वा सकलमेव काजेन हरित्वा “सहस्सेन देमा”ति वदन्ता नगरे विचरिंसु, कोचि न गण्हाति ।

तस्मिं पन नगरे अपुत्तकं असीतिकोटिविभवं सेट्ठिकुलं अत्थि । तस्स द्वारमूलं पत्वा “किं गहेत्वा देथा”ति वुत्ता “कहापण”न्ति आहंसु । तेहि कहापणं दत्वा गहितो । सेट्ठिभरियापि अज्जेसु दिवसेसु मच्छे न केळायति, तंदिवसं पन मच्छं फलके ठपेत्वा सयमेव फालेसि । मच्छज्ज नाम कुच्छितो फालेन्ति, सा पन पिट्ठितो फालेन्ती मच्छकुच्छियं सुवण्णवण्णं दारकं दिस्वा “मच्छकुच्छियं मे पुत्तो लद्धो”ति नादं नदित्वा दारकं आदाय सामिकस्स सन्तिकं अगमासि । सेट्ठि तावदेव भेरिं चरापेत्वा दारकमादाय रज्जो सन्तिकं गन्त्वा “मच्छकुच्छियं मे, देव, दारको लद्धो, किं करोमा”ति आह । पुज्जवा एस, यो मच्छकुच्छियं आरोगो वसि, पोसेहि नन्ति ।

अस्सोसि खो इतरं कुलं “बाराणसियं किर एकं सेट्ठिकुलं मच्छकुच्छियं दारकं लभी”ति । ते तत्थ अगमंसु । अथस्स माता दारकं अलङ्कुरित्वा कीळापियमानं दिस्वा “मनापो वतायं दारको”ति गहेत्वा पकतिं आचिक्खि । इतरा “मय्हं पुत्तो”ति आह । कहं ते लद्धोति । मच्छकुच्छियन्ति । न तुय्हं पुत्तो, मय्हं पुत्तोति । कहं ते लद्धोति । मया दस मासे कुच्छिया धारितो, अथ नं नदिया कीळापियमानं मच्छो गिलीति । तुय्हं पुत्तो अज्जेन मच्छेन गिलितो भविस्सति, अयं पन मया

मच्छकुच्छियं लद्धोति उभोपि राजकुलं अगमंसु । राजा आह — “अयं दस मासे कुच्छिया धारितत्ता अमाता कातुं न सक्का, मच्छं गणहन्तापि वक्कयकनादीनि बहि कत्वा गणहन्ता नाम नत्थीति मच्छकुच्छियं लद्धत्ता अयम्पि अमाता कातुं न सक्का, दारको उभिन्नम्पि कुलानं दयादो होतू”ति । ततो पट्टाय द्वेपि कुलानि अतिविय लाभगयसग्गप्पत्तानि अहेसुं । तस्स द्वीहि कुलेहि वड्डितत्ता बाकुलकुमारोति नामं करिंसु ।

तस्स विज्जुतं पत्तस्स द्वीसुपि नगरेसु तयो तयो पासादे कारेत्वा नाटकानि पच्चुपट्टपेसुं । एकेकस्मिं नगरे चत्तारो चत्तारो मासे वसति । एकस्मिं नगरे चत्तारो मासे वुत्थस्स सङ्घाटनावासु मण्डपं कारेत्वा तत्थ नं सद्धिं नाटकेहि आरोपेन्ति । सो सम्पत्तिं अनुभवमानो चतूहि मासेहि इतरं नगरं गच्छति । तंनगरवासीनि नाटकानि “द्वीहि मासेहि उपट्टमग्गं आगतो भविस्सती”ति पच्चुगन्त्वा तं परिवारेत्वा द्वीहि मासेहि अत्तनो नगरं नेन्ति, इतरानि नाटकानि निवत्तित्वा अत्तनो नगरमेव गच्छन्ति । तत्थ चत्तारो मासे वसित्वा तेनेव नियामेन पुन इतरं नगरं गच्छति । एवमस्स सम्पत्तिं अनुभवन्तस्स असीति वस्सानि परिपुण्णानि ।

तस्मिं समये अम्हाकं बोधिसत्तो सब्बज्जुतं पत्वा पवत्तितवरधम्मचक्को अनुक्कमेन चारिकं चरमानो कोसम्बिं पापुणि, बाराणसिन्ति मज्झिमभाणका । बाकुलो सेट्ठिपि खो “दसबलो आगतो”ति सुत्वा बहुं गन्धमालं आदाय सत्थु सन्तिकं गन्त्वा धम्मकथं सुत्वा पटिलद्धसद्धो पब्बजि । सो सत्ताहमेव पुत्थुज्जनो हुत्वा अट्टमे अरुणे सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । अथस्स द्वीसु नगरेसु गिहिकाले परिचारिकमातुगामा अत्तनो कुलघरानि आगन्त्वा तत्थ वसमाना चीवरानि कत्वा पहिण्णसु । थेरो एकं अद्धमासं कोसम्बिवासिकेहि पहितं चीवरं भुज्जति, एकं अद्धमासं बाराणसिवासिकेहीति । एतेनेव नियामेन द्वीसुपि नगरेसु यं यं उत्तमं, तं तं थेरस्सेव आहरियति । थेरस्स असीति वस्सानि अगारमज्जे वसन्तस्स द्वीहङ्गुलेहि गन्धपिण्डं गहेत्वा उपसिङ्घनमत्तम्पि कालं न कोचि आबाधो नाम अहोसि । आसीतिमे वस्से सुखेनेव पब्बज्जं उपगतो । पब्बजितस्सापिस्स अप्पमत्तकोपि आबाधो वा चतूहि पच्चयेहि वेकल्लं वा नाहोसि । सो पच्छिमे काले परिनिब्बानसमयेपि पुराणगिहिसहायकस्स अचेलकस्सपस्स अत्तनो कायिकचेतसिकसुखदीपनवसेनेव सकलं बाकुलसुत्तं (म० नि० ३.२०९ आदयो) कथेत्वा अनुपादिसेसाय निब्बानधातुया परिनिब्बायि । एवं अट्टुप्पत्तिं समुट्ठिता । सत्था पन थेरस्स धरमानकालेयेव थेरे यथा पटिपाटिया ठानन्तरे ठपेन्तो बाकुलत्थेरं इमस्मिं सासने अप्पाबाधानं अगगट्टाने ठपेसीति ।

सोभितत्थेरवत्थु

२२७. पञ्चमे पुब्बेनिवासं अनुस्सरन्तानन्ति पुब्बे निवुत्थक्खन्धसन्तानं अनुस्सरणसमत्थानं सोभितत्थेरो अग्गोति दस्सेति । सो किर पुब्बेनिवासं अनुपटिपाटिया अनुस्सरमानो पञ्च कप्पसत्तानि असज्जिभवे अचित्तकपटिसन्धिं नयतो अगगहेसि आकासे पदं दस्सेन्तो विय । तस्मा पुब्बेनिवासं अनुस्सरन्तानं अग्गो नाम जातो ।

तस्स पज्जकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — अयम्पि किर पदमुत्तरबुद्धकाले हंसवतीनगरे कुलगहे पटिसन्धिं गणित्वा वयप्पत्तो सत्थु धम्मदेसनं सुणन्तो सत्थारं एकं भिक्खुं पुब्बेनिवासजाणलाभीनं भिक्खूनं अगगट्टाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सो यावजीवं कुसलकम्मं कत्वा देवमनुस्सेसु संसरन्तो इमस्मिं बुद्धुप्पादे सावत्थियं ब्राह्मणकुले निब्बत्ति, सोभितोतिस्स नामं अकंसु ।

सो अपरेन समयेन सत्थु धम्मदेसनं सुत्वा पटिलद्धसद्धो पब्बजित्वा विपस्सनं वड्ढेत्वा अरहत्तं पत्वा पुब्बेनिवासजाणे

चिण्णवसी अहोसि । सो अनुपटिपाटिया अत्तनो निब्बत्तद्धानं अनुस्सरन्तो याव असज्जिभवे अचित्तकपटिसन्धि, ताव पटिसन्धिं अद्दस । ततो परं अन्तरे पञ्च कप्पसतानि पवत्तिं अदिस्वा अवसाने चुत्तिं दिस्वा “किं नामेत”न्ति आवज्जमानो नयवसेन “असज्जिभवो भविस्सती”ति निट्ठं अगमासि । सत्था इमं कारणं अट्ठुप्पत्तिं कत्वा थेरं पुब्बेनिवासं अनुस्सरन्तानं अगगद्धाने ठपेसीति ।

उपालित्थेरवत्थु

२२८. छट्ठे विनयधरानं यदिदं उपालीति विनयधरानं भिक्खून् उपालित्थेरो अगोति दस्सेति । थेरो किर तथागतस्सेव सन्तिके कम्मद्धानं गहेत्वा विपस्सनं वड्ढेत्वा अरहत्तं पापुणि । तथागतस्सेव सन्तिके विनयपिटकं उगगण्हित्वा भारुकच्छकवत्थुं, अज्जुकवत्थुं, (पारा० १५८) कुमारकस्सपवत्थुन्ति इमानि तीणि वत्थूनि सब्बज्जुतज्जाणेन सद्धिं संसन्देत्वा कथेसि । तस्मा विनयधरानं अगो नाम जातो ।

तस्स पज्झकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — पदुमुत्तरबुद्धकाले किरेस हंसवतियं कुलघरे निब्बत्तो एकदिवसं सत्थु धम्मकथं सुणन्तो सत्थारं एकं भिक्खुं विनयधरानं अगगद्धाने ठपेत्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सो यावजीवं कुसलं कत्वा देवमनुस्सेसु संसरन्तो इमस्मिं बुद्धुप्पादे कप्पकगेहे पटिसन्धिं गण्हि, उपालिदारकोतिस्स नामं अकंसु । सो वयप्पत्तो छन्नं खत्तियानं पसाधको हुत्वा तथागते अनुपियम्बवने विहरन्ते पब्बज्जत्थाय निक्खमन्तेहि तेति छहि खत्तियेहि सद्धिं निक्खमित्वा पब्बजि । तस्स पब्बज्जाविधानं पाळियं (चूळव० ३३०) आगतमेव ।

सो पब्बजित्वा उपसम्पन्नो सत्थारं कम्मद्धानं कथापेत्वा “मय्हं, भन्ते, अरज्जवासं अनुजानाथा”ति आह । भिक्खु तव अरज्जे वसन्तस्स एकमेव धुरं वड्ढिस्सति, अम्हाकं पन सन्तिके वसन्तस्स विपस्सनाधुरज्ज गन्थधुरज्ज परिपूरेस्सतीति । थेरो सत्थु वचनं सम्पटिच्छित्वा विपस्सनाय कम्मं करोन्तो नचिरस्सेव अरहत्तं पापुणि । अथ नं सत्था सयमेव सकलं विनयपिटकं उगगण्हापेसि । सो अपरभागे हेट्ठा वुत्तानि तीणि वत्थूनि विनिच्छिनि । सत्था एकेकस्मिं विनिच्छिते साधुकारं दत्वा तयोपि विनिच्छये अट्ठुप्पत्तिं कत्वा थेरं विनयधरानं अगगद्धाने ठपेसीति ।

नन्दकत्थेरवत्थु

२२९. सत्तमे भिक्खुनोवादकानं यदिदं नन्दकोति अयं हि थेरो धम्मकथं कथेन्तो एकसमोधाने पञ्च भिक्खुनीसतानि अरहत्तं पापेसि । तस्मा भिक्खुनोवादकानं अगो नाम जातो ।

तस्स पज्झकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — अयज्जि पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतीनगरे कुलगेहे निब्बत्तो सत्थु धम्मदेसनं सुणन्तो सत्थारं एकं भिक्खुं भिक्खुनोवादकानं अगगद्धाने ठपेत्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सो यावजीवं कुसलं कत्वा देवमनुस्सेसु संसरन्तो इमस्मिं बुद्धुप्पादे सावत्थियं कुलगेहे पटिसन्धिं गहेत्वा वयप्पत्तो सत्थु धम्मदेसनं सुत्वा पटिलद्धसद्धो सत्थु सन्तिके पब्बजित्वा विपस्सनं वड्ढेत्वा अरहत्तं पापुणि, पुब्बेनिवासजाणे च चिण्णवसी अहोसि । सो चतूसु परिसासु सम्पत्तासु “सब्बेसंयेव मनं गहेत्वा कथेतुं सक्कोती”ति धम्मकथिकनन्दको नाम जातो । तथागतोपि खो रोहिणीनदीतीरे चुम्बटककलहे निक्खमित्वा पब्बजितानं पञ्चन्नं साकियकुमारसतानं अनभिरतिया उप्पन्नाय ते भिक्खू आदाय कुणालदहं गन्त्वा कुणालजातककथाय (जा० २.२१.कुणालजातक) नेसं संविग्गभावं जत्वा चतुसच्चकथं कथेत्वा सोतापत्तिफले पतिट्ठापेसि । अपरभागे महासमयसुत्तं (दी० नि० २.३३१ आदयो) कथेत्वा अगगफलं

अरहत्तं पापेसि । तेसं थेरानं पुराणदुतियिका “अम्हे दानि इध किं करिस्सामा”ति वत्वा सब्बाव एकचित्ता हुत्वा महापजापतिं उपसङ्कमित्वा पब्बज्जं याचिंसु । तापि पञ्चसता थेरिया सन्तिके पब्बज्जञ्च उपसम्पदञ्च लभिंसु । अतीतानन्तराय पन जातिया सब्बाव ता नन्दकत्थेरस्स राजपुत्तभावे ठितस्स पादपरिचारिका अहेसुं ।

तेन समयेन सत्था “भिक्षु भिक्षुनियो ओवदन्तू”ति आह । थेरो अत्तनो वारे सम्पत्ते तासं पुरिमभवे अत्तनो पादपरिचारिकभावं जत्वा चिन्तेसि — “मं इमस्स भिक्षुनीसङ्घस्स मज्झे निसिन्नं उपमायो च कारणानि च आहरित्वा धम्मं कथयमानं दिस्वा अज्जो पुब्बेनिवासजाणलाभी भिक्षु इमं कारणं ओलोकेत्वा ‘आयस्मा नन्दको यावज्जदिवसा ओरोधे न विस्सज्जेति, सोभतायमायस्मा ओरोधपरिवृतो’ति वत्तब्बं मज्जेय्या”ति । तस्मा सयं अगन्त्वा अज्जं भिक्षुं पेसेसि । ता पन पञ्चसता भिक्षुनियो थेरस्सेव ओवादं पच्चासीसन्ति । इमिना कारणेन भगवा “अत्तनो वारे सम्पत्ते अज्जं अपेसेत्वा सयमेव गन्त्वा भिक्षुनीसङ्घं ओवदाही”ति थेरं आह । सो सत्थु कथं पटिबाहितुं असक्कोन्तो अत्तनो वारे सम्पत्ते चातुदसे भिक्षुनिसङ्घस्स ओवादं दत्वा सब्बाव ता भिक्षुनियो सळायतनपटिमण्डिताय धम्मदेसनाय सोतापत्तिफले पतिट्ठापेसि ।

ता भिक्षुनियो थेरस्स धम्मदेसनाय अत्तमना हुत्वा सत्थु सन्तिकं गन्त्वा अत्तनो पटिविद्धगुणं आरोचेसुं । सत्था “कस्मिं नु खो धम्मं देसेन्ते इमा भिक्षुनियो उपरिमगगलानि पापुणेय्यु”न्ति आवज्जेन्तो पुन “तंयेव नन्दकस्स धम्मदेसनं सुत्वा पञ्चसतापि एता अरहत्तं पापुणिस्सन्ती”ति दिस्वा पुनदिवसेपि थेरस्सेव सन्तिकं धम्मस्सवनत्थाय पेसेसि । ता पुनदिवसे धम्मं सुत्वा सब्बाव अरहत्तं पत्ता । तंदिवसं भगवा तासं भिक्षुनीनं अत्तनो सन्तिकं आगतकाले धम्मदेसनाय सफलभावं जत्वा “हिय्यो नन्दकस्स धम्मदेसना चातुदसियं चन्दसदिसी अहोसि, अज्ज पन्नरसियं चन्दसदिसी”ति वत्वा थेरस्स साधुकारं दत्वा तदेव च कारणं अट्ठुप्पत्तिं कत्वा थेरं भिक्षुनोवादकानं अगगट्ठाने ठपेसीति ।

नन्दत्थेरवत्थु

२३०. अट्ठमे इन्द्रियेसु गुत्तद्वारानन्ति छसु इन्द्रियेसु पिहितद्वारानं नन्दत्थेरो अगगोति दस्सेति । किञ्चापि हि सत्थुसावका अगुत्तद्वारा नाम नत्थि, नन्दत्थेरो पन दससु दिसासु यं यं दिसं ओलोकेतुकामो होति, न तं चतुसम्पज्जवसेन अपरिच्छिन्दित्वा ओलोकेति । तस्मा इन्द्रियेसु गुत्तद्वारानं अगगो नाम जातो ।

तस्स पज्जकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — अयम्पि हि पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतीनगरे कुलगहे पटिसन्धिं गहेत्वा वयप्पत्तो सत्थु सन्तिके धम्मं सुणन्तो सत्थारं एकं भिक्षुं इन्द्रियेसु गुत्तद्वारानं अगगट्ठाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सो यावजीवं कुसलं कत्वा देवमनुस्सेसु संसरन्तो कपिलवत्थुपुरे महापजापतिगोतमिया कुच्छिम्हि पटिसन्धिं गण्णि । अथस्स नामगगहणदिवसे जातिसङ्घं नन्दयन्तो तोसेन्तो जातोति **नन्दकुमारो**तेव नामं अकंसु ।

महासत्तोपि सब्बज्जुतं पत्वा पवत्तितवरधम्मचक्को लोकानुगहं करोन्तो राजगहतो कपिलवत्थुपुरं गन्त्वा पठमदस्सनेनेव पितरं सोतापत्तिफले पतिट्ठापेसि । पुनदिवसे पितु निवेसनं गन्त्वा राहुलमाताय ओवादं दत्वा सेसजनस्सपि धम्मं कथेसि । पुनदिवसे नन्दकुमारस्स अभिसेकगेहपवेसनआवाहमङ्गलेसु वत्तमानेसु तस्स निवेसनं गन्त्वा कुमारं पत्तं गाहापेत्वा पब्बाजेतुं विहाराभिमुखो पायासि । नन्दकुमारं अभिसेकमङ्गलं न तथा पीळेसि, पत्तं आदाय गमनकाले पन जनपदकल्याणी उपरिपासादवरगता सीहपज्जरं उग्घाटेत्वा “तुवटं खो, अय्यपुत्त, आगच्छेय्यासी”ति यं वाचं निच्छारेसि । तं सुत्वा गेहसितछन्दरागवसेन ओलोकेन्तो पनेस सत्थरि गारवेन यथारुचिया निमित्तं गहेतुं नासक्खि, तेनस्स चित्तसन्तापो

अहोसि । अथ नं “इमस्मिं ठाने निवत्तेस्सति, इमस्मिं ठाने निवत्तेस्सती”ति चिन्तेन्तमेव सत्था विहारं नेत्वा पब्बाजेसि । पब्बजितोपि पटिबाहितुं असक्कोन्तो तुण्ही अहोसि । पब्बजितदिवसतो पट्टाय पन जनपदकल्याणिया वुत्तवचनमेव सरति । अथस्स सा आगन्त्वा अविदूरे ठिता विय अहोसि । सो अनभिरतिया पीळितो थोकं ठानं गच्छति, तस्स गुम्बं वा गच्छं वा अतिक्कमन्तस्सेव दसबलो पुरतो ठितको विय अहोसि । सो अग्गिम्हि पक्खित्तं कुक्कुटपत्तं विय पटिनिवत्तित्वा अत्तनो वसनट्टानमेव पविसति ।

सत्था चिन्तेसि — “नन्दो अतिविय पमत्तो विहरति, अनभिरतिं वूपसमेतुं न सक्कोति, एतस्स चित्तिनिब्बापनं कातुं वट्ठी”ति । ततो नं आह — “एहि, नन्द, देवचारिकं गच्छिस्सामा”ति । भगवा कथाहं इद्धिमन्तेहि गन्तब्बट्टानं गमिस्सामीति । त्वं केवलं गमनचित्तं उप्पादेहि, गन्त्वा पस्सिस्ससीति । सो दसबलस्स आनुभावेन तथागतेनेव सद्धिं देवचारिकं गन्त्वा सक्कस्स देवरज्जो निवेसनं ओलोकेत्वा पञ्च अच्छरासतानि अदस । सत्था नन्दत्थेरं सुभनिमित्तवसेन ता ओलोकेन्तं दिस्वा, “नन्द, इमा नु खो अच्छरा मनापा, अथ जनपदकल्याणी”ति पुच्छि । भन्ते, जनपदकल्याणी इमा अच्छरा उपनिधाय कण्णनासच्छिन्नका मक्कटी विय खायतीति । नन्द, एवरूपा अच्छरा समणधम्मं करोन्तानं न दुल्लभाति । सचे मे, भन्ते भगवा, पाटिभोगो होति, अहं समणधम्मं करिस्सामीति । विस्सत्थो त्वं, नन्द, समणधम्मं करोहि । सचे ते सप्पटिसन्धिका कालकिरिया भविस्सति, अहं एतासं पटिलाभत्थाय पाटिभोगोति । इति सत्था यथारुचिया देवचारिकं चरित्वा जेतवनमेव पच्चागज्झि ।

ततो पट्टाय नन्दत्थेरो अच्छरानं हेतु रत्तिन्दिवं समणधम्मं करोति । सत्था भिक्खू आणापेसि — “तुम्हे नन्दस्स वसनट्टाने ‘एको किर भिक्खु दसबलं पाटिभोगं कत्वा अच्छरानं हेतु समणधम्मं करोती’ति तत्थ तत्थ कथेन्ता विचरथा”ति । ते सत्थु वचनं सम्पटिच्छित्वा “भतको किरायस्मा नन्दो, उपक्कितको किरायस्मा नन्दो, अच्छरानं हेतु ब्रह्मचरियं चरति, भगवा किरस्स पाटिभोगो पञ्चन्नं अच्छरासतानं पटिलाभाय ककुटपादीनं”न्ति थेरस्स सवनूपचारे कथेन्ता विचरन्ति । नन्दत्थेरो तं कथं सुत्वा “इमे भिक्खू न अज्जं कथेन्ति, मं आरब्भ कथेन्ति, अयुत्तं मम कम्म”न्ति पटिसङ्खानं उप्पादेत्वा विपस्सनं वट्ठेत्वा अरहत्तं पापुणि । अथस्स अरहत्तपत्तक्खणेयेव अज्जतरा देवता भगवतो एतमत्थं आरोचेसि, सयम्पि भगवा अज्जासियेव । पुनदिवसे नन्दत्थेरो भगवन्तं उपसङ्कमित्वा एवमाह — “यं मे, भन्ते भगवा, पाटिभोगो पञ्चन्नं अच्छरासतानं पटिलाभाय ककुटपादीनं, मुज्जामहं, भन्ते, भगवन्तं एतस्मा पटिस्सवा”ति । एवं वत्थु (उदा० २२) समुट्ठितं । सत्था अपरभागे जेतवनविहारे विहरन्तो थेरं इन्द्रियेसु गुत्तद्वारानं अग्गट्टाने ठपेसीति ।

महाकप्पिनत्थेरवत्थु

२३१. नवमे भिक्खुओवादकानन्ति भिक्खू ओवदन्तानं महाकप्पिनत्थेरो अग्गोति दस्सेति । अयं किर थेरो एकसमोधानस्मियेव धम्मकथं कथेन्तो भिक्खुसहस्सं अरहत्तं पापेसि । तस्मा भिक्खुओवादकानं अग्गो नाम जातो ।

तस्स पज्जकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — अयम्पि हि पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलधरे निब्बत्तित्वा अपरभागे सत्थु धम्मकथं सुणन्तो सत्थारं एकं भिक्खुं भिक्खुओवादकानं अग्गट्टाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सो यावजीवं कुसलं कत्वा देवमनुस्सेसु संसरन्तो कस्सपसम्मासम्बुद्धकाले बाराणसियं कुलगहे पटिसन्धिं गहेत्वा पुरिससहस्सस्स गणजेट्टको हुत्वा गम्भसहस्सपटिमण्डितं महापरिवेणं कारेसि । ते सब्बेपि जना यावजीवं कुसलं कत्वा कप्पिनउपासकं जेट्टकं कत्वा सपुत्तदारा देवलोके निब्बत्ता । एकं बुद्धन्तरं देवमनुस्सेसु संसरिंसु ।

अथ अम्हाकं सत्थु निब्बत्तितो पुरेतरमेव अयं कप्पिनो पच्चन्तदेसे कुक्कुटवतीनगरे राजगेहे पटिसन्धिं गण्हि, सेसपुरिसा तस्मिंयेव नगरे अमच्चकुलेसु निब्बत्तिसु। तेसु कप्पिनकुमारो पितु अच्चयेन छत्तं उस्सापेत्वा महाकप्पिनराजा नाम जातो। पुब्बे कल्याणकम्मकरणकाले तस्स घरसामिनी इत्थी समानजातिके राजकुले निब्बत्तित्वा महाकप्पिनरज्जो अगमहेसी जाता, अनोजापुप्फसदिसवण्णताय पनस्सा अनोजादेवीत्वेव नामं अहोसि। महाकप्पिनराजापि सुतवित्तको अहोसि। सो पातोव उट्ठाय चतूहि द्वारेहि सीधं दूते पेसेसि — “यत्थ बहुस्सुते सुतधरे पस्सथ, ततो निवत्तित्वा मय्हं आरोचेथा”ति।

तेन खो पन समयेन अम्हाकं सत्था लोके निब्बत्तित्वा सावत्थिं उपनिस्साय पटिवसति। तस्मिं काले सावत्थिनगरवासिनो वाणिजा सावत्थियं उट्ठानकभण्डं गहेत्वा, तं नगरं गन्त्वा, भण्डं पटिसामेत्वा, “राजानं पस्सिस्सामा”ति पण्णाकारं गहेत्वा, राजकुलद्वारं गन्त्वा, “राजा उय्यानं गतो”ति सुत्वा, उय्यानं गन्त्वा, द्वारे ठिता पटिहारकस्स आरोचयिंसु। अथ रज्जो निवेदि, ते राजा पक्कोसापेत्वा निव्यातितपण्णाकारे वन्दित्वा ठिते, “ताता, कुतो आगच्छथा”ति पुच्छि। सावत्थितो, देवाति। कच्चि वो रट्ठं सुभिक्खं, धम्मिको राजाति? आम, देवाति। अत्थि पन तुम्हाकं देसे किञ्चि सासनन्ति? अत्थि देव, न पन सक्का उच्छिट्ठमुखेहि कथेतुन्ति। राजा सुवण्णभिङ्गारेन उदकं दापेसि। ते मुखं विक्खालेत्वा दसबलाभिमुखा अज्जलिं पगहेत्वा, “देव, अम्हाकं देसे बुद्धरतनं नाम उप्पन्न”न्ति आहंसु। रज्जो “बुद्धो”ति वचने सुतमत्तेयेव सकलसरीरं फरमाना पीति उप्पज्जि। ततो “बुद्धोति, ताता, वदथा”ति आह। बुद्धोति, देव, वदामाति। एवं तिक्खत्तुं वदापेत्वा “बुद्धोतिपदं अपरिमाणं, नास्स सक्का परिमाणं कातु”न्ति तस्मिंयेव पदे पसन्नो सतसहस्सं दत्त्वा “अपरं किं सासन”न्ति पुच्छि। देव धम्मरतनं नाम उप्पन्नन्ति। तम्पि सुत्वा तथेव तिक्खत्तुं पटिज्जं गहेत्वा अपरम्पि सतसहस्सं दत्त्वा पुन “अज्जं किं सासन”न्ति पुच्छि। सङ्गरतनं देव उप्पन्नन्ति। तम्पि सुत्वा तथेव पटिज्जं गहेत्वा अपरम्पि सतसहस्सं दत्त्वा दिन्नभावं पण्णे लिखित्वा, “ताता, देविया सन्तिकं गच्छथा”ति पेसेसि। तेसु गतेसु अमच्चे पुच्छि — “ताता, बुद्धो लोके उप्पन्नो, तुम्हे किं करिस्सथा”ति? देव तुम्हे किं कत्तुकामाति? अहं पब्बजिस्सामीति। मयम्पि पब्बजिस्सामीति। ते सब्बेपि घरं वा कुटुम्बं वा अनपलोकेत्वा ये अस्से आरुह्य गता तेहेव निक्खमिंसु।

वाणिजा अनोजादेविया सन्तिकं गन्त्वा पण्णं दस्सेसुं। सा तं वाचेत्वा “रज्जा तुम्हाकं बहू कहापणा दिन्ना, किं तुम्हेहि कत्तं, ताता”ति पुच्छि। पियसासनं, देवि, आनीतन्ति। अम्हेपि सक्का, ताता, सुणापेतुन्ति? सक्का, देवि, उच्छिट्ठमुखेहि पन वत्तुं न सक्काति। सा सुवण्णभिङ्गारेन उदकं दापेसि। ते मुखं विक्खालेत्वा रज्जो आरोचितनियामेनेव आरोचेसुं। सापि तं सुत्वा उप्पन्नपामोज्जा तेनेव नयेन एकेकस्मिं पदे तिक्खत्तुं पटिज्जं गहेत्वा पटिज्जागणनाय तीणि तीणि कत्त्वा नव सतसहस्सानि अदासि। वाणिजा सब्बानिपि द्वादस सतसहस्सानि लभिंसु। अथ ने “राजा कहं, ताता”ति पुच्छि। पब्बजिस्सामीति निक्खन्तो, देवीति। “तेन हि, ताता, तुम्हे गच्छथा”ति ते उय्योजेत्वा रज्जा सद्धिं गतानं अमच्चानं मातुगामे पक्कोसापेत्वा “तुम्हे अत्तनो सामिकानं गतद्वानं जानाथ अम्मा”ति पुच्छि। जानाम, अय्ये, रज्जा सद्धिं उय्यानकीळं गताति। आम, अम्मा गता, तत्थ पन गन्त्वा “बुद्धो उप्पन्नो, धम्मो उप्पन्नो, सङ्गो उप्पन्नो”ति सुत्वा “दसबलस्स सन्तिके पब्बजिस्सामा”ति गता, तुम्हे किं करिस्सथाति? तुम्हे पन, अय्ये, किं कत्तुकामाति? “अहं पब्बजिस्सामि, न तेहि वन्तवमनं जिह्मगे उपेय्यन्ति। “यदि एवं, मयम्पि पब्बजिस्सामा”ति सब्बापि रथे योजेत्वा निक्खमिंसु।

राजापि अमच्चसहस्सेहि सद्धिं गङ्गातीरं पापुणि, तस्मिं समये गङ्गा पूरा होति। अथ नं दिस्वा “अयं गङ्गा पूरा होति चण्डमच्छाकिण्णा, अम्हेहि च सद्धिं आगता दासा वा मनुस्सा वा नत्थि, ये नो नावं वा उळुम्पं वा कत्त्वा ददेय्युं। एतस्स पन

सत्थु गुणा नाम हेट्ठा अवीचितो उपरि याव भवग्गा पत्थटा । सचे एस सत्था सम्मासम्बुद्धो, इमेसं अस्सानं खुरपिट्ठानि मा तेमेन्तू”ति उदकपिट्ठेन अस्से पक्खन्दापेसुं । एकस्स अस्सस्सापि खुरपिट्ठमत्तं न तेमि, राजमग्गेन गच्छन्ता विय परतीरं पत्वा परतो अज्जं महानदिं पापुणिसु । “दुतिया किन्ममा”ति पुच्छि । नीलवाहिनी नाम गम्भीरतोपि पुथुलतोपि अट्ठयोजनमत्ता देवाति । तत्थ अज्जा सच्चकिरिया नत्थि, ताय एव सच्चकिरियाय तम्पि अट्ठयोजनवित्थारं नदिं अतिक्कमिसु । अथ ततियं चन्दभागं नाम महानदिं पत्वा तम्पि ताय एव सच्चकिरियाय अतिक्कमिसु ।

सत्थापि तंदिवसं पच्चूससमये महाकरुणासमापत्तितो वुट्ठाय लोकं ओलोकेन्तो “अज्ज महाकप्पिनो तियोजनसतिकं रज्जं पहाय अमच्चसहस्सपरिवारो मम सन्निके पब्बजितुं आगच्छती”ति दिस्वा “मया तेसं पच्चुग्गमनं कातुं युत्त”न्ति पातोव सरीरपटिजगगनं कत्वा भिक्खुसङ्घपरिवारो सावत्थियं पिण्डाय चरित्वा पच्छाभत्तं पिण्डपातपटिक्कन्तो सयमेव पत्तचीवरं गहेत्वा आकासे उप्पतित्वा चन्दभागाय तीरे तेसं उत्तरणतित्थअभिमुखट्ठाने महानिग्रोधरुक्खो अत्थि, तत्थ पल्लङ्केन निसीदित्वा परिमुखं सतिं उपट्ठपेत्वा छब्बण्णबुद्धरस्मियो विस्सज्जेसि । ते तेन तित्थेन उत्तरन्ता बुद्धरस्मियो इतो चितो च धावन्तियो ओलोकेत्वा दसबलस्स पुण्णचन्दसस्सिरिकं मुखं दिस्वा “यं सत्थारं उद्दिस्स मयं पब्बजिता, अद्धा सो एसो”ति दस्सनेनेव निट्ठं गन्त्वा दिट्ठट्ठानतो पट्ठाय ओणमित्वा वन्दमाना आगम्म सत्थारं वन्दिसु । राजा गोप्फकेसु गहेत्वा सत्थारं वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि सद्धिं अमच्चसहस्सेन । सत्था तेसं धम्मकथं कथेसि । देसनापरियोसाने सब्बेव अरहत्ते पतिट्ठाय सत्थारं पब्बज्जं याचिसु । सत्था “पुब्बे इमे चीवरदानस्स दिन्नत्ता अत्तनो पत्तचीवरानि गहेत्वाव आगता”ति सुवण्णवण्णं हत्थं पसारेत्वा “एथ भिक्खवो, स्वाक्खातो धम्मो, चरथ ब्रह्मचरियं सम्मा दुक्खस्स अन्तकिरियाया”ति आह । साव तेसं आयस्मन्तानं पब्बज्जा च उपसम्पदा च अहोसि, वस्ससट्ठिकत्थेरा विय सत्थारं परिवारयिसु ।

अनोजापि देवी रथसहस्सपरिवारा गङ्गातीरं पत्वा रज्जो अत्थाय आभत्तं नावं वा उळ्ळुम्पं वा अदिस्वा अत्तनो ब्यत्तताय चिन्तेसि — “राजा सच्चकिरियं कत्वा गतो भविस्सति, सो पन सत्था न केवलं तेसंयेव अत्थाय निब्बत्तो, सचे सो सत्था सम्मासम्बुद्धो, अम्हाकं रथा मा उदके निमुज्जिसू”ति उदकपिट्ठेन रथे पक्खन्दापेसि । रथानं नेमिवट्ठिमत्तम्पि न तेमि । दुतियनदिम्पि ततियनदिम्पि तेनेव सच्चकारेन उत्तरि । उत्तरमाना एव च निग्रोधरुक्खमूले सत्थारं अदस । सत्थापि “इमासं अत्तनो सामिके पस्सन्तीनं छन्दरागो उप्पज्जित्वा मग्गफलानं अन्तरायं करेय्य, धम्मं सोतुं च न सक्खिस्सन्ती”ति । यथा अज्जमज्जं न पस्सन्ति, तथा अकासि । ता सब्बापि तित्थतो उत्तरित्वा दसबलं वन्दित्वा निसीदिसु । सत्था तासं धम्मकथं कथेसि । देसनापरियोसाने सब्बा सोतापत्तिफले पतिट्ठाय अज्जमज्जं पस्सिसु । सत्था “उप्पलवण्णा आगच्छतू”ति चिन्तेसि । थेरी आगन्त्वा सब्बा पब्बाजेत्वा आदाय भिक्खुनिउपस्सयं गता, सत्था भिक्खुसहस्सं गहेत्वा आकासेन जेतवनं अगमासि ।

अथायं महाकप्पिनत्थेरो अत्तनो किच्चं मत्थकप्पत्तं जत्वा अप्पोस्सुक्को हुत्वा फलसमापत्तिसुखेन वीतिनामेन्तो अरज्जगतोपि रुक्खमूलगतोपि सुज्जागारगतोपि “अहो सुखं अहो सुखं”न्ति अभिण्हं उदानं उदानेसि । भिक्खू कथं उप्पादेसुं “कप्पिनत्थेरो रज्जसुखं अनुस्सरन्तो उदानं उदानेती”ति । ते तथागतस्स आरोचेसुं । भगवा “मम पुत्तो मग्गसुखं फलसुखं आरब्ध उदानं उदानेसी”ति वत्वा धम्मपदे इमं गाथमाह —

“धम्मपीति सुखं सेति, विप्पसन्नेन चेतसा ।

अरियप्पवेदिते धम्मे, सदा रमति पण्डितो”ति ॥ (ध० प० ७९) ।

अथेकदिवसं सत्था तस्स अन्तेवासिकभिक्खुसहस्सं आमन्तेत्वा आह — “कच्चि वो, भिक्खवे, आचरियो धम्मं

देसेती”ति । न भगवा देसेति, अप्पोस्सुक्को दिट्ठधम्मसुखविहारं अनुयुत्तो विहरति, कस्सचि ओवादमत्तम्पि न देतीति । सत्था तं पक्कोसापेत्वा “सच्चं किर त्वं, कप्पिन, अन्तेवासिकानं ओवादमत्तम्पि न देसी”ति? सच्चं भगवाति । ब्राह्मण, मा एवं करि, अज्ज पट्टाय अन्तेवासिकानं धम्मं देसेहीति । “साधु, भन्ते”ति थेरो सत्थु कथं सिरवरेन सम्पटिच्छित्वा एकसमोधानेयेव समणसहस्सस्स धम्मं देसेत्वा सब्बे अरहत्तं पापेसि । अपरभागे सत्था सङ्घमज्झे निसिन्नो पटिपाटिया थेरे ठानन्तरेसु ठपेन्तो महाकप्पिनत्थेरं भिक्खुओवादकानं अगगट्टाने ठपेसीति ।

सागतत्थेरवत्थु

२३२. दसमे तेजोधातुकुसलानन्ति तेजोधातुं समापज्जितुं कुसलानं सागतत्थेरो अगगोति दस्सेति । अयज्झि थेरो तेजोधातुसमापत्तिया अम्बतित्थनागस्स तेजसा तेजं परियादियित्वा तं नागं निब्बिसेवनं अकासि । तस्मा तेजोधातुकुसलानं अगगो नाम जातो ।

तस्स पज्झकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — अयम्पि हि पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलगहे पटिसन्धिं गहेत्वा अपरभागे सत्थुधम्मदेसनं सुणन्तो सत्थारं एकं भिक्खुं तेजोधातुकुसलानं अगगट्टाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सो यावजीवं कुसलं कत्वा देवमनुस्सेसु संसरन्तो इमस्मिं बुद्धुप्पादे सावत्थियं ब्राह्मणकुले निब्बत्ति, सागतमाणवोतिस्स नामं अकंसु । सो अपरभागे सत्थु धम्मदेसनं सुत्वा पटिलद्धसद्धो पब्बजित्वा अट्ठ समापत्तियो निब्बत्तेत्वा तत्थ वसीभावं पापुणि ।

अथेकदिवसं सत्था चारिकं चरमानो कोसम्बिनगरसमीपं अगमासि । तेन च समयेन नदीतित्थे पोराणकनाविकस्स बहू आगन्तुकगमिका वेरिनो हुत्वा तं पोथेत्वा मारयिंसु । सो विरुद्धेन चित्तेन पत्थनं पट्टपेत्वा तस्मिंयेव तित्थे महानुभावो नागराजा हुत्वा निब्बत्तो । सो विरुद्धचित्तता अकालेयेव वस्सापेति, काले पन न वस्सापेति, सस्सानि न सम्मा सम्पज्जन्ति । सकलरट्ठवासिनो च तस्स वूपसमनत्थं अनुसंवच्छरं बलिकम्मं करोन्ति, वसनत्थाय चस्स एकं गेहं अकंसु । सत्थापि तेनेव तित्थेन उत्तरित्वा भिक्खुसङ्घपरिवुतो “तस्मिंयेव पदेसे रत्तिं वसिस्सामी”ति अगमासि ।

अथायं थेरो “चण्डो किरेत्य नागराजा”ति सुत्वा “इमं नागराजानं दमेत्वा निब्बिसेवनं कत्वा सत्थु वसनट्टानं परियादेतुं वट्ठती”ति नागराजस्स वसनट्टानं पविसित्वा पल्लङ्कं आभुजित्वा निसीदि । नागो कुज्झित्वा “कोनामायं मुण्डको मय्हं वसनट्टानं पविसित्वा निसिन्नो”ति धूपायि, थेरो उत्तरितरं धूपायि । नागो, पज्जलि, थेरोपि उत्तरितरं पज्जलित्वा तस्स तेजं परियादियि । सो “महन्तो वतायं भिक्खू”ति थेरस्स पादमूले निपतित्वा, “भन्ते, तुम्हाकं सरणं गच्छामी”ति आह । मय्हं सरणगमनकिच्चं नत्थि, दसबलस्स सरणं गच्छाति । सो “साधू”ति सरणगतो हुत्वा ततो पट्टाय न कज्जि विहेठेति, देवम्पि सम्मा वस्सापेति, सस्सानि सम्मा सम्पज्जन्ति ।

कोसम्बिवासिनो “अय्येन किर सागतेन अम्बतित्थकनागो दमितो”ति सुत्वा सत्थु आगमनं उदिकखमाना दसबलस्स महासक्कारं सज्जयिंसु । ते दसबलस्स महासक्कारं कत्वा छब्बगियानं वचनेन सब्बगेहेसु कापोतिकं पसन्नं पटियादेत्वा पुनदिवसे सागतत्थेरस्स पिण्डाय चरन्तस्स गेहे गेहे थोकं थोकं अदंसु । थेरो अपज्जत्ते सिक्खापदे मनुस्सेहि याचियमानो गेहे गेहे थोकं थोकं पिवित्वा अविदूरं गन्त्वाव अनाहारिकभावेन सति विस्सज्जेत्वा सङ्कारट्टाने पति ।

सत्था कतभत्तकिच्चो निक्खमन्तो तं दिस्वा गाहापेत्वा विहारं गन्त्वा विगरहित्वा सिक्खापदं पज्जापेसि । सो

पुनर्दिवसे सतिं लभित्वा अत्तना कतकारणं सुत्वा अच्चयं देसेत्वा दसबलं खमापेत्वा उप्पन्नसंवेगो विपस्सनं वड्ढेत्वा अरहत्तं पापुणि । एवं वत्थु विनये समुद्धितं । तं तत्थ आगतनयेनेव वित्थारतो वेदितब्बं । अपरभागे पन सत्था जेतवने महाविहारे निसीदित्वा पटिपाटिया थेरे ठानन्तरेसु ठपेन्तो सागतत्थेरं तेजोधातुकुसलानं अग्गट्टाने ठपेसीति ।

राधत्थेरवत्थु

२३३. एकादसमे पटिभानेय्यकानन्ति सत्थु धम्मदेसनापटिभानस्स पच्चयभूतानं पटिभानजनकानं भिक्खून् राधत्थेरो अग्गोति दस्सेति । थेरस्स हि दिट्ठिसमुदाचारञ्च ओकप्पनियसद्धञ्च आगम्म दसबलस्स नवनवा धम्मदेसना पटिभाति । तस्मा थेरो पटिभानेय्यकानं अग्गो नाम जातो ।

तस्स पज्जकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — अयम्पि हि पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलगेहे निब्बत्तित्वा अपरभागे सत्थु धम्मदेसनं सुणन्तो सत्थारं एकं भिक्खुं पटिभानेय्यकानं अग्गट्टाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सो यावजीवं तथागतं परिचरित्वा देवमनुस्सेसु संसरन्तो इमस्मिं बुद्धुप्पादे राजगहनगरे ब्राह्मणकुले पटिसन्धिं गण्णि, राधमाणवोतिस्स नामं अकंसु ।

सो महल्लककाले अत्तनो पुत्तदारेन अबहुमतो “पब्बजित्वा कालं वीतिनामेस्सामी”ति विहारं गन्त्वा थेरे पब्बज्जं याचि । “जिण्णो महल्लकब्राह्मणो”ति न कोचि पब्बाजेतुं इच्छि । अथेकदिवसं ब्राह्मणो सत्थु सन्तिकं गन्त्वा पटिसन्थारं कत्वा एकमन्तं निसीदि । सत्था तस्स उपनिस्सयसम्पत्तिं दिस्वा कथं समुद्धापेतुकामो “किं, ब्राह्मण, पुत्तदारा तं पटिजग्गन्ती”ति? कुतो, भो गोतम, पटिजग्गनं, महल्लकोति मं बहि नीहरिंसु । किं पन ते, ब्राह्मण, पब्बजितुं न वट्ठतीति? को मं, भो गोतम, पब्बाजेस्सति, महल्लकभावेन मं न कोचि इच्छतीति । सत्था सारिपुत्तत्थेरस्स सज्जं अदासि । थेरो सत्थु वचनं सिरसा सम्पटिच्छित्वा राधब्राह्मणं पब्बाजेत्वा चिन्तेसि — “सत्था इमं ब्राह्मणं सादरेन पब्बजापेसि, न खो मे एतं अनादरेन परिहरितुं वट्ठती”ति राधत्थेरं आदाय गामकावासं अगमासि । तत्रस्स अधुना पब्बजितत्ता किच्छलाभिस्स थेरो अत्तनो पत्तं आवासं देति, अत्तनो पत्तं पणीतपिण्डपातम्पि तस्सेव दत्त्वा सयं पिण्डाय चरति । राधत्थेरो सेनासनसप्पायञ्च भोजनसप्पायञ्च लभित्वा सारिपुत्तत्थेरस्स सन्तिके कम्मट्टानं गहेत्वा नचिरस्सेव अरहत्तं पापुणि ।

अथ नं थेरो गहेत्वा दसबलं पस्सितुं आगतो । सत्था जानन्तोव पुच्छि — “यो ते मया, सारिपुत्त, निस्सितको दिन्नो, कीदिसं तस्स, न उक्कण्ठती”ति? भन्ते, सासने अभिरमितभिक्खु नाम एवरूपो भवेय्याति । अथायस्मतो सारिपुत्तस्स “सारिपुत्तत्थेरो कतञ्जू कतवेदी”ति सङ्गमज्जे कथा उदपादि । तं सुत्वा सत्था भिक्खू आमन्तेसि — “अनच्छरियं, भिक्खवे, सारिपुत्तस्स इदानि कतञ्जूकतवेदिता, सो अतीते अहेतुकपटिसन्धियं निब्बत्तोपि कतञ्जूकतवेदीयेव अहोसी”ति । कतरस्मिं काले भगवाति?

अतीते, भिक्खवे, पब्बतपादमिह पञ्चसतमत्ता वड्ढकिपुरिसा महाअरज्जं पविसित्वा दब्बसम्भारे छिन्दित्वा महाउळुम्पं बन्धित्वा नदिया ओतारेन्ति । अथेको हत्थिनागो एकस्मिं विसमट्टाने सोण्डाय साखं गणहन्तो साखाभङ्गवेगं सन्थारेतुं असक्कोन्तो तिखिणखाणुके पादेन अवत्थासि, पादो विद्धो, दुक्खवेदना वत्तन्ति । सो गमनं अभिनीहरितुं असक्कोन्तो तत्थेव निपज्जि । सो कतिपाहच्चयेन ते वड्ढकी अत्तनो समीपेन गच्छन्ते दिस्वा “इमे निस्सायाहं जीवितं लभिस्सामी”ति तेसं अनुपदं अगमासि । ते निवत्तित्वा हत्थिं दिस्वा भीता पलायन्ति । सो तेसं पलायनभावं जत्वा अट्ठासि, पुन ठितकाले अनुबन्धि ।

वड्ढकिजेड्ढको चिन्तेसि — “अयं हत्थि अम्हेसु तिड्ढन्तेसु अनुबन्धति, पलायन्तेसु तिड्ढति, भविस्सति तत्थ कारणं”ति । सब्बे तं तं रुक्खं आरुह्य तस्स आगमनं पटिमानेन्ता निसीदिसु । सो तेसं सन्तिकं आगन्त्वा अत्तनो पादं दस्सेन्तो परिवत्तेत्वा निपज्जि । तदा वड्ढकीनं सज्जा उदपादि — “गिलानभावेन, भो, एस आगच्छति, न अज्जेन कारणेना”ति तस्स सन्तिकं गन्त्वा पादे पविट्ठखाणुकं दिस्वा “इमिना कारणेन एस आगतो”ति तिखिणवासिया खाणुककोटियं ओधिं दत्वा दळ्हाय रज्जुया बन्धित्वा कट्ठित्वा नीहरिसु । अथस्स वणमुखं पीळेत्वा पुब्बलोहितं नीहरित्वा कसावोदकेन धोवित्वा अत्तनो जाननभेसज्जं मक्खेत्वा नचिरस्सेव फासुकं अकंसु ।

हत्थिनागो गिलाना वुट्ठितो चिन्तेसि — “इमे मय्हं बहुपकारा, इमे मया निस्साय जीवितं लद्धं, मया इमेसं कतज्जुना कतवेदिना भवितुं वट्ठती”ति अत्तनो वसनट्ठानं गन्त्वा सेतं गन्धहत्थिपोतकं आनेसि । वड्ढकिनो हत्थिपोतकं दिस्वा “अम्हाकं हत्थी पुत्तम्पि गहेत्वा आगतो”ति अतिविय तुड्ढचित्ता अहेसुं । हत्थिनागो चिन्तेसि — “मयि तिड्ढन्ते ‘किं नु खो अयं आगतो’ति मम आगतकारणं न जानिस्सन्ती”ति ठितट्ठानतो पक्कामि । हत्थिपोतको पितु पच्छतो पच्छतो अनुपायासि । हत्थिनागो तस्स आगतभावं जत्वा निवत्तनत्थाय सदसज्जं अदासि । सो पितु कथं सुत्वा निवत्तित्वा वड्ढकीनं सन्तिकं गतो । वड्ढकिनो “इमं हत्थिपोतकं अम्हाकं दातुं आगतो भविस्सति एसो”ति जत्वा “अम्हाकं सन्तिके तया कत्तब्बकिच्चं नत्थि, पितु सन्तिकंयेव गच्छा”ति पहिणिसु । हत्थिनागो यावततियं अत्तनो सन्तिकं आगतम्पि पुन वड्ढकीनंयेव समीपं पेसेसि । ततो पट्ठाय वड्ढकिनो हत्थिपोतकं अत्तनो सन्तिके कत्वा पटिजग्गन्ति । भोजनकाले एकेकं भत्तपिण्डं देन्ति, भत्तं तस्स यावदत्थं अहोसि । सो वड्ढकीहि अन्तो गहने कोट्ठितं दब्बसम्भारं आहरित्वा अङ्गणट्ठाने रासिं करोति । एतेनेव नियामेन अज्जम्पि उपकारकम्मं करोति ।

सत्था इमं कारणं आहरित्वा पुब्बेपि सारिपुत्तस्स कतज्जूकतवेदिभावं दीपेति । सारिपुत्तत्थेरो हि तदा महाहत्थी अहोसि, अट्ठप्पत्तियं आगतो ओस्सट्ठवीरियो भिक्खु हत्थिपोतको अहोसि । संयुत्तनिकायं पन पत्वा सकलं राधसंयुत्तं, धम्मपदे च —

“निधीनंव पवत्तारं, यं पस्से वज्जदस्सिनं ।

निग्गय्हादिं मेधाविं, तादिसं पण्डितं भजे ।

तादिसं भजमानस्स, सेय्यो होति न पापियो”ति ॥ (ध० प० ७६) —

गाथा थेरस्स धम्मदेसना नाम । अपरभागे पन सत्था पटिपाटिया थेरे ठानन्तरेसु ठपेन्तो राधत्थेरं पटिभानेय्यकानं अग्गट्ठाने ठपेसीति ।

मोघराजत्थेरवत्थु

२३४. द्वादसमे लूखचीवरधरानन्ति लूखचीवरं धारेन्तानं मोघराजा अग्गोति दस्सेति । अयं हि थेरो सत्थलूखं सुत्तलूखं रजनलूखन्ति तिविधेनपि लूखेन समन्नागतं पंसुकूलं धारेसि । तस्मा लूखचीवरधरानं अग्गो नाम जातो ।

तस्स पज्झकम्मे अयमनुपुब्बिकथा — अयम्पि हि पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलगहे पटिसन्धिं गहेत्वा निब्बत्ति, ततो अपरभागे सत्थु धम्मकथं सुणन्तो सत्थारं एकं भिक्खुं लूखचीवरधरानं अग्गट्ठाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सो यावजीवं कुसलं कत्वा देवमनुस्सेसु संसरन्तो कस्सपदसबलस्स निब्बत्तितो पुरेतरमेव

कट्टवाहननगरे अमच्चगेहे पटिसन्धिं गण्हि । अपरभागे वयप्पत्तो कट्टवाहनराजानं उपट्टहन्तो अमच्चट्टानं लभि ।

तस्मिं काले कस्सपदसबलो लोके उप्पज्जि । कट्टवाहनराजा “बुद्धो किर लोके उप्पन्नो”ति सुत्वा तं पक्कोसापेत्वा आह — “तात, बुद्धो किर लोके उप्पन्नो, इमं पच्चन्तनगरं एकप्पहारेनेव उभोहि अम्हेहि तुच्छं कातुं न सक्का, त्वं ताव मज्झिमदेसं गन्त्वा बुद्धस्स उप्पन्नभावं जत्वा दसबलं इमं नगरं आनेही”ति पुरिससहस्सेन सद्धिं पेसेसि । सो अनुपुब्बेन सत्थु सन्तिकं गन्त्वा धम्मकथं सुत्वा पटिलद्धसद्धो तत्थेव पब्बजित्वा वीसति वस्ससहस्सानि समणधम्मं अकासि । तेन सद्धिं गतपुरिसा पन सब्बेपि निवत्तित्वा पुन रज्जो सन्तिकं आगता ।

अयं थेरो परिपुण्णसीलो कालं कत्वा एकं बुद्धन्तरं देवमनुस्सेसु संसरन्तो अम्हाकं दसबलस्स निब्बत्तितो पुरेतरमेव सावत्थियं ब्राह्मणकुले पटिसन्धिं गण्हि, मोघराजमाणवोतिस्स नामं अकंसु । कट्टवाहनराजापि कस्सपस्स भगवतो अधिकारकम्मं कत्वा एकं बुद्धन्तरं सपरिवारो देवमनुस्सेसु संसरित्वा अम्हाकं दसबलस्स निब्बत्तितो पुरेतरमेव सावत्थियं पुरोहितगेहे पटिसन्धिं गण्हि, बावरिमाणवोतिस्स नामं अकंसु । सो अपरेन समयेन तयो वेदे उगगण्हित्वा सोळसन्नं माणवकसहस्सानं सिप्पं वाचेन्तो चरति । अथस्स पसेनदिकोसलरज्जो काले पितु अच्चयेन पुरोहितट्टानं अदंसु । तदा अयम्पि मोघराजमाणवो बावरिब्राह्मणस्स सन्तिके सिप्पं गण्हाति ।

अथेकदिवसं बावरिब्राह्मणो रहोगतो अत्तनो सिप्पे सारं ओलोकेन्तो सम्परायिकं सारं अदिस्वा “एकं पब्बज्जं पब्बजित्वा सम्परायिकं गवेसेस्सामी”ति कोसलराजानं उपसङ्कमित्वा अत्तनो पब्बज्जं अनुजानापेसि । सो तेन अनुज्जातो सोळसहि माणवकसहस्सेहि परिवुतो पब्बज्जत्थाय निक्खमि । कोसलराजापि तेन सद्धियेव एकं अमच्चं कहापणसहस्सं दत्वा पेसेसि — “यस्मिं ठाने आचरियो पब्बजति, तत्रस्स वसनट्टानं गहेत्वा देथा”ति । बावरिब्राह्मणो फासुकट्टानं ओलोकेन्तो मज्झिमदेसतो पटिक्कम्म अस्सकरज्जो च मुळ्हकरज्जो च सीमन्तरे गोधावरितीरे अत्तनो वसनट्टानं कारेसि ।

अथेको पुरिसो जटिलानं दस्सनाय गतो तेसं सन्तके भूमिट्टाने तेहि अनुज्जातो अत्तनो वसनट्टानं अकासि । तेन कतं दिस्वा अपरं कुलसतं गेहसतं कारेसि । ते सब्बेपि सन्निपत्तित्वा “मयं अय्यानं सन्तके भूमिभागे वसाम, मुधा वसितुं न कारणं, सुखवासं वो दस्सामा”ति एकेको एकेकं कहापणं बावरिब्राह्मणस्स वसनट्टाने ठपेसि । सब्बेहिपि आभतकहापणा सतसहस्समत्ता अहेसुं । बावरिब्राह्मणो “किमत्थं एते आभता”ति आह । सुखवासदानत्थाय, भन्तेति । सचाहं हिरज्जसुवण्णेन अत्थिको अस्सं, अहं महन्तं धनरासिं पहाय न पब्बजेय्यं । तुम्हाकं कहापणे गण्हित्वा गच्छथाति । अम्हेहि अय्यस्स परिच्चत्तं न पुन गण्हाम, अनुसंवच्छरं पन एतेनेव नियामेन आहरिस्साम, इमे गहेत्वा अय्यो दानं देतूति । ब्राह्मणो अधिवासेत्वा कपणद्धिकवणिब्बकयाचकानं दानमुखे निर्यातेसि । तस्स अपरापरं दायकभावो सकलजम्बुदीपे पज्जायित्थ ।

ततो कालिङ्गरट्ठे दुन्निविट्ठे नाम गामे जूजकब्राह्मणस्स वंसे जातब्राह्मणस्स ब्राह्मणी उट्ठाय समुट्ठाय ब्राह्मणं चोदेति — “बावरी, किर दानं देति, गन्त्वा ततो हिरज्जसुवण्णं आहरा”ति । सो ताय चोदियमानो सण्ठातुं असक्कोन्तो बावरिस्स सन्तिकं गच्छमानो बावरिम्हि दानं दत्वा पण्णसालं पविसित्वा निपज्जित्वा दानं अनुस्सरमाने गतो । गन्त्वा च “दानं मे, ब्राह्मण, देहि, दानं मे, ब्राह्मण, देही”ति आह । अकाले त्वं, ब्राह्मण, आगतो, सम्पत्तयाचकानं मे दिन्नं, इदानि कहापणं नत्थीति । न मय्हं, ब्राह्मण, बहूहि कहापणेहि अत्थो, तव एत्तकं दानं ददन्तस्स न सक्का कहापणेहि विना भवितुं, मय्हं पज्ज कहापणसतानि देहीति । ब्राह्मण, पज्जपि सतानि नत्थि, पुन दानकाले सम्पत्ते लभिस्ससीति । किं पनाहं तव दानकाले आगमिस्सामीति? बावरिब्राह्मणस्स पण्णसालद्वारे वालुकं थूपं कत्वा समन्ततो रत्तवण्णानि पुप्फानि विकिरित्वा मन्तं

जप्पेन्तो विय ओट्टे चालेत्वा चालेत्वा “मुद्धा फलतु सत्तथा”ति वदति ।

बावरिब्राह्मणो चिन्तेसि — “अयं महातपो तपचारं गणित्वा चरणब्राह्मणको मय्हं सत्तदिवसमत्थके ‘सत्तथा मुद्धा फालतू’ति वदति, मय्हञ्च इमस्स दातब्बानि पञ्च कहापणसतानि नत्थि, एकंसेन मं एस घातेस्सती”ति । एवं तस्मिं सोकसल्लसमप्पिते निपन्ने रत्तिभागसमनन्तरे अनन्तरत्तभावे बावरिस्स माता देवता हुत्वा निब्बत्ति । सा पुत्तस्स सोकसल्लसमप्पितभावं दिस्वा आगन्त्वा आह — “तात, एस मुद्धं वा मुद्धफालनं वा न जानाति, त्वम्पि लोके बुद्धानं उप्पन्नभावं न जानासि । सचे ते संसयो अत्थि, सत्थु सन्तिकं गन्त्वा पुच्छ, सो ते एतं कारणं कथेस्सती”ति । ब्राह्मणो देवताय कथं सुतकालतो पट्टाय अस्सासं लभित्वा पुनदिवसे उट्ठिते अरुणे सब्बेव अन्तेवासिके पक्कोसित्वा, “ताता, बुद्धो किर लोके उप्पन्नो, तुम्हे सीधं गन्त्वा ‘बुद्धो वा नो वा’ति जत्वा आगन्त्वा मय्हं आरोचेथ, अहं सत्थु सन्तिकं गमिस्सामि । अपिच खो पन मय्हं महल्लकभावेन जीवितन्तरायो दुज्जानो, तुम्हे तस्स सन्तिकं गन्त्वा इमिना च इमिना च नियामेन पज्हे पुच्छथा”ति मुद्धफालनपज्हं नाम अभिसङ्कुरित्वा अदासि ।

ततो चिन्तेसि — “सब्बे इमे माणवा पण्डिता, सत्थु धम्मकथं सुत्वा अत्तनो किच्चे मत्थकं पत्ते पुन मय्हं सन्तिकं आगच्छेय्युं वा नो वा”ति । अथ अत्तनो भागिनेय्यस्स अजितमाणवस्स नाम सज्जं अदासि — “त्वं पन एकन्तेनेव मम सन्तिकं आगन्तुं अरहसि, तथा पटिलद्धगुणं आगन्त्वा मय्हं कथेय्यासी”ति । अथ ते सोळससहस्सजटिला अजितमाणवं जेट्टकं कत्वा सोळसहि जेट्टन्तेवासिकेहि सङ्घि “सत्थारं पज्हं पुच्छिस्सामा”ति चारिकं चरन्ता गतगतट्टाने, “अय्या, कहं गच्छथ, कहं गच्छथा”ति पुच्छिता “दसबलस्स सन्तिकं पज्हं पुच्छितुं गच्छामा”ति कोटितो पट्टाय परिसं संकट्टन्ता अनेकयोजनसतं मग्गं गता । सत्था “तेसं आगमनदिवसे अज्जस्स ओकासो न भविस्सति, इदं इमिस्सा परिसाय अनुच्छविकट्टान”न्ति गन्त्वा पासाणचेतिये पिट्ठिपासाणे निसीदि । सो अजितमाणवोपि सपरिसो तं पिट्ठिपासाणं आरुह्य सत्थु सरीरसम्पत्तिं दिस्वा “अयं पुरिसो इमस्मिं लोके विवटच्छदो बुद्धो भविस्सती”ति अत्तनो आचरियेन पहिते पज्हे मनसा पुच्छन्तोव गतो ।

तदिवसं तस्मिं ठाने सम्पत्तपरिसा द्वादसयोजनिका अहोसि । तेसं सोळसन्नं अन्तेवासिकानं अन्तरे मोघराजमाणवो “अहं सब्बेहि पण्डिततरो”ति मानत्थद्धो, तस्स एतदहोसि — “अयं अजितमाणवो सब्बेसं जेट्टको, एतस्स पठमतंरं मम पज्हं पुच्छितुं न युत्त”न्ति । तस्स लज्जायन्तो पठमतंरं पज्हं अपुच्छित्वा तेन पुच्छिते दुतियो हुत्वा सत्थारं पज्हं पुच्छि । सत्था “मानत्थद्धो मोघराजमाणवा, न तावस्स जाणं परिपाकं गच्छति, अस्स मानं निवारितुं वट्ठती”ति चिन्तेत्वा आह — “तिट्ठ त्वं, मोघराज, अज्जे ताव पज्हे पुच्छन्तू”ति । सो सत्थु सन्तिका अपसादं लभित्वा चिन्तेसि — “अहं एतकं कालं मया पण्डिततरो नाम नत्थीति विचरामि, बुद्धा च नाम अजानित्वा न कथेन्ति । सत्थारा मम पुच्छाय दोसो दिट्ठो भविस्सती”ति तुण्ही अहोसि । सो अट्ठहि जनेहि पटिपाटिया पज्हे पुच्छिते अधिवासेतुं असक्कोन्तो नवमो हुत्वा पुन उट्ठासि । पुनपि नं सत्था अपसादेसि ।

सो पुनपि तुण्ही हुत्वा “सङ्घनवको दानि भवितुं न सक्खिस्सामी”ति पज्जदसमो हुत्वा पज्हं पुच्छि । अथ सत्था जाणस्स परिपाकभावं जत्वा पज्हं कथेसि । सो देसनापरियोसाने अत्तनो परिवारेन जटिलसहस्सेन सङ्घि अरहत्तं पापुणि । इमिनाव नियामेन सेसानिपि पन्नरस जटिलसहस्सानि अरहत्तं पापुणिंसु । सब्बेपि इद्धिमयपत्तचीवरधरा एहिभिक्षूव अहेसुं । सेसजना पन न कथियन्ति । अयं मोघराजत्थेरो ततो पट्टाय तीहि लूखेहि समन्नागतं चीवरं धारेति । एवं पारायने (सु० नि० ९८२ आदयो) वत्थु समुट्ठितं । सत्था पन अपरभागे जेतवने निसिन्नो थेरे पटिपाटिया ठानन्तरेसु ठपेन्तो

मोघराजत्थेरं इमस्मिं सासने लूखचीवरधरानं अगगट्टाने ठपेन्तो “एतदग्गं, भिक्खवे, मम सावकानं भिक्खुनं लूखचीवरधरानं यदिदं मोघराजा”ति आह ।

चतुत्थवग्गवण्णना ।

एकचत्तालीससुत्तमत्ताय थेरपाळिया वण्णना निड्डिता ।

१४. एतदग्गवग्गो

(१४) ५. पञ्चमएतदग्गवग्गो

महापजापतिगोतमीथेरीवत्थु

२३५. थेरिपाळिया पठमे यदिदं महापजापतिगोतमीति महापजापतिगोतमी थेरी रत्तञ्जूनं अग्गाति दस्सेति ।

तस्सा पञ्चकम्मे पन अयमनुपुब्बिकथा — अयं किर पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलगहे पटिसन्धिं गण्हित्वा अपरेन समयेन सत्थु धम्मदेसनं सुणन्ती सत्थारं एकं भिक्खुनिं रत्तञ्जूनं अगगट्टाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सा यावजीवं दानं दत्वा सीलं रक्खित्वा ततो चुतो देवल्लोके निब्बत्तित्वा पन एकस्मिं बुद्धन्तरे देवल्लोकतो चवित्वा बाराणसियं पञ्चन्नं दासिसतानं जेट्ठकदासी हुत्वा निब्बत्ति । अथ वस्सूपनायिकसमये पञ्च पच्चेकबुद्धा नन्दमूलकपम्भारतो इसिपतने ओतरित्वा नगरे पिण्डाय चरित्वा इसिपतनमेव गन्त्वा “वस्सूपनायिककुटिया अत्थाय हत्थकम्मं याचिस्सामा”ति चिन्तेसुं । कस्मा? वस्सं उपगच्छन्तेन हि नालकपटिपदं पटिपन्नेनापि पञ्चन्नं छदनानं अञ्जतरेन छदनेन छन्ने सद्धारबद्धे सेनासने उपगन्तब्बं । वुत्तज्हेतं “न, भिक्खवे, असेनासनिकेन वस्सं उपगन्तब्बं, यो उपगच्छेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (महाव० २०४) । तस्मा वस्सकाले उपकट्टे सचे सेनासनं लभति, इच्छेतं कुसलं । नो चे लभति, हत्थकम्मं परियेसित्वापि कातब्बं । हत्थकम्मं अलभन्तेन साममि कातब्बं, न त्वेव असेनासनिकेन वस्सं उपगन्तब्बं । अयमनुधम्मता । तस्मा ते पच्चेकबुद्धा “हत्थकम्मं याचिस्सामा”ति चीवरं पारुपित्वा सायन्हसमये नगरं पविसित्वा सेट्ठिस्स घरद्वारे अट्ठंसु । जेट्ठकदासी कुटं गहेत्वा उदकतित्थं गच्छन्ती पच्चेकबुद्धे नगरं पविसन्ते अट्ठसु । सेट्ठि तेसं आगतकारणं सुत्वा “अम्हाकं ओकासो नत्थि, गच्छन्तू”ति आह ।

अथ ते नगरा निक्खन्ते जेट्ठकदासी कुटं गहेत्वा पविसन्ती दिस्वा कुटं ओतारेत्वा वन्दित्वा ओनमित्वा मुखं उक्खिपित्वा, “अय्या, नगरं पविट्ठमत्ताव निक्खन्ता, किं नु खो”ति पुच्छि । वस्सूपनायिककुटिया हत्थकम्मं याचितुं आगतम्हाति । लद्धं, भन्तेति? न लद्धं उपासिकेति । किं पनेसा कुटि इस्सरेहेव कातब्बा, उदाहु दुग्गतेहिपि सक्का कातुन्ति? येन केनचि सक्का कातुन्ति । साधु, भन्ते, मयं करिस्साम, स्वे मय्हं भिक्खं गण्हथाति निमन्तेत्वा पुन कुटं गहेत्वा आगमनतित्थमग्गे ठत्वा आगतागता अवसेसदासियो “एत्थेव होथा”ति वत्वा सब्बासं आगतकाले आह — “अम्मा, किं निच्चमेव परस्स दासिकम्मं करिस्सथ, उदाहु दासिभावतो मुच्चितुं इच्छथा”ति । अज्जेव मुच्चितुं इच्छाम, अय्येति । यदि एवं, मया पच्चेकबुद्धा हत्थकम्मं अलभन्ता स्वातनाय निमन्तिता, तुम्हाकं सामिकेहि एकदिवसं हत्थकम्मं दापेथाति । ता “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा सायं अट्ठवितो आगतकाले सामिकानं आरोचेसुं । ते “साधू”ति जेट्ठकदासस्स गेहद्वारे सन्निपत्तिसु ।

अथ ने जेटुकदासी “स्वे, ताता, पच्चेकबुद्धानं हत्थकम्मं देथा”ति आनिसंसं आचिक्खित्वा येपि न कातुकामा, ते गाळहेन ओवादेन तज्जेत्वा सब्बेपि सम्पटिच्छापेसि। सा पुनदिवसे पच्चेकबुद्धानं भत्तं दत्वा सब्बेसं दासपुत्तानं सज्जं अदासि। ते तावदेव अरज्जं पविसित्वा दब्बसम्भारे समोधानेत्वा सतं सतं हुत्वा एकेकं कुटिं चङ्कमनादिपरिवारं कत्वा मज्जपीठपानीय-परिभोजनीयादीनि ठपेत्वा पच्चेकबुद्धानं तेमासं तत्थेव वसनत्थाय पटिज्जं कारेत्वा वारभिक्षं पट्टपेसुं। या अत्तनो वारदिवसे न सक्कोति, तस्सा जेटुकदासी सकगेहतो नीहरित्वा देति। एवं तेमासं पटिजग्गित्वा जेटुकदासी एकेकं दासिं एकेकं साटकं सज्जापेसि, पच्च थूलसाटकसतानि अहेसुं। तानि परिवत्तापेत्वा पच्चन्नं पच्चेकबुद्धानं तिचीवरानि कत्वा अदासि। पच्चेकबुद्धा तासं पस्सन्तीनंयेव आकासेन गन्धमादनपब्बतं अगमंसु।

तापि सब्बा यावजीवं कुसलं कत्वा देवलोके निब्बत्तिंसु। तासु जेटुका ततो चवित्वा बाराणसिया अविदूरे पेसकारगामे पेसकारजेटुकस्स गेहे निब्बत्ति। अथेकदिवसं पदुमवतिया पुत्ता पच्चसता पच्चेकबुद्धा बाराणसिरज्जा निमन्तिता राजद्वारं आगन्त्वा कज्जि ओलोकेन्तम्पि अदिस्वा निवत्तित्वा नगरद्वारेन निक्खमित्वा तं पेसकारगामं अगमंसु। सा इत्थी पच्चेकबुद्धे दिस्वा सम्पियायमाना सब्बे वन्दित्वा भिक्षं अदासि। ते भत्तकिच्चं कत्वा गन्धमादनमेव अगमंसु।

सापि यावजीवं कुसलं कत्वा देवमनुस्सेसु संसरन्ती अम्हाकं सत्थु निब्बत्तितो पुरेतरमेव देवदहनगरे महासुप्पबुद्धस्स गेहे पटिसन्धिं गण्हि, गोतमीतिस्सा नामं अकंसु। महामायाय कनिट्टभगिनी होति। मन्तज्झायका ब्राह्मणा लक्खणानि परिगणहन्ता “इमासं द्विन्नम्पि कुच्छियं वसितदारका चक्कवत्तिनो भविस्सन्ती”ति ब्याकरिंसु। सुद्धोदनमहाराजा वयप्पत्तकाले ता द्वेपि मङ्गलं कत्वा अत्तनो घरं आनेसि। अपरभागे अम्हाकं बोधिसत्तो तुसितपुरा चवित्वा महामायाय देविया कुच्छियं पटिसन्धिं गण्हि। महामाया तस्स जातदिवसतो सत्तमे दिवसे कालं कत्वा तुसितपुरे निब्बत्ति। सुद्धोदनमहाराजा महासत्तस्स मातुच्छं महापजापतिगोतमिं अगमहेसिद्धाने ठपेसि। तस्मिं काले नन्दकुमारो जातो। अयं महापजापति नन्दकुमारं धातीनं दत्वा सयं बोधिसत्तं परिहरि।

अपरेन समयेन बोधिसत्तो महाभिनिक्खमनं निक्खमित्वा सब्बज्जुतं पत्वा लोकानुग्गहं करोन्तो अनुक्कमेन कपिलवत्थुं पत्वा नगरं पिण्डाय पाविसि। अथस्स पिता सुद्धोदनमहाराजा अन्तरवीथियंयेव धम्मकथं सुत्वा सोतापन्नो अहोसि। अथ दुतियदिवसे नन्दो पब्बजि, सत्तमे दिवसे राहुलो। सत्था अपरेन समयेन वेसालिं उपनिस्साय कूटागारसालायं विहरति। तस्मिं समये सुद्धोदनमहाराजा सेतच्छत्तस्स हेट्ठा अरहत्तं सच्छिक्त्वा परिनिब्बायि। तदा महापजापतिगोतमी पब्बज्जाय चित्तं उप्पादेसि। ततो रोहिणीनदीतीरे कलहविवादसुत्तपरियोसाने (सु० नि० ८६८ आदयो) निक्खमित्वा पब्बजितानं पच्चन्नं कुमारसतानं पादपरिचारिका सब्बाव एकचित्ता हुत्वा “महापजापतिया सन्तिकं गन्त्वा सब्बाव सत्थु सन्तिके पब्बजिस्सामा”ति महापजापतिं जेटुकं कत्वा सत्थु सन्तिकं गन्त्वा पब्बजितुकामा अहेसुं। अयज्ज महापजापति पठममेव एकवारं सत्थारं पब्बज्जं याचमाना नालत्थ, तस्मा कप्पकं पक्कोसापेत्वा केसे छिन्नापेत्वा कासायानि अच्छादेत्वा सब्बा ता साकियानियो आदाय वेसालिं गन्त्वा आनन्दत्थेरेन दसबलं याचापेत्वा अट्ठहि गरुधम्महि पब्बज्जज्ज उपसम्पदज्ज अलत्थ। इतरा पन सब्बापि एकतोव उपसम्पन्ना अहेसुं। अयमेत्थ सङ्खेपो, वित्थारतो पनेतं वत्थु पाळियं (चूळव० ४०२ आदयो) आगतमेव।

एवं उपसम्पन्ना पन महापजापति सत्थारं उपसङ्कमित्वा अभिवादेत्वा एकमन्तं अट्ठासि, अथस्सा सत्था धम्मं देसेसि। सा सत्थु सन्तिके कम्मट्ठानं गहेत्वा अरहत्तं पापुणि। सेसा पच्चसता भिक्खुनियो नन्दकोवादसुत्तपरियोसाने (म० नि० ३.३९८ आदयो) अरहत्तं पापुणिसु। एवमेतं वत्थु समुट्ठितं। अपरभागे सत्था जेतवने निसिन्नो भिक्खुनियो ठानन्तरे ठपेन्तो

महापजापतिं रत्तञ्जूनं अग्गट्टाने ठपेसीति ।

खेमाथेरीवत्थु

२३६. दुतिये खेमाति एवंनामिका भिक्खुनी । इतो पट्टाय च पनस्सा पञ्चकम्मे अयमनुपुब्बिकथाति अवत्त्वा सब्बत्थ अभिनीहारं आदिं कत्वा वत्तब्बमेव वक्खाम ।

अतीते किर पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं अयं परपरियापन्ना हुत्वा निब्बत्ति । अथेकदिवसं तस्स भगवतो अग्गसाविकं सुजातत्थेरिं नाम पिण्डाय चरन्तं दिस्वा तयो मोदके दत्त्वा तंदिवसमेव अत्तनो केसे विस्सज्जेत्वा थेरिया दानं दत्त्वा “अनागते बुद्धप्पादे तुम्हे विय महापज्जा भवेय्य”न्ति पत्थनं कत्वा यावजीवं कुसलकम्मेसु अप्पमत्ता हुत्वा कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरन्ती कस्सपबुद्धकाले किकिस्स कासिरज्जो गेहे पटिसन्धिं गहेत्वा सत्तन्नं भगिनीनं अब्भन्तरा हुत्वा वीसतिवस्ससहस्सानि गेहेयेव कोमारिब्रह्मचरियं चरित्वा ताहि भगिनीहि सद्धिं दसबलस्स वसनपरिवेणं कारेत्वा एकं बुद्धन्तरं देवमनुस्सेसु संसरन्ती इमस्मिं बुद्धप्पादे मद्दरट्टे सागलनगरे राजकुले पटिसन्धिं गण्हि, खेमातिस्सा नामं अकंसु । तस्सा सरीरवण्णो सुवण्णरसपिज्जरो विय अहोसि । सा वयप्पत्ता बिम्बिसाररज्जो गेहं अगमासि ।

सा तथागते राजगहं उपनिस्साय वेळुवने विहरन्ते “सत्था किर रूपे दोसं दस्सेती”ति रूपमदमत्ता हुत्वा “मय्हम्पि रूपे दोसं दस्सेय्या”ति भयेन दसबलं दस्सनाय न गच्छति । राजा चिन्तेसि — “अहं सत्थु अग्गुपट्टाको, मादिसस्स च नाम अरियसावकस्स अग्गमहेसी दसबलं दस्सनाय न गच्छति, न मे एतं रुच्चती”ति । सो कवीहि वेळुवनुय्यानस्स वण्णं बन्धापेत्वा “खेमाय देविया सवनूपचारे गायथा”ति आह । सा उय्यानस्स वण्णं सुत्वा गन्तुकामा हुत्वा राजानं पटिपुच्छि । राजा “उय्यानं गच्छ, सत्थारं पन अदिस्वा आगन्तुं न लभिस्ससी”ति आह । सा रज्जो पटिवचनं अदत्ताव मगं पटिपज्जि । राजा ताय सद्धिं गच्छन्ते पुरिसे आह — “सचे देवी उय्यानतो निवत्तमाना दसबलं पस्सति, इच्चेतं कुसलं । सचे न पस्सति, राजाणाय नं दस्सेथा”ति । अथ खो सा देवी दिवसभागं उय्याने चरित्वा निवत्तन्ती दसबलं अदिस्वाव गन्तुं आरद्धा । अथ नं राजपुरिसा अत्तनो अरुचियाव देविं सत्थु सन्तिकं नयिंसु ।

सत्था तं आगच्छन्तिं दिस्वा इद्धिया एकं देवच्छरं निम्मिनित्वा तालवण्टं गहेत्वा बीजमानं विय अकासि । खेमा देवी तं दिस्वा चिन्तेसि — “मानहि नट्टा, एवरूपा नाम देवच्छरप्पटिभागा इत्थियो दसबलस्स अविदूरे तिट्ठन्ति, अहं एतासं परिचारिकापि नप्पहोमि, मानमदं हि निस्साय पापचित्तस्स वसेन नट्टा”ति तं निमित्तं गहेत्वा तमेव इत्थिं ओलोकयमाना अट्टासि । अथस्सा पस्सन्तियाव तथागतस्स अधिट्टानबलेन सा इत्थी पठमवयं अतिक्कम्म मज्झिमवये ठिता विय मज्झिमवयं अतिक्कम्म पच्छिमवये ठिता विय च वलित्तचा पलितकेसा खण्डविरळदन्ता अहोसि । ततो तस्सा पस्सन्तियाव सद्धिं तालवण्टेन परिवत्तित्वा परिपति । ततो खेमा पुब्बहेतुसम्पन्नत्ता तस्मिं आरम्मणे आपाथगते एवं चिन्तेसि — “एवंविधम्पि नाम सरीरं एवरूपं विपत्तिं पापुणाति, मय्हम्पि सरीरं एवंगतिकमेव भविस्सती”ति । अथस्सा एवं चिन्तितक्खणे सत्था इमं धम्मपदे गाथमाह —

“ये रागरत्तानुपतन्ति सोतं,
सयंकतं मक्कटकोव जालं ।
एतम्पि छेत्त्वान वजन्ति धीरा,
अनपेक्खिनो सब्बदुक्खं पहाया”ति ॥

सा गाथापरियोसाने ठितपदे ठितायेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । अगारमज्झे वसन्तेन नाम अरहत्तं पत्तेन तंदिवसमेव परिनिब्बायितब्बं वा पब्बजितब्बं वा होति, सा पन अत्तनो आयुसङ्खारानं पवत्तनभावं जत्वा “अत्तनो पब्बज्जं अनुजानापेस्सामी”ति सत्थारं वन्दित्वा राजनिवेसनं गन्त्वा राजानं अनभिवादेत्वाव अट्ठासि । राजा इङ्गितेनेव अज्जासि — “अरियधम्मं पत्ता भविस्सती”ति । अथ नं आह — “देवि गता नु खो सत्थुदस्सनाया”ति । महाराज, तुम्हेहि दिट्ठदस्सनं परित्तं, अहं पन दसबलं सुदिट्ठमकासिं, पब्बज्जं मे अनुजानाथाति । राजा “साधु, देवी”ति सम्पटिच्छित्त्वा सुवण्णसिविकाय भिक्खुनिउपस्सयं उपनेत्वा पब्बाजेसि । अथस्सा “खेमाथेरी नाम गिहिभावे ठत्वा अरहत्तं पत्ता”ति महापज्जभावो पाकटो अहोसि । इदमेत्थ वत्थु । अथ सत्था अपरभागे जेतवने निसिन्नो भिक्खुनियो पटिपाटिया ठानन्तरे ठपेन्तो खेमाथेरिं महापज्जानं अग्गट्ठाने ठपेसीति ।

उप्पलवण्णाथेरीवत्थु

२३७. ततिये उप्पलवण्णाति नीलुप्पलगम्भसदिसेनेव वण्णेन समन्नागतत्ता एवंलद्धनामा थेरी । सा किर पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलगेहे पटिसन्धिं गण्हित्वा अपरभागे महाजनेन सद्धिं सत्थु सन्तिकं गन्त्वा धम्मं सुणन्ती सत्थारं एकं भिक्खुनिं इद्धिमन्तीनं अग्गट्ठाने ठपेन्तं दिस्वा सत्ताहं बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स महादानं दत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सा यावजीवं कुसलं कत्वा देवमनुस्सेसु संसरन्ती कस्सपबुद्धकाले बाराणसिनगरे किकिस्स कासिरज्जो गेहे पटिसन्धिं गण्हित्वा सत्तन्नं भगिनीनं अब्भन्तरा हुत्वा वीसति वस्ससहस्सानि ब्रह्मचरियं चरित्वा भिक्खुसङ्घस्स परिवेणं कत्वा देवलोके निब्बत्ता ।

ततो चवित्वा पुन मनुस्सलोकं आगच्छन्ती एकस्मिं गामे सहत्था कम्मं कत्वा जीवनकट्ठाने निब्बत्ता । सा एकदिवसं खेत्तकुटिं गच्छन्ती अन्तरामग्गे एकस्मिं सरे पातोव पुप्फितं पदुमपुष्पं दिस्वा तं सरं ओरुह तज्चेव पुष्पं लाजपक्खिपनत्थाय पदुमिनिया पत्तञ्च गहेत्वा केदारे सालिसीसानि छिन्दित्वा कुटिकाय निसिन्ना लाजे भज्जित्वा पज्ज लाजसतानि गणेसि । तस्मिं खणे गन्धमादनपब्बते निरोधसमापत्तितो वुट्ठितो एको पच्चेकबुद्धो आगन्त्वा तस्सा अविदूरे अट्ठासि । सा पच्चेकबुद्धं दिस्वा लाजेहि सद्धिं पदुमपुष्पं गहेत्वा कुटितो ओरुह लाजे पच्चेकबुद्धस्स पत्ते पक्खिपित्वा पदुमपुष्पेन पत्तं पिधाय अदासि । अथस्सा पच्चेकबुद्धे थोकं गते एतदहोसि — “पब्बजिता नाम पुप्फेन अनत्थिका, अहं पुष्पं गहेत्वा पिळन्थिस्सामी”ति गन्त्वा पच्चेकबुद्धस्स हत्थतो पुष्पं गहेत्वा पुन चिन्तेसि — “सचे, अय्यो, पुप्फेन अनत्थिको अभविस्स, पत्तमत्थके ठपेतुं न अदस्स, अट्ठा अय्यस्स अत्थो भविस्सती”ति पुन गन्त्वा पत्तमत्थके ठपेत्वा पच्चेकबुद्धं खमापेत्वा, “भन्ते, इमेसं मे लाजानं निस्सन्देन लाजगणनाय पुत्ता अस्सु, पदुमपुष्पस्स निस्सन्देन निब्बत्तनिब्बत्तट्ठाने मे पदे पदे पदुमपुष्पं उट्ठहतू”ति पत्थनं अकासि । पच्चेकबुद्धो तस्सा पस्सन्तियाव आकासेन गन्धमादनपब्बतं गन्त्वा तं पदुमं नन्दमूलकपम्भारे पच्चेकबुद्धानं अवकमनसोपानसमीपे पादपुञ्चनं कत्वा ठपेसि ।

सापि तस्स कम्मस्स निस्सन्देन देवलोके पटिसन्धिं गण्हि, निब्बत्तकालतो पट्ठाय चस्सा पदे पदे महापदुमपुष्पं उट्ठासि । सा ततो चवित्वा पब्बतपादे एकस्मिं पदुमस्सरे पदुमगम्भे निब्बत्ति । तं निस्साय एको तापसो वसति, सो पातोव मुखधोवनत्थाय सरं गन्त्वा तं पुष्पं दिस्वा चिन्तेसि — “इदं पुष्पं सेसेहि महन्ततरं, सेसानि च पुप्फितानि, इदं मकुळितमेव, भवितब्बमेत्थ कारणेना”ति उदकं ओतरित्वा तं पुष्पं गण्हि । तं तेन गहितमत्तमेव पुप्फितं । तापसो अन्तोपदुमगम्भे निपन्नदारिकं अहस । दिट्ठकालतो पट्ठाय च धीतुसिनेहं लभित्वा पदुमेनेव सद्धिं पण्णसालं नेत्वा मज्जके निपज्जापेसि । अथस्सा पुज्जानुभावेन अङ्गुट्ठके खीरं निब्बत्ति । सो तस्मिं पुप्फे मिलते अज्जं नवपुष्पं आहरित्वा तं निपज्जापेसि ।

अथस्सा आधावनविधावनेन कीळितुं समत्थकालतो पट्टाय पदवारे पदवारे पदुमपुणं उट्ठासि, कुङ्कुमरासिस्स वियस्सा सरीरवण्णो अहोसि। सा अप्पत्ता देववण्णं, अतिक्कन्ता मानुसवण्णं अहोसि। सा पितरि फलाफलत्थाय गते पण्णसालायं ओहीयति।

अथेकदिवसं तस्सा वयप्पत्तकाले पितरि फलाफलत्थाय गते एको वनचरको तं दिस्वा चिन्तेसि — “मनुस्सानं नाम एवंविधं रूपं नत्थि, वीमंसिस्सामि न”न्ति तापसस्स आगमनं उदिक्खन्तो निसीदि। सा पितरि आगच्छन्ते पटिपथं गन्त्वा तस्स हत्थतो काजकमण्डलुं अगगहेसि, आगन्त्वा निसिन्नस्स चस्स अत्तना करणवत्तं दस्सेसि। तदा सो वनचरको मनुस्सभावं जत्वा तापसं अभिवादेत्वा निसीदि। तापसो तं वनचरकं वनमूलफलाफलेहि च पानीयेन च निमन्तेत्वा, “भो पुरिस, इमस्मिंयेव ठाने वसिस्ससि, उदाहु गमिसस्सी”ति पुच्छि। गमिस्सामि, भन्ते, इध किं करिस्सामीति। इदं तया दिट्ठकारणं एत्तो गन्त्वा अकथेतुं सक्खिस्ससीति। सचे, अय्यो, न इच्छति, किं कारणा कथेस्सामीति तापसं वन्दित्वा पुन आगमनकाले मग्गसज्जाननत्थं साखासज्जञ्च रुक्खसज्जञ्च करोन्तो पक्कामि।

सो बाराणसिं गन्त्वा राजानं अद्दस, राजा “कस्मा आगतोसी”ति पुच्छि। “अहं, देव, तुम्हाकं वनचरको पब्बतपादे अच्छरियं इत्थिरतनं दिस्वा आगतोम्ही”ति सब्बं पवत्तिं कथेसि। सो तस्स वचनं सुत्वा वेगेन पब्बतपादं गन्त्वा अविदूरे ठाने खन्धावारं निवेसेत्वा वनचरकेन चेव अज्जेहि च पुरिसेहि सद्धिं तापसस्स भत्तकिच्चं कत्वा निसिन्नवेलाय तत्थ गन्त्वा अभिवादेत्वा पटिसन्थारं कत्वा एकमन्तं निसीदि। राजा तापसस्स पब्बजितपरिक्खारभण्डं पादमूले ठपेत्वा, “भन्ते, इमस्मिं ठाने किं करोम, गच्छामा”ति आह। गच्छ, महाराजाति। आम, गच्छामि, भन्ते। अय्यस्स पन समीपे विसभागपरिसा अत्थीति अस्सुम्ह, असारुप्पा एसा पब्बजितानं, मया सद्धिं गच्छतु, भन्तेति। मनुस्सानं चित्तं नाम दुत्तोसयं, कथं बहून् मज्झे वसिस्सतीति। अम्हाकं रुचितकालतो पट्टाय सेसानं जेडुकट्टाने ठपेत्वा पटिजग्गिस्सामि, भन्तेति।

सो रज्जो कथं सुत्वा दहरकाले गहितनामवसेनेव, “अम्म, पदुमवती”ति धीतरं पक्कोसि। सा एकवचनेनेव पण्णसालतो निक्खमित्वा पितरं अभिवादेत्वा अट्ठासि। अथ नं पिता आह — “त्वं, अम्म, वयप्पत्ता, इमस्मिं ठाने रज्जा दिट्ठकालतो पट्टाय वसितुं अयुत्ता, रज्जा सद्धिं गच्छ, अम्मा”ति। सा “साधु, ताता”ति पितु वचनं सम्पटिच्छित्वा अभिवादेत्वा परोदमाना अट्ठासि। राजा “इमिस्सा पितु चित्तं गणहामी”ति तस्मिंयेव ठाने कहापणरासिम्हि ठपेत्वा अभिसेकं अकासि। अथ नं गहेत्वा अत्तनो नगरं आनेत्वा आगतकालतो पट्टाय सेसइत्थियो अनोलोकेत्वा ताय सद्धियेव रमति। ता इत्थियो इस्सापकता तं रज्जो अन्तरे परिभिन्दितुकामा एवमाहंसु — “नायं, महाराज, मनुस्सजातिका, कहां नाम तुम्हेहि मनुस्सानं विचरणट्टाने पदुमानि उट्ठहन्तानि दिट्ठपुब्बानि, अब्बा अयं यक्खिनी, नीहरथ नं महाराजा”ति। राजा तासं कथं सुत्वा तुण्ही अहोसि।

अथस्स अपरेन समयेन पच्चन्तो कुपितो। सो “गरुगब्भा पदुमवती”ति तं नगरे ठपेत्वा पच्चन्तं अगमासि। अथ ता इत्थियो तस्सा उपट्ठायिकाय लज्जं दत्वा “इमिस्सा दारकं जातमत्तमेव अपनेत्वा एकं दारुघटिकं लोहितेन मक्खेत्वा सन्तिके ठपेही”ति आहंसु। पदुमवतियापि नचिरस्सेव गम्भवुट्टानं अहोसि। महापदुमकुमारो एककोव कुच्छियं पटिसन्धिं गण्हि। अवसेसा एकूनपच्चसता दारका महापदुमकुमारस्स मातुकुच्छितो निक्खमित्वा निपन्नकाले संसेदजा हुत्वा निब्बत्तिसु। अथस्स “न तावायं सतिं पटिलभती”ति जत्वा उपट्ठायिका एकं दारुघटिकं लोहितेन मक्खेत्वा समीपे ठपेत्वा तासं इत्थीनं सज्जं अदासि। ता पच्चसतापि इत्थियो एकेका एकेकं दारकं गहेत्वा चुन्दकारकानं सन्तिकं पेसेत्वा करण्डके आहरापेत्वा अत्तना अत्तना गहितदारके तत्थ निपज्जापेत्वा बहि लज्जनं कत्वा ठपयिसु।

पदुमवतीपि खो सज्जं लभित्वा तं उपट्टायिकं “किं विजातमिह, अम्मा”ति पुच्छि। सा तं सन्तज्जेत्वा “कुतो त्वं दारकं लभिस्ससी”ति वत्वा “अयं ते कुच्छितो निक्खन्तदारको”ति लोहितमक्खितं दारुघटिकं पुरतो ठपेसि। सा तं दिस्वा दोमनस्सप्पत्ता “सीधं नं फालेत्वा अपनेहि, सचे कोचि पस्सेय्य लज्जितब्बं भवेय्या”ति आह। सा तस्सा कथं सुत्वा अत्थकामा विय दारुघटिकं फालेत्वा उद्धने पक्खिपि।

राजापि पच्चन्ततो आगन्त्वा नक्खत्तं पटिमानेन्तो बहिनगरे खन्धावारं बन्धित्वा निसीदि। अथ ता पञ्चसता इत्थियो रज्जो पच्चुगमनं आगन्त्वा आहंसु — “त्वं, महाराज, न अम्हाकं सदहसि, अम्हेहि वुत्तं अकारणं विय होति। त्वं महेसिया उपट्टायिकं पक्कोसापेत्वा पटिपुच्छ, दारुघटिकं ते देवी विजाता”ति। राजा तं कारणं न उपपरिक्खित्वाव “अमनुस्सजातिका भविस्सती”ति तं गेहतो निक्कट्ठि। तस्सा राजगेहतो सह निक्खमनेनेव पदुमपुष्फानि अन्तरधायिसु, सरीरच्छविपि विवण्णा अहोसि। सा एकिकाव अन्तरवीथिया पायासि। अथ नं एका वयप्पत्ता महल्लिका इत्थी दिस्वा धीतुसिनेहं उप्पादेत्वा “कहं गच्छसि अम्मा”ति आह। आगन्तुकमिह, वसनट्टानं ओलोकेन्ती विचरामीति। इधागच्छ, अम्माति वसनट्टानं दत्वा भोजनं पटियादेसि।

तस्सा इमिनाव नियामेन तत्थ वसमानाय ता पञ्चसता इत्थियो एकचित्ता हुत्वा राजानं आहंसु — “महाराज, तुम्हेसु युद्धं गतेसु अम्हेहि गङ्गादेवताय ‘अम्हाकं देवे विजितसङ्गामे आगते बलिकम्मं कत्वा उदककीळं करिस्सामी’ति पत्थितं अत्थि, एतमत्थं, देव, जानापेमा”ति। राजा तासं वचनेन तुट्ठो गङ्गायं उदककीळं कातुं अगमासि। तापि अत्तना अत्तना गहितं करण्डकं पटिच्छन्नं कत्वा आदाय नदिं गन्त्वा तेसं करण्डकानं पटिच्छादनत्थं पारुपित्वा पारुपित्वा उदके पतित्वा करण्डके विस्सज्जेसुं। तेपि खो करण्डका सब्बे सह गन्त्वा हेट्टासोते पसारितजालमिह लग्गिंसु। ततो उदककीळं कीळित्वा रज्जो उत्तिण्णकाले जालं उक्खिपन्ता ते करण्डके दिस्वा रज्जो सन्तिकं आनयिंसु। राजा करण्डके दिस्वा “किं, ताता, करण्डकेसू”ति आह। न जानाम, देवाति। सो ते करण्डके विवरापेत्वा ओलोकेन्तो पठमं महापदुमकुमारस्स करण्डकं विवरापेसि। तेसं पन सब्बेसम्पि करण्डकेसु निपज्जापितदिवसेयेव पुज्जिद्धिया अङ्गुट्ठतो खीरं निब्बत्ति। सक्को देवराजा तस्स रज्जो निक्कट्ठुभावत्थं अन्तोकरण्डके अक्खरानि लिखापेसि “इमे कुमारा पदुमवतिया कुच्छिमिह निब्बत्ता बाराणसिरज्जो पुत्ता, अथ ने पदुमवतिया सपत्तियो पञ्चसता इत्थियो करण्डकेसु पक्खिपित्वा उदके खिपिंसु, राजा इमं कारणं जानातू”ति। करण्डके विवरितमत्ते राजा अक्खरानि वाचेत्वा दारके दिस्वा महापदुमकुमारं उक्खिपित्वा “वेगेन रथे योजेथ, अस्से कप्पेथ, अहं अज्ज अन्तोणगरं पविसित्वा एकच्चानं मातुगामानं पियं करिस्सामी”ति पासादं आरुद्ध हत्थिगीवाय सहस्सभण्डिकं ठपेत्वा भेरिं चरापेसि “यो पदुमवतिं पस्सति, सो इमं सहस्सं गणहतू”ति।

तं कथं सुत्वा पदुमवती मातुया सज्जं अदासि — “हत्थिगीवतो सहस्सं गणह, अम्मा”ति। अहं एवरूपं गणितुं न विसहामीति। सा दुतियम्पि ततियम्पि वुत्ते, “किं वत्ता गणहामि अम्मा”ति आह। “मम धीता, पदुमवतिं देविं पस्सती”ति वत्ता गणहाहीति। सा “यं वा तं वा होतू”ति गन्त्वा सहस्सचङ्कोटकं गण्णिह। अथ नं मनुस्सा पुच्छिंसु — “पदुमवतिं देविं पस्ससि, अम्मा”ति। “अहं न पस्सामि, धीता किर मे पस्सती”ति आह। ते “कहं पन सा, अम्मा”ति वत्ता ताय सद्धिं गन्त्वा पदुमवतिं सज्जानित्वा पादेसु निपतिंसु। तस्मिं काले सा “पदुमवती देवी अयं”न्ति जत्वा “भारियं वत इत्थिया कम्मं कतं, या एवंविधस्स रज्जो महेसी समाना एवरूपे ठाने निरारक्खा वसी”ति आह। तेपि राजपुरिसा पदुमवतिया निवेसनं सेतसाणीहि परिक्खिपापेत्वा द्वारे आरक्खं ठपेत्वा रज्जो आरोचेसुं। राजा सुवण्णसिविकं पेसेसि। सा “अहं एवं न गमिस्सामि, मम वसनट्टानतो पट्टाय याव राजगेहं एत्थन्तरे वरपोत्थकचित्तत्थरणे अत्थरापेत्वा उपरि सुवण्णतारकविचित्तं चेलवितानं बन्धापेत्वा पसाधनत्थाय सब्बालङ्कारेसु पहितेसु पदसाव गमिस्सामि, एवं मे नागरा सम्पत्तिं पस्सिस्सन्ती”ति

आह । राजा “पदुमवतिया यथारुचिं करोथा”ति आह । ततो पदुमवती सब्बपसाधनं पसाधेत्वा “राजगेहं गमिस्सामी”ति मग्गं पटिपज्जि । अथस्सा अक्कन्तअक्कन्तद्धाने वरपोत्थकचित्तत्थरणानि भिन्दित्वा पदुमपुष्पानि उट्ठहिंसु । सा महाजनस्स अत्तनो सम्पत्तिं दस्सेत्वा राजनिवेसनं आरुह्य सब्बे चित्तत्थरणे तस्सा महल्लिकाय पोसावनिक्कमूलं कत्वा दापेसि ।

राजापि खो ता पञ्चसता इत्थियो पक्कोसापेत्वा “इमायो ते देवि दासियो कत्वा देमी”ति आह । साधु, महाराज, एतासं मय्हं दिन्नभावं सकलनगरे जानापेहीति । राजा नगरे भेरिं चरापेसि — “पदुमवतिया दूब्भिका पञ्चसता इत्थियो एतिस्सा एव दासियो कत्वा दिन्ना”ति । सा “तासं सकलनगरेन दासिभावो सल्लक्खितो”ति जत्वा “अहं मम दासियो भुजिस्सा कातुं लभामि देवा”ति राजानं पुच्छि । तव इच्छा देवीति । एवं सन्ते तमेव भेरिचारिकं पक्कोसापेत्वा “पदुमवतिदेविया अत्तनो दासियो कत्वा दिन्ना पञ्चसता इत्थियो सब्बाव भुजिस्सा कताति पुन भेरिं चरापेथा”ति आह । सा तासं भुजिस्सभावे कते एकूनानि पञ्चसत्तपुत्तानि तासंयेव हत्थे पोसनत्थाय दत्वा सयं महापदुमकुमारंयेव गण्हि ।

अथ अपरभागे तेसं कुमारानं कीळनवये सम्पत्ते राजा उय्याने नानाविधं कीळनद्धानं कारेसि । ते अत्तनो सोळसवस्सुद्देसिककाले सब्बेव एकतो हुत्वा उय्याने पदुमसञ्छन्नाय मङ्गलपोक्खरणिआ कीळन्ता नवपदुमानि पुष्फितानि पुराणपदुमानि च वण्टतो पतन्तानि दिस्वा “इमस्स ताव अनुपादिन्नकस्स एवरूपा जरा पापुणाति, किमङ्गं पन अम्हाकं सरीरस्स । इदम्पि हि एवंगतिकमेव भविस्सती”ति आरम्भणं गहेत्वा सब्बेव पच्चेकबोधिजाणं निब्बत्तेत्वा उट्ठायुट्ठाय पदुमकणिकासु पल्लङ्केन निसीदिसु ।

अथ तेहि सद्धि आगता राजपुरिसा बहुगतं दिवसं जत्वा “अय्यपुत्ता तुम्हाकं वेलं जानाथा”ति आहंसु । ते तुण्ही अहेसुं । ते पुरिसा गन्त्वा रज्जो आरोचेसुं — “कुमारा देव, पदुमकणिकासु निसिन्ना, अम्हेसु कथेन्तेसुपि वचीभेदं न करोन्ती”ति । यथारुचिया तेसं निसीदितुं देथाति । ते सब्बरत्तिं गहितारक्खा पदुमकणिकासु निसिन्ननियामेनेव अरुणं उट्ठापेसुं । पुरिसा पुनदिवसे उपसङ्कमित्वा “देवा वेलं जानाथा”ति आहंसु । न मयं देवा, पच्चेकबुद्धा नाम मयन्ति । अय्या, तुम्हे भारियं कथं कथेथ, पच्चेकबुद्धा नाम तुम्हादिसा न होन्ति, द्दङ्गुलकेसमस्सुधरा काये पटिमुक्कअट्ठपरिक्खारा होन्तीति । ते दक्खिणहत्थेन सीसं परामसिंसु । तावदेव गिहिलिङ्गं अन्तरधायि, अट्ठ परिक्खारा काये पटिमुक्काव अहेसुं । ततो पस्सन्तस्सेव महाजनस्स आकासेन नन्दमूलकपब्भारं अगमंसु ।

सापि खो, पदुमवती देवी, “अहं बहुपुत्ता हुत्वा निपुत्ता जाता”ति हृदयसोकं पत्वा तेनेव सोकेन कालं कत्वा राजगहनगरद्वारगामके सहत्थेन कम्मं कत्वा जीवनकद्धाने निब्बत्ति । अपरभागे कुलधरं गन्त्वा एकदिवसं सामिकस्स खेत्तं यागुं हरमाना तेसं अत्तनो पुत्तानं अन्तरे अट्ठ पच्चेकबुद्धे भिक्खाचारवेलाय आकासेन गच्छन्ते दिस्वा सीघं सीघं गन्त्वा सामिकस्स आरोचेसि — “पस्स, अय्य, पच्चेकबुद्धे, एते निमन्तेत्वा भोजेस्सामा”ति । सो आह — “समणसकुणा नामेते अज्जत्थापि एवं चरन्ति, न एते पच्चेकबुद्धा”ति । ते तेसं कथेन्तानंयेव अविदूरे ठाने ओतरिंसु । सा इत्थी तंदिवसं अत्तनो भत्तखज्जभोजनं तेसं दत्वा “स्वेपि अट्ठ जना मय्हं भिक्खं गण्हथा”ति आह । साधु, उपासिके, तव सक्कारो एत्तकोव होतु, आसनानि च अट्ठेव होन्तु, अज्जेपि बहू पच्चेकबुद्धे दिस्वा तव चित्तं पसादेय्यासीति । सा पुनदिवसे अट्ठ आसनानि पज्जापेत्वा अट्ठन्नं सक्कारसम्मानं पटियादेत्वा निसीदि ।

निमन्तितपच्चेकबुद्धा सेसानं सज्जं अदंसु — “मारिसा, अज्ज अज्जत्थ अगन्त्वा सब्बेव तुम्हाकं मातु सङ्गहं करोथा”ति । ते तेसं वचनं सुत्वा सब्बेव एकतो आकासेन आगन्त्वा मातु-गेहद्वारे पातुरहेसुं । सापि पठमं लद्धसज्जताय

बहूपि दिस्वा न कम्पित्थ, सब्बेपि ते गेहं पवेसेत्वा आसनेसु निसीदापेसि । तेसु पटिपाटिया निसीदन्तेसु नवमो अज्जानि अट्ठ आसनानि मापेत्वा सयं धुरासने निसीदि । याव आसनानि वट्ठन्ति, ताव गेहं वट्ठति । एवं तेसु सब्बेसुपि निसिन्नेसु सा इत्थी अट्ठन्नं पच्चेकबुद्धानं पटियादितं सक्कारं पञ्चसतानम्पि यावदत्थं दत्वा अट्ठ नीलुप्पलहत्थके आहरित्वा निमन्तिपच्चेकबुद्धानंयेव पादमूले ठपेत्वा आह — “मय्हं, भन्ते, निब्बत्तनिब्बत्तद्धाने सरीरवण्णो इमेसं नीलुप्पलानं अन्तोगब्भवण्णो विय होतू”ति पत्थनं अकासि । पच्चेकबुद्धा मातु अनुमोदनं कत्वा गन्धमादनंयेव अगमंसु ।

सापि यावजीवं कुसलं कत्वा ततो चुता देवलोके निब्बत्तित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे सावत्थियं सेट्ठिकुले पटिसन्धिं गण्हि, नीलुप्पलगब्भसमानवण्णताय चस्सा उप्पलवण्णात्वेव नामं अकंसु । अथस्सा वयप्पत्तकाले सकलजम्बुदीपराजानो च सेट्ठिनो च सेट्ठिस्स सन्तिकं पहिणंसु — “धीतरं अम्हाकं देतू”ति । अपहिणन्तो नाम नाहोसि । ततो सेट्ठि चिन्तेसि — “अहं सब्बेसं मनं गहेतुं न सक्खिस्सामि, उपायं पनेकं करिस्सामी”ति धीतरं पक्कोसापेत्वा “पब्बजितुं अम्म सक्खिस्सामी”ति आह । तस्सा पच्छिमभविक्ता पितुवचनं सीसे आसित्तसतपाकतेलं विय अहोसि, तस्मा पितरं “पब्बजिस्सामि, ताता”ति आह । सो तस्सा सक्कारं कत्वा भिक्खुनिउपस्सयं नेत्वा पब्बाजेसि । तस्सा अचिरपब्बजिताय एव उपोसथागारे कालवारो पापुणि । सा दीपं जालेत्वा उपोसथागारं सम्मज्जित्वा दीपसिखाय निमित्तं गण्हित्वा पुनप्पुनं ओलोकयमाना तेजोसिणारम्मणं ज्ञानं निब्बत्तेत्वा तदेव पादकं कत्वा अरहत्तं पापुणि । अरहत्तफलेन सद्धियेव च इद्धिविकुब्बने चिण्णवसी अहोसि । सा अपरभागे सत्थु यमकपाटिहारियकरणदिवसे “अहं, भन्ते, पाटिहारियं करिस्सामी”ति सीहनादं नदि । सत्था इदं कारणं अट्ठप्पत्तिं कत्वा जेतवनविहारे निसिन्नो पटिपाटिया भिक्खुनियो ठानन्तरे ठपेन्तो इमं थेरिं इद्धिमन्तीनं अग्गद्धाने ठपेसीति ।

पटाचाराथेरीवत्थु

२३८. चतुत्थे विनयधरानं यदिदं पटाचाराति पटाचारा थेरी विनयधरानं अग्गाति दस्सेति । सा किर पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलगेहे पटिसन्धिं गण्हित्वा अपरभागे सत्थु धम्मदेसनं सुणन्ती सत्थारं एकं भिक्खुनिं विनयधरानं अग्गद्धाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सा यावजीवं कुसलं कत्वा देवमनुस्सेसु संसरित्वा कस्सपबुद्धकाले किकिस्स कासिरज्जो गेहे पटिसन्धिं गण्हित्वा सत्तन्नं भगिनीनं अब्भन्तरा हुत्वा वीसति वस्ससहस्सानि ब्रह्मचरियं चरित्वा भिक्खुसङ्घस्स परिवेणं कत्वा पुन देवलोके निब्बत्तित्वा एकं बुद्धन्तरं सम्पत्तिं अनुभवित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे सावत्थियं सेट्ठिगेहे पटिसन्धिं गण्हि ।

सा अपरभागे वयप्पत्ता अत्तनो गेहे एकेन कम्मकारेण सद्धिं सन्थवं कत्वा अपरभागे अत्तनो समानजातिकं कुलं गच्छन्ती कतसन्थवस्स पुरिसस्स सज्जं अदासि — “न त्वं स्वे पट्टाय मं पटिहारसतेनपि दट्ठं लभिस्ससि, सचे ते कम्मं अत्थि, इदानि मं गण्हित्वा गच्छाही”ति । सो “एवं होतू”ति अनुच्छविकं हत्थसारं गहेत्वा तं आदाय नगरतो तीणि चत्तारि योजनानि पटिक्कमित्वा एकस्मिं गामके वासं कप्पेसि ।

अथ अपरभागे तस्सा कुच्छियं गब्भो पतिट्ठासि । सा गब्भे परिपक्वे “इदं अम्हाकं अनाथद्धानं, कुलगेहं गच्छाम सामी”ति आह । सो “अज्ज गच्छाम, स्वे गच्छामा”ति गन्तुं असक्कोन्तो कालं वीतिनामेसि । सा तस्स कारणं जत्वा “नायं बालो मं नेस्सती”ति तस्मिं बहि गते “एकिकाव कुलगेहं गमिस्सामी”ति मग्गं पटिपज्जि । सो आगन्त्वा तं गेहे अपस्सन्तो पटिविस्सके पुच्छित्वा “कुलगेहं गता”ति सुत्वा “मं निस्साय कुलधीता अनाथा जाता”ति पदानुपदिकं गन्त्वा सम्पापुणि । तस्सा अन्तरामग्गेव गब्भवुद्धानं अहोसि । ततो “यस्सत्थाय मयं गच्छेय्याम, सो अत्थो अन्तरामग्गेव निप्फन्नो,

इदानीं गन्त्वा किं करिस्सामी”ति पटिनिवत्तिं सु । पुन तस्सा कुच्छियं गम्भो पतिट्ठासीति पुरिमनयेनेव वित्थारेतब्बं ।

अन्तरामग्गे पनस्सा गम्भवुट्ठाने जातमत्तेयेव चतूसु दिसासु महामेघो उट्ठहि । सा तं पुरिसं आह — “सामि, अवेलाय चतूसु दिसासु मेघो उट्ठितो, अत्तनो वसनट्ठानं कातुं वायमाही”ति । सो “एवं करिस्सामी”ति दण्डकेहि कुट्टिकं कत्वा “छदनत्थाय तिणं आहरिस्सामी”ति एकस्मिं महावम्मिकपादे तिणं छिन्दति । अथ नं वम्मिके निपन्नो कण्हसप्पो पादे डंसि, सो तस्मिंयेव ठाने पतितो । सापि “इदानीं आगमिस्सति, इदानीं आगमिस्सती”ति सब्बरत्तिं खेपेत्वा “अद्भा मं सो ‘अनाथा एसा’ति मग्गे छुट्टेत्वा गतो भविस्सती”ति आलोके सज्जाते पदानुसारेण ओलोकेन्ती वम्मिकपादे पतितं दिस्वा “मं निस्साय नट्ठो पुरिसो”ति परिदेवित्वा दहरदारकं पस्सेनादाय महल्लकं अङ्गुलीहि गाहापेत्वा मग्गेण गच्छन्ती अन्तरामग्गे एकं उत्ताननदिं दिस्वा “द्वेपि दारके एकप्पहारेनेव आदाय गन्तुं न सक्खिस्सामी”ति जेट्ठकं ओरिमतीरे ठपेत्वा दहरं परतीरं नेत्वा पिलोतिकचुम्बटके निपज्जापेत्वा पुन निवत्तित्वा “इतरं गहेत्वा गमिस्सामी”ति नदिं ओतरि ।

अथस्सा नदीमज्झं पत्तकाले एको सेनो “मंसपिण्डो अयं”न्ति सज्जाय दारकं विज्झितुं आगच्छति । सा हत्थं पसारित्वा सेनं पलापेसि । तस्सा तं हत्थविकारं दिस्वा महल्लकदारको “मं पक्कोसती”ति सज्जाय नदिं ओतरित्वा सोते पतितो यथासोतं अगमासि । सोपि सेनो तस्सा असम्पत्ताय एव तं दहरदारकं गण्हित्वा अगमासि । सा बलवसोकाभिभूता अन्तरामग्गे इमं विलापगीतं गायन्ती गच्छति —

“उभो पुत्ता कालङ्कता, पन्थे मय्हं पती मतो”ति ॥

सा एवं विलपमानाव सावत्थिं पत्वा कुलसभागं गन्त्वापि सोकवसेनेव अत्तनो गेहं ववत्थपेतुं असक्कोन्ती “इमस्मिं ठाने एवंविधं नाम कुलं अत्थि, कतरं तं गेहं”न्ति पटिपुच्छि । त्वं तं कुलं पटिपुच्छित्वा किं करिस्ससि? तेसं वसनगेहं वातप्पहारेण पतितं, तत्थेव ते सब्बेपि जीवितक्खयं पत्ता, अथ ने खुद्दकमहल्लके एकचित्तकस्मिंयेव ज्ञापेन्ति, पस्स एसा धूमवट्ठि पज्जायतीति । सा तं कथं सुत्वाव किं तुम्हे वदथा”ति अत्तनो निवत्थसाटकं सन्धारेतुं असक्कोन्ती जातनियामेनेव बाहा पग्गय्ह कन्दमाना जातीनं चित्तकट्ठानं गन्त्वा तं विलापगीतं परिपुण्णं कत्वा परिदेवमाना —

“उभो पुत्ता कालङ्कता, पन्थे मय्हं पती मतो ।

माता पिता च भाता च, एकचित्तकस्मिं डय्हरे”ति ॥ —

आह । अज्जेण जनेन साटकं दिन्नम्पि फालेत्वा फालेत्वा छुट्टेति । अथ नं दिट्ठदिट्ठुट्ठाने महाजनो परिवारेत्वा चरति । अथस्सा “अयं पटाचारं पटपरिहरणं विना चरती”ति पटाचारातेव नामं अकंसु । यस्मा चस्सा सो नग्गभावेन अलज्जीआचारो पाकटो अहोसि, तस्मा पतितो आचारो अस्साति पटाचारात्वेव नामं अकंसु ।

सा एकदिवसं सत्थरि महाजनस्स धम्मं देसेन्ते विहारं पविसित्वा परिसपरियन्ते अट्ठासि । सत्था मेत्ताफरणेन फरित्वा “सतिं पटिलभ, भगिनि, सतिं पटिलभ, भगिनी”ति आह । तस्सा सत्थु वचनं सुत्वा बलवहिरोत्तप्पं आगतं, सा तत्थेव भूमियं निसीदि । अविदूरे ठितो पुरिसो उत्तरिसाटकं खिपित्वा अदासि । सा तं निवासेत्वा धम्मं अस्सोसि । सत्था तस्सा चरियवसेन इमा धम्मपदे गाथा आह —

“न सन्ति पुत्ता ताणाय, न पिता नापि बन्धवा ।

अन्तकेनाधिपन्नस्स, नत्थि जातीसु ताणता ॥

“एतमत्थवसं जत्वा, पण्डितो सीलसंवृतो ।

निब्बानगमनं मग्गं, खिप्पमेव विसोधये”ति ॥ (ध० प० २८८-२८९) ।

सा गाथापरियोसाने यथाठिताव सोतापत्तिफले पतिट्ठाय सत्थारं उपसङ्कमित्रा वन्दित्वा पब्बज्जं याचि । सत्था “तस्सा भिक्खुनिउपस्सयं गन्त्वा पब्बजा”ति पब्बज्जं सम्पटिच्छि । सा पब्बजित्वा नचिरस्सेव अरहत्तं पत्वा बुद्धवचनं गणहन्ती विनयपिटके चिण्णवसी अहोसि । अपरभागे सत्था जेतवने निसिन्नो भिक्खुनियो पटिपाटिया ठानन्तरे ठपेन्तो पटाचारं विनयधरानं अग्गट्ठाने ठपेसीति ।

धम्मदिन्नाथेरीवत्थु

२३९. पञ्चमे धम्मकथिकानन्ति धम्मकथिकानं भिक्खुनीनं धम्मदिन्ना अग्गाति दस्सेति । सा किर पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं परायत्तट्ठाने निब्बत्तित्वा पदुमुत्तरस्स भगवतो अग्गसावकस्स सुजातत्थेरस्स अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सा यावजीवं कुसलं कत्वा सग्गे निब्बत्ति । सब्बं हेट्ठा खेमाथेरिया अभिनीहारवसेनेव वेदितब्बं । फुस्सबुद्धकाले पनेसा सत्थु वेमातिकानं तिण्णं भातिकानं दानाधिकारे ठपितकम्मिकस्स गेहे वसमाना “एकं देही”ति वुत्ता द्वे अदासि । एवं सब्बं अपरिहापेन्ती दत्वा द्वेनवुतिकप्पे अतिक्कम्म कस्सपबुद्धकाले किकिस्स कासिरज्जो गेहे पटिसन्धिं गणित्वा सत्तन्नं भगिनीनं अब्भन्तरा हुत्वा वीसति वस्ससहस्सानि ब्रह्मचरियं चरित्वा भिक्खुसङ्घस्स वसनपरिवेणं कारेत्वा एकं बुद्धन्तरं देवमनुस्सेसु संसरन्ती इमस्मिं बुद्धुप्पादे कुलगेहे पटिसन्धिं गणित्वा अपरभागे विसाखसेट्ठिनो गेहं गता । विसाखसेट्ठि नाम बिम्बिसारस्स सहायको रज्जा सद्धिं दसबलस्स पठमदस्सनं गन्त्वा धम्मं सुत्वा सोतापत्तिफले पतिट्ठितो, अपरभागे अनागामिफलं सच्छाकासि ।

सो तंदिवसं घरं गन्त्वा सोपानमत्थके ठिताय धम्मदिन्नाय हत्थे पसारिते हत्थं अनालम्बित्वाव पासादं अभिरुहि । भुज्जमानोपि “इमं देथ, इमं हरथा”ति न ब्याहरि । धम्मदिन्ना कटच्छुं गहेत्वा परिविसमाना चिन्तेसि — “अयं मे हत्थालम्बकं देन्तियापि हत्थं न आलम्बि, भुज्जमानोपि किञ्चि न कथेति, को नु खो मय्हं दोसो”ति? अथ नं भुत्ताविं “को नु खो मे, अय्य, दोसो”ति पुच्छि । धम्मदिन्ने तुय्हं दोसो नत्थि, अहं पन अज्ज पट्ठाय सन्थववसेन तुम्हाकं सन्तिके निसीदितुं वा ठातुं वा आहरापेत्वा खादितुं वा भुज्जितुं वा अभब्बो । त्वं सचे इच्छसि, इमस्मिं गेहे वस । नो चे इच्छसि, यत्तकेन ते धनेन अत्थो, तं गणित्वा कुलघरं गच्छाहीति । अय्यपुत्त, एवं सन्ते अहं तुम्हेहि छड्डितखेळं वमितवमनं सीसेन उक्खिपित्वा न चरिस्सामि, मय्हं पब्बज्जं अनुजानाथाति । विसाखो “साधु, धम्मदिन्ने”ति रज्जो आरोचेत्वा धम्मदिन्नं सुवण्णसिविकाय भिक्खुनिउपस्सयं पब्बज्जत्थाय पेसेसि ।

सा पब्बजित्वा चिन्तेसि — “अयं ताव सेट्ठि घरमज्जे ठितोव दुक्खस्सन्तं अकासि, पब्बज्जं लद्धकालतो पट्ठाय पन मयापि दुक्खस्सन्तं कातुं वट्ठती”ति आचरियुपज्झायानं सन्तिकं गन्त्वा, “अय्ये, मय्हं आकिण्णट्ठाने चित्तं न रमति, गामकावासं गच्छामी”ति आह । थेरियो तस्सा महाकुला निक्खम्म पब्बजितभावेन चित्तं वारेतुं असक्कोन्तियो तं गहेत्वा गामकावासं अगमंसु । सा अतीते मद्धितसङ्घारताय नचिरस्सेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । अथस्सा एतदहोसि — “मय्हं किच्चं मत्थकं पत्तं, इध वसित्वा किं करिस्सामि, राजगहमेव गच्छामि, तत्र मं निस्साय बहु जातिसङ्घो पुज्जानि करिस्सती”ति थेरियो गहेत्वा नगरमेव पच्चागता ।

विसाखो तस्सा आगतभावं जत्वा “सीधं आगता उक्कण्ठिता नु खो भविस्सती”ति सायन्हसमये तस्सा सन्तिकं गन्त्वा अभिवादेत्वा एकमन्तं निसिन्नो “उक्कण्ठितभावं पुच्छितुं अयुत्त”न्ति पञ्चक्खन्धादिवसेन पञ्हे पुच्छि, धम्मदिन्ना खग्गेन उप्पलनालं छिन्दन्ती विय पुच्छितं पुच्छितं विस्सज्जेसि । उपासको धम्मदिन्नाथेरिया जाणस्स सूरभावं जत्वा अत्तनो अधिगतद्धाने पटिपाटिया तीसु मग्गेसु सब्बाकारेन पञ्हे पुच्छित्वा उग्गहवसेन अरहत्तमग्गेपि पुच्छि । धम्मदिन्नाथेरीपि उपासकस्स याव अनागामिफलाव विसयभावं जत्वा “इदानी अत्तनो विसयं अतिक्कमित्वा धावती”ति तं निवत्तेन्ती “अच्चसरा, आवुसो विसाख, पञ्हे, नासक्खि पञ्हानं परियन्तं गहेतुं, निब्बानोगधज्झि, आवुसो विसाख, ब्रह्मचरियं निब्बानपरायणं निब्बानपरियोसानं । आकङ्खमानो च त्वं, आवुसो विसाख, भगवन्तं उपसङ्गमित्वा एतमत्थं पुच्छेय्यासि । यथा च ते भगवा व्याकरोति, तथा नं धारेय्यासी”ति (म० नि० १.४६६) आह ।

विसाखो सत्थु सन्तिकं गन्त्वा सब्बं पुच्छाविस्सज्जननयं कथेसि । सत्था तस्स वचनं सुत्वा “मम धीताय अतीतानागतपच्चुप्पन्नेसु खन्धेसु तण्हा नत्थी”ति वत्वा धम्मपदे इमं गाथमाह —

“यस्स पुरे च पच्छा च, मज्झे च नत्थि किञ्चनं ।
अकिञ्चनं अनादानं, तमहं बूमि ब्राह्मण”न्ति ॥ (ध० प० ४२१) ।

ततो धम्मदिन्नाय साधुकारं दत्वा विसाखं उपासकं एतदवोच — “पण्डिता, विसाख, धम्मदिन्ना भिक्खुनी, महापज्जा विसाख, धम्मदिन्ना भिक्खुनी । मं चेपि त्वं, विसाख, एतमत्थं पुच्छेय्यासि, अहमिं तं एवमेव व्याकरेय्यं, यथा तं धम्मदिन्नाय भिक्खुनिया व्याकतं, एसो चेवेतस्स अत्थो, एवञ्च नं धारेही”ति । एवमेतं वत्थु समुट्ठितं । अपरभागे सत्था जेतवने निसिन्नो पटिपाटिया भिक्खुनियो ठानन्तरे ठपेन्तो इदमेव चूळवेदल्लं अट्ठुप्पत्तिं कत्वा थेरिं इमस्मिं सासने धम्मकथिकानं अगगद्धाने ठपेसीति ।

नन्दाथेरीवत्थु

२४०. छट्ठे ज्ञायीनं यदिदं नन्दाति ज्ञानाभिरतानं, नन्दा थेरी, अग्गाति दस्सेति । सा किर पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलगहे पटिसन्धिं गहेत्वा अपरभागे सत्थु धम्मं सुणन्ती सत्थारं एकं भिक्खुनिं ज्ञानाभिरतानं अगगद्धाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सा ततो कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा अम्हाकं सत्थु निब्बत्तितो पुरेतरमेव महापजापतिगोतमिया कुच्छिम्हि पटिसन्धिं गण्हि, नन्दातिस्सा नामं अकंसु । रूपनन्दातिपि वुच्चति । सा अपरभागे उत्तमरूपभावेन जनपदकल्याणी नाम जाता ।

सा अम्हाकं दसबले सब्बज्जुतं पत्वा अनुपुब्बेन कपिलवत्थुं आगन्त्वा नन्दञ्च राहुलञ्च पब्बाजेत्वा पक्कन्ते सुब्बोदनमहाराजस्स परिनिब्बुतकाले “महापजापतिगोतमी च राहुलमाता च निक्खमित्वा सत्थु सन्तिके पब्बजिता”ति जत्वा “इमासं पब्बजितकालतो पट्टाय मय्हं इध किं कम्म”न्ति महापजापतिया सन्तिकं गन्त्वा पब्बजि । पब्बजितदिवसतो पट्टाय “सत्था रूपं गरहती”ति सत्थु उपट्ठानं न गच्छति, ओवादवारे सम्पत्ते अज्जं पेसेत्वा ओवादं आहरापेति । सत्था तस्सा रूपमदमत्तभावं जत्वा “अत्तनो ओवादं अत्तनाव आगन्त्वा गणहन्तु, न भिक्खुनीहि अज्जा पेसेतब्बा”ति आह । ततो रूपनन्दा अज्जं मगं अपस्सन्ती अकामा ओवादं अगमासि ।

सत्था तस्सा चरितवसेन इद्धिया एकं इत्थिरूपं निम्मिनित्वा तालवण्टं गहेत्वा बीजमानं विय अकासि । रूपनन्दा तं

दिस्वा चिन्तेसि — “अहं अकारणेनेव पमत्ता हुत्वा नागच्छामि, एवरूपापि इत्थियो सत्थु सन्तिके विस्सत्था चरन्ति । मम रूपं एतासं रूपस्स कलं नाग्घति सोळ्ळसिं, अजानित्वाव एत्तकं कालं न आगतम्ही”ति तमेव इत्थिनिमित्तं गण्हित्वा ओलोकेन्ती अट्ठासि । सत्था तस्सा पुब्बहेतुसम्पन्नताय “अट्ठीनं नगरं कत”न्ति (ध० प० १५०) धम्मपदे गाथं वत्वा —

“चरं वा यदि वा तिट्ठं, निसिन्नो उद वा सय”न्ति ॥ (सु० नि० १९५) —

सुत्तं अभासि । सा तस्मिंयेव रूपे खयवयं पट्टपेत्वा अरहत्तं पापुणि । इमस्मिं ठाने इदं वत्थु हेट्ठा खेमाथेरिया वत्थुना सदिसमेवाति न वित्थारितं । ततो पट्ठाय, रूपनन्दा, ज्ञानाभिरतानं अन्तरे धुरप्पत्ता अहोसि । सत्था अपरभागे जेतवने निसिन्नो पटिपाटिया भिक्खुनियो ठानन्तरे ठपेन्तो नन्दाथेरिं ज्ञायीनं अगगट्ठाने ठपेसीति ।

सोणाथेरीवत्थु

२४१. सत्तमे आरद्धवीरियानन्ति पग्गहितपरिपुण्णवीरियानं सोणा अग्गाति दस्सेति । अयं किर पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतीनगरे कुलगेहे पटिसन्धिं गहेत्वा अपरभागे धम्मं सुणन्ती सत्थारं एकं भिक्खुनिं आरद्धवीरियानं अगगट्ठाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सा कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे सावत्थियं कुलगेहे पटिसन्धिं गहेत्वा अपरभागे घरावासे वुत्था बहू पुत्तधीतरो लभित्वा सब्बेपि विसुं विसुं घरावासे पतिट्ठापेसि । ते ततो पट्ठाय “अयं अम्हाकं किं करिस्सती”ति तं अत्तनो सन्तिकं आगतं “माता”ति सज्जम्पि न करिंसु । बहुपुत्तिकसोणा तेसं अत्तनि अगारवभावं जत्वा “घरावासेन किं करिस्सामी”ति निक्खमित्वा पब्बजि । अथ नं भिक्खुनियो “अयं वत्तं न जानाति, अयुत्तं करोती”ति दण्डकम्मं करोन्ति । पुत्तधीतरो तं दण्डकम्मं आहरन्तिं दिस्वा “अयं यावज्जदिवसा सिक्खामत्तम्पि न जानाती”ति दिट्ठदिट्ठट्ठाने उप्पण्डेसुं । सा तेसं वचनं सुत्वा उप्पन्नसंवेगा “अत्तनो गतिविसोधनं कातुं वट्ठती”ति निसिन्नट्ठानेपि ठितट्ठानेपि द्वत्तिसाकारं सज्झायति । सा यथेव पुब्बे बहुपुत्तिकसोणत्थेरीति पज्जायित्थ, एवं पच्छा आरद्धवीरियसोणत्थेरीति पाकटा जाता ।

अथेकदिवसं भिक्खुनियो विहारं गच्छन्तियो “भिक्खुनिसङ्घस्स उदकं तापेय्यासि, सोणे”ति वत्वा अगमंसु । सापि उदकतापनतो पुरेतरमेव अगिसालाय चङ्कमित्वा चङ्कमित्वा द्वत्तिसाकारं सज्झायन्ती विपस्सनं वट्ठेसि । सत्था गन्धकुटियं निसिन्नोव इमं ओभासगाथं अभासि —

“यो च वस्ससतं जीवे, अपस्सं धम्ममुत्तमं ।

एकाहं जीवितं सेय्यो, पस्सतो धम्ममुत्तम”न्ति ॥ (ध० प० ११५) ।

सा गाथापरियोसाने अरहत्तं पत्वा चिन्तेसि — “अहं अरहत्तं पत्ता, आगन्तुकजनो च अनुपधारेत्वाव मयि अवज्जाय किञ्चि वत्वा बहुं अपुज्जम्पि पसवेय्य, तस्मा संलक्खणकारणं कातुं वट्ठती”ति । सा उदकभाजनं उद्धनं आरोपेत्वा हेट्ठा अग्गिं न अकासि । भिक्खुनियो आगन्त्वा उद्धनं ओलोकेन्तियो अग्गिं अदिस्वा “इमं महल्लिकं भिक्खुनिसङ्घस्स उदकं तापेही”ति अवोचुम्ह, अज्जापि उद्धने अग्गिम्पि न करोती”ति आहंसु । अय्ये, किं तुम्हाकं अग्गिना, उण्होदकेन न्हायितुकामा भाजनतो उदकं गहेत्वा न्हायथाति? तापि “भविस्सति एत्थ कारण”न्ति गन्त्वा उदके हत्थं ओतारेत्वा उण्हभावं जत्वा एककुटं आहरित्वा उदकं गण्हन्ति, गहितगहितट्ठानं परिपूरति । तदा सब्बाव तस्सा अरहत्ते ठितभावं जत्वा दहरतरा ताव पज्चपतिट्ठितेन पादेसु पतित्वा “मयं, अय्ये, एत्तकं कालं तुम्हे अनुपधारेत्वा विहेठेत्वा विहेठेत्वा कथयिम्ह,

खमथ नो'ति खमापेसुं। वुद्धतरापि उक्कुटिकं निसीदित्वा “खम, अय्ये”ति खमापेसुं। ततो पट्टाय “महल्लककाले पब्बजित्वापि आरद्धवीरियभावेन नचिरस्सेव अग्गफले पतिट्ठिता”ति थेरिया गुणो पाकटो अहोसि। अपरभागे सत्था जेतवने निसीदित्वा भिक्खुनियो पटिपाटिया ठानन्तरे ठपेन्तो सोणत्थेरिं आरद्धवीरियानं अग्गट्टाने ठपेसीति।

बकुलाथेरीवत्थु

२४२. अट्टमे दिब्बचक्खुकानं यदिदं बकुलाति दिब्बचक्खुकानं, बकुला थेरी, अग्गाति दस्सेति। अयं किर पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलगेहे निब्बत्तित्वा सत्थु धम्मकथं सुणन्ती सत्थारं एकं भिक्खुनिं दिब्बचक्खुकानं अग्गट्टाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि। सा कप्पसतसहस्सं देवेसु च मनुस्सेसु च संसरित्वा इमस्मिं बुद्धप्पादे सावत्थियं कुलगेहे निब्बत्तित्वा अपरभागे सत्थु धम्मदेसनं सुत्वा पटिलद्धसद्धा पब्बजित्वा नचिरस्सेव अरहत्तं पापुणि। सा ततो पट्टाय दिब्बचक्खुमिं चिण्णवसी अहोसि। अपरभागे सत्था जेतवने निसिन्नो भिक्खुनियो पटिपाटिया ठानन्तरे ठपेन्तो इमं थेरिं दिब्बचक्खुकानं अग्गट्टाने ठपेसीति।

कुण्डलकेसाथेरीवत्थु

२४३. नवमे खिप्पाभिज्जानन्ति खिप्पाभिज्जानं भिक्खुनीनं, भद्दा कुण्डलकेसा, अग्गाति दस्सेति। अयम्पि हि पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलगेहे निब्बत्ता सत्थु धम्मकथं सुत्वा सत्थारं एकं भिक्खुनिं खिप्पाभिज्जानं अग्गट्टाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि। सा कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा कस्सपबुद्धकाले किक्किस्स कासिरज्जो गेहे सत्तन्नं भगिनीनं अब्भन्तरा हुत्वा वीसति वस्ससहस्सानि दस सीलानि समादाय कोमारिकब्रह्मचरियं चरन्ती सङ्गस्स वसनपरिवेणं कारेत्वा एकं बुद्धन्तरं देवमनुस्सेसु संसरित्वा इमस्मिं बुद्धप्पादे राजगहनगरे सेट्ठिकुले पटिसन्धिं गण्हि, भद्दातिस्सा नामं अकंसु।

तंदिवसंयेव च तस्मिं नगरे पुरोहितपुत्तो जातो। तस्स जातवेलाय राजनिवेसनं आदिं कत्वा सकलनगरे आवुधानि पज्जलिसु। पुरोहितो पातोव राजकुलं गन्त्वा राजानं सुखसेय्यं पुच्छि। राजा “कुतो मे, आचरिय, सुखसेय्या, अज्ज सब्बरत्तिं राजनिवेसने आवुधानि पज्जलितानि दिस्वा भयप्पत्ता अहुम्हा”ति आह। महाराज, तप्पच्चया मा चिन्तयित्थ, न तुम्हाकंयेव गेहे आवुधानि पज्जलिसु, सकलनगरे एवं अहोसीति। किं कारणा, आचरियाति? अम्हाकं गेहे चोरनक्खत्तेन दारको जातो, सो सकलनगरस्स सत्तु हुत्वा उप्पन्नो, तस्सेतं पुब्बनिमित्तं। तुम्हाकं उपद्दवो नत्थि, सचे पन इच्छथ, हारेम नन्ति। अम्हाकं पीळाय असतिया हारणकम्मं नत्थीति। पुरोहितो “मम पुत्तो अत्तनो नामं गहेत्वाव आगतो”ति सत्तुकोतेवस्स नामं अकासि। सेट्ठिगेहेपि भद्दा वड्ढति, पुरोहितगेहेपि सत्तुको वड्ढति। सो अत्तनो आधावनविधावनेन कीळितुं समत्थकालतो पट्टाय अत्तनो विचरणट्टाने यं यं पस्सति, तं तं सब्बं आहरित्वा मातापितूनं गेहं पूरेति। पिता नं कारणसहस्सम्पि वत्वा वारेतुं नासक्खि।

अपरभागे पनस्स वयप्पत्तस्स सब्बाकारेनापि वारेतुं असक्कुण्येय्यभावं जत्वा द्वे नीलसाटके दत्वा सन्धिच्छेदनउपकरणञ्च सिङ्घाटकयन्तञ्च हत्थे दत्वा “त्वं इमिनाव कम्मेन जीवाही”ति नं विस्सज्जेसि। सो तंदिवसतो पट्टाय सिङ्घाटकयन्तं खिपित्वा कुलानं पासादे आरुह्य सन्धिं छिन्दित्वा परकुलेसु निक्खित्तभण्डं अत्तना ठपितं विय गहेत्वा गच्छति। सकलनगरे तेन अविलुत्तगेहं नाम नाहोसि। एकदिवसं राजा रथेन नगरे विचरन्तो सारथिं पुच्छि — “किं नु खो इमस्मिं नगरे तस्मिं तस्मिं घरे छिद्दमेव पज्जायती”ति। देव इमस्मिं नगरे सत्तुको नाम चोरो भित्तिं छिन्दित्वा कुलानं सन्तकं

हरतीति । राजा नगरगुप्तिकं पक्कोसापेत्वा “इमस्मिं किर नगरे एवरूपो नाम चोरो अत्थि, कस्मा नं न गणहसी”ति आह । मयं, देव, तं चोरं सहोद्धं पस्सितुं न सक्कोमाति । सचे अज्ज नं चोरं गणहसि, जीवसि । सचे न गणहसि, राजाणं ते करिस्सामीति । एवं देवाति नगरगुप्तिको सकलनगरे मनुस्से चारेत्वा तं भित्तिं छिन्दित्वा परभण्डं अवहरन्तं सहोद्धमेव गहेत्वा रज्जो दस्सेसि । राजा “इमं चोरं दक्खिणद्वारेन नीहरित्वा घातेथा”ति आह । नगरगुप्तिको रज्जो पटिस्सुणित्वा तं चोरं चतुक्के चतुक्के पहारसहस्सेन ताळेन्तो गाहापेत्वा दक्खिणद्वारं गच्छति ।

तस्मिं समये अयं भद्दा नाम सेट्ठिधीता महाजनस्स कोलाहलसद्देन सीहपज्जरं उग्घाटेत्वा ओलोकेन्ती तं सत्तुकं चोरं तथा नीयमानं दिस्वा उभोहि हत्थेहि हृदयं सन्धारेन्ती गन्त्वा सिरिसयने अधोमुखा निपज्जि । सा च तस्स कुलस्स एकधीता, तेनस्सा जातका अप्पमत्तकम्पि मुखविकारं सहितुं न सक्कोन्ति । अथ नं माता सयने निपन्नं दिस्वा “किं करोसि, अम्मा”ति पुच्छि । एतं वज्झं कत्वा नीयमानं चोरं अद्दस, अम्माति? आम, अम्माति । एतं लभमाना जीविस्सामि, अलभमानाय मे मरणमेवाति । ते तं नानप्पकारेनपि सज्जापेतुं असक्कोन्ता “मरणा जीवितं सेय्यो”ति सल्लक्खेसुं । अथस्सा पिता नगरगुप्तिकस्स सन्तिकं गन्त्वा सहस्सं लज्जं दत्वा “मय्हं धीता चोरे पटिबद्धचित्ता, येन केनचि उपायेन इमं मुज्जा”ति आह । सो “साधू”ति सेट्ठिस्स पटिस्सुणित्वा चोरं गहेत्वा याव सूरियस्स अत्थङ्गमना इतो चितो च पपज्जापेत्वा सूरिये अत्थङ्गते चारकतो एकं मनुस्सं नीहरापेत्वा सत्तुकस्स बन्धनं मोचेत्वा सत्तुकं सेट्ठिगेहं पेसेत्वा तेन बन्धनेन इतरं बन्धित्वा दक्खिणद्वारेन नीहरित्वा घातेसि । सेट्ठिदासापि सत्तुकं गहेत्वा सेट्ठिनो निवेसनं आगमंसु । तं दिस्वा सेट्ठि “धीतु मनं पूरेस्सामी”ति सत्तुकं गन्धोदकेन न्हापेत्वा सब्बालङ्कारपटिमण्डितं कारेत्वा पासादं पेसेसि । भद्दापि “परिपुण्णो मे सङ्कप्पो”ति अनेकालङ्कारेन अलङ्कारित्वा तं परिचरति ।

सत्तुको कतिपाहं वीतिनामेत्वा चिन्तेसि — “इमिस्सा पसाधनभण्डकं मय्हं भविस्सति, केनचि उपायेन इमं आभरणं गहेतुं वट्टती”ति समीपे सुखेन निसिन्नकाले भदं आह — “मय्हं एकं वचनं वत्तब्बं अत्थी”ति । सेट्ठिधीता सहस्सलाभं लभित्वा विय तुट्ठमानसा “विस्सत्थं वदेहि, अय्या”ति आह । त्वं चिन्तेसि — “मं निस्साय इमिना जीवितं लद्ध”न्ति, अहं पन गहितमत्तोव चोरपपातपब्बते अधिवत्थाय देवताय “सचाहं जीवितं लभिस्सामि, बलिकम्मं ते दस्सामी”ति आयाचिं । तं निस्साय मया जीवितं लद्धं, सीधं बलिकम्मं सज्जापेहीति । भद्दा, “अहं तस्स मनं पूरेस्सामी”ति बलिकम्मं सज्जापेत्वा सब्बं पसाधनं पसाधेत्वा एकयाने आरुह्य सामिकेन सद्धिं चोरपपातपब्बतं गन्त्वा “पब्बतदेवताय बलिकम्मं करिस्सामी”ति अभिरुहितुं आरद्धा । सत्तुको चिन्तेसि — “सब्बेसु अभिरुहन्तेसु मम इमिस्सा आभरणं गहेतुं न ओकासो भविस्सती”ति तमेव बलिभाजनं गाहापेत्वा पब्बतं अभिरुहि ।

सो भद्दाय सद्धिं कथेन्तो पियकथं न कथेति । सा इङ्गितेनेव तस्स अधिप्पायं अज्जासि । अथ नं सो आह — “भद्दे, तव उत्तरिसाटकं ओमुज्जित्वा कायारुळ्हं ते पसाधनं एत्थ भण्डिकं करोही”ति । सामि मय्हं को अपराधोति? किं पनाहं, बाले, बलिकम्मत्थं आगतोति सज्जं करोसि? अहज्झि इमिस्सा देवताय यकनं उब्बट्ठेत्वा ददेय्यं, बलिकम्मापदेसेन पन तव आभरणं गणितुकामो हुत्वा आगतोम्हीति । कस्स पन, अय्य, पसाधनं, कस्स अहन्ति? मयं एवरूपं न जानाम, अज्जं तव सन्तकं, अज्जं मम सन्तकन्ति । साधु, अय्य, एकं पन मे अधिप्पायं पूरेथ, अलङ्कतनियामेनेव मे पुरतो च पच्छतो च आलिङ्गितुं देथाति । सो “साधू”ति सम्पटिच्छि । सा तेन सम्पटिच्छितभावं जत्वा पुरतो आलिङ्गित्वा पच्छतो आलिङ्गन्ती विय हुत्वा पब्बतपपाते पातेसि । सो पतन्तो आकासेयेव चुण्णविचुण्णो अहोसि । ताय कतं विचित्रभावं दिस्वा पब्बते अधिवत्था देवता गुणकित्तनवसेन इमा गाथा आह —

“न सो सब्बेसु ठानेसु, पुरिसो होति पण्डितो ।
इत्थीपि पण्डिता होति, तत्थ तत्थ विचक्खणा ॥

“न सो सब्बेसु ठानेसु, पुरिसो होति पण्डितो ।
इत्थीपि पण्डिता होति, मुहुत्तमपि चिन्तये”ति ॥ (अप० थेरी २.३.३१-३२) ।

ततो भद्दा चिन्तेसि — “न सक्का मया इमिना नियामेन पुन गेहं गन्तुं, इतोव गन्त्वा एकं पब्बज्जं पब्बजिस्सामी”ति, निगण्ठारामं गन्त्वा निगण्ठे पब्बज्जं याचि । अथ नं ते आहंसे — “केन नियामेन पब्बज्जा होतू”ति? यं तुम्हाकं पब्बज्जाय उत्तमं, तदेव करोथाति । ते “साधू”ति तस्सा तालड्डिना केसे लुञ्जित्वा पब्बाजेसुं । केसा पुन वट्ठन्ता रासिरासिवसेन कुण्डलावत्ता हुत्वा वट्ठिसु । सा तेनेव कारणेन कुण्डलकेसा नाम जाता । सा अत्तनो पब्बजितट्ठाने सब्बसिप्पं उग्गण्हित्वा “एतेसं इतो उत्तरि विसेसो नत्थी”ति जत्वा गामनिगमराजधानियो विचरन्ती यत्थ यत्थ पण्डिता अत्थि, तत्थ तत्थ गन्त्वा तेसं जाननसिप्पं सब्बमेव उग्गण्हाति । अथस्सा बहूसु ठानेसु सिक्खितभावेन पटिवादं दातुं समत्था न होन्ति । सा अत्तना सद्धिं कथेतुं समत्थं अदिस्वा यं गामं वा निगमं वा पविसति, तस्स द्वारे वालुकरासिं कत्वा तत्थ जम्बुसाखं ठपेति । “यो मम वादं आरोपेतुं सक्कोति, सो इमं साखं मद्दतू”ति समीपे ठितानं दारकानं सज्जं देति । तं सत्ताहम्पि मद्दन्ता न होन्ति । अथ नं गहेत्वा पक्कमति ।

तस्मिं समये अम्हाकं भगवा लोके निब्बत्तित्वा सावत्थिं उपनिस्साय जेतवने विहरति । कुण्डलकेसापि खो अनुपुब्बेन सावत्थिं पत्वा अन्तोनगरं पविसमाना पोराणकनियामेनेव वालुकारासिम्हि साखं ठपेत्वा दारकानं सज्जं दत्वा पाविसि । तस्मिं समये धम्मसेनापति भिक्खुसङ्घे पविट्ठे एककोव नगरं पविसन्तो वालुकाथूपे जम्बुसाखं दिस्वा “कस्मा अयं ठपिता”ति पुच्छि । दारका तं कारणं अपरिहापेत्वा कथेसुं । एवं सन्ते इमं गहेत्वा मद्दथ, दारकाति । तेसु थेरस्स वचनं सुत्वा एकच्चे मद्दितुं न विसहिंसु, एकच्चे तंखणेयेव मद्दित्वा चुण्णविचुण्णं अकंसु । कुण्डलकेसा भत्तकिच्चं कत्वा निक्खमन्ती तं साखं मद्दितं दिस्वा “कस्सेतं कम्म”न्ति पुच्छि । अथस्सा धम्मसेनापतिना कारापितभावं कथयिंसु । सा “अत्तनो थामं अजानन्तो इमं साखं मद्दपेतुं नो विसहिस्सति, अद्दा महन्तो एसो भविस्सति । अहम्पि पन खुद्दिका भवन्ती न सोभिस्सामि, अन्तोगाममेव पविसित्वा परिसाय सज्जं दातुं वट्ठती”ति चिन्तेत्वा तथा अकासि । असीतिकुलसहस्सनिवासे नगरे सभागसभागवसेन सब्बेव सज्जानिसूति वेदितब्बं ।

थेरोपि भत्तकिच्चं कत्वा अज्जतरस्मिं रुक्खमूले निसीदि । अथायं कुण्डलकेसा महाजनपरिवुत्ता थेरस्स सन्तिकं गन्त्वा पटिसन्थारं कत्वा एकमन्तं ठत्वा, “भन्ते, तुम्हेहि साखा मद्दापिता”ति पुच्छि । आम, मया मद्दापिताति । एवं सन्ते तुम्हेहि सद्धिं अम्हाकं वादो होतु, भन्तेति । होतु, भद्देति । कस्स पुच्छा होतु, कस्स विस्सज्जनन्ति? पुच्छा नाम अम्हाकं पत्ता, त्वं पन तुहं जाननकं पुच्छाति । सा थेरेन दिन्नअनुमतिया सब्बमेव अत्तनो जाननकं वादं पुच्छि, थेरो सब्बं विस्सज्जेसि । सा सब्बं पुच्छित्वा तुण्ही अहोसि । अथ नं थेरो आह — “तया बहुं पुच्छितं, मयम्पि एकं पज्हं पुच्छामा”ति । पुच्छथ, भन्तेति । एकं नाम किन्ति? कुण्डलकेसा “न जानामि, भन्ते”ति आह । त्वं एत्तकम्पि न जानासि, अज्जं किं जानिस्ससीति? सा थेरस्स पादेसु पतित्वा “तुम्हाकं सरणं गच्छामि, भन्ते”ति आह । मम सरणगमनकम्मं नत्थि, सदेवके लोके अग्गपुग्गलो धुरविहारे वसति, तं सरणं गच्छाहीति । सा “एवं करिस्सामि, भन्ते”ति सायन्हसमये सत्थु धम्मदेसनावेलाय सत्थु सन्तिकं गन्त्वा पज्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा एकमन्तं अट्ठासि । सत्था तस्सा मद्दितसङ्घाराय चरियावसेन धम्मपदे इमं गाथमाह —

“सहस्समपि चे गाथा, अनत्थपदसंहिता ।

एकं गाथापदं सेय्यो, यं सुत्वा उपसम्मती”ति ॥ (ध० प० १०१) ।

सा गाथापरियोसाने यथाठिताव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा पब्बज्जं याचि । सत्था तस्सा पब्बज्जं सम्पटिच्छि । सा भिक्खुनुपस्सयं गन्त्वा पब्बजि । अपरभागे चतुपरिसमज्जे कथा उदपादि — “महन्ता वतायं भद्दा कुण्डलकेसा, या चतुप्पदिकगाथावसाने अरहत्तं पत्ता”ति । सत्था तं कारणं अट्ठप्पत्तिं कत्वा थेरिं खिप्पाभिज्जानं अगगट्टाने ठपेसीति ।

भद्दाकापिलानीथेरीवत्थु

२४४. दसमे पुब्बेनिवासन्ति पुब्बे निवुत्थक्खन्धसन्तानं अनुस्सरन्तीनं भद्दा कापिलानी अग्गाति दस्सेति । सा किर पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलगहे निब्बत्तित्वा सत्थु धम्मदेसनं सुणन्ती सत्थारं एकं भिक्खुनिं पुब्बेनिवासं अनुस्सरन्तीनं अगगट्टाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सा कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा अनुप्पन्ने बुद्धे बाराणसियं कुलगहे पटिसन्धिं गणित्वा अत्तनो सामिभगिनिया सद्धिं कलहं करोन्ती ताय पच्चेकबुद्धस्स पिण्डपाते दिन्ने, “अयं इमस्स पिण्डपातं दत्वा अत्तनो वसं वत्तेती”ति पच्चेकबुद्धस्स हत्थतो पत्तं गणित्वा भत्तं छट्टेत्वा कललस्स पूरेत्वा अदासि । महाजनो “बाला अय”न्ति गरहित्वा, “याय ते सद्धिं कलहो कतो, तस्सा किञ्चि न करोसि, पच्चेकबुद्धो ते किं अपरज्झती”ति आह । सा तेसं वचनेन लज्जायमाना पुन पत्तं गहेत्वा कललं हारेत्वा धोवित्वा गन्धचुण्णेन उब्बट्टेत्वा चतुमधुरस्स पूरेत्वा उपरि आसित्तेन पदुमगम्भवण्णेन सप्पिना विज्जोतमानं पच्चेकबुद्धस्स हत्थे ठपेत्वा “यथा अयं पिण्डपातो ओभासजातो, एवं ओभासजातं मे सरीरं होतू”ति पत्थनं पट्टपेसीति सब्बं महाकस्सपत्थेरस्स वत्थुमिह वुत्तनयेनेव वेदितब्बं ।

महाकस्सपत्थेरो पन दक्खिणमगं गहेत्वा दसबलस्स सन्तिकं बहुपुत्तकनिग्रोधमूलं गतो, अयं भद्दा कापिलानी वाममगं गणित्वा मातुगामस्स पब्बज्जाय अननुज्जातभावेन परिब्बाजिकारामं अगमासि । यदा पन महापजापतिगोतमी पब्बज्जञ्च उपसम्पदञ्च लभि, तदा सा थेरी थेरिया सन्तिके पब्बज्जञ्च उपसम्पदञ्च लभित्वा अपरभागे विपस्सनाय कम्मं करोन्ती अरहत्तं पत्वा पुब्बेनिवासजाणे चिण्णवसी अहोसि । अथ सत्था जेतवने निसीदित्वा भिक्खुनियो पटिपाटिया ठानन्तरेसु ठपेन्तो इमं थेरिं पुब्बेनिवासं अनुस्सरन्तीनं अगगट्टाने ठपेसीति ।

भद्दाकच्चानाथेरीवत्थु

२४५. एकादसमे महाभिज्जाप्पत्तानन्ति महतियो अभिज्जायो पत्तानं, भद्दा कच्चाना, नाम अग्गाति दस्सेति । एकस्स हि बुद्धस्स चत्तारोव जना महाभिज्जा होन्ति, न अवसेससावका । अवसेससावका हि कप्पसतसहस्समेव अनुस्सरितुं सक्कोन्ति, न ततो परं । महाभिज्जाप्पत्ता पन कप्पसतसहस्साधिकं असङ्ख्येय्यं अनुस्सरन्ति । अम्हाकम्पि सत्थु सासने द्वे अगगसावका बाकुलत्थेरो भद्दा कच्चानाति इमे चत्तारो एत्तकं अनुस्सरितुं सक्खिंसु । तस्मा अयं थेरी महाभिज्जाप्पत्तानं अग्गा नाम जाता । भद्दा कच्चानाति तस्सा नामं । भद्दकञ्चनस्स हि उत्तमसुवण्णस्स विय तस्सा सरीरवण्णो अहोसि, सा तस्मा भद्दकञ्चनाति नामं लभि, सा पच्छा कच्चानात्वेव सङ्गं गता । राहुलमातायेतं अधिवचनं ।

सा हि पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलगहे पटिसन्धिं गहेत्वा अपरभागे सत्थु धम्मकथं सुणन्ती सत्थारं एकं भिक्खुनिं महाभिज्जाप्पत्तानं अगगट्टाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सा कप्पसतसहस्सं

देवमनुस्सेसु संसरित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे सुप्पबुद्धसक्कस्स गेहे पटिसन्धिं गण्हि, भद्दा कच्चानातिस्सा नामं अकंसु।

सा वयप्पत्ता बोधिसत्तस्स गेहं अगमासि। सा अपरभागे राहुलकुमारं नाम पुत्तं विजायि। तस्स जातदिवसेव बोधिसत्तो निक्खमित्वा बोधिमण्डे सब्बज्जुतं पत्वा लोकानुगगं करोन्तो अनुपुब्बेन कपिलवत्थुं आगम्म जातीनं सङ्गहं अकासि। अपरभागे परिनिब्बुते सुद्धोदनमहाराजे महापजापतिगोतमी पञ्चहि मातुगामसतेहि सद्धिं सत्थु सन्तिके पब्बजि। राहुलमातापि जनपदकल्याणीपि थेरिया सन्तिकं गन्त्वा पब्बजि। सा पब्बजितकालतो पट्टाय भद्दकच्चानत्थेरीत्वेव पाकटा अहोसि। सा अपरभागे विपस्सनं वट्ठेत्वा अरहत्तं पत्वा अभिज्जासु चिण्णवसी अहोसि, एकपल्लङ्केन निसिन्ना एकावज्जनेन कप्पसतसहस्साधिकं असङ्ख्येय्यं अनुस्सरति। तस्सा तस्मिं गुणे पाकटे जाते सत्था जेतवने निसिन्नो भिक्खुनियो पटिपाटिया ठानन्तरे ठपेन्तो इमं थेरिं महाभिज्जाप्पत्तानं अगगट्टाने ठपेसीति।

किसागोतमीथेरीवत्थु

२४६. द्वादसमे लूखचीवरधरानन्ति तीहि लूखेहि समन्नागतं पंसुकूलं धारेन्तीनं, किसानगोतमी, अग्गाति दस्सेति। गोतमीति तस्सा नामं, थोकं किसधातुकत्ता पन किसानगोतमीति वुच्चति। अयम्पि पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलगेहे निब्बत्तित्वा सत्थु धम्मदेसनं सुणन्ती सत्थारं एकं भिक्खुनिं लूखचीवरधरानं अगगट्टाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि। सा कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे सावत्थियं दुग्गतकुले निब्बत्तित्वा वयप्पत्तकाले एकं कुलं अगमासि। तत्थ नं “दुग्गतकुलस्स धीता”ति परिभविंसु।

सा अपरभागे पुत्तं विजायि, अथस्सा सम्मानमकंसु। सो पनस्सा दारको आधावित्वा परिधावित्वा कीळनवये ठितो कालमकासि, तस्सा सोको उदपादि। सा “अहं इमस्मियेव गेहे हतलाभसक्कारा हुत्वा पुत्तस्स जातकालतो पट्टाय सक्कारं पापुणिं, इमे मय्हं पुत्तं बहि छट्टेतुम्पि वायमेय्यु”न्ति पुत्तं अङ्केनादाय “पुत्तस्स मे भेसज्जं देथा”ति गेहद्वारपटिपाटिया विचरति। दिट्ठदिट्ठट्टाने मनुस्सा “कत्थ ते मतकस्स भेसज्जं दिट्ठपुब्ब”न्ति पाणिं पहरित्वा परिहासं करोन्ति। सा तेसं कथाय नेव सज्जत्तिं गच्छति। अथ नं एको पण्डितपुरिसो दिस्वा, “अयं पुत्तसोकेन चित्तविकखेपं पत्ता भविस्सति, एतिस्सा पन भेसज्जं न अज्जो जानिस्सति, दसबलोव जानिस्सती”ति चिन्तेत्वा एवमाह — “अम्म, तव पुत्तस्स भेसज्जं अज्जो जानन्तो नाम नत्थि, सदेवके पन लोके अगगपुग्गलो दसबलो धुरविहारे वसति, तस्स सन्तिकं गन्त्वा पुच्छाही”ति। सा “सच्चं पुरिसो कथेती”ति पुत्तमादाय तथागतस्स बुद्धासने निसिन्नवेलाय परिसपरियन्ते ठत्वा “पुत्तस्स मे भेसज्जं देथ भगवा”ति आह।

सत्था तस्सा उपनिस्सयं दिस्वा “भद्दकं ते गोतमि कतं भेसज्जत्थाय इधागच्छन्तिया, गच्छ नगरं पविसित्वा कोटितो पट्टाय सकलनगरं चरित्वा यस्मिं गेहे कोचि मतपुब्बो नत्थि, ततो सिद्धत्थकं आहरा”ति आह। सा “साधु, भन्ते”ति तुट्ठमानसा अन्तो नगरं पविसित्वा पठमगेहेयेव “दसबलो मम पुत्तस्स भेसज्जत्थाय सिद्धत्थकं आहरापेति, सिद्धत्थकं मे देथा”ति आह। “हन्द गोतमी”ति नीहरित्वा अदंसु। अहं एवं गहेतुं न सक्कोमि, इमस्मिं गेहे कोचि मतपुब्बो नाम नत्थीति? किं वदेसि गोतमि, को इध मतके गणेत्तुं सक्कोतीति? “तेन हि अलं नाहं गण्हिस्सामि, दसबलो मं यत्थ मतपुब्बो नत्थि, ततो नं गण्हापेती”ति आह। सा इमिनाव नियामेन ततियघरं गन्त्वा चिन्तेसि — “सकलनगरे अयमेव नियामो भविस्सति, इदं हितानुकम्पकेन बुद्धेन दिट्ठं भविस्सती”ति संवेगं लभित्वा ततोव बहि निक्खमित्वा आमकसुसानं गन्त्वा पुत्तं हत्थेन गहेत्वा, “पुत्तक, अहं इमं मरणं तवेव उप्पन्नन्ति चिन्तेसिं, न पनेतं तवेव, महाजनसाधारणो एस धम्मो”ति वत्वा पुत्तं आमकसुसाने छट्टेत्वा इमं गाथमाह —

“न गामधम्मो नो निगमस्स धम्मो,
न चापियं एककुलस्स धम्मो ।
सब्बस्स लोकस्स सदेवकस्स,
एसेव धम्मो यदिदं अनिच्चता”ति ॥ (अप० थेरी २.३.८२) ।

एवञ्च पन वत्था सत्थु सन्तिकं अगमासि । अथ नं सत्था “लद्धो ते, गोतमि, सिद्धत्थको”ति आह । निड्डितं, भन्ते, सिद्धत्थकेन कम्मं, पतिट्ठं पन मे देथाति आह । अथस्सा सत्था धम्मपदे इमं गाथमाह —

“तं पुत्तपसुसम्मत्तं, ब्यासत्तमनसं नरं ।
सुत्तं गामं महोघोव, मच्चु आदाय गच्छती”ति ॥ (ध० प० २८७) ।

सा गाथापरियोसाने यथाठिताव सोतापत्तिफले पतिट्ठाय पब्बज्जं याचि, सत्था पब्बज्जं अनुजानि । सा तिक्खत्तुं सत्थारं पदक्खिणं कत्वा वन्दित्वा भिक्खुनिउपस्सयं गन्त्वा पब्बज्जञ्च उपसम्पदञ्च लभित्वा नचिरस्सेव योनिसोमनसिकारे कम्मं करोन्ती विपस्सनं वट्ठेसि । अथस्सा सत्था इमं ओभासगाथमाह —

“यो च वस्ससतं जीवे, अपस्सं अमतं पदं ।
एकाहं जीवितं सेय्यो, पस्सतो अमतं पद”न्ति ॥ (ध० प० ११४) ।

सा गाथापरियोसाने अरहत्तं पत्ता परिक्रारवलज्जे परमुक्कट्ठा हुत्वा तीहि लूखेहि समन्नागतं चीवरं पारुपित्वा विचरि । अपरभागे सत्था जेतवने निसिन्नो भिक्खुनियो पटिपाटिया ठानन्तरे ठपेन्तो इमं थेरिं लूखचीवरधरानं अगगट्ठाने ठपेसीति ।

सिङ्गालकमाताथेरीवत्थु

२४७. तेरसमे सद्धाधिमुत्तानन्ति सद्धालक्खणे अभिनिविट्ठानं, सिङ्गालकमाता, अग्गाति दस्सेति । अयं किर पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलघरे निब्बत्ता सत्थु धम्मकथं सुणन्ती सत्थारं एकं भिक्खुनिं सद्धाधिमुत्तानं अगगट्ठाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सा कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे राजगहनगारे सेट्ठिकुले निब्बत्ता समानजातिकं कुलं गन्त्वा एकं पुत्तं विजायि, तस्स सिङ्गालककुमारोति नामं अकंसु । सापि तेनेव कारणेन सिङ्गालकमाता नाम जाता । सा एकदिवसं सत्थु धम्मकथं सुत्वा पटिलद्धसद्धा सत्थु सन्तिकं गन्त्वा पब्बजि । पब्बजितकालतो पट्टाय सद्धिन्द्रियं अधिमत्तं पटिलभि । सा धम्मस्सवनत्थाय विहारं गन्त्वा दसबलस्स सरीरसम्पत्तिं ओलोकयमानाव तिड्ढति । सत्था तस्सा सद्धालक्खणे अभिनिविट्ठभावं जत्वा सप्पायं कत्वा पसादनीयमेव धम्मं देसेसि । सापि थेरी सद्धालक्खणमेव धुरं कत्वा अरहत्तं पापुणि । अथ नं सत्था अपरभागे जेतवने निसीदित्वा भिक्खुनियो पटिपाटिया ठानन्तरे ठपेन्तो इमं थेरिं सद्धाधिमुत्तानं अगगट्ठाने ठपेसीति ।

पञ्चमवग्गवण्णना ।

तेरससुत्तपटिमण्डिताय थेरिपाळिया वण्णना निड्डिता ।

१४. एतदग्गवग्गो

(१४) ६. छट्ठएतदग्गवग्गो

तपुस्सभल्लिकवत्थु

२४८. उपासकपाळिया पठमे पठमं सरणं गच्छन्तानन्ति सब्बपठमं सरणं गच्छन्तानं तपुस्सो च भल्लिको चाति इमे द्वे वाणिजा अग्गाति दस्सेति । इमे किर पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलगेहे पटिसन्धिं गहेत्वा अपरभागे सत्थु धम्मदेसनं सुणन्ता सत्थारं द्वे उपासके पठमं सरणं गच्छन्तानं अग्गट्ठाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थयिंसु । ते कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा अम्हाकं बोधिसत्तस्स सब्बज्जुतज्जाणपत्तितो पुरेतरमेव असितज्जननगरे कुटुम्बियगेहे निब्बत्तिंसु । जेट्ठभातिको तपुस्सो नाम अहोसि, कनिट्ठो भल्लिको नाम ।

ते अपरेन समयेन घरावासं वसन्ता कालेन कालं पञ्च सकटसतानि योजापेत्वा वाणिजकम्मं करोन्ता चरन्ति । तस्मिं समये अम्हाकं बोधिसत्तो सब्बज्जुतं पत्वा सत्तसत्ताहं बोधिमण्डे विहरित्वा अट्ठमे सत्ताहे राजायतनमूले निसीदि । तस्मिं समये ते वाणिजा पञ्चमत्तेहि सकटसतेहि तं ठानं अनुप्पत्ता अहेसुं । तेसं अनन्तरे अत्तभावे माता तस्मिं पदेसे देवता हुत्वा निब्बत्ति । सा चिन्तेसि — “इदानीं बुद्धानं आहारो लब्धुं वट्ठति । न हि सक्का इतो परं निराहारेहि यापेतुं । इमे च मे पुत्ता इमिना मग्गेन गच्छन्ति, तेहि अज्ज बुद्धानं पिण्डपातं दापेतुं वट्ठती”ति पञ्चसु सकटसतेसु युत्तगोणानं गमनुपच्छेदं अकासि । ते “किं नामेत”न्ति नानाविधानि निमित्तानि ओलोकेन्ति । अथ तेसं किलमनभावं जत्वा एकस्स पुरिसस्स सरीरे अधिमुच्चित्वा “किं कारणा किलमथ? तुम्हाकं अज्जो यक्खावट्ठो वा भूतावट्ठो वा नागावट्ठो वा नत्थि, अहं पन वो अतीतत्तभावे माता इमस्मिं ठाने भुम्मदेवता हुत्वा निब्बत्ता । एस दसबलो राजायतनमूले निसिन्नो, तस्स पठमं पिण्डपातं देथा”ति ।

ते तस्सा कथं सुत्वा तुट्ठमानसा हुत्वा मन्थज्ज मधुपिण्डिकज्ज सुवण्णथालकेन आदाय सत्थु सन्निकं गन्त्वा “इमं भोजनं पटिगण्हथ, भन्ते”ति आहंसु । सत्था अतीतबुद्धानं आचिण्णं ओलोकेसि, अथस्स चत्तारो महाराजानो सेलमये पत्ते उपनामेसुं । सत्था “तेसं महप्फलं होतू”ति चत्तारोपि पत्ते “एकोव पत्तो होतू”ति अधिट्ठासि । तस्मिं खणे ते वाणिजा तथागतस्स पत्ते मन्थज्ज मधुपिण्डिकज्ज पतिट्ठपेत्वा परिभुत्तकाले उदकं दत्वा भत्तकिच्चपरियोसाने सत्थारं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदिसु । अथ नेसं सत्था धम्मं देसेसि, देसनापरियोसाने द्वेपि जना द्वेवाचिके सरणे पतिट्ठाय सत्थारं अभिवादेत्वा अत्तनो नगरं गन्तुकामा, “भन्ते, अम्हाकं परिचरणचेतियं देथा”ति वदिसु । सत्था दक्खिणेन हत्थेन सीसं परामसित्वा द्विन्नम्पि जनानं अट्ठ केसधातुयो अदासि । ते उभोपि जना केसधातुयो सुवण्णसमुग्गेसु ठपेत्वा अत्तनो नगरं नेत्वा असितज्जननगरद्वारे जीवकेसधातुया चेतियं पतिट्ठापेसुं । उपोसथदिवसे चेतियतो नीलस्मियो निग्गच्छन्ति । एवमेतं वत्थु समुट्ठितं । सत्था पन अपरभागे जेतवने निसीदित्वा उपासके पटिपाटिया ठानन्तरेसु ठपेन्तो इमे द्वे जने पठमं सरणं गच्छन्तानं अग्गट्ठाने ठपेसीति ।

अनाथपिण्डिकसेट्ठिवत्थु

२४९. दुतिये दायकानन्ति दानाभिरतानं सुदत्तो, गहपति, अनाथपिण्डिको अग्गोति दस्सेति । सो किर पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलगेहे निब्बत्तो सत्थु धम्मकथं सुणन्तो सत्थारं एकं उपासकं दायकानं अग्गट्ठाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सो कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे सावत्थियं

सुमनसेट्टिस्स गेहे निब्बत्ति, सुदत्तोत्तिस्स नामं अकंसु।

सो अपरभागे घरावासे पतिट्ठितो दायको दानपति हुत्वा तेनेव गुणेन पत्थटनामधेय्यो अनाथपिण्डिको नाम अहोसि। सो पञ्चहि सकटसतेहि भण्डं आदाय राजगहे अत्तनो पियसहायकस्स सेट्ठिनो गेहं गन्त्वा तत्थ बुद्धस्स भगवतो उप्पन्नभावं सुत्वा बलवपच्चूसकाले देवतानुभावेन विवटेन द्वारेन सत्थारं उपसङ्कमित्वा धम्मं सुत्वा सोतापत्तिफले पतिट्ठाय दुतियदिवसे च बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स महादानं दत्वा सावत्थिं आगमनत्थाय सत्थु पटिज्जं गहेत्वा अन्तरामगगे पञ्चचत्तालीसयोजनमगगे सतसहस्सं सतसहस्सं दत्वा योजनिकविहारे कारेत्वा जेतवनं कोटिसन्थारेन सन्थरित्वा अट्टारसहि कोटीहि किणित्वा अट्टारसहि कोटीहि विहारं कारेत्वा विहारे निट्ठिते चतुन्नं परिसानं पुरेभत्तपच्छाभत्तेसु यदिच्छकं दानं ददन्तो अट्टारसहि कोटीहि विहारमहं निट्ठापेसि। विहारमहो नवहि मासेहि निट्ठानं अगमासि, “पञ्चही”ति अपरे। तेमासे पन सब्बाचरियानं विवादो नत्थि।

एवं चतुपण्णासकोटिधनं विस्सज्जेत्वा निच्चकालं गेहे एवरूपं दानं पवत्तेसि। देवसिकं पञ्च सलाकभत्तसतानि होन्ति, पञ्च पक्खिकभत्तसतानि, पञ्च सलाकयागुसतानि, पञ्च पक्खिकयागुसतानि, पञ्च धुरभत्तसतानि, पञ्च आगन्तुकभत्तसतानि, पञ्च गमिकभत्तसतानि, पञ्च गिलानभत्तसतानि, पञ्च गिलानुपट्ठाकभत्तसतानि, पञ्च आसनसतानि गेहे निच्चपञ्चत्तानेव होन्तीति। अथ नं अपरभागे सत्था जेतवने निसिन्नो उपासके पटिपाटिया ठानन्तरेसु ठपेन्तो दायकानं अगगट्ठाने ठपेसीति।

चित्तगहपतिवत्थु

२५०. ततिये धम्मकथिकानन्ति धम्मकथिकानं उपासकानं चित्तो, गहपति, अग्गोति दस्सेति। सो किर पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलगेहे निब्बत्तो अपरभागे धम्मकथं सुणन्तो सत्थारं एकं उपासकं धम्मकथिकानं अगगट्ठाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि। सो कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा कस्सपबुद्धकाले मिगलुहकगेहे निब्बत्तो अपरभागे अरज्जे कम्मं कातुं समत्थकाले एकदिवसं देवे वस्सन्ते मिगमारणत्थाय सत्तिं आदाय अरज्जं गन्त्वा मिगरूपानि ओलोकेन्तो एकस्मिं अकतपम्भारे ससीसं पंसुकूलं पारुपित्वा पासाणफलके निसिन्नं एकं भिक्खुं दिस्वा “एको अय्यो समणधम्मं करोन्तो निसिन्नो भविस्सती”ति सज्जं उप्पादेत्वा वेगेन घरं गन्त्वा एकस्मिं उद्धने हिय्यो आभतमंसं, एकस्मिं भत्तं पचापेत्वा पिण्डाचारिके द्वे भिक्खू दिस्वा तेसं पत्तं आदाय पञ्चत्तासने निसीदापेत्वा भिक्खं समादापेत्वा, “अय्ये, परिविसथा”ति अज्जे आणापेत्वा तं भत्तं कुटे पक्खिपित्वा पण्णेन मुखं बन्धित्वा कुटं आदाय गच्छन्तो अन्तरामगगे नानाविधानि पुप्फानि ओचिनित्वा पत्तपुटकेन गहेत्वा थेरस्स निसिन्नट्ठानं गन्त्वा कुटं ओतारेत्वा एकमन्ते ठपेत्वा “मय्हं, भन्ते, सङ्गहं करोथा”ति वत्वा थेरस्स पत्तं आदाय भत्तस्स पूरेत्वा थेरस्स हत्थे पतिट्ठपेत्वा तेहि मिस्सकपुप्फेहि थेरं पूजेत्वा एकमन्ते ठितो “यथायं रसपिण्डपातेन सद्धिं पुप्फपूजा चित्तं परितोसेति, एवं निब्बत्तनिब्बत्तट्ठाने मे पण्णाकारसहस्सानि चेव आगच्छन्तु पञ्चवण्णकुसुमवस्सज्ज वस्सतू”ति आह।

थेरो तस्स उपनिस्सयं दिस्वा द्वित्तिसाकारकम्मट्ठानं आचिक्खित्वा अदासि। सो यावजीवं कुसलं कत्वा देवलोके निब्बत्ति, निब्बत्तट्ठाने जण्णुमत्तेन ओधिना दिब्बपुप्फवस्सं वस्सि, सयज्ज अज्जाहि देवताहि अधिकतरेन रूपेन समन्नागतो अहोसि। सो एकं बुद्धन्तरं देवमनुस्सेसु संसरित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे मगधरट्ठे मच्छिकासण्डनगरे सेट्ठिकुले निब्बत्ति, जातकालेवस्स सकलनगरे जण्णुमत्तेन ओधिना पञ्चवण्णकुसुमवस्सं वस्सि। अथस्स मातापितरो “अम्हाकं पुत्तो अत्तनाव अत्तनो नामं गहेत्वा आगतो, जातदिवसेवस्स सकलनगरं पञ्चवण्णेहि पुप्फेहि विचित्तं जात”न्ति चित्तकुमारोति

नामं अकंसु ।

सो अपरभागे घरावासे पतिट्टितो पितु अच्चयेन तस्मिं नगरे सेट्ठिद्वानं पापुणि । तस्मिं समये पञ्चवगियत्थेरां अभन्तरो महानामत्थेरो नाम मच्छिकासण्डनगरं अगमासि । चित्तो गहपति तस्स इरियापथे पसीदित्वा पत्तं आदाय गेहं आनेत्वा पिण्डपातेन पतिमानेत्वा कतभत्तकिच्चं अम्बाटकारामं नाम उय्यानं नेत्वा तत्थस्स वसनद्वानं कारेत्वा निबद्धं अत्तनो गेहे पिण्डपातं गहेत्वा वसनत्थाय पटिज्जं गण्हि । थेरोपि तस्स उपनिस्सयं दिस्वा धम्मं देसेन्तो सळायतनविभत्तिमेव देसेसि । चित्तो गहपति पुरिमभवे मदितसङ्गारताय नचिरस्सेव अनागामिफलं सम्पापुणि । अथेकदिवसं इसिदत्तत्थेरो तत्थ गन्त्वा विहरन्तो सेट्ठिस्स निवेसने भत्तकिच्चपरियोसाने आयस्मता थेरेन पज्जं विस्सज्जेतुं असक्कोन्तेन अज्झिट्ठो उपासकस्स पज्जं विस्सज्जेत्वा तेन पुब्बे गिहिसहायकभावे जाते “न इदानी इध वत्थब्ब”न्ति यथासुखं पक्कामि । पुनेकदिवसं, सेट्ठि गहपति, महानामत्थेरं इट्ठिपाटिहारियकरणत्थं याचि । सोपि तस्स तेजोसमापत्तिपाटिहारियं दस्सेत्वा “इदानी इध वसितुं न युत्त”न्ति यथासुखं पक्कामि ।

अथेकदिवसं द्वे अगसावका भिक्खुसहस्सपरिवारा अम्बाटकारामं अगमंसु । सेट्ठि गहपति, तेसं महासक्कारं सज्जेसि । सुधम्मत्थेरो तं असहमानो सेट्ठिं तिलसङ्गुलिकावादेन खुंसेत्वा तेन पणामितो सत्थु सन्तिकं गन्त्वा ओवादं लभित्वा दसबलस्स ओवादे ठितो चित्तं गहपतिं खमापेत्वा तत्थेव अम्बाटकारामे विहरन्तो विपस्सनं वट्ठेत्वा अरहतं पापुणि । तदा उपासको चिन्तेसि — “अहं दसबलं अदिस्वाव चिरं वीतिनामेसिं, सत्थु सन्तिकं गच्छन्तेन पन अयुत्तं तुच्छहत्थेन गन्तु”न्ति पज्जहि सकटसतेहि तेलमधुफाणितादीनि आदाय “ये दसबलं पस्सितुकामा, ते मया सद्धिं आगच्छन्तु”ति नगरे भेरिं चरापेत्वा द्वीहि पुरिससहस्सेहि परिवुतो सत्थारं पस्सितुं पक्कामि । तिसयोजने मग्गे देवता पण्णाकारं उपट्ठपेसुं । सो सत्थु सन्तिकं गन्त्वा पञ्चपतिट्ठितेन सत्थारं वन्दि, तस्मिं खणे आकासा पञ्चवण्णानं पुप्फानं वस्सं वस्सि ।

सत्था तस्स अज्झासयवसेन सळायतनविभत्तिमेव कथेसि । तस्स अट्ठमासमत्तं दसबलस्स दानं देन्तस्सापि सकनिवेसनतो नीतानि तण्डुलतेलमधुफाणितादीनि न खीयिंसु । राजगहवासिकेहि पहितपण्णाकारोव अलं अहोसि । सो सत्थारं पस्सित्वा अत्तनो नगरं गच्छन्तो सकटेहि आभतं सब्बं भिक्खुसङ्गस्स अदासि । सकटेसु तुच्छेसु जातमत्तेस्वेव देवता सत्त रतनानि पूरयिंसु । महाजनन्तरे कथा उदपादि “याव सक्कारसम्मानप्पत्तो वतायं चित्तो गहपती”ति । तं सुत्वा सत्था धम्मपदे इमं गाथमाह —

“सद्धो सीलेन सम्पन्नो, यसो भोगसमप्पितो ।

यं यं पदेसं भजति, तत्थ तत्थेव पूजितो”ति ॥ (ध० प० ३०३) ।

सो ततो पट्टाय अरियसावकानंयेव उपासकानं पज्जहि सतेहि परिवुतो विचरति । अथ नं सत्था अपरभागे उपासके पटिपाटिया ठानन्तरे ठपेन्तो चित्तसंयुत्तं अट्ठप्पत्तिं कत्वा धम्मकथिकानं अगगद्वाने ठपेसीति ।

हत्थकआळवकवत्थु

२५१. चतुत्थे चतूहि सङ्गहवत्थूहीति चतुब्बिधेन सङ्गहवत्थुना परिसं सङ्गहन्तानं हत्थको आळवको अगगोति दस्सेति । अयं किर पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलधरे निब्बत्तो अपरभागे सत्थु धम्मकथं सुणन्तो सत्थारं चतूहि

सङ्गहवत्थूहि समन्नागतं एकं उपासकं ठानन्तरे ठपेत्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सो कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे आळविरट्ठे आळविनगरे आळवकस्स रज्जो गेहे पटिसन्धिं गण्हि, स्वे भत्तचाटिया सद्धिं आळवकस्स पेसेतब्बो अहोसि ।

तत्रायं अनुपुब्बिकथा — एकदिवसं किर आळवको राजा मिगवत्थाय अरज्जं गन्त्वा एकं मिगं अनुबन्धित्वा घातेत्वा छिन्दित्वा धनुकोटियं लगेत्वा निवत्तेत्वा आगच्छन्तो वातातपेन किलन्तकायो एकं सन्दच्छायं निग्रोधरुक्खमूलं पविसित्वा निसीदि । अथ नं मुहुत्तं दरथं विनोदेत्वा निक्खमन्तं रुक्खे अधिवत्था देवता “तिट्ठ तिट्ठ, भक्खोसि मे”ति हत्थे गण्हि । सो दळ्हं गहितत्ता अज्जं उपायं अपस्सन्तो “देवसिकं ते एकेकपुरिसेन सद्धिं चाटिभत्तं पेसेस्सामी”ति वत्वा नगरं गतो । ततो पट्टाय बन्धनागारतो एकेकमनुस्सेन सद्धिं चाटिभत्तं पेसेसि । एतेनेव नियामेन बन्धनागारे मनुस्सेसु खीणेषु “महल्लकमनुस्सेसु गहमानेषु रट्ठुखोभो होती”ति ते अगगहेत्वा दहरकुमारे गण्हितुं आरभिसु । ततो पट्टाय नगरे दारकमातरो च गब्भिनियो च अज्जं रट्ठुं गच्छन्ति ।

तस्मिं समये सत्था पच्चूससमयन्ते लोकं वोलोकेन्तो आळवककुमारस्स तिण्णं मग्गफलानं उपनिस्सयं दिस्वा “अयं कुमारो कप्पसतसहस्सं पत्थितपत्थनो देवलोका चवित्वा आळवकरज्जो गेहे निब्बत्तो, अज्जं कुमारं अलभन्ता स्वे कुमारं चाटिभत्तेन सद्धिं गहेत्वा गच्छिस्सन्ती”ति चिन्तेत्वा सायन्हसमये अज्जातकवेसेन आळवकस्स यक्खस्स भवनद्वारं गन्त्वा तस्स दोवारिकं गद्रभं नाम यक्खं भवनं पविसनत्थाय याचि । सो आह — “भगवा तुम्हे पविसथ, मय्हं पन आळवकस्स अनारोचनं नाम अयुत्तं”न्ति । सो हिमवन्ते यक्खसमागमं गतस्स आळवकस्स सन्तिकं अगमासि । सत्थापि तं भवनं पविसित्वा आळवकस्स निसीदनपल्लङ्के निसीदि ।

तस्मिं समये सातागिरहेमवता आळवकस्स भवनमत्थकेन यक्खसमागमं गच्छन्ता अत्तनो गमने असम्पज्जमाने “किं नु खो कारणं”न्ति आवज्जेन्ता सत्थारं आळवकस्स भवने निसिन्नं दिस्वा सत्थु सन्तिकं गन्त्वा वन्दित्वा यक्खसमागमं गन्त्वा आळवकस्स तुट्ठिं पवेदयिंसु — “लाभा ते, आवुसो आळवक, यस्स ते सदेवके लोके अग्गपुग्गलो भवने निसिन्नो, गन्त्वा सत्थु सन्तिके धम्मं सुणाही”ति । सो तेसं कथं सुत्वा चिन्तेसि — “इमे एकस्स मुण्डकसमणस्स मम पल्लङ्के निसिन्नभावं कथेन्ती”ति अनत्तमनो कोधाभिभूतो हुत्वा “अज्ज मय्हं एतेन समणेन सद्धिं सङ्गामो भविस्सति, तत्थ मे सहाया नाम होत्था”ति दक्खिणपादं उक्खिपित्वा सट्ठियोजनमत्तं पब्बतकूटं अक्कमि, तं भिज्जित्वा द्विधा अहोसि । इतो पट्टाय आळवकयुद्धं वित्थारेतब्बं । आळवको पन सब्बरत्तिं तथागतेन सद्धिं नानप्पकारेन युज्जन्तोपि किञ्चि कातुं असक्कोन्तो सत्थारं उपसङ्कमित्वा अट्ठ पज्जे पुच्छि, सत्था विस्सज्जेसि । देसनापरियोसाने सोतापत्तिफले पतिट्ठासि । वित्थारेत्वा कथेतुकामेन आळवकसुत्तवण्णना (सं० नि० अट्ठ० १.१.२४६) ओलोकेतब्बा ।

पुनदिवसे उट्ठिते अरुणे चाटिभत्ताहरणवेलाय सकलनगरे गहेतब्बयुत्तं दारकं अदिस्वा रज्जो आरोचेसुं । राजा आह — “गण्हितुं अयुत्तद्वाने पन अत्थि, ताता”ति । आम, देव, अज्ज राजकुले पुत्तो जातोति । गच्छथ, ताता, मयं जीवन्ता पुत्तं लभिस्साम, चाटिभत्तेन नं पेसेथाति । ते देविया विक्कन्दमानाय दारकं गहेत्वा चाटिभत्तेन सद्धिं आळवकस्स भवनद्वारं गन्त्वा “हन्द, अय्य, तव भागं पटिच्छाही”ति आहंसु । आळवको तेसं कथं सुत्वा अरियसावकत्ता लज्जमानो अधोमुखो निसीदि । अथ नं सत्था आह — “इदानि ते, आळवक, लज्जनकिच्चं नत्थि, दारकं गहेत्वा मम हत्थे ठपेही”ति । ते राजपुरिसा आळवककुमारं आळवकस्स हत्थे ठपेसुं, आळवको तं आदाय दसबलस्स हत्थे ठपेसि, सत्था पटिग्गण्हित्वा पुन आळवकस्स हत्थे ठपेसि, आळवको तं गहेत्वा राजपुरिसानं हत्थे ठपेसि । इतिस्स हत्थतो हत्थं गतत्ता “हत्थको

आळवको”त्वेव नामं अकंसु।

अथ नं ते राजपुरिसा तुड्डमानसा आदाय रज्जो सन्तिकं अगमंसु। राजा तं दिस्वा “अज्ज चाटिभत्तं न सम्पटिच्छती”ति सज्जं कत्वा “कस्मा, ताता, एवमेव आगतत्था”ति आह। देव, राजकुलस्स तुड्डि च वड्डि च, सत्था आळवकस्स भवने निसीदित्वा आळवकं दमेत्वा उपासकत्ते पतिट्ठापेत्वा कुमारं अम्हाकं दापेसीति। सत्थापि आळवकं पत्तचीवरं गाहापेत्वा आळविनगराभिमुखो पायासि। सो नगरं उपसङ्कमन्तो लज्जित्वाव ओसक्कति। सत्था नं ओलोकेत्वा “लज्जसि, आळवका”ति पुच्छि। आम, भन्ते, नगरवासिनो मं निस्साय मातिमरणं पितिमरणं पुत्तदारमरणञ्च पापुणिसु। ते मं पस्सित्वा दण्डेहिपि लेड्डूहिपि पहरिस्सन्ति। तस्मा ओसक्कामि, भन्तेति। “आळवक, नत्थि ते मया सद्धिं गच्छन्तस्स भयं, विस्सत्थो एही”ति वत्वा नगरस्स अविदूरे ठाने वनसण्डे अट्ठासि। आळवकराजापि नागरे गहेत्वा सत्थु पच्चुग्गमनं गतो। सत्था सम्पत्तपरिसाय धम्मं देसेसि, देसनावसाने चतुरासीति पाणसहस्सानि अमतपानं पिंविसु। ते आळवकस्स तत्थेव वसनट्ठानं कत्वा अनुसंवच्छरं बलिकम्मं पट्टपेसुं।

आळवकोपि नागरे धम्मिकाय रक्खाय सङ्गण्हि। सोपि आळवककुमारो वुड्डिप्पत्तो सत्थु धम्मदेसनं सुत्वा तीणि मग्गफलानि पटिविज्झि। सो सब्बकालं अरियसावकउपासकानं पज्चहि सतेहि परिवुतो चरति। अथेकदिवसं तेहि उपासकेहि सद्धिं सत्थु सन्तिकं गन्त्वा वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि। सत्था सुविनीतं परिसं दिस्वा “महती ते, आळवक, परिसा, कथं तं सङ्गण्हासी”ति आह। भगवा दानेन तुस्सन्तं दानेन सङ्गण्हामि, पियवचनेन तुस्सन्तं पियवचनेन सङ्गण्हामि, उप्पन्नेसु किच्चेसु तेसं नित्थरणेन तुस्सन्तं उप्पन्नकिच्चनित्थरणेन सङ्गण्हामि, समानत्तट्ठानेन तुस्सन्तं समानत्तताय सङ्गण्हामीति। एवमेतं वत्थु समुट्ठितं। अथ सत्था अपरभागे जेतवने निसीदित्वा उपासके ठानन्तरेसु ठपेन्तो हत्थकं आळवकं चतूहि सङ्गहवत्थूहि परिसं सङ्गण्हन्तानं अग्गट्ठाने ठपेसीति।

महानामसक्कवत्थु

२५२. पज्चमे पणीतदायकानन्ति पणीतरसदायकानं महानामो सक्को अगोति दस्सेति। सो किर पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलगहे निब्बत्तो सत्थु धम्मकथं सुणन्तो सत्थारं एकं उपासकं पणीतरसदायकानं अग्गट्ठाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि। सो कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे कपिलवत्थुपुरे सक्कराजकुले निब्बत्तित्वा वयप्पत्तो दसबलस्स पठमदस्सनेयेव सोतापत्तिफले पतिट्ठासि।

अथेकस्मिं समये सत्था वेरज्जायं वस्सावासं वसित्वा अनुपुब्बेन कपिलवत्थुपुरं गन्त्वा निग्रोधारामे पटिवसति। महानामो “सत्था आगतो”ति सुत्वा सत्थु सन्तिकं गन्त्वा अभिवादेत्वा एकमन्तं निसिन्नो सत्थारं एवमाह — “भगवा सुतमेतं भिक्खुसङ्घो किर वेरज्जायं भिक्खाचारेन किलमती”ति, मम चतुमासं भिक्खुसङ्घस्स पटिजग्गने पटिज्जं देथ, अहं भिक्खुसङ्घस्स सरीरे ओजं पवेसेस्सामी”ति। सत्था अधिवासेसि। सो सत्थु अधिवासनं विदित्वा पुनदिवसतो पट्टाय बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं पणीतरसभोजनचतुमधुरादीहि पटिजगित्वा पुन चतुमासं पटिज्जं गहेत्वा अट्ठ मासे पूरेत्वा पुन चतुमासं पटिज्जं गहेत्वा सकलसंवच्छरं पटिजग्गि। सत्था ततो परं पटिज्जं नादासि। महानामो पन ततो पट्टाय अपरापरं सम्पत्तभिक्खुसङ्घस्स तेनेव नियामेन सक्कारं करोति। तस्स सो गुणो सकलजम्बुदीपे पाकटो जातो। एवमेतं वत्थु समुट्ठितं। सत्था पन अपरभागे जेतवने निसीदित्वा महानामं सक्कं पणीतदायकानं अग्गट्ठाने ठपेसीति।

उग्गगहपतिवत्थु

२५३. छठे मनापदायकानन्ति मनापं चित्तरुचितभोजनं दायकानं उगगो गहपति, वेसालिको अगगोति दस्सेति । सो किर पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलगेहे निब्बत्तो अपरभागे सत्थु धम्मकथं सुणन्तो सत्थारं एकं उपासकं मनापदायकानं अगगट्टाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सो कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे वेसालियं सेट्टिकुले निब्बत्ति । तस्स जातकाले नामं अनियामितं । अपरभागे पनस्स अत्तभावोपि उगगतो अहोसि समिद्धो, अलङ्कृतोरणं विय उस्सितचित्तपटो विय च अतिविरोचित्थ । गुणापिस्स उगगता अहेसुं । सो इमेसं द्विन्नम्पि उगगतत्ता उगगसेट्टित्वेव सङ्खं गतो । सो पनायं दसबलस्स पठमदस्सनेयेव सोतापत्तिफले पतिट्ठाय अपरभागे तीणिपि मग्गफलानि सच्छाकासि । सो अत्तनो महल्लककाले रहोगतो निसीदित्वा चिन्तोसि — “यं यं मय्हं पियं मनापं, तं तदेव दसबलस्स दस्सामि, इदं मे सत्थु सम्मुखापि सुतं ‘मनापदायी लभते मनाप’”न्ति । अथस्स एतदहोसि — “अपि नु खो मे चित्तं जानित्वा सत्थापि निवेसनद्वारं आगच्छेय्या”ति ।

सत्थापि खो तस्स चित्तं जत्वा भिक्खुसङ्घपरिवुतो निवेसनद्वारेयेव पातुरहोसि । सो “सत्था आगतो”ति सुत्वा अतिविय उस्साहजातो दसबलस्स सन्तिकं गन्त्वा पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा सत्थु पत्तं पटिग्गहेत्वा घरं पवेसेत्वा पञ्चत्तवरबुद्धासने सत्थारं, अवसेसआसनेसु भिक्खुसङ्घं निसीदापेत्वा बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं नानग्गरसेहि परिविसित्वा भत्तिकच्चपरियोसाने एकमन्तं निसीदित्वा एवमाह — “सम्मुखा मेतं, भन्ते, भगवतो सुतं सम्मुखा पटिग्गहितं ‘मनापदायी लभते मनाप’”न्ति । यं यं, भन्ते, मय्हं मनापं, तं तं मया बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स दिन्नमेवा”ति सत्थारं जानापेत्वा ततो पट्ठाय यं यं तस्स मनापं, तं तं बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स देति । तं पन सब्बं पञ्चकनिपाते उगगसुत्ते वित्थारतो आगमिस्सति । एवमेतं वत्थु समुट्ठितं । सत्था अपरभागे जेतवने विहरन्तो तं उपासकं मनापदायकानं अगगट्टाने ठपेसीति ।

उगगतगहपतिवत्थु

२५४. सत्तमे सङ्घुपट्टाकानन्ति भिक्खुसङ्घस्स उपट्टाकानं हत्थिगामको उगगतो गहपति, अगगोति दस्सेति । सोपि पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलगेहे निब्बत्तो अपरभागे सत्थु धम्मदेसनं सुत्वा सत्थारं एकं उपासकं सङ्घुपट्टाकानं अगगट्टाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सो कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे हत्थिगामे सेट्टिकुले निब्बत्ति, तस्स उगगतकुमारोति नामं अकंसु ।

सो अपरभागे घरावासे पतिट्ठितो पितु अच्चयेन सेट्टिट्टानं पापुणि । तेन समयेन सत्था भिक्खुसङ्घपरिवुतो चारिकं चरन्तो हत्थिगामं पत्वा नागवनुय्याने विहरति । तदा अयं उगगतसेट्ठि सत्ताहं पानमदमत्तो हुत्वा नाटकेहि परिवुतो नागवनुय्यानं गन्त्वा परिचारयमानो दसबलं दिस्वा बलवहिरोत्तपं पच्चुपट्टापेसि । अथस्स सत्थारं उपसङ्गमन्तस्स सब्बो सुरामदो अब्भत्थं अगमासि । सो सत्थारं वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि । अथस्स सत्था धम्मं देसेसि । देसनापरियोसाने तीणि मग्गफलानि पटिविज्झि । ततो पट्टाय नाटकानि “तुम्हे यथासुखं गच्छथा”ति विस्सज्जेत्वा दानाभिरतो हुत्वा भिक्खुसङ्घस्स दानमेव देति । देवता रत्तिभागसमनन्तरे आगन्त्वा सेट्ठिस्स आरोचेन्ति — “गहपति, असुको भिक्खु तेविज्जो, असुको भिक्खु छळभिज्जो, असुको सीलवा, असुको दुस्सीलो”ति । सो तासं वचनं सुत्वापि गुणं ताव यथाभूततो जानाति, देय्यधम्मं पन समचित्तेनेव देति । सत्थु सन्तिके निसीदित्वापि तमेव गुणं कथेति । अपरभागे सत्था जेतवने निसीदित्वा तं गहपतिं सङ्घुपट्टाकानं अगगट्टाने ठपेसीति ।

सूरम्बट्टवत्थु

२५५. अट्टमे अवेच्चप्पसन्नानन्ति अविगच्छनसभावेन अचलेन पसादेन समन्नागतानं सूरम्बट्टो अगगोति दस्सेति । अयं किर पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलगहे निब्बत्तो सत्थु धम्मकथं सुत्वा सत्थारं एकं उपासकं अवेच्चप्पसन्नानं अगगट्टाने ठपेत्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सो कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे सावत्थियं सेट्टिकुले निब्बत्ति, सूरम्बट्टोतिस्स नामं अकंसु ।

सो अपरभागे वयप्पत्तो घरावासे पतिट्ठाय अज्जतित्थियानं उपट्ठाको हुत्वा चरति । अथ सत्था पच्चूससमये लोकं वोलोकेन्तो तस्स सोतापत्तिमग्गहेतुं दिस्वा भिक्खाचारवेलाय निवेसनद्वारं अगमासि । सो दसबलं दिस्वा चिन्तेसि — “समणो गोतमो महाकुले चेव जातो, लोके च अभिज्जातो, तेनस्स सन्तिकं अगमनं नाम न युत्त”न्ति सत्थु सन्तिकं गन्त्वा पादेसु वन्दित्वा पत्तं गहेत्वा घरं पवेसेत्वा महारहे पल्लङ्के निसीदापेत्वा भिक्खं दत्वा भत्तकिच्चपरियोसाने एकमन्तं निसीदि । सत्था तस्स चरितवसेन धम्मं देसेसि । देसनापरियोसाने सोतापत्तिफले पतिट्ठहि । सत्थापि तं दमेत्वा विहारमेव गतो ।

ततो मारो चिन्तेसि — “अयं सूरम्बट्टो नाम अम्हाकं सन्तको, सत्था पनस्स अज्ज गेहं गतो, किं नु खो सत्थु धम्मं सुत्वा मग्गपातुभावं अकरित्थाति यावस्स मम विसया अतिक्कन्तभावं वा अनतिक्कन्तभावं वा जानामी”ति अत्तनो कामरूपिताय दसबलस्स सरिक्खकं रूपं मापेत्वा चीवरग्गहणम्पि पत्तग्गहणम्पि बुद्धाकप्पेनेव कत्वा द्वित्तिसलक्खणधरो हुत्वा सूरम्बट्टस्स गेहद्वारे अट्ठासि । सूरम्बट्टोपि “पुन दसबलो आगतो”ति सुत्वा “बुद्धानं अनिय्यानिकगमनं नाम नत्थि, केन नु खो कारणेन आगतो”ति वेगेन “दसबलो”ति सज्जाय तस्स सन्तिकं गन्त्वा अभिवादेत्वा एकमन्तं ठितो, “भन्ते, तुम्हे इदनेव इमस्मिं गेहे भत्तकिच्चं कत्वा गता, किं नु खो कारणं पटिच्च पुन आगतत्था”ति आह । “सूरम्बट्ट मया धम्मं कथेन्तेन एकं अनुपधारेत्वा कथितं । मया हि पच्चक्खन्था ‘सब्बेव अनिच्चा दुक्खा अनत्ता’ति कथिता, न पनेते सब्बेव एवरूपा । एकच्चे हि खन्था निच्चा धुवा सस्सता अत्थी”ति आह ।

ततो सूरम्बट्टो चिन्तेसि — “अयं कथा अतिविय भारिया । बुद्धानज्झि अनुपधारेत्वा कथनं नाम नत्थि, दसबलस्स मारो किर पटिपक्खो, अट्ठा अयं मारो भविस्सती”ति चिन्तेत्वा — “मारोसि त्व”न्ति आह । अरियसावकेन कथितकथा तस्स फरसुप्पहारो विय अहोसि, तस्मा सकभावेन ठातुं असक्कोन्तो “आम, सूरम्बट्ट, अहं मारो”ति आह । “तादिसानं मारानं सतम्पि सहस्सम्पि आगन्त्वा मम सद्धं चालेतुं न सक्कोति, महागोतमो दसबलो मय्हं धम्मं देसेन्तो ‘सब्बे सङ्गारा अनिच्चा’ति बोधेत्वा देसेसि, मा मे घरद्वारे तिट्ठा”ति अच्छरं पहरि । मारो तस्स वचनं सुत्वा पटिप्परित्वा कथेतुं असक्कोन्तो तत्थेव अन्तरधायि । सूरम्बट्टोपि सायन्हसमये सत्थु सन्तिकं गन्त्वा मारेन कतकिरियं कथेत्वा, “भन्ते, एवं मारो मम सद्धं चालेतुं वायमित्था”ति आह । सत्था एतदेव कारणं अट्ठुपत्तिं कत्वा इमस्मिं सासने सूरम्बट्टं अवेच्चप्पसन्नानं अगगट्टाने ठपेसीति ।

जीवकवत्थु

२५६. नवमे पुग्गलप्पसन्नानन्ति पुग्गलियप्पसादेन समन्नागतानं उपासकानं जीवको कोमारभच्चो अगगोति दस्सेति । सो हि पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलगहे निब्बत्तो । सत्थु धम्मकथं सुणन्तो सत्थारं एकं उपासकं पुग्गलप्पसन्नानं अगगट्टाने ठपेत्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सो कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे राजगहनगरे अभयराजकुमारं पटिच्च सालवतिया नाम रूपूपजीविनया कुच्छिम्हि निब्बत्तो । रूपूपजीविनियो च नाम विजातकाले सचे पुत्तो होति, छट्ठेन्ति । सचे धीता, पटिजगन्ति । इति सा तं दारकं कत्तरसुप्पकेन

सङ्कारकूटे छट्टापेसि । अथ नं अभयो राजकुमारो राजपट्टानं गच्छन्तो तं दिस्वा “किं, भणे, एतं काकेहि सम्परिकिण्ण”न्ति मनुस्से पेसेत्वा “दारको देवा”ति । जीवति, भणोति, “जीवति, देवा”ति सुत्वा अत्तनो अन्तेपुरे पोसापेसि । तस्स जीवतीति कथितत्ता जीवकोति नामं अकंसु, कुमारेण पोसापितोति कोमारभच्चोति नामं अकंसु ।

सो अत्तनो सोळसवस्सुदेसिककाले तक्कसिलं गन्त्वा वेज्जसिप्पं उग्गण्हित्वा बिम्बिसाररज्जो सन्निका सक्कारं लभित्वा चण्डपज्जोतस्स रज्जो रोगं फासुकं अकासि । सो तस्स पञ्च तण्डुलसकटसतानि सोळस कहापणसहस्सानि दुस्ससहस्सपरिवारं अनगधं सिवेव्यकं दुस्सयुगञ्च पेसेसि । तस्मिं समये सत्था राजगहं उपनिस्साय गिञ्झकूटे पब्बते विहरति । जीवको सत्थु उस्सन्नधातुके काये विरेचनं दत्वा भेसज्जं करोन्तो “चत्तारो पच्चया मम सन्तकाव होन्तू”ति सत्थारं अत्तनो विहारे वसापेत्वा सत्थु भेसज्जं कत्वा तं दुस्सयुगं उपनेत्वा “इदं, भन्ते, तुम्हेयेव परिभोगं करोथा”ति वत्वा तेन सद्धिं लद्धं दुस्ससहस्सं भिक्खुसङ्घस्स अदासि । अयमेत्थ सङ्खेपो, वित्थारेण पन जीवकवत्थु खन्धके (महाव० ३२६ आदयो) आगतमेव । सत्था अपरभागे जेतवने विहरन्तो जीवकं कोमारभच्चं पुग्गलप्पसन्नानं अग्गट्टाने ठपेसीति ।

नकुलपितुगहपतिवत्थु

२५७. दसमे विस्सासकानन्ति विस्सासिककथं कथेन्तानं उपासकानं अन्तरे, नकुलपिता गहपति, अग्गोति दस्सेति । सो किर पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलगोहे निब्बत्तो सत्थु धम्मदेसनं सुणन्तो सत्थारं एकं उपासकं विस्सासकानं अग्गट्टाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सो कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा इमस्मिं बुद्धप्पादे भग्गट्टे सुसुमारगिरिनगरे सेट्टिकुले निब्बत्ति । सत्थापि भिक्खुसङ्घपरिवृतो चारिकं चरमानो तं नगरं पत्वा भेसकळावने विहरति । अथायं, नकुलपिता गहपति, सुसुमारगिरिवासीहि सद्धिं सत्थु सन्निकं गन्त्वा पठमदस्सनेनेव सो च भरिया चस्स दसबलं “अयं अम्हाकं पुत्तो”ति सज्जं पट्टपेत्वा उभोपि सत्थु पादेसु निपतित्वा, “तात, त्वं एत्तकं कालं अम्हे छट्टेत्वा कहां विचरसी”ति आहंसु । अयं किर, नकुलपिता गहपति, पुब्बे पञ्च जातिसतानि दसबलस्स पिता अहोसि, पञ्च जातिसतानि चूळपिता, पञ्च जातिसतानि महापिता, पञ्च जातिसतानि मातुलो, नकुलमातापि पञ्च जातिसतानि माता अहोसि, पञ्च जातिसतानि चूळमाता, पञ्च जातिसतानि महामाता, पञ्च जातिसतानि पितुच्छा । इति दीघरत्तं अनुगतसिनेहत्ता दसबलं दिस्वाव “पुत्तो”ति सज्जं कत्वा सण्ठातुं नासक्खिंसु । सत्था याव तेसं चित्तं सज्जन्ति न गच्छति, ताव “अपेथा”ति नावोच । अथ नेसं यथामनेनेव सतिं पटिलभित्वा मज्झन्तभूतानं आसयं जत्वा धम्मं देसेसि । देसनापरियोसाने उभोपि सोतापत्तिफले पतिट्ठहिंसु ।

सत्था अपरभागे तेसं महल्लककाले पुन तं नगरं अगमासि । ते “सत्था आगतो”ति सुत्वा सत्थु सन्निकं गन्त्वा पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा स्वातनाय निमन्तेत्वा पुनदिवसे अत्तनो निवेसने बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं नानगरसेहि परिविसित्वा सत्थारं कतभत्तिकच्चं उपसङ्कमित्वा एकमन्तं निसीदिसु । एकमन्तं निसिन्नो खो नकुलपिता गहपति, भगवन्तं एतदवोच — “यतो मे, भन्ते, नकुलमाता गहपतानी, दहरस्सेव दहरा आनीता, नाभिजानामि नकुलमातरं गहपतानि मनसापि अतिचरिता, कुतो पन कायेन । इच्छेय्याम मयं, भन्ते, दिट्ठे चेव धम्मे अज्जमज्जं पस्सितुं अभिसम्परायञ्च अज्जमज्जं पस्सितु”न्ति । नकुलमातापि खो, गहपतानी, भगवन्तं एतदवोच — “यतो अहं, भन्ते, नकुलपितुनो गहपतिस्स दहरस्सेव दहरा आनीता, नाभिजानामि नकुलपितरं गहपतिं मनसापि अतिचरिता, कुतो पन कायेन । इच्छेय्याम मयं, भन्ते, दिट्ठे चेव धम्मे अज्जमज्जं पस्सितुं अभिसम्परायञ्च अज्जमज्जं पस्सितु”न्ति । अथ अपरभागे सत्था जेतवने निसीदित्वा उपासके पटिपाटिया ठानन्तरेसु ठपेन्तो इमं इमेसं द्विन्नम्पि कथं अट्ठुपत्तिं कत्वा नकुलपितरं गहपतिं विस्सासकानं अग्गट्टाने

ठपेसीति ।

छट्टवग्गवण्णना ।

दससुत्तपटिमण्डिताय उपासकपाळिया वण्णना निड्डिता ।

१४. एतदग्गवग्गो

(१४) ७. सत्तमएतदग्गवग्गो

सुजातावत्थु

२५८. उपासिकापाळिया पठमे पठमं सरणं गच्छन्तीनन्ति सब्बपठमं सरणेसु पतिट्ठितानं उपासिकानं, सुजाता नाम, सेनियधीता अग्गाति दस्सेति । सापि पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलगेहे निब्बत्ता अपरभागे सत्थु धम्मकथं सुणन्ती सत्थारं एकं उपासिकं पठमं सरणं गच्छन्तीनं अगगद्धाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सा कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा अम्हाकं सत्थु निब्बत्तितो पुरेतरमेव उरुवेलायं सेनानिगमे सेनियकुटुम्बिकस्स गेहे निब्बत्तित्वा वयप्पत्ता एकस्मिं निग्रोधमूले पत्थनं अकासि — “सचे समजातिकं कुलघरं गन्त्वा पठमगम्भे पुत्तं लभिस्सामि, अनुसंवच्छरं बलिकम्मं करिस्सामी”ति । तस्सा सा पत्थना समिज्झि ।

सा महासत्तस्स दुक्करकारिकं करोन्तस्स छट्ठे वस्से परिपुण्णे विसाखपुण्णमदिवसे “पातोव बलिकम्मं करिस्सामी”ति रत्तिया पच्चूससमयं पच्चुट्ठाय धेनुयो दुहापेसि । वच्छका धेनूनं थनमूलं न आगमंसु, थनमूले नवभाजनम्हि उपनीतमत्ते अत्तनोव धम्मताय खीरधारा पतिंसु । तं अच्छरियं दिस्वा, सुजाता, सहत्थेनेव खीरं गण्हित्वा नवभाजने पक्खिपित्वा सहत्थेनेव अग्गिं कत्वा पचितुं आरभि । तस्मिं पायासे पच्चमाने महन्तमहन्ता बुब्बुळा उट्ठित्वा दक्खिणावत्ता हुत्वा सञ्चरन्ति, एकफुसितम्पि बहि न निगच्छति । महाब्रह्मा छत्तं धारेसि, चत्तारो लोकपाला खग्गहत्था आरक्खं गण्हिंसु, सक्को अलातानि समानेन्तो अग्गिं जालेसि । देवता चतूसु दीपेसु ओजं संहरित्वा तत्थ पक्खिपिंसु । सुजाता, एकदिवसेयेव इमानि अच्छरियानि दिस्वा पुण्णादासिं आमन्तेसि — “अम्म, पुण्णे अज्ज अम्हाकं देवता अतिविय पसन्ना, मया एत्तकं कालं एवरूपं अच्छरियं नाम न दिट्ठपुब्बं, वेगेन गन्त्वा देवद्वानं पटिजग्गाही”ति । सा “साधु, अय्ये”ति तस्सा वचनं सम्पटिच्छित्वा तुरिततुरिता रुक्खमूलं अगमासि ।

बोधिसत्तोपि खो भिक्खाचारकालं आगमयमानो पातोव गन्त्वा रुक्खमूले निसीदि । रुक्खमूलं सोधनत्थाय गता पुण्णा आगन्त्वा सुजाताय आरोचेसि — “देवता रुक्खमूले निसिन्ना”ति । सुजाता, “सचे जे सच्चं भणसि, अदासिं करोमी”ति वत्वा सब्बपसाधनं पसाधेत्वा सतसहस्सग्घनके सुवण्णथाले पायासं वट्ठेत्वा अपराय सुवण्णपातिया पिदहित्वा सेतवत्थेन सम्पलिवेठेत्वा समन्ता गन्धदाममालादामानि ओसारेत्वा उक्खिपित्वा गन्त्वा महापुरिसं दिस्वा बलवपीतिं उप्पादेत्वा दिट्ठानतो पट्ठाय ओणतोणता गन्त्वा सीसतो थालं ओतारेत्वा विवरित्वा सहेव पातिया पायासं महापुरिसस्स हत्थे ठपेत्वा वन्दित्वा “यथा मय्हं मनोरथो निप्फन्नो, एवं तुम्हाकम्पि निप्फज्जतू”ति वत्वा पक्कामि । बोधिसत्तो नेरञ्जराय नदिया तीरं गन्त्वा सुवण्णथालं तीरे ठपेत्वा न्हत्वा पच्चुत्तरित्वा एकूनपण्णास पिण्डे करोन्तो पायासं परिभुज्जित्वा सुवण्णपातिं नदिया सम्पवाहेत्वा अनुक्कमेन बोधिमण्डं आरुह्य सब्बज्जुतं पत्वा सत्तसत्ताहं बोधिमण्डे अतिक्कमित्वा इसिपतने मिगदाये पवत्तितवरधम्मचक्को सुजाताय पुत्तस्स यसदारकस्स उपनिस्सयं दिस्वा गन्त्वा अज्जतरस्मिं रुक्खमूले

निसीदि ।

यसोपि कुलपुत्तो रत्तिभागसमनन्तरे विवटं इत्थागारं दिस्वा सज्जातसंवेगो “उपदुतं वत, भो, उपसदुं वत, भो”ति वत्वा निवेसनतो निक्खमित्वाव बहिनगरे सत्थु सन्तिकं गन्त्वा धम्मदेसनं सुत्वा तीणि मग्गफलानि पटिविज्झि । अथस्स पिता पदानुपदिकं गन्त्वा भगवन्तं उपसङ्कमित्वा यसस्स पवत्तिं पुच्छि । सत्था यसं कुलपुत्तं पटिच्छादेत्वा धम्मं देसेसि । देसनापरियोसाने सो सेट्ठिगहपति सोतापत्तिफले पतिट्ठासि, यसो अरहत्तफलं पापुणि । तं भगवा “एहि भिक्खू”ति आह, तावदेवस्स गिहिलिङ्गं अन्तरधायि, इद्धिमयपत्तचीवरधरो अहोसि । पितापिस्स सत्थारं निमन्तेसि । सत्था यसं कुलपुत्तं पच्छासमणं कत्वा तस्स घरं गन्त्वा कतभत्तकिच्चो धम्मं देसेसि, देसनापरियोसाने यसस्स माता, सुजाता, पुराणदुतियिका च सोतापत्तिफले पतिट्ठहिंसु । तंदिवसं अयं, सुजाता, तेवाचिकसरणे पतिट्ठासि सद्धिं सुणिसाय । अयमेत्थ सङ्खेपो, वित्थारतो पनेतं वत्थु खन्धके (महाव० २५-२८) आगतमेव । सत्था अपरभागे पटिपाटिया उपासिकायो ठानन्तरेसु ठपेन्तो इमं उपासिकं पठमं सरणं गच्छन्तीनं अग्गट्ठाने ठपेसीति ।

विसाखावत्थु

२५९. दुतिये दायिकानन्ति दानाभिरतानं उपासिकानं, विसाखा मिगारमाता, अग्गाति दस्सेति । सा किर पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलगेहे निब्बत्ता अपरभागे सत्थु धम्मदेसनं सुणन्ती सत्थारं एकं उपासिकं दायिकानं अग्गट्ठाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सा कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा कस्सपबुद्धकाले किकिस्स कासिरज्जो गेहे सत्तन्नं भगिनीनं सब्बकनिट्ठा हुत्वा निब्बत्ति । तदा किर —

“समणी समणगुत्ता च, भिक्खुनी भिक्खुदायिका ।
धम्मा चेव सुधम्मा च, सङ्गदासी च सत्तमा”ति ॥

इमा सत्त भगिनियो अहेसुं । ता एतरहि —

“खेमा उप्पलवण्णा च, पटाचारा च गोतमी ।
धम्मदिन्ना महामाया, विसाखा चेव सत्तमी”ति ॥ —

एवंनामा हुत्वा निब्बत्ता । तत्रायं सङ्गदासी एकं बुद्धन्तरं देवमनुस्सेसु संसरित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे अङ्गरट्ठे भद्वियनगरे मेण्डकसेट्ठिपुत्तस्स धनञ्चयसेट्ठिनो अग्गमहेसिया सुमनदेविया नाम कुच्छिस्मिं निब्बत्ति, विसाखातिस्सा नाम अकंसु । तस्सा सत्तवस्सिककाले दसबलो सेलब्राह्मणस्स च अज्जेसज्च बोधनेय्यबन्धवानं उपनिस्सयसम्पत्तिं दिस्वा महाभिक्खुसङ्घपरिवारो चारिकं चरमानो तस्मिं रट्ठे तं नगरं पापुणि ।

तस्मिञ्च समये मेण्डको गहपति तस्मिं नगरे पञ्चन्नं महापुज्जानं जेट्ठको हुत्वा सेट्ठिट्ठानं कारेसि । पञ्च महापुज्जा नाम मेण्डको सेट्ठि, चन्दपदुमा नाम तस्सेव अग्गमहेसी, तस्स च पुत्तो धनञ्चयो नाम, तस्स भरिया सुमनदेवी नाम, मेण्डकसेट्ठिस्स दासो पुण्णो नामाति । न केवलञ्च मेण्डकसेट्ठियेव, बिम्बिसारमहाराजस्स पन आणापवत्तिट्ठाने पञ्च अमितभोगा नाम अहेसुं जोतिको जटिलो मेण्डको पुण्णो काकवलियोति । तेसु अयं मेण्डकसेट्ठि दसबलस्स अत्तनो नगरं सम्पत्तभावं सुत्वा पुत्तस्स धनञ्चयसेट्ठिनो धीतरं विसाखादारिकं पक्कोसित्वा एवमाह — “अम्म, तुहम्पि मङ्गलं अम्हाकम्पि मङ्गलं, तव परिचारिकाहि पञ्चदारिकासतेहि सद्धिं पञ्च रथसतानि आरुह्य पञ्चहि दासिसतेहि परिवुत्ता

दसबलस्स पच्चुग्गमनं करोही’ति । सा पितामहस्स वचनं सुत्वा तथा अकासि । कारणाकारणेषु पन कुसलत्ता यावतिका यानस्स भूमि, यानेन गन्त्वा याना पच्चोरोहित्वा पत्तिकाव सत्थारं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा एकमन्तं अट्ठासि । अथस्सा चरितवसेन सत्था धम्मं देसेसि । देसनापरियोसाने पञ्चहि दारिकासतेहि सद्धिं सोतापत्तिफले पतिट्ठासि । मेण्डकसेट्ठिपि खो सत्थु सन्तिकं गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा एकमन्तं अट्ठासि । अथ सत्था तस्सपि चरितवसेन धम्मं देसेसि । सो देसनापरियोसाने सोतापत्तिफले पतिट्ठाय सत्थारं स्वातनाय निमन्तेत्वा पुनदिवसे अत्तनो निवेसने पणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं परिविसित्वा एतेनुपायेन अट्ठमासं महादानं अदासि । सत्था भद्वियनगरे यथाभिरन्तं विहरित्वा पक्कामि ।

इतो परं अज्जं कथामगं विस्सज्जेत्वा विसाखाय उप्पत्तिकथाव कथेतब्बा । सावत्थियज्झि कोसलराजा बिम्बिसारस्स सन्तिकं पेसेसि — “मम आणापवत्तिट्ठाने अमितभोगविन्दनकुलं नाम नत्थि, अम्हाकं अमितभोगविन्दनकुलं पेसेतू’ति । राजा अमच्चेहि सद्धिं मन्तेसि । अमच्चा “महाकुलं पेसेतुं न सक्का, एकं पन सेट्ठिपुत्तं पेसेस्सामा’ति मेण्डकसेट्ठिनो पुत्तं धनज्जयसेट्ठिं आयाचिंसु । राजा तेसं वचनं सुत्वा तं पेसेसि । अथ नं कोसलराजा सावत्थितो सत्तयोजनमत्थके साकेतनगरे सेट्ठिट्ठानं दत्त्वा वासेसि ।

सावत्थियज्ज मिगारसेट्ठिनो पुत्तो पुण्णवट्ठनकुमारो नाम वयप्पत्तो अहोसि । अथस्स पिता “पुत्तो मे वयप्पत्तो, घरावासेनस्स आबन्धनसमयो’ति जत्वा “अम्हाकं समानजातिके कुले दारिकं परियेसथा’ति कारणाकारणकुसले पुरिसे पेसेसि । ते सावत्थियं अत्तनो रुचितं दारिकं अदिस्वा साकेतं अगमंसु । तंदिवसज्ज, विसाखा, अत्तनो समानवयेहि पञ्चहि कुमारिकासतेहि परिवारिता नक्खत्तकीळनत्थाय एकं महागामं अगमासि । तेपि पुरिसा अन्तोनगरे चरित्वा अत्तनो रुचितं दारिकं अदिस्वा बहिनगरद्वारे अट्ठंसु । तस्मिं समये देवो वस्सितुं आरभि । अथ ता विसाखाय सद्धिं निक्खन्ता दारिका तेमनभयेन वेगेन सालं पविसिंसु । ते पुरिसा तासम्पि अन्तरे यथारुचितं दारिकं न पस्सिंसु । तासं पन सब्बपच्छतो, विसाखा, देवं वस्सन्तम्पि अगणेत्वा अतुरितगमनेन तेमयमानाव सालं पाविसि । ते पुरिसा तं दिस्वा चिन्तयिंसु — “रूपवती ताव कज्जा एतपरमा भवेय्य, रूपं पनेतं एकच्चाय कारितपत्तं विय होति, कथं समुट्ठापेत्वा कथेन्ता जानिस्साम मधुरवचना वा नो वा’ति । ततो नं आहंसु — “अतिविय परिणतवया इत्थी विय यासि, अम्मा’ति । किं दिस्वा कथेथ, ताताति? अज्जा तया सद्धिं कीळनकुमारियो तेमनभयेन वेगेन आगन्त्वा सालं पविट्ठा, त्वं पन महल्लिका विय पदवारं अतिक्कम्म नागच्छसि, साटकस्स तेमनभावम्पि न गणेसि । सचे तं हत्थी वा अस्सो वा अनुबन्धेय्य, किं एवमेवं करेय्यासीति? ताता, साटका नाम न दुल्लभा, सुलभा मय्हं कुले साटका । वयप्पत्ता मातुगामा पन पणियभण्डसदिसा, हत्थे वा पादे वा भग्गे अङ्गविकलं मातुगामं जिगुच्छन्ता निट्ठुभित्वा गच्छन्ति, तस्मा सणिकं आगताम्हीति ।

ते चिन्तयिंसु — “इमाय सदिसा इमस्मिं जम्बुदीपे इत्थी नाम नत्थि, यादिसा रूपेन, कथायपि तादिसाव । कारणाकारणं जत्वा कथेती’ति तस्सा उपरि मालागुळं खिपिंसु । अथ, विसाखा, चिन्तेसि — “अहं पुब्बे अपरिगगहिता, इदानि पन परिगगहिताम्ही’ति विनीतेनाकारेन भूमियं निसीदि । अथ नं तत्थेव साणिया परिक्खिपिंसु । सा पटिच्छन्नभावं जत्वा दासिगणपरिवुता गेहं अगमासि । तेपि मिगारसेट्ठिनो पुरिसा ताय सद्धियेव धनज्जयसेट्ठिस्स सन्तिकं अगमंसु । “कतरगामवासिनो, ताता, तुम्हे’ति पुच्छिता “सावत्थिनगरे मिगारसेट्ठिनो पुरिसम्हा’ति वत्वा “मयं अम्हाकं सेट्ठिना तुम्हाकं गेहे वयप्पत्ता दारिका अत्थीति सुत्वा पेसिता’ति । साधु, ताता, तुम्हाकं सेट्ठि किज्चापि भोगेन अम्हेहि असदिसो, जातिया पन सदिसो । सब्बाकारसम्पन्नो नाम दुल्लभो गच्छथ तुम्हे सेट्ठिस्स अम्हेहि सम्पटिच्छितभावं आरोचेथाति ।

ते तस्स वचनं सुत्वा सावत्थिं गन्त्वा मिगारसेट्ठिस्स तुट्ठिं वट्ठिं च पवेदेत्वा “लद्धा नो सामि साकेते धनञ्चयसेट्ठिस्स गेहे दारिका”ति आहंसु । तं सुत्वा मिगारसेट्ठि “महाकुलगेहे किर नो दारिका लद्धा”ति तुट्ठमानसो हुत्वा तावदेव धनञ्चयसेट्ठिस्स सासनं पहिणि “इदानीं दारिकं आनयिस्साम, कत्तब्बकिच्चं करोन्तू”ति । सोपिस्स पटिसासनं पेसेसि — “नयिदं अम्हाकं भारियं, सेट्ठि पन अत्तनो कत्तब्बकिच्चं करोतू”ति । सो कोसलरज्जो सन्तिकं गन्त्वा आरोचेसि — “देव, एका मे मङ्गलकिरिया अत्थि, दासस्स ते पुण्णवट्ठनस्स धनञ्चयसेट्ठिनो धीतरं विसाखं नाम दारिकं आनेस्सामि, साकेतगमनं मे अनुजानाथा”ति । साधु, महासेट्ठि, किं पन अम्हेहिपि आगन्तब्बन्ति? देव तुम्हादिसानं गमनं लद्धं सक्काति? राजा महाकुलस्स सङ्गहं कातुकामो “होतु सेट्ठि, आगमिस्सामी”ति सम्पटिच्छित्वा मिगारसेट्ठिना सद्धिं साकेतनगरं अगमासि । धनञ्चयसेट्ठि “मिगारसेट्ठि किर कोसलराजानं गहेत्वा आगतो”ति सुत्वा पच्चुगमनं कत्वा राजानं गहेत्वा अत्तनो निवेसनं अगमासि । तावदेव रज्जो च राजबलस्स च मिगारसेट्ठिनो च वसनट्ठानं चेव मालागन्धभत्तादीनि च सब्बानि पटियादेसि । “इदं इमस्स लद्धं वट्ठति, इदं इमस्सा”ति सब्बं अत्तनाव जानाति । ते ते जना चिन्तयिंसु — “सेट्ठि अम्हाकमेव सक्कारं करोती”ति ।

अथेकदिवसं राजा धनञ्चयसेट्ठिस्स सासनं पहिणि “न सक्का सेट्ठिना चिरकालं अम्हाकं भरणपोसनं कातुं, दारिकाय गमनकालं जानातू”ति । सोपि रज्जो सासनं पेसेसि — “इदानीं वस्सकालो आगतो, न सक्का चतुमासं विचरितुं, तुम्हाकं बलकायस्स यं यं लद्धं वट्ठति, सब्बं तं मम भारो । केवलं देवो मया पेसितकाले गच्छतू”ति । ततो पट्टाय साकेतनगरं निच्चनक्खत्तगामो विय अहोसि । एवं तयो मासा अतिक्कन्ता । धनञ्चयसेट्ठिनो पन धीताय महालतापसाधनं न ताव निट्ठं गच्छति । अथस्स कम्मन्ताधिट्टायका आगन्त्वा आरोचयिंसु — “सेसं असन्तं नाम नत्थि, बलकायस्स पन भत्तपचनदारूनि नप्पहोन्ती”ति । “गच्छथ, ताता, हत्थिसाला अस्ससाला वियोजेत्वा भत्तं पचथा”ति । एवं पचन्तानम्पि अट्ठमासो अतिक्कन्तो । ततो पुन आरोचयिंसु — “दारूनि सामि नप्पहोन्ती”ति । “ताता, इमस्मिं काले दारूनि लद्धं न सक्का, दुस्सकोट्टागारं पन विवरित्वा थूलसाटके गहेत्वा वट्ठियो कत्वा तेलचाटियं तेमेत्वा भत्तं पचथा”ति । इमिना नियामेन पचन्तानं चत्तारो मासा पूरयिंसु ।

ततो धनञ्चयसेट्ठि धीतुया महालतापसाधनस्स निट्ठितभावं जत्वा “स्वे दारिकं पेसेस्सामी”ति धीतरं समीपे निसीदापेत्वा “अम्म पतिकुले वसन्तिया नाम इमज्जिमञ्च आचारं सिक्खितुं वट्ठती”ति ओवादं अदासि । अयं मिगारसेट्ठि अनन्तरगम्भे निसिन्नो धनञ्चयसेट्ठिनो ओवादं अस्सोसि । सोपि सेट्ठि धीतरं एवं ओवदि —

“अम्म ससुरकुले वसन्तिया नाम अन्तोअग्गि बहि न नीहरितब्बो, बहिअग्गि अन्तो न पवेसेतब्बो,
ददन्तस्सेव दातब्बं, अददन्तस्स न दातब्बं, ददन्तस्सपि अददन्तस्सपि दातब्बं, सुखं निसीदितब्बं, सुखं
परिभुज्जितब्बं, सुखं निपज्जितब्बं, अग्गि परिचरितब्बो, अन्तोदेवता नमस्सितब्बा”ति ।

इमं दसविधं ओवादं दत्वा पुनदिवसे सब्बा सेनियो सन्निपातेत्वा राजसेनाय मज्झे अट्ठ कुटुम्बिके पाटिभोगे गहेत्वा “सचे मे धीतु गतट्ठाने दोसो उप्पज्जति, तुम्हेहि सोधेतब्बो”ति वत्वा नवकोटिअग्घनकेन महालतापसाधनेन धीतरं पसाधेत्वा न्हानचुण्णमूलं चतुपण्णाससकटसतं धनं दत्वा धीताय सद्धिं निबद्धं गमनचारिनियो पञ्चसता दासियो पञ्च आजञ्जरथसतानि सब्बूपकारञ्च सतं सतं दत्वा कोसलराजानञ्च मिगारसेट्ठिञ्च, विस्सज्जेत्वा धीतु गमनवेलायं वजाधिट्टायके पुरिसे पक्कोसापेत्वा, “ताता, मम धीताय गतट्ठाने खीरपानत्थं धेनूहि, यानयोजनत्थं उसभेहि च अत्थो होति, तस्मा मम धीतु गमनमग्गे वजद्वारं विवरित्वा पुथुलतो अट्ठ उसभानि गोगणेन पूरेत्वा तिगावुतमत्थके असुका नाम कन्दरा

अत्थि, अग्गोयूथे तं ठानं पत्ते भेरिसज्जाय वजद्वारं पिदहेय्याथा”ति । ते “साधू”ति सेट्ठिस्स वचनं सम्पटिच्छित्वा तथा अकंसु । वजद्वारे विवटे उळारुळारायेव गावियो निक्खमिंसु । द्वारे पिदहिते पन विसाखाय पुज्जबलेन बलवगावो च दम्मगावो च बहि लङ्घित्वा मगं पटिपज्जिंसु । अथ, विसाखा, सावत्थिनगरद्वारं पत्तकाले चिन्तेसि — “पटिच्छन्नयानस्मिं नु खो निसीदित्वा पविसामि, उदाहु रथे ठत्वा”ति । अथस्सा एतदहोसि — “पटिच्छन्नयानेन मे पविसन्ति या महालतापसाधनस्स विसेसो न पज्जायिस्सती”ति । सा सकलनगरस्स अत्तानं दस्सेन्ती रथे ठत्वा नगरं पाविसि । सावत्थिवासिनो विसाखाय सम्पत्तिं दिस्वा “एसा किर, विसाखा, नाम एवरूपा, अयञ्च सम्पत्ति एतस्साव अनुच्छविका”ति आहंसु । इति सा महासम्पत्तिया मिगारसेट्ठिनो गेहं पाविसि । आगतदिवसे चस्सा सकलनगरवासिनो “अम्हाकं, धनञ्चयसेट्ठि, अत्तनो नगरं सम्पत्तानं महासक्कारं अकासी”ति यथाबलं पण्णाकारं पहिणिसु । विसाखा, पहितपहितं पण्णाकारं तस्मिंयेव नगरे अज्जमज्जेसु कुलेसु सब्बत्थकमेव दापेसि । अथस्सा रत्तिभागसमनन्तरे एकस्सा आजञ्जवळवाय गम्भवुट्ठानं अहोसि । सा दासीहि दण्डदीपिका गाहापेत्वा तत्थ गन्त्वा वळवं उण्होदकेन न्हापेत्वा तेलेन मक्खापेत्वा अत्तनो वसनट्ठानमेव अगमासि ।

मिगारसेट्ठिपि सत्ताहं पुत्तस्स आवाहसक्कारं करोन्तो धुरविहारे वसन्तम्पि तथागतं अमनसिकत्वा सत्तमे दिवसे सकलनिवेसनं पूरेन्तो नग्गसमणके निसीदापेत्वा “आगच्छतु मे धीता, अरहन्ते वन्दतू”ति विसाखाय सासनं पहिणि । सा “अरहन्ता”ति वचनं सुत्वा सोतापन्ना अरियसाविका हट्ठतुट्ठा हुत्वा तेसं निसिन्नट्ठानं गन्त्वा ते ओलोकेत्वा “न एवरूपा नाम अरहन्ता होन्ति, हिरोत्तप्पविवज्जितानं नाम सन्तिकं कस्मा मं ससुरो पक्कोसापेती”ति “धी, धी”ति गरहित्वा अत्तनो वसनट्ठानमेव गता । नग्गसमणा तं दिस्वा सब्बे एकप्पहारेनेव सेट्ठिं गरहिंसु — “किं त्वं, गहपति, अज्जं नालत्थ, समणस्स गोतमस्स साविकं महाकाळकण्णिं कस्मा इमं गेहं पवेसेसि, वेगेन नं इमस्मा गेहा नीहराही”ति । ततो सेट्ठि “न सक्का मया इमेसं वचनेन इमं गेहा नीहरितुं, महाकुलस्स धीता अयं”न्ति चिन्तेत्वा — “आचरिया दहरा नाम जानित्वा वा अजानित्वा वा करेय्युं, तुम्हे तुण्ही होथा”ति नग्गे उय्योजेत्वा महापल्लङ्के निसीदापेत्वा सुवण्णकटच्छुं गहेत्वा विसाखाय परिविसियमानो सुवण्णपातियं अप्पोदकमधुपायासं परिभुज्जि ।

तस्मिं समये एको पिण्डचारिको थेरो पिण्डाय चरन्तो सेट्ठिस्स घरद्वारं पापुणि । विसाखा, तं दिस्वा “ससुरस्स आचिक्खितुं न युत्त”न्ति यथा सो थेरं पस्सति, एवं अपगन्त्वा अट्ठासि । सो पन बालो थेरं दिस्वापि अपस्सन्तो विय हुत्वा अधोमुखो पायासमेव भुज्जति । विसाखा, “थेरं दिस्वापि मे ससुरो सज्जं न करोती”ति जत्वा थेरं उपसङ्गमित्वा “अतिच्छथ, भन्ते, मय्हं ससुरो पुराणं खादती”ति आह । सो निगण्ठेहि ताव कथितकाले अधिवासेसि, “पुराणं खादती”ति वुत्तक्खणेयेव पन हत्थं अपनेत्वा “इमं पायासं इतो हरथ, एतञ्च इमस्मा गेहा नीहरथ । अयञ्हि मं एवरूपे मङ्गलगेहे असुचिखादकं नाम करोती”ति आह । तस्मिं खो पन निवेसने सब्बेपि दासकम्मकरा विसाखाय सन्तकाव, को नं हत्थे वा पादे वा गण्हिस्सति, मुखेन कथेतुं समत्थोपि नाम नत्थि । ततो, विसाखा, ससुरस्स कथं सुत्वा आह — “तात, न एत्तकेन वचनेन मयं निक्खमाम, नाहं तुम्हेहि उदकतित्थतो कुम्भदासिका विय आनीता । धरमानकमातापितूनं धीतरो नाम न एत्तकेनेव निक्खमन्ति, एतेनेव मे कारणेन पिता इधागमनदिवसे अट्ठ कुटुम्बिके पक्कोसापेत्वा ‘सचे मे धीतरं उपादाय दोसो उप्पज्जति, सोधेय्याथा’ति वत्वा तेसं हत्थे ठपेसि । ते पक्कोसापेत्वा मय्हं दोसादोसं सोधापेथा”ति ।

ततो सेट्ठि “कल्याणं एसा कथेती”ति अट्ठ कुटुम्बिके पक्कोसापेत्वा “अयं दारिका सत्तमे दिवसे अपरिपुण्णेयेव मङ्गलगेहे निसिन्नं मं ‘असुचिखादको’ति वदती”ति आह । एवं किर, अम्माति? “ताता, मय्हं ससुरो असुचिं खादितुकामो भविस्सति, अहं पन एवं कत्वा न कथेमि । एकस्मिं पन पिण्डपातिकत्थेरे घरद्वारे ठिते अयं अप्पोदकमधुपायासं भुज्जन्तो न

तं मनसि करोति, अहं इमिना कारणेन ‘अतिच्छथ, भन्ते, मय्हं ससुरो इमस्मिं अत्तभावे पुज्जं न करोति, पुराणपुज्जं खादती’ति एत्तकं कथयिन्ति आह । अय्य, इध दोसो नत्थि, अम्हाकं धीता कारणं कथेति, त्वं कस्मा कुज्झसीति? अय्या, एस ताव दोसो मा होतु, अयं पन दारिका आगतदिवसेयेव मम पुत्ते सज्जं अकत्वा अत्तनो इच्छितट्ठानं अगमासीति । एवं किर, अम्माति? ताता, नाहं इच्छितट्ठानं गच्छामि, इमस्मिं पन गोहे आजानीयवळवाय विजाताय सज्जम्पि अकत्वा निसीदनं नाम अयुत्तन्ति दण्डदीपिका गाहापेत्वा दासीहि परिवुता तत्थ गन्त्वा वळवाय विजातपरिहारं कारापेसिन्ति । अय्य, अम्हाकं धीता तव गोहे दासीहिपि अकत्तब्बकम्मं अकासि, त्वं एत्थ किं दोसं पस्ससीति?

अय्या, एस ताव गुणो होतु, इमिस्सा पन पिता इधागमनदिवसे ओवादं देन्तो “अन्तोअग्गि बहि न नीहरितब्बो”ति आह, किं पन सक्का अम्हेहि उभतो पटिविस्सकगेहानं अग्गिं अदत्वा वसितुन्ति? एवं किर, अम्माति? ताता, न मय्हं पिता एतं अग्गिं उपादाय कथेसि, या पन अन्तोनिवेसने सस्सुआदीनं रहस्सकथा उप्पज्जति, सा दासिदासानं न कथेतब्बा । एवरूपा हि कथा वड्डमाना कलहाय संवत्तति, इदं सन्धाय मय्हं पिता कथेसि, ताताति ।

अय्या, एतं ताव एवं होतु, इमिस्सा पिता “बाहिरतो अग्गि न अन्तो पवेसेतब्बो”ति आह, किं सक्का अम्हेहि अन्तोअग्गिम्हि निब्बुते बाहिरतो अग्गिं अनाहरितुन्ति? एवं किर, अम्माति? ताता, मय्हं पिता एतं अग्गिं सन्धाय न कथेसि, यं पन दोसं दासकम्मकारेहि कथितं होति, तं अन्तोमानुसकानं न कथेतब्बं...पे०... ।

यम्पि तेन “ये ददन्ति, तेसंयेव दातब्ब”न्ति वुत्तं, तं “याचितकं उपकरणं गहेत्वा ये पटिददन्ति, तेसंयेव दातब्ब”न्ति सन्धाय वुत्तं ।

“ये न ददन्ती”ति इदम्पि याचितकं उपकरणं गहेत्वा ये न पटिददन्ति, तेसं न दातब्बन्ति सन्धाय वुत्तं ।

“ददन्तस्सपि अददन्तस्सपि दातब्ब”न्ति, इदं पन दुग्गतेसु जातिमित्तेसु सम्पत्तेसु पटिदातुं सक्कोन्तु वा मा वा, दातुमेव वट्ठतीति सन्धाय वुत्तं ।

“सुखं निसीदितब्ब”न्ति इदम्पि सस्सुससुरे दिस्वा उट्ठातब्बट्ठाने निसीदितुं न वट्ठतीति सन्धाय वुत्तं ।

“सुखं भुज्जितब्ब”न्ति इदं पन सस्सुससुरसामिकेहि पुरेतरं अभुज्जित्वा ते परिविसित्वा सब्बेहि लद्धालब्धं जत्वा पच्छा सयं भुज्जितुं वट्ठतीति सन्धाय वुत्तं ।

“सुखं निपज्जितब्ब”न्ति इदम्पि सस्सुससुरसामिकेहि पुरेतरमेव सयनं आरुह्य न निपज्जितब्बं, तेसं कत्तब्बयुत्तकं वत्तपटिवत्तं कत्वा पच्छा सयं निपज्जितुं युत्तन्ति इदं सन्धाय वुत्तं ।

“अग्गि परिचरितब्बो”ति इदं पन सस्सुम्पि ससुरम्पि सामिकम्पि अग्गिक्खन्धं विय उरगराजानं विय च कत्वा पस्सितुं वट्ठतीति इदं सन्धाय वुत्तन्ति ।

एते ताव एत्तका गुणा होन्तु, इमिस्सा पन पिता अन्तोदेवता नमस्सापेति, इमस्स को अत्थोति? एवं किर, अम्माति? आम, ताता, एतम्पि हि मे पितरा इदं सन्धाय वुत्तं — “आवेणिकघरावासं वसनकालतो पट्टाय अत्तनो घरद्वारं सम्पत्तपब्बजितं दिस्वा यं घरे खादनीयं भोजनीयं अत्थि, ततो पब्बजितानं दत्वाव खादितुं वट्ठती”ति । अथ नं ते आहंसु —

“तुहं पन महासेट्ठि पब्बजिते दिस्वा अदानमेव रुच्चति मज्जेति । सो अज्जं पटिवचनं अपस्सन्तो अधोमुखो निसीदि” ।

अथ नं कुटुम्बिका “किं सेट्ठि अज्जोपि अम्हाकं धीतु दोसो अत्थी”ति पुच्छिंसु । नत्थि, अय्याति । कस्मा पन नं निद्दोसं अकारणा गेहतो नीहरापेसीति? तस्मिं खणे, विसाखा, आह — “पठमं ताव मय्हं मम ससुरस्स वचनेन गमनं न युत्तं, मय्हं पन आगमनदिवसे मम दोसादोसं सोधनत्थाय मम पिता तुम्हाकं हत्थे ठपेत्वा अदासि, इदानि मय्हं गन्तुं सुख”न्ति दासिदासे “यानादीनि सज्जानि करोथा”ति आणापेसि । अथ नं सेट्ठि ते कुटुम्बिके गहेत्वा, “अम्म, मया अजानित्वा कथितं, खमाहि मय्हं”न्ति आह । “ताता, तुम्हाकं खमितब्बं ताव खमामि, अहं पन बुद्धसासने अवेच्चप्पसन्नस्स कुलस्स धीता, न मयं विना भिक्खुसङ्घेन वत्ताम । सचे मम रुचिया भिक्खुसङ्घं पटिजगितुं लभामि, वसिस्सामी”ति । “अम्म, त्वं यथारुचिया तव समणे पटिजग्गाही”ति ।

ततो, विसाखा, दसबलं निमन्तापेत्वा पुनदिवसे निवेसनं पूरेन्ती बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं निसीदापेसि । नग्गपरिसापि सत्थु मिगारसेट्ठिनो गेहं गतभावं सुत्वा तत्थ गन्त्वा गेहं परिवारेत्वा निसीदिंसु । विसाखा, दक्खिणोदकं दत्वा “सब्बो सक्कारो पटियादितो, ससुरो मे आगन्त्वा दसबलं परिविसतू”ति सासनं पेसेसि । सो निगण्ठानं वचनं सुत्वा “मम धीता सम्मासम्बुद्धं परिविसतू”ति आह । विसाखा, नानग्गरसेहि दसबलं परिविसित्वा निट्ठिते भत्तकिच्चे पुन सासनं पहिणि — “ससुरो मे आगन्त्वा दसबलस्स धम्मकथं सुणातू”ति । अथ नं “इदानि अगमनं नाम अतिविय अकारण”न्ति धम्मकथं सोतुकम्यताय गच्छन्तं नग्गसमणा आहंसु — “समणस्स गोतमस्स धम्मं सुणन्तो बहिसाणियं निसीदित्वा सुणाही”ति । पुरेतरमेव च गन्त्वा साणिया परिक्खिपिंसु । मिगारसेट्ठि गन्त्वा बहिसाणियं निसीदि । तथागतो “त्वं बहिसाणियं वा निसीद, परकुट्टे वा परसेले वा परचक्कवाळे वा निसीद । अहं बुद्धो नाम सक्कोमि तं मम सद्दं सावेतु”न्ति सुवण्णवण्णफलं अम्बरुक्खं खन्धे गहेत्वा चालेन्तो विय धम्मकथं कथेसि, देसनापरियोसाने सेट्ठि सोतापत्तिफले पतिट्ठाय साणि उक्खिपित्वा सत्थु पादे पच्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा सत्थु सन्तिकेयेव च “त्वं, अम्म, अज्ज आदिं कत्वा मम माता”ति विसाखं अत्तनो मातुट्ठाने ठपेसि । ततो पट्ठाय, विसाखा **मिगारमाता**, नाम जाता ।

सा एकदिवसं नक्खत्तसमये वत्तन्ते “अन्तो नगरे गुणो नत्थी”ति दासीहि परिवुता सत्थु धम्मकथं सोतुं गच्छन्ती “बुद्धानं सन्तिकं उद्धतवेसेन गन्तुं अयुत्त”न्ति महालतापसाधनं ओमुज्चित्वा दासिया हत्थे दत्वा सत्थारं उपसङ्गमित्वा अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि, सत्था धम्मकथं कथेसि । सा धम्मदेसनापरियोसाने दसबलं वन्दित्वा नगराभिमुखा पायासि । सापि दासी अत्तना गहितपसाधनस्स ठपितट्ठानं असल्लक्खेत्वा गच्छन्ती पसाधनत्थाय पटिनिवति । अथ नं, विसाखा, “कहं पन ते तं ठपित”न्ति पटिपुच्छि । गन्धकुटिपरिवेणे, अय्येति । होतु जे गन्त्वा आहर, गन्धकुटिपरिवेणे ठपितकालतो पट्ठाय आहरापनं नाम अम्हाकं अयुत्तं । तस्मा तं विस्सज्जेत्वा दण्डकम्मं करिस्साम । तत्थ पन ठपिते अय्यानं पलिबोधो होतीति ।

पुनदिवसे सत्था भिक्खुसङ्घपरिवारो विसाखाय निवेसनद्वारं सम्पापुणि । निवेसने च निबद्धपज्जत्तानि आसनानि । विसाखा, सत्थु पत्तं गणित्वा सत्थारं गेहं पवेसेत्वा पज्जत्ताने सुयेव निसीदापेत्वा कतभत्तकिच्चे सत्थरि तं पसाधनं आहरित्वा सत्थु पादमूले निक्खिपित्वा “इदं, भन्ते, तुम्हाकं दम्मी”ति आह । सत्था “अलङ्कारो नाम पब्बजितानं न वट्ठती”ति पटिक्खिपि । जानामि, भन्ते, अहं पन इमं अग्घापेत्वा धनं गहेत्वा तुम्हाकं वसनगन्धकुटिं कारेस्सामीति । तदा सत्था अधिवासेसि । सापि तं अग्घापेत्वा नक्कोटिधनं गहेत्वा गब्भसहस्सपटिमण्डिते पुब्बारामविहारे तथागतस्स

वसनगन्धकुटिं कारेसि । विसाखाय पन निवेसनं पुब्बण्हसमये कासावपज्जोतं इसिवातपटिवातमेव होति अनाथपिण्डिकस्स गेहं विय । तस्सापि गेहे सब्बभत्तानि पटियत्तानेव अहेसुं । सा पुब्बण्हसमये भिक्खुसङ्घस्स आमिससङ्गं कत्वा पच्छाभत्ते भेसज्जानि चेव अट्ठविधपानानि च गण्हापेत्वा विहारं गन्त्वा भिक्खुसङ्घस्स दत्वा पच्छा सत्थु धम्मदेसनं सुत्वा आगच्छति । सत्था अपरभागे उपासिकायो पटिपाटिया ठानन्तरेसु ठपेन्तो विसाखं मिगारमातरं दायिकानं अगगट्ठाने ठपेसीति ।

खुज्जुत्तरा-सामावतीवत्थु

२६०-२६१. ततियचतुत्थेसु बहुस्सुतानं यदिदं, खुज्जुत्तरा, मेत्ताविहारीनं यदिदं, सामावतीति बहुस्सुतानं उपासिकानं खुज्जुत्तरा, मेत्ताविहारीनं सामावती अग्गाति दस्सेति । ता किर द्वेपि पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलगेहे पटिसन्धिं गण्हित्वा अपरभागे “सत्थु धम्मकथं सोस्सामा”ति विहारं अगमंसु । तत्थ, खुज्जुत्तरा, सत्थारं एकं उपासिकं बहुस्सुतानं अगगट्ठाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सामावतीपि एकं उपासिकं मेत्ताविहारीनं अगगट्ठाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । तासं द्विन्नम्पि यावजीवं कुसलं कत्वा देवलोके निब्बत्तित्वा देवमनुस्सेसु संसरन्तीनंयेव कप्पसतसहस्सं अतिक्कन्तं ।

अथ अम्हाकं सत्थु निब्बत्तितो पुरेतरमेव अल्लकप्परट्ठे अहिवातकरोगो नाम उदपादि । एकेकस्मिं गेहे एकप्पहारेनेव दसपि वीसम्पि तिसम्पि जना मरन्ति, तिरोरट्ठं गता पन जीवितं लभन्ति । तं जत्वा एको पुरिसो अत्तनो पुत्तदारं आदाय “अज्जं रट्ठं गमिस्सामी”ति ततो निक्खमि । अथस्स घरे गहितपाथेय्यं अन्तरामग्गे कन्तारे अनुत्तिण्णेयेव परिकखयं अगमासि । तेसं सरीरबलं परिहायि, सकिं माता पुत्तं उक्खिपति, सकिं पिता । अथस्स पिता चिन्तेसि — “अम्हाकं सरीरबलं परिहीनं, पुत्तं उक्खिपित्वा गच्छन्ता कन्तारं नित्थरितुं न सक्खिस्सामा”ति । सो तस्स मातरं अजानापेत्वाव उदककिच्चेन ओहीनो विय पुत्तं मग्गे निसीदापेत्वा एककोव मग्गं पटिपज्जि । “अथस्स भरिया आगमनं ओलोकयमाना ठिता हत्थे पुत्तं अदिस्वा विरवमाना गन्त्वा कहं मे सामि पुत्तो”ति आह । को ते पुत्तेन अत्थो? जीवमाना पुत्तं लभिस्सामाति । सा “अतिसाहसिको वतायं पुरिसो”ति वत्वा “गच्छ त्वं, नाहं तादिसेन सद्धिं गमिस्सामी”ति आह । सो “अनुपधारेत्वा मे भद्रे कतं, खमेतं मय्ह”न्ति वत्वा पुत्तं आदायागतो ।

ते तं कन्तारं समतिक्कमित्वा सायं एकं गोपालककुलं सम्पापुणिंसु । तं दिवसज्च गोपालककुलवासिनो निरुदकपायासं पचिंसु । ते ते दिस्वा “इमे अतिविय छातका”ति पायासस्स महाभाजनं पूरेत्वा उळुङ्कपूरं सप्पिं आसिञ्चित्वा अदंसु । तेसु तं पायासं भुज्जन्तेसु सा इत्थी पमाणेनेव भुज्जि, पुरिसो पन पमाणातिक्कन्तं भुज्जित्वा जीरापेतुं असक्कोन्तो रत्तिभागसमनन्तरे कालमकासि । सो कालं करोन्तो तेसु सालयभावेन गोपालकानं गेहे सुनखिया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गण्हि । सुनखी नचिरस्सेव विजाता । गोपालको तं कुक्कुरं सस्सिरिकं दिस्वा पिण्डेन पलोभेत्वा अत्तनि उप्पन्नसिनेहं गहेत्वा सद्धिमेव चरति ।

अथेकदिवसं एको पच्चेकबुद्धो भिक्खाचारवेलाय गोपालकस्स घरद्वारं सम्पत्तो । सोपि तं दिस्वा भिक्खं दत्वा अत्तानं निस्साय वसनत्थाय पटिज्जं गण्हि । पच्चेकबुद्धो गोपालककुलस्स अविदूरे ठाने एकस्मिं वनसण्डे वासं उपगतो । गोपालको तस्स सन्तिकं गच्छन्तो तं कुक्कुरं गहेत्वाव गच्छति, अन्तरामग्गे च वाळमिगट्ठाने वाळमिगानं पलायनत्थं रुक्खे वा पासाणे वा पहारं देति, सोपि कुक्कुरो तस्स करणविधानं ववत्थपेति । अथेकदिवसं सो गोपालको पच्चेकबुद्धस्स सन्तिके निसीदित्वा, “भन्ते, अम्हाकं सब्बकालं आगमनं नाम न होति । अयं पन कुक्कुरो छेको, इमस्स आगतसज्जाय

अम्हाकं गेहद्वारं आगच्छेय्याथा”ति आह । सो एकदिवसं “पच्चेकबुद्धं गणित्वा एही”ति कुक्कुरं पेसेसि । कुक्कुरो तस्स वचनं सुत्वा भिक्खाचारवेलाय गन्त्वा पच्चेकबुद्धस्स पादमूले उरेन निपज्जि । पच्चेकबुद्धो “अयं मम सन्तिकं आगतो”ति जत्वा पत्तचीवरं आदाय मगं पटिपज्जि । सो तस्स वीमंसनत्थाय उक्कमित्वा अज्जं मगं गण्हि, कुक्कुरो पुरतो ठत्वा गोपालकमगं पटिपन्नकाले अपसक्कि । यस्मिं च यस्मिं च ठाने वाळमिगानं पलायनत्थं गोपालको रुक्खं वा पासाणं वा पहरि, तं तं ठानं पत्वा कुक्कुरो महाविरवं विरवि । तस्स सद्देन वाळमिगा पलायन्ति । पच्चेकबुद्धोपि भत्तकिच्चवेलाय महन्तं सिनिद्धपिण्डं तस्स देति । सोपि पिण्डलाभेन पच्चेकबुद्धे उत्तरितरं सिनेहं करोति ।

गोपालको तेमासं वुत्थस्स पच्चेकबुद्धस्स तिचीवरप्पहोनकं साटकं दत्वा, “भन्ते, सचे वो रुच्चति, इधेव वसथ । नो चे रुच्चति, यथासुखं गच्छथा”ति आह । पच्चेकबुद्धो गमनाकारं दस्सेति । सो गोपालको पच्चेकबुद्धं अनुगन्त्वा निवत्तति । कुक्कुरो पच्चेकबुद्धस्स अज्जत्थ गमनभावं जत्वा अतिसिनेहेन उप्पन्नबलवसोको हृदयफालनं पत्वा कालं कत्वा तावतिसपुरे निब्बति । अथस्स पच्चेकबुद्धेन सद्धिं गमनकाले उच्चासदं कत्वा वाळमिगानं पलापितभावेन देवताहि सद्धिं कथेन्तस्स सद्दो सकलदेवपुरं छादेत्वा अट्टासि । सो तेनेव नामधेय्यं लभित्वा **घोसकदेवपुत्तो** नाम जातो । अथस्स तस्मिं सम्पत्तिं अनुभवन्तस्स मनुस्सपथे कोसम्बिनगरे उदेनो नाम राजा रज्जं पटिपज्जि । तस्स वत्थु मज्झिमपण्णासके बोधिराजकुमारसुत्तवण्णनायं (म० नि० अट्ठ० २.३२४ आदयो) वुत्तनयेनेव वेदितब्बं ।

तस्मिं पन रज्जं कारयमाने घोसकदेवपुत्तो चवित्वा कोसम्बियं एकस्सा रूपूपजीविनया कुच्छिम्हि पटिसन्धिं गण्हि । सा दसमासच्चयेन विजायित्वा पुत्तभावं जत्वा सङ्कारकूटे छट्ठापेसि । तस्मिं खणे कोसम्बिसेट्ठिनो कम्मन्तिको पातोव सेट्ठिघरं गच्छन्तो “किं नु खो इमं काकेहि सम्परिकिण्ण”न्ति गन्त्वा दारकं दिस्वा “महापुज्जवा एस दारको भविस्सती”ति एकस्स पुरिसस्स हत्थे गेहं पेसेत्वा सेट्ठिघरं अगमासि । सेट्ठिपि राजपूढानवेलाय राजकुलं गच्छन्तो अन्तरामग्गे पुरोहितं दिस्वा “अज्ज किं नक्खत्त”न्ति पुच्छि । सो तत्थेव ठितो गणेत्वा “असुकं नाम नक्खत्तं, अज्ज इमिना नक्खत्तेन जातदारको इमस्मिं नगरे सेट्ठिघानं लभिस्सती”ति आह । सो तस्स कथं सुत्वा वेगेन घरं पेसेसि — “इमस्स पुरोहितस्स द्वे कथा नाम नत्थि, घरणी च मे गरुगम्भा, जानाथ ताव नं विजाता वा नो वा”ति । ते गन्त्वा जानित्वा, “अय्य, न ताव विजाता”ति आहंसु । तेन हि गच्छथ, इमस्मिं नगरे अज्ज जातदारकं परियेसथाति । ते परियेसन्ता तस्स सेट्ठिनो कम्मन्तिकस्स गेहे तं दारकं दिस्वा सेट्ठिनो आरोचयिंसु । तेन हि गच्छथ भणे, तं कम्मन्तिकं पक्कोसथाति । ते तं पक्कोसिंसु । अथ नं सेट्ठि “गेहे किर ते दारको अत्थी”ति पुच्छि । “आम, अय्या”ति । “तं दारकं अम्हाकं देही”ति । “न देमि, अय्या”ति । “हन्द सहस्सं गणित्वा देही”ति । सो “अयं जीवेय्य वा मरेय्य वा, दुज्जानमिद”न्ति सहस्सं गणित्वा अदासि ।

ततो सेट्ठि चिन्तेसि — “सचे मे भरिया धीतरं विजायिस्सति, इममेव पुत्तं करिस्सामि । सचे पुत्तं विजायिस्सति, मारेस्सामी”ति । चिन्तेत्वा गेहे पोसेसि । अथस्स भरिया कतिपाहच्चयेन पुत्तं विजायि । ततो सेट्ठि “एवं तं गावो मदित्वा मारेस्सन्ती”ति चिन्तेत्वा “इमं दारकं वजद्वारे निपज्जापेथा”ति आह । तं तत्थ निपज्जापेसुं । अथ नं यूथपति उसभो पठमं निक्खमन्तो दिस्वा “एवं तं अज्जे न मदिस्सन्ती”ति चतुन्नं पादानं अन्तरे कत्वा अट्टासि । अथ नं गोपालका दिस्वा “महापुज्जो एस दारको भविस्सति, यस्स तिरच्छानगतापि गुणं जानन्ति, पटिजगिस्साम न”न्ति अत्तनो गेहं नयिंसु ।

सोपि सेट्ठि तस्स मतभावं अनुविज्जन्तो “गोपालकेहि नीतो”ति सुत्वा पुन सहस्सं दत्वा आणापेत्वा आमकसुसाने छट्ठापेसि । तस्मिं च काले सेट्ठिस्स घरे अजपालको सुसानं निस्साय अजिका चारेति । अथेका धेनु अजिका दारकस्स

पुञ्जेन मग्गा ओक्कम्म गन्त्वा दारकस्स खीरं दत्त्वा गता । ततो निवत्तमानापि तथेव गन्त्वा खीरमदासि । अजपालको चिन्तेसि — “अयं अजिका पातोपि इमस्मा ठाना ओक्कमित्त्वा गता, किं नु खो एत”न्ति गन्त्वा ओलोकेन्तो तं दारकं दिस्वा “महापुञ्जो एस दारको, तिरच्छानगतापिस्स गुणं जानन्ति, पटिजग्गिस्सामि न”न्ति गहेत्वा गेहं गतो ।

पुनदिवसे सेट्ठि “मतो नु खो दारको, न मतो”ति ओलोकापेन्तो अजपालकेन गहितभावं जत्वा सहस्सं दत्त्वा आणापेत्वा “स्वे इमं नगरं एको सत्थवाहपुत्तो पविसिस्सति, इमं दारकं नेत्वा चक्कमग्गे ठपेथ, एवं तं सकटचक्कं छिन्दन्तं गमिस्सती”ति आह । तं तत्थ निक्खित्तं सत्थवाहपुत्तस्स पुरिमसकटे गोणा दिस्वा चत्तारो पादे थम्भे विय ओतारेत्वा अट्ठंसु । सत्थवाहो “किं नु खो एत”न्ति तेसं ठितकारणं ओलोकेन्तो दारकं दिस्वा “महापुञ्जो दारको, पतिजग्गितुं वट्ठती”ति गणित्वा अगमासि ।

सेट्ठिपि तस्स चक्कपथे मतभावं वा अमतभावं वा ओलोकापेन्तो सत्थवाहेन गहितभावं जत्वा तस्सपि सहस्सं दत्त्वा आणापेत्वा नगरतो अविदूरे ठाने पपाते पातापेसि । सो तत्थ पपतन्तो नळकारानं कम्मकरणट्ठाने एकसालाय पतितो । सा तस्स पुञ्जानुभावेन सतविहतकप्पासपिचुसम्पस्ससदिसा अहोसि । अथ नं नळकारजेट्ठको “पुञ्जवा एस दारको, पटिजग्गितुं वट्ठती”ति गणित्वा गेहं गतो । सेट्ठि दारकस्स पपाततो पतितट्ठाने मतभावं वा अमतभावं वा परियेसापेन्तो नळकारजेट्ठकेन गहितभावं जत्वा तस्सपि सहस्सं दत्त्वा आणापेसि ।

अपरभागे सेट्ठिस्स सकपुत्तोपि सोपि उभो वयप्पत्ता अहेसुं । सेट्ठि पुन घोसकदारकस्स मारणुपायं चिन्तेन्तो अत्तनो कुम्भकारस्स गेहं गन्त्वा “अम्भो मय्हं गेहे एवरूपो एको अवजातदारको अत्थि, तं दारकं यंकिञ्चि कत्वा मारेतुं वट्ठति रहस्सेना”ति आह । सो उभोपि कण्णे पिदहित्वा “एवरूपं नाम भारियं कथं कथेतुं न वट्ठती”ति आह । ततो सेट्ठि “अयं मुधा न करिस्सती”ति चिन्तेत्वा — “हन्द, भो, सहस्सं गणित्वा एतं कम्मं निष्फादेही”ति आह । लज्जं नाम अभिन्नं भिन्दति, तस्मा सो सहस्सं लभित्वा सम्पटिच्छित्वा “अहं, अय्य, असुकदिवसे नाम आवापं आलिम्पेस्सामि, तदा तं दारकं असुकवेलाय नाम पेसेही”ति आह । सेट्ठिपि खो तस्स वचनं सम्पटिच्छित्वा ततो पट्ठाय दिवसे गणेन्तो कुम्भकारेन वुत्तदिवसस्स सम्पत्तभावं जत्वा घोसककुमारं पक्कोसापेत्वा “अम्हाकं, तात, असुकदिवसे नाम बहूहि भाजनेहि अत्थो, त्वं अम्हाकं कुम्भकारस्स सन्तिकं गन्त्वा ‘पितरा किर मे तुम्हाकं एकं कथितं अत्थि, तं अज्ज निष्फादेही’ति वदेही”ति आह । सो “साधू”ति तस्स वचनं सम्पटिच्छित्वा निक्खमि ।

अथ नं अन्तरामग्गे सेट्ठिस्स सकपुत्तो गुळकीळं कीळन्तो दिस्वा वेगेन गन्त्वा “अहं भातिक दारकेहि सट्ठि कीळन्तो एत्तकं नाम जितो, तं मे पटिजिनित्वा देही”ति आह । सो “मय्हं इदानि ओकासो नत्थि, पिता मं अच्चायिककम्मेन कुम्भकारस्स सन्तिकं पहिणी”ति आह । इतरो “अहं भातिक तत्थ गमिस्सामि, त्वं इमेहि सट्ठि कीळित्वा मय्हं लक्खं पच्चाहरित्वा देही”ति आह । “तेन हि गच्छा”ति अत्तनो कथितसासनं तस्स कथेत्वा दारकेहि सट्ठि कीळि । सोपि कुमारो कुम्भकारस्स सन्तिकं गन्त्वा तं सासनं आरोचेसि । सो “साधु, तात, निष्फादेस्सामी”ति तं कुमारं गम्भं पवेसेत्वा तिखिणाय वासिया खण्डाखण्डिकं छिन्दित्वा चाटियं पक्खिपित्वा चाटिमुखं पिदहित्वा भाजनन्तरे ठपेत्वा आवापं आलिम्पेसि । घोसककुमारो बहू जिनित्वा कनिट्ठस्स आगमनं ओलोकेन्तो निसीदि । सो तं चिरायमानं जत्वा “किं नु खो चिरायती”ति कुम्भकारगेहसभागं गन्त्वा कत्थचि अदिस्वा “गेहं गतो भविस्सती”ति निवत्तित्वा गेहं अगमासि ।

सेट्ठि नं दूरतोव आगच्छन्तं दिस्वा “किं नु खो कारणं भविस्सति, मया एस मारणत्थाय कुम्भकारस्स सन्तिकं पहितो, सो दानि पुन इधेवागच्छती”ति आगच्छन्तंयेव नं “किं, तात, कुम्भकारस्स सन्तिकं न गतोसी”ति आह । “आम, तात, न

गतोम्ही”ति । “कस्मा, ताता”ति? सो अत्तनो निवत्तकारणञ्च कनिट्टभातिकस्स तत्थ गतकारणञ्च आरोचेसि । सेट्ठि तस्स वचनस्स सुतकालतो पट्टाय महापथविया अज्झोत्थटो विय हुत्वा “किं नामेतं त्वं वदसी”ति विप्फन्दचित्तो वेगेन कुम्भकारस्स सन्तिकं गन्त्वा अज्जेसं सन्तिके अकथनीयभावेन “पेक्ख, भो, पेक्ख, भो”ति आह । “किं पेक्खापेसि त्वं”? निट्ठितं एतं कम्मन्ति । सो ततोव निवत्तित्वा गेहं अगमासि । ततो पट्टाय चस्स चेतसिकरोगो उप्पज्जि ।

सो तस्मिं काले तेन सट्ठि अभुज्जित्वा आसं भिन्दित्वा “येन केनचि उपायेन मम पुत्तस्स सत्तुनो अन्तरमेव पस्सितुं वट्ठती”ति एकं पण्णं लिखित्वा घोसककुमारं पक्कोसित्वा “त्वं इमं पण्णं आदाय असुकगामे नाम अम्हाकं कम्मन्तिको अत्थि, तस्स सन्तिकं गन्त्वा इमं पण्णं दत्त्वा ‘इमस्मिं किर पण्णे सासनं सीघं करोही’ति वद । अन्तरामग्गे अम्हाकं सहायको गामकसेट्ठि नाम एको सेट्ठि अत्थि, तस्स घरं गन्त्वा भत्तं भुज्जित्वा गच्छेय्यासी”ति च मुखसासनं अदासि । सो सेट्ठि वन्दित्वा पण्णं गहेत्वा निक्खन्तो अन्तरामग्गे गामकसेट्ठिस्स वसनट्ठानं गन्त्वा तस्स गेहं पुच्छित्वा तं बहिद्वारकोट्टके निसीदित्वा मस्सुपरिकम्मं करोन्तं वन्दित्वा अट्ठासि । “कुतो आगच्छसि, ताता”ति च वुत्ते “कोसम्बिसेट्ठिनो पुत्तोम्हि, ताता”ति आह । सो “अम्हाकं सहायसेट्ठिनो पुत्तो”ति हट्ठतुट्ठो अहोसि ।

तस्मिं च खणे तस्स सेट्ठिनो धीताय एका दासी सेट्ठिधीतु पुप्फानि आहरितुं गच्छति । अथ नं सेट्ठि आह — “त्वं, अम्म, एतं कम्मं ठपेत्वा घोसककुमारस्स पादे धोवित्वा सयनं अत्थरित्वा देही”ति । सा तथा कत्वा आपणं गन्त्वा सेट्ठिधीतु पुप्फानि आहरि । सेट्ठिधीता तं दिस्वा “त्वं अज्ज चिरं बहि पपज्जेसी”ति तस्सा कुज्झित्वा “किं ते एतकं कालं एत्थ कत”न्ति आह । “मा कथेसि, अय्ये, मया एवरूपो नदिट्ठपुब्बो, तुय्हं किर पितु सहायकसेट्ठिनो पुत्तो एको, न सक्का तस्स रूपसम्पत्तिं कथेतुं । सेट्ठि मं पुप्फानं अत्थाय गच्छन्ति ‘तस्स कुमारस्स पादे धोवित्वा सयनं अत्थरित्वा देही’ति आह, तेनाहं बहि चिरं पपज्जेसि”न्ति । सापि खो सेट्ठिधीता तस्स कुमारस्स चतुत्थे अत्तभावे घरसामिनी अहोसि, तस्मा तस्सा वचनस्स सुतकालतो पट्टाय नेव अत्तनो ठितभावं, न निसिन्नभावं अज्जासि । सा तमेव दासिं गहेत्वा तस्स निपन्नट्ठानं गन्त्वा तं निद्वायमानं ओलोकेत्वा दुस्सन्ते पण्णं दिस्वा “किं नु खो एतं पण्ण”न्ति कुमारं अनुट्ठापेत्वाव पण्णं गहेत्वा वाचेत्वा “अयं अत्तनो मरणपण्णं सयमेव गहेत्वा आगच्छती”ति तं पण्णं फालेत्वा तस्मिं अप्पबुद्धेयेव “मया तव सन्तिकं पुत्तो पेसितो, सहायकस्स मे गामकसेट्ठिस्स वयप्पत्ता दारिका अत्थि, त्वं सीघं अम्हाकं आणापवत्तिट्ठाने उप्पादं धनं गण्हित्वा सब्बसतेन मम पुत्तस्स गामकसेट्ठिनो धीतरं गहेत्वा मङ्गलं करोहि । मङ्गले च निट्ठिते ‘इमिना मे विधानेन कत’न्ति मय्हं सासनं पेसेहि । अहं तव इध कत्तब्बं जानिस्सामी”ति पण्णं लिखित्वा तमेव लज्जनं दत्त्वा पठमं बद्धनियामेनेव दुस्सन्ते बन्धि ।

सोपि खो कुमारो तंदिवसं तत्थ वसित्वा पुनदिवसे सेट्ठिं आपुच्छित्वा कम्मन्तिकस्स गामं गन्त्वा पण्णं अदासि । कम्मन्तिको पण्णं वाचेत्वा गामिके सन्निपातेत्वा “तुम्हेव मं न गणेथ, मम सामी अत्तनो जेट्ठपुत्तस्स सब्बसतेन दारिकं आनेतुं मय्हं सन्तिकं पेसेसि, वेगेन इमस्मिं ठाने उप्पादं सम्पिण्डेथा”ति सब्बं मङ्गलसक्कारं सज्जेत्वा गामकसेट्ठिस्स सासनं पेसेत्वा सम्पटिच्छापेत्वा सब्बसतेन मङ्गलकिरियं निट्ठापेत्वा कोसम्बिसेट्ठिस्स पण्णं पहिणि “मया तुम्हेहि पहितपण्णे सासनं सुत्वा इदञ्चिदञ्च कत”न्ति ।

सेट्ठि तं सासनं सुत्वा अग्गिदट्ठो विय “इदानि नट्ठोम्ही”ति चिन्तनवसेन लोहितपक्खन्दिकरोगं पत्वा “येन केनचि तं उपायेन पक्कोसित्वा मम सन्तकस्स अस्सामिकं करिस्सामी”ति “मङ्गलस्स निट्ठितकालतो पट्टाय कस्मा मय्हं पुत्तो बहि होति, सीघं आगच्छतू”ति सासनं पेसेसि । सासनं सुत्वा कुमारे गन्तुं आरद्धे सेट्ठिधीता चिन्तेसि — “अयं बालो मं निस्साय इमं सम्पत्तिं अलत्थन्ति न जानाति, यंकिञ्चि कत्वा इमस्स गमनपटिबाहनुपायो कातुं वट्ठती”ति । ततो नं आह — “कुमार,

मा अतिवेगेन गच्छाहि, कुलगामं गच्छन्तेन नाम अत्तनो परिवच्छं कत्वा गन्तुं वट्ठती”ति ।

कोसम्बकसेट्ठिपि तस्स चिरायनभावं जत्वा पुन सासनं पहिणि “कस्मा मे पुत्तो चिरायति, अहं लोहितपक्खन्दिकरोगं पत्तो, जीवन्तमेव मं आगन्त्वा दट्ठुं वट्ठती”ति । तस्मिं काले सेट्ठिधीता तस्स आरोचेसि — “न एसो तव पिता, त्वं पन ‘पिता’ति सज्जं करोसि । एस तव मारणत्थाय कम्मन्तिकस्स पण्णं पहिणि, अहं तं पण्णं अपनेत्वा अज्जं सासनं लिखित्वा तव एतं सम्पत्तिं उप्पादयिं । एस तं ‘अपुत्तं करिस्सामी’ति पक्कोसति, एतस्स कालकिरियं आगमेही”ति । अथस्स धरमानकस्सेव कालकतभावं सुत्वा कोसम्बिनगरं अगमासि । सेट्ठिधीतापि तस्स बहियेव सज्जं अदासि “त्वं पविसन्तो सकलगेहे तव आरक्खं ठपेन्तोव पविसाही”ति । सयम्पि सेट्ठिपुत्तेन सद्धिमेव पविसित्वा उभो हत्थे उक्खिपित्वा रोदन्ती विय हुत्वा अन्धकारद्वाने निपन्नकस्स सेट्ठिस्स सन्तिकं गन्त्वा सीसेनेव हृदयं पहरि । सो दुब्बलताय तेनेव पहारेन कालमकासि ।

कुमारोपि पितु सरीरकिच्चं कत्वा “तुम्हे महासेट्ठिस्स मं सकपुत्तोति वदथा”ति पादमूलिकानं लज्जं अदासि । ततो सत्तमे दिवसे राजा “सेट्ठिद्वानारहं एकं लब्धुं वट्ठती”ति “सेट्ठिस्स सपुत्तकनिपुत्तकभावं जानाथा”ति पेसेसि । सेट्ठिपादमूलिका रज्जो सेट्ठिस्स सपुत्तभावं कथयिंसु । राजा “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा तस्स सेट्ठिद्वानं अदासि । सो घोसकसेट्ठि नाम जातो । अथ नं भरिया आह — “अय्यपुत्त, त्वम्पि अवजातो, अहम्पि दुग्गतकुले निब्बत्ता । पुब्बे कतकुसलवसेन पन एवरूपं सम्पत्तिं अलभिम्ह, अधुनापि कुसलं करिस्सामा”ति । सो “साधु भदे”ति सम्पटिच्छित्वा देवसिकं सहस्सं विस्सज्जेत्वा दानं पट्टपेसि ।

तस्मिं समये तासं द्विन्नं जनानं खुज्जुत्तरा देवलोकतो चवित्वा घोसकसेट्ठिस्स गेहे धातिया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गण्हि । सा जातकाले खुज्जा अहोसीति खुज्जुत्तरातेवस्सा नामं अकंसु । सामावतीपि देवलोकतो चवित्वा भद्ववतियरट्ठे भद्वियनगरे भद्ववतियसेट्ठिस्स गेहे पटिसन्धिं गण्हि, सामातिस्सा नामं अकंसु । अपरभागे तस्मिं नगरे छातकभयं उप्पज्जि, मनुस्सा छातकभयभीता येन वा तेन वा गच्छन्ति । तदा अयं भद्ववतियसेट्ठि भरियाय सद्धिं मन्तेसि — “भदे इमस्मिं छातकभयस्स अन्तो न पज्जायति, कोसम्बिनगरे अम्हाकं सहायकस्स घोसकसेट्ठिस्स सन्तिकं गच्छाम, न सो अम्हे दिस्वा पमज्जिस्सती”ति । तस्स किर सो सेट्ठि अदिट्ठसहायको अहोसि, तस्मा एवमाह । सो सेसजनं निवत्तापेत्वा भरियज्ज धीतरज्ज गण्हित्वा कोसम्बिनगरस्स मगं पटिपज्जि । ते तयोपि अन्तरामग्गे महादुक्खं अनुभवन्ता अनुपुब्बेन कोसम्बिं पत्वा एकाय सालाय निवासं अकंसु ।

घोसकसेट्ठिपि खो अत्तनो घरद्वारे कपणद्धिकवनिब्बकयाचकानं महादानं दापेसि । अथायं भद्ववतियसेट्ठि चिन्तेसि — “न सक्का अम्हेहि इमिनाव कपणवेसेन सहायकस्स अत्तानं दस्सेतुं, सरीरे पाकतिके जाते सुनिवत्था सुपारुता सेट्ठिं पस्सिस्सामा”ति । ते उभोपि धीतरं घोसकसेट्ठिस्स दानगं पहिणिसु । सा अत्तनो भत्तं आहरणत्थाय भाजनं गहेत्वा दानगं गन्त्वा एकस्मिं ओकासे लज्जमानरूपा अट्ठासि । तं दिस्वा दानकम्मिको चिन्तेसि — “सेसजना सम्मुखसम्मुखद्वाने केवट्ठा मच्छविलोपे विय महासद्वं कत्वा गण्हित्वा गच्छन्ति, अयं पन दारिका कुलधीता भविस्सति, उपधिसम्पदापिस्सा अत्थी”ति ।

ततो नं आह — “त्वं, अम्म, कस्मा सेसजनो विय गण्हित्वा न गच्छसी”ति? तात, एवरूपं सम्बाधद्वानं किन्ति कत्वा पविसामीति । अम्म, कति पन जना तुम्हेति? तयो जना, ताताति । सो तयो भत्तपिण्डे अदासि । सा तं भत्तं मातापितृनं अदासि, पिता दीघरत्तं छातकत्ता अतिरेकं भुज्जित्वा कालमकासि । सा पुनदिवसे गन्त्वा द्वेयेव भत्तपिण्डे गण्हि । तंदिवसं

सेट्टिभरिया भत्तेन च किलन्तताय सेट्टिनो च मरणसोकेन रत्तिभागसमनन्तरे कालमकासि । सा पुनदिवसे सेट्टिधीता एकमेव भत्तपिण्डं गण्हि । दानकम्मिको तस्सा किरियं उपधारेत्वा, “अम्म, तया पठमदिवसे तयो पिण्डा गहिता, पुनदिवसे द्वे, अज्ज एकमेव गण्हसि । किं नु खो कारण”न्ति पुच्छि । सा तं कारणं कथेसि । कतरगामवासिनो पन, अम्म, तुम्हेति । सा तम्पि कारणं निष्पदेसतो कथेसि । “अम्म, एवं सन्ते त्वं अम्हाकं सेट्टिधीता नाम अहोसि, मय्हज्ज अज्जा दारिका नत्थि, त्वं इतो पट्टाय मम धीता, अम्मा”ति तं धीतरं कत्वा गण्हि ।

सा उट्टाय समुट्टाय दानग्गे महासद्धं सुत्वा “कस्मा अयं, तात, उच्चासद्धमहासद्धो”ति आह । अम्म, महाजनस्स अन्तरे नाम अप्पसद्धं कातुं न सक्काति । अहमेत्थ उपायं जानामि, ताताति । किं कातुं वट्टति, अम्माति? समन्ता वतिं कत्वा द्वे द्वारानि योजेत्वा अन्तो भाजनानि ठपापेत्वा एकेन द्वारेन पविसित्वा भत्तं गण्हित्वा एकेन द्वारेन निक्खमनं करोथ, ताताति । साधु, अम्माति पुनदिवसतो पट्टाय तथा कारेसि । ततो पट्टाय दानगं पदुमस्सरं विय सन्निसिन्नसद्धं अहोसि ।

ततो घोसकसेट्टि पुब्बे दानग्गस्मिं उच्चासद्धमहासद्धं सुत्वा तदा तं असुणन्तो दानकम्मिकं पक्कोसापेत्वा पुच्छि — “त्वं अज्ज दानं न दापेसी”ति । दिन्नं, अय्याति । अथ कस्मा पुब्बे विय दानग्गे सद्धो न सुय्यतीति? आम, अय्य, एका मे धीता अत्थि, अहं ताय कथितउपाये ठत्वा दानगं निस्सद्धमकासिन्ति । तव धीता नाम नत्थि, कुतो ते धीता लद्धाति? सो वज्जेतुं असक्कुण्येय्यभावेन सेट्टिस्स सब्बं धीतु आगमनविधानं कथेसि । कस्मा पन भो त्वं एवरूपं भारियं कम्ममकासि? त्वं एत्तकं अद्धानं मम धीतरं अत्तनो सन्निके वसमानं नारोचेसि, वेगेन तं अम्हाकं गेहं आणापेहीति । सो तस्स वचनं सुत्वा अकामको आणापेसि । ततो पट्टाय सेट्टि तं धीतुट्टाने ठपेत्वा “धीतु सक्कारं करोमी”ति अत्तनो समानजातिकेहि कुलेहि धीतु समानवयानि पज्ज कुमारिकसतानि तस्सा परिवारमकासि ।

अथेकदिवसं उदेनो राजा नगरे अनुसज्जरन्तो तं सामावतिं ताहि कुमारीहि परिवारितं कीळमानं दिस्वा “कस्सायं दारिका”ति पुच्छित्वा “घोसकसेट्टिस्स धीता”ति सुत्वा सस्सामिकअस्सामिकभावं पुच्छि । ततो अस्सामिकभावे कथिते “गच्छथ सेट्टिनो कथेथ ‘तुम्हाकं धीतरं राजा इच्छती’”ति । तं सुत्वा सेट्टि “अम्हाकं अज्जा दारिका नत्थि, एकधीतिकं सपत्तिवासे दातुं न सक्कोमा”ति । राजा तं कथं सुत्वा सेट्टिं च सेट्टिभरियज्ज बहि कत्वा सकलगेहं लज्जापेसि । सामावती बहि कीळित्वा आगच्छन्ती मातापितरो बहि निसिन्नके दिस्वा “अम्मताता, कस्मा इध निसिन्नत्था”ति? ते तं कारणं कथयिंसु । अम्मताता, कस्मा तुम्हे इमं पटिवचनं न जानाथ “मम धीता सपत्तिवासे वसन्ती एकिका वसितुं न सक्खिस्सति, सचस्सा परिवारा पज्जसता कुमारियो वसापेथ, एवं वसिस्सती”ति । इदानि एवं कथापेथ, ताताति । “साधु, अम्म, मयं तव चित्तं न जानिम्हा”ति वत्वा ते तथा कथयिंसु । राजा उत्तरितरं पसीदित्वा “सहस्सम्पि होतु, सब्बा आनेथा”ति आह । अथ नं भद्देन नक्खत्तमुहत्तकेन पज्जमातुगामसतपरिवारं राजगेहं नयिंसु । राजा ता पज्जसतापि तस्सायेव परिवारं कत्वा अभिसेकं कत्वा विसुं एकस्मिं पासादे वसापेसि ।

तेन च समयेन कोसम्बियं घोसकसेट्टि कुक्कुटसेट्टि पवारिकसेट्टीति तयो जना अज्जमज्जं सहायका होन्ति । ते तयोपि जना पज्जसते तापसे पटिजगन्ति । तापसापि चत्तारो मासे तेसं सन्निके वसित्वा अट्ठ मासे हिमवन्ते वसन्ति । अथेकदिवसं ते तापसा हिमवन्ततो आगच्छन्ता महाकन्तारे तसिता किलन्ता एकं महन्तं वटरुक्खं पत्वा तत्थ अधिवत्थाय देवताय सन्निका सङ्गहं पच्चासीसन्ता निसीदिंसु । देवता सब्बालङ्कारविभूसितं हत्थं पसारेत्वा तेसं पानीयपानकादीनि दत्वा किलमथं पटिविनोदेसि । ते देवताय आनुभावेन विम्हिता पुच्छिंसु — “किं नु खो देवते कम्मं कत्वा तया अयं सम्पत्ति लद्धा”ति? देवता आह — लोके बुद्धो नाम भगवा उप्पन्नो, सो एतरहि सावत्थियं विहरति । अनाथपिण्डिको गहपति तं

उपट्ठाति । सो उपोसथदिवसेसु अत्तनो भतकानं पकतिभत्तवेतनमेव दत्त्वा उपोसथं कारापेसि । अथाहं एकदिवसं मज्झन्हिके पातरासत्थाय आगतो कञ्चि भतकं कम्मं करोन्तं अदिस्वा “अज्ज मनुस्सा कस्मा कम्मं न करोन्ती”ति पुच्छिं । तस्स मे एतमत्थं आरोचेसुं । अथाहं एतदवोचं — “इदानि उपट्ठदिवसो गतो, सक्का नु खो उपट्ठउपोसथं कातु”न्ति । ततो सेट्ठिस्स पटिवेदेत्वा “सक्का कातु”न्ति आह । स्वाहं उपट्ठदिवसं उपोसथं समादियित्वा तदहेव कालं कत्त्वा इमं सम्पत्तिं पटिलभिन्ति ।

अथ ते तापसा “बुद्धो किर उप्पन्नो”ति सज्जातपीतिपामोज्जा ततो सावत्थिं गन्तुकामा हुत्वापि “बहूपकारा नो उपट्ठाकसेट्ठिनो, तेसम्पि इममत्थं आरोचेस्सामा”ति कोसम्बिं गन्त्वा सेट्ठीहि कतसक्कारबहुमाना “तदहेव मयं गच्छामा”ति आहंसु । “किं, भन्ते, तुरितत्थ, ननु तुम्हे पुब्बे चत्तारो पञ्च मासे वसित्वा गच्छथा”ति वुत्ता तं पवत्तिं आरोचेसुं । “तेन हि, भन्ते, सहेव गच्छामा”ति च वुत्ते — “गच्छाम मयं, तुम्हे सणिकं आगच्छथा”ति सावत्थिं गन्त्वा भगवतो सन्तिके पब्बजित्वा अरहत्तं पापुणिंसु ।

तेपि सेट्ठिनो पच्छा पञ्चसतपञ्चसतसकटपरिवारा सावत्थिं गन्त्वा जेतवनतो अविदूरे ठाने खन्धावारं बन्धित्वा सत्थु सन्तिकं गन्त्वा पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा एकमन्तं निसीदिसु । सत्था तेसं चरियावसेन धम्मं देसेसि । देसनापरियोसाने तयोपि सोतापत्तिफले पतिट्ठाय स्वातनाय निमन्तेत्वा पुनदिवसे बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स महादानं दत्त्वा तेनेव नियामेन अज्जतनाय स्वातनायाति निमन्तेत्वा अद्धमासं खन्धावारभत्तं नाम दत्त्वा सत्थारं अत्तनो नगरं आगमनत्थाय याचिसु । सत्था “सुज्जागारे तथागता अभिरमन्ती”ति कथेसि । ते “अज्जातं, भन्ते”ति वत्त्वा “तुम्हे अम्हेहि पहितसासनेन आगच्छेय्याथा”ति वत्त्वा सत्थारं वन्दित्वा तिकखत्तुं पदक्खिणं कत्त्वा अत्तनो नगरमेव आगन्त्वा तयोपि जना सके सके उय्याने विहारे कारापेसुं । घोसकसेट्ठिना कारितो घोसितारामो नाम जातो, कुक्कुटसेट्ठिना कारितो कुक्कुटारामो नाम जातो, पावारिकसेट्ठिना कारितं पावारिकम्बवनं नाम जातं । ते विहारे कारापेत्वा सत्थु दूतं पहिणिंसु — “सत्था अम्हाकं सङ्गहं कातुं इमं नगरं आगच्छतू”ति । सत्था “कोसम्बिं गमिस्सामी”ति महाभिक्खुसङ्घपरिवारो चारिकं निक्खमन्तो अन्तरामगगे मागण्डियब्राह्मणस्स अरहत्तूपनिस्सयं दिस्वा गमनं विच्छिन्दित्वा कुरुरट्ठे कम्मासदम्मं नाम निगमं अगमासि ।

तस्मिं समये मागण्डियो सब्बरत्तिं बहिगामे अग्निं जुहित्वा पातोव अन्तोगामं पविसति । सत्थापि पुनदिवसे अन्तोगामं पिण्डाय पविसन्तो पटिपथे मागण्डियब्राह्मणस्स अत्तानं दस्सेसि । सो दसबलं दिस्वा चिन्तेसि — “अहं एतकं कालं मम धीतु रूपसम्पत्तिया सदिसं दारकं परियेसन्तो चरामि, रूपसम्पत्तिया च सतिपि एवरूपं गहितपब्बज्जमेव पत्थेसिं । अयं खो पन पब्बजितो अभिरूपो दस्सनीयो मम धीतुयेव अनुच्छविको”ति वेगेन गेहं अगमासि । तस्स किर ब्राह्मणस्स पुब्बे एको पब्बजितवंसो अत्थि, तेनस्स पब्बजितमेव दिस्वा चित्तं नमति । सो ब्राह्मणिं आमन्तेसि — “भद्दे मया एवरूपो पब्बजितो नाम नदिट्ठपुब्बो सुवण्णवण्णो ब्रह्मवण्णो मम धीतुयेव अनुच्छविको, सीधं मे धीतरं अलङ्करोही”ति । ब्राह्मणिया धीतरं अलङ्करोन्तियाव सत्था अत्तनो ठितट्ठाने पदचेतियानि दस्सेत्वा अन्तोनगरं पाविसि ।

अथ ब्राह्मणो ब्राह्मणिया सद्धिं धीतरं गहेत्वा तं ठानं आगच्छन्तो अन्तोगामं पविट्ठकाले आगतत्ता इतो चितो च ओलोकेन्तो दसबलं अदिस्वा ब्राह्मणिं परिभासति — “तव कारणं भद्दकं नाम नत्थि, तयि पपञ्चं करोन्तियाव सो पब्बजितो निक्खमित्वा गतो”ति । ब्राह्मण, गतो ताव होतु, कतरदिसाभागेन गतोति? इमिना दिसाभागेनाति सत्थु गतट्ठानं ओलोकेन्तोव पदचेतियानि दिस्वा “भद्दे इमानि तस्स पुरिसस्स पदानि, इतो गतो भविस्सती”ति आह । अथ, ब्राह्मणी, सत्थु पदचेतियं दिस्वा चिन्तेसि — “बालो वतायं ब्राह्मणो अत्तनो गन्थमत्तस्सापि अत्थं न जानाती”ति तेन सद्धिं परिहासं

करोन्ती आह — “याव बालो चासि, ब्राह्मण, एवरूपस्स नाम पुरिसस्स धीतरं दस्सामीति वदसि । रागेन हि रत्तस्स दोसेन दुट्ठस्स मोहेन मूळहस्स पुरिसस्स पदं नाम एवरूपं न होति । लोके पन विवटच्छदस्स सब्बज्जुबुद्धस्स एतं पदं” पस्स, ब्राह्मण —

“रत्तस्स हि उक्कुटिकं पदं भवे,
दुट्ठस्स होति अवकट्टितं पदं ।
मूळहस्स होति सहसानुपीळितं,
विवटच्छदस्स इदमीदिसं पदं”न्ति ॥

सो ब्राह्मणिया एत्तकं कथेन्तियापि असुत्वा “त्वं नाम चण्डा मुखरा”ति आह । तेसं द्विन्मि अज्जमज्जं विवादं करोन्तानयेव सत्था पिण्डाय चरित्वा सद्धिं भिक्खुसङ्घेन कतभत्तकिच्चो ब्राह्मणस्स दस्सनूपचारेनेव निक्खमि । ब्राह्मणो सत्थारं दूरतोव आगच्छन्तं दिस्वा ब्राह्मणिं अपसादेत्वा “अयं सो पुरिसो”ति हट्ठपहट्ठो दसबलस्स पुरतो ठत्वा “भो पब्बजित, अहं पातोव पट्ठाय तं परियेसन्तो चरामि, इमस्मिं जम्बुदीपे मम धीताय समानरूपा इत्थी नाम नत्थि, पुरिसोपि तया सद्धिं समानरूपो नाम नत्थि, मम धीतरं तुय्हं पोसनत्थाय दम्मि, गण्हाहि न”न्ति आह । अथ नं सत्था “अहं, ब्राह्मण, कामग्गवासिनियो उत्तमरूपधरा नानावण्णं कथं कथेन्तियो मम पलोभनत्थमेव आगन्त्वा सन्तिके ठिता देवधीतापि न इच्छिं, किमङ्गं पन इमं गण्हिस्सामी”ति वत्वा इमं गाथमाह —

“दिस्वान तण्हं अरतिं रगज्ज,
नाहोसि छन्दो अपि मेथुनस्मिं ।
किमेविदं मुत्तकरीसपुण्णं,
पादापि नं सम्फुसितुं न इच्छे”ति ॥ (सु० नि० ८४१) ।

मागण्डिया चिन्तेसि — “अनत्थिकेन नाम ‘अल’न्ति वत्तुमेव वट्ठति । अयं पन मम सरीरं मुत्तकरीसपुण्णं नाम कत्वा ‘पादापि नं सम्फुसितुं न इच्छे’ति अवोच, एकं इस्सरियट्ठानं लभन्ती अन्तरमेवस्स पस्सिस्सामी”ति आघातं बन्धि । सत्था तं अमनसिकत्वा चरियवसेन ब्राह्मणस्स धम्मदेसनं आरभि । देसनापरियोसाने उभोपि जायम्पतिका अनागामिफले पतिट्ठाय “इदानी अम्हाकं घरावासेन अत्थो नत्थी”ति धीतरं मागण्डियं चूळपितरं सम्पटिच्छापेत्वा उभोपि पब्बजित्वा अरहत्तं पापुणिसु । अथ राजा उदेनो चूळमागण्डियेन सद्धिं वोहारं कत्वा मागण्डियदारिकं राजानुभावेन गेहं आनेत्वा अभिसेकं कत्वा तस्सा पञ्चमातुगामसतपरिवाराय वसनट्ठानं विसुं पासादं अदासि ।

सत्थापि खो अनुपुब्बेन चारिकं चरमानो कोसम्बिनगरं सम्पापुणि । सेट्ठिनो सत्थु आगमनं सुत्वा पच्चुग्गमनं कत्वा पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा एकमन्तं निसिन्ना भगवन्तं एतदवोचुं — “इमे, भन्ते, तयो विहारा तुम्हे उद्दिस्स कता, पटिग्गण्हथ, भन्ते, विहारे चातुद्दिसस्स सङ्गस्स सङ्गहत्थाया”ति । पटिग्गहेसि भगवा विहारे । तेपि सेट्ठिनो सत्थारं स्वातनाय निमन्तेत्वा अभिवादेत्वा घरं अगमंसु ।

मागण्डियापि खो सत्थु आगतभावं सुत्वा छिन्नभिन्नके धुत्ते पक्कोसापेत्वा तेसं लज्जं दत्वा “तुम्हे समणं गोतमं इमिना इमिना च नियामेन अक्कोसथा”ति वत्वा उय्योजेसि । ते सत्थु अन्तोगामं पविसनवेलाय सपरिवारं सत्थारं नानाविधेहि अक्कोसेहि अक्कोसिसु । आयस्मा आनन्दो सत्थारं आह — “भन्ते, एवरूपे अक्कोसनट्ठाने न वसिस्साम,

अज्जं नगरं गच्छामा”ति । सत्था, “आनन्द, तथागता नाम अट्ठहि लोकधम्मोहि न कम्पन्ति, अयम्पि सद्दो सत्ताहं नातिक्कमिस्सति, अक्कोसकानंयेव उपरि पतिस्सति, त्वं मा वितक्कयित्था”ति । तेपि तयो नगरसेट्ठिनो महासक्कारेन भगवन्तं पवेसेत्वा महादानं अदंसु । तेसं अपरापरं दानं ददन्तानंयेव मासो अतिक्कमि, अथ नेसं एतदहोसि — “बुद्धा नाम सब्बलोकं अनुकम्पमाना उपपज्जन्ति, अज्जेसम्पि ओकासं दस्सामा”ति । ततो ते कोसम्बिनगरवासिनोपि जनस्स ओकासं अकंसु । ततो पट्ठाय नागरापि वीथिसभागेन गणसभागेन महादानं देन्ति ।

अथेकदिवसं सत्था भिक्खुसङ्घपरिवृतो मालाकारकजेट्ठकस्स गेहे निसीदि । तस्मिं खणे सामावतिया उपट्ठायिका खुज्जुत्तरा अट्ठ कहापणे आदाय मालत्थाय तं गेहं अगमासि । मालाकारकजेट्ठको तं दिस्वा, “अम्म उत्तरे, अज्ज तुय्हं पुप्फानि दातुं खणो नत्थि, अहं बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं परिविसामि । त्वम्पि परिवेसनाय सहायिका होहि, एवं इतो परेसं वेय्यावच्चकरणतो मुच्चिस्सती”ति आह । ततो खुज्जुत्तरा अत्तना लद्धं भोजनं भुज्जित्वा बुद्धानं भत्तगगे वेय्यावच्चं अकासि । सा सत्थारा उपनिसिन्नकथावसेन कथितं धम्मं सब्बमेव उग्गण्णि । अनुमोदनं पन सुत्वा सोतापत्तिफले पतिट्ठसि ।

सा अज्जेसु दिवसेसु चत्तारोव कहापणे दत्वा पुप्फानि गहेत्वा गच्छति, तस्मिं पन दिवसे दिट्ठसच्चभावेन परसन्तके चित्तं अनुप्पादेत्वा सब्बेव अट्ठ कहापणे दत्वा पच्छिं पूरेत्वा पुप्फानि आदाय सामावतिया सन्तिकं अगमासि । अथ नं सा पुच्छि — “अम्म उत्तरे, त्वं अज्जेसु दिवसेसु न बहूनि पुप्फानि आहरसि, अज्ज पन बहुकानि, किं नो राजा उत्तरितरं पसन्नो”ति? सा मुसावादे अभब्बताय अतीते अत्तना कतं अनिगुहित्वा सब्बं कथेसि । “अथ कस्मा अज्ज बहूनि पुप्फानि आहरसी”ति वुत्ता च एवमाह — “अहं अज्ज दसबलस्स धम्मं सुत्वा अमतं सच्छाकासिं, तस्मा तुम्हे न वज्जेमी”ति । तं सुत्वा, “अम्म उत्तरे, तया लद्धं अमतधम्मं अम्हाकम्पि देही”ति सब्बाव हत्थं पसारयिंसु । अय्ये, एवं दातुं न सक्का, अहं पन सत्थारा कथितनियामेन तुम्हाकं धम्मं देसेस्सामि, तुम्हे अत्तनो हेतुम्हि सति तं धम्मं लभिस्सथाति । तेन हि, अम्म उत्तरे, कथेहीति । “एवं कथेतुं न सक्का, मय्हं उच्चं आसनं पज्जापेत्वा तुम्हे नीचासनेसु निसीदथा”ति आह । ता पञ्चसतापि इत्थियो खुज्जुत्तराय उच्चासनं दत्वा सयं नीचासनानि गहेत्वा निसीदिंसु । खुज्जुत्तरापि सेक्खपटिसम्भिदासु ठत्वा तासं धम्मं देसेसि । देसनापरियोसाने सामावतिं जेट्ठिकं कत्वा सब्बाव सोतापत्तिफले पतिट्ठहिंसु । ततो पट्ठाय खुज्जुत्तरं वेय्यावच्चकरणतो अपनेत्वा “त्वं सत्थु धम्मकथं सुत्वा आहरित्वा अम्हे सावेही”ति आहंसु । खुज्जुत्तरापि ततो पट्ठाय तथा अकासि ।

कस्मा पनेसा दासी हुत्वा निब्बत्ताति? सा किर कस्सपदसबलस्स सासने एकाय सामणेरिया अत्तनो वेय्यावच्चं कारेसि । तेन कम्मेन पञ्च जातिसतानि परेसं दासीयेव हुत्वा निब्बत्ति । कस्मा पन खुज्जा अहोसीति? अनुप्पन्ने किर बुद्धे अयं बाराणसिरज्जो गेहे वसन्ती एकं राजकुलूपकं पच्चेकबुद्धं खुज्जधातुकं दिस्वा अत्तना सहवासीनं मातुगामानं पुरतो परिहासं करोन्ती खुज्जाकारेण विचरि । तस्मा खुज्जा हुत्वा निब्बत्ति । किं पन कत्वा सा पञ्चवन्ती जाताति? अनुप्पन्ने बुद्धे अयं बाराणसिरज्जो गेहे वसन्ती अट्ठ पच्चेकबुद्धे राजगेहतो उण्हपायासस्स पूरिते पत्ते गहेत्वा गच्छन्ते दिस्वा “एत्थ ठपेत्वा गच्छथ, भन्ते”ति अट्ठ सुवण्णकटके ओमुज्चित्वा अदासि । तस्स कम्मस्स निस्सन्देन पञ्चवन्ती हुत्वा निब्बत्ति ।

अथ खो ता सामावतिया परिवारा पञ्चसता इत्थियो पटिविद्धसच्चापि समाना रज्जो अस्सद्भभावेन कालेन कालं सत्थु सन्तिकं गन्त्वा बुद्धदस्सनं न लभन्ति । तस्मा दसबले अन्तरवीथिं पटिपन्ने वातपानेसु नप्पहोन्तेसु अत्तनो अत्तनो गम्भेसु छिदं कत्वा तेहि ओलोकेन्ति । अथेकदिवसं मागण्डिया अत्तनो पासादतलतो निक्खमित्वा चङ्कममाना तासं

वसनद्वानं गन्त्वा गम्भच्छिदं दिस्वा “किमिदं”न्ति पुच्छि । ताहि तस्सा सत्थरि बद्धाघाततं अजानन्तीहि — “सत्था इमं नगरं आगतो, मयं एत्थ ठत्वा सत्थारं पस्साम चेव पूजेम चा”ति वुत्ते “इदानीस्स कत्तब्बं जानिस्सामि, इमापि तस्स उपट्ठायिका, इमासम्पि कत्तब्बं जानिस्सामी”ति चिन्तेत्वा गन्त्वा रज्ज्वा सद्धिं रहोगतकाले, “महाराज, सामावतिमिस्सकानं बहिद्धा पत्थना अत्थि, कतिपाहेनेव ते जीवितं मारेस्सन्ति, सामावती, सपरिवारा तुम्हेसु सिनेहं वा पेमं वा न करोति, समणं पन गोतमं अन्तरवीथिया गच्छन्तं दिस्वा वातपानेसु अप्पहोन्तेसु तानि खण्डित्वापि ओकासं कत्वा ओलोकेन्ती”ति आह । राजा “न ता एवरूपं करिस्सन्ती”ति न सद्वहति । पुन वुत्तेपि न सद्वहतियेव । अथ नं तिक्खत्तुं वुत्तेपि अस्सद्वहन्तं “सचे मे वचनं न सद्वहसि, तासं वसनद्वानं गन्त्वा उपधारेहि, महाराजा”ति आह । राजा गन्त्वा गम्भेसु छिदं दिस्वा “इदं किं”न्ति पुच्छित्वा तस्मिं अत्थे आरोचिते तासं अक्कुञ्जित्वा किञ्चि अवत्वा छिद्वानि पिदहापेसि । राजा ततो पट्टाय तासं पासादे उद्धच्छिद्वकजालवातपानानि कारेसि ।

सा तेन कारणेन राजानं कोपेतुं असक्कोन्ती, “देव, एतासं तुम्हेसु पेमं अत्थि वा नत्थि वाति जानिस्साम, अट्ट कुक्कुटे पेसेत्वा तुम्हाकं अत्थाय पचापेथा”ति आह । राजा तस्सा वचनं सुत्वा “इमे पचित्वा पेसेतू”ति सामावतिया अट्ट कुक्कुटे पहिणि । सोतापन्ना अरियसाविका जीवमाने कुक्कुटे किं पचिस्सति, अलन्ति वत्वा पन हत्थेनपि फुसितुं न इच्छि । मागण्डिया “होतु, महाराज, एतेयेव च कुक्कुटे समणस्स गोतमस्स पचनत्थाय पेसेही”ति । राजा तथा अकासि । मागण्डिया अन्तरामगयेव कुक्कुटे मारापेत्वा “इमे कुक्कुटे पचापेत्वा समणस्स गोतमस्स देतू”ति पहिणि । सा तेसं मतभावेन दसबलज्ज उद्दिस्स पहितभावेन पचित्वा दसबलस्स पेसेसि । मागण्डिया “पस्स, महाराजा”ति वत्वा एत्तकेनपि राजानं कोपेतुं नासक्खि ।

अयं पन उदेनो तासु एकेकिस्सा वसनद्वाने सत्त सत्त दिवसानि वसि । अथायं मागण्डिया एकं कण्हसप्पपोतकं वेळुपब्बे पक्खिपापेत्वा अत्तनो वसनद्वाने ठपेसि । रज्ज्वा च यत्थ कत्थचि गच्छन्तस्स हत्थिकन्तवीणं आदाययेव गमनं आचिण्णं, मागण्डिया रज्ज्वा अत्तनो सन्तिकं आगमनकाले तं सप्पपोतकं अन्तोवीणाय पक्खिपित्वा छिदं पिदहापेसि । अथ नं सामावतिया सन्तिकं गमनकाले, “महाराज, सामावती नाम समणस्स गोतमस्स पक्खा, तुम्हे न गणेति । यं किञ्चि कत्वा तुम्हाकं दोसमेव चिन्तेति, अप्पमत्ता होथा”ति आह । राजा सामावतिया वसनद्वाने सत्ताहं वीतिनामेत्वा पुन सत्ताहे मागण्डियाय निवेसनं अगमासि । सा तस्मिं आगच्छन्तेयेव “कच्चि ते, महाराज, सामावती ओतारं न गवेसती”ति कथेन्ती विय रज्ज्वा हत्थतो वीणं गहेत्वा चालेत्वा “किं नु खो, महाराज, एत्थ अब्भन्तरे विचरती”ति वत्वा सप्पस्स निक्खमनोकासं कत्वा “अब्भुम्मे अन्तो सप्पो”ति वीणं छट्टेत्वा पलायि । तस्मिं काले राजा पदित्तं वेणुवनं विय पक्खित्तलोणं उद्धनं विय च दोसेन तटटटायन्तो “वेगेन सपरिवारं सामावतिं पक्कोसथा”ति आह । राजपुरिसा गन्त्वा पक्कोसिंसु ।

सा रज्ज्वा कुद्धभावं जत्वा सेसमातुगामानं सज्जमदासि । “राजा तुम्हे घातेतुकामो पक्कोसति, अज्ज दिवसं ओदिस्सकेन मेत्ताफरणेन राजानं फरथा”ति आह । राजा ता इत्थियो पक्कोसापेत्वा सब्बाव पटिपाटिया ठपेत्वा महाधनुं आदाय विसपीतकण्डं सन्नहित्वा धनुं पूरेत्वा अट्टासि । तस्मिं खणे सब्बाव ता सामावतिप्पमुखा इत्थियो ओधिसो मेत्तं फरिंसु । राजा कण्डं नेव खिपितुं न अपनेतुं सक्कोति, गत्तेहि सेदा मुच्चन्ति, सरीरं वेधति, मुखतो खेळो पतति, गहेतब्बगहणं न पस्सति । अथ नं सामावती “किं, महाराज, किलमसी”ति आह । आम, देवि, किलमामि, अवस्सयो मे होहीति । साधु, महाराज, कण्डं महापथविमुखं करोहीति । राजा तथा अकासि । सा “रज्ज्वा हत्थतो कण्डं मुच्चतू”ति अधिट्टासि । तस्मिं खणे कण्डं मुच्चि । राजा तंखणंयेव उदके निमुज्जित्वा आगम्म अल्लकेसो अल्लवत्थो सामावतिया

पादेसु पतित्वा “खम, देवि, मय्हं, भेदकानं मे वचनेन अनुपधारेत्वा एतं कत”न्ति आह । खमामि, देवाति । “साधु, देवि, एवं तथा मय्हं खमितं नाम होति । इतो पट्टाय तुम्हाकं यथारुचिया दसबलस्स दानं देथ, पच्छाभत्तं विहारं गन्त्वा धम्मकथं सुणाथ, अज्ज वो पट्टाय परिहारं दम्मीति । तेन हि, देव, अज्ज पट्टाय एकं भिक्खुं याचित्वा आनेथ, यो नो धम्मं वाचेस्सतीति । राजा सत्थु सन्तिकं गन्त्वा याचन्तो आनन्दत्थेरं लभि । ततो पट्टाय ता पञ्चसता इत्थियो थेरं पक्कोसापेत्वा सक्कारसम्मानं कत्वा कतभत्तिकच्चस्स थेरस्स सन्तिके धम्मं परियापुणन्ति ।

ता एकदिवसं थेरस्स अनुमोदनाय पसन्ना थेरस्स पञ्च उत्तरासङ्गसतानि अदंसु । थेरो किर पुब्बे तुन्नवायकाले एकस्स पच्चेकबुद्धस्स एकाय सूचिया सद्धिं हत्थतलमत्तं चोळखण्डं अदासि । सो सूचिया फलेन इमस्मिं अत्तभावे महापज्जो अहोसि, चोळखण्डस्स फलेन इमिनाव नियामेन पञ्चसतक्खत्तुं दुस्सानि पटिलभि ।

ततो मागण्डिया अज्जं कातब्बं अपस्सन्ती “उय्यानं गच्छाम, महाराजा”ति आह । साधु, देवीति । सा रज्जो सम्पटिच्छितभावं जत्वा चूळपितरं पक्कोसापेत्वा आह — “अम्हाकं उय्यानं गतकाले सामावतिया वसनट्टानं गन्त्वा सामावतिं सपरिवारं अन्तोकरित्वा ‘रज्जो आणा’ति वत्वा द्वारं पिदहित्वा पलालेन पलिवेठेत्वा गेहे अग्गिं देथा”ति । मागण्डियो तस्सा वचनं सुत्वा तथा अकासि । तस्मिं दिवसे सब्बापि ता इत्थियो पुब्बे कतस्स उपपीळककम्मस्सानुभावेन समापत्तिं अप्पेतुं नासक्खिंसु, एकप्पहारेनेव भुसमुट्ठि विय झायिंसु । तासं आरक्खपुरिसा रज्जो सन्तिकं गन्त्वा, “देव, इदं नाम करिंसू”ति आचिक्खिंसु ।

राजा “केन कत”न्ति परियेसन्तो मागण्डियाय कारितभावं जत्वा तं पक्कोसापेत्वा “भदे, भदकं तथा कम्मं कतं मया कातब्बं करोन्तिया, “उट्टाय समुट्टाय मय्हं वधाय परिसक्कमाना घातिता, पसन्नोस्मि, तुय्हं सम्पत्तिं दस्सामीति तव जातके पक्कोसापेही”ति आह । सा रज्जो कथं सुत्वा अज्जातकेपि जातके कत्वा पक्कोसापेसि । राजा सब्बेसं सन्निपतितभावं जत्वा राजङ्गणे गलप्पमाणेसु आवाटेसु निखनित्वा उपरि ठितानि सीसानि भिन्दापेन्तो महन्तेहि अयनङ्गलेहि कसापेसि । मागण्डियम्पि खण्डाखण्डिकं छिन्दापेत्वा पूवपचनकटाहे पचापेसि ।

किं पन सामावतिया सपरिवाराय अग्गिना झापनकम्मन्ति? सा किर अनुप्पन्ने बुद्धे तेहेव पञ्चहि मातुगामसतेहि सद्धिं गङ्गायं कीळित्वा बहितिथे ठिता सीते जाते अविदूरट्टाने पच्चेकबुद्धस्स पण्णसालं दिस्वा अन्तो असोधेत्वाव बहि अग्गिं दत्वा विसिब्बेसुं । अन्तोपण्णसालाय पच्चेकबुद्धो निरोधसमापत्तिं समापज्जित्वा निसिन्नो । ता जालासु पच्छिन्नासु पच्चेकबुद्धं दिस्वा “किं अम्हेहि कतं, अयं पच्चेकबुद्धो रज्जो कुलूपको, इमं दिस्वा राजा अम्हाकं कुज्झिस्सति, इदानि नं सुज्झापितं कातुं वट्ठती”ति अज्जानिपि दारुनि पक्खिपित्वा अग्गिं अदंसु । पुन जालाय पच्छिन्नाय पच्चेकबुद्धो समापत्तितो वुट्टाय तासं पस्सन्तीनंयेव चीवरानि पप्फोटेत्वा वेहासं उप्पतित्वा गतो । तेन कम्मेन निरये पच्चित्वा पक्कावसेसेन इमं ब्यसनं पापुणिसु । चतुपरिसमज्जे पन कथा उदपादि — “बहुस्सुता वत खुज्जुत्तरा, मातुगामअत्तभावे ठत्वा पञ्चन्नं मातुगामसतानं धम्मं कथेत्वा सोतापत्तिफले पतिट्ठापेसि । सामावतीपि रज्जा अत्तनो अप्पितं कण्डं मेत्ताफरणेन फरित्वा पटिबाही”ति तस्सापि महाजनो गुणं कथेसि । एवमेतं वत्थु समुट्ठितं । अथ सत्था अपरभागे जेतवने निसिन्नो तदेव कारणं अट्ठुप्पत्तिं कत्वा खुज्जुत्तरं बहुस्सुतानं, सामावतिं मेत्ताविहारीनं अग्गट्टाने ठपेसीति ।

उत्तरानन्दमातावत्थु

२६२. पञ्चमे झायीनन्ति झानाभिरतानं उपासिकानं, उत्तरा नन्दमाता, अग्गाति दस्सेति । सा किर पदुमुत्तरबुद्धकाले

हंसवतियं कुलगेहे निब्बत्ता सत्थु धम्मकथं सुणन्ती सत्थारं एकं उपासिकं ज्ञानाभिरतानं अगगद्धाने ठपेत्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सा कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे राजगहनगरे सुमनसेट्ठिं निस्साय वसन्तस्स पुण्णसीहस्स नाम भरियाय कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गण्हि, उत्तरातिस्सा नामं अकंसु ।

अथेकस्मिं नक्खत्तमहदिवसे राजगहसेट्ठि पुण्णं पक्कोसापेत्वा आह — “तात पुण्ण, नक्खत्तं वा उपोसथो वा दुग्गतस्स किं करिस्सति, एवं सन्तेपि वदेहि किं नक्खत्तपरिब्बयं गहेत्वा नक्खत्तं कीळिस्ससि, बलवगोणे च फालज्च नङ्गलज्च गहेत्वा कसिस्ससी”ति । “मम भरियाय सद्धिं मन्तेत्वा जानिस्सामि, अय्या”ति तं कथं भरियाय आरोचेसि । “सेट्ठि नाम अय्यो इस्सरो, तस्स तया सद्धिं कथेन्तस्स कथा सोभति, त्वं पन अत्तनो कसिकम्मं मा विस्सज्जेसी”ति आह । सो तस्सा वचनं सुत्वा कसिभण्डं आदाय कसितुं गतो ।

तंदिवसज्च सारिपुत्तत्थेरो निरोधसमापत्तितो वुड्ढाय “कस्स अज्ज मया सङ्गहं कातुं वट्ठती”ति आवज्जेन्तो इमस्स पुण्णस्स उपनिस्सयं दिस्वा भिक्खाचारवेलाय पत्तचीवरमादाय पुण्णस्स कसनट्ठानं गच्छन्तो अविदूरे अत्तानं दस्सेसि । पुण्णो थेरं दिस्वा कसिं ठपेत्वा थेरस्स सन्तिकं गन्त्वा पज्जपतिट्ठितेन वन्दि । थेरो तं ओलोकेत्वा उदकसभागं पुच्छि । तस्स एतदहोसि — “अय्यो मुखं धोवितुकामो भविस्सती”ति । ततो वेगेन गन्त्वा दन्तकट्ठं आहरित्वा कप्पियं कत्वा थेरस्स अदासि । थेरे दन्तकट्ठं खादन्ते पत्तेन सद्धिं धम्मकरणं नीहरित्वा उदकस्स पूरेत्वा आहरि । थेरो मुखं धोवित्वा भिक्खाचारमगं पटिपज्जि । पुण्णो चिन्तेसि — “थेरो अज्जेसु दिवसेसु इमं मगं न पटिपज्जति, अज्ज पन मय्हं सङ्गहत्थाय पटिपन्नो भविस्सति । अहो वत मे भरिया ममत्थाय आहरणकं आहारं थेरस्स पत्ते पतिट्ठपेय्या”ति ।

अथस्स भरिया “अज्ज नक्खत्तदिवसो”ति पातोव अत्तनो लभनकनियामेन खादनीयभोजनीयं संविधाय गहेत्वा सामिकस्स कसनट्ठानं आगच्छन्ती अन्तरामगगे थेरं दिस्वा चिन्तेसि — “अज्जेसु दिवसेसु मय्हं थेरं दिस्वा देय्यधम्मो न होति, देय्यधम्मे सन्तेपि मम अय्यं न पस्सामि, अज्ज पन द्विन्नम्पि सम्मुखीभावो जातो । मम सामिकस्स पुन सम्पादेत्वा आहरिस्सामि, इमं ताव आहारं थेरस्स दस्सामी”ति तीहि चेतनाहि सम्पयुत्तं कत्वा तं भोजनं सारिपुत्तत्थेरस्स पत्ते पतिट्ठपेत्वा “एवंविधा दुग्गतजीविता मुच्चामी”ति आह । थेरोपि “तव अज्झासयो पूरतू”ति तस्सानुमोदनं कत्वा ततो निवत्तित्वा विहारं अगमासि ।

सापि पुन अत्तनो गेहं गन्त्वा सामिकस्स आहारं सम्पादेत्वा आदाय कसनट्ठानं गन्त्वा सामिकस्स कुज्झनभावतो भीता “सामि, अज्ज एकदिवसं तव मनं सन्धारेही”ति आह । किं कारणाति? अहं अज्ज ताव आहारं आहरन्ती अन्तरामगगे थेरं दिस्वा तव भागभत्तं थेरस्स पत्ते पतिट्ठपेत्वा पुन गेहं गन्त्वा आहारं पचित्वा आदाय आगताम्हीति । मनापं ते, भद्दे, कतं, मयापि पातोव थेरस्स दन्तकट्ठज्च मुखोदकज्च दिन्नं । अज्ज अम्हाकं सुप्पभातं, सब्बम्पि थेरस्स अम्हाकं सन्तकमेव जातन्ति द्विन्नम्पि जनानं एकसदिसमेव चित्तं अहोसि । अथ पुण्णो आहारकिच्चं कत्वा भरियाय ऊरुम्हि सीसं कत्वा मुहुत्तं निपज्जि । अथस्स निद्दा ओक्कमि । सो थोकं निद्दायित्वा पबुद्धो कसितट्ठानं ओलोकेसि, ओलोकितोलोकिटट्ठानं महाकोसातकिपुप्फेहि सम्परिकिण्णं विय अहोसि । सो भरियं आह — “भद्दे, किन्नामेतं अज्ज इदं कसितट्ठानं सुवण्णवण्णं हुत्वा खायती”ति । अय्य, अज्ज ते सकलदिवसं किलन्तताय अक्खीनि मज्जे भमन्तीति । भद्दे, मय्हं अस्सद्दहन्ती सयं ओलोकेहीति । तस्मिं काले सा ओलोकेत्वा सभावं अय्य, कथेसि, एवमेतं भविस्सतीति ।

पुण्णो उड्ढाय एकं कट्ठिं गहेत्वा नङ्गलसीसे पहरि, गुळपिण्डो विय नङ्गलसीसे अल्लीयित्वा अट्ठासि । सो भरियं पक्कोसित्वा आह — “भद्दे, अज्जेसं वपितबीजं नाम तीहि वा चतूहि वा मासेहि फलं देति, अम्हाकं पन अय्यस्स

सारिपुत्तथेरस्स अन्तरे रोपितेन सद्धाबीजेन अज्जेव अवस्सं फलं दिन्नं । इमस्मिं करीसमत्ते पदेसे आमलकमत्तोपि पंसुपिण्डो असुवण्णो नाम नत्थी”ति । इदानीं किं करिस्साम्, अय्याति? “भदे, इमं एत्तकं सुवण्णं थेनेत्वा खादितुं नाम न सक्का”ति भरियं तस्मिं ठाने ठपेत्वा भत्तस्स पूरेत्वा आभतं पातिं सुवण्णस्स पूरेत्वा गन्त्वा रज्जो आरोचापेसि — “एको मनुस्सो सुवण्णपातिं गहेत्वा ठितो”ति । राजा तं पक्कोसापेत्वा “कहं ते, तात, लद्ध”न्ति पुच्छि । “देव, मय्हं एकं कसितट्ठानं सब्बं सुवण्णमेव जातं, पहिणित्वा आहरापेथा”ति आह । त्वं किन्नामोसीति? पुण्णो नाम अहं, देवाति । गच्छथ, भणे, सकटानि योजेत्वा पुण्णस्स कसितट्ठानतो सुवण्णमाहरथाति ।

सकटेहि सद्धिं गतराजपुरिसा “रज्जो पुज्ज”न्ति वत्वा सुवण्णपिण्डे गणहन्ति, गहितगहितम्पि कसितलेडुयेव होति । ते गन्त्वा रज्जो आरोचेसुं । तेन हि भणे गन्त्वा “पुण्णस्स पुज्ज”न्ति वत्वा गणहथाति । गहितगहितं सुवण्णमेव होति । ते सब्बम्पि तं सुवण्णं आहरित्वा राजङ्गणे रासिं अकंसु । रासि उब्बेधेन तालप्पमाणो अहोसि । राजा वाणिजे पक्कोसापेत्वा “कस्स गेहे एत्तकं सुवण्णं अत्थी”ति पुच्छि । नत्थि, देव, कस्सचीति । एत्तकस्स पन धनस्स सामिनो किं कातुं वट्ठतीति? धनसेट्ठिं नाम नं कातुं वट्ठति, देवाति? तेन हि पुण्णं इमस्मिं नगरे धनसेट्ठिं नाम करोथाति सब्बं तं सुवण्णं तस्सेव दत्त्वा तं दिवसं येवस्स सेट्ठिट्ठानं अदासि । सो सेट्ठि मङ्गलं करोन्तो सत्ताहं बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स महादानं अदासि । सत्तमे दिवसे दसबलस्स भत्तानुमोदनाय पुण्णसेट्ठिपि भरियापि धीतापि सब्बे सोतापत्तिफले पतिट्ठहिंसु ।

अपरभागे राजगहसेट्ठि “पुण्णसेट्ठिनो वयप्पत्ता दारिका अत्थी”ति सुत्वा अत्तनो पुत्तस्स कारणा तस्स गेहं पेसेसि । सो तस्स सासनं सुत्वा “नाहं धीतरं दस्सामी”ति पटिसासनं पेसेसि । सुमनसेट्ठिपि पुन पेसेसि — “त्वं मम गेहं निस्साय वसित्वा इदानीं एकप्पहारेनेव इस्सरो हुत्वा मय्हं दारिकं न देसी”ति । ततो पुण्णसेट्ठि आह — “इमं ताव तुम्हाकं सेट्ठि सभावमेव कथेसि, पुरिसो नाम सब्बकाले एवंविधोयेवाति न सल्लक्खेतब्बो । अहज्झि इदानीं तादिसे पुरिसे दासे कत्वा गहेतुं सक्कोमि, तुय्हं पन जातिं वा गोत्तं वा न कोपेमि । अपिच खो मम धीता सोतापन्ना अरियसाविका देवसिकं कहापणग्घनकेहि पुप्फेहि पूजं करोति, तमहं तुम्हादिसस्स मिच्छादिट्ठिकस्स गेहं न पेसेस्सामी”ति । एवं पुण्णसेट्ठिस्स पटिबाहकभावं जत्वा राजगहसेट्ठि पुन सासनं पेसेसि — “पोराणकं विस्सासं मा भिन्दतु, अहं मय्हं सुणिसाय देवसिकं द्विन्नं कहापणानं अन्धनकानि पुप्फानि सज्जापेस्सामी”ति । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा धीतरं तस्स घरं पेसेसि ।

अथेकदिवसं सा पुण्णसेट्ठिनो धीता उत्तरा अत्तनो सामिकं एवमाह — “अहं अत्तनो कुलगेहे मासस्स अट्ठ दिवसानि निबद्धं उपोसथकम्मं करोमि, इदानीपि तुम्हेसु सम्पटिच्छन्तेसु उपोसथङ्गानि अधिट्ठहेय्य”न्ति । सो “न सक्का”ति तं न सम्पटिच्छि । सा तं सज्जापेतुं असक्कोन्ती तुण्ही अहोसि । पुन अन्तोवस्से “उपोसथिका भविस्सामी”ति तदापि ओकासं कारेन्ती नेव अलत्थ । सा अन्तोवस्से अट्ठितियेसु मासेसु अतिक्कन्तेसु अट्ठमासे अवसिट्ठे मातापितूनं सासनं पेसेसि — “अहं तुम्हेहि चारके पक्खित्ता एत्तके अट्ठाने एकदिवसम्पि उपोसथङ्गानि अधिट्ठातुं न लभामि, पञ्चदस मे कहापणसहस्सानि पेसेथा”ति । ते धीतु सासनं सुत्वा “किंकारणा”ति अपुच्छित्वाव पहिणिसु । उत्तरा ते कहापणे गणित्वा तस्मिं नगरे सिरिमा नाम गणिका अत्थि, तं पक्कोसापेत्वा “अम्म सिरिमे, अहं इमं अट्ठमासं उपोसथङ्गानि अधिट्ठहिस्सामि, त्वं इमानि पञ्चदस कहापणसहस्सानि गहेत्वा इमं अट्ठमासं सेट्ठिपुत्तं परिचराही”ति । सा “साधु, अय्ये”ति सम्पटिच्छि । ततो पट्टाय सेट्ठिपुत्तो “अहं सिरिमाय सद्धिं मोदिस्सामी”ति उत्तराय अट्ठमासं उपोसथकम्मं सम्पटिच्छि ।

सा तेन सम्पटिच्छितभावं जत्वा दिवसे दिवसे पातोव दासिगणपरिवुता सत्थु सहत्था खादनीयभोजनीयं संविदहित्वा सत्थरि भत्तकिच्चं कत्वा विहारं गते उपोसथङ्गानि अधिट्ठाय पासादवरं आरुह्य अत्तनो सीलानि आवज्जमाना निसीदति ।

एवं अड्डमासं वीतिनामेत्वा उपोसथं विस्सज्जनदिवसे पातोव यागुखज्जकादीनि संविदहन्ती विचरति । तस्मिं समये सेट्ठिपुत्तो सिरिमाय सद्धिं उपरिपासादवरगतो जालवातपानं विवरित्वा अन्तरवत्थुं ओलोकेन्तो अट्ठासि । उत्तरा, वातपानच्छिद्देन उद्धं ओलोकेसि । सेट्ठिपुत्तो उत्तरं ओलोकेत्वा “नेरयिकजातिका वतायं एवंविधं नाम सम्पत्तिं पहाय उक्खलिकमसिमक्खिता हुत्वा निक्कारणा दासीनं अन्तरे विचरती”ति सितं अकासि । उत्तरा, तस्स पमादभावं जत्वा “अयं बालो नाम अत्तनो सम्पत्तिं सब्बकालं थावराति सज्जी भविस्सती”ति सयम्पि सितं अकासि । ततो सिरिमा “अयं चेटिका मयि ठिताय एवं मम सामिकेन सद्धिं सितं करोती”ति कुपिता वेगेन ओतरि । उत्तरा, तस्सा आगमनाकप्पेनेव “अयं बाला अड्डमासमत्तं इमस्मिं गेहे वसित्वा मय्हमेवेतं गेहन्तिसज्जी जाता”ति जत्वा तद्धुणज्जेव मेत्ताझानं समापज्जित्वा अट्ठासि । सिरिमापि दासीनं अन्तरेन आगन्त्वा उल्लुङ्गं गहेत्वा पूवपचनट्टाने पक्कुथिततेलस्स पूरेत्वा उत्तराय मत्थके आसिज्जि, मेत्ताझानस्स विप्फारेन उत्तराय मत्थके आसित्तं पक्कुथिततेलं पदुमपत्ते आसित्तउदकं विय विनिवत्तित्वा गतं ।

तस्मिं खणे सिरिमाय समीपे ठिता दासियो तं ओलोकेत्वा, “भो जे, त्वं अम्हाकं अय्याय हत्थतो मूलं गहेत्वा आगता इमस्मिं गेहे वसमाना अम्हाकं अय्याय सदिसा भवितुं वायमसी”ति सम्मुखट्टाने तं परिभासिसु । तस्मिं खणे सिरिमा अत्तनो आगन्तुकभावं अज्जासि । सा ततोव गन्त्वा उत्तराय पादेसु पतित्वा, “अय्ये, अनुपधारेत्वा मे कत्तं, खमथ मय्ह”न्ति आह । अम्म सिरिमे, नाहं तव इमस्मिं ठाने खमिस्सामि, अहं सपितिका धीता, दसबले खमन्तेयेव खमिस्सामीति ।

सत्थापि खो भिक्खुसङ्घपरिवारो आगन्त्वा उत्तराय निवेसने पज्जत्तासने निसीदि । सिरिमा गन्त्वा सत्थु पादेसु पतित्वा, “भन्ते, मया अय्याय उत्तराय अन्तरे एको दोसो कतो, तुम्हेसु खमन्तेसु खमिस्सामीति वदति, खमथ मय्हं भगवा”ति । खमामि ते सिरिमेति । सा तस्मिं काले गन्त्वा उत्तरं खमापेसि । तंदिवसज्च सिरिमा दसबलस्स भत्तानुमोदनं सुत्वा —

“अक्कोधेन जिने कोधं, असाधुं साधुना जिने ।

जिने कदरियं दानेन, सच्चेनालिकवादिन”न्ति ॥ (ध० प० २२३) —

गाथापरियोसाने सोतापत्तिफले पतिट्ठिता दसबलं निमन्तेत्वा पुनदिवसे महादानं अदासि । एवमेतं वत्थु समुट्ठितं । अपरभागे पन सत्था जेतवने निसीदित्वा उपासिकायो ठानन्तरेसु ठपेन्तो उत्तरं नन्दमातरं ज्ञायीनं अगगट्टाने ठपेसीति ।

सुप्पवासावत्थु

२६३. छट्ठे पणीतदायिकानन्ति पणीतरसदायिकानं उपासिकानं, सुप्पवासा कोलियधीता, अगगाति दस्सेति । सा किर पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलगेहे निब्बत्ता सत्थु धम्मदेसनं सुणन्ती सत्थारं एकं उपासिकं पणीतदायिकानं अगगट्टाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सा कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे कोलियनगरे खत्तियकुले निब्बत्ति, सुप्पवासातिस्सा नामं अकंसु । सा वयप्पत्ता एकस्स सक्क्यकुमारस्स गेहं गता, पठमदस्सनेयेव सत्थु धम्मकथं सुत्वा सोतापत्तिफले पतिट्ठिसि । सा अपरभागे सीवलिनं नाम दारकं विजायि । तस्स वत्थु हेट्ठा वित्थारितमेव ।

सा एकस्मिं समये बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स नानगरसपणीतभोजनं अदासि । सत्था कतभत्तकिच्चो अनुमोदनं

करोन्तो सुप्पवासाय इमं धम्मं देसेसि “भोजनं सुप्पवासे देन्ती अरियसाविका पटिग्गाहकानं पञ्च ठानानि देति । आयुं देति, वण्णं देति, सुखं देति, बलं देति, पटिभानं देति । आयुं खो पन दत्त्वा आयुस्स भागिनी होति दिब्बस्स वा मानुसस्स वा...पे०... पटिभानं दत्त्वा पटिभानस्स भागिनी होति दिब्बस्स वा मानुसस्स वा”ति । एवमेतं वत्थु समुट्ठितं । अथ अपरभागे सत्था जेतवने निसीदित्वा उपासिकायो ठानन्तरेसु ठपेन्तो सुप्पवासं कोलियधीतरं पणीतदायिकानं अगगट्टाने ठपेसीति ।

सुप्पियावत्थु

२६४. सत्तमे गिलानुपट्टाकीनन्ति गिलानुपट्टाकीनं उपासिकानं, सुप्पिया उपासिका, अग्गाति दस्सेति । अयं किर पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलगहे निब्बत्ता अपरभागे सत्थु धम्मदेसनं सुणन्ती सत्थारं एकं उपासिकं गिलानुपट्टाकीनं अगगट्टाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सा कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे बाराणसियं कुलगहे निब्बत्ति, सुप्पियातिस्सा नामं अकंसु । अपरभागे सत्था भिक्खुसङ्घपरिवारो बाराणसिं अगमासि । सा तथागतस्स पठमदस्सनेयेव धम्मं सुत्वा सोतापत्तिफले पतिट्ठासि ।

अथेकदिवसं धम्मस्सवनत्थाय विहारं गता । विहारचारिकं चरमाना एकं भिक्खुं गिलानं दिस्वा अभिवादेत्वा पटिसन्थारं कत्वा “अय्यस्स किं लब्धुं वट्ठती”ति पुच्छि । रसं लब्धुं वट्ठति, उपासिकेति । “होतु, भन्ते, अहं पहिणिस्सामी”ति थेरं अभिवादेत्वा अन्तोन्नगरं गन्त्वा पुनदिवसे पवत्तमंसत्थाय दासिं अन्तरापणं पेसेसि । सा सकलनगरे पवत्तमंसं अलभित्वा अलब्धभावं कथेसि । उपासिका चिन्तेसि — “अहं अय्यस्स रसं पहिणिस्सामीति वत्त्वा सचे न पेसेस्सामि, अय्यो अज्जतोपि अलभन्तो किलमिस्सति, यंकिञ्चि कत्वा पेसेतुं वट्ठती”ति गम्भं पविसित्वा ऊरुमंसं छिन्दित्वा दासिया अदासि “इदं मंसं गहेत्वा सम्भारेहि योजेत्वा रसं कत्वा विहारं नेत्वा अय्यस्स देहि । सो चे मं पुच्छति, गिलानाति वदेही”ति । सा तथा अकासि ।

सत्था तं कारणं जत्वा पुनदिवसे भिक्खाचारवेलाय भिक्खुसङ्घपरिवृतो उपासिकाय गेहं अगमासि । सा तथागतस्स आगतभावं सुत्वा सामिकं आमन्तेसि — “अय्यपुत्त, अहं सत्थु सन्तिकं गन्तुं न सक्कोमि, गच्छ त्वं सत्थारं अन्तोगेहं पवेसेत्वा निसीदापेही”ति । सो तथा अकासि । सत्था “कहं सुप्पिया”ति पुच्छि । गिलाना, भन्तेति । पक्कोसथ, नन्ति । अथ ते गन्त्वा “सत्था तं पक्कोसती”ति आहंसु । सा चिन्तेसि — “सब्बलोकस्स हितानुकम्पको सत्था न इमं कारणं अदिस्वा पक्कोसापेस्सती”ति सहसा मज्जम्हा वुट्ठासि । अथस्सा बुद्धानुभावेन तंखण्येव वणो रुहित्वा सुच्छवि अहोसि सेसट्ठानतो अतिरेकतरं विप्पसन्नवण्णो । तस्मिं खणे उपासिका सितं कत्वा दसबलं पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि । सत्था “इमिस्सा उपासिकाय किं अफासुक”न्ति पुच्छि । सा अत्तना कतकारणं सब्बं कथेसि । सत्था कतभत्तकिच्चो विहारं गन्त्वा भिक्खुसङ्घं सन्निपातापेत्वा तं भिक्खुं अनेकपरियायेन विगारहित्वा सिक्खापदं (महाव० २८०) पज्जपेसि । एवमेतं वत्थु समुट्ठितं । अपरभागे सत्था जेतवने निसिन्नो उपासिकायो ठानन्तरेसु ठपेन्तो सुप्पियं उपासिकं गिलानुपट्टाकीनं अगगट्टाने ठपेसीति ।

कातियानीवत्थु

२६५. अट्ठमे अवेच्चप्पसन्नानन्ति अधिगतेन अचलप्पसादेन समन्नागतानं उपासिकानं, कातियानी, अग्गाति दस्सेति । सा किर पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुलगहे निब्बत्ता सत्थारं एकं उपासिकं अवेच्चप्पसन्नानं अगगट्टाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सा कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे कुररघरनगरे

निब्बत्ति, कातियानीतिस्सा नामं अकंसु।

सा अपरभागे वयप्पत्ता कुररघरिकाय, काळिया सहायिका, दळ्हमित्ता अहोसि। यदा पन कुटिकण्णसोणत्थेरो “दसबलस्स कथितनियामेन मय्हम्पि धम्मं कथेही”ति मातरा याचितो रत्तिभागे अन्तोन्नगरे अलङ्कृतधम्मासने निसीदित्वा मातरं कायसक्खिं कत्वा धम्मदेसनं आरभि, तदा अयं कातियानी उपासिका काळिया सद्धिं गन्त्वा परिसपरियन्ते धम्मं सुणन्ती अट्ठासि। तस्मिं समये पच्चमत्तानि चोरसतानि अन्तोन्नगरे दिवा कतसज्जाय कोटितो पट्टाय उम्मङ्गं खनित्वा इमिस्सा कातियानिया घरं सम्पापुणिसु। तेसं चोरजेट्टको तेहि सद्धिं अपविसित्वा “किं नु खो अयं परिसा सन्निपतिता”ति वीमंसनत्थाय सोणत्थेरस्स धम्मकथनट्ठानं गन्त्वा परिसपरियन्ते तिट्ठमानो इमिस्सा कातियानिया पिट्ठिपस्से अट्ठासि।

तस्मिं समये, कातियानी, दासिं आमन्तेसि — “गच्छ जे, गेहं पविसित्वा दीपतेलं आहर, मयं दीपे जालेत्वा धम्मं सोस्सामा”ति। सा घरं गन्त्वा उम्मङ्गे चोरे दिस्वा दीपतेलं अगण्हित्वाव आगन्त्वा अत्तनो अय्याय आरोचेसि — “अय्ये, गेहे चोरा उम्मङ्गं खनन्ती”ति। तं सुत्वा चोरजेट्टको चिन्तेसि — “सचायं इमिस्सा कथं गण्हित्वा गेहं गमिस्सति, एत्थेव नं असिना द्वेधा छिन्दिस्सामि। सचे पन गहितनिमित्तेनेव धम्मं सुणिस्सति, चोरेहि गहितभण्डकम्पि पुन दापेस्सामी”ति। कातियानीपि खो दासिया कथं सुत्वा, “अम्म, मा सद्धं करि, चोरा नाम हरन्ता अत्तना दिट्ठमेव हरिस्सन्ति, अहं पन अज्ज दुल्लभस्सवनं सुणामि, मा धम्मस्स अन्तरायं करोही”ति आह। चोरजेट्टको तस्सा वचनं सुत्वा चिन्तेसि — “इमिना अज्झासयेन ठिताय नाम गेहे भण्डं हरन्तेहि अम्हेहि महापथवी पविसितब्बा भवेय्या”ति। सो तावदेव गन्त्वा चोरेहि गहितभण्डं छट्ठापेत्वा चोरेहि सद्धिं आगन्त्वा धम्मं सुणन्तो परिसपरियन्ते अट्ठासि। कातियानीपि उपासिका थेरस्स देसनापरियोसाने सोतापत्तिफले पतिट्ठासि।

अथ अरुणे उगगते चोरजेट्टको गन्त्वा उपासिकाय पादेसु पतित्वा, “अय्ये, सब्बेसंयेव नो खमाही”ति आह। किं पन तुम्हेहि मय्हं कतन्ति? सो सब्बं अत्तना कतदोसं आरोचेसि। तेन हि, ताता, खमामि तुम्हाकन्ति। अय्ये, अम्हाकं एवं खमितं नाम न होति, तुम्हाकं पन पुत्तत्थेरस्स सन्तिके सब्बेसंयेव नो पब्बज्जं दापेहीति। सा सब्बेपि ते गहेत्वा कुटिकण्णसोणत्थेरस्स सन्तिके पब्बाजेसि। तेपि खो चोरा थेरस्स सन्तिके पब्बजिता सब्बेव अरहत्तं पापुणिसु। एवमेतं वत्थु समुट्ठितं। अपरभागे सत्था जेतवने विहरन्तो उपासिकायो ठानन्तरेसु ठपेन्तो कातियानिं उपासिकं अवेच्चप्पसन्नानं अगगट्ठाने ठपेसीति।

नकुलमातावत्थु

२६६. नवमे विस्सासिकानन्ति विस्सासकथं कथेन्तीनं उपासिकानं, नकुलमाता गहपतानी, अग्गाति दस्सेति। यं पनेत्थ वत्तब्बं, तं सब्बं हेट्ठा उपासकपाळियं वुत्तमेव। केवलं इध नकुलमातरं धुरं कत्वा वेदितब्बन्ति।

काळीकुररघरिकावत्थु

२६७. दसमे अनुस्सवप्पसन्नानन्ति अनुस्सवेनेव उप्पन्नेन पसादेन समन्नागतानं उपासिकानं अन्तरे, काळी उपासिका, कुररघरिका अग्गाति दस्सेति। सा किर पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतियं कुररघरनगरे निब्बत्ता सत्थु धम्मकथं सुणन्ती सत्थारं एकं उपासिकं अनुस्सवप्पसन्नानं अगगट्ठाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि। सा कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा इमस्मिं बुद्धप्पादे राजगहनगरे कुलगेहे निब्बत्ति, काळीतिस्सा नामं अकंसु।

सा वयप्पत्ता कुररघरनगरे कुलगेहं गता । अथस्सा संवासेन गब्भो पतिट्ठहि । सा परिपुण्णगब्भा “परेसं गेहे गब्भवुट्ठानं नाम अप्पतिरूप”न्ति अत्तनो कुलनगरमेव आगन्त्वा रत्तिभागसमनन्तरे अत्तनो पासादस्स उपरि आकासे ठितानं सातागिरहेमवतानं रतनत्तयस्स वण्णं कथेन्तानं कथं सुत्वा अनुस्सविकप्पसादं उप्पादेत्वा सत्थु अदस्सनेनेव सोतापत्तिफले पतिट्ठासि, अपरभागे पनस्सा गब्भवुट्ठानं अहोसीति सब्बं वत्थु हेट्ठा वित्थारितमेव । अपरभागे पन सत्था जेतवने भिक्खुसङ्घमज्जे निसीदित्वा उपासिकायो ठानन्तरेसु ठपेन्तो इमं उपासिकं अनुस्सवप्पसन्नानं अगगट्ठाने ठपेसीति ।

दससुत्तपरिमाणाय उपासिकापाळिया वण्णना निट्ठिता ।

एत्तावता च मनोरथपूरणिया

अङ्गुत्तरनिकाय-अट्ठकथाय

सब्बापि एतदग्गपाळिवण्णना निट्ठिता ।

१५. अट्ठानपाळि

(१५) १. अट्ठानपाळि-पठमवग्गवण्णना

२६८. अट्ठानपाळिया अट्ठानन्ति हेतुपटिक्खेपो । अनवकासोति पच्चयपटिक्खेपो । उभयेनापि कारणमेव पटिक्खिपति । कारणज्झि तदायत्तवुत्तिताय अत्तनो फलस्स ठानन्ति च अवकासोति च वुच्चति । यन्ति येन कारणेन । दिट्ठिसम्पन्नोति मग्गदिट्ठिया सम्पन्नो सोतापन्नो अरियसावको । तस्स हि दिट्ठिसम्पन्नो इतिपि, दस्सनसम्पन्नो इतिपि, आगतो इमं सद्धम्मं इतिपि, पस्सति इमं सद्धम्मं इतिपि, सेक्खेन जाणेन समन्नागतो इतिपि, सेक्खाय विज्जाय समन्नागतो इतिपि, धम्मसोतसमापन्नो इतिपि, अरियो निब्बेधिकपज्जो इतिपि, अमतद्वारं आहच्च तिट्ठति इतिपिति बहूनि नामानि होन्ति । कज्जि सङ्खारन्ति चतुभूमकेसु सङ्खतसङ्खारेसु कज्जि एकं सङ्खारम्पि । निच्चतो उपगच्छेय्याति निच्चोति गण्हेय्य । नेतं ठानं विज्जतीति एतं कारणं नत्थि न उपलब्धति । यं पुथुज्जनोति येन कारणेन पुथुज्जनो । ठानमेतं विज्जतीति एतं कारणं अत्थि । सस्सतदिट्ठिया हि सो तेभूमकेसु सङ्खतसङ्खारेसु कज्जि सङ्खारं निच्चतो गण्हेय्याति अत्थो । चतुत्थभूमकसङ्खारा पन तेजुस्सदत्ता दिवसंसन्तत्तो अयोगुळो विय मक्खिकानं, दिट्ठिया वा अज्जेसं वा अकुसलानं आरम्भणं न होन्ति । इमिना नयेन कज्जि सङ्खारं सुखतोतिआदीसुपि अत्थो वेदितब्बो ।

२६९. सुखतो उपगच्छेय्याति “एकन्तसुखी अत्ता होति आरोगो परम्मरणा”ति (दी० नि० १.७६, ७९; म० नि० ३.२१, २२) एवं अत्तदिट्ठिवसेन सुखतो गाहं सन्धायेतं वुत्तं । दिट्ठिविप्पयुत्तचित्तेन पन अरियसावको परिळाहाधिभूतो परिळाहवूपसमत्थं मत्तहत्थिपरित्तासितो विय चोक्खब्राह्मणो गूथं कज्जि सङ्खारं सुखतो उपगच्छति ।

२७०. अत्तवारे कसिणादिपण्णत्तिसङ्गहत्थं “सङ्खार”न्ति अवत्वा कज्जि धम्मन्ति वुत्तं । इधापि अरियसावकस्स चतुभूमकवसेन परिच्छेदो वेदितब्बो, पुथुज्जनस्स तेभूमकवसेन । सब्बवारेसु वा अरियसावकस्सापि तेभूमकवसेनेव परिच्छेदो वट्ठति । यं यं हि पुथुज्जनो गण्हाति, ततो ततो अरियसावको गाहं विनिवेठेति । पुथुज्जनो हि यं यं निच्चं सुखं अत्ताति गण्हाति, तं तं अरियसावको अनिच्चं दुक्खं अनत्ताति गण्हन्तो तं गाहं विनिवेठेति । इति इमस्मिं सुत्तत्तये

पुथुज्जनत्तगाहविनिवेठनं नाम कथितं ।

२७१. मातरन्ति आदीसु जनिकाव माता, जनकोव पिता, मनुस्सभूतोव खीणासवो अरहाति अधिप्पेतो । किं पन अरियसावको अज्जं जीविता वोरोपेय्याति? एतम्पि अट्टानं । सचेपि भवन्तरगतं अरियसावकं अत्तनो अरियसावकभावं अजानन्तम्पि कोचि एवं वदेय्य “इमं कुन्थकिपिल्लिकं जीविता वोरोपेत्वा सकलचक्कवाळगब्भे चक्कवत्तिरज्जं पटिपज्जाही”ति, नेव सो तं जीविता वोरोपेय्य । अथापि नं एवं वदेय्युं “सचे इमं न घातेस्ससि, सीसं ते छिन्दिस्सामा”ति । सीसमेवस्स छिन्देय्युं, न च सो तं घातेय्य । पुथुज्जनभावस्स पन महासावज्जभावदस्सनत्थं अरियसावकस्स च बलवदीपनत्थमेतं वुत्तं । अयज्हेत्थ अधिप्पायो — सावज्जो पुथुज्जनभावो, यत्र हि नाम पुथुज्जनो मातुघातादीनिपि आनन्तरियानि करिस्सति । महाबलो च अरियसावको, यो एतानि कम्मामि न करोतीति ।

२७४. पदुट्ठचित्तोति वधकचित्तेन पदुट्ठचित्तो । **लोहितं उप्पादेय्या**ति जीवमानकसरीरे खुद्दकमक्खिकाय पिवनमत्तम्पि लोहितं उप्पादेय्य ।

२७५. सङ्गं भिन्देय्याति समानसंवासकं समानसीमाय ठितं पञ्चहि कारणेहि सङ्गं भिन्देय्य । वुत्तम्पि चेत्तं “पञ्चहुपालि, आकारेहि सङ्गो भिज्जति — कम्मेन, उद्देसेन, वोहरन्तो, अनुस्सावनेन, सलाकग्गाहेना”ति (परि० ४५८) ।

तत्थ **कम्मेना**ति अपलोकनादीसु चतूसु कम्मेसु अज्जतरेन कम्मेन । **उद्देसेना**ति पञ्चसु पातिमोक्खुद्देसेसु अज्जतरेन उद्देसेन । **वोहरन्तो**ति कथयन्तो, ताहि ताहि उप्पत्तीहि **अधम्मं धम्मो**ति आदीनि अट्टारस भेदकरवत्थूनि दीपेन्तो । **अनुस्सावनेना**ति “ननु तुम्हे जानाथ मय्हं उच्चाकुला पब्बजितभावं बहुस्सुतभावज्ज, मादिसो नाम उद्धम्मं उब्बिनयं सत्थु सासनं गाहेय्याति चित्तम्पि उप्पादेतुं न तुम्हाकं युत्तं, किं मय्हं अवीचि नीलुप्पलवनं विय सीतला, किं अहं अपायतो न भायामी”ति आदिना नयेन कण्णमूले वचीभेदं कत्वा अनुस्सावनेन । **सलाकग्गाहेना**ति एवं अनुस्सावेत्वा तेसं चित्तं उपत्थम्भेत्वा अनिवत्तिधम्मे कत्वा “गणहथ इमं सलाक”न्ति सलाकग्गाहेन ।

एत्थ च कम्मेव उद्देसो वा पमाणं, वोहारानुस्सावनसलाकग्गाहा पन पुब्बभागा । अट्टारसवत्थुदीपनवसेन हि वोहरन्तेन तत्थ रुचिजननत्थं अनुस्सावेत्वा सलाकाय गहितायपि अभिन्नोव होति सङ्गो । यदा पन एवं चत्तारो वा अतिरेका वा सलाकं गहेत्वा आवेणिकं कम्मं वा उद्देसं वा करोन्ति, तदा सङ्गो भिन्नो नाम होति । एवं दिट्ठिसम्पन्नो पुग्गलो सङ्गं भिन्देय्याति नेतं ठानं विज्जति । एत्तावता मातुघातादीनि पञ्च आनन्तरियकम्मामि दस्सितानि होन्ति, यानि पुथुज्जनो करोति, न अरियसावको । तेसं आविभावत्थं —

“कम्मतो द्वारतो चेव, कप्पट्टितियतो तथा ।

पाकसाधारणादीहि, विज्जातब्बो विनिच्छयो” ॥

तत्थ **कम्मतो** ताव — एत्थ हि मनुस्सभूतस्सेव मनुस्सभूतं मातरं वा पितरं वा अपि परिवत्तलिङ्गं जीविता वोरोपेन्तस्स कम्मं आनन्तरियं होति, तस्स विपाकं पटिबाहिस्सामीति सकलचक्कवाळं महाचेतियप्पमाणेहिपि कज्जनथूपेहि पूरेत्वापि सकलचक्कवाळं पूरेत्वा निसिन्नस्स भिक्खुसङ्घस्स महादानं दत्वापि बुद्धस्स भगवतो सङ्घाटिकण्णं अमुज्जन्तो विचरित्वापि कायस्स भेदा निरयमेव उपपज्जति । यो पन सयं मनुस्सो तिरच्छानभूतं मातरं वा पितरं वा, सयं वा तिरच्छानभूतो मनुस्सभूतं, तिरच्छानभूतोयेव वा तिरच्छानभूतं जीविता वोरोपेति, तस्स कम्मं आनन्तरियं न होति,

भारियं पन होति, आनन्तरियं आहच्चेव तिड्ढति । मनुस्सजातिकानं पन वसेन अयं पज्जो कथितो ।

तत्थ एळकचतुक्कं, सङ्गामचतुक्कं, चोरचतुक्कञ्च कथेतब्बं । एळकं मारेस्सामीति अभिसन्धिनापि हि एळकद्वाने ठितं मनुस्सो मनुस्सभूतं मातरं वा पितरं वा मारेन्तो आनन्तरियं फुसति । एळकाभिसन्धिना मातापिति अभिसन्धिना वा एळकं मारेन्तो आनन्तरियं न फुसति, मातापिति अभिसन्धिना मातापितरो मारेन्तो फुसतेव । एस नयो इतरस्मिम्पि चतुक्कद्वये । यथा च मातापितूसु, एवं अरहन्तेपि एतानि चतुक्कानि वेदितब्बानि । मनुस्सअरहन्तमेव च मारेत्वा आनन्तरियं फुसति, न यक्खभूतं । कम्मं पन भारियं, आनन्तरियसदिसमेव । मनुस्सअरहन्तस्स च पुथुज्जनकालेयेव सत्थप्पहारे वा विसे वा दिन्नेपि यदि सो अरहत्तं पत्वा तेनेव मरति, अरहन्तघातको होतियेव । यं पन पुथुज्जनकाले दिन्नं दानं अरहत्तं पत्वा परिभुज्जति, पुथुज्जनस्सेव तं दिन्नं होति । सेसअरियपुग्गले मारेन्तस्स आनन्तरियं नत्थि, कम्मं पन भारियं, आनन्तरियसदिसमेव ।

लोहितुप्पादे तथागतस्स अभेज्जकायताय परूपक्कमेन चम्मच्छेदं कत्वा लोहितपग्घरणं नाम नत्थि, सरीरस्स पन अन्तोयेव एकस्मिं ठाने लोहितं समोसरति । देवदत्तेन पविद्धसिलतो भिज्जित्वा गता सकलिकापि तथागतस्स पादन्तं पहरि, फरसुना पहटो विय पादो अन्तोलोहितोयेव अहोसि । तथा करोन्तस्स आनन्तरियं होति । जीवको पन तथागतस्स रुचिया सत्थकेन चम्मं छिन्दित्वा तम्हा ठाना दुडुलोहितं नीहरित्वा फासुकमकासि । तथा करोन्तस्स पुज्जकम्ममेव होति ।

अथ ये परिनिब्बुते तथागते चेतियं भिन्दन्ति, बोधिं छिन्दन्ति, धातुम्हि उपक्कमन्ति, तेसं किं होतीति? भारियं कम्मं होति, आनन्तरियसदिसं । सधातुकं पन थूपं वा पटिमं वा बाधयमानं बोधिसाखं छिन्दितुं वट्टति । सचेपि तत्थ निलीना सकुणा चेतिये वच्चं पातेन्ति, छिन्दितुं वट्टतियेव । परिभोगचेतियतो हि सरीरचेतियं महन्तरं । चेतियवत्थुं भिन्दित्वा गच्छन्तं बोधिमूलम्पि छिन्दित्वा हरितुं वट्टति । या पन बोधिसाखा बोधिघरं बाधति, तं गेहरक्खणत्थं छिन्दितुं न लभति । बोधिअत्थज्झि गेहं, न गेहत्थाय बोधि । आसनघरेपि एसेव नयो । यस्मिं पन आसनघरे धातु निहिता होति, तस्स रक्खणत्थाय बोधिसाखं छिन्दितुं वट्टति । बोधिजग्गनत्थं ओजाहरणसाखं वा पूतिसाखं वा छिन्दितुं वट्टतियेव, सरीरपटिजग्गने विय पुज्जम्पि होति ।

सङ्खभेदेपि सीमट्टकसङ्के असन्निपतिते विसुं परिसं गहेत्वा कतवोहारानुस्सावनसलाकगाहस्स कम्मं वा करोन्तस्स उद्देसं वा उद्दिसन्तस्स भेदो च होति आनन्तरियकम्मञ्च । समग्गसज्जाय पन वट्टतीति सज्जाय वा करोन्तस्स भेदोव होति, न आनन्तरियकम्मं । तथा नवतो ऊनपरिसाय । सब्बन्तिमेन परिच्छेदेन नवन्नं जनानं यो सङ्खं भिन्दति, तस्स आनन्तरियकम्मं होति । तस्स अनुवत्तकानं अधम्मवादीनं महासावज्जकम्मं, धम्मवादीनो पन अनवज्जा । तत्थ नवन्नमेव सङ्खभेदे इदं सुत्तं — “एकतो, उपालि, चत्तारो होन्ति, एकतो चत्तारो, नवमो अनुस्सारवेति, सलाकं गाहेति ‘अयं धम्मो अयं विनयो इदं सत्थु सासनं, इमं गण्हथ, इमं रोचेथा’ति । एवं खो, उपालि, सङ्खराजि चेव होति सङ्खभेदो च । नवन्नं वा, उपालि, अतिरेकनवन्नं वा सङ्खराजि चेव होति सङ्खभेदो चा’ति (चूळव० ३५१) । एतेसु च पन पज्जसु सङ्खभेदो वचीकम्मं, सेसानि कायकम्मानीति एवं कम्मतो विज्जातब्बो विनिच्छयो ।

द्वारतोति सब्बानेव चेतानि कायद्वारतोपि वचीद्वारतोपि समुट्ठहन्ति । पुरिमानि पनेत्थ चत्तारि आणत्तिकविज्जामयप्पयोगवसेन वचीद्वारतो समुट्ठहित्वापि कायद्वारमेव पूरेन्ति, सङ्खभेदो हत्थमुद्वाय भेदं करोन्तस्स कायद्वारतो समुट्ठहित्वापि वचीद्वारमेव पूरेतीति एवमेत्थ द्वारतोपि विज्जातब्बो विनिच्छयो ।

कण्पट्टितियतोति सङ्गभेदोयेव चेत्य कण्पट्टितियो । सण्ठहन्ते हि कण्पे वा कण्पवेमज्झे वा सङ्गभेदं कत्वा कण्पविनासेयेव मुच्चति । सचेपि हि ‘स्वे कण्पो विनस्सिस्सती’ति अज्ज सङ्गभेदं करोति, स्वेव मुच्चति, एकदिवसमेव निरये पच्चति । एवं करणं पन नत्थि । सेसानि चत्तारि कम्मनि आनन्तरियानेव होन्ति, न कण्पट्टितियानीति एवमेत्थ कण्पट्टितियतोपि विज्जातब्बो विनिच्छयो ।

पाकतोति येन च पञ्चपेतानि कम्मनि कतानि होन्ति, तस्स सङ्गभेदोयेव पटिसन्धिवसेन विपच्चति, सेसानि “अहोसिकम्मं नाहोसि कम्मविपाको”ति एवमादीसु सङ्गं गच्छन्ति । सङ्गभेदाभावे लोहितुप्पादो, तदभावे अरहन्तघातो, तदभावे सचे पिता सीलवा होति, माता दुस्सीला, नो वा तथा सीलवती, पितुघातो पटिसन्धिवसेन विपच्चति । सचे माता सीलवती, मातुघातो । द्वीसुपि सीलेन वा दुस्सीलेन वा समानेसु मातुघातोव पटिसन्धिवसेन विपच्चति । माता हि दुक्करकारिनी बहूपकारा च पुत्तानन्ति । एवमेत्थ पाकतोपि विज्जातब्बो विनिच्छयो ।

साधारणादीहीति पुरिमानि चत्तारि सब्बेसम्पि गहट्टपब्बजितानं साधारणानि । सङ्गभेदो पन “न खो, उपालि भिक्खुनी, सङ्गं भिन्दति, न सिक्खमाना, न सामणरो, न सामणेरी, न उपासको, न उपासिका सङ्गं भिन्दति । भिक्खु खो, उपालि, पकतत्तो समानसंवासको समानसीमायं ठितो सङ्गं भिन्दती”ति (चूळव० ३५१) वचनतो वुत्तप्पकारस्स भिक्खुनोव होति, न अज्जस्स, तस्मा असाधारणो । आदिसद्देन सब्बेपेते दुक्खवेदनाय सहगता दोसमोहसम्पयुत्ता चाति एवमेत्थ साधारणादीहिपि विज्जातब्बो विनिच्छयो ।

२७६. अज्जं सत्थारन्ति “अयं मे सत्था सत्थु किच्चं कातुं असमत्थो”ति भवन्तरेपि अज्जं तित्थकरं ‘अयं मे सत्था’ति एवं गणहेय्य, नेतं ठानं विज्जतीति अत्थो ।

२७७. एकस्सा लोकधातुयाति दससहस्सिलोकधातुया । तीणि हि खेत्तानि जातिखेत्तं, आणाखेत्तं विसयखेत्तन्ति । तत्थ **जातिखेत्तं** नाम दससहस्सी लोकधातु । सा हि तथागतस्स मातुकुच्छिस्मिं ओक्कमनकाले निक्खमनकाले सम्बोधिकाले धम्मचक्कप्पवत्तने आयुसङ्खारवोस्सज्जने परिनिब्बाने च कम्पति । कोटिसतसहस्सचक्कवाळं पन **आणाखेत्तं** नाम । आटानाटियपरित्तमोरपरित्तधजगपरित्तरतनपरित्तादीनज्झि एत्थ आणा पवत्तति । **विसयखेत्तस्स** पन परिमाणं नत्थि । बुद्धानज्झि “यावतकं जाणं तावतकं जेय्यं, यावतकं जेय्यं तावतकं जाणं, जाणपरियन्तिकं जेय्यं, जेय्यपरियन्तिकं जाण”न्ति (महानि० ६९; चूळनि० मोघराजमाणवपुच्छानिद्देसो ८५; पटि० म० ३.५) वचनतो अविसयो नाम नत्थि ।

इमेसु पन तीसु खेत्तेसु ठपेत्वा इमं चक्कवाळं अज्जस्मिं चक्कवाळे बुद्धा उप्पज्जन्तीति सुत्तं नत्थि, न उप्पज्जन्तीति पन अत्थि । **तीणि हि पिटकानि** — विनयपिटकं, सुत्तन्तपिटकं, अभिधम्मपिटकं । **तिस्सो सङ्गीतियो** — महाकस्सपत्थेरस्स सङ्गीति, यस्सत्थेरस्स सङ्गीति, मोग्गलिपुत्तत्थेरस्स सङ्गीति । इमा तिस्सो सङ्गीतियो आरुळ्हे तेपिटके बुद्धवचने इमं चक्कवाळं मुञ्चित्वा अज्जत्थ बुद्धा उप्पज्जन्तीति सुत्तं नत्थि, न उप्पज्जन्तीति पन अत्थि ।

अपुब्बं अचरिमन्ति अपुरे अपच्छा, एकतो न उप्पज्जन्ति । पुरे वा पच्छा वा उप्पज्जन्तीति वुत्तं होति । तत्थ बोधिपल्लङ्गे “बोधिं अप्पत्वा न उट्ठहिस्सामी”ति निसिन्नकालतो पट्टाय याव मातुकुच्छिस्मिं पटिसन्धिग्गहणं, ताव पुब्बेति न वेदितब्बं । बोधिसत्तस्स हि पटिसन्धिक्खणे दससहस्सचक्कवाळकम्पनेनेव खेत्तपरिग्गहो कतो, एत्थन्तरे अज्जस्स बुद्धस्स उप्पत्ति निवारिताव होति । परिनिब्बानतो पट्टाय याव सासपमत्तापि धातु तिड्ढति, ताव पच्छाति न वेदितब्बं । धातूसु

हि ठितासु बुद्धा ठिताव होन्ति । तस्मा एत्थन्तरे अज्जस्स बुद्धस्स उप्पत्ति निवारिताव होति । धातुपरिनिब्बाने पन जाते अज्जस्स बुद्धस्स उप्पत्ति न निवारिता ।

कस्मा पन अपुब्बं अचरिमं न उप्पज्जन्तीति? अनच्छरियत्ता । बुद्धा हि अच्छरियमनुस्सा । यथाह — “एकपुग्गलो, भिक्खवे, लोके उप्पज्जमानो उप्पज्जति अच्छरियमनुस्सो । कतमो एकपुग्गलो? तथागतो अरहं सम्मासम्बुद्धो”ति (अ० नि० १.१७२) । यदि च द्वे वा चत्तारो वा अट्ठ वा सोळस वा एकतो उप्पज्जेय्युं, अनच्छरिया भवेय्युं । एकस्मिञ्चि विहारे द्विन्नं चेति यानमि लाभसक्कारो उळारा न होन्ति, भिक्खूपि बहुताय अनच्छरिया जाता, एवं बुद्धापि भवेय्युं । तस्मा न उप्पज्जन्ति ।

देसनाय च विसेसाभावतो । यच्चि सतिपट्टानादिकं धम्मं एको देसेति, अज्जेन उप्पज्जित्वापि सोव धम्मो देसेतब्बो सिया । ततो अनच्छरियो सिया । एकस्मिं पन धम्मं देसेन्ते देसनापि अच्छरियाव होति ।

विवादभावतो च । बहूसु च बुद्धेसु उप्पन्नेसु बहूनं आचरियानं अन्तेवासिका विय “अम्हाकं बुद्धो पासादिको, अम्हाकं बुद्धो मधुरस्सरो लाभो पुज्जवा”ति विवदेय्युं, तस्मापि एवं न उप्पज्जन्ति ।

अपिचेतं कारणं मिलिन्दरज्जा पुट्टेन नागसेनत्थेरेन वित्थारितमेव । वुत्तञ्चि तत्थ (मि० प० ५.१.१) —

“भन्ते, नागसेन, भासितमि हेतं भगवता — ‘अट्टानमेतं, भिक्खवे, अनवकासो, यं एकस्सा लोकधातुया द्वे अरहन्तो सम्मासम्बुद्धा अपुब्बं अचरिमं उप्पज्जेय्युं, नेतं ठानं विज्जती’ति । देसेन्ता च, भन्ते नागसेन, सब्बेपि तथागता सत्ततिस बोधिपक्खियधम्मे देसेन्ति, कथयमाना च चत्तारि अरियसच्चानि कथेन्ति, सिक्खापेन्ता च तीसु सिक्खासु सिक्खापेन्ति, अनुसासमाना च अप्पमादपटिपत्तियं अनुसासन्ति । यदि, भन्ते नागसेन, सब्बेसमि तथागतानं एको उद्देसो एका कथा एका सिक्खा एका अनुसिट्ठि, केन कारणेन द्वे तथागता एकक्खणे न उप्पज्जन्ति । एकेनपि ताव बुद्धुप्पादेन अयं लोको ओभासजातो, यदि दुतियोपि बुद्धो भवेय्य, द्विन्नं पभाय अयं लोको भिय्योसोमत्ताय ओभासजातो भवेय्य । ओवदमाना च द्वे तथागता सुखं ओवदेय्युं, अनुसासमाना च सुखं अनुसासेय्युं । तत्थ मे कारणं देसेहि, यथाहं निस्संसयो भवेय्यन्ति” ।

“अयं, महाराज, दससहस्सी लोकधातु एकबुद्धधारणी, एकस्सेव तथागतस्स गुणं धारेति । यदि दुतियो बुद्धो उप्पज्जेय्य, नायं दससहस्सी लोकधातु धारेय्य, चलेय्य कम्पेय्य नमेय्य ओनमेय्य विनमेय्य विकिरेय्य विधमेय्य विद्धंसेय्य, न ठानमुपगच्छेय्य ।

“यथा, महाराज, नावा एकपुरिससन्धारणी भवेय्य । एकस्मिं पुरिसे अभिरूळ्हे सा नावा समुपादिका भवेय्य । अथ दुतियो पुरिसो आगच्छेय्य तादिसो आयुना वण्णेन वयेन पमाणेन किसथूलेन सब्बङ्गपच्चङ्गेन, सो तं नावं अभिरूहेय्य । अपि नु सा, महाराज, नावा द्विन्नमि धारेय्याति? न हि, भन्ते, चलेय्य कम्पेय्य नमेय्य ओनमेय्य विनमेय्य विकिरेय्य विधमेय्य विद्धंसेय्य, न ठानमुपगच्छेय्य, ओसीदेय्य उदकेति । एवमेव खो, महाराज, अयं दससहस्सी लोकधातु एकबुद्धधारणी, एकस्सेव तथागतस्स गुणं धारेति, यदि दुतियो बुद्धो उप्पज्जेय्य, नायं दससहस्सी लोकधातु धारेय्य, चलेय्य... पे० ... न ठानमुपगच्छेय्य ।

“यथा वा पन, महाराज, पुरिसो यावदत्थं भोजनं भुज्जेय्य छादेन्तं याव कण्ठमभिपूरयित्वा । सो धातो पीणितो परिपुण्णो निरन्तरो तन्दिकतो अनोनमितदण्डजातो पुनदेव तत्तकं भोजनं भुज्जेय्य । अपि नु खो सो, महाराज, पुरिसो सुखितो भवेय्याति? न हि, भन्ते, सकिंभुत्तोव मरेय्याति । एवमेव खो, महाराज, अयं दससहस्सी लोकधातु एकबुद्धधारणी... पे०... न ठानमुपगच्छेय्याति ।

“किं नु खो, भन्ते नागसेन, अतिधम्मभारेन पथवि चलतीति? इध, महाराज, द्वे सकटा रतनपरिपूरिता भवेय्युं याव मुखसमा । एकस्मा सकटतो रतनं गहेत्वा एकस्मिं सकटे आकिरेय्युं, अपि नु तं, महाराज, सकटं द्विन्नम्पि सकटानं रतनं धारेय्याति? न हि, भन्ते, नाभिपि तस्स फलेय्य, अरापि तस्स भिज्जेय्युं, नेमीपि तस्स ओपतेय्युं, अक्खोपि तस्स भिज्जेय्याति । किं नु खो, महाराज, अतिरतनभारेन सकटं भिज्जतीति? आम, भन्तेति । एवमेव खो, महाराज, अतिधम्मभारेन पथवी चलतीति ।

“अपि च, महाराज, इमं कारणं बुद्धबलपरिदीपनाय ओसारितं । अज्जम्पि तत्थ अभिरूपं कारणं सुणोहि, येन कारणेन द्वे सम्मासम्बुद्धा एकक्खणे न उप्पज्जन्ति । यदि, महाराज, द्वे सम्मासम्बुद्धा एकक्खणे उप्पज्जेय्युं, परिसाय विवादो उप्पज्जेय्य, ‘तुम्हाकं बुद्धो, अम्हाकं बुद्धो’ति उभतोपक्खजाता भवेय्युं । यथा, महाराज, द्विन्नं बलवामच्चानं परिसाय विवादो उप्पज्जति, ‘तुम्हाकं अमच्चो अम्हाकं अमच्चो’ति उभतोपक्खजाता होन्ति । एवमेव खो, महाराज, यदि द्वे सम्मासम्बुद्धा एकक्खणे उप्पज्जेय्युं, परिसाय विवादो उप्पज्जेय्य, ‘तुम्हाकं बुद्धो, अम्हाकं बुद्धो’ति उभतोपक्खजाता भवेय्युं । इदं पठमं कारणं सुणोहि, येन कारणेन द्वे सम्मासम्बुद्धा एकक्खणे न उप्पज्जन्ति ।

“अपरम्पि, महाराज, उत्तरिं कारणं सुणोहि, येन कारणेन द्वे सम्मासम्बुद्धा एकक्खणे न उप्पज्जन्ति । यदि, महाराज, द्वे सम्मासम्बुद्धा एकक्खणे उप्पज्जेय्युं, अगो बुद्धोति यं वचनं, तं मिच्छा भवेय्य । जेडो बुद्धोति...पे०... सेडो बुद्धोति । विसिडो बुद्धोति, उत्तमो बुद्धोति, पवरो बुद्धोति, असमो बुद्धोति, असमसमो बुद्धोति, अप्पटिसमो बुद्धोति, अप्पटिभागो बुद्धोति, अप्पटिपुगगलो बुद्धोति यं वचनं, तं मिच्छा भवेय्य । इमम्पि खो त्वं, महाराज, कारणं अत्थतो सम्पटिच्छ, येन कारणेन द्वे सम्मासम्बुद्धा एकक्खणे न उप्पज्जन्ति ।

“अपिच, महाराज, बुद्धानं भगवन्तानं सभावपकतिका एसा, यं एकोयेव बुद्धो लोके उप्पज्जति । कस्मा? कारणमहन्तत्ता सब्बज्जुबुद्धगुणानं । अज्जम्पि, महाराज, यं महन्तं होति, तं एकंयेव होति । पथवी, महाराज, महन्ती, सा एकायेव । सागरो महन्तो, सो एकोयेव । सिनेरु गिरिराज महन्तो, सो एकोयेव । आकासो महन्तो, सो एकोयेव । सक्को महन्तो, सो एकोयेव । ब्रह्मा महन्तो, सो एकोयेव । तथागतो अरहं सम्मासम्बुद्धो महन्तो, सो एकोयेव । यत्थ ते उप्पज्जन्ति, तत्थ अज्जेसं ओकासो न होति । तस्मा तथागतो अरहं सम्मासम्बुद्धो एकोयेव लोके उप्पज्जतीति । सुकथितो, भन्ते नागसेन, पज्जो ओपम्मेहि कारणेही”ति ।

एकिस्सा लोकधातुयाति एकस्मिं चक्कवाळे । हेड्डा इमिनाव पदेन दस चक्कवाळसहस्सानि गहितानि, तानिपि एकचक्कवाळेनेव परिच्छिन्दितुं वट्टन्ति । बुद्धा हि उप्पज्जमाना इमस्मिंयेव चक्कवाळे उप्पज्जन्ति, उप्पज्जनट्टाने पन वारिते इतो अज्जेसु चक्कवाळेसु न उप्पज्जन्तीति वारितमेव होति ।

पठमवगवण्णना ।

१५. अट्टानपाळि

(१५) २. अट्टानपाळि-दुतियवग्गवण्णना

२७८. अपुब्बं अचरिमन्ति एत्थ चक्करतनपातुभावतो पुब्बे पुब्बं, तस्सेव अन्तरधानतो पच्छा चरिमं । तत्थ द्विधा चक्करतनस्स अन्तरधानं होति चक्कवत्तिनो कालकिरियाय वा पब्बज्जाय वा । अन्तरधायमानञ्च पन तं कालकिरियतो वा पब्बज्जतो वा सत्तमे दिवसे अन्तरधायति, ततो परं चक्कवत्तिनो पातुभावो अवारितो ।

कस्मा पन एकचक्कवाळे द्वे चक्कवत्तिनो न उप्पज्जन्तीति? विवादुपच्छेदतो, अच्छरियभावतो, चक्करतनस्स महानुभावतो च । द्वीसु हि उप्पज्जन्तेसु “अम्हाकं राजा महन्तो, अम्हाकं राजा महन्तो”ति विवादो उप्पज्जेय्य, “एकस्मिं दीपे चक्कवत्ती, एकस्मिं दीपे चक्कवत्ती”ति च अनच्छरियो भवेय्य । यो चायं चक्करतनस्स द्विसहस्सदीपपरिवारेसु चतूसु महादीपेसु इस्सरियानुप्पदानसमत्थो महानुभावो, सोपि परिहायेथ । इति विवादुपच्छेदतो अच्छरियभावतो चक्करतनस्स महानुभावतो च न एकचक्कवाळे द्वे उप्पज्जन्ति ।

२७९. यं इत्थी अरहं अस्स सम्मासम्बुद्धोति एत्थ तिट्ठतु ताव सब्बज्जुगुणे निब्बत्तेत्वा लोकनित्थरणसमत्थो बुद्धभावो, पणिधानमत्तम्पि इत्थिया न सम्पज्जति ।

“मनुस्सत्तं लिङ्गसम्पत्ति, हेतु सत्थारदस्सनं ।

पब्बज्जा गुणसम्पत्ति, अधिकारो च छन्दता ।

अट्ठ धम्मसमोधाना, अभिनीहारो समिज्झती”ति ॥ (बु० वं० २.५९) —

इमानि हि पणिधानसम्पत्तिकारणानि । इति पणिधानम्पि सम्पादेतुं असमत्थाय इत्थिया कुतो बुद्धभावोति । “अट्टानमेतं, भिक्खवे, अनवकासो, यं इत्थी अरहं अस्स सम्मासम्बुद्धो”ति वुत्तं । सब्बाकारपरिपूरोव पुज्जुस्सयो सब्बाकारपरिपूरमेव अत्तभावं निब्बत्तेतीति पुरिसोव अरहं होति सम्मासम्बुद्धो, न इत्थी ।

२८०. राजा अस्स चक्कवत्तीति आदीसुपि यस्मा इत्थिया कोसोहितवत्थगुह्यतादीनं अभावेन लक्खणानि न परिपूरन्ति, इत्थिरतनाभावेन सत्तरतनसमङ्गिता न सम्पज्जति, सब्बमनुस्सेहि च अधिको अत्तभावो न होति । तस्मा “अट्टानमेतं, भिक्खवे, अनवकासो यं इत्थी राजा अस्स चक्कवत्ती”ति वुत्तं ।

२८१. यस्मा च सक्कत्तादीनि तीणि ठानानि उत्तमानि, इत्थिलिङ्गञ्च हीनं, तस्मा चस्सा सक्कत्तादीनिपि पटिसिद्धानि ।

ननु च यथा इत्थिलिङ्गं, एवं पुरिसलिङ्गम्पि ब्रह्मलोके नत्थि । तस्मा “यं पुरिसो ब्रह्मत्तं कारेय्य, ठानमेतं विज्जती”तिपि न वत्तब्बं सियाति । नो न वत्तब्बं । कस्मा? इध पुरिसस्स तत्थ निब्बत्तनतो । ब्रह्मत्तन्ति हि महाब्रह्मत्तं अधिप्पेतं । इत्थी च इध ज्ञानं भावेत्वा कालं कत्वा ब्रह्मपारिसज्जानं सहव्यतं उपपज्जति, न महाब्रह्मानं । पुरिसो पन तत्थ नुप्पज्जतीति न वत्तब्बो । समानेपि चेत्थ उभयलिङ्गाभावे पुरिससण्ठानाव ब्रह्मानो, न इत्थिसण्ठाना । तस्मा सुवुत्तमेवेतं ।

२८४. कायदुच्चरितस्साति आदीसु यथा निम्बबीजकोसातकिबीजादीनि मधुरं फलं न निब्बत्तेन्ति, असातं

अमधुरमेव निब्बत्तेन्ति, एवं कायदुच्चरितादीनि मधुरं विपाकं न निब्बत्तेन्ति, अमधुरमेव निब्बत्तेन्ति । यथा च उच्छुबीजसालिबीजादीनि मधुरं सादुरसमेव फलं निब्बत्तेन्ति, न असातं कटुकं । एवं कायसुचरितादीनि मधुरमेव विपाकं निब्बत्तेन्ति, न अमधुरं । वुत्तम्पि चेत्तं —

“यादिसं वपते बीजं, तादिसं हरते फलं ।

कल्याणकारी कल्याणं, पापकारी च पापक”न्ति ॥ (सं० नि० १.२५६) ।

तस्मा “अट्टानमेत्तं, भिक्खवे, अनवकासो, यं कायदुच्चरितस्सा”तिआदि वुत्तं ।

२९०-२९५. कायदुच्चरितसमङ्गीतिआदीसु समङ्गीति पञ्चविधा समङ्गीता — आयूहनसमङ्गीता, चेतनासमङ्गीता, कम्मसमङ्गीता, विपाकसमङ्गीता, उपट्टानसमङ्गीताति । तत्थ कुसलाकुसलकम्मायूहनक्खणे **आयूहनसमङ्गीता**ति वुच्चति । तथा **चेतनासमङ्गीता** । याव पन सत्ता अरहत्तं न पापुणन्ति, ताव सब्बेपि सत्ता पुब्बे उपचितचेतनाय समङ्गीताय चेतनासमङ्गीनोति वुच्चन्ति । एसा चेतनासमङ्गीता । याव अरहत्तं न पापुणन्ति, ताव सब्बेपि सत्ता पुब्बे उपचितं विपाकारहं कम्मं सन्धाय “कम्मसमङ्गीनो”ति वुच्चन्ति । एसा **कम्मसमङ्गीता । विपाकसमङ्गीता** विपाकक्खणेयेव वेदितब्बा । याव पन सत्ता अरहत्तं न पापुणन्ति, ताव तेसं ततो ततो चवित्वा निरये उप्पज्जमानानं अग्गिजालालोहकुम्भिआदीहि उपट्टानाकारेहि निरयो, गब्भसेय्यकत्तं आपज्जमानानं मातुकुच्छि, देवेसु उप्पज्जमानानं कप्परुक्खविमानादीहि उपट्टानाकारेहि देवलोकोति एवं उपपत्तिनिमित्तं उपट्टाति । इति नेसं इमिना उपपत्तिनिमित्तउपट्टानेन अपरिमुत्तता **उपट्टानसमङ्गीता** नाम । सा चलति, सेसा निच्चला । निरये हि उपट्टितेपि देवलोको उपट्टाति, देवलोके उपट्टितेपि निरयो उपट्टाति, मनुस्सलोके उपट्टितेपि तिरच्छानयोनि उपट्टाति, तिरच्छानयोनिया च उपट्टितायपि मनुस्सलोको उपट्टातियेव ।

तत्रिदं वत्थु — सोणगिरिपादे किर अचेलविहारे सोणत्थेरो नाम एको धम्मकथिको । तस्स पिता सुनखवाजिको नाम अहोसि, थेरो तं पटिबाहन्तोपि संवरे ठपेतुं असक्कोन्तो “मा नस्सि वराको”ति महल्लककाले अकामकं नं पब्बाजेसि । तस्स गिलानसेय्याय निपन्नस्स निरयो उपट्टासि । सोणगिरिपादतो महन्ता सुनखा आगन्त्वा खादितुकामा विय सम्परिवारेसुं । सो महाभयभीतो “वारेहि, तात सोण, वारेहि, तात सोणा”ति आह । किं महाथेराति? न पस्ससि, ताताति तं पवत्तिं आचिक्खि । सोणत्थेरो “कथञ्चि नाम मादिसस्स पिता निरये निब्बत्तिस्सति, पतिट्ठास्स भविस्सामी”ति सामणेरेशि नानापुप्फानि आहरापेत्वा चेतियङ्गणबोधियङ्गणेसु तलसन्थरणपूजं आसनपूजञ्च कारेत्वा पितरं मञ्चकेन चेतियङ्गणं हरित्वा मञ्चे निसीदापेत्वा “अयं, महाथेर, पूजा तुम्हाकं अत्थाय कता, ‘अयं मे भगवा दुग्गतपण्णाकारो’ति वत्वा भगवन्तं वन्दित्वा चित्तं पसादेही”ति आह । सा महाथेरो पूजं दिस्वा तथा करोन्तो चित्तं पसादेसि । तावदेवस्स देवलोको उपट्टासि । नन्दनवन-चित्तलतावन-मिस्सकवन-फारुसकवन-विमानानि चेव देवनाटकानि च परिवारेत्वा ठितानि विय अहेसुं । सो “अपेथ, सोण, अपेथ, सोणा”ति थेरं आह । किमिदं, महाथेराति? एता ते मातरो आगच्छन्तीति । थेरो “सग्गो उपट्टितो महाथेरस्सा”ति चिन्तेसि । एवं उपट्टानसमङ्गीता चलतीति वेदितब्बा । एतासु समङ्गीतासु इध आयूहनचेतनाकम्म-समङ्गीतावसेन “कायदुच्चरितसमङ्गी”तिआदि वुत्तं ।

तत्थ एके आचरिया “यस्मिं खणे कम्मं आयूहति, तस्मिंयेव खणे तस्स सग्गो वारितो”ति वदन्ति । अपरे पन “आयूहितकम्मं नाम विपाकवारं लभन्तम्पि अत्थि अलभन्तम्पि । तत्थ यदा कम्मं विपाकवारं लभति, तस्मिंयेव काले तस्स सग्गो वारितो”ति वदन्ति । सेसं सब्बत्थ उत्तानत्थमेवाति ।

अट्टानपाळिवण्णना निट्ठिता ।

१६. एकधम्मपाळि

(१६) १. एकधम्मपाळि-पठमवग्गवण्णना

२९६. एकधम्मपाळियं एकधम्मोति एकसभावो । एकन्तनिब्बिदायाति एकन्तेन वट्ठे निब्बिन्दनत्थाय उक्कण्ठनत्थाय । विरागायाति वट्ठे विरज्जनत्थाय, रागादीनं वा किलेसानं विरज्जनाय विगमाय । निरोधायाति रागादीनं निरोधाय अप्पवत्तिकरणत्थाय, वट्ठस्सेव वा निरुज्जनत्थाय । उपसमायाति किलेसवूपसमनत्थाय, अभिज्जायाति अनिच्चादिवसेन लक्खणत्तयं आरोपेत्वा अभिजाननत्थाय । सम्बोधायाति चतुन्नं सच्चानं बुज्जनत्थाय, “बोधि वुच्चति चतूसु मग्गेसु जाण”न्ति (महानि० १९१; चूळनि० खग्गविसाणसुत्तनिट्ठेसो १२१) एवं वुत्तस्स वा चतुमग्गजाणस्स पटिविज्जनत्थाय । निब्बानायाति अप्पच्चयनिब्बानस्स सच्छिकरणत्थाय ।

इति भगवा इमेहि सत्तहि पदेहि बुद्धानुस्सतिकम्मट्ठानस्स वण्णं कथेसि । कस्मा? महाजनस्स उस्साहजननत्थं विसकण्ठकवाणिजो विय अत्तनो पणियस्स । विसकण्ठकवाणिजो नाम गुळवाणिजो वुच्चति । सो किर गुळफाणितखण्डसक्करादीनि सकटेनादाय पच्चन्तगामं गन्त्वा “विसकण्ठकं गण्हथ, विसकण्ठकं गण्हथा”ति उग्घोसेसि । तं सुत्वा गामिका “विसं नाम कक्खळं घोरं । यो नं खादति, सो मरति । कण्ठकम्पि विज्झित्वा मारेति, उभोपेते कक्खळा । को एत्थ आनिसंसो”ति गेहद्वारानि थकेसुं, दारके च पलापेसुं । तं दिस्वा वाणिजो ‘अवोहारकुसला इमे गामिका, हन्द ने उपायेन गाहापेमी’ति “अतिमधुरं गण्हथ, अतिसादुं गण्हथ, गुळं फाणितं सक्करं समग्घं लब्भति, कूटमासककूटकहापणादीहि वापि लब्भती”ति उग्घोसेसि । तं सुत्वा गामिका तुट्ठपहट्ठा वग्गवग्गा गन्त्वा बहुम्पि मूलं दत्वा अग्गहेसुं ।

तत्थ विसकण्ठकवाणिजस्स “विसकण्ठकं गण्हथा”ति उग्घोसनं विय भगवतो बुद्धानुस्सतिकम्मट्ठानकथनं, विसकण्ठके वण्णं कथेत्वा तस्स गहणत्थाय महाजनस्स उस्साहकरणं विय इमेहि सत्तहि पदेहि बुद्धानुस्सतिकम्मट्ठानस्स वण्णभणनेन तस्स महाजनस्स उस्साहकरणं ।

कतमो एकधम्मोति कथेतुकम्यतापुच्छा । बुद्धानुस्सतीति बुद्धं आरब्ध उपपन्ना अनुस्सति, बुद्धगुणारम्मणाय सतिया एतं अधिवचनं । तं पनेतं बुद्धानुस्सतिकम्मट्ठानं दुविधं होति चित्तसम्पहंसनत्थज्जेव विपस्सनत्थज्ज । कथं? यदा हि असुभारम्मणेषु अज्जतरं भावेन्तस्स भिक्खुनो चित्तुप्पादो उपहज्जति उक्कण्ठति निरस्सादो होति, वीथिं नप्पटिपज्जति, कूटगोणो विय इतो चितो च विधावति । तस्मिं खणे एस मूलकम्मट्ठानं पहाय “इतिपि सो भगवा”ति आदिना नयेन तथागतस्स लोकियलोकुत्तरगुणे अनुस्सरति । तस्सेवं बुद्धं अनुस्सरन्तस्स चित्तुप्पादो पसीदति, विनीवरणो होति । सो तं चित्तं एवं दमेत्वा पुन मूलकम्मट्ठानं येव मनसि करोति । कथं? यथा नाम बलवा पुरिसो कूटागारकणिकत्थाय महारुक्खं छिन्दन्तो साखापलासच्छेदनमत्तेनेव फरसुधाराय विपन्नाय महारुक्खं छिन्दितुं असक्कोन्तोपि धुरनिक्खेपं अकत्ताव कम्मरसालं गन्त्वा तिखिणं फरसुं कारापेत्वा पुन तं छिन्देय्य । एवंसम्पदमिदं दट्ठब्बं । सो एवं बुद्धानुस्सतिवसेन चित्तं परिदमेत्वा पुन मूलकम्मट्ठानं मनसिकरोन्तो असुभारम्मणं पठमज्झानं निब्बत्तेत्वा ज्ञानङ्गानि सम्मसित्वा अरियभूमिं ओक्कमति । एवं ताव चित्तसम्पहंसनत्थं होति ।

यदा पनेस बुद्धानुस्सतिं अनुस्सरित्वा “को अयं इतिपि सो भगवातिआदिना नयेन अनुस्सरि, इत्थि नु खो पुरिसो नु खो देवमनुस्समारब्रह्मानं अज्जतरो नु खो”ति परिगगणहन्तो “न अज्जो कोचि, सतिसम्पयुत्तं पन चित्तमेव अनुस्सरी”ति दिस्वा “तं खो पनेतं चित्तं खन्धतो विज्जाणक्खन्धो होति, तेन सम्पयुत्ता वेदना वेदनाक्खन्धो, तेन सम्पयुत्ता सज्जा सज्जाक्खन्धो, सहजाता फस्सादयो सङ्खारक्खन्धोति इमे चत्तारो अरूपक्खन्धा होन्ती”ति अरूपज्ज ववत्थपेत्वा तस्स निस्सयं परियेसन्तो हृदयवत्थुं दिस्वा तस्स निस्सयानि चत्तारि महाभूतानि, तानि उपादाय पवत्तानि सेसउपादारूपानि च परिगगहेत्वा “सब्बम्पेतं रूपं रूपक्खन्धो”ति ववत्थपेत्वा “इदज्ज रूपं पुरिमज्ज अरूप”न्ति सङ्खेपतो रूपारूपं, पभेदतो पज्जक्खन्धे पुन “सङ्खेपतो पज्जपेते खन्धा दुक्खसच्च”न्ति दुक्खसच्चं ववत्थपेत्वा “तस्स पभाविका तण्हा समुदयसच्चं, तस्सा निरोधो निरोधसच्चं, निरोधपज्जानना पटिपदा मग्गसच्च”न्ति एवं पुब्बभागे चत्तारि च सच्चानि ववत्थपेत्वा पटिपाटिया अरियभूमिं ओक्कमति । तदास्स इमं कम्मट्ठानं विपस्सनत्थं नाम होति । अयं खोतिआदि अप्पनावारो वुत्तनयेनेव वेदितब्बो ।

२९७. धम्मानुस्सतिआदीसुपि एसेव नयो । अयं पनेत्थ वचनत्थो — धम्मं आरब्भ उप्पन्ना अनुस्सति धम्मानुस्सति, स्वाक्खाततादिधम्मगुणारम्मणाय सतिया एतं अधिवचनं । सङ्खं आरब्भ उप्पन्ना अनुस्सति **सङ्खानुस्सति,** सुप्पटिपन्नतादिसङ्खगुणारम्मणाय सतिया एतं अधिवचनं । सीलं आरब्भ उप्पन्ना अनुस्सति **सीलानुस्सति,** अखण्डतादिसीलगुणारम्मणाय सतिया एतं अधिवचनं । चागं आरब्भ उप्पन्ना अनुस्सति **चागानुस्सति,** मुत्तचागतादिचागगुणारम्मणाय सतिया एतं अधिवचनं । देवता आरब्भ उप्पन्ना अनुस्सति **देवतानुस्सति,** देवता सक्खिद्धाने ठपेत्वा अत्तनो सद्भादिगुणारम्मणाय सतिया एतं अधिवचनं । आनापाने आरब्भ उप्पन्ना सति **आनापानस्सति,** अस्सासपस्सासनिमित्तारम्मणाय सतिया एतं अधिवचनं । मरणं आरब्भ उप्पन्ना सति **मरणस्सति,** जीवित्तिन्द्रियुपच्छेदारम्मणाय सतिया एतं अधिवचनं । केसादिभेदं रूपकायं गता, काये वा गताति कायगता, कायगता च सा सति चाति कायगतासतीति वत्तब्बे रस्सं अकत्वा **कायगतासतीति** वुत्ता । केसादिकायकोट्टासनिमित्तारम्मणाय सतिया एतं अधिवचनं । उपसमं आरब्भ उप्पन्ना अनुस्सति **उपसमानुस्सति,** सब्बदुक्खूपसमारम्मणाय सतिया एतं अधिवचनं । दुविधो वा उपसमो अच्चन्तूपसमो च खयूपसमो च । तत्थ **अच्चन्तूपसमो** नाम निब्बानं, **खयूपसमो** नाम मग्गो । एवमेतं दुविधम्मि उपसमं अनुस्सरन्तस्स उप्पन्ना सति उपसमानुस्सतीति अयमेत्थ अत्थो । इति इमेसु दससु कम्मट्ठानेसु आनापानस्सति मरणस्सति कायगतासतीति इमानि तीणि विपस्सनत्थानेव होन्ति, सेसानि सत्त चित्तसम्पहंसनत्थानिपि होन्तीति ।

पठमवग्गवण्णना ।

१६. एकधम्मपाळि

(१६) २. एकधम्मपाळि-दुतियवग्गवण्णना

२९८. दुतिये मिच्छादिट्ठीति द्वासट्ठिविधायपि मिच्छादिट्ठिया एतं अधिवचनं । **मिच्छादिट्ठिकस्साति** ताय दिट्ठिया समन्नागतस्स ।

२९९. सम्मादिट्ठीति पज्जविधायपि सम्मादिट्ठिया एतं अधिवचनं । **सम्मादिट्ठिकस्साति** ताय दिट्ठिया समन्नागतस्स ।

३०२. अयोनिः सो मनसिकरोति अनुपायमनसिकरो ।

३०३. योनिः सो मनसिकरोति उपायमनसिकरो । तत्थ अयोनिः सो मनसिकरोतो पुब्बे अनुप्पन्ना मिच्छादिट्ठि उप्पज्जति, उप्पन्ना पन याव नियामोक्कमना पवड्ढति । नियामे ओक्कन्ते वड्ढिता नाम होति । योनिः सो मनसिकरोतो पुब्बे अनुप्पन्ना सम्मादिट्ठि उप्पज्जति, उप्पन्ना पन याव अरहत्तमग्गा पवड्ढति । अरहत्तफले पत्ते वड्ढिता नाम होति ।

३०४. मिच्छादिट्ठिया, भिक्खवे, समन्नागता सत्ताति एत्थ एकच्चा मिच्छादिट्ठि सग्गावरणा चेव होति मग्गावरणा च, एकच्चा मग्गावरणाव, न सग्गावरणा, एकच्चा नेव सग्गावरणा न मग्गावरणा । तत्थ अहेतुकदिट्ठि, अकिरियदिट्ठि, नत्थिकदिट्ठीति अयं तिविधा सग्गावरणा चेव होति मग्गावरणा च । दसवत्थुका अन्तग्गाहिका मिच्छादिट्ठि मग्गावरणाव होति न सग्गावरणा । वीसतिवत्थुका सक्कायदिट्ठि नेव सग्गावरणा न मग्गावरणा । इदं पन विधानं पटिक्खिपित्वा इमस्मिं सुत्ते “मिच्छादिट्ठिया, भिक्खवे, समन्नागता”ति वचनतो अन्तमसो वीसतिवत्थुकं सक्कायदिट्ठि उपादाय दिट्ठि नाम सगं उपनेतुं समत्था नाम नत्थि, एकन्तं निरयस्मियेव निमुज्जापेतीति वुत्तं । यथा हि मुग्गमासप्पमाणापि पासाणसक्खरा उदके पक्खित्ता उप्पिलवमाना नाम नत्थि, एकन्तं हेट्ठाव पविसति, एवमेवं अन्तमसो सक्कायदिट्ठिपि सगं उपनेतुं समत्था नाम नत्थि, एकन्तं अपायेसुयेव निमुज्जापेतीति ।

३०५. सम्मादिट्ठिया समन्नागताति एत्थ कम्मस्सकतसम्मादिट्ठि, ज्ञानसम्मादिट्ठि, विपस्सनासम्मादिट्ठि, मग्गसम्मादिट्ठि, फलसम्मादिट्ठीति पञ्चविधा सम्मादिट्ठि । तत्थ कम्मस्सकतसम्मादिट्ठि सम्पत्तिभवं आकड्ढति, ज्ञानसम्मादिट्ठि रूपारूपभवे पटिसन्धिं देति, मग्गसम्मादिट्ठि वट्ठं विट्ठंसेति, फलसम्मादिट्ठि भवं पटिबाहति । विपस्सनासम्मादिट्ठि किं करोतीति? सापि पटिसन्धिं नाकड्ढति । तिपिटकचूलाभयत्थेरो पनाह “सचे विपस्सनासम्मादिट्ठि भाविता दिट्ठेव धम्मे अरहत्तं पापेत्तुं सक्कोति, इच्चेत्तं कुसलं । सचे न सक्कोति, सत्त भवे देति, आवुसो”ति । एवमयं लोकियलोकुत्तरा सम्मादिट्ठि कथिता । इमस्मिं पनत्थे लोकिका भवनिप्फादिकाव वेदितब्बा ।

३०६. यच्चेव कायकम्मं यथादिट्ठि समत्तं समादिन्नन्ति एत्थ यथादिट्ठीति या या दिट्ठि, तस्सा तस्सा अनुरूपं । समत्तन्ति परिपुण्णं । समादिन्नन्ति गहितं । तदेतं यथादिट्ठियं ठितकायकम्मं, दिट्ठिसहजातं कायकम्मं, दिट्ठानुलोमिकं कायकम्मन्ति तिविधं होति । तत्थ “पाणं हनतो अदिन्नं आदियतो मिच्छाचारं चरतो नत्थि ततोनिदानं पापं, नत्थि पापस्स आगमो”ति यं एवंलद्धिकस्स सतो पाणातिपात-अदिन्नादान-मिच्छाचारसङ्घातं कायकम्मं, इदं यथादिट्ठियं ठितकायकम्मं नाम । “पाणं हनतो अदिन्नं आदियतो मिच्छाचारं चरतो नत्थि ततोनिदानं पापं, नत्थि पापस्स आगमो”ति इमाय पन लद्धिया इमिना दस्सनेन सहजातं कायकम्मं दिट्ठिसहजातं कायकम्मं नाम । तदेव पन समत्तं समादिन्नं गहितं परामट्ठं दिट्ठानुलोमिकं कायकम्मं नाम । वचीकम्मादीसुपि एसेव नयो । यथा पनेत्थ “पाणं हनतो अदिन्नं आदियतो मिच्छाचारं चरतो नत्थि ततोनिदानं पाप”न्ति योजना कता, एवं वचीकम्ममनोकम्मेसु “मुसा भणतो, पिसुणं कथेन्तस्स, फरुसं कथेन्तस्स, सम्पं पलपन्तस्स, अभिज्जालुनो, ब्यापन्नचित्तस्स, मिच्छादिट्ठिकस्स च सतो नत्थि ततोनिदानं पाप”न्ति योजना कातब्बा ।

या च चेतनातिआदीसु दिट्ठिसहजाताव चेतना चेतना नाम, दिट्ठिसहजाताव पत्थना पत्थना नाम, चेतनापत्थनानं वसेन चित्तदुपना पणिधि नाम, तेहि पन चेतनादीहि सम्पयुत्ता फस्सादयो सङ्घारा नाम । दिट्ठि हिस्स, भिक्खवे, पापिकाति यस्मा तस्स पुग्गलस्स दिट्ठि पापिका लामिका । निक्खित्तन्ति रोपितं । उपादियतीति गण्हाति । कटुकत्तायाति इदं पुरिमस्सेव वेवचनं ।

“वण्णगन्धरसूपेतो, अम्बोयं अहुवा पुरे ।
तमेव पूजं लभमानो, केनम्बो कटुकप्फलो ॥

“पुचिमन्दपरिवारो, अम्बो ते दधिवाहन ।
मूलं मूलेन संसट्ठं, साखा साखा निसेवरे ।
असातसन्निवासेन, तेनम्बो कटुकप्फलो”ति ॥ (जा० १.२.७१-७२) —

आगतद्धाने विय हि इधापि कटुकन्ति तित्तकं वेदितब्बं । असातत्तायाति अमधुरत्ताय ।

इमस्मि पन बीजूपमसुत्ते “दिट्ठीति नियतमिच्छादिट्ठि गहिता”ति पोराणकत्थेरा आहंसु । तं पन पटिक्खिपित्वा “सब्बानिपि द्वासट्ठि दिट्ठिगतानि गहितानी”ति वुत्तं । अनन्तरसुत्ते “पाणातिपाता विरमन्तस्स, अदिन्नादाना विरमन्तस्स, मिच्छाचारा विरमन्तस्स नत्थि ततोनिदानं पुज्ज”न्ति आदिना नयेन यथादिट्ठियं ठितकायकम्मादीनि योजेत्वा वेदितब्बानि । इध पन सम्मादिट्ठिसहजाता चित्तट्ठपनाव पत्थनाति वेदितब्बा । सम्मादिट्ठि पनेत्थ लोकियलोकुत्तरा कथिता । सेसं सब्बत्थ उत्तानत्थमेवाति ।

दुतियवग्गवण्णना ।

१६. एकधम्मपाळि

(१६) ३. एकधम्मपाळि-ततियवग्गवण्णना

३०८. ततियस्स पठमे मिच्छादिट्ठिकोति अयाथावदिट्ठिको । विपरीतदस्सनोति तायेव मिच्छादिट्ठिया विपरीतदस्सनो । सद्धम्मा वुट्ठापेत्वाति दसकुसलकम्मपथधम्मतो वुट्ठापेत्वा । असद्धम्मे पटिट्ठापेतीति दसअकुसलकम्मपथसङ्घाते असद्धम्मे पटिट्ठापेति । एकपुग्गलोति चेत्थ छहि सत्थारेहि सद्धिं देवदत्तो च अज्जे च एवरूपा वेदितब्बा ।

३०९. दुतिये सम्मादिट्ठिकोति याथावदिट्ठिको । अविपरीतदस्सनोति तायेव सम्मादिट्ठिया अविपरीतदस्सनो । असद्धम्माति दसअकुसलकम्मपथतो । सद्धम्मेति दसकुसलकम्मपथसङ्घाते सद्धम्मे । एकपुग्गलोति चेत्थ अनुप्पन्ने बुद्धे चक्कवत्ती राजा सब्बज्जुबोधिसत्तोति एवमादयो लब्भन्ति, उप्पन्ने बुद्धे बुद्धो चेव बुद्धसावका च ।

३१०. ततिये मिच्छादिट्ठिपरमानीति मिच्छादिट्ठि परमा एतेसन्ति मिच्छादिट्ठिपरमानि । पज्ज हि आनन्तरियकम्मनि महासावज्जानि नाम, तेहिपि मिच्छादिट्ठियेव महासावज्जतराति अधिप्पायो । कस्मा? तेसज्जि परिच्छेदो अत्थि । चत्तारि हि आनन्तरियकम्मनि निरये निब्बत्तापेन्तीति वुत्तानि । सङ्खभेदकम्ममि निरये कप्पट्ठितिकमेव होति । एवमेतेसं परिच्छेदो अत्थि, कोटि पज्जायति । नियतमिच्छादिट्ठिया पन परिच्छेदो नत्थि । सा हि वट्टस्स मूलं, ताय समन्नागतस्स भवतो वुट्ठानं नत्थि । ये तस्स सोतब्बं मज्जन्ति, तेपि विप्पटिपादेति । ताय च समन्नागतस्स नेव सग्गो अत्थि न मग्गो । कप्पविनासे महाजने ब्रह्मलोके निब्बत्तेपि नियतमिच्छादिट्ठिको तत्थ अनिब्बत्तित्वा पिट्ठिचक्कवाळे निब्बत्तति । किं पन पिट्ठिचक्कवाळं न ज्ञायतीति? ज्ञायति, तस्मिं ज्ञायमानेपि एस आकासे एकस्मिं ओकासे पच्चतियेवाति वदन्ति ।

३११. चतुर्थे मक्खलीति “मा खली”ति वचनं उपादाय एवंलङ्घनामो तित्थकरो। नदीमुखेति द्विन्नं नदीनं समागतद्वाने। देसनामतमेवेतं, द्विन्नं कन्दरानं, द्विन्नं उदकानं, समुद्रस्स च, लोणिया च, समुद्रस्स च नदिया चाति एतेसम्पि यस्स कस्सचि समागतद्वानं, अज्जम्पि तथारूपं उदकं। खिपन्ति कुमिनं। उड्डेय्याति ओड्डेय्य। मनुस्सा हि नळेहि वा उच्छूहि वा वेळूहि वा पलासन्तिसलाकाय वा एकं द्वे तयो वा कुम्भे गणहनप्पमाणकुमिनं कत्वा मुखवट्टिया योत्तेन बन्धित्वा नदीमुखं नेत्वा द्वीसु पस्सेसु खाणुके कोट्टेत्वा योत्तेहि तत्थ बन्धन्ति, तं सन्धायेतं वुत्तं। तस्मिज्जि पविट्टस्स खुदकस्स मच्छस्सापि मोक्खो नत्थि। अनयायाति अवट्टिया। ब्यासनायाति विनासाय। मक्खलि मोघपुरिसोति अयं मक्खलि गोसालो तुच्छपुरिसो। मनुस्सखिप्पं मज्जे लोके उप्पन्नोति महाजनस्स सग्गमोक्खगमनमग्गे तत्थ गमननिवारणत्थं मनुस्सकुमिनं विय लोके उप्पन्नो।

३१२. पञ्चमादीसु दुरक्खाते, भिक्खवे, धम्मविनयेति दुरक्खातधम्मविनयो नाम बाहिरकसासनं। तत्थ हि सत्थापि असब्बज्जू होति, धम्मोपि दुरक्खातो, गणोपि दुप्पटिपन्नो। यो च समादपेतीति यो आचरियपुग्गलो समादपेति। यज्ज समादपेतीति यं अन्तेवासिकं समादपेति। यो च समादपितो तथत्ताय पटिपज्जतीति यो अन्तेवासिको आचरियेन समादपितो तस्स वचनं करोन्तो तथाभावाय पटिपज्जति। बहुं अपुज्जं पसवन्तीति समादपको हि पाणातिपातादीसु जङ्घसतं समादपेन्तो तेसं सब्बेसम्पि अकुसलेन समकमेव अकुसलं पापुणाति। तेनाह — “सब्बे ते बहुं अपुज्जं पसवन्ती”ति।

३१३. स्वाक्खातेति सुट्ठु अक्खाते सुदेसिते। एवरूपे हि धम्मविनये सत्था च सब्बज्जू होति, धम्मो च स्वाक्खातो, गणो च सुप्पटिपन्नो। सब्बे ते बहुं पुज्जं पसवन्तीति समादपको हि भिक्खू पिण्डाय पविट्ठे दिस्वा यागुभत्तादीनि समादपेन्तो सब्बेसम्पि दायकानं कुसलेन समकं कुसलं पापुणाति। तेन वुत्तं — “बहुं पुज्जं पसवन्ती”ति।

३१४. दायकेन मत्ता जानितब्बाति दायकपुग्गलेन पमाणं जानितब्बं, पमाणेन दातब्बं, पूरेत्वा अतिरेकं न दातब्बं। न दातब्बन्ति हि अवत्वा पमाणवसेन थोकं दातब्बन्ति वुत्तं। कस्मा? पूरेत्वा अतिरेके दिन्नेपि हि अतिरेका मनुस्ससम्पत्ति वा दिब्बसम्पत्ति वा निब्बानसम्पत्ति वा नत्थि। नो पटिग्गाहकेनाति पटिग्गाहकस्स पन मत्तं जानित्वा पटिग्गाहणकिच्चं नाम नत्थि। कस्मा? तस्स हि मत्तं जत्वा पूरेतब्बा मत्तपटिग्गाहणमूलिका अप्पिच्छपटिपदा नाम नत्थि। यत्तकं पन लभति, तत्तकं गहेतब्बं। अतिरेकगहणमूलं हिस्स पुत्तदारभरणं भविस्सति।

३१५. पटिग्गाहकेन मत्ता जानितब्बाति पटिग्गाहकपुग्गलेन पमाणं जानितब्बं। कथं? तेन हि दायकस्स वसो वेदितब्बो, देय्यधम्मस्स वसो वेदितब्बो, अत्तनो थामो वेदितब्बो। यदि हि देय्यधम्मो बहु होति, दायको अप्पं दातुकामो, दायकस्स वसेन अप्पं गण्हितब्बं। देय्यधम्मो अप्पो, दायको बहुं दातुकामो, देय्यधम्मस्स वसेन अप्पं गण्हितब्बं। देय्यधम्मोपि बहु, दायकोपि बहुं दातुकामो, अत्तनो थामं जत्वा पमाणेनेव गण्हितब्बं। एवं मत्तं जत्वा पटिग्गाहन्तो हि अप्पिच्छपटिपदं पूरेति। अनुप्पन्नस्स लाभो उप्पज्जति, उप्पन्नो लाभो थावरोव होति। अप्पसन्ना पसीदन्ति, पसन्नापि भिय्यो पसादमापज्जन्ति, महाजनस्स चक्खुभूतो होति, सासनं चिरट्टितिकं करोति।

तत्रिमानि वत्थूनि — रोहणजनपदे किर कुटिम्बियविहारे एको दहरो दुब्भिकखसमये तस्मिं गामे एकस्स कम्मकारस्स गोहे भुज्जनत्थाय कटच्छुभत्तं गहेत्वा गमनत्थाय च कटच्छुभत्तमेव लभति। सो एकदिवसं तस्मिं गोहे एकं आगन्तुकं दिस्वा एकमेव कटच्छुभत्तं गण्हि। अथस्स “केन कारणेना”ति वुत्ते तमत्थं वत्वा सो कुलपुत्तो पसीदित्वा “अम्हाकं कुलूपकभदन्तो एवरूपो नामा”ति राजद्वारे मित्तामच्चानं कथेसि। ते सब्बेपि तस्स अप्पिच्छगुणे पसन्ना एकदिवसेनेव सट्ठि

धुरभत्तानि ठपेसुं। एवं अपिच्छो अनुप्पन्नलाभं उप्पादेति।

सद्धातिस्समहाराजापि चूलुपट्टाकं तिस्सामच्चं वीमंसित्वा तेन एकं तित्तिरं पचापेत्वा आहरापेसि। अथ परिभोगसमये “अगं दत्त्वा परिभुज्जिस्सामी”ति अट्टकसालपरिवेणे महाथेरस्स भण्डग्गाहसामणेरस्स तित्तिरमंसं देन्तो तस्मिं थोकंयेव पटिग्गणहन्ते तस्स अपिच्छगुणे पसीदित्वा “पसन्नोस्मि, तात, अट्ट ते धुरभत्तानि देमी”ति आह। महाराज, उपज्झायस्स देमीति। अपरानिपि अट्ट देमीति। तानि अम्हाकं आचरियस्स देमीति। अपरानिपि अट्ट दम्मीति। तानि समानुपज्झायानं दम्मीति। अपरानिपि अट्ट दम्मीति। तानि भिक्खुसङ्घस्स दम्मीति। अपरानिपि अट्ट दम्मीति। सामणरो अधिवासेसि। एवमस्स उप्पन्नो लाभो थावरो होति।

अप्पसन्ना पसीदन्तीति एत्थपि — दीघब्राह्मणो किर ब्राह्मणे भोजेन्तो पञ्च पञ्च भत्तसरकानि दत्त्वा सन्तप्पेतुं नासक्खि। अथेकदिवसं “समणा किर नाम अपिच्छा”ति कथं सुत्वा वीमंसनत्थाय भत्तं गाहापेत्वा भिक्खुसङ्घस्स भत्तकिच्चकरणवेलाय विहारं गन्त्वा तिसमत्ते भिक्खू भोजनसालायं भुज्जन्ते दिस्वा एकं भत्तसरकं गहेत्वा सङ्घत्थेरस्स सन्तिकं अगमासि। थेरो अङ्गुलिं चालेत्वा थोकमेव अगगहेसि। एतेनेव नियामेन एकं भत्तसरकं सब्बेसं सम्पापुणि। ततो ब्राह्मणो “सच्चोयेव एतेसं समणानं गुणो”ति अपिच्छताय पसन्नो सहस्सं विस्सज्जेत्वा तस्मिंयेव विहारे चेतिंयं कारेसि। एवं अप्पसन्ना पसीदन्ति।

पसन्ना भिय्यो पसीदन्तीति एत्थ वत्थुना किच्चं नत्थि। पसन्नानज्झि अपिच्छं दिस्वा पसादो भिय्यो वट्ठितियेव।

मज्झन्तिकतिस्सत्थेरसदिसे पन अपिच्छे दिस्वा महाजनो अपिच्छो भवितुं मज्जतीति अपिच्छो **महाजनस्स चक्खुभूतो** नाम होति।

“अपिच्छता, भिक्खवे, सद्धम्मस्स ठितिया असम्मोसाय अनन्तरधानाय संवत्तती”ति (अ० नि० १.११६-१२९) वचनतो पन अपिच्छो **सासनं चिरट्टितिकं करोति** नाम।

नो दायकेनाति स्वाक्खाते धम्मविनये पन दायकस्स पमाणं जत्वा दातब्बकिच्चं नाम नत्थि। यत्तको देय्यधम्मो अत्थि, तत्तकं अवत्थरित्वा दातुं वट्ठति। अवत्थरित्वा दिन्नकारणा हि एस मनुस्ससम्पत्तिं, दिब्बसम्पत्तिं, निब्बानसम्पत्तिञ्च अवत्थरित्वा उत्तरुत्तरि पणीतपणीतमेव लभति।

३१६. यो आरब्धवीरियो, सो दुक्खं विहरतीति पञ्चातपतप्पनमरुप्पपातपतनादिच्चानुपरिवत्तन-उक्कुटिकप्पधानादीनि अनुयुज्जन्तो दिट्ठे चेव धम्मे दुक्खं विहरति, तस्सेव बाहिरसमये समादिन्नस्स तपचरणस्स विपाकेन निरये उप्पज्जित्वा सम्परायेपि दुक्खं विहरति।

३१७. यो कुसीतो, सो दुक्खं विहरतीति अयम्पि दिट्ठे धम्मे चेव सम्पराये च दुक्खं विहरति। कथं? यस्स हि पब्बजितकालतो पट्टाय योनिसो मनसिकारो नत्थि, बुद्धवचनं न उग्गण्हाति, आचरियुपज्झायवत्तं न करोति, चेति यङ्गणबोधियङ्गणवत्तं न करोति। जनस्स पन सद्धादेय्यं अपच्चवेक्खितपरिभोगेन परिभुज्जित्वा दिवसं सेय्यसुखं पस्ससुखं अनुयुज्जित्वा पबुद्धकाले तयो वितक्के वितक्केति। सो कतिपाहेनेव भिक्खुभावा चवति? एवं दिट्ठधम्मे च दुक्खं विहरति। पब्बजित्वा पन समणधम्मस्स सम्मा अकतत्ता च —

“कुसो यथा दुग्गहितो, हत्थमेवानुकन्तति ।
सामज्जं दुप्परामट्ठं, निरयायुपकट्ठी”ति ॥ (ध० प० ३११) —

अपायस्मिंयेव पटिसन्धिं गणहति । एवं सम्परायेपि दुक्खं विहरति ।

३१८. यो कुसीतो, सो सुखं विहरतीति कालेन कालं वुत्तप्पकारे तपचरणे किञ्चि किञ्चि तपचरणं कत्वा कालेन कालं ओदातवत्थवसनो मालागन्धविलेपनधरो मधुरभोजनं भुज्जन्तो मुदुकासु सेय्यासु सयन्तो दिट्ठे धम्मे चेव सुखं विहरति सम्पराये च । सो हि तस्स तपचरणस्स गाळ्हं अग्गहितत्ता नातिबहुं निरये दुक्खं अनुभवति । तस्मा सम्पराये सुखं विहरति नाम ।

३१९. यो आरद्धवीरियो, सो सुखं विहरतीति आरद्धवीरियो हि पब्बजितकालतो पट्टाय वत्तेसु परिपूरकारी होति, बुद्धवचनं उग्गण्हाति, योनिसो मनसिकारे कम्मं करोति । अथस्स वत्तपूरणञ्चेव उग्गहितबुद्धवचनञ्च समणधम्मकिरियञ्च आवज्जेन्तस्स चित्तं पसीदति । एवं दिट्ठेव धम्मे सुखं विहरति । दिट्ठधम्मे पन अरहत्तं पापुणितुं असक्कोन्तो निब्बत्तभवे खिप्पाभिज्जो होतीति सम्परायेपि सुखं विहरति नाम ।

३२०. सेय्यथापि, भिक्खवे, अप्पमत्तकोपि गूथो दुग्गन्धो होतीति इदं सुत्तं अट्ठप्पत्तियं वुत्तं । कतरअट्ठप्पत्तियन्ति? नवकनिपाते (अ० नि० ९.१२) सत्तुप्पादसुत्तं अट्ठप्पत्तियं । तथागतो हि तं अत्थं कथेन्तो — “नव पुग्गला निरयतो मुत्ता, तिरच्छानयोनितो मुत्ता, पेत्तिविसयतो मुत्ता”ति कथेसि । अथस्स एतदहोसि — “सचे खो पन मे पुत्ता इमं धम्मदेसनं सुत्वा खीणनिरयम्हा खीणतिरच्छानयोनिका खीणपेत्तिविसया खीणापायदुग्गतिविनिपाताति मज्जमाना उपरिमग्गफलत्थाय वायमितुं न मज्जेय्युं, तेसं संवेगं जनेस्सामी”ति संवेगजननत्थं “सेय्यथापि, भिक्खवे”ति इमं सुत्तमारभि । तत्थ **अप्पमत्तको**ति थोकमत्तको परित्तप्पमाणो, अन्तमसो कुसग्गेनपि गहेत्वा उपसिद्धियमानो दुग्गन्धोव होति । **अप्पमत्तकम्पि भवं न वण्णेमी**ति अप्पमत्तकम्पि कालं भवे पटिसन्धिं न वण्णयामि । इदानिस्स उपमं दस्सेन्तो आह — **अन्तमसो अच्छरासङ्गातमत्तम्पी**ति । सब्बन्तिमेन परिच्छेदेन द्वे अङ्गुलियो एकतो कत्वा पहरणमत्तम्पि कालन्ति वुत्तं होति । सेसं सब्बत्थ उत्तानत्थमेवाति ।

ततियवग्गवण्णना ।

१६. एकधम्मपाळि

(१६) ४. एकधम्मपाळि-चतुत्थवग्गवण्णना

३२२. चतुत्थवग्गस्स पठमे जम्बुदीपेति जम्बुया पज्जातो पाकटो दीपोति जम्बुदीपो । इमस्स किर दीपस्स सज्जाणभूता योजनसतुब्बेधा पण्णासयोजनसाखा पञ्चदसयोजनावट्ठक्खन्धा हिमवन्तपब्बते जाता कप्पट्टायिनी महाजम्बू नाम अत्थि, ताय अयं दीपो जम्बुदीपोति वुच्चति । यथा च इमस्मिं दीपे जम्बुरुक्खो कप्पट्टायी, तथा अपरगोयाने कदम्बरुक्खो, उत्तरकुरूसु कप्परुक्खो, पुब्बविदेहे सिरीसरुक्खो, असुरानं चित्तपाटलिरुक्खो, सुपण्णानं सिम्बलिरुक्खो, देवानं पारिच्छत्तकोति इमेपि कप्पट्टायिनोव ।

“पाटली सिम्बली जम्बू, देवानं पारिच्छत्तको ।

कदम्बो कप्परुक्खो च, सिरीसो भवति सत्तमो'ति ॥

आरामरामणैय्यकन्ति पुष्कारामफलारामानं रामणैय्यकं वेळुवन-जीवकम्बवन-जेतवनपुब्बारामसदिसं । तं इमस्मिं जम्बुदीपे अप्पमत्तकं परित्तकं, न बहुकन्ति अत्थो । सेसपदेसुपि एसेव नयो । एत्थ **वनरामणैय्यकन्ति** नागवनसालवनचम्पकवनादिसदिसं वङ्कपब्बतहिमवन्तपब्बतपदेसादीसु अरञ्जवनं वेदितब्बं । **भूमिरामणैय्यकन्ति** जेतवनविहारमगधक्खेत्तादिसदिसं समं भूमिद्वानं । **पोक्खरणिारामणैय्यकन्ति** जेतवनपोक्खरणिगगरापोकखरणिसदिसानं वट्टचतुरस्सदीघवङ्कादिसण्ठानानं पोक्खरणीनं सन्निवेसनद्वानं । **उक्कूलविकूलन्ति** उक्कूलञ्च विकूलञ्च । तत्थ उक्कूलं उन्नतद्वानं, विकूलं निन्नद्वानं । **नदीविदुग्गन्ति** नदीनं भिन्नद्वानं तं दुग्गमत्ता नदीविदुग्गन्ति वुच्चति । **खाणुकण्टकद्वानन्ति** तत्थजातकानञ्चेव आहरियमानानञ्च खाणुकण्टकादीनं पतिद्वानद्वानं । **पब्बतविसमन्ति** गिरिविसमं । **ये ओदकाति** ये च उदके जायन्ति, तेयेव बहुतरा । इतो किर सुवण्णभूमि सत्तमत्तानि योजनसतानि होति, एकेन वातेन गच्छन्ती नावा सत्तहि अहोरत्तेहि गच्छति । अथैकस्मिं समये एवं गच्छन्ती नावा सत्ताहम्पि नन्दियावट्टमच्छपिट्टेनेव गता । एवं ओदकानं सत्तानं बहुभावो वेदितब्बो ।

अपिच थलद्वानस्स परित्तभावेन उदकस्स च बहुभावेनापि अयमत्थो वेदितब्बो । यथा हि महातळाके एकोव उप्पलगच्छो अस्स, तस्स चत्तारि च पण्णानि, मज्झे च एकं उप्पलमकुलं अस्स । एवमेवं चत्तारि पण्णानि विय चत्तारो दीपा, मज्झे उप्पलमकुलं विय सिनेरुपब्बतो, सेसं उदकं विय उदकपरिक्खित्तो ओकासो । तस्स महन्तभावो इद्धिमन्तानं पाकटो होति । तेसज्हि आकासेन गच्छन्तानं चत्तारो महादीपा चत्तारि पण्णानि विय उपट्टहन्ति, सिनेरुपब्बतो मज्झे उप्पलमकुलं विय, सेसं उदकं विय उदकपरिक्खित्तो ओकासो । एवं महन्ते उदके जातत्ता ओदकाव बहुतरा वेदितब्बा ।

३२३. दुतियादीसु अञ्जत्र मनुस्सेहीति इध चत्तारो अपाया अञ्जत्र मनुस्सेहीति अधिप्पेता ।

मज्झिमेसु जनपदेसूति “पुरत्थिमाय दिसाय गजङ्गलं नाम निगमो, तस्स परेन महासाला, ततो परा पच्चन्तिमा जनपदा, ओरतो मज्झे । पुरत्थिमदक्खिणाय दिसाय सल्लवती नाम नदी, ततो परा पच्चन्तिमा जनपदा, ओरतो मज्झे । दक्खिणाय दिसाय सेतकण्णिकं नाम निगमो, ततो परा पच्चन्तिमा जनपदा, ओरतो मज्झे । पच्छिमाय दिसाय थूणं नाम ब्राह्मणगामो, ततो परा पच्चन्तिमा जनपदा, ओरतो मज्झे । उत्तराय दिसाय उसीरद्धजो नाम पब्बतो, ततो परा पच्चन्तिमा जनपदा, ओरतो मज्झे”ति (महाव० २५९) एवं परिच्छिन्ने जनपदेति अत्थो । अयज्हि जनपदो मुदिङ्गसण्ठानो उजुकेन कत्थचि असीतियोजनो होति, कत्थचि योजनसतिको, कत्थचि द्वियोजनसतिको, मज्झेन पन तियोजनसतिको, परियन्तपरिक्खेपेन नवमत्तयोजनसतिको होति । एत्तके ठाने बुद्धपच्चेकबुद्धा महासावका बुद्धपट्ठाका बुद्धसावका बुद्धमाता बुद्धपिता चक्कवत्ती राजाति इमे सत्ता निब्बत्तन्ति । अपिच उपादायुपादायापि मज्झिमपदेसो लब्धति । सकलोपि हि जम्बुदीपो मज्झिमपदेसो नाम, सेसदीपा पच्चन्तिमा जनपदा । तम्बपण्णिदीपे अनुराधपुरं मज्झिमपदेसो नाम, सेसो पच्चन्तोति एवं नयो वेदितब्बो ।

३२४. पञ्जवन्तो अजळा अनेळमूगाति एत्थ कम्मस्सकतपञ्जा, ज्ञानपञ्जा विपस्सनापञ्जा, मग्गपञ्जा, फलपञ्जाति एताहि समन्नागता पञ्जवन्तो नाम, अमूळहा अजळा नाम । येसं एळा मुखतो न गलति, ते अनेळमूगा नाम, अनेळमुखा निदोसमुखाति अत्थो । **पटिबलाति** समत्था, कायबलेन चैव जाणबलेन च समन्नागता । **अत्थमज्जातुन्ति** अत्थानत्थं कारणाकारणं जानितुं । **दुप्पज्जाति** अप्पज्जा निप्पज्जा । **जळाति** मन्दा मोमूहा ।

३२५. अरियेन पञ्चाचक्खुनाति सहविपस्सनेन मग्गेन । अविज्जागताति अविज्जन्धकारेन समन्नागता ।

३२६. ये लभन्ति तथागतं दस्सनायाति ये तथागतस्स गुणे जानित्वा तथागतं चक्खुविज्जाणेन पस्सितुं लभन्ति ।

३२७. तथागतप्पवेदितन्ति तथागतेन पवेदितं पकासेत्वा कथितं । सवनायाति सोतविज्जाणेन सोतुं ।

३२८. धारेन्तीति न पम्मस्सन्ति ।

३२९. धातानं धम्मानं अत्थं उपपरिक्खन्तीति पगुणाय पाळिया अत्थानत्थं उपपरिक्खन्ति ।

३३०. अत्थमज्जाय धम्ममज्जायाति अट्ठकथञ्च पाळिञ्च जानित्वा । धम्मानुधम्मं पटिपज्जन्तीति अनुलोमपटिपदं पूरेन्ति ।

३३१. संवेजनीयेसु ठानेसूति संवेगजनकेसु कारणेसु । संविज्जन्तीति संवेगं आपज्जन्ति ।

३३२. योनिसो पदहन्तीति उपायेन पधानवीरियं करोन्ति ।

३३३. ववस्सगारम्मणन्ति ववस्सगो वुच्चति निब्बानं, तं आरम्मणं करित्वाति अत्थो । लभन्ति समाधिन्ति मग्गसमाधिञ्च फलसमाधिञ्च पाप्पुणन्ति ।

३३४. अन्नगरसगगानन्ति उत्तमन्नानञ्च उत्तमरसानञ्च । उज्जेन कपालाभतेन यापेन्तीति उज्जचारैन वनमूलफलाफलेन वा कपालेन आभतभत्तेन वा यापेन्ति । एत्थ च यो कस्सचिदेव खादनीयस्स भोजनीयस्स अत्थाय चित्ते उप्पन्ने तंखणंयेव न तं लभति, अयं अन्नगरसगगानं न लाभी नाम । यस्सपि तंखणंयेव लभित्वा ओलोकेन्तस्स वण्णगन्धरसा अमनापा होन्ति, अयम्पि अन्नगरसगगानं न लाभी नाम । यस्स पन वण्णगन्धरसा पटिलभन्ति, मनापा होन्ति, अयं अन्नगरसगगानं लाभी नाम । सो उत्तमकोटिया चक्कवत्ती राजा, हेट्ठिमकोटिया धम्मासोको वेदितब्बो । सङ्खेपतो हि यस्स भत्तस्स एकपाति सतसहस्सं अग्घति, इदं अन्नगरसगगं नाम । यं पन भिक्खुसङ्घं पिण्डाय चरन्तं दिस्वा मनुस्सा उत्तमपणीतं भत्तं देन्ति, इदं किं नामाति? इदं उज्जेन कपालाभतेन यापेन्ते उपादाय अन्नगरसगगं नाम वुच्चतीति ।

३३५. अत्थरसस्सातिआदीसु अत्थरसो नाम चत्तारि सामञ्जफलानि, धम्मरसो नाम चत्तारो मग्गा, विमुत्तिरसो नाम अमतनिब्बानं । सेसं सब्बत्थ उत्तानत्थमेवाति ।

चतुत्थवग्गवण्णना ।

जम्बुदीपपेय्यालो निट्ठितो ।

१७. पसादकरधम्मवग्गवण्णना

३६६. अब्भमिदन्तिआदीसु अब्भन्ति एकंसाधिवचनमेतं, अब्भा इदं लाभानं, एकंसो एस लाभानन्ति वुत्तं होति । यदिदं आरज्जिकत्तन्ति यो एस आरज्जिकभावो । इदं वुत्तं होति — आरज्जिकभावो नाम लाभानं एकंसो अवस्सभावित्ता न

सक्का आरज्जिकेन लाभं न लभितुन्ति । आरज्जिको हि भिक्खु “अत्तनो अरज्जवासस्स अनुच्छविकं करिस्सामी”ति पापकं नाम न करोति, अथस्स “आरज्जिको अयं भिक्खू”ति सज्जातगारवो महाजनो चतुपच्चयेन पूजं करोति । तेन वुत्तं — “अद्धमिदं, भिक्खवे, लाभानं यदिदं आरज्जिकत्त”न्ति । सेसपदेसुपि एसेव नयो । एत्थ पन बाहुसच्चन्ति बहुस्सुतभावो । थावरेय्यन्ति चिरपब्बजितत्ता थावरप्पत्तभावो । आकप्पसम्पदाति चीवरग्गहणादिनो आकप्पस्स सम्पत्ति । परिवारसम्पदाति सुचिपरिवारता । कोलपुत्तीति कुलपुत्तभावो । वण्णपोक्खरताति सम्पन्नरूपता । कल्याणवाक्करणताति वचनकिरियाय मधुरभावो । अप्पाबाधताति आरोग्यसम्पत्ति । अरोगो हि भिक्खु अत्तनो सरीरकल्याणताय विपस्सनाधुरे च गन्थधुरे च परिपूरकारी होति, तेनस्स लाभो उप्पज्जतीति ।

सोळस पसादकरधम्मा निट्ठिता ।

१८. अपरअच्छरासङ्घातवग्गवण्णना

३८२. अच्छरासङ्घातमत्तम्पीति इदम्पि सुत्तं अगिक्खन्धूपमअट्ठप्पत्तियंयेव (अ० नि० ७.७२) वुत्तं । अप्पनाप्पत्ताय हि मेत्ताय विपाके कथायेव नत्थि । तस्सायेव अट्ठप्पत्तिया अयं देसना आरद्धाति वेदितब्बा । तत्थ पठमन्ति “गणनानुपुब्बता पठमं, इदं पठमं समापज्जतीति पठम”न्ति विभङ्गे (विभ० ५६८) वुत्तत्थमेव । ज्ञानन्ति ज्ञानं नाम दुविधं आरम्मणूपनिज्झानञ्च लक्खणूपनिज्झानञ्चाति । तत्थ आरम्मणूपनिज्झानं नाम अट्ठ समापत्तियो । ता हि पथवीकसिणादिनो आरम्मणस्स उपनिज्झानतो आरम्मणूपनिज्झानन्ति वुच्चन्ति । लक्खणूपनिज्झानन्ति विपस्सनामग्गफलानि । विपस्सना हि अनिच्चादिवसेन सङ्खारलक्खणस्स उपनिज्झानतो लक्खणूपनिज्झानं नाम, विपस्सनाय पन लक्खणूपनिज्झानकिच्चं मग्गेन सिज्जतीति मग्गो लक्खणूपनिज्झानं, फलं सुज्जतअनिमित्तअप्पणिहित-लक्खणस्स निब्बानस्सेव उपनिज्झानतो लक्खणूपनिज्झानन्ति वुच्चति । तत्थ इमस्मिं पन अत्थे आरम्मणूपनिज्झानं अधिप्पेतं । को पन वादो ये नं बहुलीकरोन्तीति ये नं पठमज्झानं बहुली करोन्ति, पुनप्पुनं करोन्ति, तेसु वत्तब्बमेव नत्थि । सेसमेत्थ हेट्ठा वुत्तनयेनेव वेदितब्बं ।

३८३. दुतियन्तिआदीसुपि “गणनानुपुब्बता दुतिय”न्तिआदिना (विभ० ५७९) नयेन अत्थो वेदितब्बो ।

३८६-३८७. मेत्तन्ति सब्बसत्तेसु हितफरणं । चेतोविमुत्तिन्ति चित्तविमुत्तिं । इध अप्पनाप्पत्ताव मेत्ता अधिप्पेता । करुणादीसुपि एसेव नयो । इमे पन चत्तारो ब्रह्मविहारा वट्ठं होन्ति, वट्ठपादा होन्ति, विपस्सनापादा होन्ति, दिट्ठधम्मसुखविहारा होन्ति, अभिज्जापादा वा निरोधपादा वा होन्ति । लोकुत्तरा पन न होन्ति । कस्मा? सत्तारम्मणत्ताति ।

३९०. काये कायानुपस्सीति आनापानपब्बं, इरियापथपब्बं, चतुसम्पज्जपब्बं, पटिकूलमनसिकारपब्बं, धातुमनसिकारपब्बं, नवसिवथिकापब्बानि, अज्झत्तपरिकम्मवसेन चत्तारि नीलादिकसिणानीति इमस्मिं अट्ठारसविधे काये तमेव कायं पज्जाय अनुपस्सन्तो । विहरतीति इरियति वत्तति । इमिना इमस्स अट्ठारसविधेन कायानुपस्सनासतिपट्टानभावकस्स भिक्खुनो इरियापथो कथितो होति । आतापीति तस्सेव वुत्तप्पकारस्स सतिपट्टानस्स भावनकवीरियेन वीरियवा । सम्पजानोति अट्ठारसविधेन कायानुपस्सनासतिपट्टानस्स परिग्गाहिकपज्जाय सम्मा पजानन्तो । सतिमाति अट्ठारसविधेन कायानुपस्सनापरिग्गाहिकाय सतिया समन्नागतो । विनेय्य लोके अभिज्झादोमनस्सन्ति तस्मिंयेव कायसङ्घाते लोके पञ्चकामगुणिकतण्हञ्च पटिघसम्पयुत्तदोमनस्सञ्च विनेत्वा विक्खम्भेत्वा काये कायानुपस्सी विहरतीति वुत्तं होति । एत्तावता कायानुपस्सनासतिपट्टानवसेन सुद्धरूपसम्मसनमेव

कथितन्ति वेदितब्बं ।

वेदनासु वेदनानुपस्सीति सुखादिभेदासु वेदनासु “सुखं वेदनं वेदियमानो सुखं वेदनं वेदियामीति पजानाति । दुक्खं, अदुक्खमसुखं, सामिसं वा सुखं, निरामिसं वा सुखं, सामिसं वा दुक्खं, निरामिसं वा दुक्खं, सामिसं वा अदुक्खमसुखं, निरामिसं वा अदुक्खमसुखं वेदनं वेदियमानो निरामिसं अदुक्खमसुखं वेदनं वेदियामीति पजानाती”ति (दी० नि० २.३८०; विभ० ३६३; म० नि० १.११३) एवं वुत्तं नवविधं वेदनं अनुपस्सन्तो । **आतापीति** आदिना पनेत्थ नवविधेन वेदनानुपस्सनासतिपट्टानस्स भावनापरिग्गाहिकानं वीरियपज्जासतीनं वसेन अत्थो वेदितब्बो । **लोकोति** चेत्य वेदना वेदितब्बा ।

चित्तधम्मेसुपि एसेव नयो । एत्थ पन **चित्ते चित्तानुपस्सीति** “सरागं वा चित्तं सरागं चित्तन्ति पजानाती”ति (दी० नि० २.३८१; विभ० ३६५; म० नि० १.११४) एवं वित्थारिते सोळसप्पभेदे चित्ते तमेव चित्तं परिग्गाहिकाय अनुपस्सनाय अनुपस्सन्तोति अत्थो । **धम्मेसु धम्मानुपस्सीति** “पञ्च नीवरणानि, पञ्चुपादानक्खन्धा, छ अज्झत्तिकबाहिरायतनानि, सत्त बोझङ्गा, चत्तारि अरियसच्चानी”ति (दी० नि० २.३८२-४०३; विभ० ३६७-३७३; म० नि० १.११५-१३६) एवं कोट्टासवसेन पञ्चधा वुत्तेसु धम्मेसु धम्मपरिग्गाहिकाय अनुपस्सनाय ते धम्मे अनुपस्सन्तोति अत्थो । एत्थ पन वेदनानुपस्सनासतिपट्टाने च चित्तानुपस्सनासतिपट्टाने च सुद्धरूपसम्मसनमेव कथितं, धम्मानुपस्सनासतिपट्टाने रूपारूपसम्मसनं । इति इमानि चत्तारिपि सतिपट्टानानि लोकियलोकुत्तरमिस्सकानेव कथितानीति वेदितब्बानि ।

३९४. अनुप्पन्नानन्ति अनिब्बत्तानं । **पापकानन्ति** लामकानं । **अकुसलानं धम्मानन्ति** अकोसल्लसम्भूतानं लोभादिधम्मानं । **अनुप्पादायाति** अनिब्बत्तनत्थाय । **छन्दं जनेतीति** कत्तुकम्यताकुसलच्छन्दं उप्पादेति । **वायमतीति** पयोगं परक्कमं करोति । **वीरियं आरभतीति** कायिकचेतसिकवीरियं करोति । **चित्तं पगणहातीति** तेनेव सहजातवीरियेन चित्तं उक्खिपति । **पदहतीति** पधानवीरियं करोति ।

उप्पन्नानन्ति जातानं निब्बत्तानं । **कुसलानं धम्मानन्ति** कोसल्लसम्भूतानं अलोभादिधम्मानं । **ठितियाति** ठितत्थं । **असम्मोसायाति** अनस्सनत्थं । **भिय्योभावायाति** पुनप्पुनभावाय । **वेपुल्लायाति** विपुलभावाय । **भावनायाति** वड्डिया । **परिपूरियाति** परिपूरणत्थाय । अयं ताव चतुन्नं सम्मप्पधानानं एकपदिको अत्थुद्धारो ।

अयं पन सम्मप्पधानकथा नाम दुविधा लोकिया लोकुत्तरा च । तत्थ लोकिया सब्बपुब्बभागे होति, सा कस्सपसंयुत्तपरियायेन लोकियमग्गक्खणेयेव वेदितब्बा । वुत्तहि तत्थ —

“चत्तारोमे, आवुसो, सम्मप्पधाना । कतमे चत्तारो? इधावुसो, भिक्खु ‘अनुप्पन्ना मे पापका अकुसला धम्मा उप्पज्जमाना अनत्थाय संवत्तेय्यु’न्ति आतप्पं करोति, ‘उप्पन्ना मे पापका अकुसला धम्मा अप्पहीयमाना अनत्थाय संवत्तेय्यु’न्ति आतप्पं करोति, ‘अनुप्पन्ना मे कुसला धम्मा अनुप्पज्जमाना अनत्थाय संवत्तेय्यु’न्ति आतप्पं करोति, ‘उप्पन्ना मे कुसला धम्मा निरुज्झमाना अनत्थाय संवत्तेय्यु’न्ति आतप्पं करोती”ति (सं० नि० २.१४५) ।

एत्थ च **पापका अकुसलाति** लोभादयो वेदितब्बा । **अनुप्पन्ना कुसला धम्माति** समथविपस्सना चेव मग्गो च । **उप्पन्ना कुसला** नाम समथविपस्सनाव । मग्गो पन सकिं उप्पज्जित्वा निरुज्झमानो अनत्थाय संवत्तनको नाम नत्थि । सो

हि फलस्स पच्चयं दत्ताव निरुज्झति । पुरिमस्मिम्पि वा समथविपस्सनाव गहेतब्बाति वुत्तं, तं पन न युत्तं । एवं लोकिया सम्मप्यधानकथा सब्बपुब्बभागे कस्सपसंयुत्तपरियायेन वेदितब्बा । लोकुत्तरमग्गखणे पनेतं एकमेव वीरियं चतुकिच्चसाधनवसेन चत्तारि नामानि लभति ।

तत्थ अनुप्यन्नानं पापकानन्ति एत्थ “अनुप्यन्नो चेव कामच्छन्दो”ति आदीसु वुत्तनयेन अत्थो वेदितब्बो । **उप्यन्नानं पापकानन्ति** एत्थ चतुब्बिधं उप्यन्नं वत्तमानुप्यन्नं, भुत्वाविगतुप्यन्नं, ओकासकतुप्यन्नं, भूमिलद्धुप्यन्नन्ति । तत्थ ये किलेसा विज्जमाना उप्पादादिसमङ्गिनो, इदं **वत्तमानुप्यन्नं** नाम । कम्मे पन जविते आरम्मणरसं अनुभवित्वा निरुद्धविपाको भुत्वा विगतं नाम, कम्मं उप्यज्जित्वा निरुद्धं भुत्वा विगतं नाम । तदुभयम्पि **भुत्वाविगतुप्यन्नन्ति** सङ्गं गच्छति । कुसलाकुसलकम्मं अज्जकम्मस्स विपाकं पटिबाहित्वा अत्तनो विपाकस्स ओकासं करोति, एवं कते ओकासे विपाको उप्यज्जमानो ओकासकरणतो पट्टाय उप्यन्नोति वुच्चति, इदं **ओकासकतुप्यन्नं** नाम । पच्चक्खन्धा पन विपस्सनाय भूमि नाम, ते अतीतादिभेदा होन्ति । तेसु अनुसयितकिलेसा पन अतीता वा अनागता वा पच्चुप्यन्ना वाति न वत्तब्बा । अतीतक्खन्धेसु अनुसयितापि हि अप्पहीनाव होन्ति, अनागतक्खन्धेसु अनुसयितापि अप्पहीनाव होन्ति, पच्चुप्यन्नक्खन्धेसु अनुसयितापि अप्पहीनाव होन्ति, इदं **भूमिलद्धुप्यन्नं** नाम । तेनाहु पोराणा — “तासु तासु भूमिसु असमुग्घातगता किलेसा भूमिलद्धुप्यन्नाति सङ्गं गच्छन्ती”ति ।

अपरम्पि चतुब्बिधं उप्यन्नं समुदाचारुप्यन्नं, आरम्मणाधिगहितुप्यन्नं, अविकखम्भितुप्यन्नं, असमुग्घातितुप्यन्नन्ति । तत्थ सम्पति वत्तमानंयेव **समुदाचारुप्यन्नं** नाम । सकिं चक्खूनि उम्मीलेत्वा आरम्मणे निमित्ते गहिते अनुस्सरितानुस्सरितक्खणे किलेसा नुप्यज्जिस्सन्तीति न वत्तब्बा । कस्मा? आरम्मणस्स अधिगहितत्ता । यथा किं? यथा खीरुक्खस्स कुठारिया आहताहतट्टाने खीरं न निक्खमिस्सतीति न वत्तब्बा, एवं । इदं **आरम्मणाधिगहितुप्यन्नं** नाम । समापत्तिया अविकखम्भितकिलेसा पन इमस्मिं नाम ठानेन उप्यज्जिस्सन्तीति न वत्तब्बा । कस्मा? अविकखम्भितत्ता । यथा किं? यथा खीरुक्खं कुठारिया आहनेय्युं, इमस्मिं नाम ठाने खीरं न निक्खमेय्याति न वत्तब्बं, एवं । इदं **अविकखम्भितुप्यन्नं** नाम । मग्गेन असमुग्घातितकिलेसा पन भवग्गे निब्बत्तस्सापि उप्यज्जन्तीति पुरिमनयेनेव वित्थारेतब्बं । इदं **असमुग्घातितुप्यन्नं** नाम ।

इमेसु उप्यन्नेसु वत्तमानुप्यन्नं, भुत्वाविगतुप्यन्नं, ओकासकतुप्यन्नं, समुदाचारुप्यन्नन्ति चतुब्बिधं उप्यन्नं न मग्गवज्झं, भूमिलद्धुप्यन्नं, आरम्मणाधिगहितुप्यन्नं, अविकखम्भितुप्यन्नं, असमुग्घातितुप्यन्नन्ति चतुब्बिधं मग्गवज्झं । मग्गो हि उप्यज्जमानो एते किलेसे पजहति । सो ये किलेसे पजहति, ते अतीता वा अनागता वा पच्चुप्यन्ना वाति न वत्तब्बा । वुत्तम्पि चेत्तं —

“हज्जि अतीते किलेसे पजहति? तेन हि खीणंयेव खेपेति, निरुद्धं निरोधेति, अत्थङ्गतं अत्थङ्गमेति, अतीतं यं नत्थि, तं पजहति । हज्जि अनागते किलेसे पजहति? तेन हि अजातं पजहति, अनिब्बत्तं अनुप्यन्नं अपातुभूतं पजहति, अनागतं यं नत्थि, तं पजहति । हज्जि पच्चुप्यन्ने किलेसे पजहति? तेन हि रत्तो रागं पजहति, दुट्ठो दोसं, मूळ्हो मोहं, विनिबद्धो मानं, परामट्ठो दिट्ठिं, अनिट्ठङ्गतो विचिकिच्छं, थामगतो अनुसयं पजहति, कण्हसुक्का धम्मा युगनद्धा वत्तन्ति, संकिलेसिया मग्गभावना होतीति...पे०... तेन हि नत्थि मग्गभावना, नत्थि फलसच्छिकिरिया, नत्थि किलेसप्यहानं, नत्थि धम्माभिसमयोति । अत्थि मग्गभावना...पे०... अत्थि धम्माभिसमयोति । यथा कथं विय? सेय्यथापि तरुणो रुक्खो...पे०... अपातुभूतायेव न पातुभवन्ती”ति (पटि० म० ३.२१) ।

इति पाळियं अजातफलरुक्खो आगतो, जातफलरुक्खो पन दीपेतब्बो। यथा हि सफलो तरुणम्बरुक्खो, तस्स फलानि मनुस्सा परिभुज्जेय्युं, सेसानि पातेत्वा पच्छियो पूरेय्युं, अथज्जो पुरिसो तं फरसुना छिन्देय्य। तेनस्स नेव अतीतानि फलानि नासितानि होन्ति, न अनागतपच्चुप्पन्नानि च नासितानि। अतीतानि हि मनुस्सेहि परिभुत्तानि, अनागतानि अनिब्बत्तानि, न सक्का नासेतुं। यस्मिं पन समये सो छिन्नो, तदा फलानियेव नत्थीति पच्चुप्पन्नानिपि अनासितानि। सचे पन रुक्खो अच्छिन्नो अस्स, अथस्स पथवीरसज्ज आपोरसज्ज आगम्म यानि फलानि निब्बत्तेय्युं, तानि नासितानि होन्ति। तानि हि अजातानेव न जायन्ति, अनिब्बत्तानेव न निब्बत्तन्ति, अपातुभूतानेव न पातुभवन्ति। एवमेव मग्गो नापि अतीतादिभेदे किलेसे पजहति, नापि न पजहति। येसज्हि किलेसानं मग्गेन खन्धेसु अपरिज्जातेसु उप्पत्ति सिया, मग्गेन उप्पज्जित्वा खन्धानं परिज्जातत्ता ते किलेसा अजाताव न जायन्ति, अनिब्बत्ताव न निब्बत्तन्ति, अपातुभूताव न पातुभवन्ति। तरुणपुत्ताय इत्थिया पुन अविजायनत्थं ब्याधितानं रोगवूपसमनत्थं पीतभेसज्जेहि वापि अयमत्थो विभावेतब्बो। एवं मग्गो ये किलेसे पजहति, ते अतीता वा अनागता वा पच्चुप्पन्ना वाति न वत्तब्बा। न च मग्गो किलेसे न पजहति। ये पन मग्गो किलेसे पजहति, ते सन्धाय “उप्पन्नानं पापकानं”न्तिआदि वुत्तं।

न केवलज्ज मग्गो किलेसेयेव पजहति, किलेसानं पन अप्पहीनत्ता ये उप्पज्जेय्युं उपादिन्नखन्धा, तेपि पजहतियेव। वुत्तम्पि चेत्तं — “सोतापत्तिमग्गजाणेन अभिसङ्खारविज्जाणस्स निरोधेन सत्त भवे ठपेत्वा अनमतग्गे संसारे ये उप्पज्जेय्युं नामज्ज रूपज्ज, एत्थेते निरुज्झन्ती”ति (चूळव० अजितमाणवपुच्छनिदेसो ६) वित्थारो। इति मग्गो उपादिन्नतो अनुपादिन्नतो च वुट्ठाति। भववसेन पन सोतापत्तिमग्गो अपायभवतो वुट्ठाति, सकदागामिमग्गो सुगतिभवेकदेसतो, अनागामिमग्गो सुगतिकामभवतो, अरहत्तमग्गो रूपारूपभवतो वुट्ठाति। सब्बभवेहि वुट्ठातियेवातिपि वदन्ति।

अथ मग्गक्खणे कथं अनुप्पन्नानं उप्पादाय भावना होति, कथं वा उप्पन्नानं ठितियाति? मग्गप्पवत्तिया एव। मग्गो हि पवत्तमानो पुब्बे अनुप्पन्नपुब्बत्ता अनुप्पन्नो नाम वुच्चति। अनागतपुब्बज्जि ठानं गन्त्वा अननुभूतपुब्बं वा आरम्मणं अनुभवित्वा वत्तारो भवन्ति; “अनागतद्वानं आगतम्ह, अननुभूतं आरम्मणं अनुभवामा”ति। या चस्स पवत्ति, अयमेव ठिति नामाति “ठितिया भावेती”ति वत्तुं वट्ठति। एवमेतस्स भिक्खुनो इदं लोकुत्तरमग्गक्खणे वीरियं “अनुप्पन्नानं पापकानं अकुसलानं धम्मानं अनुप्पादाया”तिआदीनि चत्तारि नामानि लभति। अयं लोकुत्तरमग्गक्खणे सम्मप्पधानकथा। इमस्मिं पन सुत्ते लोकियलोकुत्तरमिस्सकानेव सम्मप्पधानानि कथितानि।

३९८-४०१. इद्धिपादेसु छन्दं निस्साय पवत्तो समाधि छन्दसमाधि, पधानभूता सङ्खारा पधानसङ्खारा। समन्नागतन्ति तेहि धम्मोहि उपेतं। इद्धिया पादं, इद्धिभूतं वा पादन्ति **इद्धिपादं**। सेसेसुपि एसेव नयो। अयमेत्थ सङ्खेपो, वित्थारो पन इद्धिपादविभङ्गे (विभ० ४३१ आदयो) आगतो एव। विसुद्धिमग्गे (विसुद्धि० २.३८२) पनस्स अत्थो दीपितो। तत्रायं भिक्खु यदा छन्दादीसु एकं धुरं निस्साय विपस्सनं वट्ठेत्वा अरहत्तं पापुणाति, तदास्स पठमिद्धिपादो पुब्बभागे लोकियो, अपरभागे लोकुत्तरो। एवं सेसापीति। इमस्मिम्पि सुत्ते लोकियलोकुत्तराव इद्धिपादा कथिता।

४०२-४०६. सद्धिन्द्रियं भावेतीतिआदीसु सद्धाव अत्तनो सद्धाधुरे इन्दुं करोतीति सद्धिन्द्रियं। वीरियिन्द्रियादीसुपि एसेव नयो। भावेतीति एत्थ पन आदिकम्मिको योगावचरो तीहि कारणेहि सद्धिन्द्रियं विसोधेन्तो सद्धिन्द्रियं भावेति नाम। वीरियिन्द्रियादीसुपि एसेव नयो। वुत्तज्जेत्तं —

“अस्सद्धे पुग्गले परिवज्जयतो, सद्धे पुग्गले सेवतो भजतो पयिरुपासतो, पसादनीये सुत्तन्ते पच्चवेक्खतो
इमेहि तीहाकारेहि सद्धिन्द्रियं विसुज्झति।

“कुसीते पुगगले परिवज्जयतो, आरद्धवीरिये पुगगले सेवतो भजतो पयिरुपासतो, सम्मपधाने पच्चवेक्खतो इमेहि तीहाकारेहि **वीरियिन्द्रियं** विसुज्झति ।

“मुट्ठस्सती पुगगले परिवज्जयतो, उपट्ठितस्सती पुगगले सेवतो भजतो पयिरुपासतो, सतिपट्ठाने पच्चवेक्खतो इमेहि तीहाकारेहि **सतिन्द्रियं** विसुज्झति ।

“असमाहिते पुगगले परिवज्जयतो, समाहिते पुगगले सेवतो भजतो पयिरुपासतो, ज्ञानविमोक्खे पच्चवेक्खतो इमेहि तीहाकारेहि **समाधिन्द्रियं** विसुज्झति ।

“दुप्पज्जे पुगगले परिवज्जयतो, पज्जवन्ते पुगगले सेवतो भजतो पयिरुपासतो, गम्भीरजाणचरियं पच्चवेक्खतो इमेहि तीहाकारेहि **पज्जिन्द्रियं** विसुज्झती”ति (पटि० म० १.१८४-१८५) ।

एत्थ च **गम्भीरजाणचरियं पच्चवेक्खतो**ति सण्हसुखुमं खन्धन्तरं, आयतनन्तरं, धातन्तरं, इन्द्रियबलबोज्झङ्गन्तरं, मगगन्तरं, फलन्तरञ्च पच्चवेक्खन्तस्साति अत्थो । इमेसज्झि तिण्णं तिण्णं कारणानं वसेन अकताभिनिवेसो आदिकम्मिको योगावचरो सद्धाधुरादीसु अभिनिवेसं पट्टपेत्वा भावेन्तो अवसाने विवट्टेत्वा अरहत्तं गणहति । सो याव अरहत्तमग्गा इमानि इन्द्रियानि भावेति नाम, अरहत्तफले पत्ते भावितिन्द्रियो नाम होतीति । एवं इमानिपि पज्जिन्द्रियानि लोकियलोकुत्तरानेव कथितानीति ।

सद्धाबलादीसु सद्धायेव अकम्पियट्ठेन बलन्ति **सद्धाबलं** । **वीरियबलादीसुपि** एसेव नयो । एत्थ हि सद्धा अस्सद्धिये न कम्पति, वीरियं कोसज्जेन न कम्पति, सति मुट्ठस्सच्चेन न कम्पति, समाधि उद्धच्चे न कम्पति, पज्जा अविज्जाय न कम्पतीति सब्बानिपि अकम्पियट्ठेन बलानीति वुच्चन्ति । भावनानयो पनेत्थ इन्द्रियभावनायं वुत्तनयेनेव वेदितब्बोति । इमानि लोकियलोकुत्तरानेव कथितानीति ।

४१८. सतिसम्बोज्झङ्गं भावेतीति एत्थ अयं आदिकम्मिकानं कुलपुत्तानं वसेन सद्धिं अत्थवण्णनाय भावनानयो । तत्थ सतिसम्बोज्झङ्गन्तिआदिना नयेन वुत्तानं सत्तन्नं आदिपदानं ताव अयमत्थवण्णना — सतिसम्बोज्झङ्गे ताव सरणट्ठेन सति, सा पनेसा उपट्ठानलक्खणा, अपिलापनलक्खणा वा । वुत्तम्पि चेत्तं — “यथा, महाराज, रज्जो भण्डागारिको रज्जो सापतेय्यं अपिलापेति ‘एत्तकं, महाराज, हिरज्जं, एत्तकं सुवण्णं, एत्तकं सापतेय्यं’न्ति । एवमेव खो, महाराज, सति उप्पज्जमाना कुसलाकुसलसावज्जानवज्जहीनप्पणीतकण्हसुक्कसप्पटिभागे धम्मे अपिलापेति इमे चत्तारो सतिपट्ठाना”ति (मि० प० २.१.१३) वित्थारो । अपिलापनरसा, किच्चवसेनेव हिस्सा एतं लक्खणं थेरेन वुत्तं । असम्पोसरसा वा, गोचराभिमुखीभावपच्चुपट्ठाना । सति एव सम्बोज्झङ्गोति **सतिसम्बोज्झङ्गो** ।

तत्थ बोधिया, बोधिस्स वा अङ्गोति **बोज्झङ्गो** । किं वुत्तं होति? या हि अयं धम्मसामग्गीयाय लोकियलोकुत्तरमगगक्खणे उप्पज्जमानाय लीनुद्धच्चपतिट्ठानायूहनकामसुखअत्तकिलमथानुयोगउच्छेदसस्सताभिनिवेसादीनं अनेकेसं उपद्वानं पटिपक्खभूताय सतिधम्मविचयवीरियपीतिपस्सद्धिसमाधिउपेक्खासङ्घाताय धम्मसामग्गिया अरियसावको बुज्झतीति कत्वा बोधीति वुच्चति, **बुज्झतीति** किलेससन्ताननिद्वाय उट्ठहति, चत्तारि वा अरियसच्चानि पटिविज्झति, निब्बानमेव वा सच्छिकरोतीति वुत्तं होति । यथाह — “सत्त बोज्झङ्गे भावेत्वा अनुत्तरं सम्मासम्बोधिं अभिसम्बुद्धो”ति (सं० नि० ५.३७८; दी० नि०

३.१४३)। तस्सा धम्मसामगिसङ्घाताय बोधिया अङ्गोतिपि **बोज्झङ्गो** ज्ञानङ्गमगङ्गादयो विय। योपेस यथावुत्तप्पकाराय एताय धम्मसामगिया बुज्झतीति कत्वा अरियसावको बोधीति वुच्चति, तस्स अङ्गोतिपि **बोज्झङ्गो** सेनङ्गरथङ्गादयो विय। तेनाहु अट्टकथाचरिया — “बुज्जनकस्स पुग्गलस्स अङ्गाति वा बोज्झङ्गा”ति।

अपिच “बोज्झङ्गाति केनट्ठेन बोज्झङ्गा? बोधाय संवत्तन्तीति बोज्झङ्गा, बुज्झन्तीति बोज्झङ्गा, अनुबुज्झन्तीति बोज्झङ्गा, पटिबुज्झन्तीति बोज्झङ्गा, सम्बुज्झन्तीति बोज्झङ्गा”ति इमिना पटिसम्भिदानयेनापि (पटि० म० २.१७) बोज्झङ्गत्यो वेदितब्बो। पसत्थो सुन्दरो च बोज्झङ्गो सम्बोज्झङ्गो, सति एव सम्बोज्झङ्गो **सतिसम्बोज्झङ्गो**, तं सतिसम्बोज्झङ्गं।

धम्मविचयसम्बोज्झङ्गन्ति आदीसुपि चतुसच्चधम्मे विचिनतीति **धम्मविचयो**। सो पविचयलक्खणो, ओभासनरसो, असम्मोहपच्चुपट्टानो। वीरभावतो, विधिना ईरयितब्बतो च **वीरियं**। तं पग्गललक्खणं, उपथम्भनरसं, अनोसीदनपच्चुपट्टानं। पीणयतीति **पीति**। सा फरणलक्खणा, तुट्ठिलक्खणा वा, कायचित्तानं पीणनरसा, नेसंयेव ओदग्यपच्चुपट्टाना। कायचित्तदरथप्पस्सम्भनतो **पस्सद्धि**। सा उपसमलक्खणा, कायचित्तदरथमदनरसा, कायचित्तानं अपरिप्फन्दसीतिभावपच्चुपट्टाना। समाधानतो **समाधि**। सो अविक्खेपलक्खणो, अविसारलक्खणो वा, चित्तचेतसिकानं सम्पिण्डनरसो, चित्तद्वित्तपच्चुपट्टानो। अज्झुपेक्खनतो **उपेक्खा**। सा पटिसङ्खानलक्खणा, समवाहितलक्खणा वा, ऊनाधिकनिवारणरसा, पक्खपातुपच्छेदनरसा वा, मज्झत्तभावपच्चुपट्टाना। सेसं वुत्तनयमेव। **भावेतीति** ब्रूहेति वट्ठेति, उप्पादेतीति अत्थो।

तत्थ चत्तारो धम्मा **सतिसम्बोज्झङ्गस्स** उप्पादाय संवत्तन्तीति वेदितब्बा सतिसम्पज्जं मुट्ठस्सतिपुग्गलपरिवज्जनता उपट्ठितस्सतिपुग्गलसेवनता तदधिमुत्तताति। अभिक्कन्तादीसु हि सत्तसु ठानेसु सतिसम्पज्जेन, भत्तनिक्खित्तकाकसदिसे मुट्ठस्सतिपुग्गले परिवज्जनेन, तिस्सदत्तत्थेरअभयत्थेरादिसदिसे उपट्ठितस्सतिपुग्गले सेवनेन, ठाननिसज्जादीसु सतिसमुट्ठापनत्थं निन्नपोणपब्भारचित्तताय च सतिसम्बोज्झङ्गो उप्पज्जति। तस्मा आदिकम्मिको कुलपुत्तो इमेहि चतूहि कारणेहि सतिसम्बोज्झङ्गं समुट्ठापेत्वा तदेव धुरं कत्वा अभिनिवेसं पट्टपेत्वा अनुक्कमेन अरहत्तं गण्हाति। सो याव अरहत्तमग्गा सतिसम्बोज्झङ्गं भावेति नाम, फले पत्ते भावितो नाम होति।

सत्त धम्मा **धम्मविचयसम्बोज्झङ्गस्स** उप्पादाय संवत्तन्ति परिपुच्छकता, वत्थुविसदकिरिया, इन्द्रियसमत्तपटिपादना, दुप्पज्जपुग्गलपरिवज्जना, पज्जवन्तपुग्गलसेवना, गम्भीरजाणचरियपच्चवेक्खणा, तदधिमुत्तताति। तत्थ **परिपुच्छकताति** खन्धधातुआयतनइन्द्रियबलबोज्झङ्गमगङ्गाज्ञानसमथविपस्सनानं अत्थसन्निस्सितपरिपुच्छाबहुलता।

वत्थुविसदकिरियाति अज्झत्तिकबाहिरानं वत्थूनं विसदभावकरणं। यदा हिस्स केसनखलोमा दीघा होन्ति, सरीरं वा उप्पन्नदोसज्जेव सेदमलमक्खितज्ज, तदा अज्झत्तिकं वत्थु अविसदं होति अपरिसुद्धं। यदा पन चीवरं जिण्णं किलिदं दुग्गन्धं वा होति, सेनासनं वा उक्लापं, तदा बाहिरं वत्थु अविसदं होति अपरिसुद्धं। तस्मा केसादिच्छेदनेन उद्धंविरेचनअधोविरेचनादीहि सरीरसल्लहुकभावकरणेन उच्छादननहापनेन च अज्झत्तिकवत्थु विसदं कातब्बं। सूचिकम्मधोवनरजनपरिभण्डकरणादीहि बाहिरवत्थु विसदं कातब्बं। एतस्मिहि अज्झत्तिकबाहिरे वत्थुमि अविसदे उप्पन्नेसु चित्तचेतसिकेसु जाणम्पि अविसदं होति अपरिसुद्धं अपरिसुद्धानि दीपकपल्लवट्ठितेलादीनि निस्साय उप्पन्नदीपसिखाय ओभासो विय। विसदे पन अज्झत्तिकबाहिरे वत्थुमि उप्पन्नेसु चित्तचेतसिकेसु जाणम्पि विसदं होति परिसुद्धानि दीपकपल्लवट्ठितेलादीनि निस्साय उप्पन्नदीपसिखाय ओभासो विय। तेन वुत्तं — “वत्थुविसदकिरिया

धम्मविचयसम्बोज्झङ्गस्स उप्पादाय संवत्तती'ति ।

इन्द्रियसमत्तपटिपादना नाम सद्भादीनं इन्द्रियानं समभावकरणं । सचे हिस्स सद्भिन्द्रियं बलवं होति, इतरानि मन्दानि, ततो वीरियिन्द्रियं पग्गहकिच्चं, सतिन्द्रियं उपट्टानकिच्चं, समाधिन्द्रियं अविक्खेपकिच्चं, पज्जिन्द्रियं दस्सनकिच्चं कातुं न सक्कोति । तस्मा तं धम्मसभावपच्चवेक्खणेन वा, यथा वा मनसिकरोतो बलवं जातं, तथा अमनसिकारेण हापेतब्बं । **वक्कलित्थेरवत्थु** चेत्य निदस्सनं । सचे पन वीरियिन्द्रियं बलवं होति, अथ नेव सद्भिन्द्रियं अधिमोक्खकिच्चं कातुं सक्कोति, न इतरानि इतरकिच्चभेदं । तस्मा तं पस्सद्भादिभावनाय हापेतब्बं । तत्रापि **सोणत्थेरस्स वत्थु** दस्सेतब्बं । एवं सेसेसुपि एकस्स बलवभावे सति इतरेसं अत्तनो किच्चेसु असमत्थता वेदितब्बा ।

विसेसतो पनेत्थ सद्भापज्जानं समाधिवीरियानञ्च समतं पसंसन्ति । बलवसद्भो हि मन्दपज्जो मुधप्पसन्नो होति, अवत्थुम्हि पसीदति । बलवपज्जो मन्दसद्भो केराटिकपक्खं भजति, भेसज्जसमुट्ठितो विय रोगो अतेकिच्छो होति । चित्तुप्पादमत्तेनेव कुसलं होतीति अतिधावित्वा दानादीनि अकरोन्तो निरये उप्पज्जति । उभिन्नं समताय वत्थुस्मियेव पसीदति । बलवसमाधिं पन मन्दवीरियं समाधिस्स कोसज्जपक्खत्ता कोसज्जं अभिभवति । बलववीरियं मन्दसमाधिं वीरियस्स उद्धच्चपक्खत्ता उद्धच्चं अभिभवति । समाधि पन वीरियेन संयोजितो कोसज्जे पतितुं न लभति, वीरियं समाधिना संयोजितं उद्धच्चे पतितुं न लभति । तस्मा तं उभयं समं कत्तब्बं । उभयसमताय हि अप्पना होति ।

अपिच समाधिकम्मिकस्स बलवतीपि सद्भा वट्ठति । एवज्झि सद्दहन्तो ओकप्पेन्तो अप्पनं पापुणिस्सति । समाधिपज्जासु पन समाधिकम्मिकस्स एकगता बलवती वट्ठति । एवज्झि सो अप्पनं पापुणाति । विपस्सनाकम्मिकस्स पज्जा बलवती वट्ठति । एवज्झि सो लक्खणपटिवेधं पापुणाति । उभिन्नं पन समतायपि अप्पना होतियेव । सति पन सब्बत्थ बलवती वट्ठति । सति हि चित्तं उद्धच्चपक्खिकानं सद्भावीरियपज्जानं वसेन उद्धच्चपाततो कोसज्जपक्खिकेन च समाधिना कोसज्जपाततो रक्खति । तस्मा सा लोणधूपनं विय सब्बव्यज्जनेसु, सब्बकम्मिको अमच्चो विय च सब्बराजकिच्चेसु, सब्बत्थ इच्छितब्बा । तेनाह — “सति च पन सब्बत्थिका वुत्ता (सं० नि० ५.२३४) भगवता । किं कारणा? चित्तज्झि सतिपटिसरणं, आरक्खपच्चुपट्टाना च सति, न विना सतिया चित्तस्स पग्गहनिग्गहो होती'ति ।

दुप्पज्जपुग्गलपरिवज्जना नाम खन्धादिभेदेसु अनोगाळहपज्जानं दुप्पेधपुग्गलानं आरका परिवज्जनं । **पज्जवन्तपुग्गलसेवना** नाम समपज्जासलक्खणपरिग्गाहिकाय उदयब्बयपज्जाय समन्नागतपुग्गलसेवना । **गम्भीरजाणचरियपच्चवेक्खणा** नाम गम्भीरेसु खन्धादीसु पवत्ताय गम्भीरपज्जाय पभेदपच्चवेक्खणा । **तदधिमुत्तता** नाम ठाननिसज्जादीसु धम्मविचयसम्बोज्झङ्गसमुट्ठापनत्थं निन्नपोणपब्भारचित्तता । तस्मा आदिकम्मिको कुलपुत्तो इमेहि सत्तहि कारणेहि धम्मविचयसम्बोज्झङ्गं समुट्ठापेत्वा तदेव धुरं कत्वा अभिनिवेसं पट्टपेत्वा अनुक्कमेन अरहत्तं गणहाति । सो याव अरहत्तमग्गा धम्मविचयसम्बोज्झङ्गं भावेति नाम, फले पत्ते भावितो नाम होति ।

एकादस धम्मा **वीरियसम्बोज्झङ्गस्स** उप्पादाय संवत्तन्ति — अपायभयपच्चवेक्खणता, आनिसंसदस्साविता, गमनवीथिपच्चवेक्खणता, पिण्डपातापचायनता, दायज्जमहत्तपच्चवेक्खणता, सत्थुमहत्तपच्चवेक्खणता, जातिमहत्तपच्चवेक्खणता, सब्रह्मचारिमहत्तपच्चवेक्खणता, कुसीतपुग्गलपरिवज्जनता, आरद्धवीरियपुग्गलसेवनता, तदधिमुत्तताति ।

तत्थ “निरयेसु पच्चविधबन्धनकम्मकरणतो पट्टाय महादुक्खं अनुभवनकालेपि, तिरच्छानयोनियं

जालक्खिपकुमिनादीहि गहितकालेपि, पाजनकण्टकादिप्पहारतुन्नस्स पन सकटवहनादिकालेपि, पेत्तिविसये अनेकानिपि वस्ससहस्सानि एकं बुद्धन्तरम्पि खुप्पिपासाहि आतुरीभूतकालेपि, कालकज्जिकअसुरेसु सट्ठिहत्थअसीतिहत्थप्पमाणेन अट्ठिचम्ममत्तेनेव अत्तभावेन वातातपादिदुक्खानुभवनकालेपि न सक्का वीरियसम्बोज्झङ्गो उप्पादेतुं। अयमेव ते भिक्खु कालो”ति एवं **अपायभयं पच्चवेक्खन्तस्सापि** वीरियसम्बोज्झङ्गो उप्पज्जति।

“न सक्का कुसीतेन नव लोकुत्तरधम्मा लद्धं, आरद्धवीरियेनेव सक्का, अयमानिसंसो वीरियस्सा”ति एवं **आनिसंसदस्साविनोपि** उप्पज्जति। “सब्बबुद्धपच्चेकबुद्धमहासावकेहि गतमग्गोव गन्तब्बो, सो च न सक्का कुसीतेन गन्तु”न्ति एवं **गमनवीथिं पच्चवेक्खन्तस्सापि** उप्पज्जति।

“ये तं पिण्डपातादीहि उपट्ठहन्ति, इमे ते मनुस्सा नेव जातका, न दासकम्मकरा, नापि तं निस्साय जीविस्सामाति ते पणीतानि पिण्डपातादीनि देन्ति। अथ खो अत्तनो कारानं महप्फलतं पच्चासीसमाना देन्ति। सत्थारापि ‘अयं इमे पच्चये परिभुज्जित्वा कायदळ्हीबहुलो सुखं विहरिस्सती’ति न एवं सम्पस्सता तुय्हं पच्चया अनुज्जाता, अथ खो ‘अयं इमे परिभुज्जमानो समणधम्मं कत्वा वट्टदुक्खतो मुच्चिस्सती’ति ते पच्चया अनुज्जाता। सो दानि त्वं कुसीतो विहरन्तो न तं पिण्डपातं अपचायिस्ससि। आरद्धवीरियस्सेव हि पिण्डापचायनं नाम होती”ति एवं **पिण्डपातापचायनं पच्चवेक्खन्तस्सापि** उप्पज्जति महामित्तथेरस्स विय पिण्डपातियतिस्सथेरस्स विय च।

महामित्तथेरो किर कस्सकलेणे नाम पटिवसति। तस्स च गोचरगामे एका महाउपासिका थेरं पुत्तं कत्वा पटिजगति। सा एकदिवसं अरज्जं गच्छन्ती धीतरं आह — “अम्म, असुकस्मिं ठाने पुराणतण्डुला, असुकस्मिं खीरं, असुकस्मिं सप्पि, असुकस्मिं फाणितं, तव भातिकस्स अय्यमित्तस्स आगतकाले भत्तं पचित्वा खीरसप्पिफाणितेहि सद्धिं देहि, दत्त्वा त्वज्ज भुज्जेय्यासि। अहं पन हिय्यो पक्कं पारिवासिकभत्तं कज्जियेन भुत्तम्ही”ति। दिवा किं भुज्जिस्ससि, अम्माति? साकपण्णं पक्खिपित्वा कणतण्डुलेहि अम्बिलयागुं पचित्वा ठपेहि, अम्माति।

थेरो चीवरं पारुपित्वा पत्तं नीहरन्तोव तं सद्धं सुत्वा अत्तानं ओवदि — “महाउपासिका किर कज्जियेन पारिवासिकभत्तं भुज्जि, दिवापि कणपण्णम्बिलयागुं भुज्जिस्सति, तुय्हं अत्थाय पन पुराणतण्डुलादीनि आचिक्खति। तं निस्साय खो पनेसा नेव खेत्तं न वत्थुं न भत्तं न वत्थं पच्चासीसति, तिस्सो पन सम्पत्तियो पत्थयमाना देति। त्वं एतिस्सा ता सम्पत्तियो दातुं सक्खिस्ससि, न सक्खिस्ससीति, अयं खो पन पिण्डपातो तया सरागेन सदोसेन समोहेन न सक्का गण्हितु”न्ति पत्तं थविकाय पक्खिपित्वा गण्ठिकं मुच्चित्वा निवत्तित्वा कस्सकलेणमेव गन्त्वा पत्तं हेट्टामज्जे, चीवरज्ज चीवरवंसे ठपेत्वा, “अरहत्तं अपापुणित्वा न निक्खमिस्सामी”ति वीरियं अधिट्ठित्वा निसीदि। दीघरत्तं अप्पमत्तो हुत्वा निवुत्थभिक्खु विपस्सनं वट्ठेत्वा पुरेभत्तमेव अरहत्तं पत्वा विकसमानमिव पदुमं महाखीणासवो सितं करोन्तोव निक्खमि। लेणद्वारे रुक्खम्हि अधिवत्था देवता —

“नमो ते पुरिसाजज्ज, नमो ते पुरिसुत्तम।

यस्स ते आसवा खीणा, दक्खिण्योसि मारिसा”ति॥ —

उदानं उदानेत्वा, “भन्ते, पिण्डाय पविट्ठानं तुम्हादिसानं अरहन्तानं भिक्खं दत्त्वा महल्लकित्थियो दुक्खा मुच्चिस्सन्ती”ति आह। थेरो उट्ठित्वा द्वारं विवरित्वा कालं ओलोकेन्तो “पातोयेवा”ति जत्वा पत्तचीवरं आदाय गामं पाविसि।

दारिकापि भत्तं सम्पादेत्वा “इदानी मे भाता आगमिस्सति, इदानी मे भाता आगमिस्सती”ति द्वारं ओलोकयमाना निसीदि । सा थेरे घरद्वारं सम्पत्ते पत्तं गहेत्वा सप्पिफाणितयोजितस्स खीरपिण्डपातस्स पूरेत्वा हत्थे ठपेसि । थेरो “सुखं होतू”ति अनुमोदनं कत्वा पक्कामि । सापि तं ओलोकयमानाव अट्ठासि । थेरस्स हि तदा अतिविय परिसुद्धो छविवण्णो अहोसि, विप्पसन्नानि इन्द्रियानि, मुखं बन्धना पवुत्ततालपक्कं विय अतिविय विरोचित्थ ।

महाउपासिका अरञ्जतो आगन्त्वा “किं, अम्म, भातिको ते आगतो”ति पुच्छि । सा सब्बं तं पवत्तिं आरोचेसि । उपासिका “अज्ज मे पुत्तस्स पब्बजितकिच्चं मत्थकं पत्त”न्ति जत्वा “अभिरमति ते, अम्म, भाता बुद्धसासने, न उक्कण्ठती”ति आह ।

पिण्डपातिकतिस्सत्थेरवत्थु पन एवं वेदितब्बं — महागामे किर एको दलिद्वपुरिसो दारुविक्कयेन जीविकं कप्पेति । सो तेनेव कारणेन नामं लभित्वा दारुभण्डकमहातिस्सो नाम जातो । सो एकदिवसं अत्तनो भरियं आह — “किं अम्हाकं जीवितं नाम, सत्थारा दळिद्वदानस्स महप्फलभावो कथितो, मयज्च निबद्धं दातुं न सक्कोम, पक्खिकभत्तमत्तं दत्वा पुन उप्पन्नं सलाकभत्तमि दस्सामा”ति । सा “साधु सामी”ति सम्पटिच्छित्वा पुनदिवसे यथालाभेन पक्खिकभत्तं अदासि । भिक्खुसङ्घस्स च पच्चयेहि निप्परिस्सयकालो होति, दहरसामणेरा पणीतभोजनानि भुज्जित्वा “अयं लूखाहारो”ति तेसं पक्खिकभत्तं गहितमत्तकमेव कत्वा तेसं पस्सन्तानयेव छुट्टेत्वा गच्छन्ति ।

सा इत्थी तं दिस्वा सामिकस्स कथेसि, “मया दिन्नं छुट्टेन्ती”ति न पन विप्पटिसारिनी अहोसि । तस्सा सामिको आह — “मयं दुग्गतभावेन अय्यानं सुखेन परिभुज्जापेतुं नासक्खिम्ह । किं नु खो कत्वा अय्यानं मनं गहेतुं सक्खिस्सामा”ति? अथस्स भरिया आह — “किं वदेसि, सामि, सपुत्तका दुग्गता नाम नत्थीति अयं ते धीता, इमं एकस्मिं कुले ठपेत्वा द्वादस कहापणे गण्हित्वा एकं खीरधेनुं आहर, अय्यानं खीरसलाकभत्तं दस्साम, एवं तेसं चित्तं गण्हितुं सक्खिस्सामा”ति । सो साधूति सम्पटिच्छित्वा तथा अकासि । तेसं पुज्जेन सा धेनु सायं तीणि माणिकानि, पातो तीणि माणिकानि खीरं देति । सायं लद्धं दधिं कत्वा पुनदिवसे ततो गहितनवनीतेन सप्पिं कत्वा ससप्पिपरिसेकं खीरसलाकभत्तं देन्ति । ततो पट्टाय तस्स गेहे सलाकभत्तं पुज्जवन्ताव लभन्ति ।

सो एकदिवसं भरियं आह — “मयं धीतु अत्थिताय लज्जितब्बतो च मुत्ता, गेहे च नो भत्तं अय्यानं परिभोगारहं जातं । त्वं याव अहं आगच्छामि, ताव इमस्मिं कल्याणवत्ते मा पमज्जि । अहं किञ्चिदेव कत्वा धीतरं मोचेस्सामी”ति । सो एकं पदेसं गन्त्वा उच्छुयन्तकम्मं कत्वा छहि मासेहि द्वादस कहापणे लभित्वा “अलं एत्तकं मम धीतु मोचनत्थाया”ति ते कहापणे दुस्सन्ते बन्धित्वा “गेहं गमिस्सामी”ति मगं पटिपज्जि ।

तस्मिं समये अम्बरियमहाविहारवासी पिण्डपातियतिस्सत्थेरो “तिस्समहाविहारं गन्त्वा चेतियं वन्दिस्सामी”ति अत्तनो वसनट्टानतो महागामं गच्छन्तो तमेव मगं पटिपज्जि । सो उपासको थेरं दूरतोव दिस्वा “एककोव अगन्त्वा इमिना अय्येन सद्धिं एकं धम्मकथं सुणन्तो गमिस्सामि । सीलवन्तो हि सब्बकालं दुल्लभा”ति वेगेन थेरं सम्पापुणित्वा अभिवादेत्वा सद्धिं गच्छन्तो वेलाय उपकट्टाय चिन्तेसि — “मय्हं हत्थे पुटकभत्तं नत्थि, अय्यस्स च भिक्खाकालो सम्पत्तो, अयज्च मे परिब्बयो हत्थे अत्थि, एकं गामद्वारं पत्तकाले अय्यस्स पिण्डपातं दस्सामी”ति ।

तस्सेवं चित्ते उप्पन्नमत्तेयेव एको पुटकभत्तं गहेत्वा तं ठानं सम्पत्तो । उपासको तं दिस्वा, “भन्ते, थोकं आगमेथा”ति वत्वा तं उपसङ्गमित्वा आह — “कहापणं ते, भो पुरिस, दम्मि, तं मे पुटकभत्तं देही”ति । सो चिन्तेसि — “इमं भत्तं इमस्मिं

काले मासकम्पि न अग्घति, अयञ्च मय्हं एकवारेनेव कहापणं देति, भविस्सतेत्थ कारणं”न्ति चिन्तेत्वा “नाहं कहापणेन देमी”ति आह । एवं सन्ते द्वे गण्ह, तीणि गण्हाति इमिना नियामेन सब्बेपि ते कहापणे दातुकामो जातो । इतरो “अञ्जेपिस्स अत्थी”ति सञ्जाय “न देमि”च्चेव आह । अथ नं सो आह — “सचे मे, भो, अञ्जेपि अस्सु, तेपि ददेय्यं । न खो पनाहं अत्तनो अत्थाय गण्हामि, एतस्मिं मे रुक्खमूले एको अय्यो निसीदापितो, तुहम्पि कुसलं भविस्सति, देहि मे भत्तं”न्ति । तेन हि, भो, गण्ह, आहर ते कहापणेति कहापणे गहेत्वा पुटकभत्तं अदासि । उपासको भत्तं गहेत्वा हत्थे धोवित्वा थेरं उपसङ्कमित्वा “पत्तं नीहरथ, भन्ते”ति आह । थेरो पत्तं नीहरित्वा उपट्ठभत्ते दिन्ने पत्तं पिदहि । उपासको आह — “अयं, भन्ते, एकस्सेव पटिविसो, न सक्का मया इतो भुज्जितुं । तुम्हाकंयेव मे अत्थाय इमं परियेसित्वा लद्धं, गण्हथ नं मं अनुकम्पं उपादाया”ति । थेरो “अत्थि एत्थ कारणं”न्ति गहेत्वा सब्बं परिभुज्जि । उपासको धमकरणेन पानीयं परिस्सावेत्वा अदासि । ततो निद्रितभत्तकिच्चे थेरे उभोपि मगं पटिपज्जिंसु ।

थेरो उपासकं पुच्छि — “केन कारणेन त्वं न भुज्जसी”ति । सो अत्तनो गमनागमनविधानं सब्बं कथेसि । थेरो तं सुत्वा संवेगपत्तो चिन्तेसि — “दुक्करं उपासकेन कतं, मया पन एवरूपं पिण्डपातं परिभुज्जित्वा एतस्स कतञ्जुना भवितब्बं । सप्पायसेनासनं लभित्वा तत्थेव छविमंसलोहितेसु सुखन्तेसुपि निसिन्नपल्लङ्केनेव अरहत्तं अप्पत्वा न उट्ठहिस्सामी”ति । सो तिससमहाविहारं गन्त्वा आगन्तुकवत्तं कत्वा अत्तनो पत्तसेनासनं पविसित्वा पच्चत्थरणं अत्थरित्वा तत्थ निसिन्नो अत्तनो मूलकम्मट्टानमेव गण्हि । सो ताय रत्तिया ओभासमत्तम्पि निब्बत्तेतुं नासक्खि । पुनरिवसतो पट्टाय भिक्खाचारपलिबोधं छिन्दित्वा तदेव कम्मट्टानं अनुलोमपटिलोमं विपस्सि । एतेनुपायेन विपस्सन्तो सत्तमे अरुणे सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा चिन्तेसि — “अतिविय मे किलन्तं सरीरं, किं नु खो मे जीवितं चिरं पवत्तिस्सति, न पवत्तिस्सती”ति । अथस्स अप्पवत्तनभावं दिस्वा सेनासनं पटिसामेत्वा पत्तचीवरमादाय विहारमज्झं गन्त्वा भेरिं पहरापेत्वा भिक्खुसङ्घं सन्निपातेसि ।

सङ्घत्थेरो “केन भिक्खुनासङ्घो सन्निपातितो”ति पुच्छि । मया, भन्तेति । किमत्थं सप्पुरिसाति । भन्ते, अञ्जं कम्मं नत्थि, येसं पन मग्गे वा फले वा कङ्का अत्थि, ते मं पुच्छन्तूति । सप्पुरिस तादिसा नाम भिक्खू असन्तं गुणं न कथेन्ति, अम्हाकं एत्थ कङ्का नत्थि । किं पन ते संवेगकारणं अहोसि, किं पच्चयं कत्वा अरहत्तं निब्बत्तन्ति । भन्ते, इमस्मिं महागामे वल्लियवीथियं दारुभण्डकमहातिस्सो नाम उपासको अत्तनो धीतरं बहि ठपेत्वा द्वादस कहापणे गण्हित्वा तेहि एकं खीरधेनुं गहेत्वा सङ्घस्स खीरभत्तसलाकं पट्टपेसि, सो “धीतरं मोचेस्सामी”ति छ मासे यन्तसालाय भतिं कत्वा द्वादस कहापणे लभित्वा “धीतरं मोचेस्सामी”ति अत्तनो गेहं गच्छन्तो अन्तरामग्गे मं दिस्वा भिक्खाचारवेलाय सब्बेपि ते कहापणे दत्वा पुटकभत्तं गण्हित्वा सब्बं मय्हं अदासि । अहं तं पिण्डपातं परिभुज्जित्वा इधागन्त्वा सप्पायसेनासनं लभित्वा “पिण्डापचायनकम्मं करिस्सामी”ति विसेसं निब्बत्तेसि, भन्तेति । तं ठानं सम्पत्ता चतस्सोपि परिसा थेरस्स साधुकारं अदंसु । सकभावेन सण्ठातुं समत्थो नाम नाहोसि । थेरो सङ्घमज्झे निसीदित्वा कथेन्तो कथेन्तोव “मय्हं कूटागारं दारुभण्डकमहातिस्सस्स हत्थेन फुट्टकालेयेव चलतू”ति अधिद्वाय अनुपादिसेसाय निब्बानधातुया परिनिब्बायि ।

काकवण्णतिस्समहाराजा “एको किर थेरो परिनिब्बुतो”ति सुत्वा विहारं गन्त्वा सक्कारसम्मानं कत्वा कूटागारं सज्जेत्वा थेरं तत्थ आरोपेत्वा “इदानीं चित्तकट्टानं गमिस्सामा”ति उक्खिपन्तो चालेतुं नासक्खि । राजा भिक्खुसङ्घं पुच्छि — “अत्थि, भन्ते, थेरेन किञ्चि कथितं”न्ति । भिक्खू थेरेन कथितविधानं आचिकिंखंसु । राजा तं उपासकं पक्कोसापेत्वा “तया इतो सत्तदिवसमत्थके कस्सचि मग्गपटिपन्नस्स भिक्खुनो पुटकभत्तं दिन्नं”न्ति पुच्छि । आम, देवाति । केन ते नियामेन दिन्नन्ति? सो तं कारणं सब्बं आरोचेसि । अथ नं राजा थेरस्स कूटागारट्टानं पेसेसि — “गच्छ तं थेरं सञ्जान, सो

वा अज्जो वा”ति । सो गन्त्वा साणि उक्खिपित्वा थेरस्स मुखं दिस्वा सज्जानित्वा द्वीहि हत्थेहि हृदयं सन्धारेन्तो रज्जो सन्तिकं गन्त्वा, “देव, मय्हं अय्यो”ति आह । अथस्स राजा महापसाधनं दापेसि । तं पसाधेत्वा आगतं “गच्छ भातिक महातिस्स मय्हं, अय्याति वत्वा कूटागारं उक्खिपा”ति आह । उपासको “साधु, देवा”ति गन्त्वा थेरस्स पादे वन्दित्वा उभोहि हत्थेहि उक्खिपित्वा अत्तनो मत्थके अकासि । तस्मिंयेव खणे कूटागारं आकासे उप्पतित्वा चितकमत्थके पतिट्ठासि । तस्मिं काले चितकस्स चतूहिपि कण्णेहि सयमेव अग्गिजाला उट्ठहिंसूति ।

“महन्तं खो पनेतं सत्थु दायज्जं, यदिदं सत्त अरियधनानि नाम, तं न सक्का कुसीतेन गहेतुं । यथा हि विप्पटिपन्नं पुत्तं मातापितरो ‘अयं अम्हाकं अपुत्तो’ति परिबाहिरं करोन्ति, सो तेसं अच्चयेन दायज्जं न लभति, एवं कुसीतोपि इदं अरियधनदायज्जं न लभति, आरद्धवीरियोव लभती”ति **दायज्जमहत्तं पच्चवेक्खतोपि** उप्पज्जति ।

“महा खो पन ते सत्था । सत्थुनो हि ते मातुकुच्छिम्हि पटिसन्धिं गहणकालेपि, अभिनिक्खमनेपि, अभिसम्बोधियम्पि, धम्मचक्कप्पवत्तनयमकपाटिहारियदेवोरोहनआयुसङ्खारवोस्सज्जनेसुपि, परिनिब्बानकालेपि दससहस्सिलोकधातु कम्पित्थ । युत्तं नु ते एवरूपस्स सत्थुनो सासने पब्बजित्वा कुसीतेन भवितु”न्ति एवं **सत्थुमहत्तं पच्चवेक्खतोपि** उप्पज्जति ।

“जातियापि त्वं इदानीं न लामकजातिको, असम्भिन्नाय महासम्मतपवेणिया आगतओक्काकराजवंसे जातोसि, सुद्धोदनमहाराजस्स च महामायादेविया च नत्ता, राहुलभद्रस्स कनिट्ठो, तथा नाम एवरूपेन जिनपुत्तेन हुत्वा न युत्तं कुसीतेन विहरितु”न्ति एवं **जातिमहत्तं पच्चवेक्खतोपि** उप्पज्जति ।

“सारिपुत्तमोग्गल्लाना चेव असीति महासावका च वीरियेनेव लोकुत्तरधम्मं पटिविज्झिंसु, त्वं एतेसं सब्रह्मचारीनं मग्गं पटिपज्जसि, न पटिपज्जसी”ति एवं **सब्रह्मचारिमहत्तं पच्चवेक्खतोपि** उप्पज्जति ।

कुच्छिं पूरेत्वा ठितअजगरसदिसे विस्सट्ठकायिकचेतसिकवीरिये कुसीतपुग्गले परिवज्जेन्तस्सापि, आरद्धवीरिये पहितत्ते पुग्गले सेवन्तस्सापि, ठाननिसज्जादीसु विरियुप्पादनत्थं निन्नपोणपब्भारचित्तस्सापि उप्पज्जति । तस्मा आदिकम्मिको कुलपुत्तो इमेहि एकादसहि कारणेहि वीरियसम्बोज्झङ्गं समुट्ठापेत्वा तदेव धुरं कत्वा अभिनिवेसं पट्टपेत्वा अनुक्कमेन अरहत्तं गण्हाति । सो याव अरहत्तमग्गा वीरियसम्बोज्झङ्गं भावेति नाम, फले पत्ते भावितो नाम होति ।

एकादस धम्मा **पीतिसम्बोज्झङ्गस्स** उप्पादाय संवत्तन्ति — बुद्धानुस्सति, धम्मसङ्घसील^१ चागदेवतानुस्सति उपसमानुस्सति, लूखपुग्गलपरिवज्जनता, सिनिद्धपुग्गलसेवनता, पसादनीयसुत्तन्तपच्चवेक्खणता, तदधिमुत्तताति ।

बुद्धगुणे अनुस्सरन्तस्सापि हि याव उपचारा सकलसरीरं फरमानो पीतिसम्बोज्झङ्गो उप्पज्जति, धम्मसङ्घगुणे अनुस्सरन्तस्सापि, दीघरत्तं अखण्डं कत्वा रक्खितं चतुपारिसुद्धिरीलं पच्चवेक्खन्तस्सापि, गिहिनो दससीलं पञ्चसीलं पच्चवेक्खन्तस्सापि, दुब्भिक्खभयादीसु पणीतभोजनं सब्रह्मचारीनं दत्वा “एवंनाम अदम्हा”ति चागं पच्चवेक्खन्तस्सापि, गिहिनोपि एवरूपे काले सीलवन्तानं दिन्नदानं पच्चवेक्खन्तस्सापि, येहि गुणेहि समन्नागता देवत्तं पत्ता, तथारूपानं गुणानं अत्तनि अत्थितं पच्चवेक्खन्तस्सापि, समापत्तिया विक्खम्भिते किलेसा सट्ठिपि सत्ततिपि वस्सानि न समुदाचरन्तीति पच्चवेक्खन्तस्सापि, चेतियदस्सनबोधिदस्सनथेरदस्सनेसु असक्कच्चकिरियाय संसूचितलूखभावे बुद्धादीसु पसादसिनेहाभावेन गद्रभपिट्ठे रजसदिसे लूखपुग्गले परिवज्जेन्तस्सापि, बुद्धादीसु पसादबहुले मुदुचित्ते सिनिद्धपुग्गले

सेवन्तस्सापि, रतनत्तयगुणपरिदीपके पसादनीयसुत्तन्ते पच्चवेक्खन्तस्सापि, ठाननिसज्जादीसु पीतिउप्पादनत्थं निन्नपोणपब्भारचित्तस्सापि उप्पज्जति । तस्मा आदिकम्मिको कुलपुत्तो इमेहि एकादसहि कारणेहि पीतिसम्बोज्झङ्गं समुट्ठापेत्वा तदेव धुरं कत्वा अभिनिवेसं पट्टपेत्वा अनुक्कमेन अरहत्तं गण्हाति । सो याव अरहत्तमग्गा पीतिसम्बोज्झङ्गं भावेति नाम, फले पत्ते भावितो नाम होति ।

सत्त धम्मा **पस्सद्धिसम्बोज्झङ्गस्स** उप्पादाय संवत्तन्ति — पणीतभोजनसेवनता, उतुसुखसेवनता, इरियापथसुखसेवनता, मज्झत्तपयोगता, सारद्धकायपुग्गलपरिवज्जनता, पस्सद्धकायपुग्गलसेवनता, तदधिमुत्तताति ।

पणीतज्झि सिनिद्धं सप्पायभोजनं भुज्जन्तस्सापि, सीतुण्हेसु च उतूसु ठानादीसु च इरियापथेसु सप्पायउतुज्ज इरियापथज्ज सेवन्तस्सापि पस्सद्धि उप्पज्जति । यो पन महापुरिसजातिको सब्बउतुइरियापथक्खमो होति, न तं सन्धायेतं वुत्तं । यस्स सभागविसभागता अत्थि, तस्सेव विसभागे उतुइरियापथे वज्जेत्वा सभागे सेवन्तस्स उप्पज्जति । मज्झत्तपयोगो वुच्चति अत्तनो च परस्स च कम्मस्सकतपच्चवेक्खणा । इमिना मज्झत्तपयोगेन उप्पज्जति । यो लेडुदण्डादीहि परं विहेठयमानो विचरति, एवरूपं सारद्धकायं पुग्गलं परिवज्जेन्तस्सापि, संयतपादपाणिं पस्सद्धकायं पुग्गलं सेवन्तस्सापि, ठाननिसज्जादीसु पस्सद्धिउप्पादनत्थाय निन्नपोणपब्भारचित्तस्सापि उप्पज्जति । तस्मा आदिकम्मिको कुलपुत्तो इमेहि सत्तहि कारणेहि पस्सद्धिसम्बोज्झङ्गं समुट्ठापेत्वा तदेव धुरं कत्वा अभिनिवेसं पट्टपेत्वा अनुक्कमेन अरहत्तं गण्हाति । सो याव अरहत्तमग्गा पस्सद्धिसम्बोज्झङ्गं भावेति नाम, फले पत्ते भावितो नाम होति ।

एकादस धम्मा **समाधिसम्बोज्झङ्गस्स** उप्पादाय संवत्तन्ति — वत्थुविसदकिरियता, इन्द्रियसमत्तपटिपादनता, निमित्तकुसलता, समये चित्तस्स पग्गणहनता, समये चित्तस्स निग्गणहनता, समये सम्पहंसनता, समये अज्झुपेक्खनता, असमाहितपुग्गलपरिवज्जनता, समाहितपुग्गलसेवनता, ज्ञानविमोक्खपच्चवेक्खणता, तदधिमुत्तताति । तत्थ **वत्थुविसदकिरियता** च **इन्द्रियसमत्तपटिपादनता** च वुत्तनयेनेव वेदितब्बा ।

निमित्तकुसलता नाम कसिणनिमित्तस्स उग्गहकुसलता । **समये चित्तस्स पग्गणहनता**ति यस्मिं समये अतिसिथिलवीरियतादीहि लीनं चित्तं होति, तस्मिं समये धम्मविचयवीरियपीतिसम्बोज्झङ्गसमुट्ठापनेन तस्स पग्गणहनं । **समये चित्तस्स निग्गणहनता**ति यस्मिं समये अच्चारद्धवीरियतादीहि उद्धतं चित्तं होति, तस्मिं समये पस्सद्धिसमाधिउपेक्खासम्बोज्झङ्गसमुट्ठापनेन तस्स निग्गणहनं । **समये सम्पहंसनता**ति यस्मिं समये चित्तं पज्जापयोगमन्दताय वा उपसमसुखानधिगमेन वा निरस्सादं होति, तस्मिं समये अट्टसंवेगवत्थुपच्चवेक्खणेन संवेजेति । **अट्ट संवेगवत्थूनि** नाम — जातिजराब्बाधिमरणानि चत्तारि, अपायदुक्खं पच्चमं, अतीते वट्टमूलकं दुक्खं, अनागते वट्टमूलकं दुक्खं, पच्चुप्पन्ने आहारपरियेडिमूलकं दुक्खन्ति । रतनत्तयगुणानुस्सरणेन च पसादं जनेति । अयं वुच्चति “समये सम्पहंसनता”ति ।

समये अज्झुपेक्खनता नाम यस्मिं समये सम्मापटिपत्तिं आगम्म अलीनं अनुद्धतं अनिरस्सादं आरम्मणे समप्पवत्तं समथवीथिपटिपन्नं चित्तं होति, तदास्स पग्गहनिग्गहसम्पहंसनेसु न ब्यापारं आपज्जति सारथि विय समप्पवत्तेसु अस्सेसु । अयं वुच्चति “समये अज्झुपेक्खनता”ति । **असमाहितपुग्गलपरिवज्जनता** नाम उपचारं वा अप्पनं वा अप्पत्तानं विक्खित्तचित्तानं पुग्गलानं आरका परिवज्जनं । **समाहितपुग्गलसेवनता** नाम उपचारेन वा अप्पनाय वा समाहितचित्तानं सेवना भजना पयिरुपासना । **तदधिमुत्तता** नाम ठाननिसज्जादीसु समाधिउप्पादनत्थंयेव निन्नपोणपब्भारचित्तता । एवज्झि पटिपज्जतो एस उप्पज्जति । तस्मा आदिकम्मिको कुलपुत्तो इमेहि एकादसहि कारणेहि समाधिसम्बोज्झङ्गं समुट्ठापेत्वा

तदेव धुरं कत्वा अभिनिवेसं पट्टपेत्वा अनुक्कमेन अरहत्तं गण्हाति । सो याव अरहत्तमग्गा समाधिसम्बोज्झङ्गं भावेति नाम, फले पत्ते भावितो नाम होति ।

पञ्च धम्मा उपेखासम्बोज्झङ्गस्स उप्पादाय संवत्तन्ति — सत्तमज्झत्तता, सङ्खारमज्झत्तता, सत्तसङ्खारकेलायनपुग्गलपरिवज्जनता, सत्तसङ्खारमज्झत्तपुग्गलसेवनता तदधिमुत्तताति । तत्थ द्वीहाकारेहि **सत्तमज्झत्ततं** समुट्ठापेति “त्वं अत्तनो कम्मेन आगन्त्वा अत्तनोव कम्मेन गमिस्ससि, एसोपि अत्तनो कम्मेन आगन्त्वा अत्तनोव कम्मेन गमिस्ससि, त्वं कं केलायसी”ति एवं कम्मस्सकतपच्चवेक्खणेन च, “परमत्थतो सत्तोयेव नत्थि, सो त्वं कं केलायसी”ति एवं निस्सत्तपच्चवेक्खणेन चाति । द्वीहेवाकारेहि **सङ्खारमज्झत्ततं** समुट्ठापेति “इदं चीवरं अनुपुब्बेन वण्णविकारञ्चेव जिण्णभावञ्च उपगन्त्वा पादपुञ्चनचोळकं हुत्वा यट्ठिकोटिया छड्ढनीयं भविस्सति, सचे पनस्स सामिको भवेय्य, नास्स एवं विनस्सितुं ददेय्या”ति एवं अस्सामिकभावपच्चवेक्खणेन च, “अनद्धनियं इदं तावकालिक”न्ति एवं तावकालिकभावपच्चवेक्खणेन चाति । यथा च चीवरे, एवं पत्तादीसुपि योजना कातब्बा ।

सत्तसङ्खारकेलायनपुग्गलपरिवज्जनताति एत्थ यो पुग्गलो गिही वा अत्तनो पुत्तधीतादिके, पब्बजितो वा अत्तनो अन्तेवासिकसमानुपज्झायकादिके ममायति, सहत्थेनेव नेसं केसच्छेदनसूचिकम्मचीवरधोवनरजनपत्तपचनादीनि करोति, मुहुत्तमि अपस्सन्तो “असुको सामणेरो कुहिं, असुको दहरो कुहिं”न्ति भन्तमिगो विय इतो चित्तो च ओलोकेति, अज्जेन केसच्छेदनादीनं अत्थाय “मुहुत्तं ताव असुकं पेसेथा”ति याचियमानोपि “अम्हेपि तं अत्तनो कम्मं न कारेम, तुम्हे नं गहेत्वा किलमिस्सथा”ति न देति, अयं **सत्तकेलायनो** नाम । यो पन चीवरपत्तथालककत्तरयट्ठिआदीनि ममायति, अज्जस्स हत्थेन परामसितुम्पि न देति, तावकालिकं याचितो “मयम्पि इमं धनायन्ता न परिभुज्जाम, तुम्हाकं किं दस्सामा”ति वदति, अयं **सङ्खारकेलायनो** नाम ।

यो पन तेसु द्वीसुपि वत्थूसु मज्झत्तो उदासिनो, अयं **सत्तसङ्खारमज्झत्तो** नाम । इति अयं उपेखासम्बोज्झङ्गो एवरूपं सत्तसङ्खारकेलायनपुग्गलं आरका परिवज्जेन्तस्सापि, सत्तसङ्खारमज्झत्तपुग्गलं सेवन्तस्सापि, ठाननिसज्जादीसु तदुप्पादनत्थं निन्नपोणपब्भारचित्तस्सापि उप्पज्जति । तस्मा आदिकम्मिको कुलपुत्तो इमेहि पञ्चहि कारणेहि उपेखासम्बोज्झङ्गं समुट्ठापेत्वा तदेव धुरं कत्वा अभिनिवेसं पट्टपेत्वा अनुक्कमेन अरहत्तं गण्हाति । सो याव अरहत्तमग्गा उपेखासम्बोज्झङ्गं भावेति नाम, फले पत्ते भावितो नाम होति । इति इमेपि सत्त बोज्झङ्गा लोकियलोकुत्तरमिस्सकाव कथिता ।

४१९. सम्मादिट्ठिं भावेतीति अट्ठङ्गिकस्स मग्गस्स आदिभूतं सम्मादिट्ठिं ब्रूहेति वट्ठेति । सेसपदेसुपि एसेव नयो । एत्थ पन सम्मादस्सनलक्खणा **सम्मादिट्ठि** । सम्माअभिनिरोपनलक्खणो **सम्मासङ्कप्पो** । सम्मापरिग्गाहलक्खणा **सम्मावाचा** । सम्मासमुट्ठापनलक्खणो **सम्माकम्मन्तो** । सम्मावोदापनलक्खणो **सम्माआजीवो** । सम्मापग्गहलक्खणो **सम्मावायामो** । सम्माउपट्ठानलक्खणा **सम्मासति** । सम्मासमाधानलक्खणो **सम्मासमाधि** ।

तेसु एकेकस्स तीणि तीणि किच्चानि होन्ति । सेय्यथिदं, सम्मादिट्ठि ताव अज्जेहिपि अत्तनो पच्चनीककिलेसेहि सद्धिं मिच्छादिट्ठिं पजहति, निरोधं आरम्भणं करोति, सम्पयुत्तधम्मे च पस्सति तप्पटिच्छादकमोहविधमनवसेन असम्मोहतो । सम्मासङ्कप्पादयोपि तथेव मिच्छासङ्कप्पादीनि च पजहन्ति, निरोधञ्च आरम्भणं करोन्ति । विसेसतो पनेत्थ सम्मासङ्कप्पो सहजातधम्मे सम्मा अभिनिरोपेति, सम्मावाचा सम्मा परिग्गण्हाति, सम्माकम्मन्तो सम्मा समुट्ठापेति, सम्माआजीवो सम्मा वोदापेति, सम्मावायामो सम्मा पग्गण्हाति, सम्मासति सम्मा उपट्ठाति, सम्मासमाधि सम्मा पदहति ।

अपि चेसा सम्मादिट्ठि नाम पुब्बभागे नानाक्खणा नानारम्मणा होति, मग्गकाले एकक्खणा एकारम्मणा । किच्चतो पन दुक्खे जाणन्तिआदीनि चत्तारि नामानि लभति । सम्मासङ्कप्पादयोपि पुब्बभागे नानाक्खणा नानारम्मणा होन्ति, मग्गकाले एकक्खणा एकारम्मणा । तेसु सम्मासङ्कप्पो किच्चतो नेक्खम्मसङ्कप्पो अविहिंसासङ्कप्पो अब्यापादसङ्कप्पोति तीणि नामानि लभति । सम्मावाचादयो तयो पुब्बभागे विरतियोपि होन्ति चेतनायोपि, मग्गक्खणे पन विरतियोव । सम्मावायामो सम्मासतीति इदम्पि द्वयं किच्चतो सम्मप्पधानसतिपट्टानवसेन चत्तारि नामानि लभति । सम्मासमाधि पन पुब्बभागेपि मग्गक्खणेपि सम्मासमाधियेव ।

इति इमेसु अट्ठसु धम्मेसु भगवता निब्बानाधिगमाय पटिपन्नस्स योगिनो बहुकारत्ता पठमं सम्मादिट्ठि देसिता । अयञ्चि “पज्जापज्जोतो पज्जासत्थ”न्ति (ध० स० १६, २०, २९, ३४) च वुत्ता । तस्मा एताय पुब्बभागे विपस्सनाजाणसङ्घाताय सम्मादिट्ठिया अविज्जन्धकारं विधमित्वा किलेसचोरे घातेन्तो खेमेन योगावचरो निब्बानं पापुणाति । तेन वुत्तं — “निब्बानाधिगमाय पटिपन्नस्स योगिनो बहुकारत्ता पठमं सम्मादिट्ठि देसिता”ति ।

सम्मासङ्कप्पो पन तस्सा बहुकारो, तस्मा तदनन्तरं वुत्तो । यथा हि हेरञ्जिको हत्थेन परिवत्तेत्वा परिवत्तेत्वा चक्खुना कहापणं ओलोकेन्तो ‘अयं कूटो, अयं छेको’ति जानाति, एवं योगावचरोपि पुब्बभागे वितक्केन वितक्केत्वा वितक्केत्वा विपस्सनापज्जाय ओलोकयमानो “इमे धम्मा कामावचरा, इमे धम्मा रूपावचरादयो”ति जानाति । यथा वा पन पुरिसेन कोटियं गहेत्वा परिवत्तेत्वा परिवत्तेत्वा दिन्नं महारुक्खं तच्छको वासिया तच्छेत्वा कम्मे उपनेति, एवं वितक्केन वितक्केत्वा वितक्केत्वा दिन्नधम्मे योगावचरो पज्जाय “इमे धम्मा कामावचरा, इमे धम्मा रूपावचरा”तिआदिना नयेन परिच्छिन्दित्वा कम्मे उपनेति । तेन वुत्तं — “सम्मासङ्कप्पो पन तस्सा बहुकारो, तस्मा तदनन्तरं वुत्तो”ति ।

स्वायं यथा सम्मादिट्ठिया, एवं सम्मावाचायपि उपकारको । यथाह — “पुब्बे खो, गहपति, वितक्केत्वा विचारेत्वा पच्छा वाचं भिन्दती”ति (म० नि० १.४६३) । तस्मा तदनन्तरं सम्मावाचा वुत्ता ।

यस्मा पन इदञ्चिदञ्च करिस्सामाति पठमं वाचाय संविदहित्वा लोके कम्मन्ते पयोजेन्ति, तस्मा वाचा कायकम्मस्स उपकारिकाति सम्मावाचाय अनन्तरं सम्माकम्मन्तो वुत्तो ।

चतुब्बिधं पन वचीदुच्चरितं, तिविधं कायदुच्चरितं पहाय उभयसुचरितं पूरेन्तस्सेव यस्मा आजीवट्ठमकसीलं पूरेति, न इतरस्स । तस्मा तदुभयानन्तरं सम्माआजीवो वुत्तो ।

एवं सुद्धाजीवेन “परिसुद्धो मे आजीवो”ति एत्तावता परितोसं कत्वा सुत्तप्पमत्तेन विहरितुं न युत्तं, अथ खो सब्बइरियापथेसु इदं वीरियमारभितब्बन्ति दस्सेतुं तदनन्तरं सम्मावायामो वुत्तो ।

ततो आरद्धवीरियेनापि कायादीसु चतूसु वत्थूसु सति सूपट्ठिता कातब्बाति दस्सनत्थं तदनन्तरं सम्मासति देसिता ।

यस्मा पन एवं सूपट्ठिता सति समाधिस्स उपकारानुपकारानं धम्मानं गतियो समन्वेसित्वा पहाति एकत्तारम्मणे चित्तं समाधेतुं, तस्मा सम्मासतिया अनन्तरं सम्मासमाधि देसितोति वेदितब्बो । इति अयम्पि अट्ठङ्गिको मग्गो लोकियलोकुत्तरमिस्सकोव कथितो ।

४२७. अज्झत्तं रूपसज्जीतिआदीसु अज्झत्तरूपे परिकम्मवसेन अज्झत्तं रूपसज्जी नाम होति । अज्झत्तञ्चि

नीलपरिकम्मं करोन्तो केसे वा पित्ते वा अक्खितारकाय वा करोति, पीतपरिकम्मं करोन्तो मेदे वा छविआ वा हत्थपादतलेसु वा अक्खीनं पीतकट्टाने वा करोति, लोहितपरिकम्मं करोन्तो मंसे वा लोहिते वा जिह्वाय वा अक्खीनं रत्तट्टाने वा करोति, ओदातपरिकम्मं करोन्तो अट्ठिम्हि वा दन्ते वा नखे वा अक्खीनं सेतट्टाने वा करोति । तं पन सुनीलं सुपीतं सुलोहितकं सुओदातकं न होति, अविसुद्धमेव होति ।

एको बहिद्धा रूपानि पस्सतीति यस्सेवं परिकम्मं अज्झत्तं उप्पन्नं होति, निमित्तं पन बहिद्धा । सो एवं अज्झत्तं परिकम्मस्स बहिद्धा च अप्पनाय वसेन “अज्झत्तं रूपसज्जी एको बहिद्धा रूपानि पस्सती”ति वुच्चति । **परित्तानीति** अवट्ठितानि । **सुवण्णदुब्बण्णानीति** सुवण्णानि वा होन्ति दुब्बण्णानि वा, परित्तवसेनेव इदं अभिभायतनं वुत्तन्ति वेदितब्बं । **तानि अभिभुय्याति** यथा नाम सम्पन्नगहणिको कटच्छुमत्तं भत्तं लभित्वा “किं एत्थ भुज्जितब्बं अत्थी”ति सङ्कट्टित्वा एककबलमेव करोति, एवमेव जाणुत्तरिको पुगगलो विसदजाणो “किं एत्थ परित्तके आरम्मणे समापज्जितब्बं अत्थि, नायं मम भारो”ति तानि रूपानि अभिभवित्वा समापज्जति, सह निमित्तुप्पादेनेवेत्थ अप्पनं पापेतीति अत्थो । **जानामि पस्सामीति** इमिना पनस्स आभोगो कथितो । सो च खो समापत्तितो वुट्ठितस्स, न अन्तोसमापत्तियं । **एवंसज्जी होतीति** आभोगसज्जायपि ज्ञानसज्जायपि एवंसज्जी होति । अभिभवसज्जा हिस्स अन्तोसमापत्तियम्पि अत्थि, आभोगसज्जा पन समापत्तितो वुट्ठितस्सेव ।

अप्पमाणानीति वट्ठितप्पमाणानि, महन्तानीति अत्थो । **अभिभुय्याति** एत्थ पन यथा महग्घसो पुरिसो एकं भत्तवट्ठितकं लभित्वा “अज्जम्पि होतु, किं एतं मय्हं करिस्सती”ति तं न महन्ततो पस्सति, एवमेव जाणुत्तरो पुगगलो विसदजाणो “किं एत्थ समापज्जितब्बं, नयिदं अप्पमाणं, न मय्हं चित्तेकग्गताकरणे भारो अत्थी”ति तानि अभिभवित्वा समापज्जति, सह निमित्तुप्पादेनेवेत्थ अप्पनं पापेतीति अत्थो ।

अज्झत्तं अरूपसज्जीति अलाभिताय वा अनत्थिकताय वा अज्झत्तरूपे परिकम्मसज्जाविरहितो ।

बहिद्धा रूपानि पस्सतीति यस्स परिकम्मम्पि निमित्तम्पि बहिद्धाव उप्पन्नं, सो एवं बहिद्धा परिकम्मस्स चेव अप्पनाय च वसेन “अज्झत्तं अरूपसज्जी एकोव बहिद्धा रूपानि पस्सती”ति वुच्चति । सेसमेत्थ चतुत्थअभिभायतने वुत्तनयमेव । इमेसु पन चतूसु परित्तं वितक्कचरितवसेन आगतं, अप्पमाणं मोहचरितवसेन, सुवण्णं दोसचरितवसेन, दुब्बण्णं रागचरितवसेन । एतेसज्हि एतानि सप्पायानि, सा च नेसं सप्पायता वित्थारतो विसुद्धिमग्गे चरियनिद्देसे वुत्ता ।

पञ्चमअभिभायतनादीसु **नीलानीति** सब्बसङ्गाहकवसेन वुत्तं । **नीलवण्णानीति** वण्णवसेन । **नीलनिदस्सनानीति** निदस्सनवसेन, अपज्जायमानविवरानि असम्भिन्नवण्णानि एकनीलानेव हुत्वा दिस्सन्तीति वुत्तं होति । **नीलनिभासानीति** इदं पन ओभासवसेन वुत्तं, नीलोभासानि नीलप्पभायुत्तानीति अत्थो । एतेन नेसं सुविसुद्धतं दस्सेति । विसुद्धवण्णवसेनेव हि इमानि चत्तारि अभिभायतनानि वुत्तानि । “नीलकसिणं गणहन्तो नीलस्मिं निमित्तं गण्हाति पुप्फस्मिं वा वत्थस्मिं वा वण्णधातुया वा”तिआदिकं पनेत्थ कसिणकरणञ्च परिकम्मञ्च अप्पनाविधानञ्च सब्बं विसुद्धिमग्गे वित्थारतो वुत्तमेव । इमानि पन अट्ठ अभिभायतनज्ज्ञानानि वट्ठानिपि होन्ति वट्ठपादकानिपि विपस्सनापादकानिपि दिट्ठधम्मसुखविहारानिपि अभिज्जापादकानिपि निरोधपादकानिपि, लोकियानेव पन न लोकुत्तरानीति वेदितब्बानि ।

४३५. रूपी रूपानि पस्सतीति एत्थ अज्झत्तं केसादीसु नीलकसिणादीसु नीलकसिणादिवसेन उप्पादितं रूपज्ज्ञानं रूपं, तं अस्स अत्थीति रूपी । **बहिद्धा रूपानि पस्सतीति** बहिद्धापि नीलकसिणादीनि रूपानि ज्ञानचक्खुना पस्सति ।

इमिना अज्झत्तबहिद्वावत्थुकेसु कसिणेषु उप्पादितज्झानस्स पुग्गलस्स चत्तारिपि रूपावचरज्झानानि दस्सितानि ।
अज्झत्तं अरूपसज्जीति अज्झत्तं न रूपसज्जी, अत्तनो केसादीसु अनुप्पादितरूपावचरज्झानोति अत्थो । इमिना
 बहिद्वापरिकम्मं कत्वा बहिद्वाव उप्पादितज्झानस्स पुग्गलस्स रूपावचरज्झानानि दस्सितानि ।

सुभन्त्वेव अधिमुत्तो होतीति इमिना सुविसुद्धेसु नीलादीसु वण्णकसिणेषु ज्ञानानि दस्सितानि । तत्थ किञ्चापि
 अन्तोअप्पनायं सुभन्ति आभोगो नत्थि, यो पन विसुद्धं सुभं कसिणारम्मणं कत्वा विहरति, सो यस्मा “सुभन्ति अधिमुत्तो
 होती”ति वत्तब्बतं आपज्जति, तस्मा एवं देसना कता । पटिसम्भिदामग्गे पन “कथं सुभन्त्वेव अधिमुत्तो होतीति विमोक्खो
 — इध भिक्खु मेत्तासहगतेन चेतसा एकं दिसं फरित्वा विहरति...पे०... मेत्ताय भावितत्ता सत्ता अप्पटिककूला होन्ति ।
 करुणासहगतेन...पे०... मुदितासहगतेन...पे०... उपेक्खासहगतेन चेतसा एकं दिसं फरित्वा विहरति...पे०... उपेक्खाय
 भावितत्ता सत्ता अप्पटिककूला होन्ति । एवं सुभन्त्वेव अधिमुत्तो होतीति विमोक्खो”ति (पटि० म० १.२१२) वुत्तं । **सब्बसो
 रूपसज्जानन्ति**आदीसु यं वत्तब्बं, तं सब्बं विसुद्धिमग्गे वुत्तमेव ।

४४३. पथविकसिणं भावेतीति एत्थ पन सकलट्ठेन कसिणं, पथवि एव कसिणं **पथविकसिणं** ।
 परिकम्मपथवियापि उग्गहनिमित्तस्सापि पटिभागनिमित्तस्सापि तं निमित्तं आरम्मणं कत्वा उप्पन्नज्झानस्सापि एतं
 अधिवचनं । इध पन पथविकसिणारम्मणं ज्ञानं अधिप्पेतं । तं हेस भावेति । **आपोकसिणादीसुपि** एसेव नयो ।

इमानि पन कसिणानि भावेन्तेन सीलानि सोधेत्वा परिसुद्धसीले पतिट्ठितेन य्वास्स दससु पलिबोधेसु पलिबोधो अत्थि,
 तं उपच्छिन्दित्वा कम्मट्ठानदायकं कल्याणमित्तं उपसङ्गमित्वा अत्तनो चरियानुकूलवसेन यं यस्स सप्पायं, तं तेन गहेत्वा
 कसिणभावनाय अननुरूपं विहारं पहाय अनुरूपे विहरन्तेन खुद्दकपलिबोधुपच्छेदं कत्वा सब्बं भावनाविधानं
 अपरिहापेन्तेन भावेतब्बानि । अयमेत्थ सङ्खेपो, वित्थारो पन विसुद्धिमग्गे (विसुद्धि० १.३८ आदयो) वुत्तो । केवलज्झि तत्थ
 विज्जाणकसिणं नागतं, तं अत्थतो आकासकसिणे पवत्तविज्जाणं । तज्ज खो आरम्मणवसेन वुत्तं, न समापत्तिवसेन ।
 तज्झि अनन्तं विज्जाणन्ति आरम्मणं कत्वा एस विज्जाणज्जायतनसमापत्तिं भावेन्तो विज्जाणकसिणं भावेतीति वुच्चति ।
 इमानिपि दस कसिणानि वट्ठानिपि होन्ति वट्ठपादकानिपि विपस्सनापादकानिपि दिट्ठधम्मसुखविहारत्थानिपि
 अभिज्जापादकानिपि निरोधपादकानिपि, लोकियानेव पन न लोक्कुत्तरानीति ।

४५३. असुभसज्जं भावेतीति असुभसज्जा वुच्चति उद्धमातकादीसु दससु आरम्मणेषु उप्पन्ना पठमज्झानसहगता
 सज्जा, तं भावेति ब्रूहेति वट्ठेति, अनुप्पन्नं उप्पादेति, उप्पन्नं अनुरक्खतीति अत्थो । दसन्नं पन असुभानं भावनानयो सब्बो
 विसुद्धिमग्गे (विसुद्धि० १.१०२ आदयो) वित्थारितोयेव । **मरणसज्जं भावेतीति** सम्मुतिमरणं, खणिकमरणं,
 समुच्छेदमरणन्ति तिविधम्पि मरणं आरम्मणं कत्वा उप्पज्जनकसज्जं भावेति, अनुप्पन्नं उप्पादेति, उप्पन्नं अनुरक्खतीति
 अत्थो । हेट्ठा वुत्तलक्खणा वा मरणस्सतियेव इध मरणसज्जाति वुत्ता, तं भावेति उप्पादेति वट्ठेतीति अत्थो । भावनानयो
 पनस्सा विसुद्धिमग्गे (विसुद्धि० १.१६७ आदयो) वित्थारितोयेव । **आहारे पटिकूलसज्जं भावेतीति** असितपीतादिभेदे
 कबळीकारे आहारे गमनपटिकूलादीनि नव पटिकूलानि पच्चवेक्खन्तस्स उप्पज्जनकसज्जं भावेति, उप्पादेति वट्ठेतीति
 अत्थो । तस्सापि भावनानयो विसुद्धिमग्गे वित्थारितोयेव । **सब्बलोके अनभिरतिसज्जं भावेतीति** सब्बस्मिम्पि तेधातुके
 लोके अनभिरतिसज्जं उक्कण्ठितसज्जं भावेतीति अत्थो । **अनिच्चसज्जं भावेतीति** पच्चन्नं उपादानक्खन्धानं
 उदयब्बयज्जत्तपरिग्गाहिकं पच्चसु खन्धेसु अनिच्चन्ति उप्पज्जनकसज्जं भावेति । **अनिच्चे दुक्खसज्जं भावेतीति**
 अनिच्चे खन्धपच्चके पटिपीठनसङ्घातदुक्खलक्खणपरिग्गाहिकं दुक्खन्ति उप्पज्जनकसज्जं भावेति । **दुक्खे अनत्तसज्जं**

भावेतीति पटिपीळनट्टेन दुक्खे खन्धपञ्चके अवसवत्तनाकारसङ्घातअनत्तलक्खणपरिग्गाहिकं अनत्ताति उप्पज्जनकसञ्जं भावेति । **पहानसञ्जं भावेतीति** पञ्चविधं पहानं आरम्भणं कत्वा उप्पज्जनकसञ्जं भावेति । **विरागसञ्जं भावेतीति** पञ्चविधमेव विरागं आरम्भणं कत्वा उप्पज्जनकसञ्जं भावेति । **निरोधसञ्जं भावेतीति** सङ्खारनिरोधं आरम्भणं कत्वा उप्पज्जनकसञ्जं भावेति । निब्बानं आरम्भणं कत्वा उप्पज्जनकसञ्जन्तिपि वदन्ति । एत्थ च सब्बलोके अनभिरतसञ्जा, अनिच्चसञ्जा, अनिच्चे दुक्खसञ्जाति इमाहि तीहि सञ्जाहि बलवविपस्सना कथिता । पुन अनिच्चसञ्जं भावेतीतिआदिकाहि दसहि सञ्जाहि विपस्सनासमारम्भोव कथितो ।

४७३. बुद्धानुस्सतिन्तिआदीनि वुत्तत्थानेव ।

४८३. पठमज्झानसहगतन्ति पठमज्झानेन सद्धिं गतं पवत्तं, पठमज्झानसम्पयुत्तन्ति अत्थो । **सद्धिन्द्रियं भावेतीति** पठमज्झानसहगतं कत्वा सद्धिन्द्रियं भावेति ब्रूहेति वड्ढेति । एस नयो सब्बत्थ ।

अपरअच्छरासङ्घातवग्गवण्णना ।

१९. कायगतासतिवग्गवण्णना

५६३. चेतसा फुटोति एत्थ दुविधं फरणं आपोफरणञ्च दिब्बचक्खुफरणञ्च । तत्थ आपोकसिणं समापज्जित्वा आपेन फरणं आपोफरणं नाम । एवं फुटोपि महासमुद्वे सब्बा समुद्वङ्गमा कुन्निदियो अन्तोगधाव होन्ति । आलोकं पन वड्ढेत्वा दिब्बचक्खुना सकलसमुद्वदस्सनं दिब्बचक्खुफरणं नाम । एवं फुटोपि महासमुद्वे सब्बा महासमुद्वङ्गमा कुन्निदियो अन्तोगधाव होन्ति । **अन्तोगधा तस्साति** तस्स भिक्खुनो भावनाय अब्भन्तरगताव होन्ति । **विज्जाभागियाति** एत्थ सम्पयोगवसेन विज्जं भजन्तीति विज्जाभागिया, विज्जाभागे विज्जाकोट्टासे वत्तन्तीतिपि विज्जाभागिया । तत्थ विपस्सनाज्जाणं मनोमयिद्धि छ अभिज्जाति अट्ट विज्जा, पुरिमेन अत्थेन ताहि सम्पयुत्तधम्मापि विज्जाभागिया । पच्छिमेन अत्थेन तासु या काचि एका विज्जा विज्जा, सेसा विज्जाभागियाति एवं विज्जापि विज्जासम्पयुत्तधम्मापि विज्जाभागियातेव वेदितब्बा ।

५६४. महतो संवेगायाति महन्तस्स संवेगस्स अत्थाय । उपरिपदद्वयेपि एसेव नयो । एत्थ च महासंवेगो नाम विपस्सना, महाअत्थो नाम चत्तारो मग्गा, महायोगक्खेमो नाम चत्तारि सामञ्जफलानि । अथ वा महासंवेगो नाम सह विपस्सनाय मग्गो, महाअत्थो नाम चत्तारि सामञ्जफलानि, महायोगक्खेमो नाम निब्बानं । **सतिसम्पज्जयायाति** सतिया च जाणस्स च अत्थाय । **जाणदस्सनपटिलाभायाति** दिब्बचक्खुजाणाय । **दिट्ठधम्मसुखविहारायाति** इमस्मिंयेव पच्चक्खे अत्तभावे सुखविहारत्थाय । **विज्जाविमुत्तिफलसच्छिकिरियायाति** विज्जाविमुत्तीनं फलस्स पच्चवेक्खकरणत्थाय । एत्थ च विज्जाति मग्गपञ्जा, विमुत्तीति तंसम्पयुत्ता सेसधम्मा । तेसं फलं नाम अरहत्तफलं, तस्स सच्छिकिरियायाति अत्थो ।

५७१. कायोपि पस्सम्भतीति नामकायोपि करजकायोपि पस्सम्भति, वूपसन्तदरथो होति । **वितक्कविचारापीति** एते धम्मा दुतियज्झानेन वूपसम्मन्ति नाम, इध पन ओळारिकवूपसमं सन्धाय वुत्तं । **केवलाति** सकला, सब्बे निरवसेसाति अत्थो । **विज्जाभागियाति** विज्जाकोट्टासिया, ते हेट्ठा विभजित्वा दस्सिताव ।

५७४. अविज्जा पहीयतीति अट्टसु ठानेसु वट्टमूलकं बहलन्धकारं महातमं अज्जाणं पहीयति । **विज्जा उप्पज्जतीति** अरहत्तमग्गविज्जा उप्पज्जति । **अस्मिमानो पहीयतीति** अस्मीति नवविधो मानो पहीयति । **अनुसयाति** सत्त

अनुसया । संयोजनानीति दस संयोजनानि ।

५७५. पञ्जापभेदायाति पञ्जाय पभेदगमनत्थं । अनुपादापरिनिब्बानायाति अपच्चयपरिनिब्बानस्स सच्छिकिरियत्थाय ।

५७६. अनेकधातुपटिवेधो होतीति अट्टारसन्नं धातूनं लक्खणपटिवेधो होति । नानाधातुपटिवेधो होतीति तासंयेव अट्टारसन्नं धातूनं नानाभावेन लक्खणपटिवेधो होति । अनेकधातुपटिसम्भिदा होतीति इमिना धातुभेदजाणं कथितं । धातुपभेदजाणं नाम “इमाय धातुया उस्सन्नाय इदं नाम होती”ति जाननपञ्जा । तं पनेतं धातुभेदजाणं न सब्बेसं होति, बुद्धानमेव निष्पदेसं होति । तं सम्मासम्बुद्धेन सब्बसो न कथितं । कस्मा? तस्मिं कथिते अत्थो नत्थीति ।

५८४. पञ्जापटिलाभायाति आदीनि सोळस पदानि पटिसम्भिदामग्गे “सप्पुरिससंसेवो, सद्धम्मसवनं, योनिसोमनसिकारो, धम्मनुधम्मपटिपत्ति । इमे खो, भिक्खवे, चत्तारो धम्मा भाविता बहुलीकता पञ्जापटिलाभाय संवत्तन्ति ...पे०... निब्बेधिकपञ्जताय संवत्तन्ती”ति एवं मातिकं ठपेत्वा वित्थारितानेव । वुत्तज्जेतं (पटि० म० ३.४) —

पञ्जापटिलाभाय संवत्तन्तीति । “कतमो पञ्जापटिलाभो? चतुन्नं मग्गजाणानं, चतुन्नं फलजाणानं, चतुन्नं पटिसम्भिदाजाणानं, छन्नं अभिज्जाजाणानं, तेसत्ततीनं जाणानं, सत्तसत्ततीनं जाणानं लाभो पटिलाभो पत्तिसम्पत्ति फस्सना सच्छिकिरिया उपसम्पदा, पञ्जापटिलाभाय संवत्तन्तीति अयं पञ्जापटिलाभो ।

पञ्जावुद्धिया संवत्तन्तीति । “कतमा पञ्जावुद्धि? सत्तन्नञ्च सेक्खानं पुथुज्जनकल्याणकस्स च पञ्जा वड्ढति, अरहतो पञ्जा वड्ढितवड्ढना, पञ्जावुद्धिया संवत्तन्तीति अयं पञ्जावुद्धि ।

पञ्जावेपुल्लाय संवत्तन्तीति । “कतमं पञ्जावेपुल्लं? सत्तन्नञ्च सेक्खानं पुथुज्जनकल्याणकस्स च पञ्जा वेपुल्लं गच्छति, अरहतो पञ्जा वेपुल्लं गता, पञ्जावेपुल्लाय संवत्तन्तीति इदं पञ्जावेपुल्लं ।

महापञ्जताय संवत्तन्तीति । “कतमा महापञ्जा? महन्ते अत्थे परिग्गणहातीति महापञ्जा, महन्ते धम्मे...पे०... महन्ता निरुत्तियो, महन्तानि पटिभानानि, महन्ते सीलक्खन्धे, महन्ते समाधिपञ्जाविमुत्तिविमुत्तिजाणदस्सनक्खन्धे, महन्तानि ठानाट्टानानि, महन्ता विहारसमापत्तियो, महन्तानि अरियसच्चानि, महन्ते सतिपट्टाने, सम्मप्पधाने, इद्धिपादे, महन्तानि इन्द्रियानि, महन्तानि बलानि, महन्ते बोज्झङ्गे, महन्ते अरियमग्गे, महन्तानि सामञ्जफलानि, महाभिज्जायो, महन्तं परमत्थं निब्बानं परिग्गणहातीति महापञ्जा, महापञ्जताय संवत्तन्तीति अयं महापञ्जा ।

पुथुपञ्जताय संवत्तन्तीति । “कतमा पुथुपञ्जा? पुथु नानाक्खन्धेसु जाणं पवत्ततीति पुथुपञ्जा । पुथु नानाधातूसु, पुथु नानाआयतनेसु, पुथु नानापटिच्चसमुप्पादेसु, पुथु नानासुज्जतमनुपलब्धेसु, पुथु नानाअत्थेसु, धम्मेसु, निरुत्तीसु, पटिभानेसु, पुथु नानासीलक्खन्धेसु, समाधिपञ्जाविमुत्तिविमुत्तिजाणदस्सनक्खन्धेसु, पुथु नानाठानाट्टानेसु, पुथु नानाविहारसमापत्तीसु, पुथु नानाअरियसच्चेसु, पुथु नानासतिपट्टानेसु, सम्मप्पधानेसु, इद्धिपादेसु, इन्द्रियेसु, बलेसु, बोज्झङ्गेसु, पुथु नानाअरियमग्गेसु, पुथु नानासामञ्जफलेसु, पुथु नानाअभिज्जासु जाणं पवत्ततीति पुथुपञ्जा । पुथु नानाजनसाधारणे धम्मे समतिक्कम्म परमत्थे निब्बाने जाणं पवत्ततीति पुथुपञ्जा । पुथुपञ्जताय संवत्तन्तीति अयं पुथुपञ्जा ।

विपुलपञ्जताय संवत्तन्तीति । “कतमा विपुलपञ्जा? विपुले अत्थे परिगणहातीति विपुलपञ्जा...पे०... विपुलं परमत्थं निब्बानं परिगणहातीति विपुलपञ्जा, विपुलपञ्जताय संवत्तन्तीति अयं विपुलपञ्जा ।

गम्भीरपञ्जताय संवत्तन्तीति । “कतमा गम्भीरपञ्जा? गम्भीरेसु खन्धेसु जाणं पवत्ततीति गम्भीरपञ्जा । पुथुपञ्जासदिसो वित्थारो । गम्भीरे परमत्थे निब्बाने जाणं पवत्ततीति गम्भीरपञ्जा, गम्भीरपञ्जताय संवत्तन्तीति अयं गम्भीरपञ्जा ।

असामन्तपञ्जताय संवत्तन्तीति । “कतमा असामन्तपञ्जा? यस्स पुगलस्स अत्थववत्थानतो अत्थपटिसम्भिदा अधिगता होति सच्छिकता फस्सिता पञ्जाय । धम्मनिरुत्तिपटिभानववत्थानतो पटिभानपटिसम्भिदा अधिगता होति सच्छिकता फस्सिता पञ्जाय, तस्स अत्थे च धम्मे च निरुत्तिया च पटिभाने च न अज्जो कोचि सक्कोति अभिसम्भवितुं, अनभिसम्भवनीयो च सो अज्जेहीति असामन्तपञ्जो ।

पुथुज्जनकल्याणकस्स पञ्जा अट्टमकस्स पञ्जाय दूरे विदूरे सुविदूरे न सन्तिके न सामन्ता, पुथुज्जनकल्याणकं उपादाय अट्टमको असामन्तपञ्जो । अट्टमकस्स पञ्जा सोतापन्नस्स पञ्जाय दूरे...पे०... अट्टमकं उपादाय सोतापन्नो असामन्तपञ्जो । सोतापन्नस्स पञ्जा सकदागामिस्स पञ्जाय । सकदागामिस्स पञ्जा अनागामिस्स पञ्जाय । अनागामिस्स पञ्जा अरहतो पञ्जाय । अरहतो पञ्जा पच्चेकबुद्धस्स पञ्जाय दूरे विदूरे सुविदूरे न सन्तिके न सामन्ता, अरहन्तं उपादाय पच्चेकबुद्धो असामन्तपञ्जो । पच्चेकबुद्धञ्च सदेवकञ्च लोकं उपादाय तथागतो अरहं सम्मासम्बुद्धो अगो असामन्तपञ्जो ।

पञ्जापभेदकुसलो पभिन्नजाणो...पे०... ते पज्झं अभिसङ्खरित्वा अभिसङ्खरित्वा तथागतं उपसङ्कमित्वा पुच्छन्ति गूळहानि च पटिच्छन्नानि च, कथिता विसज्जिता च ते पज्झा भगवता होन्ति निद्विद्वकारणा, उपक्खित्ता च ते भगवता सम्पज्जन्ति । अथ खो भगवा तत्थ अतिरोचति यदिदं पञ्जायाति अगो असामन्तपञ्जो, असामन्तपञ्जताय संवत्तन्तीति अयं असामन्तपञ्जा ।

भूरिपञ्जताय संवत्तन्तीति । “कतमा भूरिपञ्जा? रागं अभिभुय्यतीति भूरिपञ्जा, अभिभविताति भूरिपञ्जा । दोसं, मोहं, कोधं, उपनाहं, मक्खं, पलासं, इस्सं, मच्छरियं, मायं, साठेय्यं, थम्भं, सारम्भं, मानं, अतिमानं, मदं, पमादं, सब्बे किलेसे, सब्बे दुच्चरिते, सब्बे अभिसङ्खारे, सब्बे भवगामिकम्मे अभिभुय्यतीति भूरिपञ्जा, अभिभविताति भूरिपञ्जा । रागो अरि, तं अरिं मद्दनिपञ्जाति भूरिपञ्जा, दोसो, मोहो...पे०... सब्बे भवगामिकम्मा अरि, तं अरिं मद्दनिपञ्जाति भूरिपञ्जा । भूरि वुच्चति पथवी, ताय पथविसमाय वित्थताय विपुलाय पञ्जाय समन्नागतोति भूरिपञ्जो । अपिच पञ्जाय एतं अधिवचनं भूरि मेधा परिणायिकाति, भूरिपञ्जताय संवत्तन्तीति अयं भूरिपञ्जा ।

पञ्जाबाहुल्लाय संवत्तन्तीति । “कतमं पञ्जाबाहुल्लं? इधेकच्चो पञ्जागरुको होति पञ्जाचरितो पञ्जासयो पञ्जाधिमुत्तो पञ्जाधजो पञ्जाकेतु पञ्जाधिपतेय्यो विचयबहुलो पविचयबहुलो ओक्खायनबहुलो समोक्खायनबहुलो सम्पेक्खायनधम्मो विभूतविहारी तच्चरितो तगगरुको तब्बहुलो तन्नित्तो तप्पोणो तप्पभारो तदधिमुत्तो तदाधिपतेय्यो, यथा गणगरुको वुच्चति गणबाहुलिकोति, चीवरगरुको पत्तगरुको सेनासनगरुको वुच्चति सेनासनबाहुलिकोति, एवमेवं इधेकच्चो पञ्जागरुको होति पञ्जाचरितो...पे०... तदाधिपतेय्यो, पञ्जाबाहुल्लाय संवत्तन्तीति इदं पञ्जाबाहुल्लं ।

सीघपञ्जताय संवत्तन्तीति । “कतमा सीघपञ्जा? सीघं सीघं सीलानि परिपूरेतीति सीघपञ्जा । सीघं सीघं इन्द्रियसंवरं, भोजने मत्तञ्जुतं, जागरियानुयोगं, सीलक्खन्धं, समाधि-पञ्जा-विमुक्ति-विमुक्तिजाणदस्सनक्खन्धं परिपूरेतीति सीघपञ्जा । सीघं सीघं ठानाट्टानानि पटिविज्झति । विहारसमापत्तियो परिपूरेति । अरियसच्चानि पटिविज्झति । सतिपट्टाने भावेति । सम्मप्यधाने इद्धिपादे इन्द्रियानि बलानि बोज्झङ्गे अरियमगं भावेतीति सीघपञ्जा । सीघं सीघं सामञ्जफलानि सच्छिकरोतीति सीघपञ्जा । सीघं सीघं अभिज्जायो पटिविज्झतीति सीघपञ्जा । सीघं सीघं परमत्थं निब्बानं सच्छिकरोतीति सीघपञ्जा, सीघपञ्जताय संवत्तन्तीति अयं सीघपञ्जा ।

लहुपञ्जताय संवत्तन्तीति । “कतमा लहुपञ्जा? लहुं लहुं सीलानि परिपूरेतीति लहुपञ्जा...पे० ... लहुपञ्जताय संवत्तन्तीति अयं लहुपञ्जा ।

हासपञ्जताय संवत्तन्तीति । “कतमा हासपञ्जा? इधेकच्चो वेदबहुलो तुट्ठिबहुलो हासबहुलो पामोज्जबहुलो सीलानि परिपूरेतीति हासपञ्जा...पे० ... परमत्थं निब्बानं सच्छिकरोतीति हासपञ्जा, हासपञ्जताय संवत्तन्तीति अयं हासपञ्जा ।

जवनपञ्जताय संवत्तन्तीति । “कतमा जवनपञ्जा? यं किञ्चि रूपं अतीतानागतपच्चुप्पन्नं, या काचि वेदना, या काचि सञ्जा, ये केचि सङ्खारा, यंकिञ्चि विज्जाणं अतीतानागतपच्चुप्पन्नं अज्झत्तं वा बहिद्भा वा ओळारिकं वा सुखुमं वा हीनं वा पणीतं वा यं दूरे सन्तिके वा, सब्बं विज्जाणं अनिच्चतो खिप्पं जवतीति जवनपञ्जा, दुक्खतो, अनत्ततो खिप्पं जवतीति जवनपञ्जा । चक्खुं...पे० ... जरामरणं अतीतानागतपच्चुप्पन्नं अनिच्चतो, दुक्खतो, अनत्ततो खिप्पं जवतीति जवनपञ्जा । रूपं अतीतानागतपच्चुप्पन्नं अनिच्चं खयट्ठेन, दुक्खं भयट्ठेन, अनत्ता असारकट्टेनाति तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा रूपनिरोधे निब्बाने खिप्पं जवतीति जवनपञ्जा...पे० ... जरामरणनिरोधे निब्बाने खिप्पं जवतीति जवनपञ्जा । रूपं...पे० ... जरामरणं अतीतानागतपच्चुप्पन्नं खयधम्मं वयधम्मं विरागधम्मं निरोधधम्मन्ति तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा जरामरणनिरोधे निब्बाने खिप्पं जवतीति जवनपञ्जा, जवनपञ्जताय संवत्तन्तीति अयं जवनपञ्जा ।

तिक्खपञ्जताय संवत्तन्तीति । “कतमा तिक्खपञ्जा? खिप्पं किलेसे छिन्दतीति तिक्खपञ्जा । उप्पन्नं कामवितक्कं, व्यापादवितक्कं, विहिंसावितक्कं उप्पन्नुप्पन्ने पापके अकुसले धम्मे नाधिवासेति पजहति विनोदेति ब्यन्तीकरोति अनभावं गमेतीति तिक्खपञ्जा । उप्पन्नं रागं, दोसं, मोहं...पे० ... सब्बे भवगामिकम्मे नाधिवासेति पजहति विनोदेति ब्यन्तीकरोति अनभावं गमेतीति तिक्खपञ्जा । एकस्मिं आसने चत्तारो अरियमग्गा चत्तारि सामञ्जफलानि चतस्सो पटिसम्भिदायो छ अभिज्जायो अधिगता होन्ति सच्छिकता फस्सिता पञ्जायाति तिक्खपञ्जा, तिक्खपञ्जताय संवत्तन्तीति अयं तिक्खपञ्जा ।

निब्बेधिकपञ्जताय संवत्तन्तीति । “कतमा निब्बेधिकपञ्जा? इधेकच्चो सब्बसङ्खारेसु उब्बेगबहुलो होति उत्तासबहुलो उक्कण्ठनबहुलो अरतिबहुलो अनभिरतिबहुलो बहिमुखो न रमति सब्बसङ्खारेसु, अनिब्बिद्धपुब्बं अप्पदालितपुब्बं लोभक्खन्धं निब्बिज्झति पदालेतीति निब्बेधिकपञ्जा, अनिब्बिद्धपुब्बं अप्पदालितपुब्बं दोसक्खन्धं, मोहक्खन्धं, कोधं, उपनाहं...पे० ... सब्बे भवगामिकम्मे निब्बिज्झति पदालेतीति निब्बेधिकपञ्जा, निब्बेधिकपञ्जताय संवत्तन्तीति अयं निब्बेधिकपञ्जा” ।

एवं पटिसम्भिदामगो वुत्तनयेनेवेत्थ अत्थो वेदितब्बो । केवलज्झि तत्थ बहुवचनं, इध एकवचनन्ति अयमेव विसेसो । सेसं तादिसमेवाति । इमा च पन सोळस महापज्जा लोकियलोकुत्तरमिस्सकाव कथिता ।

कायगतासतिवग्गवण्णना ।

२०. अमतवग्गवण्णना

६००-६११. अमतं ते, भिक्खवे, न परिभुज्जन्तीति मरणविरहितं निब्बानं न परिभुज्जन्तीति अत्थो । ननु च निब्बानं लोकुत्तरं, कायगतासति लोकिया, कथं तं परिभुज्जन्ता अमतं परिभुज्जन्तीति? तं भावेत्वा अधिगन्तब्बतो । कायगतज्झि सति भावेन्तो अमतमधिगच्छति, अभावेन्तो नाधिगच्छति । तस्मा एवं वुत्तं । एतेनुपायेन सब्बत्थ अत्थो वेदितब्बो । अपि चेत्थ विरद्धन्ति विराधितं नाधिगतं । आरद्धन्ति परिपुण्णं । पमादिसूति पमज्जन्ति । पमुट्ठन्ति सम्मुट्ठं विस्सरितं नट्ठं वा । आसेवितन्ति आदितो सेवितं । भावितन्ति वड्ढितं । बहुलीकतन्ति पुनप्पुनं कतं । अनभिज्जातन्ति जातअभिज्जाय अजानितं । अपरिज्जातन्ति जातपरिज्जावसेनेव अपरिज्जातं । असच्छिकतन्ति अपच्चक्खकतं । सेसं सब्बत्थ उत्तानत्थमेवाति ।

अमतवग्गवण्णना ।

मनोरथपूरणिया अङ्गुत्तरनिकाय-अट्ठकथाय सहस्ससुत्तन्तपरिमाणस्स

एककनिपातस्स संवण्णना निट्ठिता ।